Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
161578

g in učil v Ljubljani.

Sket,

Slovstvena čitanka.

CSAS

Slovenska

slovstvena čitanka

za

sedmi in osmi razred srednjih šol

Sestavil

dr. Jakob Sket,

profesor

Tretja izdaja

Cena 3 K

Cena 2 8 K
Kr. zaloga šolskih knjig in učil
v Ljubljani

Na Dunaju

V zalogi šolskih knjig. 1914

161578

161578

Narodna in univerzitetna knjižnica - Ljubljana

FZE 269/1959

Srednjeveška doba.

(VI.—XVI. stoletje.)

1. Nekdanje slovenske naselbine.

Slovenci so del slovanskega plemena in se prištevajo indoevropski jezikovni skupini.

Z drugimi Slovani skupno kot en narod živeč, so bivali nekdaj po planotah onkraj Karpatskih gorá, odkoder so se jeli koncem petega ali začetkom šestega stoletja po Kristu seliti proti jugu in zahodu navzgor ob Donavi.

V drugi polovici šestega stoletja so zasedli bivališča, katera so bili zapustili Langobardi leta 568. Ker so prebivali po pokrajinah stare rimske Panonije, jih imenujemo panonske Slovence; njih potomci so najbrž današnji Slovenci na vzhodnem Štajrskem in na zahodnem robu Ogrskega ter Kajkavci na Hrvatskem.

Najdalje proti zahodu ob Muri, Dravi in Savi so pa prišli takozvani noriški ali karantanski (korotanski) Slovenci, ki so zasedli pokrajine nekdanjega rimskega Norika; njih potomci so današnji Slovenci izvzemši one ob štajrsko-ogrski meji.

Panonski Slovenci so govorili panonsko-slovenski jezik in njim sta v devetem stoletju slovanska blagovestnika, sv. Ciril in Metod, oznanjala sveto vero; noriškim Slovencem pa je služila korotanska slovenščina, ki se v obče zlaga s tem jezikom, ki ga še dandanes govoré na jugo-zahodnem Štajrskem, Koroškem in Kranjskem in ki rabi sedaj vsem Slovencem za pismeni jezik.

Slovenci so bili na zahodu mejaši nemškim Bavarcem, na severu pa so se dotikali moravskih Slovanov. Največja njih pokrajina je bila Karantanija. Da so bili prebivalci Karantanije slovenske krvi, nam pričajo ne le zgodovinski viri, temveč tudi imena ondotnih rek, gorá, mest, trgov in vasi. Druga slovenska pokrajina je bila Panonija. Nadalje so Slovenci prebivali še po severni Istri in po vzhodnem Furlanskem. Slovenska zemlja (Sclavinia) se je v devetem stoletju imenovala nekaj časa tudi del sedanjega Nižjega Avstrijskega, namreč zemlja med Anižo (Enns), Donavo, Dunajskim lesom in štajrsko mejo; toda zraven Slovencev so ondi stanovali tudi Obri. V devetem stoletju so se jeli tja seliti Bavarci in so to ozemlje nazvali „Vzhodno krajino“ (Ostmark). Nekoliko slovenskih naselbin se je nahajalo tudi po sedanjem Gornjem Avstrijskem in po Solnograškem.

Karantanija je bila pred tisoč leti mnogo večja od današnje Koroške. Razen sedanje koroške dežele je obsegala skoro vse Kranjsko in Štajrsko, vzhodni del Tirolskega, solnograški Lungau in južno-vzhodno stran Nižjega Avstrijskega.

Karantanija je segala na zapadu skoro do mesta Intihe (Innichen) blizu izvira reke Drave na Tirolskem. Krajevna imena po Pustriški dolini nam pričajo, da so se po njej razprostirali nekdaj Slovenci. Od Intihe je šla meja proti severu do gore, Dreiherrnspitz imenovane, nató proti vzhodu po gorskem grebenu Visokih Tur ob sedanji koroško-solnograški meji. Od gore Ankogla je delalo mejo proti severo-vzhodu razvodje med Muro in Salico (Salzach), od Lungaua do Dachsteina pa razvodje med Anižo in Salico. Od Dachsteina naprej je šla meja tako kakor dandanes med Štajrsko in Gornjim Avstrijskim, tako da je bil trg Aussee s svojo okolico še v Karantaniji.

Na severu se je meja od Mrtvega gorovja (Totes Gebirge) do Raksplanine ujemala s sedanjo štajrsko-avstrijsko mejo, nató ja šla proti severu do izvirov rečice Piestinga blizu Guttensteina, ob Piestingu naravnost proti vzhodu do Litave (Leitha) in do sedanje ogrske meje.

Vzhodna meja korotanske pokrajine je bila ista kakor nekdaj med rimskim Norikom in Panonijo, tako da je vzhodni del sedanjega Štajrskega bil v Panoniji. In sicer se je vlekla meja od Dunajskega Novega mesta proti jugu ob sedanji avstrijsko-ogrski meji do Štajrskega, potém proti severo-zahodu do izvira štajrske Bistrice (Feistritz), nató dalje med Bistrico in Murico ter med Rabo in Muro do Cmureka; naprej je šla črez Slovenske gorice in Ptujsko polje med Mariborom in Ptujem, nató pa prek Rogaške gore ob Sotli do Save.

Ker je bilo Kranjsko v devetem stoletju združeno s Karantanijo, se je ujemala južna meja korotanska z južno, zahodno in vzhodno mejo sedanjega Kranjskega. Na južno-zahodni strani pa so mejile Karantanijo in Italijo Karnske planine, ki še dandanes ločijo Koroško od Laškega.

Središče korotanskih Slovencev v devetem stoletju smemo iskati sredi med Celovcem in Sv. Vidom tam, kjer stojita sedaj vasi Krnski grad (Karnburg) in Gospa sveta (Maria-Saal). Oba kraja sta jako važna za slovensko zgodovino, zakaj ondi so slovesno vmeščali koroške vojvode. Že v osmem stoletju, ko so bili Slovenci še večinoma pogani, je posvetil škof Modest za vlade vojvode Hotimira v Gospi sveti cerkev na čast Materi božji Solnograška nadškofija je prejela od frankovskega kralja Ludovika (leta 860.) več posestev v Karantaniji, in sicer gosposvetsko cerkev s posestvom vred, kraj Breže (Friesach) na severnem Koroškem, Dravski dvor med Tinjami in Dravo, nekatera posestva v Ostrovici na vzhodni strani od Sv. Vida in dvor Podkrnosom. V neki listini iz leta 864. se omenja Krka (Gurk) v Krški dolini na severnem Koroškem, kjer je kralj Ludovik daroval solnograški nadškofiji šest kmetij in mnogo slovenskih podložnikov.

Razen imenovanih mest, vasi in gradov je bilo v Karantaniji v devetem stoletju še mnogo drugih krajev in sel, katera nam razne listine navajajo poimence. Tako na pr. je stalo ne daleč od Krnskega gradú proti zapadu utrjeno mesto Blatni grad (Moosburg); na Vrbskem jezeru je bila vas Otok (Maria-Wörth) v oblasti brizinskih škofov; v velikovškem okraju se omenjajo Trušnje, Djekše in Grebinj (Trixen, Diex, Griffen) Mesto Beljak se sicer ne imenuje. vendar pa je bilo ondi ob

Dravi že leta 878. precej veliko selo istega imena; že pred tisoč leti so namreč imeli tam most črez Dravo, imenujoč ga „Beljaški most“ (ad pontem Willach).

Na vzhodni strani Karantanije se je razprostirala Panonija. Ta pokrajina je segala na severo-zahodu do Dunajskega lesa in do Tullna, na severu in vzhodu se je dotikala reke Donave, na jugu pa Save. Izmed panonskih mest in vasi omenjajo listine v prvi vrsti Blatni grad in Ptuj. Blatni grad (Moosburg, Urbs paludarum) je stal blizu Blatnega jezera (Plattensee) tam, kjer stoji sedaj mesto Zalavar. Sezidal ga je panonski knez Pribina, ki se je bil z velikim spremstvom tukaj naselil iz slovaškega nitranskega okraja; v njem je stoloval tudi knez Kocelj. Poleg Drave na sedanjem spodnjem Štajrskem je bilo staro mesto Ptuj, in sicer v tistem delu Panonije, kjer sta vladala Pribina in Kocelj. Proti koncu devetega stoletja sta že bili v tem mestu najmanj dve cerkvi, katerih eno je bil posvetil solnograški nadškof Teotmar leta 874.

Po Istri so se naselili začetkom sedmega stoletja Slovenci in tudi Hrvatje. Njene meje so bile v devetem stoletju nekoliko različne od današnjih. Dočim je na severu pripadal Trst z okolico k Istri, se je razprostirala proti vzhodu le do mesta Labina (Albona). Glavno mesto istrsko je bil Pulj, kjer se je nahajal škofovski sedež. Razen Pulja nam listine istega stoletja omenjajo še več mest in gradov, kakor Trst, Poreč, Labin, Novigrad (Cittanuova), Koper, Milje itd.

Nekdanje meje panonsko-korotanskih Slovencev so se tekom stoletij zeló skrčile. Slovenci bivajo sedaj na zahodnem robu Ogrske, na južnem Štajrskem in Koroškem, na Kranjskem in Primorskem ter v dveh dolinah sosednje Italije. Tudi Kajkavci (Bezjaki) na Hrvatskem v varaždinski, križki in zagrebški županiji, ki so dandanes zemljepisno in slovstveno združeni s Hrvati, so po rodu Slovenci. Na zahodnem Ogrskem zavzemajo Slovenci oni okraj, ki leži na vzhodni štajrski meji med Radgono, Strigovo, Dolnjo Lendavo, Sv. Gothardom in Gornjo Lendavo nazaj ob štajrski meji tja do Radgone. Na južnem Štajrskem in na južnem Koroškem loči Slovence in Nemce malo da ne ravna črta od Radgone do Šmohorja v Zilski

dolini. Le tu pa tam prestopi slovensko ozemlje to črto, in sicer gre meja od Radgone mimo Cmureka do Arnoža (Ehrenhausen) odtod se obrne proti jugo-zapadu mimo Arveža (Arnfels), odkoder drži skoro naravnost proti zapadu do Laboda (Lavamünd) na Koroškem. Nató krene proti severo-zapadu do Grebinja in Djekš, potem južno-zapadno do Gospe svete in odtod mimo Krnskega gradú in Blatnega grada do južnega brega Osojskega jezera. Pri Beljaku prestopi reko Dravo in gre prek Dobrača in drugih gor ob severni strani Ziljske doline do Šmohorja in odtod proti jugu do Pontebe. Od Pontebe se vleče ob italijanski meji blizu do Bovca (Flitsch), odtod zapadno do Bele, kjer prebivajo Rezijani, potem proti jugu do Fojde in mimo Starega mesta (Čedad) in Krmina do Gorice, a nató mimo Gradiške in Tržiča pri Devinu v Tržaški zaliv. V Istri gre meja v dolini Dragonje južno od Kopra v smeri proti kranjskemu Snežniku. Proti Hrvatski tvori mejo reka Kolpa do Metlike in potem Gorjanci.

Po Fr. Kosu.

2. Zgodovinske črtice o Slovencih od VI. do X. stoletja.

Pred Slovenci je prebivalo po vzhodnoalpskih zemljah in ob obalah Jadranskega morja ljudstvo, ki jim je bilo po jeziku in krvi sorodno. To nam izpričujejo stara krajevna imena, kakor so Drava, Sava, Mura, Soča in Krka, ki so se že pred Rimljani zvala tako kakor dandanes, in premagalci starega sveta jim niso dali drugega nego latinsko končnico.

Kakor nas zgodovina uči, so se doselili Slovenci v svojo današnjo domovino med 568. in 595. letom po Kristu. Prodrli so celó v Pustriško dolino na Tirolskem in se ondi bojevali z Bavarci, katerih pa niso mogli zmagati. Tudi v Italijo so se hoteli vriniti, ali proti močnejšim Langobardom niso mogli nič opraviti. Zatorej so se umirili ter bili zadovoljni s svojimi novimi sedeži. Živeli so pod lastnimi župani, ki so bili ob enem njih svečeniki in posvetni oblastniki. Ako je pretila nevarnost od sovražnika, se je združilo po več županij in izbrali so si

svojega v o j v o d o. Tak vojvoda pa je navadno tudi v mirnem času obdržal svojo oblast ter jo ob smrti izročil kot dedovino svojim sinovom.

Nekaj časa so si bili Slovenci in Obri dobri sosedje, a pozneje so se razmere med njimi izpremenile. V Panoniji so si Obri postavili utrjene, z okroglimi nasipi („hring“) obdane tabore. Kot nomadno ljudstvo niso polja sami obdelovali, temveč so jemali Slovencem njih poljske pridelke. Slovenci so morali Obrom tesati ladje, jih spremljati na ropanju in hoditi z njimi skupaj v boj, a povrh so jim še morali plačevati davek. Toda obrskega gospostva nad Slovenci si ne smemo misliti stalnega in rednega v današnjem zmislu, temveč samo kot dejansko nadvlado močnejšega nad slabejšim. Skratka Obri so bili Slovencem to, kar Turki v petnajstem in šestnajstem stoletju, le da se prvim niso mogli tako uspešno upirati kakor drugim.

Iz obrske odvisnosti je rešil Slovence za nekoliko časa kralj S a m o, ki je bil ustanovil mogočno zvezno državo med Jadranskim morjem in Sudeti (623—658). K Samovi državi so pripadali tudi Slovenci. Toda po njegovi smrti je razpadla ta zvezna država in Slovenci so odslej do dve sto let (do l. 828.) živeli pod domačimi vojvodi, med katerimi so nam po imenu znani Valuk, Borut, Gorazd, Hotimir, Volkun, Vojnomir, Ingo, Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar.

Slovenci so potem večkrat vdrli v Furlanijo, ali odkar so leta 720. z Langobardi sklenili mir, niso več siloma napadali furlanske dežele. Ko je pa okoli leta 738. langobardski kralj odstavil furlanskega vojvodo Pema, tedaj so se zopet osrčili goriški in furlanski Slovenci ter so odpovedali davek, ki so ga do tistega časa plačevali Furlancem. Ali Pemov sin in naslednik Rathis pridere v K a r n i j o l o, „deželo Slovencev“, ter jih v prvi bitki premaga; toda razkropljeni Slovenci se zopet zberó in ga prepodé iz dežele. V tem času se drugikrat imenuje polatinjeno ime naše Kranjske (prvikrat že okoli l. 670.); Karnijola pomeni namreč m a l o K a r n i j o in pod tem imenom moramo v osmem stoletju razumevati današnje Gorenjsko in Tolminsko.

Skoro ob istem času se imenuje tudi ime našega staroslavnega Korotana, t. j. K a r a n t a n i j a. V tej deželi je iskal

pomoči pregnani vojvoda Pemo. Tedaj so imeli Slovenci v Karantaniji že svojo urejeno vojvodino, v kateri je vladal Valuk ali Vladuh (dotični vir ga imenuje Wallucus). Takrat so Obri hudo nadlegovali Slovence, tako da je Vladuhov naslednik, vojvoda Borut, prosil pomoči proti njim bavarskega vojvodo Tasila II. Ali to bavarsko pomoč so Korotanci drago plačali. Tasila so morali priznati za svojega vrhovnega gospodarja in Borut mu je moral svojega sina Gorazda in stričnika Hotimira in še nekoliko drugih mož poslati v poroštvo. Na Tasilovem dvoru so se ti možje seznanili s katoliško vero in, prišedši domov, so jo širili po svoji domovini. Za Borutom je vladal njegov sin Gorazd, za njim njegov bratranec Hotimir ali Kajtimar, temu pa je sledil Valjhun (okoli l. 769.). Vsi trije vojvode so si prizadevali razširiti krščansko vero med Slovenci.

Karol Veliki je spravil leta 774. langobardsko kraljestvo in ob enem tudi furlansko vojvodino pod svoje žezlo in tako se je tedaj frankovska država dotikala slovenskih mej. Ob istem času je moral tudi bavarski vojvoda Tasilo priznati Karola za svojega vrhovnega gospodarja. Do leta 800. so Franki podjarmili Koroško, Kranjsko, Kras, Istro, Liburnijo in vso severno Dalmacijo. Slovenska samostalnost je nehala in začela se je doba tujega gospostva, fevdne ustave in potujčevanja. Poganstvo pri Slovencih se je zatrlo, ukoreninilo pa se je krščanstvo; vsled tega so Slovenci polagoma prehajali na prosvetno (kulturno) življenje.

Prav tedaj, ko so Franki podjarmili Slovence, je vladal v Karantaniji vojvoda Ingo. O njem mislijo, da je prvi uvedel obred, po katerem si je slovenski narod izbiral svojega kneza in mu predajal vojvodsko čast in oblast na Krnskem gradu in na Gosposvetskem polju bliza Celovca. Sprva nahajamo tudi slovenske plemiče zraven nemških plemenitnikov, ki so vladali Slovencem kot novi gospodarji. Toda pozneje je odvzel Ludovik Pobožni Slovencem domače kneze in jim pošiljal frankovske grofe za vladarje. Hoteč Karantanijo (in tudi Panonijo) tesneje zvezati z Bavarsko, je izkušal popolnoma uvesti v njih frankovsko ustavo ter je razdelil deželo v vasi, stotnije in okrožja

(Gaue). Ob južno-vzhodni meji frankovske države so bile krajine ali mejne grofije, in sicer od leta 828. štiri, to je kakor nekateri pisatelji mislijo, Furlanska (z Oglejem in Verono) Istrska, Slovenska (Windische Mark) na Dolenjskem in po bližnji Hrvatski ter Spodnje-štajrska. Mejni grof je imel ne samo sodnijsko in upravno, temveč tudi vojaško oblast in je moral stražiti državne meje.

Po delilnem načrtu od leta 817. je podelil Ludovik Pobožni tudi Bavarsko in Karantanijo z mejnimi grofijami vred svojemu sinu Ludoviku Nemcu. Ko so se pa leta 830. začeli sinovi Ludovika Pobožnega bojevati proti svojemu očetu, tedaj je Ludovik vedno bolj zanemarjal južno-vzhodne dežele v svoji državi. Namesto njega so vladali v Karantaniji in v njenih mejnih grofijah palatinski grofje v Krnskem gradu in v Blatnem gradu. Od teh odvisni, so upravljali okrožni grofje (Gaugrafen) kraljeva posestva, skrbeli za red in mir v svojem okrožju in predsedovali rednim (na mesec enkrat) kakor izrednim sodiščem. Da pa niso okrožni grofje zlorabili svoje oblasti, za to so skrbeli „kraljevi poslanci“ (missi regis), ki so jih strogo nadzorovali.

Za Ludovikom Nemcem je dobil njegov sin Karlman Karantanijo v svojo oblast, po njegovi smrti (l. 880.) pa je bil korotanski vojvoda njegov sin Arnulf, ki je navadno stoloval v Blatnem gradu. Arnulf je izkušal kolikor mogoče oslabiti nemško oblast v vzhodnih deželah. V to svrho se je zavezal z velikomoravskim knezom Svetopolkom ter se vzdignil zoper svojega strica Karola Debelega, ki je bil zopet združil vso frankovsko državo. S pomočjo Bavarcev in Slovencev e prisilil Karola, da se mu je leta 887. vdal, in potem so vsa nemška plemena priznala korotanskega vojvoda Arnulfa za svojega kralja.

Kot nemški kralj je Arnulf spoznal veliko nevarnost, ki mu je pretila od prejšnjega zaveznika, velikomoravskega kneza Svetopolka, ter je izkušal njegovo moč oslabiti ali celo uničiti. Velikomoravska, ki jo je bil ustanovil Mojmir I., uredil pa njegov nečak Rastislav, je obsegala del Panonije, in sicer se je širila na desnem bregu Donave po Mali ogrski

nižini in po Dunajski kotlini, na levem bregu proti severu ob reki Moravi v južni del današnje Moravske, na vzhodu pa do gore Matre in reke Hernada. Velik pomen ima za nas in za vse Slovane Velikomoravska zaradi tega, ker je bil knez Rastislav leta 863. poklical s svojo državo solunska brata in slovanska blagovestnika sv. Cirila in Metoda, da bi oznanjala njegovemu ljudstvu sveto vero v domačem jeziku. Velikomoravci so jeli tedaj gojiti književnost in so si ustvarili narodno cerkev s slovanskim obredom. V tem oziru zavzemajo zeló častno mesto v zgodovini narodov. Ta državna in cerkvena neodvisnost od nemške nadoblasti pa je bila baš vzrok, da je obrnil Arnulf meč proti Svetopolku, nečaku Rastislavovemu. Tem laže pa je dosegel Arnulf svoj namen in užugal (l. 893.) Svetopolka, ker so se vrgli nanj i Madjari, ki so bili prav ob istem času prodrli v ogrsko nižavo. Tako je po smrti Svetopolkovi (leta 894.) nekdaj mogočna Velikomoravska, sedaj nesložna in polna domačih prepirov, propadla v malo letih (904—906) popolnoma. Madjari so se naselili med slovansko pleme, ločili južne Slovane od severno-zapadnih in zatrli slovenski živelj v Panoniji.

* * *

Krščanska vera se je širila med Slovenci od dveh strani iz Ogleja in iz Solnograda. Oglejski patrijarhi so smatrali vso staro Karnijo, ves Norik in južno-zapadno Panonijo za svojo cerkveno pokrajino in so bili že gotovo pred Karolom Velikim izpreobrnili mnogo Slovencev, zlasti na Primorskem in Kranjskem, h krščanski veri. Toda krščanstvo se je le počasi širilo proti središču slovenskega ozemlja, ker oznanjevalci svete vero niso dovolj umeli narodovega jezika. Pa tudi po podjarmljenju Slovencev se novi nauk ni hitro širil med ljudstvom, ker je kmalu spoznalo, da se ob enem z novo vero širi tudi potujčevanje in robstvo. Zató je moral učeni Alkuin svojega prijatelja Pavlina, oglejskega patrijarha, nujno opomniti, naj ne gleda toliko na desetino, ampak na izveličanje slovenskih duš.

Skoro ob istem času kakor iz Ogleja se je začela sveta vera širiti med Slovenci tudi iz Solnograda. V Solnogradu je deloval sredi osmega stoletja škof Virgilij, kateri je na

prošnjo slovenskega vojvode Hotimira poslal med Slovence škofa Modesta kot svojega namestnika (ok. l. 755.), in ta je s svojimi duhovniki in s pomočjo korotanskih vojvod Gorazda in Hotimira pokristjanil Slovence. Na mesto poganskih žrtvenikov so postavljali krščanske lesene kapelice in zidane cerkve; med temi je bila prva cerkev Gospe svete blizu Krnskega grada na severno-vzhodni strani od mesta Celovca.

Kmalu sta se pa začela solnograški nadškof in oglejski patrijarh prepirati o meji svojih cerkvenih pokrajin, kajti njiju vsak je zahteval záse ves Norik. Naposled sta se obrnila do Karola Velikega, proseč ga, naj on razsodi, čigava bodi Karantanija. Karol Veliki je odločil reko Dravo za mejo med obema okrožjema (l. 811.) in tako je tudi ostalo, dokler niso ustanovili ljubljanske škofije (l. 1461.) n preklicali oglejskega patrijarhata (l. 1751.), na čigar mestu sta nastali nadškofiji v Gorici in v Vidmu.

Slovenci so se le težko privadili novim obredom, zlasti zató, ker so jim verske tolažbe delili v tujem, njim nerazumnem jeziku. Tedaj je veljala edino le latinščina kot cerkveni jezik, slovenščino kakor nemščino so smatrali za veliko zlo. Vendar je cerkveni zbor mogunški (Mainz) leta 813. odločil, naj duhovniki učijo tudi „očenaš“ moliti po slovensko. Ob istem času so sklenili tudi na cerkvenem zboru v Turu na Francoskem, naj se ljudstvu propoveduje v domačem jeziku in da se morajo škofove homilije tolmačiti v narodovem jeziku. Tako se e opravljala tudi izpoved v domačem jeziku in očitno izpoved je vse ljudstvo molilo po službi božji v svoji materinščini.

Na boljšem so bili sevéda oni Slovenci, ki jih je sv. Metod pridobil krščanski veri in ki so pripadali k njegovi panonski nadškofiji. V Panoniji in na Velikomoravskem se je opravljala cerkvena služba in vsi cerkveni obredi v domačem jeziku; toda ta obred je prenehal kmalu po smrti Metodovi (l. 885.).

Tuja cerkev je pospeševala potujčevanje Slovencev v nekdanji Karantaniji. Po fevdni upravi, ki so jo uvedli Franki tudi med Slovenci, je smel kralj svobodno razpolagati s podjarmljeno zemljo in jo podeljevati, komur je hotel. Te svoje pravice in oblasti se poslužujoč, so darovali nemški kralji

premnogo zemljišč ne le nemškim plemičem, temveč tudi nemškim samostanom in škofijskim cerkvam. Ti gospodarji so pošiljali med Slovence svoje oskrbnike, pisarje in davkarje, čestokrat tudi nemške naselnike, zlasti ako je bila darovana zemlja še neobdelana. Na ta način se je množil v sledečih stoletjih tuji živelj vedno bolj in bolj, Slovenci pa so čim dalje bolj izginjali. Po Š. Rutarju.

3. Državne in prosvetne razmere v Slovencih od X.—XVI. stoletja.

I.

Slovenci nimajo v dobi od devetega do šestnajstega stoletja svoje posebne zgodovine v zmislu drugih narodov, namreč da bi bili vsi združeni v eno državno celoto, katero bi bil vladal po istih zakonih samo en vladar. Ali poleg zgodovine, ki pripoveduje, kdaj in koliko časa je kdo gospodoval kateremu narodu in s kom se je bojeval, imamo še drugo, notranjo zgodovino, ki nam razklada, kako se je narod na podlagi svojih starih pravnih in družabnih običajev razvijal sam iz sebe; po katerih zakonih se je vršilo njegovo gmotno in duševno napredovanje; kakšne zapreke, morda za stoletje njegov razvoj zavirajoče, je moral premagovati; koliko so obstoječe vlade pospeševale ali ovirale njegov razvitek; kako so pri tem druga, zlasti sosednja in sorodna ljudstva vplivala in s svojim zgledom bodrila zaostalega soseda. V tem zmislu ima tudi slovenski narod svojo zgodovino.

Akoravno so bili Slovenci do petnajstega stoletja na mnogo malih oblastnij in kneževin razkosani, se je vendar ohranil med njimi čut edinstva in skupnosti, t. j. zavest o narodni osebnosti. Le na ta način moremo razumeti, zakaj so bile vse tiste dežele, po katerih stanujejo Slovenci, od desetega stoletja naprej samo ena upravna celota, t. j., da so bile južne in južno-vzhodne krajine (marke) od tedaj naprej tesno združene z materjo zemljo Koroško ali Karantanijo. Ta se je popolnoma razlikovala od Bavarske; imela je svojo narodnost, svoje običaje in svojo osebnost in zatorej ni mogla dolgo ostati združena z Bavarsko. Le blizu poldrugo stoletje (od 828 do 952) je bila Koroška več

ali manj tesno zvezana z bavarsko zemljo. Pa tudi v tem času je imela vedno svoje upravitelje, ki so bili le malo odvisni od bavarskih vladarjev. Od leta 952. do leta 1077. pa se nam kaže Koroška zopet kot edinstvena in celokupna vojvodina. Pripadale so k njej še vse krajine kakor nekdaj: Štajrska (kolikor je niso osvojili Ogri), Slovenska, Istrska in Furlansko-veroneška. Poslednja se je sicer rada prištevala Italiji, zlasti jadransko Primorje, kjer je italijanski oziroma furlanski živelj prevladoval, toda cesar Oton I. je leta 952. odcepil od Italije Furlansko, Akvilejo in Verono ter jih pridružil koroški vojvodini. Tako je bila Koroška precej obširna zemlja in zveza med njo in njenimi krajinami je bila prav v tej dobi najkrepkejša. Le Istra, kjer so jeli Benečanje širiti svoj vpliv in pozneje tudi svoje gospostvo, je nagibala na italijansko stran; ali proti takim težnjam so dobili istrski mejni grofje večjo moč in večji odpor s tem, da so koroški vojvode pomnožili njihovo oblast ter jim podredili tudi Kranjsko (Gorenjsko), ki je bilo tekom enajstega stoletja navadno v isti roki združeno z Istro. Pa tudi Slovensko ali Metliško krajino so iz enakega vzroka po največ vladali mejni grofje istrski.

Koroška vojvodina je bila v tistih časih zelo imenitna. Na nemškem državnem zboru je imel koroški vojvoda svoj glas in ta glas je veljal celó do leta 1648., ko so na westfalskem mirovnem zboru izbrisali Koroško izmed nemških glasujočih dežel. Koroški vojvode so imeli posebno pravico, da so smeli na nemškem državnem zboru odgovarjati slovenski in se tudi v tem jeziku zagovarjati, ako so bili toženi. Tudi so koroški vitezi Ulrika Lichtensteinskega, ko je kot Venera preoblečen potoval po slovenski zemlji (l. 1227.), pozdravili s slovenskimi besedami: „Bog vas primi, kraljeva Venus!“, in koroški vojvode so pri svojem vmeščanju na Krnskem gradu prisegali v slovenskem jeziku.

Akoravno je bila Koroška po letu 952. popolnoma ločena od Bavarske in njena celokupnost bolj veljavna nego kdaj poprej, vendar je bil narodni živelj baš v desetem in enajstem stoletju najbolj v nevarnosti. Vzrok temu je bilo prvič tuje naseljevanje in drugič fevdna ustava ter iz nje izvirajoče

posledice. Nemški kralji so slovensko zemljo cerkvam, samostanom in novim naselnikom ali popolnoma darovali ali pa jo kot fevde (beneficije) razdelili med nje. Le to, česar ni kralj izrecno ali stalno podaril in porazdelil, je ostalo tudi še nadalje njegova osebna lastnina. Največ ozemlja so posedale na Slovenskem cerkvene kneževine. Med temi moramo v prvi vrsti imenovati oglejski patrijarhat. Že Karol Veliki mu je bil podelil mnogo svoboščin (immunitates) in njegovi nasledniki so jih množili. Oglejska posestva so se kmalu razširila po vseh južnih slovenskih deželah; v enajstem stoletju je oglejski patrijarhat obsegal ne le večji del Furlanskega, temveč tudi vse Goriško, ves Kras in notranjski del Kranjske, a naposled (1077) tudi vso Istro, Gorenjsko in Slovensko krajino. Zraven oglejskega patrijarhata so nastale tudi druge cerkvene kneževine. Trst s svojo okolico pet kilometrov na okoli je bil mala državica pod vlado svojih škofov, dokler ni plemstvo potegnilo vse oblasti nase. Druge istrske škofije so imele le bolj neznatna posestva; samo puljski škof je vladal v takozvani puljski grofiji.

Razen domačih škofij so imele tudi tuje, zlasti bavarske, premnogo posestev po Slovenskem, katera so jim malo po malem podelili nemški cesarji. Tu moramo pred vsem omeniti brizinsko škofijo (Freisingen), ki si je pridobila na Kranjskem vso škofjeloško okolico (974—1011), na Koroškem okolico ob Vrbskem jezeru, na Štajrskem pa gornje Pomurje okoli Belca (Wölz). Največ posestev na Štajrskem je imela solnograška nadškofija; vsa dolina reke Aniže, Balte, gornje Mure Murice in Rabe ter ptujska in breška okolica so bile v njenih rokah, a povrh še Krško na Kranjskem. Bamberška škofija je posedala na Koroškem beljaško okolico do goriške in furlanske meje, za tem skoro vso Labodsko dolino okoli Wolfsberga, na Štajrskem pa zemljišča v Baltski in Admontski dolini. Briksenska škofija si je pridobila na Kranjskem najsevernejši del Gorenjskega: Bohinj, Bled in Podkoren, na Štajrskem pa Podčetrtek. Leta 1075. ustanovljena krška škofija je prejela od sv. Heme bogata posestva v dolini koroške Krke (Gurk) in na Štajrskem okoli Kozjega, Podsrede, Planine in Vitanja.

Premnogo zemljišč je bilo v rokah domačih in tujih samostanov, kakor so Sv. Pavel v Labodski dolini, Osoje na Koroškem, Vetrinj blizu Celovca, Admont, Sv. Lambert, Žiški klošter (Zaizkloster), Gornji grad, Stična, Kostanjevica, Velesovo itd. Naši samostani niso imeli nikoli knežje oblasti kakor škofje, vendar pa so uživali na svojih posestvih popolno prostost, tako da ni imel niti kralj, niti vojvoda pravice, zapovedovati na njihovih zemljah.

Med posvetnim plemstvom nahajamo v tej dobi še nekoliko starih, domačih plemičev, ki so se bili radovoljno podvrgli tujim vojvodam in za to prejeli na novo potrjena svoja posestva. Tak plemič je bil Negomir, ki je dobil leta 965. Poreče ob Vrbskem jezeru, in neki „Karantanec“, ki je posedal tretjino Ptuja, a ga je moral kmalu odstopiti solnograškemu nadškofu. Cesar Arnulf je podelil svojemu sinu Svetopolku leta 898. okrožje Breže (Friesach) ali krško grofijo z glavnim gradom Seliče (Zeltschach); s tem je postavil temelj preimenitni slovenski vladarski rodovini Seliče-Breže, ki si je pridobila bogata posestva tudi po Savinjski dolini in izvrševala grofovsko oblast v Spodnještajrski krajini. Žena Viljema III. Breškega je bila sv. Hema, ki je po zgodnji smrti svojega soproga darovala cerkvi mnogo posestev in ustanovila samostan Krko (1042), iz katerega je postala pozneje krška škofija. Stari slovenski plemiči so bili tudi celjski grofje, ki so se sprva imenovali Savineki po svojem gradu ob reki Savinji blizu Braslovč in so postali pozneje najmogočnejša in najimenitnejša rodovina na slovenskem ozemlju.

Zraven tega maloštevilnega slovenskega plemstva se je naselila med Slovenci velika množina tujih plemičev. Najimenitnejše rodovine s knežjo oblastjo so bile Sempt-Ebersbergi in njih sorodniki Weimar-Orlamünde, ki so vladali po Istri in na Kranjskem. Na Štajrskem se je ukoreninila rodovina Peilsteincev okoli Gradca, Lipnice, Ščavnice in Pilštajna; na severnem Štajrju pa so imeli svojo oblast Traungavci, ki so se zvali mejni grofje štajrski. Zeló važna je rodovina Eppensteinska, ki je imela koroško vojvodino dvakrat v svojih rokah (od 1012—1035 in od 1073—1122) ter je davala

Istri mejne grofe. Tudi mnogo oglejskih patrijarhov je bilo iz te rodovine, tako da so južne slovenske zemlje bile v tej dobi zopet tesno zvezane s koroško vojvodino. Eppensteincem je sledila v koroškem vojvodstvu rodovina Sponheim-Ortenburška (1122—1269), ki je imela po Štajrskem, Kranjskem in Koroškem mnogo velikih posestev. Poleg teh imenitnih knežjih rodovin je bilo še mnogo drugih, manj bogatih in mogočnih; toda že navedena imena raznih cerkvenih in posvetnih posestnikov nam pričajo dovolj jasno, kako razkosana je bila naša domovina in kako je opešala vrhovna oblast koroških vojvod.

Naravno je sevéda, da so s tujimi oblastniki in posestniki prihajali tudi tuji naselniki, zlasti ondi, kjer niso bili Slovenci gosto naseljeni. Domači živelj je tedaj posebno ob mejah izginjal in slovensko ozemlje se je čim dalje bolj krčilo. Pa tudi v središču naše domovine so se tujci v večjem številu naseljevali in njih potomci še dandanes pričajo o prvotni domovini svojih pradedov. Tako je naselil oglejski patrijarh Bertold nemške Tirolce ob gornji Baški dolini („Nemški Rut“) na Tolminskem (l. 1218.); brizinski škofje so preselili nemške Tirolce v Sorico (Zarz) na Gorenjskem (l. 1283.), in Ortenburžani so odkazali naselnikom z Bavarskega, Koroškega in Srednjetirolskega zemljišča na Dolenjskem (med l. 1350. in 1360.) in so tako ustanovili kočevsko naselbino na Kranjskem.

II.

V dobi dvanajstega in trinajstega stoletja so nastajale male vladarske kneževine v okrožju stare Karantanije. Začetek tem samostalnim deželam je postavil oglejski patrijarhat. Ta se je znal okoristiti v borbah med cerkvijo in državo ter je dosegel, da je cesar Henrik IV. leta 1077. popolnoma ločil Furlansko od Koroške in jo podelil kot samostalno vojvodino svojemu zavezniku, oglejskemu patrijarhu Sieghardu. Ob enem je odcepil cesar istega leta tudi Istro in Kranjsko od koroške vojvodine in ji izročil svojemu oglejskemu podporniku, češ, da zmanjša moč koroških vojvod, da se ne bi mogli več protiviti cesarjevi oblasti. S tem je izgubila Koroška vse svoje južne

krajine. Vendar oglejski patrijarhi niso dolgo vladali na Kranjskem in v Istri, temveč Kranjska je prišla v last Eppensteincem in njihovim dedičem Sponheimcem ter se je smatrala za posebno deželo, koje vladarji so se zvali „domini Carniolae“; Istro pa so vladali razni mejni grofje, dokler ni prišla v oblast tirolskim Andechs-Meranom (1173).

Skoro ob istem času je postala tudi Štajrska samostalna. Traungavsko-štajrski grofje so malo po malem širili svoja posestva proti jugu in tako do leta 1158. spravili skoro vso današnjo štajrsko deželo pod svojo oblast; a cesar Friderik I. jo je leta 1180. povzdignil v vojvodino štajrsko in je tako iz enega dela stare Karantanije ustvaril neodvisno kneževino.

Kmalu so nastale še nove kneževine okoli koroške dežele. Kralj Henrik Hohenstaufski je izdal leta 1231. zakon, v katerem je kneze imenoval deželne oblastnike, priznavajoč njih vlado kot edino veljavno, ter izključil cesarsko oblast na onih posestvih, ki so bila knezom podložna. Na temelju tega zakona so postali neodvisni deželni knezi: grofje goriški (1254), ki so imeli istrsko grofijo (srednjo Istro) in Slovensko krajino v svoji oblasti, in celjski (1372), ortenburški in ptujski grofje. Kot državni knezi so se smeli odslej naprej udeleževati sej nemškega državnega zbora in kovati denar. Za vrhovnega gospodarja so priznavali edino le nemškega cesarja, v vsem drugem so bili neodvisni od cesarja in vojvode. Sami so pobirali davke po svojih posestvih, načelovali vojski, napovedovali vojno, sklepali mir in pogodbe, imeli svoje upravitelje in fevdne podložnike itd. Ti knezi so nad svojimi podložniki vršili tudi navadno in višje kazensko sodstvo. Zločinstva so bila čarodejstvo, kopanje zakladov, ponarejanje denarjev, požiganje, uboj, rop, plenjenje, tatvina, goljufija itd. Povsod se je delila pravica le v imenu deželnega kneza. Nižje sodstvo so imeli tudi pleméniti grajščaki, vsak na svojem posestvu in nad svojimi podložniki. Cerkev si je rada lastila pravico, soditi v „mešanih pravdah“, t. j. v pol posvetnih in pol cerkvenih. Obravnave so bile kratke, večjidel ustne, kazni za navadne prestopke pa zapor v grajskem stolpu ali denarna globa, od katere je pripadla polovica sodniku.

Koncem trinajstega stoletja ob času avstrijskega med-
vladja (1246—1278) so pripoznavale vse slovenske zemlje
Otokarja II. za svojega kralja; tudi omenjeni knezi so mu bili
pokorni in celó oglejski patrijarhat ga je priznaval za svojega
vrhovnega gospodarja.

Otokar je združil namreč leta 1269., ko je umrl zadnji
Sponheimec, koroški vojvoda Ulrik III., tudi Koroško in Kranj-
sko (Gorenjsko) s Štajrsko in Avstrijo. Toda novoizvoljeni
nemški kralj Rudolf Habsburški (1273—1291) je krepko
poudarljal pravico nemških kraljev do imenovanih dežel, pre-
magal Otokarja na Moravskem polju (1278) ter podelil leta 1282.
svojemu sinu Albertu I. vojvodine Avstrijo, Štajrsko
in Koroško s Kranjsko. S tem letom se začenja nova doba
za slovenske dežele; odslej naprej jim je vladala rodbina
habsburška. Res je sicer leta 1286. podelil kralj Rudolf koroško
vojvodino s Kranjsko vred svojemu zavezniku in svaku, grofu
Majnhardu Tirolskemu iz rodovine Goričanov, toda že po smrti
njegovega sina Henrika (1335) je prišla ta zemlja zopet v last
avstrijskima vojvodama Otonu in Albertu II. Mnogo je
pripomogel k razširjenju habsburške oblasti po Slovenskem
vojvoda Rudolf IV. Utemeljitelj, ki je pridružil Tirolsko
Avstriji (1363). Habsburžanom so se protivili oglejski patri-
jarhi, trdeč, da nimajo nikake pravice, vladáti na tistih posestvih,
ki so zasebna lastnina oglejske cerkve. Iz tega je nastala
vojna in Rudolfov brat Friderik je potolkel svojega protivnika
na Furlanskem. Patrijarh je odstopil Avstriji več posestev,
Rudolf pa si je leta 1364. pridejal naslov „vojvoda kranjski“;
odslej naprej velja Kranjska za vojvodino. Leta 1374. je umrl
Albert IV. iz mlajše rodovine Goričanov in po dedinski pogodbi
so pripadle Avstriji vse njegove zemlje, t. j. Pustriška dolina,
srednja Istra (grofija pazinska), Pivka in Slovenska krajina z
glavnim mestom Metliko. Ko se je habsburška hiša razdelila na
albertinsko in leopoldinsko rodovino (l. 1379.), je dobila
slednja pod Leopoldom III. Štajrsko, Koroško, Kranjsko, Slo-
vensko krajino in Istro, á povrh se je še prostovoljno podalo
pod avstrijsko vlado mesto Trst leta 1382. Tako so bile od te
delitve naprej skoro vse slovenske pokrajine združene pod eno

oblastjo in začetkom petnajstega stoletja so dobile leopoldinske dežele skupno ime „Notranja Avstrija“, kar je ostalo v navadi in veljavi do cesarja Jožefa II. Malo po malem so izumrle tudi knežje rodovine po Slovenskem, kakor Ptujčani, Ortenburžani, bogati Celjani (Ulrik II † 1456), in vsa njihova posestva so prišla v last avstrijskim vojvodam. Naposled je še prenehala posvetna oblast oglejskega patrijarha, izumrli so goriški grofje (1500), in tako so ravno na početku novega veka za Maksimilijana I. prišle vse slovenske pokrajine pod slavno habsburško žezlo.

V petnajstem stoletju so morali Slovenci mnogo trpeti pred divjimi Turki in poturčenimi Bosnjaki. Že kmalu po bitki kraj Nikopolja (l. 1396.) so prilomastili Turki prvikrat na Štajrsko in Kranjsko ter požgali mesto Ptuj in odvedli 16.000 ljudi s seboj v sužnost. Odslej so prihajali malo da ne vsako leto; ropali, plenili, požigali in pustošili so, da je bilo groza. Z bogatim plenom obloženi, so se vračali potem na čilih konjičih zopet v „globoko Turčijo“, goneč s seboj na tisoče in tisoče zarobljenih mladeničev in deklic. Zlasti hudi so bili turški navali v drugi polovici petnajstega stoletja (bitka pri Brežicah 1480, pri Trbižu 1484). Ta skupna nesreča je probudila Slovence ter jih prisilila, da so se jeli zopet zavedati svoje sorodnosti. Tu je bilo treba skupnega dela in medsebojne pomoči. Zató so se poslanci vseh notranje-avstrijskih dežel večkrat shajali, zdaj v tem, zdaj v onem mestu, in se posvetovali, kako bi skupno delali proti skupnemu sovražniku. Turški boji so probudili narodovo samozavest in prav v dobi turških navalov je pognalo slovensko narodno pesništvo nove korenine ter obrodilo najlepše cvetje in najplemenitejši sad.

V cerkvenem oziru je bila skoz ves srednji vek ogromna večina Slovencev pod višjo pastirsko oblastjo oglejskih patrijarhov. Oglejska cerkev je imela mnogo župnij po vsem Kranjskem, po južni Koroški in po spodnjem Štajrskem. Več župnij je bilo združenih v „naddijakonate“ in naddijakoni so imeli v marsičem skoro škofovsko oblast. Župniki so se imenovali „vikarji“ in imeli pravico, sami voliti svoje „kaplane“, jim dajati stan in plačo, a zató so tudi edino le oni pobirali župnijske

dohodke, ki so po smrti vikarjevi pripadali večinoma cerkvi, pa tudi državi. — Slovenci na severni strani reke Drave so bili deloma pod neposredno oblastjo solnograškega nadškofa, deloma pa pod novo utemeljeno krško škofijo. Za Slovence v Savinjski dolini in po severno-vzhodni Kranjski je utemeljil leta 1461. cesar Friderik III. novo škofijo v Ljubljani, ponovivši s tem staro emonsko, ki je bila izginila za preseljevanja narodov.

III.

Kar se tiče splošne omike, moramo reči, da se je začela že zgodaj širiti tudi med Slovenci, in to zlasti od italijanske strani. V Čedadu so utemeljili „učeno šolo“ že za Karola Velikega. Na njej so se izšolali v desetem in enajstem stoletju tudi mnogi slovenski mladeniči, zlasti duhovniki oglejskega patrijarhata. S Španskega in Francoskega se je razširila veda in učenost v enajstem stoletju tudi na Italijansko in Furlansko. V Bolonji in Padovi so osnovali „visoke šole“ (vseučilišča), ki so jih obiskovali tudi Slovenci. Ljudje so bili tedaj zelo vedoželjni in so radi potovali, da bi videli izkušnje drugih dežel. Zlasti je bilo med Slovenci priljubljeno romanje in še Primož Trubar omenja kot poseben značaj Slovencev, da „radi daleč romajo“. Srednji vek je bil v obče strogo versko-nabožen. Ljudstvo se je navduševalo za sveto vero in se ogrevalo za tiste, ki so jo širili in branili. Zató so imeli visoko v čislih grobove in tudi najmanjše ostanke svetih mučenikov, katere so kot „moči“ (relikvije) spoštovali. Že v prvih stoletjih po pokristjanjenju so potovali Slovenci v Sv. Ivan Devinski in v Akvilejo h grobom mučenikov. Najvažnejše pa jim je bilo potovanje v Rim in zato so tudi svoja pobožna potovanja nazvali „romanje“ (romar, romati, it. Roma, romero). Romanje v Rim je začelo zlasti začetkom enajstega stoletja ob priliki velikih odpustkov, ker só tedaj splošno pričakovali konec svetá. Naši romarji so prihajali peš do Jadranskega morja, tu so se dali prevesti ali iz Sv. Ivana, ali iz Trsta, ali pa iz Kopra v Jakin in od ondod so šli dalje v Loreto („sv. hiša“) in v Rim. Pa tudi daljšega romanja k Sv. Jakobu Kompostelskemu v špansko Galicijo in k Jezusovemu grobu v Jeruzalem se niso zbali.

Osobito imenitna so njih romanja na dolnji Ren v Trevir, Kolin in v Cahe (Aachen), kjer so imeli svoje oltarje in svoje beneficijate, duhovnike, ki so jim slovenski pridigovali in jih slovenski izpovedavali (od leta 1495. do leta 1776., ko se je to romanje prepovedalo).

Važnega pomena za duševni razvitek našega ljudstva je doba križarskih vojsk (1096—1270), ko so vreli kristjani na jutrovo, da otmó sveto zemljo nevernikom iz rok. Tudi skoz slovenske dežele, zlasti skoz primorske je šla marsikatera četa križarjev in izvestno je, da se jim je pridruževalo tudi mnogo Slovencev. Domov pa so prinesli marsikako izkušnjo in znanje, tako se učeč drug od drugega. Vsled papeških pozivov na križarske vojske je počelo nekako vse potovati: ali mnogi, ki niso imeli sredstev za križarjenje v sveta mesta, so se jeli klatiti od kraja do kraja, služeč si vsakdanji kruh s pevanjem, glumami in vedeževanjem (potujoči učenci, takozvani vaganlje). Z druge strani pa so križarske vojske povzdignile viteštvo. Bramba vere, vdov in sirot je bila poglavitna naloga vitezom in vse to je oplemenitilo takrat sicer sirovo gospodo. Ljudje so bili v dvanajstem in trinajstem stoletju v obče zelo probujeni: ne da bi bili znali pisati in računati, tega ne, ampak njihov duh je bil bister in neka splošna omika je bila razširjena med vsemi stanovi.

Tudi imenitni pisatelji so prihajali v tistih stoletjih večkrat med Slovence in nam zapustili o njih marsikatero zanimivo vest. Tako piše nemški epski pesnik Wolfram von Eschenbach v svojem Parcivalu (1210), da je potoval tudi med slovenskim ljudstvom („windische diet"), ter omenja Oglej, Celje in mesto Gandine, t. j. Hajdine, ptujsko predmestje na desni strani Drave. Drugi sloveči nemški pesnik, Hartmann von Aue, katerega so gostili oglejski patrijarhi na svojem gradu nad Čedadom (1195—1204), je obiskal od ondod tudi Tolmin, katerega se dvakrat spominja v svoji junaški pesni „Erek". Pa tudi najimenitnejši italijanski pesnik, Dante Alighieri (1265—1321), je prepotoval kot patrijarhov gost Goriško in Istro ter po narodni pripovedki več časa živel na gradovih v Tolminu in Devinu. Istina pa je, da vsi italijanski

tolmači Dantejevi ime gore „Tabernich“, katero navaja pesnik v svojem „Peklu“, tako razlagajo, da je to ime neke visoke gore na Slovenskem; nekateri mislijo na notranjski Javornik. Gori omenjeni Ulrik Lichtensteinski pa opisuje v svojem delu, „Frauendienst“ imenovanem, noše in običaje Slovencev ter jih hvali kot zmerno in delavno ljudstvo.

V štirinajstem stoletju so se začeli prosvetni odnošaji tudi med Slovenci obračati na slabše in sledeči dve stoletji (14. in 15.) sta se zeló pogreznili v mračnjaštvo in sirovost. Viteštvo je jelo propadati in pačiti svoj častni stan. Mnoge prirodne prikazni in izvenredni dogodki so popolnoma zbegali ljudstvo. Nastali so hudi potresi, ki so zrušili gradove in cerkve. Grozni roji kobilic so uničili vse žito na polju in objedli zelenje po drevju. Za tem je prišla draginja, lakota in napósled še kuga. Najstrašnejša kužna bolezen je bila takozvana „črna smrt“ (1348—1351), ko so ljudje kar počrneli in umrli v malo trenotkih. Nekateri kraji so izgubili kar polovico ali celó dve tretjini svojih prebivalcev. Vse to je smatralo ljudstvo za božjo kazen; bilo je grozno preplašeno in njegov duh je otemneval. Mislili so, da svojo vest najlaže potolažijo s tem, ako se bičajo; drugi pa so si zopet domišljali, da Bogu najbolj služijo, ako plešejo in skačejo okoli cerkev, dokler se obnemogli ne zgrudijo na tla. Tako so se pojavile neljube prikazni bičarjev (flagelantov) in skakačev. Splošna sirovost in neusmiljenost je zavladala med vsemi krogi. Hudodelce, ki niso takoj obstali svoje krivde, so devali na tezalnico, jim lomili kosti, jih ščipali s kleščami, ali jih zapirali v skrinje, znotraj z bodečimi žreblji obite. Obsojenca so navezali na zobato kolo, ali mu odsekali ud za udom, ali ga privezali na štiri konje in ga tako razčetrtili. In vse to trpinčenje je čestokrat zadelo čisto nedolžne ljudi, ki so le od bolečin premagani priznali, da so krivi, zató da jih vsaj hitra smrt reši nadaljnjega mučenja. Zlasti stare žene z nagubanim čelom so bile v veliki nevarnosti. Ako so o kateri sumili, da je čarovnica, je bila izgubljena. Bilo pa je tedaj tudi vse polno malopridnih ljudi, zlasti roparjev, in med temi tudi takih viteškega stanú, ki so prežali na kupce in popotnike, plenili blago in ljudi ter zahte-

vali potém veliko odkupnino za nje. Med ljudstvom se je potikalo mnogo sleparskih ljudi; zlasti so se klatili po deželi „potujoči učenci“, ki so od vasi do vasi beračili, vedeževali, zagovarjali in čarali ter učili Slovence tujih vraž.

Še le okoli sredine petnajstega stoletja se je to žalostno, mračno stanje jelo obračati na bolje in se zopet širiti omika, osobito po takozvanih „humanistih“. Ali ta izobraženost sedaj ni bila več splošna. Posamezni bistrejši in bolj učeni ljudje so se namreč začeli zbirati na vseučiliščih in samostanske šole so jele propadati. Ukaželjni mladeniči so morali odslej v daljna mesta potovati, ako so se hoteli izobraziti. To pa so mogli le premožni storiti, siromašnejši so ostajali brez pouka. Na ta način se je izcimil poseben učenjaški stan, ki se je poslej silno razlikoval od preprostega ljudstva.

S. Rutar.

4. Slovenski jezik od X.—XVI. stoletja.

Jezik je glavno svojstvo vsakega naroda. Narod, ki svoj jezik opusti ali ga izgubi, neha biti narod istega imena, ki ga je nosil poprej. S svojim jezikom je vsak narod neločljivo združen, z njim živi in umrje. Življenje naroda nam predočuje svetovna povestnica, življenje in razvitek jezika pa kažejo slovstveni spomeniki.

Slovencem v Panoniji in v stari Karantaniji je prisijala ob istem času mila luč kristjanstva, a njena svetloba je na različen način vplivala na narodovo prosveto. V Panoniji je ustvaril svetli duh solunskih bratov, sv. Cirila in Metoda, bogato cerkveno književnost in povzdignil slovanski jezik do one časti, kakršno sta tedaj uživala latinski in grški jezik. Staroslovenski (starobolgarski) jezik je postal ondi liturgični jezik in se ponosno glasil pri vseh cerkvenih obredih.

Druge razmere so vladale v Karantaniji. Tu so razširjali nauk sv. vere oglejski in solnograški duhovniki, nevešči domačega, narodnega jezika. Kakor drugod je vladal tudi tu izključno le jezik latinski v cerkvi. Ljudstvo se je moralo sprva celó molitve učiti latinski; glas domače govorice je bil v cerkvi strogo prepovedan. Še le ko so videli, da se ljudstvo navzlic

strogim poveljem in kaznim ne more priučiti latinskim molitvam, je sklenil leta 813. cerkveni zbor mogunški (Mainz), da jih sme moliti v materinem jeziku, komur ne hoté v latinskem v glavo.

Ta določba je neposredno povzročila, da so začeli na domači jezik prevajati molitve in razne obredne obrazce (formule), katerih je bilo ljudstvu treba znati. Takim pôtem so nastali brizinski spomeniki in pozneje celovški in ljubljanski rokopis.

Brizinski spomeniki so najstarejši ostanki slovenskega jezika in segajo v deveto ali deseto stoletje. Našli so se leta 1803, v knjižnici monakovski, kamor so došli iz cerkvenega arhiva mesta Freisinga (zató „brizinski“) na Bavarskem. Učeni slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar (1780—1844), ki je izdal te spomenike v svoji znameniti knjigi „Glagolita Clozianus“ leta 1836., sodi po raznih rokopisnih znakih, da je vse tri dele našega spomenika pisal ali nekdanji škof brizinski Abraham sam (po rodu Karantanec, 957—994), ali pa kak njegov učitelj ali učenec.

Rokopis obsega I. očitno izpoved (35 vrst), II. homilijo (113 v.), III. izpovedno molitev (74 v.). Vsi trije spomeniki so pisani z latinico po nemškem črkopisu iste dobe. Iz nedosledne in neokretne pisave vidimo jasno, kako težko je bilo sprva z latinskimi črkami pisati naš jezik. Tako se piše na pr. za stari nosnik *ǫ* ob enem *on, un, u, o;* namesto starega nosnika *ę* stoji *e* in *en; y* se izraža z *ui, u* in *i*. Med sičniki in šumniki ni skoro nikakega razločka v pisavi; vsak se izraža na mnogo načinov. Tako se stavi za *s* ob enem *z, s, sz, zs, sc, zz;* za *č* imamo *c, s, cs, ts, tz;* za *š* stoji *s, ss, z,* itd. Iz navedenega že razvidimo, da so ti spomeniki bili prva, jako nespretna poskušnja v slovenski pisavi. — Jezik, ki se je ohranil v teh rokopisih, nam kaže lepe, stare oblike iz korotanske slovenščine. Vendar nam ti spomeniki ne predočujejo popolnoma istega jezika, ki so ga govorili korotanski Slovenci v devetem ali desetem stoletju. Nahajamo namreč v njih čestokrat dvojne oblike, o katerih je dvomiti, da so se rabile druga zraven druge v isti dobi in v istem kraju med preprostim

arodom. Tako čitamo na pr. jega, vsega, takoga, in zraven zopet: jego, togo; tam so skrčene oblike: me, memu, mega, tva, tvima, in tu zopet: moja, moje, tvoju. Zraven opisane oblike preteklega časa se nahajajo čestokrat aoristi, zlasti na onih mestih, ki se strinjajo z vsebino evangelijev v staroslovenskem prevodu. Takih prikazni je obilo posebno v homiliji. V njih se kaže vpliv staroslovenščine, v kateri so se nahajali slični obredni obrazci, ki so služili najbrž za vzor pisatelju naših spomenikov. Navzlic tem posebnostim pa nam ti rokopisi neovržno dokazujejo, da so korotanski Slovenci že v devetem stoletju govorili lastno narečje, takozvano korotansko-slovensko, iz katerega se je razvila sedanja slovenščina.

Lep zaklad slovenskega jezika se hrani v osebnih in krajevnih imenih, ki so zabeležena po listinah iz devetega in naslednjih stoletij. V prvi vrsti smemo tu imenovati slovenska imena, ki so pripisana v evangeliju sv. Marka iz štivanskega (= šentivanskega) samostana pri Devinu na Primorskem. Slovečo božjo pot pri Sv. Ivanu Devinskem so obiskovali Slovenci v devetem in desetem stoletju in imena teh romarjev so zaznamovali v štivanskem evangeliju. Malo da ne iz iste dobe je nadalje mnogo Slovencev, ki so živeli v solnograški nadškofiji, zapisanih v bratovščinski knjigi (liber confraternitatis) šentpetrskega samostana v Solnogradu. Krasna imena nahajamo naposled po raznih darilnih listinah, v katerih so nemški kralji in korotanski vojvode cerkvi in posameznim osebam darovali ljudi in posestva na Slovenskem. K Sv. Ivanu so romali Slovenci kakor Branimir, Budislav, Čestimir, Dobrodej, Dragorok, Ljutomir, Miroslava, Sebidrag, Slavka, Žitigoj itd. V bratovščinsko knjigo so vpisani na pr. Ljubota, Nebomir, Trdila, Trebil, Truden, Višemir itd. Po listinah se imenujejo Branko, Debeloglav, Dobrogoj, Gorazd, Hotimir, Medved, Radigoj, Slava, Stojan, Trdoglav (piše se Turdagauuo), Vitoglav (Uuitagouua, 859) itd. Takih in enako se glasečih imen je mnogo zabeleženih po starih rokopisih in listinah. Vsa poznamenovanja nam kažejo neizčrpen vir nekdanjega slovenskega jezika ter pričajo o njegovi krasoti. Ali domača imena so jela

hitro izginjati. Čim bolj je silil tuji živelj v slovenske pokrajine, tem hitreje so se izgubljala pristno slovenska imena. Najpoprej so se izpodrinile domačinke po mestih in dvorih med slovenskim plemstvom, ki se je že v devetem in desetem stoletju poprijelo tujih poznamenovanj. Najdalje so se ohranila slovenska osebna imena med preprostim ljudstvom na deželi in v goratih krajih. Blizu Škofje Loke so še koncem trinajstega stoletja živeli ljudje z imenom Branislav, Svetogoj, Svobodin, Stojan itd. Toda kmalu so se tudi ta imena nadomestila s tujimi; listine iz štirinajstega in petnajstega stoletja nam pričajo, da so Slovenci že tedaj dajali otrokom ista osebna imena kakor dandanes. V koroškem rokopisu iz petnajstega veka se je ohranilo zraven sedaj navadnih krstnih imen: Jera, Neža, Urša itd. le še eno narodno ime S v e t k a, ki ga smemo prištevati najstarejšim domačim imenom, kakor so bila Belka, Cvetka, Slavka, Zorka, Živka in več drugih.

Za zgodovino slovenskega jezika in naroda v trinajstem stoletju je zelo imenitno ime viteza Ulrika Lichtensteinskega (1202—1275). Lichtensteinska rodbina je imela bogata posestva na gornjem Štajrskem v Muravi in v judenburški okolici. Lichtensteinci so bili slaven in za avstrijske dežele mnogozaslužen rod. Zatorej je naravno, da se Ulrik Lichtensteinski s ponosom imenuje med koroškimi in štajrskimi vitezi. Najbolj se je proslavil Ulrik Lichtensteinski kot pesnik z dvema umotvoroma, ki se imenujeta „Frauendienst“ in „Frauenbuch“. Za nas je zlasti prvo delo znamenito, zakaj v njem se nam je ohranil zgled slovenskega jezika iz leta 1227. Pesnik nam v tej pesmi med drugim pripoveduje, kako je potoval kot kraljica Venera opravljen iz Benetek na Češko. Na tem potovanju mu je prišel koroški vojvoda Bernard (1201—1256) z obilnim viteškim spremstvom naproti blizu do deželne meje ter ga je pri Vratih (Thörl) v slovenskem jeziku pozdravil, rekoč: B u g e w a z p r i m i, g r a l v a V e n u s (Bog vas primi, kraljeva Venus)! — Drug imeniten prizor iz Ulrikovega potovanja je njegov sosret žene Slovenke sredi Muriške doline na gornjem Štajrskem blizu Kindberga. Ondi je bival vitez Oton Buhovski, po izobraženosti in svojem moštvu na dobrem glasu. Ta pošlje

Ulriku miljo daleč poslanca naproti in ta ga pozdravi, rekoč: „Prežlahtna kraljica, vam kliče: Dobro došla v tej deželi! žena Slovenka (vil edelin kunegîn, iuch heizet willekomen sîn in ditz lant ein windisch wîp)." Nadalje mu naznani sluga, da ni v tej dolini viteza, ki bi se izkušal v dvoboju s kraljico Venero: zatorej je sklenila žena Slovenka, postaviti se na borišču s kopjem njemu nasproti. Žena Slovenka pa je bil preoblečem Oton Buhovski sam. Opravo slovenske žene nam opisuje pesnik takó-le: „Dve dolgi kiti sta ji viseli doli celó črez sedlo: na sebi je imela godeže (godehse), kar je obleka slovenskih žen, a vrh tega še tudi šapelj (schapel) jako drag in bogat."

Jezik slovenski je torej tekom trinajstega stoletja užival veliko čast. Ne le preprosto ljudstvo ga je govorilo, temveč tudi deželni knezi in njih viteško spremstvo so ga razumeli in občevali v njem. Celó pri javnih slovesnostih in na vojvodovem dvoru je imel naš jezik svojo veljavo. Pri vmeščanju koroških vojvod je storil deželni knez slovenskemu kmetu obljubo in prisego v slovenskem jeziku. Vmeščenega vojvodo je mogel le mož slovenske krvi pozvati pred sodnika in pred cesarjem se je imel vojvoda v slovenskem jeziku zagovarjati. Dasi je bilo nekdaj našemu jeziku tako važno mesto odločeno, vendar je to jako skromno vplivalo na naše prosvetno stanje. Vojvode in vitezi niso bili ozko združeni z domačim ljustvom ter niso pospeševali narodnega jezika in njegovega slovstva. Že koncem trinajstega veka je jel pojemati ugled našega jezika. V dejanskem življenju je slovenskemu kmetu prav malo pomagala pravica, katero je imel njegov jezik uživati po stari šegi; saj se ga je mogel vojvoda pred sodnikom odkrižati z besedami: „Jaz ne razumem tvojega jezika (ich verstaun diner sprach nitt)."

Iz petnajstega stoletja imamo nekaj majhnih, a spomina vrednih slovstvenih drobnosti. Na prvem mestu stojita k o r o š k i in l j u b l j a n s k i r o k o p i s cerkvenega značaja. Zgodovinsko društvo v Celovcu hrani z gotskimi črkami[1]) pisan rokopis, ki

[1]) Te črke imenujemo danes „nemške", ker jih dandanes največ rabijo Nemci. V srednjem veku so te črke rabili vsi evropski narodi. Tiskarji imenujejo to pisavo „fraktura"-pisavo.

obsega na eni strani očenaš, češčenomarijo in vero iz
početka petnajstega veka, na drugi pa z mlajšo pisavo navadna krstna imena onih oseb, ki so ustanovile in vzdrževale Marijino bratovščino v Ratečah na Gorenjskem z letno številko 1467. V nekem starem rokopisu c. kr. ljubljanske knjižnice pa se nahajata dve očitni izpovedi, daljša in kračja, v latinski abecedi. V jeziku kaže ljubljanski rokopis bolj značaj sedanje dolenjščine, koroški pa meri na gorenjščino in se odlikuje od ljubljanskega v tem, da so se ohranile v njem aoristove oblike.

Prvi, z letnico zaznamovani spomenik pa je takozvani beneško-slovenski rokopis iz leta 1497., ki je pisan v beneško-slovenskem narečju in obsega v kratkih 52 odstavkih razna darila in ustanove za bratovščino sv. Marije v Črnjevu na vzhodnem Furlanskem. Prvi in največji del (25 odstavkov) je pisala enoista oseba leta 1497., ostali deli pa so od različnih oseb iz leta 1502. in 1508. Rokopis ni izviren, temveč le netočen prevod latinskih zapiskov v italijanskem pravopisu.

V petnajsto stoletje pripada najbrž tudi rokopis Kranjskega mesta. Ta obsega štiri slovenske, z gotskimi črkami pisane prisežne obrazce, po katerih so prisegali meščanje, svetniki, sodniki in priče v Kranju. Te prisege svedočijo, da je slovenščina tudi pri sodniji zavzemala važno mesto. Jezik v tem rokopisu nam podaja nekaj prav lepih, starih domačih besed, kakor rotba (prisega), skazati (reči), vesten (znan), a zraven že mnogo nemških tujk, kakor jih nahajamo pozneje v prvih tiskanih slovenskih knjigah. Pisava v tem kakor v prejšnjih rokopisih je jako nepopolna in nedosledna: naslanja se na istodobni nemški pravopis. Vsemu temu pa se ne bo čudil, kdor pomisli, kako je skoz ves srednji vek vplival nemški živelj na slovenski narod.

Razen tega nahajamo še po raznih listinah in starih grajščinskih urbarjih srednjega veka med latinskim in nemškim besedilom mnogo krajevnih in osebnih imen in tudi drugih slovenskih besed zapisanih. V nekem rokopisu iz leta 1466. iz Škofje Loke na Kranjskem so n. pr. zabeležena slovenska poznamenovanja za vse mesece v letu. Ti se glasé kakor

dandanes; le rožnik je bobov cvet, kimavec — poberuh, vinotok — listognoj, listopad pa — kozoprsk.

Iz početka šestnajstega stoletja, najbrž iz leta 1515., ko so zatrli kmetski upor na Kranjskem in Štajrskem, se je ohranila nemška, šest kitic obsegajoča pesem o kranjskih kmetih: Ain newes lied von den kraynnerischen bauren. Ta slovstvena drobnost je za nas osobito zaradi tega zanimiva, ker je prva tiskovina s slovenskimi besedami. V pesmi se omenja „stara pravda“ in o kranjskih kmetih se poje, da so se valili kot uporniki proti mestu Celju, kličoč: „Le vkup, le vkup, le vkup, le vkup, uboga gmajna (Leukhup — — — woga gmaina)!“

Razvitek slovenskega jezika se daje tedaj zasledovati le po skromnih, vendar za nas jako važnih spomenikih iz desetega do sredine šestnajstega stoletja. Slovenščina je javno služila preprostemu narodu ter imela še svojo veljavo zlasti v cerkvi pri verskem pouku, nekaj pa tudi pred sodiščem. Izobraženci so znali pisati in čitati večinoma le v latinščini (zató jo tudi „bukovski“ jezik imenujejo) in kvečjemu še v nemščini, a za slovenščino se ni brigal nikdo. Tako se je slovensko pisanje sčasoma popolnoma pozabilo in slovenščine ni nikdo več negoval, dokler se ni po novoverskem vplivu sredi šestnajstega stoletja postavil temeljni kamen slovenski književnosti.

Slovenski spomeniki.

5. Brizinski spomeniki.

Očitna izpoved.[1])

(V pravopisu izvirnikovem.)

Glagolite po naz redka zlo-
ueza:

bose, gozpodi miloztiuvi, otze bose, tebe izpovuede vuez moi greh i zuetemu creztu i zuetei Marii i zuetemu Michaelu i uuizem crilatcem bosiem i zuetemu Petru i uzem zelom bosiem i uzem musenicom bosiem i uzem vuernicom bosiem i uzem devuám praudnim i uzem praudnim, i tebe, bosi rabe, chokú biti izpovueden uzeh moih greh.

(V prepisu slovenskem.)

Glagoljite po nas rědka slovesa:

Bože, gospodi milostivi, otče Bože, tebě izpovědě ves moj greh i svetemu Kristu i svetěj Mariji i svetemu Mihaelu i vsěm krilatcem božijem i svetěmu Petru i vsěm selom božijem i vsěm mučenikom božijem i vsěm věrnikom božijem i vsěm děvam pravdnim i vsěm pravdnim. I tebě, božij rabe, hoću biti izpověden vseh mojih grěh.

[1]) Kakor pri Nemcih se je opravljala tudi pri Slovencih očitna izpoved v narodnem jeziku, zlasti potem, ko je bil cerkveni zbor v Turu to javno določil leta 813. Po rimsko-nemškem obredu je opravljalo ljudstvo skupaj po pridigi očitno izpoved, govoreč za duhovnikom posamezne besede (slovesa), katere jim je narekoval. Takih obrazcev se je v *starovisokonemškem* jeziku mnogo ohranilo in najbrž po starovisokonemškem izvirniku je prirejena ta očitna izpoved, kakor tudi izpovedna molitev in homilija; saj so širili v prvi vrsti nemški duhovniki krstjansko vero med korotanskimi Slovenci na levem bregu Drave. Jezik v brizinskih spomenikih hrani mnogo prav lepih starinskih oblik in besed, na drugi strani pa kaže očito, kako malo se je slovenski jezik izpremenil od desetega stoletja do sedaj.

I vueruiú, da mi ie, na zem zuete beusi, iti se na ón zuet, paki se uztati na zodni den; imeti imi ié sivuót po zem; imeti mi ie utpuztic moih grechou. bose miloztiuvi, primi moiv izpovued moih grechou: ese iezem ztuoril zla po t den, pongese bih na zi zvuet vuuraken i bih crisken, ese pomngu ilr ne pomngu, ili vuolu ili ne-vuolu, ili vuede ili ne vuede, ili u nepraudnei rote, ili u lsi ili tatbe ili zavuizti, ili v uzmazi, ili v zinistue, ili ese mi ze tomu chotelo, emuse mi bi ne doztalo choteti, ili v poglagolani, ili zpé ili ne zpé; ili ese iezem ne zpazal nedela, ni zueta vuecera, ni mega pozta, i inoga mnogoga, ese protiu bogu i protiu memu creztu. ti edin, bose, vuez, caco mi iega potreba vue-

I věruju, da mi je, na sem světě běvši (bivši), iti že na on svět, paki že vstati na sodni den; iměti mi je život po sem; iměti mi je otpustek mojih grěhov.[1]) Bože milostivi, primi moju izpověd mojih grěhov: ježe jesem stvoril zla po t(e) den, ponježe bih na se svět uradjen (urojen) i bih krščen, ježe pomnju ili ne pomnju, ili volju ili nevolju, ili vědě ili ne vědě, ili v nepravdněj rotě, ili v lži ili tatbě ili zavisti, ili v usmasi, ili v činistvě, ili ježe mi se tomu hotělo, jemuže mi bi ne dostalo hotěti, ili v poglagolanji, ili spe ili ne spe; ili ježe jesem ne spasal neděla, ni sveta večera, ni mega posta, i inoga mnogoga, ježe protiv Bogu i protiv memu Kristu. Ti edin, Bože, věš, kako mi jega potrěba.

[1]) Vrsta 1—19. *Glagolją, glagolati.* V. 2 = govoriti. — *Bože, rabe, otče, gospodi:* zvalniki od Bog, rab (rob, služabnik), otec, gospod. — *Tebe:* stari dajalnik. — *Izpovědě* = izpovém. — *Krilatec* = angel. *Sel* = sel, sla: apostol. *Pravden* = pravičen. *Choku* = stslov. hoštą; *hoću* = hočem; nam. stsl. *št* imamo v briz. spomenikih *k*, ki se izgovarja kakor hrvatski *ć*. V slovenščini se je nekdaj končala 1. oseba sedanjikova na *o (u)*, kar odgovarja staroslovenskemu nosniku *ǫ* (ōn); na pr. hoću = stsl. hoštą, hočem; věruju = věrują, verujem; tvorju = tvorją, storim. Takih oblik nahajamo še v 16. stoletju, na pr. pri Trubarju: hočo, mogo, verujo. — *Izpověden* = izpovedan z rod. — *Grěh:* stari rod. množ. zraven grehov. V starovisokonemščini se glasi ta stavek: ih uuirdu bigihtîg allero mînero suntono. — *Na sem světě běvši* = na tem svetu bivšemu, ko sem bil na tem svetu. *Sem:* mestnik kaz. zaimka, ki se je ohranil v zvezah, kakor dane-*s*, leto-*s*, od *sih* dob, od *sega* mal. *Světě:* stari mestnik, ki še živi v narečju, na pr. na potoče, v lože. Taki mestniki so tudi *rotě, tatbě* itd. *Že* = pa, ðé, vero. *Paki* = zopet.

lica. bose, gozpodi miloztivi, tebe ze mil tuoriv od zih postenih greh i od ineh mnozeh, i vuensih i minsih, ese iezem ztvoril: teh zé tebe mil tuoriv i zuetei Marii i vzem zvetim; i da bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel, ácose ti mi zadenes, i acose tuá milozt i tebe liubo. bose, ti pride ze nebeze, vse ze da v moku za vuiz národ, da bi ni zlodeiu otél; otmi me vzem zlodeiem. miloztivui bose, tebe poronso me telo i mó dusú i moia zlovueza i me delo i mó vuoliu i mo vuerú i moi sivuót. i da bim uzlissal na zodni den tuó milozt vueliu z temi, iese vzovues tvóimi vzti: pridete, otza mega

velika.[1]) Bože, gospodi milostivi, tebě se mil tvorju od sih poštenih grěh i od iněh mnozěh, i venčih i minših, ježe jesem stvoril: těh se tebě mil tvorju i svetěj Mariji i vsěm svetim; i da bim na sem světě takoga grěha pokazen vzel, akože ti mi zaděneš, i akože tva milost i tebě ljubo. Bože, ti pride sè nebese, uže se da v moku za ves narod, da bi ni zloděju otel; otmi me vsěm zlodějem. Milostivi Bože, tebě poročo me telo i mo dušu i moja slovesa i me dělo i mo volju i mo věru i moj život. I da bim uslišal na sodni den tvo milost veliju s těmi, ježe vzoveš tvojimi usti: Priděte, otca mega

[1]) Vrsta 19—37. *Ježe jesem stvoril zla po te den* itd. = kar sem storil zla (=hudega) po tistem dne, ko (odkar) sem bil na ta svet urojen in bil krščen. *Bih:* 1. oseba aoristova, sem bil. *Pomnju* = stsl. pomĭnją, pomnim. *Ili volju ili nevolju* = aut voluntate aut noluntate, ali z voljo ali z nevoljo. *Rota* = prisega (rotiti se). *V lži* = v laži. *V usmasi* je nemška izposojenka, nastali iz: ûz der mâze, ter pomeni: v nezmernosti, brezmernosti; v istem pomenu čitamo v tretjem spomeniku: *v usmastvě*. — V *činistvě*: to je nejasna beseda; češki jezikoslovec Dobrovski je mislil, da stoji namesto: *v ničistvě*, t. j. v ničistviji, in impudicitia, v nečistosti. Vsekako se more s to besedo primerjati v tretjem spomeniku izraz: „*v sničistvě*“, katerega Kopitar tolmači z „luxuria“, t. j. požrešnost, razsipnost. Najbrž se izvajata obe besedi od „*sničav*“, keck, vorwitzig, neugierig, ter imata tudi sličen pomen. — *Ili ježe mi se tomu hotělo* itd. = ali ker se mi je tega zljubilo, česar bi se mi ne spodobilo zljubiti. *Tomu* = temu; *jemuže* = čemur. *Poglagolanije* = govorjenje, ogovarjanje, opravljanje. *Spasati* = stsl. sŭpasają, sŭpasati, servare, paziti na ka:, izpolnjevati, držati. *Neděla:* rod. od neděl, Feiertag; na Koroškem: nediel. *Sveta:* imenska oblika rodilnikova = svetega. *Mega, memu:* skrčeno nam. mojega, mojemu.

izvuolieni, primete vuecsne vuezelie i vuecsni sivuót, ese v iezt ugotoulieno iz uueka v uuek. amen.

izvoljeni, primẽte věčne veselje i věčni život, ježe vi jest ugotovljeno iz věka v věk. Amen.[1])

6. Celovški rokopis.[2])

Otscha nass, kyr sy w nebessich, posswetschenu body twoye yme, pridi bogastwu twoye, body wola twoya kakor w nebessich yno na semly. Kruch nass wsedanny day nam dannass yno odpusti nam dalge nasse, kakor yno my odpusschamo nassen dalsnykom, yno nass ne wuppellay w ednero ysskusbo, le nass ressy od slega. Amen.

Czestschena sy Maria, gnade pallna, gospod s tabo, segnana sy mey senamy, yno segnan ye sad twoyga telessa, Ihesus Kristus. Amen.[3])

[1]) Vrsta 37—60. *Tebě se mil tvorju* itd. = tebi se ponižen storim od teh navedenih (naštetih) grehov in od drugih mnogih, i večjih i manjših, katere sem storil. *Poštenih* = počítenih; stsl. počítą, počisti; štejem, šteti iz čítejem, čiteti; prim. čitati. *Iněh mnozěh:* red. množ. po zaimenski sklanji: *těh. Venči* z nosnikom se govori še sedaj na Koroškem. — *I da bim . . . pokazen vzel* itd. = in da bi . . . kazen prejel, kakor mi (jo) ti naložiš, in kakor (je) tvoja milost in tebi ljubo. *Bim:* 1. oseba aoristova zraven *bih (byh). Tva* = tvoja. — *Ti pride sě nebese* itd. = ti si prišel z neba (iz nebes), že si se podal v trpljenje (muko). *Pride, da:* 2. oseba aoristova. *Nebese:* stári rod. edn. *Ni* = stsl. ny = nas. *Poročo* = stsl. poročą, poročim. *Me, mo:* skrčeno nam, moje, mojo. *Uslišati* = zaslišati; *velij* = velik. *Ježe vzoveš tvojimi usti* (orod. brez predloga) = katere bodeš pozval s tvojimi usti. *Priděte, primẽte:* stara velelnika = pridite, primite. *Věčne:* skrčeno nam. věčnoje = stsl. věčinoje, po sestavljeni sklanji (prim. gospe iz gospoje, me iz moje); dandanes *večno, dobro,* toda na Koroškem še: *to dobre,* das Gute. *Ježe vi jest ugotovljeno* = kar vam je pripravljeno. *Vi* = stsl. vy, enklitična oblika nam. vam.

[2]) Celovški rokopis, ki ga stavimo, po paleografskih znamenjih sodeč, v prvo četrt ali v prvo tretjino 15. stoletja, je pisan z nemškim črkopisom ter se strinja v tem skoro popolnoma z ljubljansko očitno izpovedjo.

[3]) Vrsta 1—9. *Bogastwu* stoji nam. *kraljestvo,* kakor imajo to grški in latinski viri (adveniat regnum tuum) in po njih vsi drugi slovanski spomeniki. V naš rokopis se je vrinila ta pomota najbrž na ta način, da je prestavljalec krivo preložil srednjeveško nemško besedo *rîche,* kar pomeni das Reich —

Yast veruyo wu boga othscho, wsemogotschiga stwarnika nebess yno semlee, yno wu Ihesussa Cristussa, nega synu edyniga, nassiga gospodi, kyr ye poczett od swetiga ducha, royen ys diwittcze Marie, martran pod Poncio Pylatussem, na kriz rasspett, marttaw yno wu grab polosen, dolu yide kch paklu, na trettyi dan gori wstaa od martwech, gory yiede w nebessa, seydi kch dessnittczy boga otsche wsemogotschiga, od tody iyma priti sodyti sywe yno mortwe. Yast ueruyo wu swetiga ducha, swetiga karschanstwu, obtschyno swettkow, odpustschenye grechow, wstanye ziwota yno vethschny leben. Amen. [1])

---

kraljestvo, pa tudi reich — *bogat* (torej bogastvo). — *Vsedanny* je stara oblika nam. *vsakdanji*. — *Dalge* = *dolge*; prim. *dalsnykom* in *pallna* (= *polna*) ter v ljub. rok. *dalsan*. — *Nassen* = našim. Zanimiva je ta oblika, ker stoji v obrazilu *n* namesto *m*. To posebnost pozna več slovenskih narečij, tako na pr. zilsko, rezijansko, beneško in nekatera goriška narečja, kakor tudi narečje v ljutomerski okolici. Namesto nenaglašenega *i* v končnici imamo *e:* našem (našen), kakor pozneje: *martwech* nam. *martwich*. — *W ednero ysskusbo* = v nobeno izkušnjavo (namesto: v izkušnjavo, in tentationem). *Edner*, *ener* (v tej obliki tudi v rokopisu Kranjskega mesta), *enir* še poznajo koroška narečja v pomenu *nobeden;* prim. tudi pri Gutsmanu: *odniri* = *nobeden*. — *„Sv. Marija“* ni izpuščena v našem rokopisu, temveč je sploh pred 16. stoletjem v rokopisih nikjer bilo ni, ker jo je cerkev uvedla še le leta 1508., ali kakor nekateri trdijo, leta 1571. po bitvi pri Lepantu.

[1]) Vrsta 10—19. *Veruyo* = verujem, prim. v briz. spom. *věruju* in v ljub. rok. *prošo*. Tudi Trubar še piše na mnogih mestih: *verujo*. — *Vsemogotschiga* je stara oblika nam. *vsigamogočiga* v ljublj. rok.; prim v briz. spom. *vsemogoči* in stsl. *višemogy*. — *Semlee* = *zemlje*, po nemškem vplivu s podvojenim samoglasnikom, kakor *wstaa* = vsta. — *Synu* in *gospodi:* rod. edninski (= tož. edn.) po *u-* in *i*-sklanji. — *Pod Poncio Pylatussem:* besedo *Poncio* je pustil naš prestavljalec neizpremenjeno, prim. lat. „sub Pontio Pilato“. — *Na kriz rasspett* je stari izraz za crucifixus, nam. *križan* (= gekreuzigt). — *Dolu yide . . . gori wstaa . . . gory yiede* = Doli je šel . . . gori je vstal . . . gori je šel (descendit, resurrexit, ascendit); *ide* in *vsta* sta *aorista*, kakor jih nahajamo tudi v briz. spomenikih. Aoristove oblike dajejo posebno vrednost našemu rokopisu in nadkriljujejo v tem oziru ljubljanski rokopis, ki ne pozna aorista. — *Seydi kch dessnittczy* = *sedi k desnici* (nam. na desnici), po nemškem izvirniku: „zu der Rechten“. — *Swetiga (karschanstwu)* je brškone pomota namesto: *svetu* (karšanstvu), t. j. „in dy heilige cristenhait“, kakor čitamo v starih nemških rokopisih. Prvotno se to mesto glasi: *credo in sanctam ecclesiam*, v sveto (katoliško) cerkev.

7. Ljubljanski rokopis.

Očitna izpoved. [1])

Ya ze adpouem chudiczu ynu nega deylam ynu vsy nega hofarti, ynu ze yzpouem ynu dalsan dam nassymi gospudi etc.

Ya ze dalsan dam, kyr sam to prelomil, kar sam oblubil, kadar sam karst priell, kyr sam se od buga obarnyll ynw od nega zapuwidy, kyr sam boga zatayll s meymi chudeymi deyli, ynw sam ze volnw wdall ty oblasti tyga chudicza, kygar sam se odpoueydall, kadar sam karst pryell; tymw sam ye do seyga mall z meymy greichy wolnw slussil: Tyga ye etc. [2])

Ya ze dalsan dam vsseymi greychi, z kemer ta czlowik more greyssity czess vsse ludy z mysalyo, z wesseydo ynw ztwaryo, ynw prosso woga wsygamogoziga, da my on da eden odlog meyga sywota; prosso diuiczo Mario, vsse bosye swetike ynu

---

[1]) Pod naslovom „Hoc (haec) est una generalis confessio“ se nahajata dve očitni izpovedi na zadnjih listih obširnega zbornika ljubljanske licejske knjižnice. Prvi, *daljši* očitni izpovedi, ki obsega 61 vrst, sledi druga, *kračja*, obsegajoča 33 vrst. Toda to nista dve različni očitni izpovedi, temveč kračja je prepisana po daljši ter se razločuje v tem od nje, da je za polovico skrčena. Tu je ponatisnjen začetek in konec daljše izpovedi. Ljubljanski rokopis stavijo, oziraje se na paleografijo, v početek 15. stoletja okoli l. 1430.

Gledé *pravopisa* je omeniti, da gospoduje kakor v brizinskih spomenikih, tako tudi v vseh poznejših slovenskih rokopisih in starih tiskih nemških pravopis. Zlasti posebnost bavarskega narečja se nam kaže v naših rokopisih; tako posebno *w* za naš *b* (will = bil, wogu = bogu); *ch* za naš *h* (chudiczu). *Podvajanje* soglasnikov je v naših spomenikih in tiskih le slepo in nepotrebno posnemanje nemškega pravopisa (priell = prijel). Najtežje je bilo, z nemškim pravopisom izražati v slovenščini sičnike in šumnike.

[2]) *Ya* ali *ye* = jaz; ker nahajamo v celovškem rokopisu *jast* in skoro pri vseh starejših kranjskih pisateljih *jast* in *jest* in le pri kajkavskih *ja*, je najbrž predstoječa zaimenska oblika posneta po kajkavskem narečju. — *Naſſymi goſpudi* = *našemu gospodu*. Nam. sedanjega *-ega*, *-emu* so pisali tudi vsi starejši slov. pisatelji do najnovejše dobe končnico *-iga*, *-imu*. Oblika *našimi* nam. *našimu* je najbrž po vplivu sledečega dajalnika po i-sklanji: *gospudi*. — *Kyr* = *ker*. *Sam* = *sem*. *S meymi chudeymi deyli* = *z mojimi hudimi děli*. *Meymi*, *meych*, kakor *meyga*, *moyga* so skrčene oblike. *Chudeymi* je nastalo brškone po vplivu zaimenskega orodnika *těmi*. S pisavo *ey* ali *ei* (deyli) se izraža v naglašenih zlogih sedanji ě: dělo — *Kygar* = *kogar*.

czweticze, da my raczyte prossity nassyga gospudy, da my on ratsy daty odpustak vzeych meych greychu, ynw me ratsy naprid pred greychy owarovaty, ynw my ratsy po zym sywoty ta veytschny leben daty; ynw ye oblublo ze naprid pred greychi owarouaty, kakur se wodem naywulle mogel, ynw ya odpuscho vzeym teym, kyr so meny malu voly veliku dyaly, z weseyda voly ztvario, to yme, da meny tudy nas gospud odpusty moye greyche, prosso vas yzpouednika na bossyam meystu etc. [1])

8. Iz beneško-slovenskega rokopisa iz leta 1497. [2])

1. Fuscha s Prosenicha jest ostauila j sin suoj Michel slatich iedanaist bratine sfete Marie s Zergneu, da se ima stuoriti fsacho leto sa gnich dus mas duj.

---

[1]) *Zkemer* = *skimir*, stsl. *kyimiže* = *s katerimi* (s kojimi). — *Proffo* = prošo, stsl. prošą, slov. prosim. Taka stare oblike so tudi: *oblublo* = *obljubljo* — *obljubim*, in *odpufcho* = *odpušo* — *odpustim*. — *Odlog*, Aufschub. — *Czweticze* = *svetnice*. — *Gofpudy:* rod. edn. po i-sklanji. — *Naprid* = *naprej*, *zanaprej*. — *Po zym fywoty* = *po sim* (stsl. *semĭ*) *životi* = *po tem življenju*. — *Naywulle* = *najbolje*. — *Kyr* = *ki*, *kateri*. — *Voly* — *voly* = ali — ali. *Z weſeyda* = *z besědo*. — *To yme* = *v to ime*. — *Na boffyam meyſtu* = *na božjem městu*.

[2]) V beneško-slovenskem rokopisu iz leta 1497., 1502. in 1508., obsegajočem v 52 kratkih odstavkih razna darila in ustanove za bratovščino sv. Marije v Črnjevu na vzhodnem Furlanskem, se nam kaže beneško-slovensko narečje v italijanskem pravopisu. Po italijanskem pravopisnem vplivu je v slovenski književnosti pisanih malo knjig; razen tega rokopisa je izmed starih tiskovin tako pisan le še majhni italijansko-slovenski slovarček, ki ga je izdal Gregor Alazija da Sommaripa v Vidmu leta 1607. (glej str. 83). V jeziku samem nahajamo mnogo posebnosti furlanskega narečja in dokaj italijanskih tujk, ki so še dandanes po Primorskem in na Krasu v navadi.

1. *Prosenik* je kraj vzhodno od Črnjeva blizu goriške meje. — *Sin svoj* po italijanskem nam. *sin njen*. Zaimek *svoj* kot italijanski *suo* namesto *njegov*, *njen* je dandanes zeló razširjen okoli Gorice in po goriškem Krasu. — *Bratine:* stari daj. nam. bratini (= bratovščini). — *S Zergneu* = *Iz Črnjeva*. Tuja imena, zlasti lastna in krajevna ostanejo čestokrat neizpremenjena. — *Za gnich dus* = za njih duše ali dušo. — *Mas duj* = *maš dvi*, *maš dvé*, po italijanskem vplivu nam. maši dve.

2. Lenard i Beatris s Teipana su ostauilj bratine sfete Marie s Zergneu fita iedan star psenize ij jedan cunz vina sa gnich dus, da se ima stuoriti fsacho leto mas duj.

3. Suuan pochoiniga Lenarda s Zergneo jest ostauil bratine sfete Marie s Zergneu sa sfoiu dusu fita solad trideset inu dua, da se ima stuorjti fsacho leto jednu masu.

4. Suuan pochoinga Peruogna s Zergneu jest ostauil bratine sfete Marie s Zergneu marach zeternaist, s chich marach jest cuplegno dua stara psenize s tim patom, da se jma stuoriti fsacho leto duj masse sa sfoiu dusu.

5. Michela rainicha Marina s Zergneu jest ostauila iednu semglu sa sfoiu dusu bratine sfete Marie s Zergneu, da se jima stuoriti fsako letto jednu massu.

9. Prisežni obrazci iz rokopisa Kranjskega mesta. [1])

a) Prisega za meščana.

Jest N. perseschem naschemu gospudi khreyllu, deschelskhimu viuodi, richtaryu yenu rathu, jenu gmeini tiga mesta, an swest jenu pockhorin burgar witi, nich sapuuid inu prepouid

---

2. *Teipan* = *Tajpán*, kraj severno-vzhodno od Črnjeva. — *Fit*, *star*, *kunc* so furlanske besede. *Fit*, obrest, užitek; *star*, žitna mera, sextarius; *kunc*, congius, vinska mera, furl. cunz, cuinz, sedaj v goriškem narečju *kvinč* (= 60 starih bokalov).

3. *Suuan* = Zvan, pa tudi Žvan = Jovan; furl. Zuàn. — *Pochoiniga* = pokojnega, des verstorbenen, des seligen; češče nego pokojni čitamo v rokopisu samostalnik: *rainich*, t. j. rajnik (odst. 5). — *Solad:* rod. množ. od sold (soldo, solidus).

4. *Pochoinga*, po pomoti nam. *pochoiniga* = *pokojnega*. — *Marach zeternaist* = mark (denar, v srednjeveški latinščini marca) četirinajst. — *S chich marach jest cuplegno dva stara psenize* = Iz kojih (katerih) mark sta se kupila (po laškem vplivu: je kupljeno) dva stara pšenice. Tož. *dva stara pšenice* je po tujem vplivu, kakor zveze: se ima storiti enu mašu itd. — *S tim patom* = s tem pogojem; furl. patt, ital. patto (condicio), lat. pactum.

[1]) Rokopis Kranjskega mesta je pisan z *nemškimi črkami* in z *nemškim pravopisom*. Pisava kaže vse one slabosti, kakršne so bile lastne nemškemu pravopisu v prvi polovici 16. stoletja. Pisec tega rokopisa ni delal razločka

derschati, nich nuz potrachtati, jenu sckhodo podstopiti. Jest tudj notschem, nickhoger na aufschlackhig, zolech, mostninach, jenu nickholi nickhir naschemu gospodj khraillu olli gmein mestu kh schckhodj, skhriuschi olli otschitu prenesti, olli skhosi pomagathj, jenu vse to diathj, khockher enimu suestimu burgaryu pruti nega gospodschini pristoy jenu slischi. Tackhu meni Wug pomagey. Amen.

b) **Prisega za pričo.**

Jest vass opomenim, da vy wote pouedalli per thi telessni rotwi, khatero ste vy gori vsdignenimj prstmi naschemu gospodj khreillu, deschellskhimo viuodj, jenu thimu gmein mestu perseglj jenu sturilj, tho, khar ye vom vedetsch olli vestnu; v tich rezhech, sa khatere vy wodete vpraschanj, da wodete pravo ressnitzo pouedallj jenu skhasalli, nicomer kh lubi olli kh schallimu, sa enerj peryasni olli souwraschtua, sa obeniga daru olli vschitckha vollo, jenu sa obene rezhj volo nickhar, temetsch ozhte pravo ressnizo pouedati per vaschj duschi, khokher vy tega ozhte prutj Wogu vschiti, jenu sesyte na to richtno palico s duema perstama. [1])

med *s* in *z*, med *š* in *ž*; le včasi je ta razlika zaznamovana. Največ težkoče mu je prizadeval slov. *č*, katerega izraža na več načinov. Zveza *zh* za *č* je zaradi tega za nas zanimiva, ker je z njo naš *č* zaznamoval tudi prvi slovenski pisatelj *Primož Trubar*. — Da je rokopis pisan z „nemškimi“ črkami, to je celó naravno; z nemškimi pismenkami, ki so se razvile iz latinice v 13. in 14. stoletju in se rabile v 15. tudi že v tisku, so pisali in tiskali tedaj razen Nemcev tudi drugi zapadni narodi evropski, med njimi i Poljaki, Čehi in pozneje tudi Slovenci, saj je Trubar leta 1550. z nemškimi črkami dal natisniti prvi svoji knjigi: *„Katekizem“* in *„Abecednik“*.

[1]) Jezik v priseżnih obrazcih se strinja več ali manj z jezikom, kakor so ga pisali prvi naši pisatelji v protestantski dobi; po jeziku in pravopisu sodeč, smemo staviti ta rokopis v *prvo polovico ali sredino 16. stoletja.*

Protestantska doba.

1550—1595.

10. Splošen pregled protestantske dobe.

Kakor je bilo v devetem stoletju pri panonskih Slovencih književno gibanje v ozki zvezi z verskim in državnim, tako so oživili tudi slovensko slovstvo v šestnajstem veku zgolj zunanji dogodki: verski prevrat ali reformacija na Nemškem. Nauki nemškega reformatorja so se hitro razširili i pa naših deželah, ki so bile tedaj v državni zavisnosti od nemškega cesarstva. Nove vere se je poprijelo zlasti plemstvo, meščanstvo in nižje duhovstvo. Videč, kako hitro se razširja luteranstvo med nemškim narodom s pomočjo pisane besede, so začeli tudi na Kranjskem nekateri duhovniki in posvetni privrženci nove vere spisovati protestantske knjige v domačem jeziku. Tako so postali prvi novoverci ob enem tudi prvi delavci na polju slovenske književnosti.

---

arinskih oblik nahajamo v njem prav malo; zraven *čo* in *očo* (= hočem), kakor so pisali nekateri pisatelji še v 17. stoletju, čitamo že *nočem*. Zanimive so oblike v sestavljeni sklanji na *-ega, -emu* zraven *-iga, -imu*. Stara oblika rodilnikova je najbrž *eneri*, nam. enere = nobene, v zvezi „za eneri perjazni volo“. *Ener* = *nobeden* je še sedaj znana beseda na Koroškem v obliki *enir*; v celovškem rokopisu se glasi: *edner*. Pridevniki nemški se ne sklanjajo, na pr. *gmein, glih*.

Po nemškem vplivu se že često rabi spolnik; na pr. *an zvest burgar biti; timu bozimu*. Dosti je izrazov po nemškem zasukanih in veliko je število tujih besed, ki so bile tedaj navadne pri nemških uradih. Navzlic temu se pa nahaja še dokaj prav lepih domačih izrazov; na pr. *svétnik, svèt; prijazen* = prijaznost, ljubezen; *pristoji*, nedol. pristojati; *pravda* (Recht, Prozeß), *pravden; zbrati* med seboj = posvetovati se, skleniti; *poročiti* (kar meni po-

Protestantska doba je brez dvombe najvažnejši oddelek v književni in tudi prosvetni zgodovini slovenski; protestantstvo je še le zbudilo v Slovencih narodno moč ter jih duševno zdramilo in oživilo. Več stoletij je bil naš narod brez prave književnosti. Malokdo se je zmenil za svoje izobraženje, še manj pa za narodovo prosveto. Preprostega ljudstva nevednost je bila celò v verskih rečeh tolika, da mnogi Slovenci niso znali deset božjih zapovedi in niso razumeli niti apostolske vere, niti očenaša. Na Kranjskem ni najti ta čas nobenega nižjega ali višjega učilišča, izvzemši neznatno število samostanskih in vaških šol. A s protestantstvom se prične na enkrat živahna književna delavnost. Z njim nastopijo znameniti izobraženci, z njim se pojavijo pomenljiva dela. Pridobitve istodobne vednosti se obračajo zdaj prvič tudi Slovencem v prid. V Ljubljani se ustanovi tiskarna, iz katere pride leta 1575. prva na domačih tleh tiskana knjiga na svetlo. V tej dobi se nam pokaže prvi sled srednjega šolstva. Na Trubarjevo prizadevanje osnujejo namreč kranjski stanovi leta 1563. prvo latinsko-nemško šolo, nekako gimnazijo. Protestantski pisatelji so sprožili nadalje misel o občeslovanskem književnem jeziku, in če tudi niso mogli uresničiti tega namena, so vendar obudili jugoslovansko književno vzajemnost; njih slovstveno delovanje ni bilo namenjeno samo Slovencem, ampak južnim Slovanom sploh.

---

roče) = auftragen; *rotba* = rota v briz. spom., prim. rotiti se, priseči; porotnik, Geschworener; *skazati* = povedati; *temeč* (z izpadlim v) = temveč; *užitek* = prid, dobiček; *vesten* = znan; *vivoda* = *vojvoda;* deželski vivoda, Landesfürst. — Nenavaden pomen imata glagola: *prenesti* = skoz pustiti (na aufschlackhig = aufschlackhich: Aufschlag, nakláda) in *podstopiti škodo* (abwenden).

Slovenski priseżni obrazci so prevedeni iz nemškega izvirnika. Da se konec 2. prisege laže razume, naj sledi nemški vir, ki se takó-le glasi: „Sonder die worhait antzuzeigen, pey euer Seel fäligkheyt, wie es deß verhofft, am eurem lefften end, an eurer Seell, gegen gott dem hrn zu genueffen, vund greifft alle an den gerichtftab.“ Zaimek *tega* se nanaša na nemško, v slovenski prisegi izpuščeno besedo „fäligkheyt“; nam. *pri zveličanju vaše duše* je prevedel: *per vaši duši.*

Sličnih priseżnih obrazcev se je še več ohranilo iz 17. in 18. stoletja; tako na pr. 17 slovenskih priseg iz prve polovice 17. in 18. stol. v rokopisu dunajske vseučiliščne knjižnice (gl. Letopis Matice Slovenske 1887).

V jeziku in pisavi naši prvi pisatelji zarés niso vzorni, čemur se gledé na tedanje časovne razmere pač ne moremo čuditi. Jezik prvih slovenskih književnikov je malo da ne tak, kakor so ga govorili tedaj v Ljubljani; a znano je, da govorijo po mestih našega ozemlja najmanj čisto slovenščino. Naše dežele so bile že od nekdaj v ozki državni zvezi z nemškim cesarstvom; zatorej je bilo občevanje med Nemci in Slovenci sploh jako živahno. Mnogo nemških grajščakov se je naselilo po naših okrajih, nasprotno pa so preprosti Slovenci radi zahajali na božja pota v nemške dežele. V Cahah (Aachen) so ustanovili na pr. Slovenci iz Ljubljane in Kranja leta 1495. stalno kaplanijo sv. Cirila in Metoda in že davno prej so imeli ondi svoj lastni oltar. Nemški jezik je bil jezik izobražencev in ti so zajemali svojo omiko le iz tujih virov in na tujih tleh. Odrastla mladež je obiskovala laška in v protestantski dobi zlasti nemška vseučilišča. V Tubingi se je šolalo na pr. od leta 1530. do 1614. kranjskih dijakov 113, štajerskih 115 in s Koroškega 69, med njimi gotovo precejšnje število Slovencev. V tujem duhu vzgojeni izobraženci so se posluževali po največ le latinskega in nemškega jezika, prepuščajoč slovenščino preprostemu narodu. Kako bi se bil mogel tedaj slovenski jezik razvijati in lepo uspevati, ker ga ni nihče rabil v pismu! Zató je umljivo, da pisava prvih naših književnikov ni vzorna, temveč nedostatna v oblikah, nemškovalna v izraževanju in slogu, nedosledna v pravopisu. A navzlic temu dolgujemo protestantskim pisateljem veliko hvalo; kajti s tem, da so povzdignili toliko vekov zanemarjeno slovenščino do časti književnega jezika, so položili temelj slovenski pismenosti, ki je glavni pogoj narodni prosveti.

Poglavitna vsebina protestantskih spisov je, kakor naravno, verozakonska ali nabožna. Pisatelje so na književno delovanje napotili pred vsem le verski nagibi; razen tega je bilo tedaj vsled neprestanih cerkvenih homatij povsod versko modrovanje na površju, druge znanosti so zaostajale. Knjige, sestavljene večjidel po latinskih in nemških izvirnikih, so bile katekizmi, deli sv. pisma stare in nove zaveze, molitveniki, postile, pesmarice, t. j. psalmi in druge pesmi, ki so jim čestokrat pridejani tudi prijetni napevi. Ker pa je trebalo seznanjati slovensko občinstvo

tudi z novim slovenskim pismom, so nastali v tej dobi tudi prvi jezikoslovni poskusi: Trubarjev Abecednik, Kreljeva (?) Otročja biblija, Bohoričeva začetnica „Elementale Labacense“ v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku (pred 1582). Zadnji dve knjižici sta služili kot katekizem in čitanka v prvih razredih tedaj ustanovljene stanovske šole v Ljubljani. Temelj slovenski slovnici je položil Bohorič s svojim delom „Arcticae horulae“ („Pozimske urice“) in prvo osnovo slovenskega slovarja nam je podal Nemec Remuš Megizer v knjigi „Dictionarium quattuor linguarum“. Tudi prvih sledov umetne lirike nam je iskati že v protestantski dobi. Cerkvena lirika se nam kaže v raznih pesmaricah, posvetna pa v šaljivkah in zabavljicah na protestante in katolike. Ako še naposled vzamemo v poštev Trubarjev koledar in katoliškega župnika Andreja Reclja (na Raki blizu Krškega) v rokopisu ostali prevod štajerskega vinogradskega (gorskega) zakona (spis pravoslovnega značaja iz leta 1582.), tedaj je označena književnost protestantske dobe po vseh svojih strokah.

Slovensko slovstvo se je jelo takoj sprva krasno razcvetati. Cele kope slovenskih knjig so dohajale z Nemškega na Kranjsko in se delile med narodom. Ali odkod so dobivali pisatelji gmotno podporo, da so dajali knjige v tolikem številu na svetlo? Kako je to, da je zagledala leta 1550. prva slovenska knjiga in za njo toliko drugih ravno v južni Nemčiji na Virtemberškem beli dan? — Pri književnem podjetju prvih naših pisateljev so sodelovali ne le domačini, temveč tudi tujci. Vplivni pospešitelji in gmotni podporniki so bili v prvi vrsti posvetni mogotci, kakor kralj, pozneje cesar Maksimilijan II., virtemberški vojvoda Krištof in razni vladarji drugih nemških dežel. Kralju Maksimilijanu je poklonil Trubar celò prvi zvezek II. dela sv. pisma leta 1560., proseč ga v predgovoru, naj bi bil vsem njegovim prejšnjim in bodočim spisom najmilostljivejši zavetnik. In res, vladar se je za Trubarjevo književno delovanje posebno zanimal. Najbolj pa je podpiral prvo podjetje naših pisateljev virtemberški vojvoda Krištof po nasvetu njegovega kancelarja, Slovenca Mihaela Tifferna. Rojen na Kranjskem (okoli 1488), a vzgojen v Laškem trgu (Tüffer, odtod njegovo

ime), kjer so ga bili malega dečka pustili turški roparji v svojem šatoru, je dosegel Tiffernus na dunajskem vseučilišču dostojanstvo magistra in je postal ondi učitelj enajstletnemu vojvodiču virtemberškemu (1526). Naš rojak se je mlademu Krištofu tako priljubil, da mu je bil neločljiv spremljevalec, pozneje njegov kancelar in svetovalec ter ob enem tudi profesor na tubinškem vseučilišču. Tiffernus je zapustil ves svoj imetek vojvodi in ta je ustanovil (1555) iz njegove zapuščine pod naslovom „Stipendium Tiffernum“ štiri ustanove, katerih dve sta vselej uživala po dva kranjska dijaka (bogoslovca.) Na tubinškem vseučilišču je tedaj tudi učil Matija Grbec (Matthias Garbitius Illyricus, † 1559), iz Istre domá, prijatelj Lutrov in izvrsten učenec Melanhtonov. Zavoljo svoje učenosti in poštenega življenja obče spoštovan, je bil trikrat dekan na modroslovnem oddelku in je posebno rad podpiral slovenske rojake, ki so prihajali na Nemško. In tako sta Grbec in Tiffernus tudi Primoža Trubarja, ko je bil leta 1548. pobegnil na Nemško, podpirala v njegovem književnem početju. Le na njuno priprošnjo je dovolil vojvoda Krištof, da so smeli tiskati prve slovenske knjige v Tubingi; kajti zaradi strogih tedanjih tiskovnih postav Trubar ni mogel izdati svojih knjig nikjer drugje na Nemškem.

Jako navdušeno so se potegovali nadalje za protestantsko književnost deželni stanovi, plemenitaši in grajščaki po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in po sosednjih jugoslovanskih deželah. Sami zeló vneti privrženci nove vere so žrtvovali mnogo truda in denarja, da se je po tiskani knjigi širilo protestantstvo med ljudstvom. Med vsemi pa si je pridobil s svojo neumorno prizadevnostjo največ zaslug za jugoslovansko književnost baron Janez Ungnad iz Ženéka v Podjunski dolini na Koroškem. Rojen leta 1493., je živel najprej na dvoru Maksimilijana I., bil pozneje deželni glavar štajerski in poveljnik notranje-avstrijskim deželam ter se je mnogo bojeval s Turki. Ko se je poluteranil, je šel leta 1559. na Virtemberško, kjer mu je vojvoda Krištof prepustil takozvani Mönchshof v Urahu za bivališče. Ondi in v Tubingi je osnoval ob svojih stroških tiskarno. Tja je pozval več jugoslovanskih učenjakov, da bi

prevajali protestantske knjige v svoja narečja z latinskimi, cirilskimi in glagolskimi črkami, in je podpiral izdavanje z lastnimi dohodki in s prostovoljnimi darovi, ki jih je nabral pri aznih nemških knezih in mestih. Njegova radodarnost in prizadevnost mu je naklonila čast, da je v obče veljal za „pospeševitelja, zavetnika in denarničarja“ tedanjim jugoslovanskim književnikom. Na ta način je dosegel, da je bilo samo od leta 1561. do 1564. tiskanih nad 25.000 knjig. Zlasti misel, da bi pridobil s pisano besedo novi veri vse Jugoslovane in menda tudi Turke, ga je tako navduševala, da je jugoslovanskemu knjigotisku žrtvoval vse svoje moči in velik del svojega premoženja. Leta 1564. se je napotil na Češko in je ondi umrl, še na smrtni postelji svoji ženi priporočajoč „svoj zaklad“, t. j. jugoslovansko tiskarno. Po njegovi smrti je razpadlo književno društvo v Urahu; delovanje slovenskih pisateljev sicer ni prenehalo, a je bilo manj krepko in osamelo.

Ungnadova doba je bila za naše slovstvo jako koristna; z razširjanjem slovenske knjige med ljudstvom se je širila ob enem i omika med njim in se zbujala ljubezen do čitanja. Ko pa je po smrti barona Ungnada in Krištofa virtemberškega prenehalo tiskanje slovenskih knjig na Nemškem, so ustanovili protestantje v Ljubljani lastno tiskarno. Janez Mandelc, rojen na Primorskem, je otvoril prvo tiskarno v Ljubljani leta 1575., kjer so tiskali potém slovenske, nemške in latinske knjige. To delovanje pa je prenehalo že z letom 1580., ko je nadvojvoda Karol zatvoril tiskarno. Vsled te določbe so morali pisatelji svoje spise izdajati zopet na Nemškem, zlasti v Tubingi in v Wittenbergu, dokler ni zadnja protestantska knjiga leta 1595. sklenila prve plodovite dobe v naši književnosti.

Fr. Wiesthaler.

11. Glavni pisatelji v protestantski dobi.

Primož Trubar, rojen dne 8. rožnika l. 1508. na Rašici pri Turjaku na Dolenjskem, se je učil ne Reki, modroslovja pa v Solnogradu in na Dunaja s podporo tržaškega škofa Petra Bonhoma, ki ga je tudi posvetil v duhovnika. Najprej

je služil za kaplana pri Sv. Maksimilijanu v Celju (1530—1532), kjer se je pričel nagibati k novi veri, za župnika pa v Loki pod Zidanim mostom in v Laškem trgu, odkoder je prišel za kanonika z Ljubljano (1542). Tu se popolnoma poluterani ter jame širiti krivoverstvo, sprva bolj tiho in skrivno, pozneje pa vedno bolj odločno in očitno. Zató ga premestijo v Št. Jernej na Dolenjskem, a kmalu pobegne (1547) odtod in pride na poziv svojega dobrotnika Bonhoma najprej za slovenskega propovednika v Trst, potém v Ljubljano. Po porazu šmalkaldskih zaveznikov leta 1547. se ohrabri tudi ljubljanski škof Urban Tekstor in si izprosi od Ferdinanda (I.), ogrsko-češkega kralja in vladarja na Kranjskem, dovoljenje, da sme zapreti lutrska kanonika Trubarja in Pavla Wienerja. Toda tej nevarnosti ubeži Trubar na Nemško v Norimberg, kjer mu naklonijo prijatelji župnijo v Rotenburgu ob Tauberi na virtemberško-bavarski meji (1548).

Ko je Trubar v svoji domovini propovedoval, je že čutil živo potrebo slovenskih cerkvenih knjig. Tem bolj mu je sedaj, živečemu na Nemškem daleč od svojih rojakov, hodilo na misel, da ni bolj prikladnega in uspešnega sredstva za razširjanje nove vere, kakor bi bile knjige, pisane v umljivem, domačem jeziku. Tako spiše Trubar v Rotenburgu prvi slovenski knjigi, Krščanski nauk in Abecednik z malim katekizmom, ter ju izdá po dovoljenju virtemberškega vojvode Krištofa v Tubingi leta 1550. z nemškimi črkami in z izmišljenim pisateljevim imenom. [1])

[1]) Naslov prvih dveh slovenskih knjig se glasi:

1. Abecedarium und der klein Catechismus. In der Windischen Sprach. Ane Buquice, is tih se ty Mladi inu preprosti Slouени mogo lahku vkratkim zhasu brati nauuzhiti. Vtih so tudi ty vegshy stuki te kerszhanske vere inu ane Molytue, te so prepisane ob aniga Peryatila vseh Slouenzou. . . . Gedruckt in Sybenburgen durch den Jernei Skuryaniz. 1550. (8°, 26 str.)

2. Catechismus in der Windischen Sprach, sambt einer kurtzen Außlegung in gesang weiß. Item die Litanai und ein predig vom rechten Glauben, gestelt durch Philopatridum Illiricum. Anu kratku Poduuzhene, skaterim vsaki zhlouik more vnebu pryti. . . . Gedruckt in Sybenburgen durch den Jernei Skuryaniz. 1550 (8°, 244 str.). Tu se nahajajo prve cerkvene pesmi z napevi vred, t. j. rimano razlaganje šesterih glavnih delov iz katekizma, in litanije. Te *prvi slovenski* knjižici je

Leta 1553. ga izvolijo za pastorja v Kemptenu na Švabskem, kmalu potém pa dobi župnijo v Urahu, da bi bil bliže tiskarni. Tisk prvih dveh knjig je prizadel Trubarju toliko sitnob in stroškov, da je sklenil vse take poskušnje opustiti. Zatorej pošlje rokopis obeh knjig kranjskim stanovom, proseč jih, naj sami oskrbé drugo izdajo. Ali stanovi si niso upali mu ustreči, ker sta bili knjižici protestantski. V tej zadregi mu pride na pomoč Peter Pavel Vergerij, nekdanji modruški in koprski škof. Vergerij se je bil namreč poluteranil ter je prišel na Nemško in se ondi virtemberškemu vojvodi tako prikupil, da je mislil z vojvodovo pomočjo novo vêro uspešno širiti v Istri in med Lahi. Vergerij sam je nameraval izdati protestantsko sv. pismo v kakem slovanskem jeziku, a ker ni bil nobenega slovanskega narečja popolnoma vešč, se je začel s Trubarjem pogovarjati o svojem namenu, češ, ta naj prevode preskrbuje, on pa da hoče skrbeti za gmotne potrebe. Najprej skleneta izdati novi zakon, in sicer evangelije. Za to svrho jame Vergerij, potujoč po Češkem, Poljskem, Kranjskem in Koroškem, posvetne mogotce prositi pomoči, in to s tolikim uspehom, da se je moglo izdavanje slovenskih knjig nadaljevati. Na ta način so prišle leta 1555. v Tubingi štiri slovenske knjižice na svetlo, in sicer Krščanski nauk in Abecednik v drugi izdaji, Evangelij sv. Matevža in „Molitev teh krščenikov, ki so zavoljo te prave vere pregnani“, z latinskimi črkami pod pravim imenom V. T. (= Vergerij-Trubar). Trubar je marljivo nadaljeval prevod sv. pisma nove zaveze. Dve leti pozneje (1557) je izdal v Tubingi „Prvi del novega testamenta“ s štirimi evangeliji in z dejanjem „jogrov“, drugi del pa je prišel v štirih zvezkih na svetlo (1560—1577).

Za Trubarja se je pojavila prvič vzajemnost med jugoslovanskimi pisatelji, da so po prizadevanju barona Ungnada osnovali slovstveno društvo v prospeh jugoslovanske cerkvene književnosti. Trubar sam je bil namenjen, izdajati knjige tudi Srbom

dal Trubar natisniti v Tubingi pri Ulriku Morhartu s podpisom „Jernei Sturyaniz — Sybenburgen“, ker se mu je bilo bati preganjanja. Sam pripoveduje, da jih je moral: „verborgen, mit Gefahr und in seinem Abweſen, daß ers nicht hat mögen corrigiren, drucken laſſen.“

in Hrvatom v njih jeziku s cirilskimi in glagolskimi pismeni. Ker pa ni znal hrvatski ali srbski niti govoriti, niti pisati, je najel za ta posel propovednika Stepana Konzula, Istrijana iz Bolzeta (Pinguente), ki je bil zavoljo nove vere pobegnil na Nemško. Ta je prišel v Norimberg (1560), preskrbel ondi po Ungnadovem naročilu tiskarni v Tubingi glagolske črke in marljivo prevajal knjige Jugoslovanom. Za pomagača mu pokličeta baron Ungnad in Trubar dalmatinskega svečenika Antona Dalmato, ki je prišel iz Ljubljane na Nemško ter je dal v Urahu uliti cirilske pismenke po istem mojstru, ki je bil priredil glagolske črke. S Konzulom sta prevajala potém Srbom in Hrvatom knjige iz nemškega, latinskega, laškega ali „kranjskega“ (t. j. Trubarjeve spise). Njunim knjigam je spisoval Trubar nemške predgovore in priporočila, Ungnad pa jih spravljal po tisku na svetlo. Pri tem književnem delovanju jim je pomagal Jurij Jurišić, s priimkom „Jurij Kobila“, rojen v Vinodolu na Hrvatskem, kranjski duhovnik in protestantski propovednik v Kamniku in v Ljubljani. V Urahu je deloval pri prevajanju in natiskovanju jugoslovanskih knjig ter oskrbel leta 1563. v Tubingi izdajo slovenskih duhovnih pesmi (črez 60). Razen njega je prišel z Dolenjskega še Dalmatinec Leonard Merčerić za pomočnika na Nemško in dva pravoslavna uskoška svečenika, Matej Popović iz Srbije in Matej Maleševac iz Bosne.

Med tem so se bile izpremenile razmere na Kranjskem. Deželni stanovi so porabili zadrego kralja Ferdinanda, ki je potreboval njih pomoči zoper Turke, v svoj prid ter so poklicali (1560) Trubarja za propovednika v Ljubljano, kjer se je opravljala že od leta 1553. služba božja po novoverskem obredu v špitalski cerkvi pri mostu. Trubar se je vrnil s svojo družino še le leta 1562. iz Uraha domov. Njegova neumorna delavnost v prospeh protestantstvu (propovedovanje, razpošiljanje lutrskih duhovnikov po vsej deželi, ustanovitev stanovske šole, pisateljevanje itd.) je obrodila tolik sad, da je bilo navzlic vsem nasprotujočim naporom katoliške duhovščine in vladarja samega leta 1564. na Kranjskem več protestantskih kakor katoliških Slovencev. Zaradi tega so jeli Trubarja tako hudo

preganjati, da se je umaknil na Goriško, kjer je novo vero prav očitno oznanjeval v Rubiji. Ali leta 1564. je prevzel nadvojvoda Karol za svojim očetom vladarstvo po slovenskih pokrajinah. Izvolivši si Gradec v bivališče, je bil protestantom tem nevarnejši, ker je mogel vse njih početje z lastnimi očmi opazovati ali vsaj hitro zvedeti. Vrh tega je bil odločnejši od očeta mu Ferdinanda in goreč katoličan; zató je imela katoliška duhovščina veliko veljavo pri njem. Trubar je bil uvedel nov cerkveni red za protestante (slovenski natisnjen v Tubingi 1564); a ker je to storil brez vladnega dovoljenja, mu je nadvojvoda zaukazal zapustiti deželo. Deželni stanovi mu namenijo dvesto tolarjev letne podpore in ga preskrbé s priporočilnimi pismi do virtemberškega vojvode Krištofa. Na Nemškem dobi Trubar takoj duhovnijo v Laufenu ob reki Nekarju; ker pa je ravno tedaj prevajal Davidove psalme, pride kmalu v Derendingo za pastorja, da bi bil bliže tiskarni v Tubingi, kjer je leta 1566. izdal Celi psalter Davidov. Zvedevši pa, da so se deželni stanovi pri nadvojvodi Karolu potegnili pismeno zanj, je odpotoval zopet v domovino (1567), še preden se je rešila dotična prošnja. Toda ker njegov prihod ni bil po godu stanovom, boječim se nadvojvodove sumnje, češ, da so ga sami na svojo roko poklicali v deželo, se je odpravil takoj iz domovine, katere odslej ni več videl.

Sedaj je živel Trubar mirno na Nemškem in je posvetil vse svoje moči slovenski knjigi. Najprej je izdal Celi katekizem s cerkveno pesmarico (1547). Ta pesmarica se je tako priljubila, da je prišla v šesterih pomnoženih izdajah na svetlo; njen zadnji natis (1595) obsega sto in tri pesmi z 69 napevi. Cerkvene pesmi pa niso zlagali le Trubar, Krelj in Jurij Dalmatin, temveč tudi drugi novoverski propovedniki, kakor Lukež Klinc, Janez Švajger, Marko Kumpreht, Janez Znojlšek in drugi. Nató je izdal Katekizem z dvema izlagama (1575), priredil drugo, skupno izdajo Celega novega testamenta (1582) in priskrbel prvi Slovenski koledar (1582). Na svoja stara leta je hotel izdati Hišno postilo Lutrovo. Še na smrtni postelji je prevajal to delo in poslovenil dva dni pred smrtjo zadnje

vrstice. Umrl je v Derendingi dne 28. rožnika leta 1586., star 78 let. Protestantski in katoliški pisatelji hvalijo njegovo pogumnost, marljivost, gostoljubje in ljudomilost. Po nalogu kranjskih deželnih stanov je objavil njegovo zadnje delo sin mu Felicijan leta 1595. v Tubingi.

Trubar je pisal v dolenjščini. Dasi sam trdi, da naš jezik ne potrebuje spolnika, mu vendar rabi pogostoma, zlasti v poznejših delih, osobito v prevodih. Prizadeval si je kolikor mogoče pisati čist jezik, ali kadar ni vedel kakemu pojmu slovenskega izraza, je vzel zanj latinsko ali nemško besedo. Da bi ga umeli Slovenci vseh pokrajin, je ostal kar pri jeziku, kakor se je na Rašici, v njegovem rojstnem kraju, govoril med kmeti; tudi ni hotel rabiti nenavadnih in hrvatskih besed, niti kovati novih izrazov. Srednji spol se mu končuje po dolenjsko na *u* in pri glagolih rabi v 3. osebi množinski kračjo, starejšo obliko. Mnogo truda je prizadejal prvemu pisatelju slovenski pravopis, katerega je priredil na podlagi nemškega jezika. Uravnal ga je takó-le: z = c, zh = č; ſ = s, ſh = š; s = z, sh = ž; ſzh = šč; S = S in Z; Sh = Š in Ž. Mešal pa je večkrat tudi ſ in s, ſh in sh, menjaval *i*, *j* in *y*, celò *z* in *c*; *u* mu je *u* in *v*; *l* in *n* ni v pisavi topil (lubi = ljubi, diane = djanje) in predloge *s*, *h*, *k*, *v* je vezal z imeni v eno besedo.

* * *

Sebastijan Krelj, rojen v Vipavi leta 1538., se je šolal v Jeni pod znanim učenjakom Matijem Vlašićem iz Istre (Matthias Flacius Illyricus) in v Tubingi. Poleg slovenščine in nemščine je umel latinski, grški in hebrejski. Leta 1563. je postal na Trubarjevo priporočilo njegov pomočnik in učitelj na novo ustanovljeni protestantski gimnaziji, po Trubarjevem odhodu pa prvi propovednik in superintendent v Ljubljani (1565), kjer je umrl v 29. letu svoje starosti (1567).

Krelj je za Trubarjevo cerkveno pesmarico (1567) preložil več pesmi in psalmov in je najbrž sodeloval tudi pri „Katekizmu peterih jezikov“ („Otročja biblija“ imenovanem, 1566), kjer je slovenščini največ prostora odkazanega. Samostojno njegovo

delo je prvi del Spangenbergove postile, ki jo je izdal v Ratisboni (Regensburg) leta 1567. Drugi in tretji del je poslovenil Jurij Jurišič ter ju s prvim skupaj objavil leta 1578. v Ljubljani.

Kreljev jezik je nekaj boljši od Trubarjevega. Pred vsem se izogiblje spolnika, ki mu je le sem ter tja ušel. V srednjem spolu rabi češče *o* namesto Trubarjevega *u* ter se rad poslužuje deležnika na *-ši*. Trubarjev pravopis je Krelj v obče utrdil in popravil. Dopolnil ga je s tem, da je uvedel *ch* za hrvatski *ć* (moch = moć) ter začel mehki *l* in *n* na dva načina zaznamovati (kruläv in kruliav = kruljav); mehki *n* zaznamuje včasi tudi z *ñ*, po zgledu istodobnih protestantskih glagolskih tiskov (skadañ = skadanj = skedenj). Oziraje se na večji krog čitateljev nego Trubar, je vpletal rad hrvatsko-kajkavske oblike v slovenščino, kakor: sam, kada, skadanj, razlotak, namesto: sem, kedaj, skedenj, razloček. To pa ni ugajalo izdajatelju druge izdaje njegove postile; zatorej jo je po svoje prenaredil in prepisal „v pravi slovenski jezik“.

* * *

Jurij Dalmatin, rojen v Krškom okoli leta 1546., se je učil bogoslovja v Tubingi, kjer je užival Tiffernovo ustanovo, in je postal „magister philosophiae“. Leta 1572. je prišel za protestantskega propovednika v Ljubljano, odkoder je zahajal propovedovat tudi na Gorenjsko (v Kamnik, Škofjo Loko, Begunje itd.). Leta 1585. mu je podelil Krištof baron Turjaški župnijo Sv. Kocijana, a od kmetov pregnan, se je moral nekaj časa skrivati na Turjaku. Napósled se je vrnil v Ljubljano, kjer je umrl l. 1589.

Dalmatin je bil že zgodaj sklenil slovenskemu ljudstvu podati celo sv. pismo v materinem jeziku. To pričajo posamezni deli sv. pisma, ki jih je izdal v Ljubljani pri Janezu Mandelcu. Te knjige so: Jezus Sirah (prva na domačih tleh tiskana knjiga 1575), Pentatevh 1578 in Salomonove pripovesti 1580. Tako je polagoma dokončal prvi prevod celega sv. pisma. Pri novejših narodih zaznamuje izdaja biblije novo prosvetno dobo, tako na pr. v nemškem slovstvu Lutrova biblija. Slovenci imamo tri prevode sv. pisma: Dalmatinov, Japljev in po škofu Wolfu izdani prevod. Vsak izmed njih

označuje svoj čas in je izraz posebne prosvetne dobe. Važna je Dalmatinova biblija tudi zató, ker je dala povod prvi slovenski slovnici. Dokončavši svoj prevod, je nameraval Dalmatin izdati sv. pismo s pomočjo deželnih stanov kranjskih pri Janezu Mandelcu kakor svoje prejšnje knjige, ali nadvojvoda Karol je tisk pod kaznijo prepovedal. Deželni stanovi kranjski, koroški in štajerski pa so želeli celo sv. pismo ter so sklicali v Ljubljano poseben odbor, sestavljen iz bogoslovcev vseh dežel, da rokopis pregledajo in popravijo. Med drugimi so bili v tem odboru propovedniki Švajger, Tulščak, Felicijan Trubar, Jurij Dalmatin sam in Adam Bohorič, ravnatelj ljubljanske stanovske šole, poleg Dalmatina najbolj izobražen izmed vseh, ki je razen staroslovenščine poznal tudi druga slovanska narečja. Da bi bila biblija enakomerno in pravilno pisana, ga naprosijo zbrani bogoslovci, naj uredi slovenski pravopis, ki je bil tedaj osobito gledé šumnikov in sičnikov zeló omahljiv. Tej prošnji ustreže Bohorič ter spiše svojo slovnico „Arcticae horulae“. Videč, da biblije ne morejo tiskati v Avstriji, pošljejo deželni stanovi dne 10. malega travna leta 1583. Dalmatina in Bohoriča v Wittenberg, priporočivši ju Avgustu, volilnemu knezu saksonskemu. Pod njunim nadzorstvom so prične ondi sv. pismo tiskati ter izide skupno z Bohoričevo slovnico na dan novega leta 1584. v 1500 izvodih s čednimi lesorezi. Na koncu ima pregled takih pojmov, ki se po različnih krajih izražajo različno, z dostavkom, kako se jim pravi po „kranjski, koroški, slovenski, bezjački (tedaj hrvatski Slovenci), hrvatski, dalmatinski, istranski in kraški“. To je dokaz, da je imel tudi Dalmatin večji krog čitateljev pred očmi kakor Trubar. Dalmatinova biblija je stala z vsemi stroški vred za isti čas ogromno svoto 8000 gold., ki so jih žrtvovali deželni stanovi (kranjski 6100, štajerski 1000 in koroški 900 gold.). Dalmatinova biblija se je hitro razširila; ne le protestantom, temveč tudi katoliški duhovščini je dobro služila. Celò ob času protireformacije so ji prizanesli, dočim so se ostale knjige skoro vse uničile.

Za svojega bivanja v Wittenbergu je bil Dalmatin tako delaven, da je zraven biblije še izdal Krščanske lepe

molitve in oskrbel peto izdajo Trubarjeve Cerkvene pesmarice, katero je sam pomnožil z mnogimi pesmimi. Sploh se nam kaže Dalmatin najboljšega cerkvenega pesnika v svoji dobi. V knjigi „Pasijon“ (v Ljubljani, 1576) je pridejal dolgo, 36 kitic po 12 vrstic obsegajočo pesem, v kateri nam lepo opeva Kristovo bridko trpljenje in smrt. Njegova slovenščina je pravilnejša od Trubarjeve. Popravil je mnogo Trubarjevih napak, a rabil je tudi spolnik, pa ne tako često kakor Trubar.

* * *

Adam Bohorič, Dolenjec, Ungnadov podložnik s spodnjega Štajerskega, se je učil pod Melanhtonom v Wittenbergu leta 1546., kjer je dosegel dostojanstvo magistra. Od leta 1551. je poučeval na svojem domu v Krškem sinove dolenjskih grajščakov, postal leta 1566. ravnatelj protestantske stanovske gimnazije v Ljubljani, je bil pozneje nadzornik in je umrl leta 1598. Za šolske potrebe je spisal Elementale Labacense z latinskim, nemškim in slovenskim jezikom, objavil v cerkveni pesmarici (1584) dolgo Otročjo pesem in sodeloval pri Dalmatinovi bibliji. Samostojno in najvažnejše njegovo delo pa je slovenska slovnica, „Arcticae horulae“ („Pozimske urice“), pisana v latinskem jeziku. V predgovoru našteva Bohorič osem slovanskih narečij in kaže očito, da se je jelo za njegove dobe v Slovencih širiti poznavanje sorodnih bratov Slovanov. Slovnica je osnovana na podlagi latinske slovnice; latinščina je bila tedaj učenjaški (bukovski) jezik in po njej so merili vse druge jezike, kar pa je znanstveno napačno načelo.

V pisavi se je držal Bohorič v obče bolj Trubarja kakor hrvatski zavijajočega Krelja; hrvatske besede je trebil celò iz Dalmatinove biblije. Poleg obilnih nemških tujk, ki jim je pridejal pogostoma čisto slovenske izraze, nahajamo pri njem tudi precej lepih, drugim istodobnim pisateljem manj znanih besed. Največja zasluga njegove slovnice pa je, da nam podaja urejen pravopis, bohoričico, ki je ostala vzlic svoji nepopolnosti skoro celih tristo let v veljavi. Po njegovem črkopisu je kakor po Trubarjevem z = c, zh = č; f = s, fh = š; s = z, sh = ž; vedno pa še stoji Sh za Ž in Š. Soglasnika *l* in *n*

topi z naslednjim *j* in stavlja za mehkimi soglasniki *e*. Če tudi Bohoričevo delo kazijo mnoge hibe in nedostatki, se mora vendar za tisto dobo imenovati prav dober poskus; saj so vse poznejše slovnice do Kopitarjeve (1808) zaostajale daleč za njo.

* * *

Navzlic tako plodonosnemu in uspešnemu delovanju protestantskih književnikov ni še začela katoliška duhovščina v tej dobi s tiskano besedo širiti verske resnice med ljudstvom in se na književnem polju meriti s svojimi nasprotniki. Edino samostanski duhovnik v Vetrinju pri Celovcu, Leonard Paheneker, je spisal kratek slovenski katekizem (Compendium catechismi catholici in sclavonica lingua) ter ga kot prvo v Notranji Avstriji tiskano slovensko knjigo izdal v Gradcu leta 1574., kakor nam to omenja Trubar sam v svojem „Katekizmu z dvema izlagama".

Navedenim najznamenitejšim domačim pisateljem se še pridružuje inozemec Remuš Megizer, ki veže protestantsko dobo z naslednjo katoliško. Rojen prej ko ne v Stuttgartu (okoli leta 1550.), se je šolal v Tubingi in bil leta 1582. domači učitelj pri neki plemeniti rodbini blizu Ljubljane. Dalj časa se je mudil na Štajerskem v Gradcu kot zgodopisec nadvojvode Karola in je postal (1592) ravnatelj protestantski stanovski šoli v Celovcu. S Koroškega pregnan, je prišel za učitelja zgodovine v Lipsko (1598) in je umrl kot šolski ravnatelj v Lincu leta 1616. Dolgo časa na Slovenskem bivajoč, se je priučil našemu jeziku, tako da ga je uporabljal v svojih knjigah. Najvažnejše delo za nas je njegov Dictionarium quattuor linguarum v nemškem, latinskem, ilirskem in italijanskem jeziku (v Gradcu, 1592). To je prvi slovar, v katerem se kaže slovenščina, poleg kranjske i koroška in sem pa tam tudi hrvatska. Jezikoslovni nauki so se bili Megizerju tako priljubili, da je leta 1603. izdal velikanski slovnik, Thesaurus polyglottus vel Dictionarium multilingue. V tem slovarju našteva do 445 jezikov, narečij in podnarečij, med njimi dvajset slovanskih, trdeč, da se slovanski jezik govori daleč po Evropi in Aziji. Tudi v tej knjigi se redno ozira na slovenščino in

priznati moramo, da je besede izbiral premišljeno. Pri njem nahajamo celò več izrazov, o katerih se nam hoče dozdevati, da so še le v novejšem času prišli v rabo. Zanimiva v zgodovinskem oziru je za Slovence njegova tretja, nemški pisana knjiga Annales Carinthiae, 1612. To je povestnica ne le koroške zemlje, temveč tudi sosednjih dežel in je pomenljiva za nas, ker govori čestokrat o Slovencih in njih domačih vojvodah.

Fr. Wiesthaler.

12. Primož Trubar.

a) Predgovor iz Katekizma. 1550.

Vsem Slouencom gnado, myr, mylhost inu prauu spoznane božye skuzi Jezusa Kristusa prossim.

Lubi kerščeniki! Jest sem lete stuke iz suetiga pisma (inu nih izlage v te peisni žložene), katere vsaki zastopni človik, kir hoče v nebu pryti, ima veiditi inu deržati, h tim tudi to litanio inu ano pridigo v lete buquice pustill prepisati v naš iezig Bogu na čast inu h dobrumu vsem mladim tar preprostim ludem naše dežele. Zakai iz tih se vsaki lahku nauuči to prauo staro vero, de spozna tiga prauiga Boga, de bode veidel nemu prou služiti inu tudi spozna sam sebe, bo veidel, kai ye ta greh, kai ye ta zapuuid inu obluba božya, zakai ye Jezus syn božy človik postall inu martran bill, koku my skuzi to uero v Jezusa Kristusa odpuščane vseh grehou, gnado božyo, nebeški erb inu ta večni leben dobodemo, koku imamo vseh v nadlugah prou klycati na Buga, kai ye ta kerst inu ta praua stara maša. Kateri te stuke v tih buquicah prou zastopi, ta bode v suetim pismi te euangelie inu druge pridige zastopill zadosti. Potle tudi lahku spozna tiga Antikrista, kir zdai pousod po sueidtu hodi v eni človeski, andahtliui stalti inu hoče s človeskimi postauami, s falš pridigo inu z oblubami tar pryteżom te ludi odpelati od suetiga euangelia, od te žiue, čiste, risnične besede božye.

Na tu vas, zueiste, brumne farmoštre, pridigarye, šulmastre inu stariše inu vse te, kir znayo brati, per sodnim dneui

opominam tar prossim, de vy v cerqui, v šuli, doma, inu kir vkupe prydete, te preproste vučite lete stuke naše praue kerščanske vere, nim naprei berite in puite vsag praznik, de ti mladi tar stari ye bodo vmeili inu prou zastopili.

Vas mlade pag inu preproste tudi zueistu opominom, spomislite, kam človik v kratkim časi pryde, more skorai vmreti, potle gospudi Bogu pred vsemi ludmi inu angeli dati raitingo od vsiga, kar ye v tim žiuoti myslil, gouurill inu sturill, na tu zeslužon lon pryeti; kir suyo vero, sui leben tar stan po besedi božy, koker v letih stukih kratku tar zastopnu po redi stoy, ye deržal, ta bode večnim lebni; kir nekar, ta bode večnim v zuepli tar vogni, pred teim nas Bug obari.

Ob tu vučimo se lete stuke naše praue vere inu po nih deržimo naš leben inu šlužimo Bogu do konca, de po leteim reunim lebni v tim večnim veselei vkupe bomo prebiuali, h timu istimu nam vsem oča nebeški zauolo suiga synu Jezusa Kristusa sred suetim duhum pomagai. Inu timu samimu tudi bodi vselei vsa čast. Amen. Prossite s prauo vero vedan za vsokerščansko cerkou inu tudi za me. [1])

---

[1]) To je ves slovenski predgovor iz Trubarjevega Katekizma 1550. Tiskan je z nemškimi črkami. Pravopis je jako nedostaten in nedosleden. Sičniki se zamenjujejo med seboj in čestokrat se stavi ob koncu besed *g* nam. *k*, na pr. iezig, pag, nam. jezik, pak. Gledé jezika je treba opomniti, da Trubar v obče tako piše, kakor je preprosto ljudstvo za njegove dobe govorilo v njegovem rojstnem kraju. *Prytež* = pretež, Drohung. — *V tim večnim veselei* = v tem večnem veselji; v obliki *veselei* je mestnikova nenaglašena končnica *i* (e) netočno izražena.

Pred tem slovenskim predgovorom čitamo sledeči zanimivi nemški predgovor:

„Lieber Leser! In dieser unsrer Windischen Sprach muß du das *V* gemeiniglich für ein lindes *F*, oder Griechisch Vita, und das *H* scharf wie der Deutschen ihr *ch*, und das *L* zu Zeiten grob auf Ungrisch oder Bisyakisch (t. j. bezijaški = kajkavski), darnach die Vokal nach Eigenschaft unsrer Sprach auszusprechen dich gewöhnen. Und entsetze dich nicht, ob dir am ersten gedunkt seltsam und schwer, sondern lies und schreib diese Sprach selbst, wie ich ein Zeitlang getan; alsdann wirdest befinden und gar bald sehen und merken, daß auch diese unsre Sprach, sowohl als die Teutsche, zierlich gut zu schreiben und zu lesen ist; *braucht wenig Articulos* und zu den Praepositionibus ein einigen Buchstaben, als Ozha i. der Vater, Kozhu i. zu

b) Predgovor iz Katekizma druge izdaje. 1555.

Vsem vernim kerščenikom tiga krainskiga inu slouenskiga jezika milost inu myr od očeta Boga skuzi Jezusa Kristusa prossimo.

Mi ueimo, de sta proprei dua slouenska katehizma z nemskimi puhstabi drukana. Kadar pag u tiu istiu ie dosti puhstobou inu bessed od tiga drukarie prestaulenu, zakai drukar nei slouenski vmel, inu ta, kir ie ta dua katehizma izpisal, nei bil per tim drukani, inu kadar ta katehizmus ie en tak potreben tar nucen vuk v tim kerščanstuu, koker od tiga vsi stari inu sadašni praui vučeniki zadosti pričuio, kir ie vreden, de se po vseh cerquah inu hišah veden bere, poye inu pridiguie. Zakai vsak pametin člouik, aku on hoče prebiuati v boži milosti, ta ima inu mora vse štuke tiga katehizma vmeiti izuuna in ta vegši deil zastopiti, po tih deržati suio vero, sui stan inu leben. Inu nom se tudi zdy, de ta naša slouenska besseda s teimi latinskimi puhstabi se lepše inu ležei piše tar bere.

Zauolo tih trych riči smo mi pustili druguč drukati z latinskimi puhstabi en abecedarium inu leta kratki katehizmus. Iz tiga abecedaria se mogo tij uaši lubi otročiči inu tudi tij stari lahku inu hitru nauučiti brati tar pissati. Iz tiga katehizma pag mogo vsi žlaht ludie se prou nauučiti te potrebne štuke te vere kerščanske, katere malu ludi, Bogu se smili, v slouenski deželi zdai prou znaio. Mi smo tudi h timu katehizmu pergiali ene molitue inu nauuke, koku vsaki sui stan ima pelati po zapuuidi inu uoli božy.

Na tu uas šulmostre, pridigarie inu gospodarie prossimo inu opominamo na božim meistu, de vi v uaših šulah, cerquah

---

dem Vatern; Nebu i. der Himmel, Vnebi i. in dem Himmel; Nam i. uns, Knam i. zu uns; Jogri i. die Jünger, Siogri i. mit den Jüngern etc.

Diesen kurzen Vorbericht vermerk wohl und vergiß nicht; dadurch wird dich das Lesen dieses Büchleins leicht ankummen. Christus Jesus unser Herr und Heiland verleihe hiemit sein Gnad uns allen. Amen.“

Na str. 143. stoji sledeča opazka: „Christlicher lieber Leser! daß in diesem Büchlein etlich Errata in Wörtern, Sylben und Buchstaben sind, geschieht darum, *daß diese Sprach zuvor nit geschrieben worden und zuvor nie in Druck ausgangen.*“

inu v hišah lete štuke te kerščanske vere vse žlaht ludi, suseb te mlade inu preproste, s teim naprei prauioč, beroč, pridiguioč inu vprašaioč, koker smo vom tukai naprei izpissali, zueistu vučite. Spomislite, de mi vsi, koku druge vučimo oli ne učimo, inu od usiga našiga giana bomo v kratkim času preid teim prauičnim rihtnim stolom Kristusovom raitingo daiali inu od nega bomo spet nazai pryeli naš zaslužen lon.

Eno obilno izlago čez ta katehizmus, aku Bug da našimu žiuotu odlog, bote tudi od nas oli od drugih imeili. V tim čassu se vi z leto inu s to peruo kratko izlago, v to peissen zloženo, pomozite inu prossite zueistu Boga v tim imeni Jezusa Kristusa za nas, mi tudi hočmo za vas. Anno 1555.

Ty vaši služabniki inu bratie N. V. T. [1])

c) Predgovor iz Evangelija sv. Matevža. 1555.

Tei praui cerqui božy tiga slouenskiga iezika milost inu myr od Buga očeta skuzi Jezusa Kristusa, našiga ohranenika, prossimo.

Lvbezniui bratie! Kadar ta duh božy, kateri notri v uas prebiua, ie eno tako dobro lakato inu žeio tiga suetiga euangelia našiga gospudi Jezusa Kristusa per uas sturil, de ste ui nas prosili (po teh mal ta vegši del ludi v naši deželi druziga jeziga ne zna, samuč ta slouenski), de mi te suete euangelie

---

[1]) Na koncu predgovora je zraven Trubarja podpisan tudi Vergerij, ker je ta gmotno pripomogel Trubarju, da je začel zopet izdajati slovenske knjige. Svojo obljubo, da hoče izdati „obilno izlago čez ta katehizmus“, je izpolnil Trubar še le dvajset let pozneje (1575), izdavši „Katekizem z dvema izlagama“.

V pravopisu se nahajajo tu iste nepravilnosti in nedoslednosti, kakor v prvih knjigah iz leta 1550.; tako na pr. *g* nam. *k:* vegši, pag, nam. vekši (večji), pak. — *Giana* = djanja (dejanja), *pergiali* = pridjali. — V rod. *od tiga drukarie* imamo prispodobljeno obliko nam. *od tiga drukarja*, kar še dandanes nahajamo v nekaterih goriških in dolenjskih narečjih. — *U tiu istiu:* stari dvojinski-mestnik, ki se je že izgubil v sedanjem jeziku = v teh istih. — *Katere malu ludi . . . prou znaio*, po nemškem vplivu, nam. *katere malu ludi . . . prou zna.* — *Preid stolom Kristusovom*, nam. *preid stolom Kristusovim*, to je ali po imenski sklanji napravljena oblika, ali pa tiskovna pomota. — *Pomozite:* velelnik od glag. pomorem, pomoči, deblo: mog. Sedaj je še navadno: Pomozi Bog!

inu listuue, koker so ty od tih euangelistou inu jogrou pisani, tudi v ta slouenski jezik izpišemo, katero uašo sueto prošno smo mi radi tar z ueselom zaslišali, inu de ui vidite, de smo s celim sercom, so vsem teim, kar od Buga imamo, pernaredni vom služiti, vom tukai pošlemo ta euangelion s. Mateuža v ta naš jezig preoberneniga. Tiga vi zdai od nas koker enu mahinu kossilce oli južinico v dobrim vzamite inu špižate uaše duše, dotle z božyo pomočio te druge euangelie inu listuue preobernemo. Tedai ui bote mogli vaše duše napasti do sytosti.

Mi imamo pag tukai tri riči vom pouedati: Na peruu. Kadar ta slouenski jezik se pousod glih inu v eni viži ne gouori, drigači gouore z dostimi besedami Krainci, drigači Korošci, drigači Štaierij inu Dolenci tar Beziaki, drigači Krašouci inu Istriani, drigači Krouati. Ob tu smo mi letu naše delu v ta krainski jezig hoteli postauiti, zadosti riči uolo, ner več pag, kir se nom zdy, de ta tih drugih dežel ludi tudi mogo zastopiti. Inu mi nesmo v letimu našimu obračanu oli tolmačeuanu lepih, glatkih, vissokih, kunstnih, nouih oli neznanih bessed iskali, temuč te gmainske krainske preproste bessede, kateri usaki dobri preprosti Slouenic lahku more zastopiti. Zakai ta muč suetiga euangelia inu naše izueličane ne stoy v lepih ofertnih bessedah, temuč v tim duhei, v ti risnici, v ti praui veri inu v enim suetim keršanskim lebnu.

H drugimu vom poueimo, de mi u letim našim preuračenu smo ueden imeili pred sebo ta praui studenic tiga nouiga testamenta, kir je gerški pisan; rauen tiga smo mi tudi gledali na tu preuračene tih nouih inu starih vučenikou, kateri so ta nou testament is tiga gerškiga jezika v ta latinski, nemški inu vlaški preobernili, nerveč pag na Erasmou Roterodamou nou testament, h timu so nom nega annotationes sylnu pomagale.

H tretimu vom tudi tukai očitu poueimo, de mi letu naše dellu inu preobračane tei praui cerqui božy, tu ie vsem prou vučenim zastopnim kerščenikom rezgledati inu soditi cilu podueržemo, karkuli ta praua gmaina keršanska u letim našim dellu kai kriuiga oli nezastopniga naide, inu nom reče drigači postauiti, nas poduuči oli opomeni. Tu istu vse hočmo v dobrim gori vzeti, to zahualiti, radi tar volnu slušati. Zakai od

te praue stare kerščanske cerque oli gmaine, katera tiga suiga prauiga pastyria, Jezusa Kristusa, synu božyga, stymo posluša, te uero inu ta leben po uuki prerokou inu jogrou pela inu derži, se mi ne hočmo so obeno ričio nihdar ločiti. Natu vas brumne, zastopne kerščenike vse zueistu prossimo, de, kadar vi, beroč letiga euangelista, kai kriuiga oli nezastopniga v letim našim tolmačeuanu zagledate, de vi tu istu nom zdaici pustite veiditi zauolo, de mi naprei s teim preobračenem teim bule bomo veidili se deržati; s teim vi služite božy česti inu iz tiga nega cerqui uelik prid pride. Mi dobru na sebi počutimo, de h takimu visokimu dellu smo šibki inu nekar zadosti. Oli mi smo letu s teim vupanem začelli, de Bug za nami skorai druge obudi, kir bodo letu naše dellu proprauili, Bogu na čast inu vsimu kerščanstuu h dobrimu dokonali.

Berite tedai vesselu leta euangeli, dotle tij drugi prido. Inu prossite z nami gospudi Boga za ta dar suetiga duha, de mi Jezusa Kristusa, od kateriga s. Mateuž zueistu inu risničnu piše, prou spoznamo inu zastopimo, du ie on, zakai je človik postal, vmerl inu vstal od smerti, skuzi kai in koku moremo dileżni biti nega dobrute inu zasluženа; to našo vero v nega pobulša inu poterdi, de tudi naše serce bode preminenu na dobru, de naprei do konca našiga žiuota so vsem našim gianem inu lebnom se deržimo po vuki tih s. euangeliou, inu de dobimo tu nebesku kraleustuu skuzi Jezusa Kristusa, našiga samiga ohranenika; timu sred očetom inu s. duhum bodi vsa čast tar huala imer inu vselei. Amen.

Vaši služabniki in bratie V. T.

* * *

Temu predgovoru sledi „summarij vseh kapitolou“ in natό sledeči nagovor:

Lubi Slouenci! Vom inu nom ie uedeioč, de leta naša slouenska besseda dosehmal se nei z latinskimi, temuč le ta krouaska s krouaskimi puhštabi pissala. Iz tiga usaki more ueiditi, de nas letu pissane inu tolmačouane (kir nemamo pred sebo obeniga nauuka oli exempla) zdai na peruu težku stoy. Ob tu, ako katerimu letu naše peruu dellu se cilu popelnoma ne zdy, ta zmisli, kai usi modri gouore, kir prauio, de sledni začetig

ie težak inu nepopelnom. Mi smo, Bug uei, dosti zmišlouali, s kakouimi puhštabi to našo bessedo bi mogli prou po tei orthography štaltnu inu zastopnu pissati, de bi preueliku puhštabou oli konsonantou k ani sillabi ne iemali, koker ty Peami inu drugi deio, kateru ie gerdu uiditi. Taku mi nesmo mogli zdai u naši zastopnosti drigači naiti, temuč de se ta *h* za *ch*, ta *v* za pul *f* pišeio inu postauio, inu de se ty stymouci izreko po šegi našiga jeziga. V ti uiži se nom zdy, de ta naš jezig suseb z latinskimi puhštabi se more prou lahku inu zastopnu pissati inu brati; timu dai Jezus Kristus suio milost. Taku bodi. [1])

d) Iz prvega dela novega zakona.[2]) 1557.

Lukež X. 30—36.

Ie bil en člouik, ta ie šal doli iz Ierusalema u to Ieriho, inu se nameri, de on pride umei te razbonike; ti so ga islekli, byli inu ranili inu gredo proč, nega puste ležoč pul mertuiga. Pergudilu se ie pag, de en far doli gre po tei isti cesti, inu

[1]) Kakor v predgovoru Trubarjevega Katekizma druge izdaje, sta podpisana tudi tu Vergerij in Trubar. Iz tega predgovora lahko povzamemo, da niso bili Trubarjevi rojaki vsi zadovoljni z njegovo pisavo in jezikom in so mu očitali, da ne razumejo vsi enako njegovih knjig. To razjasnjuje Trubar s tem, da govorijo Slovenci več narečij, in prav je storil naš prvi književnik, da se je držal „kranjskega“ narečja, kakor se govori v njegovi ožji domovini. Nadalje je vrlo dobro pogodil, da je opustil v svojih knjigah *nemške* črke in začel pisati z latinskimi pismenkami; ni se pa čuditi, da mu je delal pravopis mnogo težkoče; saj ni imel nobenega zgleda za latinico pri Hrvatih in Srbih, ker so prvi pisali z glagolico (*„s krouaskimi puhštabi“*), ti pa s cirilico, in tako so tudi pozneje v Urahu tiskali knjige za Hrvate in Srbe. — *Bezijaki* so kajkavski Slovenci na sosednjem Hrvatskem. — *V tim duhei* = v tem duhu. Mestnik se končuje na -i, -u in tudi na -e; ta pa ne odgovarja staroslovenskemu *ě*, temveč je le izraz nenaglašenega, oslabelega *i*, ki ga Trubar piše z *e* ali *ei*, kakor *v veselei, v duhei*. — *Dokonati* = dokončati. — *So vsem našim gianem* = sè (z) vsem našim dejanjem.

[2]) Nemški predgovor tej knjigi je prezanimiv, zatorej naj sledé nekateri odstavki iz njega.

a) „Wir Krainer und Windische verstehen die *kroatische* Sprache nach aller Nothdurft viel besser, dann die *böhmische* oder *polnische* oder der *Wenden;* dergleichen sie die unsre. Aber die guten beherzigten Kroaten haben auch *kein Bibel*, noch den ganzen Katechismum, als wenig wir Windischen,

kadar ie on nega uidil, ie šal momu. Glih taku en leuita, kadar on pride blizi tiga meista, stopi k nemu, inu kadar ga ie uidil, ie šal momu. Anpag en Samaritan, kir ie po cestah hodil, ta pride k nemu, inu kadar ie on nega uidil, se ie nemu smilil, inu perstopi k nemu, obeže nemu nega rane, noter ulye olie inu uinu, inu ga položi gori na suio žiuino inu ga pela u to oštario inu nega uerdei. Inu potle na drugi dan, kadar proč vleče, isnama dua dessetaka, ta da timu ošteriu inu praui k nemu: „Verdei ga, inu karkuli ueč špendaš, tu iest hočo tebi plačati, kadar spet nazai pridem.“ [1])

---

und haben sich bisher schlecht mit ihrem *Meßbuch* und *Breviario* betragen; diese ihre Bücher sind *vor viel Jahren so finster und unverständig* verdolmetscht (sevéda v cerkveni [staro-] slovenščini z glagolico), daß ihre Priester selbst viel Wörter auch in den sonntäglichen und gewöhnlichen Evangelien nicht verstehen.“

b) „Hebräisch verstand Truber keinen Buchstaben, griechisch konnte er nicht lesen (glej vendar predgovor iz evangelija sv. Matevža 1555, kjer pravi, da je vedno pred seboj imel pravi studenec novega zakona, ki je *grški* pisan), aber die windische Sprach, wie man sie im Land Krain pflegt zu reden, konnte er und hatte in selber 17 Jahr lang und an manchen Orten der windischen Länder gepredigt etc. So verstand er auch ziemlich lateinisch, deutsch und wälisch. — Aber wiewohl unsre Sprach den Dualem in Nominibus und Verbis nach Art der griechischen habe, so sey sie doch in andern Stücken hartnäckig, arm etc. — Er habe in diesem seinem Dolmetschen sich mit Wörtern und Stylo dahin beflissen, auf daß ein jeglicher Windischer, er sey ein *Krainer*, *Untersteyrer*, *Karner*, *Karstner*, *Histerreicher*, *Niederländer* oder *Bessyak* möge leicht verstehen. Und von deßwegen sey er schlecht bey der bäurischer windischer Sprach, und wie mans auf der Rastschitz redet, da er geboren sey, blieben, und *ungewöhnliche* und *crobatische* Wörter darein nicht mengen, auch neue nicht mögen erdichten.“

c) „Die Übersetzung werde auch den jungen windischen Priestern, die zu früh aus der Schule geflogen, darzu dienen, daß sie doch den Text der Evangelien auf der Kanzel recht vorlesen werden und nicht unrecht dolmetschen, wie jener zu Mampreisch (= Montpreis, Planina) unter Cilli vor Jahren getan, der „Invenietis asinam alligatam *et pullum* cum ea“ übersetzt habe: „Bote nešli enu oslico peruezano inu enu pišče per nee.“

[1]) *Verdei, od verdém* ali *vardém* (vardénem), verdejati, vardevati (= varovati čuvati); prvi del besede je nemškega izvira, gotski: vards, vardja (Wächter), starovisokonemški: warten (sorgen), v drugem delu pa se naslanja na slovenski glagol: denem, dejati, devati. — *Hočo* je stara oblika nam. sedanjega *hočem*.

13. Sebastijan Krelj in Jurij Jurišič.

a) Iz Postile slovenske. 1567.

Predgovor k Postili slovenski.

Sebastianus Krellius tim, kir bodo leto postillo brali, zdravie od Boga prosim.

Izvoleni karščenik, imaš, hvala Bogu, Joanna Spangenbergia kàršansko postillo, v' naš slovenski iezik tolmačeno inu posneto. Ne moti se pak, ako bode lih mnogi na to naše pismo mèrdal inu se obrezal: edan sentencie, drugi besede, tretij puhstabe, četerti tipfelne alli čerke, peti, ne vém sam kai si, graial. Zakai hudičova natura ie, da ne more obeno, ni božie, ni kàršansko delo prez tadla pustiti. Inu navada ie pàr lüdéh, da znaio bulie opravliati, kakòr popravliati. Inu berž v' druzih očéh bijl, kakòr v' svoih trame vidio: Da se tudi včasy krulievac za krulievcom posmehuje. Inu gdo ôče alli more vsim lüdem, vsakateri glavi vstreči?

Leto orthographio slovenskiga pisma smo mi z vestio inu z dobrim svitom zastopnih bratov tako postavili. Inu spomisli tudi na več našiga imena inu iezika lüdy, kijr so okuli nas, Dolence, Istriane, Vipavce etc., kateri skorai povsod čistéši slovensko govore, kakòr mi po Kraniu inu koroški deželi do polu nembški. Inu so edni navaieni na to staro slovensko, hervatsko tèr ćurilsko pismo.

Bog ôtel pak, da bi to isto, zlasti ćurilsko lepo pismo mogli spet v' lüdi pèrpraviti. Kadàr pak nei dobrò mogoće za vbužtva stran, zavolio turske sille, inu kàr so ta vegši del slovenskih dežel puste inu vže turske, inu smo tako začeli naiveč z latinskimi puhstabi pisati inu drukati, taku moremo v silli, kakor Nemci govore, stole inu klopi na mizo postaviti, alli sai gledati, da se latinski puhstabi namesto naših starih slovenskih, kolikèr ie mogoće, v' glihi moči postavijo inu ta orthographia dèrži, katero našiga iezika idioma inu natura potrebuie, nekar kakòr ôče vsaki v' svoij vassi alli méstu imeti. Zato sàm spred to staro *ABC* po imenih inu pruti latinske puhstabe postavil. Ako kateri hèrvatsko pismo zna, da nas tim bulie zastopi.

Ti pak, kir ne zastopiš, kai ie orthographia, kai proprietas linguae, inu si se navadil na gospod Truberiovo kranščino, beri le precei leto pismo, kakòr sice druga bereš: Tebi nei velikò olli skori nič preminienu. Čàrkom se ne pusti irrati, kakòr da bi ne bile; *ch* za *zh*, *ſ* za *ff* včasy beri. Inu *c* za *c*, nekar za *k*. Taku se ne bodeš skuzi nu skuzi nistar blaznil. To differencio alli razlotak mey *s* inu *ſ*, meiu *sh* inu *ſh* bodeš sam dobro zamerkal, inu naš iezik ôče ga imeti. [1])

Prosim tada vsakateriga dobriga kàrščenika (za žpotlivce ne marim), da si pusti leto pismo inu naše zvésto delo, če lih popolnoma ne, sai nekuliko dopasti. Ako pak kateri noče, tako si sturi eno drugo sebi bulši inu pusti nam leto naše zmirom. Bog zna, da nésmo naše lastne, tàmuč božie časti, obeniga svoiga prida, tàmuč gmain karšanskiga nuca ijskali inu spomislili. Če ie pak ky kai sice res pregledanu, kakor obeno človesko delo nei skuzi celo, to Bog inu brumni lüdie z gnado propravijo. Tim istim se pohlevno, Bogu z' vero, kàrščenikom z lübezanio poročim. Amen.

b) Iz Postile slovenske. 1578.

Lukež VII. 11—17.

Prigodilo se ie, da ie Jezus šal v iedno mesto z ymenom Nain, inu ie veliko niegouih mlaiših šlo ž nym inu velika mno-

[1]) Iz tega odstavka spoznamo, da so se Trubarjevi vrstniki že zgodaj začeli ustavljati njegovi nedosledni pisavi. Nedostatni Trubarjev pravopis je z dobrim uspehom izkušal Krelj popraviti in dopolniti, utrdil pa ga je končno Bohorič v svoji slovnici. Krelj je prvi dosledno ločil *z* in *s*, *ž* in *š*, *v* in *u*, uvedel v svojo knjigo hrvatski ć (ch) ter je *l* in *n* na dva načina topil itd. (glej štev. 11. str. 49.). — „Čàrkom se ne pusti irrati, kakòr da bi ne bile," t. j. črkam (po črkah) se ne daj motiti, kakor da bi jih ne bilo, temveč pazi na vsako posebej, ker imajo vsaka zase svoj določeni pomen. Tako čitaj ć (ch) zraven č (zh), na pr. *pomući* in *več*, *ſ* ostro kakor Trubarjev dvojni *ff*, zatorej piše Krelj *profim*, Trubar pa *proffim*. Nam. Trubarjevega z (sedanji c) je uvede Krelj c, na pr. *sice*, *precei*, Trubarju pa je služil *c* za *k*, na pr. *catehizmus*, *Crainci*. Sicer pa je Krelj krivo učil, da čitaj ć za č, in on sam ni prav ločil ć od č in ga ni rabil dosledno. — *Čarkom* je brzkone pomota nam. čàrkam (črkam). — „Taku se ne bodeš . . . nistar (nam. ništar) blaznil," t. j. tako se ne bodeš nič motil.

žica liudy. Kadar se ie pak približaual k tem mestnim vratom, poglei, tadai so nesli eniga martuaca iz mesta, ta ie bil edini syn niegoue matere, inu taista ie bila vdoua, inu velika množica liudy ie šla ž nio. Kadar ie nio ta gospod vgledal, se mu ie smilila, inu ie rekal k niei: „Ne plači se!“ Inu pristopiuši k niemu, se ie dotaknil vniga nosilca, ty pak, kateri so ga nosili, so obstali, inu ie rekal: „Mladenič, iast tebi pouem: Vstani!“ Inu se ie ta martuac duignil ter ie sedel inu ie začel gouoriti. Inu ie dal niega suoij materi. Tada ie nyh vseh strah obšal, inu so častili Boga, gouoreč: „Velik prorok ie vstal mei nami, inu Bog ie obiskal suoie liudy.“ Inu leta glas se ie razašal po vsei iudouski deželi inu po vsih okolo ležečih deželah.

14. Jurij Dalmatin.

a) Iz Sv. pisma. 1584.

1. Iz predgovora k Sv. pismu.

Zamerkanie enih potrebnih štukou, na katere imajo merkati ty, kateri bodo leto slovensko biblio brali.

Nerpoprej so letukaj notri, povsod v' starim inu novim testamenti, ty imenitiši in očiti špruhi ali bessede od Kristusa inu drugih artikulou naše kàrščanske vere z' vekšimi puhštabi zatu postauleni, de se od vsakiga s' tem bèrže mogo najti inu zamerkati.

Inu h' puslednimu, de bi leta slovenska biblia le tém bujle inu dajle mej vsemi Slovenci mogla se zastopiti: taku so ene težiše inu nikar povsod navadne bessede nikar le na strani raven texta z drugimi bessedami zložene inu z' zvejzdicami znaminovane: temuč je tudi zadaj na koncu lete biblie z' flissom en regišter po redi tiga a. b. c. postaulen, de, kar bi kej eden v' textu ne mogel dobru zastopiti, tu more tam zadaj v' regištru yskati. Kakòr, kadar bi en Harvat ne mogel zastopiti, kaj se reče arcat, taku yšči zadaj v' puhštabi A: arcat, tu je njegov jezik postaulen: likar, inu more taku on v' svoim ieziki likar za arcat brati. Taku kateri bi ne zastopil, kaj se reko buqve, ta išči v' puhštabi B, taku najde, de se

buqve reko v' njega jeziki knige. Zatu more on v' svoim jeziki za buqve knige brati. Inu taku se tudi ima od drugih bessed zastopiti; kerkuli enimu naprej prideo, de jih ne more zastopiti, ta ali na strani pogledaj, ali pak zadaj v' regištru.

Temu je naslov: „Register nekatérih beséd, katére krajnski, koroški, slovénski ali bezjački, hervácki, dalmatinski, istrianski ali kraški se drugáči govoré.“

2. *Lukež X. 30—36.*

Ie bil én človik, ta je šál od Ieruzalema doli v' Ieriho inu je padil mej razbojnike, ty so ga slejkli inu stepli inu so šli proč inu so ga pul mèrtviga pustili ležati. Pèrmerilu se je pak, de je en far po teisti césti doli šál, inu kadar je njega vidil, je mimu šál. Raunu taku tudi en levit, kadar je bil na tuistu mejstu prišál inu njega vgledal, je šál mimu. En Samariter pak je po césti šál inu je tjakaj prišál, inu kadar je njega vidil, se je on njemu v' serci smilil, je šál k' njemu, je obezal njegove rane inu je notèr vlil ojla inu vina inu ga je vzdignil na svojo živino inu ga je pelal v' ošterio inu ga je vardjal. Ta drugi dan je on proč šál inu je vunkaj vzel dva denarja inu je nje dal timu ošterju inu je rekál k' njemu: Vardejvaj ga, inu aku kaj čez letu špendaš, hočem jest tebi plačati, kadar zupet pridem.

b) Iz Krščanskih lepih molitev. 1584.

Ena druga molitou zupar Turka.

O vsigamogoči, milostivi, večni Bug inu nebeski oča, kateriga moči ne more nihče zupàr stati ni v nebi, ni na zemli. Mi tvoji režaleni vbozi otroci prosimo tebe skuzi to nedolžno rešno kri tvojga narlublišiga sinu Jezusa Kristusa, našiga gospuda, s katero smo mi na tem lejsu s. križa odrešeni inu odkupleni, bodi ti naš trošt inu pomuč v leti veliki nuji zupàr tvojga inu našiga sovražnika Turka, v kateri mi vsi vkup iz grunta našiga serca s pravo grevingo čez naše grehe kličemo: Brani ti timu krijžejnimu erbovimu sovražniku s tvojo močjo, kateri si je v svoim zlobnim serdi našo lubo deželo inu vse kàrščanstvu naprej vzel cilu rezdjati, zatreti inu končati. Ne pèrpusti ti

njemu, de bi on svoje (roke) v tvoih vernih krij vmival inu v svoim prevzetju inu oferti rekàl: Kej je teh kèrščenikou Bug? temuč, o zvesti Bug, pridi ti nam h pomuči v pravim času, kateri ti dobru vejš: Zakaj mi prez tvoje pomuči ne moremo cilu ništér opraviti. Ne gledaj na naše teške grehe, s katerimi smo mi tebe reserdili inu Turka čez se kakòr eno dobru zasluženo štrajfingo obudili: temuč gledaj na te svete, za nas prelite kèrvave srage tvojga narlublišiga sinu, kateri je nas taku dragu odkupil. Ne spumni na naše pregrehe inu krivu djanje, temuč na tvojo veliko milost, iz katere nési ti nikuli teh zapustil, kateri se na tebe zaneso, inu zanesi nam inu šonaj se nas za tvojga imena časti volo. Ne zavèrzi nas v tvoim serdi, ne pusti nas k sramoti biti pod tem zlobnim sovražnikom. Vošči našimu cesarju inu deželskimu firštu inu vsej nih vojski (katera zupàr Turka štrita inu vojskuje) gnadlivu obladanje inu srečo, de bodo sovražniki morali spoznati, de si ti naš Bug, kir se čez nas vsmiliš inu našo molitou vslišiš: Inu de tudi, kadar bomo taku skuzi tvojo muč od naših sovražnikou roke odrešeni, bomo so vsémi našimi kàrščanskimi bratmi inu sestrami v deželi mogli v miri inu v pokoju vkup živeti inu tebe za tako veliko milost vekoma častiti inu hvaliti inu v tvoji kàrščanski gmajni reči: Tvoje je krajlestvu, muč inu čast od vekoma do vekoma. Amen. [1])

15. Adam Bohorič.

Iz predgovora k slovenski slovnici [2]).

Tako se nahaja ne le sv. pismo ebrejsko, kaldejsko, grško in latinsko, ki si je na veliko korist vsega krščanstva lahko

[1]) Ta in druge slične molitve zoper krutega sovražnika vsega krščanstva so zanimive v zgodovinskem oziru; kažejo namreč, kako obupani so bili Slovenci vsled dolgotrajnih, grozovitih turških vojsk in da so le še od Boga pričakovali pomoči. Na to žalostno stanje naših ubogih pradedov so se ozirali tudi protestantski pisatelji v svojih knjigah in zložili v to svrho več primernih molitev in pesmi.

[2]) Popolni naslov Bohoričeve slovnice se glasi: *Arcticae horulae* succisivae de Latino-Carniolana Literatura ad latinae linguae analogiam accom-

tudi bolj revni človek omisli za srednjo ceno, ampak na prodaj je zdaj v tem stoletju tudi sv. pismo v nemškem, španskem, francoskem, laškem, ogrskem, češkem, poljskem, rutenskem in možovitskem (Moſhovitica) jeziku. A samo našim ljudem Kranjcem ali Slovencem (Carniolanis seu Slavis) še ni došla ta tolika sreča, da bi ga imeli celega v svojem narečju. Kajti čeravno je častitljivi mož g. Primož Trubar novi zakon in druge pri-pravne knjige, in to, kakor sem že omenil, tudi v kranjsko narečje nedavno i marljivo i spretno prestavil iz lastnih in čistih virov, je bilo vendar treba, ker onega moža že bolj resna doba in nadležna starost tlači ter v močeh zapušča, da so drugi dosnovali, kar je celemu sv. pismu doslej manjkalo ter ostalo za prestavo, pa so izdali celo kranjsko ali bolje slovensko sv. pismo

---

modata, unde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur. Praemittuntur his omnibus tabellae aliquot, Cyrillicam et Glagoliticam, et in his Rutenicam et Moshoviticam Orthographiam continentes. Adami Bohorizh. Rom. 14. Vsaki jazik spoznati hoſte Boga (ciril. in glagol.). Vſaki jesik bode Boga ſposnal. Omnis lingua confitebitur Deo. Πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ. Witebergae. Anno 1584. — V slovenskem prevodu bi jo naslovili blizu takó-le: *Zimske proste urice* o latinsko-kranjski pismenosti, po priliki latinskega jezika uravnani, iz katere se možovitskega (ruskega), rutenskega, poljskega, češkega in lužičkega jezika z dalmatinskim in hrvatskim sorodnost lahko spozna. Pred temi vsemi se nahajajo nekatere črtice, cirilsko in glagolsko, in v teh rutensko in možovitsko pravopisje kažoče.

Predgovor, 11 listov broječ, je do sinov štajerskih, koroških in kranjskih plemenitašev; za njim sledi „Orthographia (Cyrillica, Glagolitica, Latino-Carniolana); Orationis Dominicae synopsis in lingua Cyrillica, Croatica, Polonica, Boëmica, Lusatica, Carniolana (str. 1—40); Etymologia (40—178); Syntaxis (1—59); Prosodia et Index (brez stranic).

Bohorič je prevzel zglede za imensko, po prirodnem spolu ločeno sklanjatev iz Melanhtonove latinske slovnice; ti so: I. Ta Ozha, II. Ta Mati, III. Tu Piſmu. Izbral si je torej najmanj prikladne samostalnike, ker sta dva izmed njih nepravilna. Dasi graja spolnik (articulus: germanicae linguae *prava* imitatione), ga rabi vendar tudi sam (celò pri vzgledih, redkeje v celotnih stavkih). Za lat. ablativ mu služi naš rodilnik s predlogom „od“, mestnika in orodnika še ni poznal (ta dva slovenska sklona je še le dognal koroški pisatelj *Gutsman* v svoji slovnici l. 1777.). Glagol sprega po treh spregatvah: na -am (jeſt ſekam), -em (jeſt piſhem), -im (jeſt lubim).

(Slavonica Biblia). Prikazala se je torej ta poslednji čas prevelika in neizrekljiva milost božja tudi našim ljudem. Napočil je tisti veseli dan, kadar tudi Kranjci in Slovenci (Carniolani et Slavi) lahko vidimo in slišimo kranjski govoriti Boga samega, očake, proroke, apostole in evangeliste. In za to toliko usmiljenost in dobroto edinemu večnemu Bogu bodi hvala in slava vekomaj. Amen.

Ker pa pri nekaterih, bodisi malo previdnih, bodisi manj izobraženih, tudi taki, ki ménijo, da je svet celò majhen, češ, ker se nikdar niso oddalili od očetovskega doma, ali če so se, ni jim bilo veliko mar, kaj drugod biva ali se godi, o slovenskem našem jeziku (de Slavonica nostra lingua) brez ljubezni sodijo in govorijo, ti bodo torej mislili, da bom jaz o Slavenih (de Slavis), češ, o neznatnih ljudeh, kaj brez premisleka povedal. Zatorej se mi je vredno zdelo na tem mestu globlje poseči, vendar to reč prav od kratkem pojasniti. Ne mislim pa s slavenskim imenom (Slavico nomine) kakega ljudstva, skritega v neznatnem kraju ter z gotovimi in kaj ozkimi mejami ograjenega, temveč imenujem in zapopadam s tem imenom vse kraje in ljudi, karkoli jih ali slavenski (Slavice) govori ali se kar največ v besedah ujema, ali katerim se očitno vidi, da so nekako v svaštvu in v sorodstvu s slavenskim jezikom. Kar jih je pa doslej spisovalo zgodovino ter v njej preiskovalo ljudstev izvirek in njih nravi, vsi se ujemajo v tem, da Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slaveni so isti narod ter enega in istega izvirka. Ako tedaj katero si bodi ime izmed povedanih temu narodu daš, spoznaš, da isto pomenja. Kajti vsi ti pridevki pripadajo jim po selih, pogostoma in velikokrat premenjenih, samo poslednji pridevek Slaveni je po delih slavno izvršenih temu narodu došel po njegovem zasluženju. Slava namreč našim ljudem zaznamuje gloria, tedaj se Slaveni (Slavi) imenujejo toliko kakor hvalni, častni in slavni. Saj prvega pomena besedi ne bo nikjer nihče pravilneje razlagal, kakor iz vsakateremu narodu lastnega jezika. Kateri pa na to ne pazijo, se pregrešijo dostikrat prav hudo.

Naj zdaj še o tej svoji mali knjižici nekoliko izpregovorim. Da torej tudi jaz na svojem mestu k povzdigi slovenskega jezika

nekaj pripomorem, se mi je ponudila takó-le priložnost. Ko so se namreč izmed veljakov Štajerske, Koroške in Kranjske bogoslovci in drugi izvoljeni možje lansko leto posvetovali o prestavi in izdavi kranjskega sv. pisma ter so med drugimi rečmi določevali o neki gotovi, poslej veljavni latinsko-kranjski pismenosti (de literatura Latino-Carniolana) in sem tudi jaz po ukazu kranjskih veljakov, mojih milostnih gospodov, prištet bil tistim možem: ne bom prikrival, da mi je bila tedaj dana ta naloga, da naj o pravopisju (de orthographia) latinsko-kranjskem nekatere svoje opazke, katere sem jim tedaj razlagal in jih niso zavrgli, v pravem redu spišem, zato da bi po njih zgledu poslej pravilneje in bolj utrjeno z latinskim znakom (ker je namreč raba one stare pismenosti, cirilske in glagolske, v ljubi naši Kranjski malo da ne propadla — latino charactere, quandoquidem iam usus illius antiquae literaturae, cyrillicae et glagoliticae, in Carniola nostra fere intercidisset) se spisovalo Kranjcev in tem najbližnje in sorodno po vsej Kranjski ter po Štajerske in Koroške večjem delu obično narečje. Podal sem se tem možem, ki so i pobožno i častno reč svetovali, pa me večkrat tudi prosili, ter sem se poprijel te stvari. Ali ko to edino storiti nameravam, me tira duh moj črez namero dalje: hotel sem z isto marljivostjo o ostalih delih slovnice, po pravilih, posnetih iz obče rabe najboljšega govorjenja ter v neko gotovo osnovo zbranih, vse to kot slovnico kranjsko (grammaticam carniolanam) sestaviti v tej svoji mali knjižici. Ker se ta reč ni brez premisleka, tudi ne po lastni glavi, ampak v imenu in po vzajemnem svetu izvoljenih mož, kakor sem rekel, pričela, kdo bi me zato moral grajati, še veliko manj dolžiti častilakomnosti, ko sem prevzel stvar, na videz majhno, pa brez lastnega dobička, ter samo želeč, da pospešim in pojasnim domači jezik? Zdela se bo nekaterim stvar sicer kaj lahka in ne velike duhovitosti. Tistim jaz rad pripustim, da take svoje misli gojijo dotlej, da tudi sami ali v tem, ali v drugem še ne izobraženem jeziku i poskusijo i spravijo na dan kaj bolj dovršenega. Zahteva se pač tudi v tem poskusu vsaj nekaka spretnost in razsodnost nikakor napačna. Uravnal sem pa vse delo po navadnih pravilih latinske pismenosti tako, da tudi najbolj običnih

zgledov nisem izpustil, temveč da sem porabil tudi jaz ravno tiste, katere je Filip Melanhton, mož, da mu ga ni enakega, pobožnega spomina, moj učitelj, po katerem se hočem vedno ravnati, rabil v svojih slovnicah. To pa zato, da se iz že navadnih in popolnoma znanih ter posebno poučljivih zgledov neznanega razum bolj posvéti. In v tej reči sem, zlasti v skladnji, bil vsaj tolmač; vmes vendar nisem v nemar puščal ničesar, marveč sem se edino trudil, da v omenjenih izrazih vsekdar izkažem skladnje i soglasje i vladje. Nikdar pa nisem zamolčal, kje se kranjski jezik razločuje od latinskega. Torej se za trdno nadejam, da bo vsak bolj pametni (če le bolj marljivo preišče stvar) rad pripoznal, da sem jaz nekoliko pripomogel v ta namen, da se kranjski jezik pravilneje govori in piše. Do vas pa, blagorodni mladeniči, to je do slavnih veljakov Štajerske, Koroške in Kranjske ter vsega viteškega reda sinov se obračam, vam, pravim, pa vašim ljudem poklanjam to svoje delce. Tudi vam to darilce ne bode v nečast, kajti i novo je in bo služilo v pojasnjevanje jezika slavenskega (katerega z mnogimi rodovi in kraljestvi mi vzajemno imamo, kakor veste in ste mogli prav lahko spoznati iz mojega dosedanjega resničnega dopovedovanja).

Poslov. Josip Marn.

16. Iz predgovora k Lutrovi Hišni postili. 1595.

Vsem brumnim inu bogaboječim karščenikom Kraincom inu Slovencom voščim inu prosim jest od Buga gnado, mir inu pravu spoznainje te risnice skuzi Jezusa Kristusa. Amen.

Lubi priatili inu bratje v Kristusu Jezusu. Vam je vsem dobru veideče, koku je Bug, ta nebeski oča, iz velike neizrečene gnade inu milosti tudi nas Krainc inu Slovence raven inu poleg druzih folkou h tej veliki gnadi pustil priti, de mi tudi to cejlo sveto biblio ali vse svetu pismu v našim pravim slovenskim inu materinim jeziku imamo inu beremo, za katero veliko gnado inu dobruto bi mi spodobnu Boga imejli častiti inu zahvaliti. Kadar pak dosehmal mi vbozi Krainci inu Slovenci obene obilne inu popolnome postille ali izlage čez te nedelske inu druge prazniske evangelie neismo imejli, samuč

to samo edino kratko, ali vsaj dobro izlago tiga časti vrejdniga inu v Bugi vučeniga inu nikar le za leto našo krainsko deželo, temuč tudi za druga dajlna v nemških deželah mejsta dobru zasluženiga moža gospuda Primoža Truberja rainciga, katera se je njemu samimu inu drugim dobriga serca karščenikom dosehmal prekratka inu premaihina zdejla, taku je on sam ta zdaj imenovani gospud Primož Truber rainik per svojem zdravim životu iz svejta druzih dobru vučenih inu zveistih doktorjeu ali vučenikou tiga svetiga pisma to postillo ali izlago čez te nedelske inu druge prazniske evangelie tiga v Bugi visoku rezvišeniga moža doktorja ali vučenika Martina Lutherja ranciga sam iztolmačoval, en dejl te iste sam s svojo lastno roko zapisal, en dejl pak skuzi nekatere svoje krainske landtšmane inu šribarje pustil zapisati. Kir pak ta dobru imenovani gospud Primož Truber rainik nei mogel takove postille pred svojo smertjo v druk perpraviti, je on v svojej pusledni bolezni, v veliki starosti inu na smertni posteli svojma dvejma sinuma takovo postillo cilu dokoinati zveistu poročil, tudi za pomuč dobrih karščenikou rekal prositi, de bi vsaki po tem, kakor bi on premogel, hotel svejtovati inu pomagati, de bi se ona v druk perpravila. Inu kadar sim jest tudi nekaterikrat od gospuda Feliciana Truberja kakor njegoviga ranciga očeta stari discipulus ali mlaiši opominan inu prošen bil, de bi jest njemu tudi s tem maihinim inu žleht meni od Buga danim inu posojenim darum inu funtom imel perstopiti inu takovo njegoviga očeta rainciga postillo pomagati pregledovati, nejsim jest takove karščanske prošne inu službe, kir je ona sama na sebi spodobna inu poštena, hotel odpovejdati, temuč sim takovo postillo ž nim, z gospudom Felicianom Truberjom, pregledal inu revidiral. . . . Pisanu per Sanct Kocjanu raven Turjaka na ta dan teh dvejuh bratou s. Primoža inu Foeliciana v tem lejtu po Kristusevim roistvu 1595.

Vaš brat inu priatel v Kristusu Andrei Savinic, cerkouni služabnik tamistu.

17. Protestantske duhovne pesmi.

1. Ta stara velikanočna pejsen.

1. Jezus ta je od smèrti vstal,
od svoje britke martre;
nam se je veseliti,
nam hoče h troštu priti.

2. De bi ne bil od smèrti vstal,
vusulni sveit bi konec vzel;
ob tu se veselimo
inu Boga hvalimo.

3. Bug je taku milostiu bil,
svojga sinu mej nas pustil,
od Marie je rojen bil,
vusulni svejt obeselil.

4. Je jel Jude vučiti
le Bogu prou služiti,
tu so mu za zlu vzeli,
na križ so ga respeli.

5. Na križi je to smèrt podjel,
Jozef je njega doli snel,
Maria prejemala,
te rane kušovala.

6. Jezus ta je bil pokopan,
en velik kamen na grob djan,
on je ta pakàl gori djal,
vso hudičevo muč rezdjal.

7. Na tretji dan od smèrti vstal,
tem ženam se je perkazal,
kir so njega iskale,
de bi ga bile žalbale.

8. Angel ta je h tem ženam djal,
Jezus je vže od smèrti vstal,
tu vi tem jogrom pravite
inu Petru oznanite.

9. Maria Magdalena,
ta je ta perva bila,
kir je Jezusa vidila,
stvarnika nebeskiga

10. Sveti Tomaž neveren bil,
ta je kumaj tiga dobil,
de je vidil prou Jezusa,
tiga živiga Kristusa.

11. Jezus Tomaža je svaril,
de je on taku kasan bil,
de nej bil poprej veruval,
de je on od smèrti bil vstal.

12. Tedaj je Tomaž zdaj spoznal
inu iz vere taku djal:
O gospud moj inu Bug moj,
daj mi, de jest bom vselej tvoj.

13. Ob tu je Jezus gori vstal
inu je ta pakal rezdjal,
hudiča, greh, smert je poderl,
nebeska vrata nam odperl.

14. Ob tu mi vsi karščeniki,
vbozi, veliki grešniki,
hvalímo gospuda Boga,
sinu Marie Jezusa.

15. Bodi tebi, o gospud Bug,
oča, sin inu sveti duh,
čast inu hvala dana
tiga odrešovanja.[1])

---

[1]) Stara velikonočna pesem je med narodom zapisana pesem; bila je že znana v 15. stoletju, kakor nam to izpričuje ljubljanski rokopis. Za očit-

2. Ena serčna molitou zuper Turke.

1. O gospud Bug, ti oča naš,
kir sam vse naše nuje znaš,
zvestu nam zdaj pomagaj
inu Turka nevernika,
tvoje cerkve sovražnika,
s tvojo roko obladaj.
Mi smo sicer zlu prešibki,
de bi njega moči britki
sami sebe vbranili;
nej tudi odrešenika,
kakór si ti, obeniga,
ob tu se čez nas vsmili.

2. Inu aku smo grešili,
z grehi tvoj serd zaslužili,
kakór vsi glih spoznamo:
taku si vsaj ti milostiu
inu vsem tvoim dobrutliu,
tiga se mi troštamo.
Saj si nam poslal Jezusa,
tiga praviga Kristusa,
de je za nas smèrt tèrpil;
v njega ime smo kèrščeni,
svetim duhum očiščeni,
zatu nas boš odrèšil.

3. O gospud Bug, pogledaj vsaj,
koku Turek se zlobi zdaj
tvoje ime zatréti
inu nas vse kèrščenike,
tvoje vboge služabnike,
žive cilu požréti.
Aku ti boš tu dopustil,
gdu te bo na zemli častil,
kadar vernih ne bode;
saj boš ti le zašpotovan,
od Turka z nami sramovan,
spumni, kaj tu bo škode.

4. Zakaj vsa tvòja beseda
pèr Turkih se prepoveda
ludem pridigovati
tèr tu svetu kèrščovanje
inu tudi obhajanje
se ne pusti dèržati.
Ob tu tih ludi veliku
služit turskimu maliku
bodo pèrmorovani;
se tudi nam zlu špotajo,
kej je vaš Bug, nas vprašajo,
te, kir so nim podani.

5. Ob tu spomisli, kaj si sam
v tvoji sveti besedi nam
stanovitu oblubil,
de češ vselej pèr nas biti,
tvojo cerkou obraniti,
kakòr si poprej sturil.

---

nima izpovedma sledi namreč *začetek velikonočne pesmi*, ki se glasi:

Nas goſpud ye od ſmerti wſtal,
Od nega brittke martre,
Nam ye ſe veſeliti,
On nam chocztſche troſti biti.

Iz tega vidimo, da so se protestantski pisatelji, sestavljajoči cerkvene pesmarice, naslanjali na stare, med ljudstvom znane pesmi. — Izdajatelj protestantske pesmarice l. 1584. je pripisal pri tej pesmi: „Vulgaris Slavorum in die resurrectionis domini cantus, variisque modis seu vocibus canitur.“

Taku nam zdaj stuj na strani
inu pred Turkom nas brani,
de se on ne prevzame:
leto prošnjo tvoih otruk
vsliši, ti milostivi Bug,
skuzi Jezusa. Amen.

J. Dalmatin.

3. Ena peisen, kadar oče eden čez daželo yti.

1. V božyem imeni gremo mi,
angel niega bodi z nami,
koker s teim folkam v Yegipti,
ker ye šel Faraoni.

2. Jezus, ti nas očeš spremit,
z nami vun inu noter yt,
kazat staze inu poti,
branit nessreče pousode.

3. Taku hribi ni doline,
vude ne bodo branile,
pridemo veselu domuu,
ty nam pomagai gnadiuu.

4. Adini pot inu staza,
Jezus, pomuč skaži sada,
ker si h timu dal tuoio kry,
da bomo v praui deželi.

5. Tamkai te bomo hualili,
s tobo večno prebiuali,
v tuoiem nebeškim veseli
veselu z angelci peili.

J. Jurišič.

18. Kajkavski pisatelji v XVI. stoletju.

V isti dobi, kakor naši protestantski pisatelji, so delovali kajkavski književniki, ki so pisali svoje knjige v takozvani kajkavščini, t. j. v slovenskem narečju, ki se govori v varaždinski, križki in zagrebški županiji. Najvažnejši iz te prve slovstvene dobe so Mihalj Bučič, Januš Pergošič in Anton Vramec.

Mihalj Bučič, katoliški župnik na Belici v Medmurju, pozneje protestant, je bil prvi kajkavski pisatelj, ki je spisoval knjige v svojem narečju. Najprej je izdal „Krščanski nauk ali katekizem hrvatski za luterane“ (v Nedelišču med l. 1565 in 1574); nató je baje prevedel sv. pismo novega zakona v kajkavščino ter izdal še več drugih bogoslovnih knjig; toda žal, vsa njegova dela so se porazgubila.

Januš Pergošič, meščan in beležnik varaždinski, je preložil iz latinščine Verböczyjev ogrski zakonik

„Tripartitum“ ter ga naslovil: „Decretum, koteroga ie Verbewczi Istvan diachki (t. j. latinski) popiszal, a poterdil gha ie Lafslou, koteri ie za Mathiafsem kral bil, ze vfse ghosfpode i plemenitih hotieniem, koteri pod wugherfske corune ladanie fslisze, od Ivanussa Pergofsicha na fslovienfski iezik obernien, stampan v Nedelischu leto nassegha zvelichenia 1574.“

Anton Vramec, kanonik zagrebški, je izdal dvakrat zaporedoma „Kratko kroniko“ v lepi slovenščini. Naslov drugi izdaji se glasi „Kronika, vezda znovich zpravliena, kratka szlouenzkim iezikom po D. Antolu pope Vramcze, kanouniku zagrebechkom. Stampane v Lublane po Juane Manline, leto 1578.“

Razen Kronike je še objavil veliko zbirko pridig, „Predečtva“ imenovano.

Jezik kajkavskih pisateljev se vrlo odlikuje od jezika v spisih naših protestantskih književnikov, bodisi v oblikah, v skladnji ali v besedah. Ne le da je čist in prav domač, obranil je še tudi aoriste in imperfekte, kakor jih ima staroslovenščina. [1])

19. Iz Kronike Antona Vramca. 1578.

Kralj Matjaž.

1458. Matiaš, sin Janka voiuode, ono vreme, gda bi kral vmrl, v Pragu be odpelan z Beča. Po smerti Ladislaua, kralia na Čeheh, položen be kralem českim Jurai Podebrad, i pod niegouu oblast i moč doide Mathiaš.

Mathiaš, sin Janka voiuode, v vuze (v) Prage pri kralu češkom buduči, od vse vogerske gospode i plemenitih liudi kral vogerske obran i imenuan be. Kral českí Jurai ne ga hotel perule z uoze vun pustiti, nego da obeča, da hoče kčer negouo

[1]) Kajkavskim pisateljem služi drug črkopis kakor Trubarju in njegovim vrstnikom. Vramčev pravopis je takozvan starohrvatski (ogrski) pravopis, ki ga še dandanes nahajamo včasi v pisavi lastnih imen; tako se je na pr. tudi naš slavnoznani jezikoslovec *Miklošič* pisal *Miklosich*.

Katerinu sebe za ženu i touaruša suoiega vzeti i prieti. Potom toga od vse gospode češke od grada Stražnice spreuogen be.

A pri onom grade čakahu niega vsa gospoda vogerska i plemeniti liudie i popelaše ga v vogersku zemlu, i dopelan be v Budin z uelikim veseliem.

1459. Proti niemškomu cesaru Frideriku Mathiaš kral ie voiuual, ar ie pri cesare bila koruna vogerskoga orsaga, ku ie odnesla bila mathi Ladislaua krala, Elizabet kralica, sobom v Beeč. — — —

1476. Beatrix kralica, zaročnica Matiaša krala, vogersku zemlu dopelana be i v Stolnom Belgrade koruniena, po korunenie na suadbu be odpelana v Budin.

Mahumet, turski car, znaiuči, da ie kral z vogersku gospodu na suadbe i pyru, haruatski orsag i Dalmaciu porobi i popleni medtom toga.

1477. Matiaš kral po suadbe voisku zdignu proti cesaru Frideriku i vnoge gradi i varaše, Nouo mesto i Beč zauie i pod se podegna, podbi i ostale varaše.

1478. Kral kralicu po vogerskom orsage i zemle, kazaiuči nioi oblast i moč suoiu, vodil ie. Turci čez heruatsku i kransku zemlu, Feriol benedečki porobiše i popleniše i ogniem požgaše i vnoga robia odpelaše sobom, duadeseti jezer ali tisuč liudi, v tursku zemliu.

Kral Matiaš s kralem Vladislauom v Olmucy myr i bratinsku lubau včini.

1479. Turci, doma nebuduči krala, vogersku zemlu porobiše i popleniše do Vašuara i do štajarske zemle; trideseti iezer ali tisuč robia i velika dobička odpelaše v Bosnu. — — —

1484. Korneuburg varaš močni obseden od Matiaša krala be i zauiet od niega.

Ouo isto vreme sedemnadeste iezer Turkou na konyeh čez haruacku zemlu iesu na Kransku robiti, žgati i plenyti zašly. Deset iezer robia pelaiuči, razbiše Wok despot, Bernardin Frankopan i Gereb ban od vse pogibeli, pobiše Turke i od nyh ves dobiček vzeše na granu pri Wne vode.

1485. Kral Matiaš obsede varaš močni Beeč i niega suoiu silnu ruku i močiu dobi, zauie i oblada i pod suoie ladanie podegna bečki orsag i zemlu vsu. — — —

1487. Nouo mesto varaš v bečkom orsaze iedno leto branilo se ie kraliu vogerskomu.

1488. Ouo leto Štaiar i kransky orsag od Matiaša mira su prosili.

1490. Matiaš kral vogersky obeteža v Beče varaše i onde vmre, star budući četerdeseti sedem let. Telo kraleuo v Stolni Belgrad zaneseno be i onde z uelikim počteniem pokopano iest. [1])

---

[1]) Kralj Matjaž je ogrski kralj *Matija Korvin*, sin Ivana Hunjada; vladal je od leta 1458.—1490. ter je postal narodni junak v slovenskih narodnih pripovedkah in pesmih.

V jeziku Antona Vramca kakor tudi ostalih kajkavskih pisateljev so zlasti zanimive aoristove in imperfektove oblike. Aoristi so na pr. *doide, obsede, zauie, podbi, podegna* itd., t. j. došel je, obsedel (po-, zasedel), zavjel, podbil, podgnal (unterwerfen); nadalje oblike na *-še: popelaše, vzeše, pobiše porobiše* itd., t. j. so popeljali, vzeli, pobili, porobili (plündern).

Imperfekt je na pr. *čakahu* = čakali so, stsl. čakahątъ; *be* = bil je (be odpelan = bil je odpeljan).

Gledé drugih oblik in manj znanih besed bi bilo še omeniti: *V vuze* = v vozi (ječi); *v Prage, na suadbe, v orsaze:* mestnik na *-e*. — *Obran* = odbran; *perule* = prvlje (poprej); *spreuogen be* = sprevodjen, sprevojen (spremljan) je bil. *G* stoji pri Vramcu večkrat za slov. j (dj), na pr. potergeni, meg, t. j. potrjeni, mej (potrdjeni, medj). — *Ar* = zakaj, kajti. — *Ku* — kojo (katero). — *Sobom* = s seboj. — *Stolni Belgrad* = Stuhlweißenburg. — *Po korunenie* = po korunenji (kronanji), nenaglašena končnica je oslabela v polglasni i(e). — *Jesu:* po vplivu edninskih oblik *(jesm, jesi, jest)* napravljena oblika nam. prvotnega *so* (sątъ).

Katoliška doba.

1595—1765.

20. Kratek pregled katoliške dobe.

Kralj Ferdinand († 1564) in nadvojvoda Karol (1564—1590) sta izkušala že kot vladarja notranje-avstrijskih dežel siloma zatreti protestantstvo na Slovenskem. Ali to se jima ni posrečilo. V neprestanih bojih s Turki, ki so pogostoma nadlegovali naše pokrajine, sta potrebovala pomoči deželnih (tedaj protestantskih) stanov. Zató sta jim morala, dasi nerada, v marsičem odjenjati in napósled sta jim celó dovolila svobodo novoverskega obreda. Nova vera se je tedaj čudno hitro širila, tako da je bilo v Ljubljani, ki je štela okoli 7000 prebivalcev, le tri-do štiristo katoličanov. Toda časovne razmere so se kmalu izpremenile. Po smrti nadvojvode Karola so jeli ostreje postopati s protestanti po slovenskih deželah. Zlasti po Kranjskem se je sedaj vsled tega hitro razširjala katoliška vera. Odločilni krogi v Ljubljani so sklenili, da pozovejo jezuite v deželo, in ti so se leta 1590. slovesno nastanili v glavnem mestu. Ob enem je izginil tudi strah pred Turki, ker so jih hrabri Slovenci pri Petrinji leta 1596. tako potolkli, da si niso upali več v naše dežele. Karolov sin in naslednik, Ferdinand II. (1596—1637), je imel tedaj prosto roko ter je mogel brez ovir izvrševati svoj namen, da iztrebi novo vero iz slovenskih pokrajin. Odgojen po jezuitih, je bil vnet katoličan in je vsestranski podpiral katoliško vero v Notranji Avstriji. Po smrti škofa Janeza Tavčarja imenuje znanega boritelja in zaščitnika katoliške vere, kanonika Tomaža Hrena, za ljubljanskega škofa leta 1597. Sedaj se prične z vladno in jezuitsko po-

močjo protireformacija, ki je bila kolikor koristna v verskem, toliko kvarna v slovstvenem oziru. Jedva pričeto književno delovanje na enkrat prestane. Protestantske propovednike pahajo v ječe; kdor se noče vrniti v naročje katoliški cerkvi in ne podpiše slovenske ali nemške prisege v dokaz svoje izpreobrnitve, ta mora brez usmiljenja iz dežele in njegovo premoženje pripade državi. Zlasti so prežali na protestantske knjige. Pridno se jih zbirali in sežigali; še celò nedolžnim niso prizanašali. Le imenitnejše so shranili v knjižnici jezuitskega samostana v Ljubljani, ki pa je žal leta 1774. pogorel z vsemi književnimi zakladi vred, tako da so knjige iz protestantske dobe dandanes silno redke. Tudi ljubljansko tiskarno, ki bi bila mogla še marsikaj storiti v prospeh domačega slovstva, so zatrli že leta 1582., pregnavši tiskarja Janeza Mandelca iz dežele. Razen ljubljanske gimnazije (od leta 1596. pod jezuitskim vodstvom) in idrijske začetne učilnice so prenehale sčasoma vse šole na Kranjskem.

Iztrebivši na ta način sleherne plodove novoverske gorečnosti, se tudi katoliški reformatorji vendar kmalu prepričajo, da morajo rabiti za svoje namene isto sredstvo, ki je tako uspešno služilo njihovim nasprotnikom, t. j. domači jezik in pisano besedo. Zatorej je Tomaž Hren, ko je bil kanonik in „apostolski pridigar“ v Ljubljani, oznanjal božjo besedo v slovenskem jeziku. To pa še ni bilo dovolj, da so preprostemu narodu propovedovali in krščanski nauk razlagali v materinem jeziku; tudi pisanih knjig je bilo neizogibno potreba. Ker so se bili vsi protestantski spisi pobrali in uničili, ni imelo niti ljudstvo knjig, da bi bilo v cerkvi molilo ali pelo iz njih, niti duhovniki, da bi čitali sv. evangelij. Živa potreba je torej silila katoliško duhovščino na književno delo. Marsikateri duhovnik si je priredil (sevéda po Dalmatinovem sv. pismu) rokopis, da je čital ob nedeljah in praznikih sv. evangelij v slovenskem jeziku. Tako so se nam v rokopisu ohranili takozvani Stapletonovi evangeliji,[1]) katere je izdal Anglež Stapleton,

[1]) Stapletonove evangelije imenujemo rokopis neznanega pisatelja, ki je na 114 listih prevedel v slovenščino 82 evangelijev iz dela „Promptuarium

a prevedel jih je neki slovenski duhovnik najbrž že pred letom 1612., t. j. preden so prišli Hrenovi „Evangeliji in listovi“ na svetlo. Drug tak rokopis nam je zapustil Adam Skalar iz leta 1643. v dveh delih, „Šola tega premišljevanja“ in „Eksemplar, od sv. Bonaventure človeku naprej postavljen, kako se ima eden zopet z Bogom združiti.“

Tako je vsakdanja potreba rodila v naši književnosti novo dobo, ki se po svojem katoliško-cerkvenem značaju strogo loči od prejšnje. Spisi v tej dobi služijo le vsakdanjim cerkvenim potrebam. Njih obseg so evangeliji, krščanski nauk, katoliške cerkvene pesmi, molitveniki in propovedi. Ta ozko omejeni krog znači naše slovstvo v vsej dobi do leta 1765.

Najznamenitejši pisatelji, ki so, pišoč za duhovnike in tudi za preprosto ljudstvo, ustrezali vidnim cerkvenim potrebam, so bili sprva Tomaž Hren, proti koncu sedemnajstega stoletja Matija Kastelec in na koncu dobe Miha Paglovec. Za duhovniške potrebe so spisovali propovedi po vplivu znanega dunajskega pridigarja, avguštinca Abrahama a St. Clara, koncem sedemnajstega in začetkom osemnajstega stoletja kapucinska redovnika Janez Krstnik od Sv. Križa in Rogerij ter jezuit Jernej Basar. Za jezikovno znanost se ni malo da ne v vsem poldrugem stoletju skoro nič storilo; poskusila pa sta se v tem oziru Gregor Alazija da Sommaripa in oči Hipolit iz Novega mesta.

* * *

Tomaž Hren, rojen leta 1560. v Ljubljani, kjer je bil njegov oče mestni svétnik, pozneje župan in deželni poslanec, se je učil, dovršivši na ljubljanski protestantski stanovski šoli

---

morale super Evangelia Dominicalia totius anni,“ ki ga je izdal Anglež *Tomaž Stapleton*. Druga izdaja poletnega zvezka je iz leta 1593.; drugi natisk zimskega dela (iz njega je 28 evangelijev prevedenih) pa iz leta 1615. in pozneje iz leta 1620. Prelagatelj se ni ravnal po nobeni slovnici, temveč je pisal, kakor je sam govoril in kakor še večjidel dandanes govori preprosto ljudstvo. V prevodu se je naslanjal neznani naš pisatelj pogostoma na Dalmatina; nekateri evangeliji so takorekoč prepisani iz njega. Ta rokopis je izdal profesor *Anton Raič* v izvestju ljubljanske realke (1887).

gimnazijske nauke, modroslovja na dunajskem vseučilišču. V tem času se je začela v Notranji Avstriji vršiti vidna izpremememba v verskih stvareh. Katoliška stranka je dobivala čim dalje tem bolj trdne podlage in podpore v vladnih krogih notranje-avstrijskih dežel. Hren se je mislil napotiti v Italijo, da bi se ondi izučil pravoznanstva, kar zboli na smrt. V bolezni pa stori obljubo, da postane katoliški duhovnik, ako mu Bog podeli zdravje. Ko je ozdravel, izpolni Hren svojo obljubo in se začne v Gradcu leta 1586. učiti bogoslovnih naukov. Dve leti pozneje je postal že duhovnik in še istega leta ljubljanski kanonik ter je propovedoval v stolni cerkvi. Leta 1597. ga je povzdignil nadvojvoda Ferdinand na škofovsko stolico v Ljubljani, kjer je pripomogel potém s pomočjo vlade in jezuitov katoliški cerkvi do popolne zmage. Ta namen je tem laže dosegel, ker je bil od leta 1614. vladni predstojnik v Notranji Avstriji. Kot duhovni pastir je izpolnjeval Hren nad trideset let svojo službo tako pogumno in izvrstno, da so ga imenovali „kranjskega apostola“. Umrl je leta 1630. v Gornjem gradu na Štajerskem.

Stoječ na čelu protireformacije, je uvidel Hren prvi potrebo, da se morajo namesto uničenih krivoverskih knjig dati prave katoliške bukve ljudstvu v roke. Zatorej je izdal leta 1612. v Gradcu „Evangelija in listove na vse nedelje in imenite praznike celega leta.“ Ta knjiga se je poslala v treh tisoč izvodih na Kranjsko ter se je priljubila duhovnikom in ljudstvu. V oblikah in pisavi se je Hren ravnal po Bohoričevi slovnici, v prevodu pa se v obče naslanjal na Dalmatinovo sv. pismo; a vendar je čestokrat nemške tujke nadomestil s prav domačimi izrazi. Slovenščina v teh evangelijih se odlikuje med vsemi knjigami v tej dobi; zatorej je bila ta knjiga edina te vrste skoz vse poldrugo stoletje in je doživela do leta 1764. devet natiskov. Drugo izdajo je oskrbel stolni dekan in prvi kranjski zgodopisec Ludovik Schoenleben leta 1672., dodavši ji sedem „katoliških pesmi“, izmed katerih jih je petero iz protestantske pesmarice prepisanih, mali katekizem in nekatere molitve. Nekoliko lepše v besedi in v pravopisu ter s pesmimi pomnožene so sledeče tri izdaje (iz leta 1715., 1718. in 1730.), še bolj popravljena pa je šesta (iz leta 1741.), ki jo je oskrbel Miha Paglovec.

Po Hrenovem zgledu sta spisala za vsakdanje potrebe stolni dekan Miha Mikec „Mali katekizem ali krščanski nauk“ z lepimi, v les vrezanimi podobami za ljubljansko mladež (1615), in ljubljanski pridigar Janez Čandik „Katekizem Petra Kanizija, to je Kristjanski nauk“ (1618).

To so bile edine slovenske knjige, katerih so se mogli katoliški duhovniki posluževati pri pouku v cerkvi. Na posvetne čitatelje se je jel prvi ozirati Matija Kastelec. Rojen leta 1623. v Kilovčah blizu Prema na Notranjskem, je bil župnik v Toplicah pri Novem mestu, potém v Šentjerneju in napósled kanonik in beneficijat bratovščine sv. rožnega venca v Novem mestu, kjer je umrl leta 1688. Njegov grob v frančiškanski cerkvi kaže še sedaj kamenita plošča z nagrobnim napisom, ki si ga je bil sam napravil. V samostanskem letopisu iz leta 1688. čitamo o njem, da je bil velik dobrotnik samostanu, da je sezidal oblok in zvonik nove cerkve, bil častitljiv mož, ljubljen od vseh, in da je umrl poln zaslug. Kastelec je najznamenitejši pisatelj v tej dobi. Njemu gre zasluga, da je začel prvi spisovati nabožne knjige za preproste čitatelje. On je podal svojim rojakom „Bratovske bukvice sv. roženkranca“ z mnogimi pesmimi in z dobrimi nauki za bolnike (1678, drugič 1682). Ne manj priljubljen je bil njegov „Nebeški cilj, to je svetih očakov zvesto premišljevanje“ o človeškem namenu in o božji ljubezni (1684). Med tem ko navaja pisatelj v teh dveh knjigah ljudstvo do čednostnega življenja in bogoljubnega dejanja, se ozira njegov „Nauk kristjanski sive Praxis catechistica“ (1688) na pisatelje in spise prejšnjega stoletja, razlagajoč poglavitne verske razločke med katoliki in luteranci. Zgodovinar Valvazor, Kastelčev vrstnik, nam našteva še mnogo del, ki jih je Kastelec ali s tiskom izdal ali v rokopisu ostavil. Največje pozornosti je vreden Kastelčev prevod sv. pisma stare in nove zaveze, toda žal, to delo ni zagledalo v tistem književno siromašnem času belega dne, temveč celih sto let pozneje je prišlo še le prvo katoliško sv. pismo na svetlo. Vsestransko Kastelčevo delovanje odgovarja popolnoma tedanjim potrebam. Njegove knjige so bile koristne duhovskemu, kakor posvetnemu stanu. Preprostemu ljudstvu so se tako priljubile, da se še sedaj nahajajo tu pa

tam po kmetskih hišah. V jeziku je storil Kastelec znaten korak naprej; njegova slovenščina se odlikuje od jezika ostalih istodobnih književnikov. V obče si je prizadeval pisati čisto dolenjsko slovenščino, a vendar je rabil v svojih spisih tudi posebnosti notranjskega narečja.

Proti koncu te dobe si je pridobil časten spomin v naši cerkveni književnosti Miha Paglovec. Rojen v Kamniku leta 1679., je bil mestni kaplan v svojem rojstnem kraju, pozneje pa župnik v Šmartinu na Tuhinjskem, kjer je velik dobrotnik ljudem in cerkvam umrl leta 1759. Izmed njegovih del so najvažnejša: Tobijeve bukve, ki pripovedujejo povest o starem Tobiju in njegovem sinu iz sv. pisma stare zaveze (1733, druga in tretja izdaja 1742 in 1767); Tomaža Kempenčana bukve (1745, druga izdaja 1799); in Sveta vojska (1747, drugi natis 1783), kjer uči po o. Lovrencu Scupuli-ju, kako naj človek premaguje hude želje in se povzdigne do prave pobožnosti. Razen tega je še oskrbel šesto izdajo Hrenovih evangelijev (1741). V njegovih knjigah se namesto pisateljevega imena pristavlja, da so pisane „skuzi enga mašnika iz gorenske krainske strani“. Jezik tega pisatelja je ljudsko narečje okoli Ljubljane, polno tuje primesi, ter zaostaja daleč za Kastelčevo pisavo.

* * *

Duh nemških propovednikov, zlasti znanega Abrahama a St. Clara (1644—1709), je vplival tudi na slovenske duhovnike. Posebno redovniki so se trudili, da posnemajo zgled dunajskega avguštinca. Prvi, ki je izdal svoje propovedi „Sacrum Promptuarium“ (v petih debelih zvezkih od leta 1691. do 1707.) v slovenskem jeziku, je bil kapucinec Janez Krstnik od Sv. Križa. Po rodu Vipavec, je pridigoval kot „propovednik pokrajine štajerske“, h kateri so pripadali tudi kapucinski redovniki na Kranjskem, nekaj časa v Ljubljani in Gorici, kjer je umrl leta 1714. V svojih govorih se odlikuje kot omikan mož, ki je mnogo čital. On navaja ne samo cerkvene, temveč tudi klasične pisatelje v svojih propovedih, sega globoko v vsakdanje življenje ter pové marsikatero narodno povest in basen ljudem v pouk in posnemanje. Vreden naslednik mu je bil sloveči propovednik oče Rogerij v Ljubljani, ki je izdal svoje propovedi (126 o svetnikih),

polne raznih zgledov in povestic, v dveh zvezkih (1731 in 1743). Kot tretji se jima pridruži jezuit Jernej Basar, propovednik v ljubljanski stolnici. Zložil je propovedi za vsako nedeljo v letu po knjigi „Exercitia sv. očeta Ignacija“ ter jih je izdal leta 1734. V pisavi sta se Krstnik in Rogerij prav malo ozirala na čistoto slovenskega jezika, Basar pa je pisal brez slovniške pravilnosti in doslednosti tako, kakor je govorilo preprosto ljudstvo.

* * *

Odkar je bil izdal oče Gregor Alazija da Sommaripa leta 1607. v Vidmu za Lahe svoj „Vocabolario Italiano e Schiavo“, kjer podaja v lasko-slovenskem črkopisu zraven slovarčka tudi sklanjatev, navadne slovenske pozdrave, popotnikov razgovor, nekaj molitvic in pesmi (iz protestantske pesmarice), je utihnila slovniška književnost. Nihče se ni zmenil za jezikoslovno znanost in pravilno pisavo. Bohoričeva slovnica je bila prepovedana in bili so jo tedaj popolnoma pozabili. Vse stoletje so pisali naši pisatelji tako, kakor so slišali govoriti ljudstvo, brez prave doslednosti v pravopisu in v oblikah. Slovenščina je našla svoje zavetje še najbolj v tihi sobici kakega redovnika. Začetkom osemnajstega veka se je bavil s slovenskim jezikom zlasti kapucinec oče Hipolit iz Novega mesta, propovednik v Ljubljani. Videč, da potratijo duhovniki, nevešči slovenskega jezika, več časa za besedo nego za stvar, je začel spisovati slovenski slovar v korist sebi in mladim redovnikom. Leta 1711. je dovršil svoj „Dictionarium trilingue“ v dveh delih, dodavši mu „Orbis pictus“ v latinskem, nemškem in slovenskem jeziku. Ravno je hotel priobčiti svoje delo za splošno uporabo ter mu še pridejati kratko slovnico, kar mu prinese ljubljanski tiskar Janez Mayr Bohoričevo slovnico, o kateri naš redovnik nič vedel ni. Takoj začne po njej popravljati svoj rokopis in ga na novo prepisovati, ali delo je ostalo vsled prerane smrti pisateljeve (1722) v rokopisu. Pač pa je priredil drugo izdajo Bohoričeve slovnice (1715), pripravil po njej tretjo izdajo Hrenovih Evangelijev in listov (1715) in prvi poslovenil Tomaža Kempenčana „Bukvice od slejda in navúka Kristusa našiga izveličerja“ (1719).

Osamljeno delovanje očeta Hipolita ni imelo velikega uspeha in ni navdušilo nobenega vrstnika. Ker se na Kranjskem tedaj ni mnogo storilo za dejanske slovniške potrebe, so priredili jezuitje v Celovcu drugi natis Megizerjevega slovarja „Dictionarium quattuor linguarum“ (1744) in oskrbeli tretjo izdajo Bohoričeve slovnice (prost nemški prevod Hipolitove izdaje) pod naslovom „Grammatica oder Windisches Sprachbuch“ (1758). V predgovoru te knjige se dokazuje, da je znanje slovenskega jezika na Koroškem in v sosednjih deželah imenitnim kakor preprostim ljudem neizogibno potrebno; nekateri prezirajo sicer slovenski jezik, ali ta se razprostira mnogo dalje kakor drugi bolj veljavni jeziki. Iz tega predgovora razvidimo, da si je pridobival naš jezik vedno več veljave. Čim dalje tem bolj so čutili potrebo večje jezikovne izobraženosti in v naslednji dobi so tudi vidno ustrezali takim vsakdanjim zahtevam.

* * *

Slovenska književnost v tej dobi je skoro samo cerkvena in propada bolj in bolj. Ta prikazen je v ozki zvezi s slovstvenim značajem tedanjega časa. Le za vsakdanje potrebe je služil slovenski jezik, za učene svrhe je bila latinščina in nemščina odločena. V teh dveh jezikih so pisali tudi naši rojaki svoje učene knjige. Kot učenjaki so v tej dobi na glasu zlasti zgodovinarja Schoenleben in Valvazor ter jezikoslovec Popovič.

Janez Ludovik Schoenleben (1618—1681), rojen v Ljubljani, kjer mu je bil oče župan, slovi za izvrstnega propovednika in učenjaka v bogoslovni in zgodovinski vedi. Od njega naštevajo osemintrideset tiskanih knjig, ponajveč v latinskem jeziku. Mnogo je pisal tudi na slavo svoji domovini. Znameniti sta osobito knjigi „Aemona vindicata“ (1674) in „Carniolia antiqua et nova“ (1681), kjer podaja zgodovino svojega rojstnega mesta in kranjske dežele. Za slovensko književnost si je pridobil zaslug s tem, da je oskrbel drugo izdajo Hrenovih „Evangelijev in listov“ (1672) in da se je po njegovem prizadevanju preselil tiskar Janez Mayr iz Solnograda v Ljubljano (1680).

Največji zgodopisec svojega časa pa je sloveči baron Janez Bajkart Valvazor (1641—1693). Potujoč po Nemškem, po Laškem in zlasti po Francoskem, si je pridobil za tisto dobo nenavadno veliko zemljepisnih in zgodovinskih znanosti. Videč pa, da po drugod zelo malo poznajo njegovo krasno domovino, sklene predočiti krasoto svoje rodne zemlje v besedi in sliki. Za ta blagi namen žrtvuje ves svoj čas in veliko premoženje. Izmed mnogih njegovih književnih del je za nas največje važnosti „Topografija“ dežele krajske in koroške. [1])

Vsa njegova dela pa presega slavna knjiga „Die Ehre des Herzogtums Krain“, ki je prišla v štirih velikih, debelih zvezkih s 533 slikami leta 1689. v Ljubljani na svetlo. Nobena dežela se ne more ponašati s takim krajepisom, kakor je Valvazorjeva „Slava vojvodine kranjske“. Ne le mesta, trge, vasi in gradove je opisal natanko v krajepisnem in zgodovinskem oziru, temveč tudi šege in običaje ondotnih prebivalcev je narisal tako izvrstno,

[1]) Po izdanju kranjske „Topografije“ (1679) je začel Valvazor sestavljati koroški krajepis in ga je izdal kot priročno potniško knjigo l. 1681. (v Ljubljani pri Janezu Mayrju); sedem let pozneje (1688) pa je izdal obširno delo „Topographia archiducatus Carinthiae;“ to delo je založil Wolfgang Moriz Endter v Norimbergu. To knjigo je posvetil Valvazor koroškim stanovom in v posveti izrečno poudarja, kako je nameraval s tem delom odvzeti zlasti tujcem misel, da leži ta dežela v kotu v senci skrita.

O starih pravicah pravi med drugim sledeče v uvodu: „Sonst findet man in den uralten Freiheiten oder Privilegien, daß ein Herzog in Kärnthen in Windischer (Slovenischer) Sprach investirt und eingeführt worden. Wie denn auch *Aeneas Silvius* in seinem „Europa“ an dem Ort, wo er von Kärnthen schreibt, für glaubwürdig anzeigt, daß *ein Fürst in Kärnthen* die Freiheit hätte, wann er bey einem Römischen Kayser und dem ganzen heil. Reich angeklagt würde, daß er sich von demselben *anderst nicht als in Windischer Sprach zu verantworten schuldig wäre.*“ — (*Enej Silvij*, pesnik in zgodopisec, rojen na Toskanskem (1405), je bil tajnik cesarja Friderika IV. (1440—1493); umrl je kot papež Pij II. l. 1464.)

Ta slovenski jezik je pa po Valvazorjevem poročilu „heute allein unter dem gemeinen Volk, und zwar nur an denen Crainerischen und Steyerischen Confinen, wie auch bey und um Klagenfurth üblich. Und nächst Clagenfurth bei Maria-Saal auf durchwegs windischem Boden steht der Herzogsstuhl (Königsstuhl).“ Vmeščanje koroških vojvod in vso dotično slovesnost pa je Valvazor obširno popisal v knjigi „Die Ehre des Herzogtums Krain“.

da dobimo popolno sliko o tedanjem življenju starih naših Kranjcev in mnogih njihovih sosedov. Tu nam opisuje starodavna ljudstva, ki so stanovala nekdaj po Kranjskem, tam slika tedanje njene prebivalce, njih jezik, vero, običaje in narodno nošo; tu nam podaja narodnih stvari iz zgodovine, navaja domače plemstvo, pisatelje in umetnike; ondi dodaja zopet svojim popisom in slikam poučnih in kratkočasnih povestic, pravljic in raznih ljudskih vraž: skratka v knjigi najdeš vse, kar zanima zemljepisca, zgodovinarja, narodopisca, jezikoslovca itd. Ko je prišlo to znamenito delo na svetlo, je donela Valvazorju čast in slava od vseh strani. V latinskih, nemških, hrvatskih in slovenskih pesmih so tedanji pesniki proslavljali vrlega učenjaka in pisatelja. Valvazor, po rodu laške krvi, a domá v Ljubljani, je pisal sicer po duhu tedanje dobe v latinskem in nemškem jeziku, toda z domoljubnim srcem. Ob enem se je zavedal tudi čiste slovenščine, toda pisal je slovenski jezik tako, kakor ga je slišal med narodom, ali pa po mestih in gradovih. Raznim nemškim poznamenovanjem krajev, gor, rek, rastlin itd. je vedno dostavljal slovenska domača imena, zapisal mnogo dobrih slovenskih besed in ohranil marsikatero jezikoslovno drobtino. Na čelu prvega zvezka se nahajajo po šegi tedanje dobe voščilne pesmi, katerih je enajst. Med temi sta dve hrvatski, v katerih proslavlja hrvatski pesnik vitez Pavel Vitezović iz Senja v imenu Hrvatske in Dalmacije svojega prijatelja Valvazorja, ena pa je slovenska, ki jo je zložil kranjski plemenitaš Jožef Zizenčeli (Sisentschelli).

Za znamenitega jezikoslovca in rastlinoznanca sredi osemnajstega stoletja sloví Žiga Popovič (1705—1774). Rojen v Arclinu blizu Vojnika v celjskem okraju, se je šolal v Gradcu ter se po dovršenih bogoslovnih naukih posvetil jezikoslovju in rastlinoznanstvu. Leta 1753. je postal učitelj nemškega jezika na dunajskem vseučilišču, a že leta 1768. je ostavil to službo in se posvetil popolnoma znanstvu, živeč samotno blizu Dunaja. Popovič je izvrstno poznaval nemška in slovanska narečja. Njegove zasluge za nemško jezikoslovje še dandanes priznavajo. Tako na pr. je izmislil nemško ime „Sternwarte“, pisal o združenju nemških narečij in ostavil v rokopisu izvrsten slovar

avstrijskega narečja in nemškega pravopisa. Za slovensko književnost je znamenit zlasti po svoji učeni knjigi „Untersuchungen vom Meere“ (1750), kjer razpravlja med drugim tudi o slovenskem jeziku, posebič o latinski abecedi, kako se naj pripravi in pomnoži, da bo natanko izražala slovensko narečje. Mnogo se je pečal s svojim materinim jezikom; spisoval je slovensko slovnico in sestavljal slovar, kar pa je ostalo v rokopisu; kritično je popravljal napake v Bohoričevi slovnici ter pobijal slovniške novotarije slovničarja Marka Pohlina. Tako je pomagal, da se je naš jezik čistil in so se mu v kratkem določile prave meje v pisavi.

21. Tomaž Hren.

a) Prisežni obrazec za izpreobrnjence. 1600.

Jest I. persežem gospodu Bogu sedaj letaku, de jest hočem timu svetlimu, visoku rojenimu firštu inu gospodu, gospodu Ferdinandu, hercogu Austriae etc. moimu milostivimu gospodu inu deželskimu firštu in niegove firštove svetlusti erbam inu sporednikom služaben inu pokoren biti; zuper nih firštlih svetlust ali nih erbe nič handlati, temuč uso nih škodo oznaniti, povedati inu nih nuca inu prida, kakor deleč znam inu morem, pomišlat inu naprej staviti. Pred usemi ričmi pak obene krive, zapelavske, lutriške zmote ali vere, ampak te same edine, izveličanske, svete karšanske, jogerske, katolske, stare rimske vere se hočo[1]) diležen sturiti; zraven tiga tudi per obenim shodu ali ukupspravišču, u katerim bi se zuper to sveto katolsko, pravo, staro rimsko cerkev inu vero handlalu, govorilu ali ravnalu, se nočem pustit najti, ampak tehistih se hočem popolnama ogibat. Kakor meni gvišnu gospud Bug pomagaj inu usi nega lubi svetniki. Amen.

[1]) *Hočo* = hočem; kakor v 16. stoletju, so pisali tu pa tam tudi še v 17. staro obliko: *hočo, čo, ču* (stsl. hoštą), ki pa se je kmalu umaknila novejši, po analogiji napravljeni: hočem.

b) **Evangelija in listovi. 1612.**

1. Lukež X. 30—36.

Ie bil en človik, ta je šàl od Ieruzalema doli v' Jeriho inu je padèl méj razbojnike. Ty so ga sléjkli inu stepli inu so šli proč, inu so ga pul mèrtviga pustili ležati. Pèrmérilu se je pak, de je en far po teisti césti doli šàl; inu kadàr je njega vidil, je mimu šàl. Ravnu taku tudi en levit, kadàr je bil na tuistu mejstu prišàl inu njega vglédal, je šàl mimu. En Samarítán pak je potaval inu je tjakaj prišàl; inu kadàr je njega vidil, se je on njemu v' serci smilil, je šàl k' njemu, je obvézal njegove ráne inu je notèr vlil ojla inu vina, inu ga vzdignil na svojo živino inu ga je pelal v' ošterio inu ga je vardjal. [1]) Ta drugi dan je vunkaj vzél dva dènarja inu je nje dal timu ošterju inu je rékal k' njemu: Vardevaj ga, inu aku kaj čez letú vùn daš, hočem jest tebi plačati, kadàr zupet pridem.

2. Lukež VI. 41. 42.

Kaku ti pak vidiš eno troho v' tvojga brata očessi inu bruna, kir je v' tvoim očessi ne premisliš? Ali kaku moreš ti h' tvojmu bratu reči: Dèrži, brat, jest hočem to troho iz tvojga oka vzeti, inu ti tiga bruna, kir je v' tvoim lastnim okej, ne vidiš? Ti hinavèc, izpravi poprej tu brunu iz tvojga oka, inu potle glédaj, de izpraviš to troho iz tvojga brata oka.

22. Janez Ludovik Schoenleben.

Evangelija in listovi. 1672.

1. Lukež VI. 41. 42.

Kaku ti pak vidiš en pèsdér v' tvojga brata očessu inu bruna, kir je v' tvoim očessi, ne premisliš? Ali kaku moreš ti h' tvojmu bratu reči: Dèrži, brat, jest hočem ta pèsdér iz tvojga oka vzeti, inu ti tiga bruna, kir je v' tvoim lastnim očessu, ne vidiš? Hinavec, izpravi poprej tu brunu iz tvojga oka, inu potle glédaj, de izpraviš ta pèsdér iz tvojga brata očessa.

[1]) Glej opombo 1. na str. 60.

2. Očenaš, češčenamarija in vera.

Oča naš, kir si v nebesih. Posvečenu bodi tvoje imé. Pridi k nam tvoje krajlestvu. Izidi se tvoja vola, kakòr na nebu, tàku na zémli. Daj nam danas naš vsakdajni kruh. Inu nam odpústi naše dolgé, kakùr mi odpušamo našim dolžnikom. Inu nas ne upélaj v skušnjavo. Tèmuč nàs rèši od zlega. Amen.

Češčena si, Maria, milosti pólna, gospud je s tèbó; žegnana si mej ženami, inu žegnan je ta sad tvojga telesa, Jezus Kristus. Sveta Maria, mati božja, prosi za nas vboge grešnike sedaj inu na našo smèrtno uro. Amen.

Jest verujem v Boga očéta vsigamogočiga, stvarnika nebes inu zemle. Inu v Jezusa Kristusa, sinu njega ediniga, gospuda našiga. Kir je počét od svetiga duha, rojen iz Marie divice, tèrpil pod Pontiom Pilatužom, križan, vmerl, v grob položen. Doli je šèl h peklom, na tretji dan spet gori vstal od mèrtvih. Gori je šèl v nebesa, sedi na desnici Boga očeta vsigamogočiga Od vúnod ima priti soditi te žive inu mertve. Jest verujem v svetiga duhá, eno sveto katoliško cerkou, gmajno svetnikou, odpuščajne grehou, vstajajne mesa inu večnu živejne. Amen.

23. Matija Kastelec.

a) Bratovske bukvice sv. roženkranca. 1678.

Psalm 14. (15.)

Domine, quis habitabit.

1. O gospud Bug u' svètim nebi,
gdú bó prebival per tebi
inu užival tvoje časty
na gorri tvoje svetusti?

2. Kir se pred grèhi varujo
inu tèrdé pravico tvojo,
sércom risnico govoré,
bližnym žaliga ne sturé.

3. Kir bližnih ne opraulejo,
vsé dobru od nyh pravio.
Búg pak sovraži usé leté,
kir ga slušati ne hoté.

4. Kar oblubio bližnimu,
tuistu obstojé nìemu;
te svoje dènarje nikàr
na buhar ne dadé nikdár.

5. Ty, kir mita ne uzamejo,
nedolžnimu pomagajo:
té bo Búg k' sebi jemál,
z' vèčnim lebnom daruvál.

6. Čast, hvala bodi g. Bogú,
očetu, synu, s. duhú:
zdai inu usakateri čas
od usiga zlèga rèši nas. Amen.

b) Nebeški cilj. 1684.

O srdu.

1.

Jest se čez serd serdym, inu letá sam moi serd je pravičin čez tó grozovito divjačino tega vstèkliga serda inu jèze: tá kadar tega človéka popade, taku je več eni nepametni živini podobn, kakòr enimu človéku. Serd je ena kratka norúst, katera žely hudu sturiti; tá pozabi na čednosti, se ne domisli, kai je potréba; očy gardu bliskajo, jezik garmy inu ropoče, rokè tréskajo, zobè škriplejo, lassie se vzdigujo, žile trepečeo, vsta se pénio, žnabli se slinio, garla hripleo, inu vus život kakòr kača se preminuje. O ti revnu sercè, kakú ti tačas skačeš? Čudu, de persi se ne respočio, inu de vunkai ne skočiš; vus obraz gard inu grozovitin rata, čelu se gerbasči, koleina inu nogè z' vsim životam kakòr šiba se tresejo. Pogledai še unu vse pritenîe, na unu vse z' rokami pluskanîe, z' nogami capatanîe, kaku močnu z' nogó po zemli taptá, persi tolče, lassie teže, gvánt na sebi terga, inu skorai kry pluje inu se poty, sem ter tam skače inu leita, kakòr de bi nor bil; já gdú ga za druziga derży, kadar vidi, de prez vsiga konca inu prez pameti taku grozovitu divjá inu se martra. Kai se tebi zdy, kakešna je eniga takiga znotrai nîegova vést, kadar se on taku ostudn inu grozovitn zvunai iskaže? Hoče en tak h' tem krotkim priti, kateri je vus paklenskim furiam podobn? Ti drugi gréhi se vsi krivajo inu tajè, li letá hudobni serd se n'hoče tayti, ampák zdaici je vstréhi ogîn inu misli vse končati; inu aku bóš boile eniga takiga tolažil, huiši bó perhajal. Kogar serd regera, z' tega nyč dobriga ne zvèra.

2.

Kadar bó tebi dopadlu pomisliti, kai škodl tá serd, taku naideš, de obena kuga nei taku huda. Bóš vidil skuzi serd céle voiske nekuliku tavžent ludy pomoriti, velika mésta rezkopati, céle deželе inu krailestva zatréti, ja velike kupe mertvih soldatou v' kryi [1]) plavati inu velike potoke kryi teči. Vidil si

[1]) *V' kryi plavati, potoke kryi teči.* Samostalnik *kri* (kry), edini ostanek ženskih debel na *-u*, ima pri pisateljih 16. in 17. stoletja posebno sklanjo. Ne-

stare poderte ziduve od velikih mést inu gradou, gdú yh je rezvalil, ampák serd? Bóš vidil šroke puščave inu nikuliku stu mil dolge, gdú yh je opustil, ampák tá serd? Ti bi se veselil, kir bi vidil nekuliku tavžent divjih živyn v' velikih hostah v' myru prebivati, inu dostikrat v' eni hiši v'mei malu ludmy nei myrú, gdú je vržoh, kakòr tá prekleti serd? En serdit človik zguby božyo podobo, zakai vse božye opravilu, rovnanîe inu delu je krotku, inu on ne more serdit biti; serd človeka oslipy inu oglušy, de eniga dobriga tolaženîa ne more poslušati; serd inu jeza je vžè taku gmain v'mei ludy peršla, de jo ne deržè za gréh, kir vsai človeika perpravi ob zdravje inu ob dušo. Odpri očy, inu pametni išči poota h' krotkimu živenîu, zakai teh krotkih je tú nebešku krailestvu.

c) Nauk kristjanski. 1688.

1. O četrti zapovedi.

En hlapc je bil po nedolžnim v' enim borštu od svoiga gospuda nevsmilenu stepen; tá gospúd tudi nîemu je eno nogó odsékal inu ga takú na pol mertviga pustil ležati ter je próč odyézdil. Na tú se namèri en eremyt inu vidi tega hlapca takú nevsmilenu ležati, se je čez nîega vsmilil inu ga je nèsil v' svojo utico inu mu je stregl; začne tá eremyt misliti sam per sebi, rekóč: Ah, moi Bug, de letá révni človik more po nedolžnim v' tako veliko nadlugo pasti, svojo nogó inu lebn zgubiti! Na tú se timu eremytu en angel perkaže inu reče k' nîemu: Nyč se ne čudi inu se ne zblazni na letem hlapcu inu nyč hudiga ne misli čez pravičniga Bogá; zakai pole letá človik je ob svojo nogó peršel ravnu za tega volo: dokler je on v' svoji mladošti se pelal na enih kulah s' svojo materjo, je on ravnu z' letó nogò svojo mater doli z' vozá bil pahnil inu čez tú nei nigdár prave pokure sturil.

2. Iz „božje pratike“.

En bogaboječi kmètič je vselei imil en velik žégin od g. Bogá, de nîemu nei nigdár ni slana, niti toča, tudi obenu hudu

kateri pisatelji so puščali imenovalnik (tožilnik) *kri* neizpremenjen tudi v rodilniku in mestniku, večina pa je deblo *kri* sklanjala po -i sklanji, kakor rod, *kriji*, mest. *kriji*, orod. *krijo*, ali pa *krivi*, *krivjo*, naslanjaje se pri zadnjih oblikah na obliko: *krv*, *krvi*, *krvjo*.

vremè nei nîemu škode sturilu; já v' taki viži, de vsa nîegova žita na puli vsaku leitu so taku lipu stala inu nîegovi vinogradi taku obilnu rodili, de je on imil vse svoje kozelce, kašče inu škrinie polne žita inu svoje keldre napolnene z' vinam. Na tú so se niegovi sosédi močnu čudili, katerim je on djal: „Moji lubi sosédje, vy bi se ne iméli letimu čuditi, de meni vse taku bogatu rody, gori raste inu dobru rata, zakai iest célu leitu imam tá narbulša vremena, kakor iest sam želym.“ Kadar so ony tú slišali, so se še boilè čudili iuu so niega vprašali: „Kokú je letú mogoče?“ — „Já, moii sosédie,“ on odgovory, „tú nei drugači; iest sim vselei imil tá narbulša vremena, zakai iest nigdár nésim hotil iméti eniga druziga vremena, ampák tuistu, kateru ie Búg dal ali poslal po nîegovi voli; inu dokler sim se iest vselei podál inu obernil po niegovi sveti voli, taku ie meni gospúd Búg vselei dal letá sveti žègin.

24. Janez Bajkart Valvazor.

a) Zaštitno vošejne te kranjske dežele

k' letèm usèh hvale urednem bukvam kranjskiga popisvajna visoku, zlahtnu rojeniga gospuda

Janeza Bajkorta Valvazorja,

frajerja iz Mudje inu Zaverha, gospuda u' Bogensperko inu u' Ljehtenberko, u' dolejnskem kraje te krajnske dežele pešiceskèga kapitana inu tovarša engèlèškega krajla tovarštva.[1])

1. Ie pèršèu enkrat tajste dan,
s' tulikèm prošnam pèrpelán.
O srečne dan, o srečna luč,
katera imaš tok velìko muč,
de te bukve pèrpelaš,
nèm to pravo luč podaš.
Vj, bukve, tudi srečne ste,
zakaj vj mene resvetlite
inu stèrte, de moje ime
cev svet zélo dobru ve.

2. Kokèr to sonce zjvtèrnu
lepše stane inu mladu,
neč mu ne more škodvati,
oku je lih moglu prebjvati
za murjam deleč pokopano
inu s' temnicam obdano:
v glihe vjže jest gore grem,
lepu svetiti pèrčnem.
O srečne dan, ke mene resvetiš,
moje tèmnice pogebiš.

[1]) Na notranjem listu prvega zvezka se kaže pisateljeva slika v viteški opravi; okrog nje čitamo sledeči njegov podpis: „Herr Johann Weyhart Valvazor, Freyherr zu Gallnegkh und Neydorff, Herr zu Wagensperg und Liechtenberg. Einer Löbl. Landschafft des Hörzogthumbs Crain in untern Viertl des Fueßuolkhs Haubtman und ein Mitglied der Königl. Societet in Engelland.“

3. Vj, bukve, pomagaste
inu pumoč perdaste
skuzi večeniga gospuda
Valvazorja, kir da,
de jest ta velik svet
resvetiti morem začet.
Vj mene močnu hvalite,
moj glas povsod restresite;
kateri te hvale bode brav,
te besede bode prebrav:

4. O srečna krajnska zemla,
katera tuliku hvale pèrjemla
od soih senov, kotere je z'rodila
inu taku vèsoku vèčila.
Srečna mate s takèm sadu,
kir je pèrneslo tvoje telu.
Bukve, tèdaj pojte,
na usem svetu stojte,
po usèh deželah letite
inu moju čast donesite. [1])

Jožef Zizenčeli.

b) „Slava vojvodine kranjske".

Opustivši obširnejše pregledovanje vseh Valvazorjevih del, odprimo le veličastno knjigo „Ehre des Herzogtums Krain", natisnjeno v nemškem jeziku v Norimbergu leta 1689. v štirih debelih pôlovnih zvezkih, in jo preglejmo, da se prepričamo o neprecenljivem zakladu, ki nakopičen leži v njih in le čaka domorodcev, da bi ga vzdignili tudi v domačem jeziku. Koliko znamenitih reči bi se dalo iz Valvazorja svetu razodeti! Ko pa naravnost rečem, da nobena dežela se ne more ponašati s takim krajepisom, kakršen je Valvazorjeva „Slava vojvodine kranjske", vendar ne zakrivam mnogih nedostatkov, pomot in slabosti, ki jih najdemo v hvaljenem delu; toda katero delo takega obsežka in takega časa je popolno? Njegovo popisovanje mest, trgov itd. s pridejanimi popisi zgodovinskimi in popisje šeg in običajev starih Jugoslovanov je pa tako izvrstno, da ga ni enakega. Vedenja starih Kranjcev in mnogih njihovih sosedov ne najdeš nikjer tako natanko in zvesto popisanega, kakor ga je popisal naš Valvazor.

Poglejmo v njegove knjige!

Prvi zvezek knjige „Ehre des Herzogtums Krain" v štirih bukvah obsega popis starodavnih ljudstev, ki so bila na

[1]) Gledé oblik in pisave v tej pesmi je opomniti, da se kaže v njej preprosta narodova govorica. Nenaglašeni končni *i* je oslabel v *e*, končni *u* v *o*, na pr. o srečne dan; u' Bogensperko. Sličen pojav je tudi: pogebiš nam. pogubiš; *večeniga, vèčila, vèsoku*, nam. vučeniga, vučila, visoku. — *Stèrte* = storte, storite. — *Srečna mate s takèm sadu*, nam. orodnika *sadom;* to pomoto je zakrivil naslednji stik: *telu.*

Kranjskem useljena, in popis mejá stare, dokaj večje kranjske dežele, katero loči v pet krajev: gorenjski, dolenjski, metliški, notranjski in istrijanski ali pazenski kraj. Sredje tedanjega Kranjskega stavi na Obloke (Bloke).

Znamenito je v popisu Ljubelja zvedeti, da si je že Valvazor prizadeval za predor skoz to goro, ki loči Kranjsko od Koroškega; pot naravnost skoz predor bi po njegovih mislih imela le četrt milje; pri Sv. Ani bi se na Kranjskem, pri Sv. Lenartu pa na Koroškem šlo v predor. Valvazor je hotel to delo na svoje stroške dovršiti, ako bi mu bil tedanji cesar dovolil za vedne čase cestnino pobirati od te poti. Med tem pa se vname strašna kuga na Dunaju in o predoru ni bilo več govorice. — Dalje popisuje Valvazor v prvem zvezku, toda le ob kratkem, mesta, gradove, trge, župnije, vasi, hribe in doline, reke in jezera, zrak in podnebje, vreme, rastline, rude, živali in prirodne svojnosti kranjske dežele; tem popisom priklada mnogotere poučne in kratkočasne povestice, pravljice, pa tudi debele vraže. V popisu sadežev omenja Valvazor, da sta bila starim Kranjcem bob in cizara najljubša hrana, zato jih pa tudi hvali, da so močni korenjaki. O Krasu že on pravi, da se na njem nič ne vidi kakor golo skalovje in da se na pustem delu Krasa „več ljudi ko sadú rodí“.

Drugi zvezek v štirih bukvah obsega popis mnogovrstnih narodov (katerih našteje 11), ki so se poredoma useljevali na Kranjskem. Slovani so bili po njegovem deveti narod, ki se je po mnenju Valvazorjevem okoli leta 548. po Krist. rojstvu uselil na Kranjskem. Tu govori Valvazor veliko o Slovanih in Vendih (sevéda tudi dokaj napačnega), o slovanskem jeziku in njegovem razširjanju po svetu, omenja cirilice in glagolice in natisne njune pismenke. Gospodnjo molitev (očenaš) je natisnil razen latinsko v 13 slovanskih narečjih. [1])

[1]) Valvazor je priobčil v razpredelnem pregledu očenaš „in dreyzehen Sclavonisch- oder Windischen Landsprachen,“ in sicer: cyrilice, bulgarice, dalmatice, croatice, sclavonice, bohemice, polonice, vandalice (t. j. vendice), lusatice, moscovitice, carniolice, novazemblice, walachice. Slovenski očenaš se glasi pri Valvazorju takó-le: „Oča naš, kir si u nebésih, posuečénu bodi jimé tvoje, pridi k' nam krajlestvu tvoje, z'idi se volja tvoja kakòr na nebi taku

Dalje popisuje v tem zvezku nošo, šege, navade, razvade in običaje Kranjcev, Istrijanov, Hrvatov, Vlahov itd. Nepopisno mično je vse, kar v tem razdelku pripoveduje. Na priliko, kako se pokloni kranjski kmet, kadar pride h kakšnemu gospodu. „Obé koleni — pravi — nekoliko vkloni, potem se prikloni z vsem životom in ob poklonu se potrka na prsi z desnico.“ O Gorenjcih pripoveduje, da so tako živi na ples, „da se jim pete vse leto ne izpočijejo“.

V dostavku tega razdelka našteva Valvazor, od sv. Cirila začenši noter do njegovega časa, vse imenitnejše pisatelje na Kranjskem.

V sedmih bukvah razlaga vero na Kranjskem; začne od poganov in njihovih bogov; razlaga potem izpreobrnjenje starih Kranjcev h katoliški veri po sv. Marku in sv. Mohorju; popisuje za tem razširjanje lutrsko-evangeljske vere na Kranjskem, njeno preganjanje in zatiranje; razlaga prizadevanje sv. Metoda za vpeljanje domačega slovanskega jezika pri sv. maši namesto latinskega, popiše nadalje dovoljenje tega, kmalu pa natolcevanje pri papežu, da sv. Metod krivo vero uči, in poslednjič popiše prepoved slovanskega jezika pri sv. maši. V tem zvezku omenja Valvazor še svetnikov na Kranjskem, patriarhov, škofov, samostanov in župnij.

Tretji zvezek v treh bukvah popisuje vlado in vladarje na Kranjskem; tudi so grbi plemenitih rodovin obrisani. Za tem sledijo nedopovedno mični popisi in obrisi mest, trgov, starih in novih gradov, samostanov, s svojimi zgodbami in znamenitostmi; povsod so slovenska imena pridejana. Vse to daje temu zvezku posebno ceno.

Četrti zvezek v štirih bukvah obsega popise in obrise ravno po teh vodilih tudi mnogih hrvatskih mest in gradov, popise turških stražnic, turških vojsk in poslednjič vseh vojsk na Kranjskem in v sosednjih deželah od starodavnih časov noter

---

na zemlji. Kruh naš v'sakdainji daj uam dones jnu odpusti nam dulge naše, kakòr tudi mi odpustimo dulžnikom našim jnu ne upelaj nass v' iskušno, tamač reši nass od zlega. Amen.“ — Primerjaj s tem očenašem Gospodovo molitev v celovškem rokopisu (štev. 6.) in pri Schoenlebnu (štev. 22.).

do Valvazorjevega časa; imenitnejše vojske so v podobah izrisane.

To, dragi čitatelj, je obsežek imenitne knjige, ki jo smemo po vsej pravici imenovati „slavo“ Valvazorja.

In zarés mu je, ko je prišla omenjena knjiga na dan, od vseh strani donela čast in hvala, ki so mu jo prepevali pesniki v latinskih, nemških, slovenskih, hrvatskih in dalmatinskih pesmih, in ki so vrlega moža tako razveselile, da jih je postavil na čelo prvemu zvezku pozneje izdanih iztisov. [1])

J. Bleiweis (1853).

c) Črtice iz knjige „Ehre des Herzogtums Krain“.

Ime in prebivalci dežele „Carniola und Crain seynd nunmehro des Landes Crain Eigennamen, wie es im Lande selbsten von den Einwohnern kranjska dežela benamset wird.“ To deželo deli Valvazor v pet delov: Gôrenska, dalenska stran; metližke krai; ta znotraine deu na Krasso jenu na Piuke; istrianske krai. — Ime „Slovani, Sclavoni“ izvaja iz besede *slava:* „Gewiß ists, daß anfangs, wie dieses Volk erst weltkundig worden, es gar hoch benannt und berühmt gewesen wegen seiner Streitbarkeit. Daher auch der Adam Bohorizh gleiche Auslegung auf diesen macht, nemlich das Beiwort oder der Beinam Slavonier sey dieser Nation um ihrer trefflichen Thaten willen billig zu Theil worden, weil Slava in seiner des Bohorizh Sprache, nemlich in der Crainerischen, soviel als Glori bedeute und deßwegen Slavi soviel gesagt sei als die lobwürdige, die berühmte, sintemal die Bedeutung eines Wortes

[1]) Za svoja velika dela je bil Valvazor napravil v gradu Bogenšperku bakroreznico: „Ich bin auch, ohne Ruhm zu sagen, der erste gewesen, der in dieses hochlöbliche Herzogthum Crain die Kupffer-Druckerei eingeführt. Ja, ich habe hier in Wagensberg im 1678. Jahr (am 12. April) selbst ein solches Werk aufgerichtet und etliche Jahre Kupferstecher und Drucker bei mir im Schloß unterhalten.“ Risbe raznih mest, gradov itd. so mu sevéda tudi nekateri drugi umetniki izvrševali in pošiljali, a največ jih je napravil sam; kajti v uvodu enajste knjige trdi, da je sam narisal vsa mesta, trge, samostane in gradove.

sich nicht besser treffen lasse, als aus jedweden Volkes selbsteigenen Sprache“ (gl. str. 67.).

O jeziku. O razširjatvi slovanskih jezikov omenja, da je slovanski jezik eden glavnih jezikov, in po izporočilih mnogih pisateljev pravi: „Es erstrecke sich in Europa keine Sprache weiter als die windische oder sclavonische.“ Nató navaja vse dežele, kjer slovanski govoré, in dostavlja: „Diese windische Sprach wird auch in Nova Zembla und andrer Orten angetroffen. Wie denn Nova Zembla auf sclavonisch oder crainerisch soviel heißt als neues Land. In Ungarn, in der ganzen Türkei zumal derjenigen, welche mit Croaten grentzet und absonderlich auch in Dalmatien geht diese Sprache in vollem Schwange.“ Nadalje opozarja Valvazor na sorodnost ruskega in slovenskega jezika, pišoč: „Gleichwie der Russen Sprache unserer crainerischen gar ähnlich und fast gänzlich gleichkommt, ausbenommen, daß einige Buchstaben der Wörter bisweilen sowol als theils Wörter selbst sich ändern.“ Ali za to sorodnost navaja le dva zgleda: praznik, Fest, in Divica gora, Jungfernberg, meneč sevéda, da razvidi čitatelj resnico njegove trditve lahko iz pridejanih 13 slovanskih očenašev.

Pri slovenski abecedi omenja razna pisna znamenja ter uči, kako se slovenska pismena izgovarjajo. Slovenski *h* — „nur wie *ch* und griechisches *h* (χ) auszusprechen“; *l* — „aber bisweilen verdichtet auszusprechen, gleichsam wie als Doppellaut, namentlich am Ende, wie débel = debeu.“ O izreki samoglasniškega *r* piše sledeče: „Weil es in der Natur der slavischen Sprache gelegen ist, Vokale, obschon sie geschrieben werden, bisweilen kaum merkbar auszusprechen, so muß doch ein Anzeichen, daß dies geschehen mußte, vorhanden sein und wird dieses am besten, am bequemsten mit dem Accent grave bezeichnet, so: pèr = apud, pèrvi = primus, pèrt = velum, vèrt = hortus, smèrt = mors.“

Kot jezikovno posebnost omenja, da ima slovenščina predloge, iz enega soglasnika obstoječe: *h*, *k*, *s*, *v*, toda tem se pristavlja opuščaj, na pr. h' cerkui = ad templum, k' očetu = ad patrem, z' materio = cum matre, u' cerkou = in templum.

O Gorenjcih piše, da govorijo tri jezike: „Unter denselben höret man dreyerley Sprachen, als die rechte *Crainerische*, die rechte *Teutsche* (unter den Nachkommen der freisingischen und tirolischen Ansiedler) und drittens die aus der krainerischen und teutschen untereinander *gemengte*.“ Tukaj misli Valvazor na tisti jezik, ki ga govorijo v okrajih nemških naseljencev, okoli Bitenj in Sore (Feichting, Zeyer). Kakor ljudje, sta se pomešala tudi slovenski in nemški jezik, pravi Valvazor, tako da govorijo ljudje pol nemški, pol slovenski. Zanimiv zgled za to nam podaja v sledečem primeru: „Nimm du die Netze, ich die Büchsen, wir werden (oder wollen) die Vögel fangen etc., so wird es auf feichtingerisch also herauskommen: Nimm du mreža, ich die buša, wemer tiča fangen; auf krainerisch aber also: Uzemi ti mrežo, jest bukso, bodemo tice lovjle. Item mit einem Scheit Holz abschmieren, heißt auf feichtingerisch: iz šeitelcam opauchat, und auf crainerisch: iz polencam otepste.“

O Dolenjcih pravi: „Die Unterkrainer reden krainerisch, doch fast in jedem Ort in etwas verändert;“ o Kraševcih (Notranjcih) pa omenja: „Ihre Sprache fällt gar grob und reden sie an Theils Orten so unvernehmlich, daß man sie kaum verstehet, sonst aber doch mit krainerischen Worten, welche aber gleichwohl an manchen Orten in der Aussprache gar sehr variret.“

O Belih Kranjcih poroča: „Die in Krain, und zwar in Mitterkrain an dem Kulpfluß zwischen Möttling (oder Medling) und Weiniz, Freyenthurn, Tschernembl und selbiger Enden wohnenden Kroaten, auf krainerisch Hèrvate genannt, sprechen die recht croatische Sprache, von der krainerischen (nur) in etwas unterschieden.“

Valvazor obžaluje, da se je slovenščina tako popačila, pišoč: „Seit wenig Jahren her werde diese Sprache sehr corrupt und täglich corrupter geredet, wiewohl an einem Ort mehr als am andern, fürnehmlich aber zu Laybach und dort herum, wie auch in Oberkrain. Welches daher entsteht, daß sie mit der teutschen mehr vielfältig vermengt und gebrochen wird, als wie zum Exempel

Teutsch:	*Corrupt:*	*Recht crainerisch:*
Tausend	tauzènt	jezer
Leiter	luitra	stop
Tischtuch	tištah	part
Maßen oder sich mäßigen	massat	obderžat
Storch	storkla	čapla
Spatzieren gehen	spancirat	sprehajat
Frühstücken	frustukat	zaitèrkuat.

Dergleichen unzählig viel andere Worte lauffen nunmehr durch die krainerisch Sprache, wie zu der teutschen manche französiche und lateinische allgemach eingebrochen."

O veri in običajih. O verskih razmerah govori naš zgodopisec s splošnega slovanskega stališča in popisuje bogove in malike Slovanov sploh. Znani so mu Redegast (Radogost), Svantevit, Črnibog, Drov, Živa, Triglav in Flins; neznana pa so mu imena starih slovenskih bitij: Lade, Plejna in Poberina, katera še škof Tomaž Hren omenja v rokopisnih načrtih za pridige l. 1607. — Običaje o različnih praznikih izkuša Valvazor razlagati. Tako piše o božičnih navadah sledeče: „Es haben aber vor Alters die Krainer gleichwol noch andere Götzen angebetet, als den Boxitium (Božič) und andere mehr. Wovon noch heutiges Tages etliche abergläubische Gebräuche sammt den Namen in Krain noch übrig seynd, absonderlich diese, daß man in den heil. Weinachttagen nicht nur das Brod, sondern auch Honig, Nüsse, Kleien oder anders dergleichen auf die Tafel setzet, und zwar an dreien Tagen, als erstlich am heiligen Christabend, hernach zum andern Mal am hl. Neujahrsabend und zum dritten Mal den Abend vor hl. 3 Könige. In crainerischer (slavonischer) Sprache nennt man diese drei Tage: terie bositschie (boxitschie oder boxitye)."

Na divjo vojsko in zvestega Ekarta pri Nemcih spominja Valvazorja pripovest na Krasu, da se okoli Pivke (pri Prestranku) kaže o gotovih časih, kakor na božični večer, obilo duhov, katere imenujejo „vedavèce" in ki baje pijó deci kri tako dolgo, da umre. Tem duhovom se ustavljajo „sentianzavèce", ki se tudi bojujejo z vedomci („vedavécami").

Narodno plemstvo. Valvazor navaja mnogo narodnih plemenitnikov, deloma že umrlih, deloma še živih. Za njegove dobe so bivale v deželi viteške rodbine, na pr.: Fabianitsch, Grimschitz, Gussitsch, Katschitsch, Kuschlan, Kovatschitsch, Lukantschitsch, Posarell, Semenitsch, Suppantschitsch. — Plemenitniki narodne krvi so bili, na pr.: Bernarditsch, Korditsch, Dolnitscher, Dragouanitsch, Floriantschitsch, Gladitsch, Gojazell, Ingolitsch, Kniffiz, Mahortschitsch, Markouitsch, Mihatschauitsch, Muretisch, Schega, Sternischa, Sumereckher, Tazol, Tosch, Troyer, Vitnich, Wichtelitsch, Wisiak, Wuriakh.

Slovenska krajevna imena si je Valvazor vestno prizadeval razlagati. O njegovi bistroumnosti kažejo sledeči zgledi: *Assling, Jesenice* „hat diesen Namen von dem Baum jesen, welcher einen Eschbaum bemerket, empfangen, weil diese Gegend mit diesen Bäumen häufig bewachsen.“

Cirknitz, Cirknica: „den Namen dieses Marktes betreffend, so glaube ich, solcher sei ihm von einer Kirchen zu Theil geworden. Denn vor Zeiten stund an diesem Ort nur eine kleine Kirche, die mit eitel Wildniß umgeben war. Nun heißt aber in unser crainerischen Sprach eine Kirche cirkuica, welches Wort sich mit der Zeit durch verderbte Aussprechung in Cirknica verändert. Und diesem hat wiederum der teutsche Mund den letzten Buchstab a abgebissen, also daß er nun Cirknitz spricht.“

Feistritz, Bistrica: „allem Vermuten nach das (untenfließende) Wasser (Bistrica) dem Schlosse den Namen mitgetheilt haben mag. Dieser Name Bistrica ist dem Flusse deßwegen gegeben, weil das Wasser desselben bey Sommerszeit eiskalt und so hell wie ein Krystall, aber scharf (oder streng und schnell läuft), angemerkt das Wort *bistra* soviel als scharf und frisch bedeutet, Bistrica aber das Diminutivum von Bistra ist.“

Hoflak, Naloke, „auf der Wiesen,“ „denen schöngeblühmten herumliegenden Wiesen zu Ehren“ — *Jablaniz, Jablaneca*, kleines Apfelbäumlein; „wilde Holzäpfel in den dortigen Wäldern.“ — *Straža, Starza*, soviel als eine Wacht. — *Strugg, Struga*, Arm eines Flusses; „ehe das Schloß hier erbaut war,

zertrennte sich hier der Gurkfluß in zwei Arme.“ — *Wolfsbühel, Vovčye potok:* „beide Namen hat es von denen häufig dortherum in Wäldern sich enthaltenden Wölfen bekommen.“ — *Wördl, Ottocic,* „von denen zusammenlaufenden Wässern, so sich unter dem Schloß vergeschwistern.“

25. Janez Krstnik od Sv. Križa.

a) Pridige. I. del. 1691.

Predgovor.

Iest vejm, de veliku nijh se bodo čudili, de jest sim se podstopil moje pridige drukat sturiti v' slovenskim jeziku, dokler dosehmal obeden nej tiga sturil, de si lih veliku lepši slovenski jezik so imeli, kakor je moj vippauski; jest pak ne gledam na letu, temuč na bessede s. Augustina, kateri že nekadaj je svetoval, rekoč: „Ideoque utile est plures libros à pluribus fieri diverso stylo et idiomate, non diversa fide, etiam de quaestionibus eisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat, ad alios sic, ad alios verò sic.“ Kir hoče reči, de je nucnu inu potrebnu pissat inu drukat v' slednem jeziku, de vsim bo pomaganu, katero pomuč večkrat tij mašniki so želeli inu prossili, de bi ijm moje slovenske pridige possodil inu prepissat perpustil, ali pak de bi ijh drukat pustil; zatoraj jest hočem lete moje dobre priatele pohleunu bugat inu tulikain ijm pomagat, kulikain premorem, dokler Tertullianus pravi: „Quid tam malignum, quam nolle prodesse, cùm possis.“ Inu gvišnu bi veliku nucalu inu pomoglu, kadar bi več pridig v' slovenskim jeziku drukanih bilu, zlasti taistim mašnikom, kateri nijmaio čassa dolgu študerat, ali pak imaio malu buqvi, de bi si mogli pomagat, zakaj sledne buqve nejso pernaredne za naš folk; zatorai obeden nijma meni zamirit, aku bom jest z' Ciceronam rekal: „Pristinis orbati muneribus, haec studia renovare coepimus, ut et animus molestijs hac potissimum re leuaretur et prodessemus ciuibus nostris, quarecunque possemus.“ Inu de si lih spoznam, de lete moje pridige ne bodo taku nucne, dobre inu vučene, kakor se morebiti moij priateli troštajo, vener nijh volo hočem sturiti inu drukat ijh

pustiti, de vsai z' nijh poterpežlivostio si bodo kejkaj per g. Bogu zašlužili, kadar ijh bodo brali; zavolo tiga bom rekal, kar Ovidius pravi:

„Cum relego, scripsisse pudet, quia plurima cerno
Me quoque, qui feci, iudice digna lini.“ . . .

Kadar pak bi se kateri našal, de bi se moij slabusti inu prošni poterpežlivu n'hotel izkazat, temuč bi hotel moje pridige tadluvat inu zaničvat, letu ne bo mene prestrašilu; zakai skorai sledni pridigar je v' taki viži od ludij polonan. Gdu je bil vučenejši inu zastopniši pridigar, kakor glass s. Duha, Paulus joger božij? Inu vener njegovem s. pridigam se so posmehuvali inu špotali, kakor iz jogerskiga djania se doli usame. Quidam irridebant, ali tudi eni bogaboječi so radi pošlušali inu verovali: Quidam autem crediderunt. Zakaj tedaj bi meni imelu težku naprej priti, aku tudi nekateri se bodò moijm pridigam posmehuali? (Zakaj vejm, de ta nehualežni inu nevošlivi svejt svojo hudo navado nihdar ne bode premenil.) Eni pak vejm, de ijh bodo radi imeli, inu raunu tem, nikar tem pervem h' službi ijh pustim drukat, inu kadar bi sledni zašpoturajnie se bal, malukateri bi kejkaj pustil drukat. Si formidaret irridentes, non perueniret apostolus ad credentes: taku piše s. August.

Inu de si lih spoznam, de težku je slovensku pissat inu cilu nej mogoče v' taki viži pissat, de bi vsim zadosti mogal sturiti ali sledno deželo se zglihat, dokler cilu tij, kateri blizi prebivajo, edn drugači, kakor ta drugi eno bessedo zreče: zatorai obene bessede ne bom zaznamval, ali se ima hitru ali počassu zreči, temuč sledni po navadi svoje dežele bo gouuril, jest pak bom pissal, kakor so Slovenci pissali. Quia scribendum est more gentis, loquendum verò more regionis. Inu se meni zdij, de bo zadosti, de jest obene laške, ali latinske, ali nemške bessede ne bom mešal, temuč, kar narveč bo mogoče, lastne slovenske bessede bom nucal, de jih boš lahku zastopil inu po tvoij deželi obernil inu zrekal; zavolo tiga tudi, kar je latinskiga, ne bom na slovensku preobernil, dokler mašniki samij bodo lahku letu sturili: Quia non sunt multiplicanda entia sine necessitate. Inu dokler jest veliku s. pisma inu vuka s. vučeniku po latinsku postavem, kakor tudi veliku histori in

exempelnu naprej pernessem, ti pak kakor ta kunštna čebella, boš vunkai vzel, kar tebi bo dopadlu inu nucniši se zdelu, kakor nass lepu vučij s. Basilius, rekoč: „Veluti apes non omnibus insidunt floribus . . .“ Inu kadar boš kejkaj, moj priatel, v' leteh pridigah našal, de ne bode prau pissanu ali rečenu, taku pohleunu tebe z' bessedami Iuliana Toletana prossim, rekoč: „Si quae forsitan aliter, quam dicenda sunt, dixi . . .“

Tebe pak, o gospud Bug nebeški oča, pohleunu prossim, podeli meni tvojo s. gnado, de, kar iest dellam ali pišem, tuistu tebi na hualo začetu inu dopernessenu bodi; zakai li tvojo edino čast jiščem ter samu od tvoje dobrute lon čakam inu se troštam.

b) Pridige. III. del. 1696.

Povest o možu in ženi.

En ajdouski vučenik pravi, de vy žene ste dolžne po glavi vašiga moža se obernit. Mulier suum arbitrium omnino exuere debet, ut marito obtemperet. Inu de bi si lih mož preprost bil, ste dolžne ga zanašat, kar nerveč vam je mogoče; zakaj de bi si lih hotele se jeziti, kregat inu ga faržmagovati, vener vam ne bo neč pomagalu, kakor k' zaidnimu je billa spoznala una žena, od katere sim bral, de je imela eniga preprostiga inu maluuredniga moža; ona je mogla vse opravit, on pak nej bil za drugu, ampak za jeisti inu za spati; zatoraj žena večkrat ga je kregala inu tepla. En dan ona je imela z' hiže pojti, perporoči možu pišata, de bi kej jastrop yh ne snedil; on yh je varval en čass, ali k zadnimu zaspi v eni senci; v' tem perleti jastrop inu enu odnesse; žena pride damu, zamerka, de enu manka, moža kliče inu ijšče, ga naide v' senci, popade eno palco inu ga dobru otepe inu omlati. Drugi dan supet gre z' duma, možu perporočj pišata inu mu prepovej, de nima z' lonca jeisti, kateri je na polici stal, rekoč, de je strup noter, ali nej bil strup, ampak méd, zakaj ona je rada méd jeidla; ta saromaski mož se je bal, de bi spet kateru ne zgubil, grè inu vse na eno špago perveže ter yh pusti; perletj jastrop, zgrabi enu inu vse vkuppai proč nesse; saromak se prestraši ter misli: če žena zavolo eniga samiga je mene taku

neusmilenu stepla, zdaj me bò cilu vbila, caga ter misli: bulši je, de sam si bom zaudal, kakor de bi ona mene vbila, vzame ta prepovedani lonc ter začne vun jeisti, dokler je bilu kaj notri, nu pravi: zdaj, zdaj bo mene konec, te se položj na postilo, rekoč: vsej bom na moj posteli vumerl. Natu pride žena damu, gleda po pišatah, yh ne vidi, ni moža, gre v' hižo, ga naide restegneniga na posteli, ga vpraša pò pišatah, on vse povej, koku se je ž nimi godilu; kadar žena zastopi, de jastrop vse pišata je odnesil, popade eno debelo palco ter k' njemu pravi: „Ah, leni tat, z' leto bom tebe mlatila, dokler te bom vbila.“ Ta bore mož začne vpiti: „Nehai, nehai, žena, zakaj zdaj, zdaj bom vmerl, dokler sim vus strup z' lonca snedil.“ Takrat ona reče, zdaj videm, de zabstoin je ženi glavo rezbiat, kadar mož neče dobriga sturiti; neč ne pomaga, ampak ta luba poterpežlivost. [1])

26. Oče Hipolit.

a) Orbis pictus. 1711.

Poljsko delo.

Oráč vpréže te volle pred plugom inu deržéč z' to livíco ta plužni ročáj ali kleišče, z' desníco to plužno odko ali stergáčo, z' katéro on na stran odmakúje te gruče, orje ali rejže to zemljo z' lémežom inu z' čertálom (katéra popréj z' gnújam

[1]) V svojih propovedih je oče *Janez Kriški* (Joannes Baptista a S. Cruce Vippacensis) objavil več pripovedek in basni, ki imajo narodni značaj in se še dandanes nahajajo med narodom. Predstoječa povest o možu in ženi je slična pripovedki, katero je zapisal profesor M. Valjavec v varaždinskih Toplicah na Hrvatskem (tiskana v Kresu 1884, str. 247.). Te povesti pa nima Janez Kriški od naroda, temveč jo je nekje čital, kakor sam pravi. Najbrž je zajemal iz laškega izvirnika. — Gledé pravopisa je pri Janezu Krstniku opomniti, da ne loči dosledno v pisavi *ž* in *š*, *z* in *s*, temveč da jih čestokrat zamenjuje; na pr. sastopnishi = zastopniši; deshela = dežela; poshlushali = pošlušali; satorai, sakaj = zatoraj, zakaj, a zraven zopet: satorai, sakaj. Pravila Bohoričevega pravopisa so se bila tedaj že pozabila in v pisavi se kaže ista nedostatnost kakor pri prvem protestantskem pisatelju, Primožu Trubarju. Tako nedostaten pravopis nahajamo tudi pri Hipolitu, v pasijonskih igrah, pri Rogeriju in Paglovcu.

je bila potréssena ali ognojéna) inu dela brazde. Takrát seye on tu sejme inu povléjče tuístu z' brano.

Ženc žejne tu zrelu žytu iz serpam, pobéra žytu po pargíščah inu veže te snope.

Ta mlatíč na podu tiga skedná mlati tu žytu z' tim céjpicom, veya z' véyalnico ali vélnico, inu takú, kadàr plejve inu ta slama so odlóčena od tiga zárnîa, spraula tuístu v' te žakle.

Ta kosc na trávniku dela sejnú, pokosséč to travo z' kossó, inu toísto grabi skupaj z' gráblami, zdejva v' kopíce iz séjnskimi víllami, inu pjele noter na vozéjh v' sejníco.

Inu z' tem je sklénenu tu polsku dellu, ta žetva inu ta košnîa.

b) Bukvice Tomaža Kempenčana. 1719.

O ničémernosti svetá.

Kaj bi tebi núcalu vissóke riči od svete troyce govoriti, aku pèr tem pománkanje imáž ene prave ponížnosti, skuz katéro ti sovráž postáneš sveti troyci; zagvíšnu vissóke besséjde ne délajo svétiga inu pravíčniga, ampak enu brumnu živlénje stury Bogú priétniga. Jest velíku več želim v' mojmu sèrcu eno pravo grévengo občutíti, kakòr toísto znati rezkládati. De bi si lih ti cejlu svetu pismu inu vsih philósophov modre pripúvisti zunaj znal povédati, kaj bi tebi letú vsé skupaj núcalu, ako si ti brez lubézni inu gnade božje? Ničémernost vsih ničémernosti, inu vse je ničémernost na tim svetu zunaj Bogá lubíti inu njemu sámimu služíti. Letá je ta narvegši modrúst, kir se skuzi zaničuvánje posvitnih rečy cyla inu podvíza h' nebéškimu kraléstvi.

27. Pasijonske igre.

a) Razvitek pasijonskih iger.

Velikonočne ali pasijonske igre imajo svoj početek že v desetem stoletju in so se razvile iz cerkvenega velikonočnega obreda velike sobote. Tedaj so napravljali po cerkvah slovesne izprevode za obiskovanje božjega groba, zlagali antifone ali odpevanja za pevce, za angele in žene, ki so jih prepevali v razdeljenih vlogah med izprevodom k božjemu grobu.

Kmalu so privzeli tudi prizor Kristusovega vstajenja, sprva se strogo držeč evangeljskih dogodeb, in število delujočih in pevajočih oseb se je zdatno pomnožilo. Pevali in recitovali so s početka samo v latinskem jeziku, v 14. stoletju pa so začeli že rabiti narodov jezik. Čehi imajo iz te dobe več latinskih velikonočnih iger in iz 14. stoletja celo nekaj čeških odlomkov. Najbolj so se zanimali Nemci za take igre in pri njih so dosegle tudi vrhunec svojega razvoja, dà, še dandanes jih niso popolnoma opustili; zakaj znano je, da še hodijo vsako desetletje ljudje občudovat znamenite pasijonske predstave v Gornjem Ammergau-u na Bavarskem.

Po nemškem zgledu in po nemških vzorcih so tudi na Slovenskem uprizarjali redovniki, zlasti kapucini, pasijonske igre. Uvedli pa so jih pri nas še le koncem 16. stoletja, ko so potihnili boji s Turki in s protestanti. Povod za uprizoritev teh iger je dala neka izredna okoliščina. Strašna kuga, ki je davila po Ljubljani l. 1598. in 1599., je napolnila vse prebivalstvo z neznansko grozo. V tej stiski se je zaobljubila bratovščina Odrešenika svetá, obstoječa iz imovitih ljubljanskih trgovcev, da osnuje slovesen izprevod s predstavo bridkega trpljenja na veliki petek v čast trpečega Zveličarja. A še preden je bratovščina nabrala potrebnega denarja, so začeli napravljati jezuitje pasijonske predstave v Ljubljani, najbrž na priporočilo škofa Tomaža Hrena. Kmalu pa so s podporo omenjene bratovščine začeli ljubljanski kapucini prirejati še bolj slovesne pasijonske izprevode, sprva na veliki četrtek, potem pa stalno na veliki petek, navadno po noči pri gorečih svečah in plamenicah. Prvikrat so napravili kapucini tak izprevod na veliki petek leta 1617. Gorečnost za take izprevode je bila tolika, da so leta 1623. celò deželni stanovi podarili za to svrho 1000 gld.

Enake izprevode so prirejali kapucini tudi v Novem mestu, Kranju in Škofji Loki. Posebno važnost imajo za nas pasijonske igre, katere so priredili kapucini v Škofji Loki leta 1721., in sicer osobito za to, ker so se vršile v slovenskem jeziku in so takorekoč začetek narodne slovenske dramatike. Dočim so po drugod igralci, sprva osebe iz visokega plemstva in meščani, recitovali in peli v latinskem in nemškem

jeziku, peli in govorili so škofjeloški igralci, t. j. meščani in kmetje iz vasi okrog Loke, v slovenskem jeziku. V kapucinskem arhivu v Škofji Loki hranijo namreč rokopisno knjigo iz leta 1721. z naslovom *„Instructio pro processione Locopolitana in die Parasceues“*. V tem rokopisu je zabeležen spev, obsegajoč nad 1000 slovenskih in nekoliko nemških stihov, ki so jih med potjo govorile in pele delujoče osebe. Ta spev je zložil, ali pa po nemškem izvirniku poslovenil kapucin *o. Romuald*, reditelj izprevodu, ki se je uprizarjal v trinajstih podobah. Igralci so se morali na pamet naučiti vsak svojo pesmico, ki se je prilegala njihovi vlogi in pojasnjevala dotični prizor. Mnoge besede v teh pesmih so za naše čase prerobate in jezik v njih kaže vse književne slabosti svoje dobe.

Tekom časa so se pasijonske predstave oddalile svojemu prvotnemu namenu in nekateri prizori so postajali predivji; zatorej je izdala cesarica Marija Terezija proti izprevodom oster ukaz in tudi škof Karol grof Herberstein je prepovedal igralce, križarje in bičarje, a z ukazom cesarja Jožefa leta 1782. so skoro popolnoma prenehali dramatski igrokazi velikega petka. Le tu pa tam so še uprizarjali Kristusovo trpljenje in smrt, in kakor nam priča neki rokopis, ki je pisan v koroškem narečju in nam predstavlja trpljenje Kristusovo, se je ohranila ta navada zlasti na Koroškem, kjer še dandanes kmetje pri Vrbskem jezeru in v Štebnu blizu Beljaka v slovenskem jeziku predstavljajo Kristusovo življenje in smrt.

b) Odlomki iz škofjeloškega rokopisa.

I. podoba.

a) Angel s kelihom.

Lessem, lessem, ô clouek moi,
spomisli, kai ie sturu greh toi,
iz grenkiga pye Jezus keliha
zauola tebe grešnika,
keruaui pott od niega gre,
za tebe toči millu solzé.
O clouek, dokler se še zdrou,
spoznai dobroto božia prou!

b) Angel s petelinom.

S petelinam se nam kaže,
kaku Peter trikrat laže,
petelinova stima
Petra k pokuri opomina.
O grešnik, tebe tud ain tiče
ter k sueti pokuri kliče,
odpre prou toia ušessa,
taku poideš u sueta nebessa.
Diuica Maria na pomoč kliči inu prossi,
katera nass useli v serci nossi.

XI. podoba.

Ljubezen (Cupido).

Kdo ie biu uoišak letta,
kateri ie premagou Boga,
Boga taku močno raniu?
Nobeden ni toko močen biu,
koker ta lubezen uelika:
je zuezalla brez usega strikha
tega, kter na more ranen bitte;
se ie pustou od mene zuezatte ieno ranitte,
za ta grech zadoste strite:
tega zuezanga odrešite! [1])

28. Oče Rogerij.

Pridige o svetnikih. II. del. 1743.

O človeškem srcu.

K' Jezušu ù serce flissik hiti,
Kederkolli čutiš kai hudiga priti;
Toku boš gmah jemòu.

Plutarchus, zamerkuvauc teh nekadaišnih rečy, piše, de Philippus, ta imenitni krail u' Macedonij, naredil jé bil eno lepo inu zlahtno gostaria ter h' lete pouabil veliku posvetnih včenikou ali philosophou, katerim pó khončanim gostuvaine h' spoznainu

[1]) Jezik v Romualdovem spevu je gorenjsko narečje, kakor so ga govorili v škofjeloški okolici. Kakor na Gorenjskem in Koroškem sploh, nahajamo tudi v tem rokopisu polglasni *e* namesto prvotnega *i* ob koncu besed, na pr. *ranitte* nam. *raniti*. V tožilniku edninskem ženske a-sklanje stoji *a*

nieh modrusti postavil je bil gore tu uprašainie: „Quid in rerum natura esset maximum? Tu nervehši, kaj jé u' naturae inu na suete?“ na kateru, ker usi só se zauzelli, iz zauzetja perčelli só billi reč inu odgovarjat. H' pervemo ta nerslovečiši odgovoril jé, rekoč, de tu nervehši, kar znaite jé u' naturae, jé ta hrib iz immenam Olympus, inu sicer iz tem ursaham, ker on pó spričuvainu Lucani „nubes transcendit Olympus“: iz niegóvo vissokustio praestope te oblake. Na letú odgovori ta druge, de tu nervehši ni ta Olympus, temuč ta Atlas, ker on ne le samú na nosse Olympum, temuč tude uso to drugo kuglo tega sueta, po bessedah Virgilij, ker prave: „Maximus Atlas axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.“ Za letem dal jé ta tretie h' tretijmu ta odgovar, rekhoč, de tu nervehši u' nature jé ta uoda, ker ona sama obda ues ta cirkel tega suetá, po bessedah teh kozmografou, katéri to uodo vehši koker to zemlo dellajo. H' četertimo odgovoril jé ta četerte, tu nervehši u' naturi jé tu sonce, ter iz tega, ker tu sonce po govorieine teh plementariou 166 krat vehši jé, koker ta pozemelska machina. Ta pete inu zadnie nerbližai peršel jé h' te resnici, ker dial jé, de tu nervehši jé „in rerum natura cor humanum“, tu človešku serce, inu sicer resničnu, zakai letú pó bessedah Victorini: „Cor quidem parvum est, sed maxima capit“: oku si lih maihinu jé, venner tu nervehši zapopasti zamóre, já tako jé, de iz usem volnem suetam nima zadoste, koker vidit jé billu nad Alexandram, synam tega spred imenvaniga macedonskiga kraila, kateri, ker šlišal jé ob enim čassu od Aristarchusa, de več suetou se znaide, perčel se jé bil jokat inu solze prelivat, rekoč, de jé niemu žou, de še eniga ni zadobil, já takú žalil se jé, de h' utholažainu taistiga mogel jé Aristoteles popissat ene buque, u' katerih jé

---

nam. *o*, na pr. *diuica Maria*, nam. *divico Mario; dobroto božia* nam. *dobroto božio*. Takih pojavov nahajamo že v prvi polovici 17. stoletja tu pa tam v rokopisih, tekom 18. stoletja pa se množijo bolj in bolj in v nekaterih narečjih so dandanes obče navadni, tako na pr. v nekih krajih na Notranjskem in Gorenjskem. K temu jezikovnemu pojavu še pripomnimo, da se v mnogih slovenskih narečjih vsak nenaglašeni *o* izgovarja kot *a*, in ta prehod zasledujemo že v rokopisih iz začetka 15. stoletja; prim. ljublj. rokopis: Ja se *dalžan* dam; celovški rok.: *dalžnikom*.

niemu le en sam suet izkazal; taku veliku jé tu maihinu človešku serce, de niemu ne suet, ne uoda, ne sonce, ne nebu ni zadoste, koker s. Augustinus govori: „Inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te“: nepokoinu jé naše serce, dokler u' tebe, o Bug, ne počiva, iz katerih bessedi se vidi, de tu človešku serce zunai Boga use tu drugu premaga, ker onu samu u' Bugu niega počitik inu zastopnost naide. Pametnu tedei odgovoril jé philosophus.

29. Jernej Basar.

Pridige. 1734.

1. Iz predgovora.

Po tim, kir je meni od mojih vikših naloženu bilu u' krajnskimu jeziku ene bukve popisat, so meni na misov peršle taiste sicer majhine, pak vender imenitne bukvice, Exercitia s. očeta Ignatia imenvane. Inu kir letè, skuzi noterdajanje inu resvetlenje božje od duhovniga premišluvanja popisane, tolku nebeških skrivnusti inu posebnih naukov u' sebi zapopadejo, de so taiste usi učeni inu bogaboječi, ja tudi vikši namestniki Kristusovi visoku hualili inu u' veliki časti deržali, sem si naprej uzel, moje čez lete bukvice žložene pridige vunkej na svitlobo dati. Zdajci pak u' začetku tiga meni naloženiga della sem en dajlni čas premišluval, na kaj za eno vižo be govoril, inu z' kaj za enimi puštabi al čerkami bè krajnske besede pisal. Zakaj je raminu velik zločik mej ludmy slovenskiga jezika: eni namejsti *l* špogajo *u*, kakor: sem *biv;* drugi pak *l* namejsti *u:* sem *bil.* Eni nikatere besede izrečejo hitru, drugi pak taiste potegnejo, koker: so *potlačili*, so *potlačyli*, inu toku naprej; dokler je velik izločik tudi per drugih besedah, sem otel per timo mojmo pisanjo eno srejdno pot deržati, katero tebi u' timu predgovoru pokažem.

1. Večidev pišem, koker je u' bukvah krajnskih „evangeliov“, u' katerih namejsti *u* najdeš postavlen *l:* sem *bil*, inu ne: sem *biv.*

9. Per nikaterih besedah ne perstavim zadni *i*, koker: znam *pisat*, kir bè imel reči: znam *pisati;* glihi viži ne perstavim *u*, kir bè ga sicer imel perstavit, koker: u' *taistim* kraju, namejsti: u' *taistimu.*

14. Sem se ogibal nemških besedy, kulkur sem mogel, zunej tistih, katere so že krajnskimo jeziko lastne postale, koker: *ursoh, folk, kunšt.*

15. Ukupej pišem inu stisnem koker eno besedo: *žnym, nesim,* aku bè lyh ymel dvè izločit: *ž' nym,* cum illo, *ne sim,* non sum.

16. Useh leteh izločkov konc bè se lohku sturil skuzi lete čerke: ` ´ ^; kir pak preveč pogostu postavlene bè morebiti večі zmešnjavo delale, zatigavola taiste na strani pustim, samu u' enih krajih zaznamnijem, kadar namreč očem ta zadni *a* al' *e* nisku, kasnu inu (toku rekoč) z' zapertimi usti izreči, koker: *oni terpè,* illi patiuntur; *leta,* volitat; *letà,* ista.

Skuzi taku krajnsku pisanje jest Slovencam obene terdne regelce ne stavim, temuč samu pot rezodenem k' lohkešimo branjo tiga mojga pisanja.

2. *O zamudi času.*

Ne pusti obeniga dneva nepridnu preteči, de na bo ta nerkraiši čas minil brez tuojga dobička. „Particula boni doni (diei) te non praetereat.“ Toku učy s. duh skuzi usta tiga modriga inu tebe, o človek, opominja, de bè obéne lepe pèrložnosti ne zamudel dobru sturyti. „Nullam occasionem exercendae virtutis omitte.“ Dokler lepa perložnost je, koker ena tica, katera tebi k'. nogam sede inu se pusty lohku ujeti; če hitru po njè na sežeš, zupet zlety inu se (tok' rekoč) tebi smeja, kir jo ne boš več lohku dobil. Ravnu toku lepi čas inu perložnost dobrih dell' se tebi dostikrat naklóni; če iz lenobe inu nemarnosti opustiš dobru sturyti, čas bo pretekel, pèrložnosti ne boš več ymel, dopernesti dobre della, tebi posèbnu potrebna k' izveličanjo tuoje duše. Tiga en lepi nauk ymaš nad gobovmi, od katerih govory današni evangeli: Leti só čakali na tisti čas, ob katerim je ymel naš izveličar ondi mimu pojti, inu koker hitru so ga ugledali, so zdajci svoj glas uzdignili inu so diali: „Lubi mojster, usmili se čez nas!“ Nyh prošnja je bila ušlišana, kir so od svojih gob očišeni postali. Kadar bè oni bili po nyh lenóbi postopali, okuli sebe gledali inu prazne pogovore mej seboj deržali, bè bili zapravli leto lepo perložnost, zamudili Kristusa inu bè ne bili od nyh gob očišeni.

30. Miha Paglovec.

a) Iz predgovora k „Tomažu Kempenčanu“. 1745.

Lete zlate bukvice zavolo teh lepih inu svetih navukou so v' usse sorte sprahe, ja cilu, koker spriča Henricus Somelius, en imeniten jesuvitar, v turško spraho prestaulene, inu nobene bukve sunei svetiga pisma nisso ble tulkukrat predrukane, koker so ble lete .... De bi tedei tudi ti lubi Slovenci inu Krainci tiga velikiga nuca inu fruhta, kateri skuz branie ali poslušanie teh bukvic se zadoby, se mogli poslužiti inu k' nucu nyh dušic se deležni sturiti, se je ta muja perložila, taiste v' kransko, okuli Lublane navadno spraho preložiti, z' tako skerbjo inu spregledaniam, de tudi ti gmein ludje bodo taiste lehka zastopili; zakaj eni inu drugi navuki, v' teh bukvicah zapopadeni, so težku tudi tim Latincam zastopiti; de se pak bodo mogli zastopiti, so taki navuki za te gmein ludy taku rezloženi, koker taiste ta laški inu nembški izkladovic izkladajo, rezločjo inu zastopit odkazujejo, dokler per tim delu, to je, de so se lete bukvice v' krainsko spraho prestavile, so se taki možje pomujali, kateri te štiri sprahe, latinsko, nembško, laško inu krainsko so dobru znali inu zastopili, de skuzi to, kar v' latinski sprahi je bilu težku zastopit, je nekei ta nembška, nekei pak tudi ta laška inu skorei leta narveč rezločila, kaj je otel ta vučenik z' en navuk nam naprei nesti. [1])

b) Iz predgovora k „Sveti vojski“. 1747.

Kar vi, lubi moy Krainci ali Slovenci, v' letih bukvicah bodete brali, letu je nekadei vučil inu spissal v' laški sprahi ta vučeni inu za niega brumnosti volo sylnu znani inu imenitni

[1]) Paglovec se ni s svojim imenom podpisal, temveč na naslovnem listu stoji: „Skuzi dua mašnika Petrinarja (tako so takrat imenovali vse posvetne duhovnike ali neredovnike po apostolu sv. Petru) inu faimaštra iz gorenske krainske strani k duhovnimu nucu tim Slovencam v' druk dane.“ — V pravopisu zamenjuje Paglovec *ž* in *š*, *z* in *s* ter piše brez vsake doslednosti, kakor njegovi predniki Janez Krstnik, Hipolit in Rogerij; tudi Basarjeva pravila mu niso znana.

P. Laurentius Scupuli . . . Po niegovi smerti so one v' usse sorte sprahe preložene inu prestaulene. De bi tedei tudi ti ludje, kateri samu krainsko ali slovensko spraho znajo, ali pak drugi, kateri lete bukvice v' eni drugi sprahi nimajo, se mogli leteh prou nucnih, v' teh bukvicah zapopadeneh navukou deležni sturiti, se je en deželski mašnik pomujal, te zlata vredne bukvice v' to krainsko, okuli Lublane navadno spraho preložiti, v' druk dati inu to perložnost ussim sturiti, se z' timi nucnimi bukvicami preskerbiti.

31. Kajkavski pisatelji v XVII. stoletju.

Bolj živo in veselo gibanje se kaže v tej dobi na književnem polju kajkavskem. Kajkavska književnost je v tej dobi mnogo večja od ostale slovenske ter jo daleč nadkriljuje, kakor gledé na pisavo, ki je mnogo čistejša in pravilnejša od naše, tako z ozirom na vsebino knjig, ki niso samo nabožne, temveč tudi posvetne in učene. Med kajkavskimi pisatelji slové v tem času: redovnik Ivan Belostenec († 1675) po svojem velikem latinsko-ilirskem in ilirsko-latinskem rečniku „Gazophylacium latino-illyricum“, ki je prišel še le po njegovi smrti v Zagrebu leta 1740. na svetlo in ki še dandanes slovi kot izvrsten slovar; nató Pavel Vitezović iz Senja, prijatelj in vrstnik našega Valvazorja, zaradi svoje „Kronike“ (1696) in drugih slovstvenih del; potém zagrebški škof Peter Petretić po svojih evangelijih (1651) in redovnik Jurij Habdelić po svojem rečniku (1670) in po knjigi „Prvi otca našega Adama greh“ (1674).

32. Peter Petretić.

Sv. evangeliji. 1651.

1. Iz predgovora.

Já takájže búduči pastirom i biškupom nedostojnem cirkve zagrebečke, želéči nasleduvati ove imenuvane velikoga imena (kem se já ne prispodabljam) i velike dostojnosti biškupe, vsem serdcem jesem želel na početke moje biškupije i dendenešni

želém „salutem populorum meae curae commissorum“, dušnoga zveličenja ljuctvú i ovcam duhovnem, pazke moje pastírske i biškupske preporučenem i zručenem; te poimene i navlastitò jesem toga želel i vezda ga želém vam, ô poštuvani brati, slovenskoga orsaga plebanuši i duhovni pastiri, kotere já na početke moje biškupije poleg časti i dúžnosti moje hotevši pomoči i kolikò tolikò zlehkotiti vu vaše takájže pastirske časti i dúžnosti; jesem zboga vas i zaradi vaše potreboče včinil (nê sam po sebe, nego) po drugeh, gluboko vučeneh i visokò mudreh redovneh ljudéh i pastireh cirkveneh: nájpervlje réči svéteh evangeliomov (kii su vu slovenskom orsage okolu godišča obični i navadni) iz dijačkoga te vugerskoga textuša na naše pravo slovensko, zagrebečko slovo pravdenò (poleg moje štime) prenesti, od reči do reči, gde je bilo moguče te je slovenščina prepustila. A gde pák tó né bilo príkladno, jesem včinil dijačke réči tak spisati, da ijm právoga razmenja vrazil nésem. Negde pak nekotere židovske réči jesem na meste ostavil, následujući vu tom drugeh národov evangeliome preobernene.

Zato, po keh dób pred tem toga né bilo videti vu našem slovenskom orsagé slovenskem jezikom dostojnò štampaneh evangeliomov, já, gledeči na občinsko dobro te na duhovneh pastirov potreboču, jesem včinil ove evangeliome slovenske ispraviti i štampati, vu to ime, da bi naši cirkveni pastiri i prodekatori slovenski svéte evangeliome iz knjig slovenskeh pred ljuctvom čteli, poleg običaja i návade prodekatorov vugerskeh, nemškeh, čéškeh i kranjskeh, koteri svéte evangeliomé vsaki vu svoj jezik imaju preobernene i štampane. [1])

[1]) V glasoslovju je opomniti, da se namesto nenaglašenega *i* v končnicah že piše polglasni *e*, na pr. po drugeh pastireh = po drugih pastirih; pazke moje . . . zručenem = pazki moji . . . zručenim.

Izmed manj znanih besed omenjamo sledeče: *takajže*, takoj, pri tej priči, prav tako; *takajže búduči* pastirom = ker sem baš sedaj pastir. *Búduči*, indem, da, weil (= bodoč.) *Želém* (stsl. želějem), stara oblika nam. želim. *Pazka*, skrb. *Kotere ... hotevši pomoči* itd. = katerim sem hotel pomoči in jim kolikor toliko olajšati pot v vaše sedanje pastirske časti in dolžnosti. *Štima*, mnenje, sodba. *Razmenje* (= razumenje) *vraziti*, motiti. *Dijački*, latinski. *Ispraviti, spraviti*, urediti, uravnati. *Prodekator*, propovednik. *Čteti*, brati (čtejem — štejem, čitati).

2. *Opazka o posvetnih pesmih.*

Vzemi na pamet, da se ova popévka (od četireh poslednjeh doguvánjih) hasnovitò more popévati na svádbah i goščenjah i ostaleh veselicah telovneh, búduči ona jedna duhovna vúzda, kûm se stezuju grehi lakomnosti te pijanosti z vnogemi drugemi, koteri iz sveckoga veselja pohágjaju. I tó dosta budi ovde od popévkih pridáneh, koteremi se vnógi návuki, vu sveteh evangeliomeh zaperti, tomače i na razum dajú, i koteremi se od seh dób z voljum božjum, po menje po več, od leta do leta budu vun púkale i trébile gore rečene nečiste i nespodobne popévke, dokle se strébe i zateru.

Ove pérve i za ovemi prišestné popévke jesu ovde postávljene v to ime, da se popévaju, né le prav vu cirkvah, po svétkeh, pod mešami ali na procesjah od cirkve do cirkve pútujuči, nego i po delatnikeh vu vsake féle mestah, rekši na polje koséči, orjúči, ženjuči etc., na goricah kopajuči, kóleči etc. mesto nâvadneh negdášnjeh stáreh pogánskeh i sramotneh popévkih, kotere priprosti ljúdi, poimene ženskoga spola, gustòkrat popévaju, pléšuči, táncajuči, délajuči, doma, vune na polje, na goricah, sramotno se šáleči ta druge ljudi, kéh názoči ne, ogovârajuči i te takove gréhe za šálu jemljúči te za ništar deržéči [1]).

[1]) *Doguvanje* nam. dugovanje (dolgovanje). Schuld, Funktion; sedaj pravimo: pesem od štirih poslednjih reči. *Kûm*, skrčen orodnik = s kojum, s kojo. *Od popévkih pridáneh* = od popévek pridanih; rodilnik *popévkih* je napravljen po sestavljeni pridevniški sklanji. — *Prišestné popévke* = sledeče pesmi. *Prišesten, prišestje* (Ankunft) izvajamo od korena *šed*, ki živi v glagolu: šel, hoditi. *Na goricah kóleči* (= *kolječi*): koliti, pfählen, stocken, den Weinstock stützen. *Kéh názoči ne* = kojih ni navzoči, ki niso navzočni. *Kéh:* skrčen rodilnik nam. kojih, stsl. kyih, kyh.

Da bi laže izpodrinil posvetne pesmi, je podložil Petretić svoje pobožne tistim napevom, po katerih so prepevali najbolj priljubljene narodne pesmi. Tako se naj na pr. pesem „Ave, maris stella“ poje po napevu narodne pesmi „Hranila devojka tri sive sokole“. Druge pobožne pesmi je zopet podložil drugim narodnim napevom, kakor na pr. po pesmih: Igralo kolo sinko; Posejal sem bažulek (= fižolek); Lepo mi poje črni kos..

33. Jurij Habdelić.

„Prvi otca našega Adama greh.“ 1674.

1. Predgovor.

Nakaniuši našega zveličitela gospodina Kristusa zemeljski žitek nakratkom popisati slovenskem našem jezikom i iz njega neke kerščanske navuke izpeljati, dojde mi na pamet, da ne bu morebiti žal pobožnomu štaucu, ako u napredek k jednemi knigami porušenje nature človečanske poznamenujem, kotera iz pervoga otca našega Adama i njegove pregreške izhaja, kotera je zrok bila pogubljenja usega človečanskoga naroda, i zbog toga sina božjega na ou suet prišestka. Ar se uffam, da, spoznauši zjedne strane veliku našu nevolju, zdruge pakò nepreséžnu milošču i miloserdnost Boga našega, ki se je dostojal za grehe naše našem mlahauem telom obleči, spoznamo takaiše i dužnost našu, kum smo mu zavezani na zahvalnost i vekivečnu službu. Naj adda bude [1]).

2. Nestalnost preprostega ljudstva.

Leto adda ono 1573. naglo se zbuči mužadia proti gospode i plemenitem ljudem, ta zrok dajuč, da ju gospoda na tlake i dohodke penezne takve nemilo naganjaju, kakve premagati ne more. Zato zbukom oružje, kakvo je gdo mogel imati, zdignu, najpervo vu onom polju (reči su Ištvanfieve), ktero na širokom medj vodami Savum i Kupum stoij; i berže časa spravi se oboružnoga, ali neumetelnoga ljuctva do dest jezer, i tak da bi se čez brege svoje naglo Sava razleala, tak ono ljuctvo, kadgoder je išlo, plemenitaške duore i hiže je razbialo, robilo, žgalo. Medj temi pako duori i hižami najpervi je bila plemenita, viteškoga človeka Jurja Punekoniča na Samoborskom polju, ki je malo pervo iz turskoga sužanstva bil vušal. Odonud pako proti Save iduč, usem su onuda stoječem velik strah zaudali, i ako su

[1]) *Štaucu:* daj. od samost. štavec = čitavec, čitalec. *Prišestek,* Ankunft, kor. *šed* (v glag. šel, hoditi). *Ar,* zakaj, ker. *Uffam se:* upam. *Mlahav:* slab, slaboten. *Adda:* torej, tedaj.

kteroga plemenita človeka u ruke dobili, takí su ga nemilo zarazili . . .

Prevoziuši se adda čez Savu, kajgoder lepšeh bilo duorov i marofov, naulastito pako Ferenca Tahia, ke je on bil lepo cifrasto učinil načiniti, ognjem i oružjem jesu prez vse milošče terli i žgali. Bili su u te slepe naglosti blizu ure prišli na Doljnu Stubicu, gde hasnovite toplice zuiraju na pomoč unogeh betežneh. Onde tabor postaviuši, razposlaše okolu in okolu omamljene srečicum muže, ki prez nijednoga razloga dvore i imanja plemenitska žgaše i robiše i na ništar staviše, i unožina pak usaki dan mladeh mužičeu (tolvajčičev) k njim se pridružavaše.

I gda bi se ih unogo jezer vkup bilo spravilo, zebrali su si poglavara nekoga Matea Gubesa, ki jim se je medj drugemi i umetelneši i mudreši i proti gospode serčeneši videl, koga su i kraljeuskum častjum nespametno imenuvali i daruvali. Posta adda Gubes muž kraljem [1]).

[1]) *Zdignu, posta, razposlaše, žgaše, robiše, staviše* so aoristi. *Mužadija:* moštvo, kmetstvo. *Zbučiti se,* dvigniti, upreti se; *zbuk* vstaja, upor; *buka,* ropot. *Zaraziti:* na tla pobiti. *Ke je on učinil načiniti:* katere je on dal napraviti (sezidati); *cifrast,* načičkan, s čičkami (cifra) okrašen. *Srečicum omamljen,* od sreče omamljen. *Pridružavaše:* 3. edn. oseba imperfektova.

Preporod slovenskega slovstva.

1765—1843.

A.

34. Prehodna doba. 1765—1795.

Slovstvo vsakega naroda je v ozki zvezi z občno ljudsko prosveto. Državne naredbe, ki povzdigajo narodovo omiko, pospešujejo ob enem tudi njegovo književnost. Tekom osemnajstega veka je propadalo slovensko slovstvo vedno bolj in bolj; bati se je bilo, da se slovenski jezik popolnoma izpodrine iz knjige. Preprosto ljudstvo večinoma ni znalo čitati, v znanosti pa je gospodovala latinščina in nemščina. Za pouk in omiko preprostega naroda država ni mnogo storila; občinske in zasebne šole so bile redke in še te slabo urejene. Še le blaga cesarica Marija Terezija je ljudsko šolstvo povzdignila na višjo stopinjo. Pomnoživši glavne in ljudske učilnice, je razglasila leta 1774. občno postavo, po kateri so preustrojili pouk na omenjenih šolah. Delo svoje matere nadaljujoč, je pomnožil cesar Jožef II. število nižjih šol ter je naložil staršem dolžnost, da so pošiljali otroke v šolo. Ta skrb za ljudsko izobrazbo je imela blagodejnih nasledkov tudi na slovstvenem polju. Pod tem mogočnim vplivom se je oživilo slovensko slovstvo, in enkrat probujeno, se je razvijalo tako hitro in vidno, da se njega razcvet ne meri po sto-, temveč po desetletjih. Znamljivo je nadalje, da kalí naše književnosti niso poganjale sedaj le v središču slovenskega ozemlja, temveč da so vznikle močne in krepke v vseh slovenskih pokrajinah. Po svojem razvitku se deli slovenska književnost od leta 1765. do 1843. v tri dobe, in sicer v dobo *A.* od leta 1765.—1795.

z Markom Pohlinom, *B.* od leta 1795—1830. z Valentinom Vodnikom, in *C.* od leta 1830.—1843. s Francetom Prešérnom.

* * *

Zadnja desetletja je imela slovenska književnost svoje zavetje skoro le med redovniki. Naravno je tedaj, da se je v njihovi sredi tudi oživila. Avguštinec Marko Pohlin je stopil kot marljiv in vnet književnik na zapuščeno polje slovenskega slovstva. Zbravši okoli sebe vse delavne moči, je določeval smér jeziku in slovstvu. Svoje delovanje je začel z abecednikom leta 1765., s katerim je ustregel ljudstvu in šoli. Videč, da je pisateljem najprej slovnice potreba, ako hoté pisati pravilno in dosledno, je izdal tri leta pozneje „Kranjsko gramatiko“ (1768), a žal našemu jeziku na škodo. Oče Pohlin je hodil namreč svoja pota, ne oziraje se na živo govorico preprostega naroda, niti na svoje prednike. Dajal je svojevoljno jeziku pravila, katerih nikjer v njem ne nahajamo; koval je in izmišljal besede proti duhu našega jezika ter je razlagal njih pomen zgolj po svoji bujni domišljiji. Pohlinova slovnica ima svoje mesto daleč za Bohoričevo prvo poskušnjo (1584), a vendar je bila nje potreba tolika, da je leta 1783. doživela drugo izdajo. Smatrajoč se za prvega slovničarja, je nadaljeval oče Marko svoje jezikoslovne novotarije ter je izdal že dolgo obetano in težko pričakovano „Malo besedišče treh jezikov“ (1782), kateremu je deset let pozneje sledil slovar „Glossarium slavicum“. Meneč, da nima slovenščina dovolj lastnih besed, je sprejemal Pohlin v svoja rečnika popačene nemške izraze, ali pa je zajemal besede iz drugih, največ čeških knjig; kjer ni našel pravih poznamenovanj, tam jih je izmišljal samovoljno, pomen slovenskih besed in njih pisavo pa je razlagal iz arabskega, grškega in drugih jezikov. [1]

[1]) V dokaz naj služijo sledeči zgledi: *Arreč*, Ursache, Ursprung. To besedo si je Marko takó-le izmislil: *Reč* = Sache, *as* (ali prispodobljeno ar) ex verbo *as* — ur (Ursprung), torej: Ur-sache. *Bradinstvu*, männliches Alter. *Dolipisk*, Abschrift. *Listmarn*, *listmarnek*, schriftverständig, Student. *Oslovšena*, Versammlung ungelehrter Leute. *Sajovc*, Cyclops. *Za zlo gorivzamem*, übelaufnehmen. *Spevorečnek*, Dichter. — „*Ajd*, germ. Heyde, a gr. α privat. et εἴδω,

Srečnejši je bil Pohlin v svojem delovanju za preprosto ljudstvo. Z bistrim očesom je spoznal, da potrebuje narod knjig, po katerih se naj privadi čitanju, da se tako povzdigne do višje omike. V to svrho je prevajal in izdajal spise duhovne vsebine, kakor molitvene bukvice, katekizme, pridige; največjo zaslugo pa si je stekel s posvetnimi knjigami, kakor so na pr. Bukvice za rajtinge, Opravek tega človeka, Kmetom za potrebo in pomoč, Kratkočasne uganke.

Pohlinovo književno delovanje je bilo vsestransko in jako plodovito. Pisal je v latinskem in laškem, v nemškem in slovenskem jeziku ter je spravil na svetlo kakih dvajset tiskanih knjig, v rokopisu pa jih je ostavil do deset. Med zadnjimi je najznamenitejše delo književna zgodovina slovenska, katero je izdalo zgodovinsko društvo kranjsko leta 1862. z naslovom „Bibliotheca Carnioliae“.

Osobito velik napredek se je storil v naši književnosti s tem, da so se jeli sedaj ozirati tudi na posvetne potrebe preprostega naroda, dočim so poprej razen slovnic in slovarjev spisovali le knjige nabožne vsebine. V tem oziru je Marko Pohlin oral ledino. Obžalovati je le, da je v svojih spisih jezik hudo pačil. A temu se ne čudi, kdor pomisli, da je Pohlin, rojen v Ljubljani (1735), stopil že kot dvajsetleten mladenič v samostan bosih avguštincev v Mariabrunnu blizu Dunaja in je živel vedno le po mestih, sprva v svojem rojstnem mestu kot propovednik in subprior, pozneje pa večjidel na Dunaju kot prednikov namestnik in vodja samostanskih novincev v Mariabrunnu († 1801). Pohlin ni poznaval nepopačene govorice preprostega naroda, temveč je iskal svoj vzor v jeziku, kakor so ga govorili navadni meščani.

* * *

Najlepše se je koncem osemnajstega veka razvijala nabožna književnost. Vsem na čelu stojita najboljša tedanja pisatelja,

---

video, quasi caecus, non videns Deum in creatis.“ *Mojškra* (= moj in škric). *Persegam* (ali = k' persam, na perse segam, ali = perst stegam). *Pridega* (od glag. pridem). *Prôsenc* a sencé, quia Janus bifrons figuratur. *Tork* a terem, quia Mars omnia frangit et devastat. *Želod* (od glag. želim). *Župan, zupan*, oh hebrejskega in kaldejskega *sar*, star, in iz slovanskega *pan* (gospod).

Jurij Japelj in Blaž Kumerdej. Prvi, rojen v Kamniku (1744), se je šolal v Ljubljani, dvanajst let je kaplanoval v Trstu, je bil škofovski tajnik v Ljubljani in pozneje dekan na Gorenjskem. Leta 1799. je postal kanonik v Celovcu in potém višji nadzornik ljudskih šol v krški škofiji. Naposled je bil izvoljen za tržaškega škofa, ali ta veseli glas mu je došel na smrtni postelji (1807). Japelj se sveti kakor zvezda danica v slovenskem slovstvu. Njegova delavnost je bila vsestranska in plodonosna. Za šolske potrebe je priredil „Veliki katekizem“, ki je doživel štiri izdaje; za preprosto ljudstvo je izdal „Liste in evangelije“, svojim duhovnim tovarišem pa je priskrbel „Pridige za vse nedelje skozi leto“ v dveh delih. Izvrstnega prestavljalca se kaže Japelj v svojih „Cerkvenih pesmih“ (1784 in pozneje), katere je za tisto dobo preložil prav izvrstno in izmed katerih se nekatere še dandanes pojó; tako na pr. „Pred tabo na kolenih, o Bog, te molimo,“ ali „Pred stolom tvoje milosti Tvoj verni ljud kleči.“

Japljevo najznamenitejše delo je prevod sv. pisma. Začel ga je skupno z Blažem Kumerdejem (1738—1805), ki je, rojen na Bledu na Gorenjskem, dobro poznaval slovenski jezik. Prevod sta pričela z novim zakonom, ki je prišel v dveh zvezkih na svetlo (l. 1784. in 1786., v drugi, izboljšani izdaji pa l. 1800. in 1804.). Nató sta skupaj dodelala prve štiri Mojzesove bukve, kar pride Kumerdej, ki je bil vodja malih šol v Ljubljani, za okrajnega šolskega poročevalca v Celje. Vsled tega se je prevod zakasnil in Japelj je izdal sam dva zvezka starega zakona (1791 in 1796). Ostale dele starega zakona so priskrbeli drugi prelagatelji, med katerimi se najbolj odlikuje Jožef Škrinjar, in celo prvo katoliško sv. pismo je prišlo na svetlo do leta 1802. Prevod katoliškega sv. pisma, ki je na veliko čast tedanjim pisateljem, se mora imenovati prav dobro in vestno delo. Saj so pa tudi sodelovali pri njem najboljši književniki tiste dobe; zakaj preden je kak zvezek izšel, ga je presodil in pregledal poseben odbor, v katerem so delovali najboljši poznavatelji našega jezika, med njimi Japelj in Kumerdej, Jožef Škrinjar, Jožef

Debevc, ki je spisal predgovor o čitanju sv. pisma starega zakona, in Valentin Vodnik, prvi naš pesnik in književnik v naslednji dobi.

Japelj in Kumerdej sta se pri svojem delu ozirala tudi na slovanske prevode in sta zajemala iz raznih slovanskih rečnikov. Prizadevala sta si pisati čisto slovenščino, iztrebivši iz Dalmatinove biblije nepotrebne tuje besede, ter sta povzročila velik prevrat v slovenskem jeziku. Pisala sta po Bohoričevi slovnici, ne gledé na Pohlina, a mnogo bolje od Trubarja in Dalmatina, tako da smemo zlasti drugo izdajo njunega novega zakona imenovati najpravilnejšo slovensko knjigo do tiste dobe. O njuni delavnosti in o njunem jezikoznanstvu pričajo tudi zapuščeni rokopisi. Japelj je ostavil obširno slovensko slovnico, primerjajoče sklanjatve slovanskih jezikov in več prevodov nemških pesmi Mendelssohna, Gellerta, Kleista in Hagedorna; Kumerdej pa je spisal „Poskušnjo o kranjskem pravopisu“, slovensko slovnico in rečnik, a vrh tega je v svojem poklicu mnogo deloval za naše šolstvo in je izdal čitanko za ljudske učilnice.

* * *

Vsestranska književna probujenost v tej dobi ima tudi v pesniškem oziru zabeležiti nov napredek. Dočim so doslej izdajali le cerkvene pesmi, med katerimi so se najbolj priljubile romarske pesmi (1757—1775) Cirkničana Jakoba Repeža, svete pesmi duhovnika Maksimilijana Redeskinija [1775] [1])

[1]) Že kajkavski pisatelj *Peter Petretić* (gl. str. 115.) si je prizadeval namesto narodnih pesmi uvesti svete pesmi med ljudstvo. Isto prikazen nahajamo tudi na Slovenskem, kjer so si v 18. in tudi začetkom 19. stoletja različni pisatelji prizadevali posvetne (čestokrat „nečiste in nespodobne“) pesmi iztrebiti in jih nadomestiti s svetimi. Tako je izdal *Ahac Stržinar*, škofov namestnik in oskrbnik v Gornjem gradu v Savinjski dolini, *„Katoliš-keršanskiga vuka peissme“* leta 1729., kjer med drugimi navedenimi vzroki pravi: „Treki inu zadni uržoh, zakai so lete svete peissme sturiene, ie leta: de bi te druge prazne, nanúcne, folš peissme opustili, namésti tih pak te svete peissme peli.“

Nadalje je izdal *Primož Lavrenčič*, duhovnik tovarištva Jezusovega, *„Missionske katoliš-karšanske peissme“* l. 1752., kjer pravi v predgovoru, da je po večkratni prošnji ustregel splošni želji ter „ene stare pejssme pogmerau

in cerkvene pesmi Jurija Japlja (1784), pokažejo se sedaj že pojavi posvetnega pesništva v umetnem stihotvorstvu (šestomer, distihon). Po Pohlinovem prizadevanju je zbral oče Janez Damascen, t. j. Tržičan Feliks Dev razne posvetne pesmi ter jih izdal v treh zbirkah od leta 1779.—1781. pod naslovom: „Skupspravljanje kranjskih pisanic od lepih umetnostij". Te zbirke so prvič zato zanimive, ker so v našem slovstvu prva poskušnja, da so jeli z združenimi močmi gojiti posvetno pesništvo, in drugič, ker se nahajajo v njej prvenci Vodnikove muze. V Devovih „Pisanicah" je pognalo tudi dramatsko pesništvo svoje prve kalí; saj nam podajajo libreto prve slovenske opere „Belin", ki jo je uglasbil kamniški učitelj in orglavec Jakob Zupan.[1]) Temu početku sta sledili deset let

---

inu perstavou, te nove pak . . . vkop zložou inu na svitlobo dau z' tem vupeinem, de vi bodete vse posvetne inu nesramne pejssme opustili, same pak leté nove inu svete pejli Bogu k' časti inu k' vaših duš zveličejnu."

Posvetni duhovnik *Maksimilijan Redeskini*, ki je izdal *„Osem inu šestdeset sveteh pesm"* (skerbnu skup zbrane, pobulšane inu pogmirane) l. 1775. v Ljubljani na svetlo, navaja tudi sličen vzrok, zakaj je objavil pesmi, in sicer: „de bi se teiste zalublene, gerde, od pregrešneh rečy skupzložene popevke, katire so eni dodusehmal dostikrat sami sebi inu drugem k' pohuišanju pejlli, posehmal usem iz pote inu iz glave spravele. . . . Pojte, mladi inu stari, možje inu žene, ledeg inu zakonski, ob nedellah, ob praznekeh, ob dellovnekeh, v cirkvi, na božji poti, per procesji, na pojlu, doma, zlasti na preji, de se nigdar več taiste strupene glas teh drajn pod stenami ali na vasi, ampak usellej ta Bogu perjetna štima teh sv. pesm do neba rezlega."

[1]) M. Pohlin piše v svoji književni zgodovini „Bibliotheca Carnioliae" o „Belinu" sledeče: „Suppan Jacob, ludi et chori magister Kamnecensis, egregius compositor et musicus, composuit melodias et modos musicos pro theatrali opera carniolica: *Bellin*, ena opera, quam composuit et 1780 in 8 evulgavit *P. J. Damascenus*."

V Pisanicah leta 1780. pa čitamo naslednje opazke: „Kraynskeh modric žaluvanje čez tu predolgu gorideržanje svojega Bellina v' laškeh duželah. Vesele kraynskeh modric na prihod njeh Bellina. Opereta. Zapopadk. Bellin (sonce), ena senca dobrutliveh oblastnikov, bode za svoje lubeznivoste inu krotkoste volo od Rhodarjov za boga goriuzet; za leto čast se Burja (vetr), teh nausmileneh gospodarjov senca, zabstojn muja. On bo zavržen ter iz špotam za svoje hudobnoste volo iz rhodarskeh ottočec stiran." — O početku slov. dramatike glej str. 106.

pozneje veseli igri „Županova Micika“ in „Veseli dan ali Matiček se ženi“, kateri je, prav v domačem duhu preloženi, spravil Anton Linhart v Ljubljani na oder.[1])

Za razvitek naše književnosti je pomenljivo tudi društvo „Academia operosorum Labacensium — Ljubljanska teh delavnih modrina“, ki se je zanimalo za vedo in umetnost. Ustanovljeno že početkom osemnajstega veka, je začelo društvo kmalu hirati ter je popolnoma prenehalo, dokler ga niso Pohlin, Japelj in Kumerdej znova oživili (1781). Najbistrejši možje iste dobo so bili udje te ljubljanske akademije. Njej na čelu je bil marljivi grof Janez Edling, vladni šolski poročevalec, ki je kakor Kumerdej deloval tudi na polju šolske in vzgojeslovne književnosti. Posebno pa je zaslovel Anton Linhart (1756—1795), iz Radovljice domá. Ta je izdal zbirko nemških pesmi „Blumen aus Krain“ (1781), kjer se po stari slovenski narodni pesmi opeva „Boj med vitezom Lambergarjem in Pegamom“; proslavil pa se je po svoji nemško pisani kranjski zgodovini (v dveh delih 1788 in 1791), ki se gledé na razsodnost vrlo odlikuje od prejšnjih zgodovinskih del. Za domačo književnost si je stekel s tem zaslug, da je prvi spravil gori omenjeni igri v predelani obliki na oder in da je za preprosto ljudstvo preložil knjigo „O kugi in bolezni goveje živine“ (1792).

* * *

[1]) „*Županova Micka.* Ena komedia v' dveh akteh. Prenarjena po tej nemški: *Die Feldmühle*, inu v' Lublani jegrana v' lejti 1790.“ — „*Ta vesseli dan, ali Matiček se ženi.* Ena komedia v' pet aktih. Obdelana po ti francoski: La folle journée, ou *le mariage de Figaro* par M. de Beaumarchais. Stiskana v' Lublani v' lejti 1790.“ — Obe igri je Linhart prav po domače predelal na podlagi narodnega življenja in narodnih običajev. „Županovo Miciko“ so predstavljali diletantje z lepim uspehem v ljubljanskem deželnem gledališču dne 28. grudna l. 1789. Od te dobe do leta 1848. ni bilo več nikakih slovenskih gledališčnih predstav v Ljubljani. Še le leta 1848. je začelo prirejati takozvano „Slovensko društvo v Ljubljani“ slovenske besede in predstave v deželnem gledališču, toda tudi te so z društvom vred prenehale leta 1851. Pozneje je prirejala slovenske predstave ljubljanska čitalnica, dokler se ni ustanovilo „*Dramatično društvo*“ leta 1867., ki pospešuje slovensko dramatiko do najnovejšega časa, posebno odkar (l. 1892) imamo v Ljubljani novo deželno gledališče.

Književno gibanje je bile zadnjo četrt osemnajstega veka prav živahno, toda žal, da se ni razvijalo v pravem tiru. Ne poznavajoč del prednikov, ali jih ošabno preziraje, so kovali tedanji književniki slovenščino v nenaravne spone, sprva Marko Pohlin, za njim pa skoro vsi njegovi vrstniki. Ne da bi bili slovnico posnemali iz jezika, so silili jezik v samovoljno izumljena pravila brez zdravih načel in brez vsake doslednosti ter so krpali besede po tujem kopitu. Glavni znak te dobe je njen nemčevalni značaj; vsi spisi imajo na sebi pečat tujega duha, ki jim je bil edini voditelj v pisavi. Le Japelj in Kumerdej sta se proti koncu osemnajstega stoletja rešila teh nenaravnih, tujih spon. [1])

Proti tako samovoljnemu delovanju Marka Pohlina in njegovih vrstnikov se je hitro vzdignil glasen odpor, in sicer, kar je jako znamljivo, najprej v sosednjih slovenskih pokrajinah. Krepko se mu je ustavljal prvi slovenski pisatelj na Koroškem, jezuit in misijonar Ožbald Gutsman (r. v Grabštajnu 1727, † v Celovcu 1790), v „Kristjanskih resnicah“ (1770), dodavši jim „Opombe o slovenskem in kranjskem pravopisu“, v katerih

[1]) *Marko Pohlin* je samolastno zgolj po svoji domišljiji razlagal imena in dajal nauke v svoji slovnici. *Sclavonier* so mu Saklavoni, Sklavoni: die Feindwürger; *Mährer, Moravci:* die Bezwinger; *Böhmen, Bojemi:* die Fürchterlichen; *Pohlen, Pojlaki;* die Feldlägerer; *Reussen, Ressajeni:* die Zänker.

„Die erste Vorstadt in Wien, so man aus Krain kommt, hat von den Crainern den Namen *Widen* bekommen, weil sie ankommende einander fragten: Videš Dunej? ware die Antwort: Videm.“

Tudi s pomočjo bogoslovne vede je dokazoval pisavo besed, na pr. pisavo *Buh* namesto Bog je takó-le opravičeval: „Das einzige Wort *Buh* seye genug zur Zeugniß, worin man die dreyeinige Gottheit so wunderbar ausgedruckt erblicket.“ Črka *B* kaže kot prvi soglasnik v abecedi na Boga očeta kot izvir vseh stvari, samoglasnik *u* na božjega sinú, in *h*, ki ga s sapo izgovarjamo, je znamenje svetega duha.

Kako se morajo kovati pesmi po kranjsko, razkazuje v nekaterih zgledih; zlasti priporoča latinski heksameter in stavi za vzor slovenskim pesnikom sledeči svoj stih:

„Pišeta, pure, race, koštrune, kopune, teleta.“

A vendar tudi pravi: „*Natur, Genie und Uibung* machen auch in Krayn den geschicktesten Poeten, was sonst *Mühe und Kopfbrechen* nicht zuwegenbringen.“

očitno pobija Pohlinove jezikoslovne novotarije. Gutsmanov jezik nam kaže koroško narečje ter se odlikuje po svoji čistoti in pravilnosti. Videč, da je Pohlinova slovnica napačna, je spisal sam slovensko slovnico (1777), ki je zlasti zaradi tega zanimiva, ker je Gutsman prvi v njej zaznamoval šestero sklonov. Knjiga je bila jako pripravna in njena vrednost se kaže tudi v tem, da je doživela šest izdaj. [1]) Vsakdanjim potrebam ustrezajoč, je izdal Gutsman „Evangelije in branje“ (1780) ter sestavil velik nemško-slovenski rečnik (1789). To je najznamenitejše njegovo delo in ima še dandanes svojo

[1]) Gutsmanova slovnica („Windische Sprachlehre, verfasset von Oswald Gutsmann, k. k. Missionarien in Kärnten“) je gledé prejšnjih dokaj samostojna. Po geslu „Nil discit, qui sine ordine discit“ zavrača v predgovoru one, ki ponosno velévajo, naj se slovenje narečje — nepridno, ubožno, pokvarjeno — požene iz dežele, češ: „Aber sachte mit dergleichen Vorurtheilen! Die windische Sprache ist nicht etwann ein einzeles, von der übrigen Menschenwelt ausgeschältes Zeug. Man betrachte nur jene Kette der slavischen Nationen, die von dem äußersten Eismeere bis an das adriatische sich herziehet. Uibersehe man mit einem kritischen Blicke Kärnten, Steyermark, Krain, das Littorale, Dalmatien, Kroatien, Sklavonien; die Strecken der Winden, Bosnerkroaten, Raizen, Slowaken, Rußniaken in Ungarn; Gallizien, Lodomerien, Mähren, Böhmen etc. und dann wird man mir die vielleicht noch nie aufgeworfene Frage beantworten können, ob man in mehreren Theilen der großen österreichischen Monarchie deutsch oder slavisch spreche? Genug Ehre hiemit und Bürgerrecht für die windische Mundart, als welche nicht minder ein ächter, obschon unglücklicher Zweig von der slavischen Stammsprache ist, die sich durch so viele Erbkönigreiche und Lande verbreitet.“ — Nesreča, piše dalje, je to, da slovenji jezik govori le preprosto ljudstvo, da ginejo besede za višjo oliko, da se celo učenjaki ravnajo po ljudskih napakah. Nekateri vidijo, kako je prav, ali zvijajo in olikujejo jezik zopet po svojem dozdevku (nach ihrem Dünkel). Kako so Nemci dospeli do knjižnega jezika? Tudi preprosti Slovenci rajši poslušajo in so ponosni, kadar se jim govori v lepši besedi njihovi, kar vem iz lastne izkušnje (da ich in meinem Missionsamte alle windischen Pfarren abgelaufen, und dennoch überall in einer mittelmäßigen Nettigkeit redend, mit Beyfalle bin verstanden worden). Sicer sem se v mnogih rečéh podal na preprosto izreko, na pr. biu, gledau, nam. bil, gledal; pa to si vsak lahko sam popravi. Žal, da so slovanska ljudstva z verstvom največ sprejela ali latinske ali nemške črke, svoje pa, katerih ena namestuje po tri ali štiri (sch, tsch), prepustila Ilircem in Rusom. Sprejmite te bukvice blagovoljno; čim več mi bo pomočnikov, tem prej izide dostojen slovar.

vrednost, ker hrani v sebi natanko zabeležen jezikovni zaklad koroške slovenščine.

Manj kakor Gutsman so nasprotovali Pohlinu štajerski pisatelji. Razen Žige Popoviča, ki je ostavil v rokopisu posebno razpravo o Pohlinovi slovnici, se je oglasil le Celjan Jožef Hasl proti kranjskemu jezikoslovcu v „Svetem postu“ (1770), kjer v predgovoru ponižno razkazuje, kako se loči od Pohlinovih pravopisnih pravil. Drugi štajerski pisatelji pa niso gledali na nikak slovniški napredek, vsak le pišoč v okornem jeziku svojega okraja; tako je na pr. France Gorjup spisal v narečju celjske okolice svoje „Evangeljske nauke za vse nedelje in praznike“ (1770). Le Jurij Zelenko (Mihael Zagajšek), župnik na Kalobju, se je ravnal po Pohlinu v svoji „Slovenski gramatiki“ (prva v domačem jeziku pisana slovnica 1791), kjer pa jezik skoro še bolj pači kakor njegov prednik. Nekaterim književnikom pa ni bilo toliko mari za pravilen jezik, kakor za gospodarske potrebe na kmetih. Dobro stran Pohlinovega delovanja sta tedaj posnemala Anton Breznik, duhovnik v Žalcu, ki je izdal „Večno pratiko o gospodarstvu“ (1789), in Janez Goličnik, rojen v Mozirju, ki je priskrbel v slovenskem prevodu „Antona Janše Popolno poučenje za vse čebelarje“ (1792 v Celju). [1])

[1]) *Anton Janša* je bil znamenit kranjski čebelar (rojen 1734 na Breznici na Gorenjskem, umrl 1773 na Dunaju), ki je imel, preden je šel na Dunaj, po sto panjev čebel in je živel takorekoč ob čebelarstvu. Konec l. 1766. je prišel s svojim najmlajšim bratom Lovrom na Dunaj v novo bakrorezno-risarsko akademijsko šolo, pridruženo prejšnji akademijski slikarski šoli, zato da bi se priučil umetnemu risanju. Ko pa je gospodarska družba avstrijska l. 1769. iskala zase čebelarja v tuji deželi, se je oglasil naš Anton Janša za to službo. Cesarica Marija Terezija je vsled družbene spomenice dovolila „čebelarskemu učitelju dunajskemu“ 360 gld. na leto; to plačo pa je v kratkem povišala na 630 gld. „dem in der Bienenpflege besonders erfahrenen krainerischen Maler Janscha“.

Janša je bil torej prvi čebelarski učitelj na Dunaju, ki je hodil kot popotni čebelarski učitelj poučevat po deželi in ga je, kakor sam trdi, prihajalo poslušat mnogo kmetskega ljudstva. Janša pa ni svojih koristnih in novih naukov samo ustno razširjal, temveč je tudi spisal za svoje učence in kmete *„Razpravo o čebelnih rojih“* (Abhandlung vom Schwärmen der

Najznamenitejša prikazen v tej dobi na Štajerskem pa je Leopold Volkmer (1741—1816), slavni pesnik Slovenskih goric, ki je prvi zlagal vesele slovenske posvetne pesmi in basni ter jih dajal med ljudi. Rojen v Ljutomeru, je služil za duhovnika v Ptuju in v njegovem okraju. Ni bilo poštene veselice, kjer bi ne bil povsod priljubljeni pesnik Volkmer razveselil družbe s kratkočasno pesmico v prijazni domači besedi. Pesnikovati je najbrž začel že leta 1765., ko je postal duhovnik pri Sv. Ožbaldu blizu Ptuja, in je zložil na stotine cerkvenih in posvetnih pesmi, ezopskih basni, deloma izvirnih, deloma po Gellertu, Gleimu in Lessingu posnetih. Razen tega je izdal pridige in krščanski nauk ter je marsikaj zapustil v rokopisu. Njegove pesmi so polne lepih naukov in nedolžnih šal ter so se tako priljubile, da jih ljudje po Slovenskih goricah še sedaj radi pojó.

* * *

V tej dobi slovenski pisatelji še niso imeli skupnega knjižnega jezika in enotne pisave. Vsak je rajši spisoval knjige v tistem jeziku, katerega so govorili ljudje v njegovem okraju in ga tedaj najbolj umeli. Osobito ogrski Slovenci kraj Mure ob meji štajerski so pisali dosledno in popolnoma v svojem narečju. Zató je slovenščina prekmurskih književnikov prav lepa in čista in njih pisava se gledé na pravilnost odlikuje od drugih (kranjskih in štajerskih) pisateljev. Vrsto njihovih književnikov začenja Štefan Küzmič, šurdanski župnik na Ogr-

---

Bienen, von A Janscha", na Dunaju, 1771, str. 126, 8°, pozneje l. 1774. in 1775.). Zraven tega spisa je nameraval izdati še popolni nauk o čebelarstvu, toda smrt ga je prehitela. Našli so pa v rokopisu njegovo delo ter ga izdali dve leti po njegovi smrti pod naslovom „Des Anton Janscha, sel. sehr erfahrnen Bienenwirthes und k. k. Lehrers der Bienenzucht zu Wien, hinterlassene vollständige *Lehre von der Bienenzucht*" (na Dunaju, 1775., str. 240 v 8°, pozneje 1777, 1790, 1807).

Tudi slovenskim čebelarjem bi naj koristili Janševi nauki; zatorej je poslovenil njegovo prvo knjigo sloveči kranjski čebelar Peter Pavel Glavár, župnik v Komendi (sv. Petra) na Kranjskem l. 1776., toda spis ni prišel na svetlo. Že le devetnajst let po Janševi smrti je poslovenil štajerski župnik in čebelar J. Goličnik drugo Janševo knjigo in jo izdal v Celju 1792 (str. 200 v 8°).

skem, ki je izdal „Novi zakon“ za ogrske Slovence v Halli na Saksonskem (1771, večkrat ponatisnjen, leta 1848. pomnožen s psalterjem [žoltarjem] Trpljana Šandorja). Pravopis je po madjarskem jeziku uravnan kakor pri kajkavskih pisateljih šestnajstega in sedemnajstega stoletja, toda jezik je prav domač; zlasti mu služijo deležniki na -vši in dovršni glagoli v sedanjiku za prihodnji pomen. Vreden naslednik mu je bil Miklavž Küzmič, tudi ogrski Slovenec, ki je mnogo koristil s svojimi knjigami, kakor so na pr. abecednik, razni molitveniki, sv. evangeliji in katekizmi (od l. 1780. dalje).

35. Marko Pohlin.

a) Hvála o. Marku iz Pisanic. 1779.

Ta je meni peržgal leto luč 'nu lušt mi naredil,
zvestu pošlušat', al tud' krajnske modrice pojó,
ktir' si je vzel bil naprej, to krajnsko špraho ottrebit',
'nu je od nje nam na dan krajnsko grammatiko dal.
Koker je zbrisan ta bil, k' je znešl pot z' labirintha,
kjer je klovčeč rezvil 'nu po niti vonšl,
koker je kunštnu, stare dervesa take sturiti,
de s teh suheh verhov frišna mladika rasè,
ali plevevno nivo napravit', de rase pšenica,
de se sama respne inu se čista gostí:
toku znajden je ta, k' je krajnske jezik tok vednu
noveč pod regelce dijal 'nu ga rihteg uči.
De b' le skorej vondal kaj več od tega jezika,
de b' le oblubo končal, ktiro nam tukej daje![1] . . .

Janez Mihelič.

[1]) Nemški predgovor tej slovnici je zanimiv; zatorej naj sledé nekateri odstavki *v Marnovem* prevodu:

„Šolska mladina se zdaj ne priganja tolikanj k latinščini, kakor k izvoljeni nemščini. *O da bi se poprijemala tudi prave krajnščine*, ker ji bo po dokončanih šolah vmes v tem jeziku skrbeti za lastni blagor, pa tudi drugim v prid. To smo zanemarjali; torej ni čudo, da nas tujci v naši deželi zasmehujejo ter nam očitajo, da besede krademo, češ, da jih, ker nimamo lastnih, na posodo moramo jemati iz drugih jezikov, ali da se v tujih krajih sramovati moramo svojega jezika in da se vedemo, domov se vrnivši, kakor da smo celò

b) Iz predgovora h Kratkočasnim ugankam. 1788.

Kokú je poč tu, si bo merski êdn mislel, katiremu bodo lete bukuvce v' roke ali pred očy prišle, koku je tu, de en človek je na tu zapadl, Krayncam take qvante (kakeršne so uganke inu čudne kunšte) pisati inu v druku vonjidti pustiti? — Na tako vižo, koker se meni zdy, be bil jest že kmalu s pervega konca to pervo uganko, tvojo misl, lube moj perjatl, uganil. Al povej meni, moj lube, kaj otše tu poč tolkajn čudnega biti? — Tu je meni ena uganka, čez katiro se ti čudi, katiro meni rezloži: de dadusehmal, ke so Kraynci že na merski ene rečy, koker nigdar poprej, zapadli, še nòhčé na take rečy zapadl ni, katire so že v' drugeh šprahah na dan inu med ludy dane ble, katire merski enemu, tudi med gmain pukam, ali za dolge čas si krajšati, ali med drušeno en smeh ali špas početi služejo, merski enega v' eni ali drugi ręči poduče, [1]) njemu njegov tumpast um zbrusejo, pamet ubrišejo ter človeka v' več rečeh bel vednega inu znajdenega delajo.

---

pozabili svoj materin jezik. *Nikar se ne sramujmo, pvedragi rojaki, svojega materinega jezika;* ni tako slab, kakor si ga mislite."

„Daleč so zabredli z našim jezikom, da se zdi, da ga hočejo med učenimi celò odpraviti in zatreti. — To preprečiti, je prvi pomoček *slovnica*, drugi *popoln slovar, ki ga že tudi pripravljam in ga očetovini na korist hočem dodelati*, ako me bo le kdo podpiral. Brez teh dveh perotnic si jezik ne more pomagati nakvišku."

„Naš tako blagi, tako koristni, tako sveti jezik je v vojvodini kranjski za nekaj let tako upadel, da bi ga stari Kranjci jedva še poznali. Kaj je temu vzrok? Med drugimi to, ker ni bilo nobenega ravnila, nobene slovnice, po kateri bi se bila mogla pravilnost poiskati ali bi se naj bila izkazovala. Mnogi, ali da rečem prav, vsi so vzdihovali po kaki slovnici. Jaz sevéda tudi. — Ujunačil sem se storiti vsaj to, česar doslej ni še storil noben rojak. Če me kdo prekosi, dobro! veselilo me bo, da sem *s svojim delcem izpodbudil druge* se izkazovati v boljšem delu."

[1]) Črko ę je uvedel o. Pohlin za dolgi é (ѣ); po njem so jo rabili v knjigah, dokler ji ni Kopitar v svoji slovnici l. 1808. boja napovedal. Kako so se pismenke ę posluževali, nam kažejo zgledi pri Pohlinu, Japlju, Kumerdeju in Vodniku. Namesto ę piše Kopitar (po francoskem zgledu) é: lép, in ta naglasek pišemo še dandanes v istem pomenu.

Kaj takega so v' stanu uganke inu čudne kunšte sturiti; dokler uganka ja drugega neč ni, koker ena zavytu povedana beseda, ali čudnu inu use drugači, koker je samu na sebi postavlenu prašanje, katiru se skuz eno zakryto pergliho zdej s' to, zdej iz uno rečjo naprejpernêse inu, de be se rezložilu inu uganilu, gorida, časi zatu, de be se kaj k pridnemu uku, časi k zbrihtanju te pamete, časi k potrebnemu rezveselenju tega serca iz ugank vonuzelu.

Te buqve so na krajnski zemli scer res kaj novega; al uganke goridajati inu kunštne, umetne rečy špogaty, je že tudi na Kraynskemu ena stara navada. Nekedej so njeh per mizi, na gosteh inu scer per dobri voli ali v eni perjazni združbi goridajali, de so se pred kregam inu prepiram obvaruvali ter per dobri voli inu perjaznosti obderžali. Toku se še tudi per sedaneh časeh namest klafanja ali oppravlanja per pošteneh ludęh gody. Torej so uganke od useh stanov, od antverhov, od ludy inu žival, od vseh stvary na nebu inu na zemli zložene.

c) **Popis kranjske dežele iz knjige: Kmetom za potrebo.** [1]) **1789.**

Dolga je kraynska zemla 30, široka 25, po ravnemu pak obsęže 214 □ mil, kjer 420.000 duš prebiva, od katireh njeh v' enemu lejtu okoli 13.890 pomerje: namest teh pak da Buh blizu 15.950 otrok na svejt. Po celi duželi se narajma 16 mejst, 22 tergov, čez 200 gradov inu blizu 400 vasy. Kraynci so usi katholš; samu med Novem mejstam inu Metliko stanujejo eni starovirci, katiri veliku ojstrejši póste ked usi katholš deržę. Usi kraynsku ali slavęnsku govorę: per gospôski pak se use po nemšku piše inu naprejnôse. Cela dužela je is gorrame ked is eno keteno skupsklenena.

[1]) Naslov knjige se glasi: *„Kmetam za potrebo inu pomoć ali uka polne vesele inu žalostne pergodbe te vasy Mildhajm.“* Str. 424 v 8°. To je prevod Beckerjeve knjižice „Noth- und Hilfsbüchlein für Bauersleute, oder lehrreiche Freuden- und Trauergeschichte des Dorfes Mildheim.“ Kar je v nemški knjigi pod naslovom *„Auszug aus Wilhelm Denker's Reisebeschreibung“*, je predelal Pohlin po svoje ter namesto nemških tujih dežel popisal *Avstrijo, Turčijo, Rusijo* in *druge slovanske dežele*, in to je *prvi slovenski popis naše domačije.*

Dosti s' teh hribov je scer is ludmy ali gojzdmy prevideneh, al dosti njeh je tudi pusteh inu goleh, na katireh se sneg inu led celu lejtu na staja. Krâs je skorej use ena peč . . . Ta narvikše gorra je Terhlov, 1399 sežęnov od narnižejšeh tla gori visok, ter čez te druge ked en oče čez svoje otroke po celi duželi gleda; po dolini ležę cele pečy, katire so se od te terhle gorre odtergale inu doli zvalile, koker de be se bli kedej gorjaki [1]) is njeme lučali bli. Po drugeh gorrah se čudne duple znajdejo, kjer dovji golobi mladiče valę. Skuz uno v' Postojni se zna čez 2 mile notri hoditi inu čuda te nature v' trebuhu te gorre gledati. Med gorrame stoję po duželi 4 jezera: Wlędsku, Wohinsku, Čępešku inu ta narčudnejše Cirknesku . . . Neč mejn pak, deslih je tolkajn inu toku čudneh vodâ po duželi, tok vonder po eneh krajeh vode nimajo: ali dobra ni . . . Cele dale se narajmajo, kjer drugega ked bičovje ali mâh na rase, po katireh krave okoli lazejo, koker te kumerne krave krayla Faraona, gnoj restresajo inu lačnejše domu pridejo, koker so na pašo šle . . . Od sadja ima dužela use sorte . . . Vinu se prav dobru inu obilnu ima. Marven je tu narzdravše. Čebele znajo Kraynci toku dobru glajštati, de druge v' temu učę. Kader ersje po planinah cvede, dado ti is dolin svoje čebele kjekej; inu kader ajda inu goršica cvedô, dadâ uni svoje na rejo lesem na ravnu doli. Tu je lepú, kader se ludji inu cele vasy ali soseske toku perjaznu med sabo zastopejo. Merski en zastopne čebelâr si per svojeh čebelah enu lejtu po 100 do 200 rajnš perdoby. Dovje inu povodne živale, tudi morske ribe se pousod po duželi lovę; zlasti pak cipe, žerjavi inu tiči use sorte. Ta narveče šac pak bres usega cvibla je živu srebru, železu, jeklu, kar se po duželi kople inu večdejl zdelanu iz dužele pošila. Toku je tudi is povhoveme kožecame dobra kopčya na ptuje kraje. V' duželi se znajde 7 fabrek: 672 hkavskeh stolov, katiri usaku lejtu za 400.000 fl. platna sturę; 56 kladuvov ali fužin, katire lejtne dan

[1]) V „slovarju" l. 1792. piše Pohlin: „*Orjak*, melius *gorjak* a gorra; ut mons gigas alios supereminet". V svojem „besedišču" 1782 še nima besede *gorjak*, pač pa pozna *orjak*, Riese. Tako je namesto *orjak* napravil samostalnik *gorjak* od *gora*, češ, da so *orjaki* po svoji velikosti podobni goram in se morajo zaradi tega imenovati *gorjaki*.

20.897 centov železa pokujejo; le sameh žeblov bo vsaku lejtu skorej za 200.000 fl. predaneh. Sol dobę Kraynci iz morja. Al deslih vse te rečy kraynska zemla ima, tok se vonder zavle Tersta inu množece teh ludy sama preživęti na môre.

36. Jurij Japelj.

a) Veliki katekizem. 1779.

Čestitka presvetli cesarici.

Presvetla samoblastnica! Premilostliva gospa, gospa! Sèdai so enkrat naše goréče žele spólnene. Otroci so kruha prossili, inu nikoger ny bilú, de bi ga njim enaku rèzlomil. Mera inu viža je bila ravnú taku mnoga, kokèr dužele, kir se je delil. Oni, cessarska svetlost, so skuzi Njih materno skerb po timu, kir so keršanskim starišam té narmodreiši postave v' obylnosti vsih potreb dodelili, tudi Njih otročiče po célimu kraljestvu k' eni mizi vkup spravili, kir se jim le ene sorte krùh, ta kruh namreč tiga po vsih podložnih duželah enakiga keršanskiga navuka lómi.

Prau tedai spoštujemo v' Njih tó narvikši bessédnico té cérkve, kir Oni ta navuk taiste tim malim takú rekoč z' mlekam perpravio. Inu zategavolo samú sim Njih narvikšim nevmerjočimu imenu leté na slavénski jezik prenessene bukve perpissati želil, de bi moje hvaležnu sercé za leto neizmerjeno dobroto očitnu na znanje dal inu to milostlivo rokó té narbolši matere tudi Slavéncam pokazal, katéra za njih otroke taku lubeznivu skerby. V letó narvikši materno, cessarsko skerb inu milost se jest inu moje célu keršansku kardelu ponižnu preporočim. Cesarska, krajleva svetlost Njih narpokórniši Karl, lublanski škoff. [1])

[1]) Ta za tisto dobo zanimiva čestitka se nahaja v „Velikem katekizmu“, ki ga je preložil Jurij Japelj. V njem je spredaj nemška in slovenska čestitka, v kateri poklanja knjigo tedanji „Lublanſki Shkoff Karl (Herberstein) Presvetli Rimski Cesarici, Apostolski Krajlici in Vikši Vaivodni v Esterraihu etc.“; vzadi pa pojasnjuje prestavljalec v nemški opomnji pisavo, češ, da se je ravnal bolj po starejših zgledih, kakor po evang. l. 1612., po katekizmu l. 1615., po slovnici l. 1715.

b) Zbrane molitve.[1]) 1786.

Psalm Miserere.

1. Vsmili se čez me iz dobróte tvoje
inu izbriši doli pregrehe moje,
večni Bóg! Pèr tebi, kateri zajde,
vsmilenje najde.

2. Vtopi me globoku v' tih gnad potóke,
de ne pridem spet hudobiam v' róke,
ampak, vùs od gób nótranjih očišen,
tebe le yšem.

3. Pole, moji grehi so men' preznani,
de bi myr okusil pèr moji rani,
oni men' prite v' vsakidanjim djanju,
v' nočnimu spanju.

4. Le čez te, narvikši, sim jest pregrešil:
in' po krivim pôt te pravice zgrešil
zdaj pred tvojo jezo ny več obstati,
kam čem bežati?

5. Kar si ti oznanil, je vse rèsnica,
tvoja sodba ny kakòr zgol pravica,
ti premagaš te, kir se čjo vlotiti
tebe soditi.

6. Jest sim zgol pregreha 'nu zgol gnusoba,
mój život ny druz'ga kèd zgol gniloba,
v' grehih me je mati precj znosila,
v' grehih rodila.

7. Ti rèsnico lubiš 'nu vejst pošteno,
ti dajéš modrést 'nu glavó vučeno,
vuči me skrivnosti, modrósti tvoje,
vupanje moje!

8. Vmy me s' hysópam ter vse próč odperi
in' od mene greh milostnu poberi,
ti me bóš še bòl kakòr sneg pobejlil,
čistost dodejlil.

---

[1]) V „Zbranih molitvah“ je *„perstavik enih krajnskih pejsem*, katere so iz več jezikov vkup zložene“. Psalm Miserere (51. psalm) je zložen v takozvani safiški meri, kakor so jo rabili v prejšnjih časih tudi na Češkem in Poljskem. Japljevi prevodi so izvrstni, tako da se jih je več ohranilo do dandanes v cerkvenih pesmaricah.

9. Naj vušesa moje vesele slišjo,
naj od gnade tvoje obilnost vidio,
zdajci bódo z' reve kosty vstajale,
poskakuvale.

10. Sam si ti, o stvarnik, sèrce očisti
in' ponovi v' meni cèlú obysti,
de tó pravo pôt stanovitnu pójdem,
dókler te dójdem.

11. Od obličja tvojga me proč ne ženi
in' duhá presvet'ga na vzámi meni,
brez njegóve gnade ga ny pošten'ga
v' svejti oben'ga.

12. Naj se spet vesele nazaj povèrne,
kadar reva v' žalost serce prebèrne,
naj opré, Bóg, tvoja mogóčna roka
tvojga otroka.

13. Grešnikam bóm tvoje stèze pokazal,
če jih bóš še z' zgórno močjó pomazal,
tak' se bódo h' tebi nazaj podali,
brumnu ravnali.

14. Reši me, o Bóg, od vojská tih mojih,
ker si ta trôšt in' pomočnik tih tvojih,
potle bó mój jezik častil resnice
tvoje pravice.

15. Odpri moje žnable, de čast pojejo
inu moje vusta to móč slovejo,
s' k'tero si ti mene, Gospód, operal,
gnado pogmeral.

16. Jest bi bil vže ófre, Gospód, pèrnesèl
inu króg altarjov dary obesil,
al na ófrih nimaš, ker ny poštenja,
dopadajenja.

17. Le samú sèrce, od solzá boleče,
je pred tabo, Bóg, vselej dopadeče,
ti ponížne sèrca ne bóš odvèrgèl,
mene zavèrgèl.

c) Pridige za vse nedelje. I. del. 1794.

O delu.

Letę so tę očitne znaminja, moji lubi poslušavci, inu ta strašna móč tęiste klętve, katęro je Bóg po Adamovim grẹhi čez zemljo izrękàl. Inu zarẹss, kaj je bila ta zemla po letẹj klętvi druziga, kakór enu gledališe človẹških nadlóg, katęre ena za drugo od stu lẹjt do stu lẹjt, ja od lẹjta do lẹjta nastópio? Ena skopa, lakomna zemla, katęra ne dá sadù, kakòr še lẹ po velikim dẹli, inu še ta čass ne rada; ena zemla tę žalosti inu grenkósti, katęra tèrnje rody, ne samú tęm, katęri jo obdelujejo z' pótam svojga obraza, ampak tudi vsim gręšnikam, katęri na njej prebivajo.

Inu de je tęmu takú, lubi farmani, taku najdemo my letó tèrnje povsòd, v' karkoli za en stan nass je božja previdnost postavila; antverharji ga najdejo v' svojim antverhi, kupci v' svojih kupčiah, hišni očętje v' svojim gospodarstvi, žolnẹrji na vojski iuu med orožjam, sodniki v' študiranji tẹh postav, duhovni pastirji v' svoji duhovski službi, ti veliki v' svojim gospostvi, ti bogati v' svojim blagi. Taku premislite samy vse stany inu začnite od cessarja noter do tiga narmajnšiga podlóžniga inu povẹjte eno samo službo, en stan, katẹri bi ne imel svojo mujo, svojo tẹžavo, svoje zupèrnosti, svoje sitnosti, ali veliku več tavžent rẹčy, katęre trudio, žalio, martrajo inu morę . . .

Verjamite mi, lubi farmani, če je vękši služba, vękši tèrnje ima okuli sebe, inu kdór hóče svojo dolžnóst natankú spolniti, tá nam zna narbòl resnico od tęga spričati. Ga ny morebiti eniga, de bi v' čassi svojo službo tẹžej ne najdel, kakòr je tá eniga delovca ali najẹmnika, katẹri tẹžo tiga dnęva inu vročine nóssi. Ja tudi krajli čutio leto tèrnje, katęru v' njih krajlẹvih hišah inu cèlú na thróni raste. Salomon, z' vso častjó obdán inu sit vessela inu bogastva, ne najde povsod druziga, kakòr mujo, tèrplẹnje inu žalost tiga sèrcá.

37. Blaž Kumerdej in Jurij Japelj.

a) Sv. pismo novega zakona. [1]) 1784.

Lukež X. 30—36.

En človèk je od Jeruzalema v' Jeriho doli šàl inu je med ràzbójnikè padèl, katęri so ga tudi slęjkli inu ranili, tèr so šli proč inu so go na pol mèrtviga pustili. Pèrmęrilu se je pak, de je en far po tęisti pôti doli šàl, inu kadar je on njega vidil, je męmu šàl. Ravnu taku tudi en levít, kadar je bil na tá kraj prišàl inu je njega vidil, je męmu šàl. En popôtni Samarităn pak je prišàl do njega, inu kadar ga je vidil, se je on njemu v' sèrce vsmilil. Inu on je pèrstópil inu je njegóve rane obęzal inu je nótèr vlyl ólja inu vina, inu ga je vzdignil na svojo živíno, ga je pęlal v' oštario inu ga je oskèrbel. Inu ta drugi dan je on dva dènarja vùn vzęl inu jih je dal oštęrju inu je djal: Imaj skèrb za njega, inu kar bóš koli čez letó več vùn dal, bóm jest, kadar nazaj pójdem, tebi povèrnil.

b) Sv. pismo starega zakona. I. zvezek. 1791.

Iz drugih Mojzesovih bukev. 1—5.

Pójmo Gospodu, zakaj on se je sloveč inu častitliv skazal, kojna inu jezdica je v morje vergel. Gospod je moja moč inu moja hvaležna pejsem, zakaj on je moj odrešenik postal. On je moj Bog, njega hočem jest visoku častiti; on je Bog mojga očeta, inu njega hočem jest povzdigniti. Gospod je kakor en vojšak, njegovu ime je ta vsigamogočni. Pharaonove vozove inu njegovo vojsko je on v morje vergel, njegovi nargorši poglavarji so v Rudečim morji potonili. Brezni so jih pokrili inu ony so k dnu šli kakor kamen.

---

[1]) V predgovoru „Svetega pisma novega testamenta“ I. zvez. 1784. omenjata Japelj in Kumerdej, da sta namesto nepotrebnih besed v Dalmatinovem sv. pismu, kakor *leben, zajhen, guant* itd., rajši rabila domače besede: *živlenje, znaminje, oblačilu;* a navzlic temu vendar pristavljata, da sta namesto Hrenovih izrazov *dedič, odžalnik, potaženje, jezer, bičovati* itd. pisala *erbič, trôštar, trošt, tavžent, gajžlati*, kar nam kaže, da so bile nemške besede globoko ukoreninjene v ljudski govorici.

38. Ožbald Gutsman.

a) Kristjanske resnice. 1770.

1. Predgovor.

Več reči je meni priedprišlu, katire so mene na tu perpravile, da sim lete bukve pod vtisk dau. 1. Je skori enu cielu pomenkanje slovenjeh takeh buku, v' katireh bi te jimenitneiše božje resnice obiuneiši bile rezložene. Od tega je prišlu enu veliku pruti meni inu drugem na znanje danu želenje visokuvredneh gospudou duhounikou, katiri bi radi takešne reči skuz vtisk na svetlobo dane imeli. 2. Je mene nagnalu to vupanje, da kristianske resnice ali duhouni vuki, na tako vižo kaker v' leteh bukveh priednošeni, ne bodejo brez duhounega prida, aku se bojo od duhouneh pastirjou na njih podveržene oučice naraunali, ali pak tudi od pobožneh kristianou posebnu brali. Sama skusnoba inu večbartna spoznanost nam očitnu skaže, da h' pravei pokuri, k' staunemu pobulšanju inu k' večei kristianskei popounosti veliku pomaga inu zamore, kader en kristian te jimenitneiše inu oistreiše vuke večne resnice v' enem ali drugem času zašliši obiuneiši po redi priednositi. Sicer če naprei se bode vidilu, da ta muja, z' katiro se takešne reči na svetlobo vpravijo, je dobru gorvzeta, vupamo še lepše inu pridneiše vcirkoune govore vtisnjene zadobiti. Sedai želim, da sai letu delce sežé h' povečanju časti božje inu k' duhounemu pridu tega bližnega.

2. O ljubezni proti bližnjemu.

Kateri nam to lubezen pruti bližnemu taku močnu perporoči inu gornesse, te sam Kristus Jezus nass prave viže vuči, na katire se leta njegova zapoved zna vriednu dopouniti. On je enemu vučeniku te postave, kiri je ga vprašau, taku odgovoriu: „Ti imaš tvoiga bližnega lubiti, kaker sam sebe.“ Matth. 22. Na tako vižo da ti, o kristian, to zapoved od lubezni pruti bližnemu dopouniš, imaš ti enkatire reči opustiti, enkatire storiti. Zavolo teh reči, katire se imajo vunpustiti, opomene te stari Tobiaž svoiga sina z' temi besiedami: „Karkoli ti ne očeš

da bi se tebi od koga drugega storilu, tega se tudi vari, da ti komu drugemu kai ne storiš.“ Tob. 4. Zavolo tega, kar se iz lubezni svoimu bližnemu ima skazati, sam Kristus taku vuči: „Vse, karkoli očete, da vam ludi storijo, tu tudi vi njim storite.“ Matth. 7. Inu za resnico, kateri se varje tu svoimu bližnemu storiti, kar on sam ne oče, da bi kdu drugi njemu sturiu, inu kateri tu skaže bližnemu, kar on želi, da bi ti drugi njemu skazali, te to postavo te lubezni dopouni. Ampak leta božja zapoved se čez cielega človeka stegne: ona seže na znoternu inu zvunanu človešku djanje, na pamet inu volo, na počutke inu na telesne dele; skuz vse tu inu z' tem vsem bližnega lubiti zapovie. Zatorei, kir ti ne očeš, da bi drugi ludi od tebe hude ali krive sodbe imeli, se ti tudi mureš varuvati, da ne bodeš bližnega krivu inu prevzetnu sodiu. Kir ti želiš inu rad vidiš, da ti drugi od tebe eno dobro namieno deržijo, imaš ti tudi sam per sebi od drugeh vriednu štimanje obderžati. Tebi né dopade, kader drugi ludi imajo na te eno hudo, souražno, nevošlivo volo; tebi pak je dopadlivu, kader ti drugi imajo pruti tebi enu dobru serce inu z' tebo dobru mienijo. Taku tai mureš se ti tudi pruti drugem zaderžati inu nikar hudo volo na koga imeti. Tebi zamerzi, če bi kdu od tebe hudu, nepoštenu govoriu, če bi tebe pred drugemi na sramoto postaviu, če bi tebe z' oistremi inu zaničlivemi besiedami dražiu. Zatu se ti tudi imaš varuvati, da komu drugemu kai takega ne zadeneš. Tebi dopade, kader šlišiš, da tvoi bližni od tebe dobru govori, kader tebi kai hvale, časti ali drugega dobrega perpravi. Raunu se spodubi, da ti po takešnei viži se pruti bližnemu zaderžiš. Tebi hudu inu tešku dije, kader od tega ali hunega človeka ena škoda, ena težava se tebi napravi. Al pak ti nisi enemu drugemu eno li tako nadlugo narediu? Al nisi tvoimu bližnemu eno perpomuč odpovedau inu odtajiu, katiro je on od tebe želiu, inu katiro bi ti njemu lohku mogu skazati? Al nisi tvoiga soseda ali tovarha le z' oistremi besiedami preč odgnau, kateri je tebe za kai prosiu? — O, če bi ti na leto vižo sam sebe otu sprašati, kaku velikubarti bi se ti doužen znašu, da si to zapoved kristianske lubezni prelomiu! Ampak naprei imaš skerbliveiši spomeniti na to dvoino zlastno

doužnust te lubezni, namreč, da ti tudi drugem storiš, kar očeš, da ti drugi tebi storijo, inu da tem drugem ne storiš, kar ne očeš, da bi se tebi od drugeh sturilu.[1])

b) Pregovori in reki iz slovarja.[2]) 1789.

Naiskaka bukva k' svoimu koncu topar da. — Tatouna mati ne vmerje. — Muha, katera perleti, huiši pikni. — Kropliva tudi mladica žje. — Jez viem, kam pess nogo moli. — Visoki gospudi, visoki obeti. — Vela, kamer serce pela. — Ta perva obriest gre za duri siest. — Tudi mladenč starjake sodi. — Vsaki ima svoje lise. — Bodi tebi besieda

[1]) Gutsman se je posluževal v svojih knjigah koroškega narečja in večjidel tako pisal, kakor je govorilo ljudstvo. Opomniti je še posebno, da piše pri sestavljeni sklanji *-ega, -emu*, ne pa, kakor njegovi vrstniki po Kranjskem, *-iga, -imu*, tedaj: *dobrega, drugemu;* toda tudi v drugih sklonih stavi namesto prvotnega *i* polglasni *e*, kakor: od drugeh, pruti drugem, z drugemi. V Gutsmanovih spisih čitamo mnogo le na Koroškem navadnih besed.

[2]) Dvanajst let po prvi izdaji svoje slovnice je objavil Gutsman slovenski slovar „Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter. Verfasset von Oswald Gutsmann, Weltpriester. Klagenfurt. I. A. v. Kleinmayer." 1789. 4°. 568.

Po geslu „Quot linguas calles, tot homines vales" pojasnjuje v predgovoru, zakaj se je slovar nekoliko zakasnil, češ, bode s tem boljši in občinstvo me tudi ne bode vprašalo, koliko časa sem porabil zanj. Prvi pospešitelj je bil neki blagoroden grof (Goeß); podporniki so mu bili nekateri duhovniki svetovni in redovni. Slovar nemško-slovenski je obširen (str. 480); slovensko-nemški del (str. 490—564) je kračji, češ, ker so ga malokateri zahtevali in ker se smemo nadejati, da nam tako popolno delo podá v vseh slovanskih narečjih prav dobro in temeljito zvedeni gospod „Kummerdey". Nato odgovarja nekaterim oporekam, češ, beseda meni ni znana, je le kranjska, pri nas imamo tujko itd., ter razklada, kako je uravnal slovar; naposled piše: „Ungegründeten Kritisirungen setzt man jenes entgegen: Ars osorem non habet nisi ignorantem. Die günstigen Lehrer wollen aber zu meinem Vergnügen glauben, daß ich diese langwierige Arbeit nicht aus Eigennutze, sondern zum Nutzen und Gefallen der Sprachgenossen und Sprachbegierigen übernommen habe, die sich dann auch mit meinem Werke mögen befriedigen, bis sich wer die Mühe giebt ein bessers ans Licht zu geben."

Gutsmanov rečnik je ohranil do dandanes svojo veljavo in ima zaradi tega posebno vrednost, ker hrani besedni zaklad koroško-slovenskega narečja.

mož! — On bi rad leteu, ampak še perje ni zrediu. — Velik ropotic, pak malu mele. — Veči slava kaker krava. — Nišir ne vie, kai mu je Bug odrediu, namieniu. — Lepota vpravi v sramota, liepa je sliepa, veša se na luči zasmodi. — Černa krava ima sai bielu mlieku. — Koliker ludi, toliku čudi. — Kader hudič je biu boun, je biu brumnosti vess poun; kumei je on zdrau postau, je kak' prei hudič ostau. — Taku trebi, kaker tern v peti. — Od hiše kaplive, od žene svadlive rieši nas! — Kar gospoda stori krivu, kmeti plačat' murjo živu. — Enemu kožo vkrasti, hunemu črieule vbogajime dati. — Zna od jelove koze mlieku dobiti. — Mlin mele, kar mu naspe. — Motika kmeta inu krala v eno jamo spraula. — Brez muje se črеul ne obuje. — Štimaneiši so novine kaker starine. — Bug že vie, kirei kozi rug odtrupi. — Vigredni snežiči so žitni voučiči. — Čič je nič, delavec je hlebavec. — Vse mačke so po noči černe. — Kar sviet ima zdai pokritu, bo čez malu vsem očitu. — Bi ne biu skrivavec, bi ne biu kradlovec. — Ni planine brez doline. — Kaker si posteleš, taku boš ležau. — Keda vrana vrano piple? — Liepe besiede stezde inu pote potrieblajo. — Zguda počne žgati, kar kopriva oče ostati. — Človek kaže v' mladusti, kai oče biti v' starusti. — Dobre vole mošne kole. — Baba gobe ženje; dedej sterže korenje; sin použe striela; hči puše diela (müßige Leute). — Krava per gobci mouze. — En pianc se preberne, kader se prekucni. — Kar sprosiš, z' miram nosiš. — On bo bogat, kaker pes rogat. — Bo plačau, kaker vrabel proso. — On ne bo k' sodnemu dnu trobiu. — Telku pomaga žlahta, koliku stara plahta. — Kir se lohku roti, resnice ni. — Kader naibol jigra teče, njei obernit imaš pleče.

39. Jožef Hasl.

Iz predgovora k Svetemu postu.[1]) 1770.

Kir sem jest z' drugimi grešnikami red k' britkusti Kristusoviga terplenja veliku perstavil, se je ja spodobilu, de bi tudi

[1]) Hasl je rojen v Celju leta 1733. in je vstopil v Gradcu k jezuitom. Nató je bil jezuitski pridigar v Ljubljani in naposled župnik pri Sv. Jakobu v Dolu

nekej k' njega časti sturil. Zatorej sim jest na prošnjo enih brumnih inu bogaboječih duš lete bukvice iz latinskiga na kraynsku prepisal, v' katerih bukvicah se celu Kristusovu terplenje na eno kratko inu skupej sylnu lepo vižo režloženu najde.

Letu moje prepisanje scer ni na vejm koku popolnama inu lepu; zakaj pervič je že vselej ena velika težava, bukve iz eniga v' ta drugi, susebnu pak v' kraynski jezik prestaviti. K' drugimu se pak jest še nisim skuz letu pol četertu lejtu mojga pridigarstva v' Lublani toku popolnama na kraynsko besedo navadil, de bi meni na leti veliku na mankalu; ali na eno tako vižo sim jest vender lete bukvice na kraynsku prepisal, de bo vsakteri lohku zastopil, kaj kje očem reči.

Za prestavlanje so meni ble une latinske bukvice dane, katere so v' timu ogerskimu mejstu, Tyrnav z' imenam, tu lejtu 1735. na svitlobo peršle. Lete bukvice tedej sim jest zvestu iz latinskiga v' kraynski jezik prestavil, ter večidejl le po zastopnosti, malu po besedi.

Tu prestavlanje leteh že večkrat spomnenih bukvic sim jest po taki viži tiga govorjenja rovnal, kakeršne viže sim se sam iz branja vsake sorte kraynskih bukov navučil.

Kjer sim vejdl za dobre kraynske besede, katere se lohku zastopijo, tamkej se nisim poslužil z' enimi skazenimi, od Nemcov na posodo vzetimi besedami; kjer so pak meni zmankale dobre kraynske besede, katere bi se lohku zastopile, tamkej sim rajš otel postaviti te že navadne nemške, koker pak ene nove kraynske besede, katere bi blu tešku, al bi celu na blu mogoče zastopiti. V' enih mestah sim jest obedujo, to menj inu to več znano besedo, eno za to drugo naprejpernesl.

Kar tu provpisanje amtiče, sim se jest večidejl te stare navade deržal, ne scer, kir bi jest tu staru provpisanje toliku štimal, ampak zavol tiga, kir se še ludji narveč na tu zastopijo . . .

---

na Štajerskem, kjer je umrl l. 1804. Njegova knjiga ima naslov *„Sveti post, Kristusovimu terplenju posvečen.“* To knjigo je latinski spisal jezuit *Gabrijel Hevenesi*, Jožef Hasl pa jo „na kraynski jezik“ preložil.

Posluži se, kirkol letu moje pismu bereš, posluži se z' letim mojim delam Bogu k' časti, tvoji duši k' izveličanju. Na vzemi meni za zlo, če sim se kje al v' besedi, al pak v' provpisnosti zalejtel. Misli, de jest nisim noben vučenik tiga kraynskiga jezika, ja de nisim enkrat en rojeni Kraync, ampak le en Slovenc iz celanskiga mejsta na Štajerskimu, kir sim se zgul iz lubezni pruti Bogu inu pruti mojimu bližnimu tu, kar znam, navučil ter se še vseskuzi več inu več vučim kraynsku pisati inu govoriti. Tvoj, moj lubeznivi bravc, navredni služabnik Jožeph Hasl, iz tovarštva Jezusoviga.

40. Štefan Küzmič.

Novi zakon. 1771.

1. Lukež VI. 41. 42.

Ka pa glédaš trouho vu ouki brata tvojega, a trám pa vu tvojem lastivnom ouki ne vzemeš na pamet? Ali kakda moreš erci brati tvojemi: brat, nikáj, naj vò vržem trouho, štera je vu ouki tvojem; sám pa vu ouki tvojem tramà ne vídiš. Skazlivec, vrži vò prvle trám z oká tvojega, i teda glédaj, da vò vržeš trouho z okà brata tvojega.

2. Lukež XXIV. 13—35.

Dvà 'z njih sta šla vu onom dnévi v mesto, štero je šéstdesét bižájov od Jeružálema, komi je imè Emaus. I onedva sta si zgučávala med sebom od vsej tisti, štera so se zgoudila. I prigoudilo se je, gda bi si zgučávala i spitávala, i sám Jezuš, se približavši k njima, navküp je šou ž njima. Očí njidva so pa zdržávane bilè, da bi ga ne poznala. Erčè pa njima: Kákše ričí so tou, štere prouti eden drügomi mečeta hodéča, i sta žalostna? Odgovoréči pa eden, komi je imè Kleofás, erčè njemi: Tí si sám tühénec vu Jeružálemi i ne znaš, štera so se zgoudila v njem v eti dnévi? I erčè njim: Štera? Oneva sta pa erkla njemi: Od Jezuša Názarenskoga, kí je bio prorocki mouž, zmožen vu deli i v rejči pred Bogom i vsejm lüstvom. Kakda so ga tà dáli vládnicke popovski i poglavnícke naši na soudbo te smerti, i ráspili so ga. Mí smo se pa vüpali, kaj on bode,

kí odküpi Izraela. Ali ze vsim etim ete je te trétji dén že dnes, kak so eta včinjena. Ali i žene nike z nás so nás sasile, štere so vgojdno rano pri grobi bilė. I geto so nej najšle tejlo njegovo, prišle so, govoréče, ka so videjnje angjelov vidile, kí so pravili, ka on živė. I odíšli so niki onih, kí so z nami, k grobi, i najšli so tak, liki so i te žene povedale; njega so pa nej vidili. I on njim je erkao: Oh nespametni i vükoga srcà vörvati vsa, štera so pravili prorocke! Nej li je potreibno bilou tà trpeti Kristuši i ták notri idti vu diko svojo? I začnovši od Mojžeša i od vsej prorokou, razkládao je njim vsa ona písma, štera so od njega písana. I približavali so se k mesti, v štero so šli. I on se je držao, liki da bi dale šteo idti. I priprávlala sta ga, govoréča: Ostani z nami, ár je sunce že k večéri, i dén se je nagno. I notri je šou, da bi ž njima ostano. I zgoudilo se je, gda bi si doli seo ž njima, vzéo je krüh, blagoslovo ga je, vlomo ga je i dáo ga je njima. Njídva očí so se pa oudprile i poznala sta ga; i on se je nevidouči napravo pred njima. I erkla sta eden drügomi: Nej je náj srcè gorelo vu nama, gda je nama gúčao na pouti, i gda nama je raskládao písma? I gori stanovši vu onoj vöri, povrnola sta se u Jeružálem, i najšla sta vküp spravlene ti edenájset, i ki so ž njimi bilí, govoréči, kaj je gori stano gospoud za istino i skázao se je Šímoni. I oneva sta prepovidávala, štera so se na pouti zgoudila, i kakda je spoznani od njidva vu lámanji krüha [1]).

[1]) Naslov knjige v prvotnem črkopisu se glasi: „*Nouvi zákon* ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa, zdaj oprvics z grcskoga na sztari szlovenszki jezik obrnyeni po *Stevan Küzmicsi*, surdánskom f(arari)." V Halli Saxonskoj 1771. — Jezik prekmurskih Slovencev se zeló približuje kajkavski govorici, vendar tvori záse posebno, takozvano *prekmursko* narečje. Zraven drugih posebnosti si zapomni sledeče: Čisti korenski *u* se izgovarja kot *ü*, na pr. drügi, düh, čüti; *h* v mestniku in rodilniku se izpušča in namesto njega se pritika večkrat *j*. — *Šteri* = kateri, *što* = kdo (kto — hto — što). — Deležnike tvorno-preteklega časa piše po ljudski govorici na *-o; meo* = imel, *krâto* = kratil; — *tühenec* = tujenec, tujec (*h* namesto *j*). — Neka posebnost ogrsko-slovenskega narečja so (nikjer drugje znani) imenovalniki množinski na *-cke*. Ta končnica se prideva samostalnikom, osebe zaznamujočim, in stoji zraven oblik na *-i, -je, -ovje;* na pr. *vladnicke, poglavnicke, prorocke*, nam. vladniki, poglavniki, proroki, ali vladnici, poglavnici,

41. Leopold Volkmer.

a) Basni in pesmi. [1])

Lipa ali slatka kerčma.

1. Pusti, lipa, da zapoje
tvoj priatnik pesme svoje;
pesme so lubezni guč.
Pevcu kerv, kak vsaki reče,
v serčne kamre žgeča teče,
kak če v serce priti žuč?

2. Lipa, ti spiš celo zimo,
se ne gibleš, gda grem mimo:
krivec včasi te zbudi;
pa da žvengli se zglasio,
snežne muhe v te letio,
rečeš: Lipa, le še spi!

3. Kader pa mladletje pride,
zimi rečeš, da odide,
sonce sneg no led tali;
kader krivca jug premaga
no oblake z megle žaga
no s toplotoi podredi;

4. Kader viže vsak' te svoje
po leséh veselo poje,
detel, kos no levica;
kader doli na dvoriši
se kokošji smeh zasliši,
da na gnezdi jaice 'ma:

---

proroci. Zraven teh imenovalnikov nahajamo pa še tudi: *grešnicje, junacje* itd., in bržkone iz takih oblik se je razvil omenjeni imenovalnik *prorocke* itd. — *Ráspili* = razpeli, križali. — *Žene so nás sasile* = žene so nas uplašile; *sas*, Entsetzen; *sasiti*, erschrecken. — *Nespametni i vükoga srcà:* Drugi slovenski pisatelji pišejo: Neumni inu *kasniga serca.*

[1]) Leopolda Volkmerja, pokojnega duhovnika sekavske škofije, *„Fabule ino pésmi“*, je prvi zbral in s kratkim njegovim životopisom na svetlo dal *Anton Murko*, v Gradcu l. 1836. V tej izdaji nahajamo 61 basni in 12 pesmi Volkmerjevih. Murko piše v životopisu, da Volkmerjeve „fabule ino pesmi, polne lepih navukov ino nedolžne šale, še zdaj vsi štajerski Slovenci od vseh najrajši pôjejo, ker so v prosti slovenšini spisane, ino nje vsi pevci lehko zastopijo. Imenitne so tudi Volkmer've cerkvene pesmi ino njihove predige na vse nedele ino praznike celega leta ino njihov keršanski navuk v prédigah.“ Novo zbirko vseh (81) basni in pesmi Volkmerjevih z životopisom vred je izdal prof. dr. Jože Pajek v Mariboru l. 1885.

Volkmer je pisal v narečju svojega kraja, zatorej ima več nenavadnih oblik in besed. Deležniki tvorno-preteklega časa se glasé na *-a*, na pr. *strega, vzea, speja* = stregel, vzel, spel. *Ol* se izgovarja kot *u: guč, žuč* = golč (govor), žolč. Izmed manj znanih domačih besed omenimo *prijatnik* = prijatelj, *krivec* (sever), *žvengel* (ledena sveča), *pavok* (pajek), *verša* (mreža), *vôznik* (ujetnik, od vôza), *levica* (zeba, ščinkavec).

5. Te si oči gor odpiraš
no toploto v' se požiraš,
te se mertva gor zbudiš;
či z oblaka rosa kaple,
zemla spije njene kaple,
te od nje se podrediš.

6. Tota mati te nadaja,
s slatkoi mezgoi te napaja,
piješ, kelko piti češ;
sita berst skoz oka rivaš,
z bersti cvet no listje šivaš
no košata tam stojiš.

7. Slatki duh iz tvoje cvèti
sopi no diši po sveti,
vsa živad ga zasledi;
muhe no posebno čele
obletio te vesele,
k vsaki rečeš: Sedi, pi!

8. Pijejo, da so piane,
neka celo noč ostane
v kerčmi, k domi pot ne zna.
Veter ali dež se vleje,
vboga čela omedleje
no na lipi konec da.

9. Pavok sliši šomotanje,
on ne misli več na spanje,
gre po noči niti prest.
Z niti verše si napravi
no po lipi gor nastavi
eno, dve, tri, tudi šest.

10. Čela sama na se zabi,
verša jo za nogo zgrabi,
mili glas s perotmi da.
Pavok, ker na lov je strega,
hitro teče dol iz brega,
z giftom vbije voznika.

11. Lipa, či daš čeli piti,
pavoki prereži niti,
da ne najde v slaji smert;
škoda je za vsako čelo,
mi skoz njeno kunštno delo
'mamo voisk no 'mamo sterd.

12. Lipa, kaj sem tebi speja,
sem iz moj'ga serca vzea,
kader sem pod toboi sta.
Dugo let nam, lipa, rasi,
naše čele srečno pasi:
vsaka med nam piti da.

b) O slavnem pesniku Slovenskih goric in o njegovi dobi.

Ne samo skrben dušni pastir in moder učitelj mladine, tudi znamenit slovenski pesnik je bil Leopold Volkmer, ki zasluži, da ga tudi v tej reči ovenčamo s slavnim spominom, častitega Anakreonta Slovenskih goric.

Žalostni časi slovenščine so bili za rajnega Volkmerja (1741—1816); vsa v prahu in v mahu zarastla, je spala slovenščina. Sosedje so jo zaničevali, vlastenci se je sramovali; kaj čuda, da ni bilo čitati slovenskih knjig, niti najti moža, ki bi jih pisal. Na kmetih ni bilo šol, po trgih in mestih se je učila nemščina in latinščina. Učeni Slovenci so znali vrlo pisati nemški in latinski, golčati italijanski in francoski, a v svojem materinem jeziku se niso dali slišati, kakor hitro so

oblekli gosposko suknjo. Po knjižnicah ni bilo najti slovenskih knjig razen tu pa tam Gutsmanovega nemško-slovenskega rečnika in pa Kratkega premišljevanja večnih resnic; slovnice izmed tisoč omikanih Slovencev niti eden poznal ni.

Po tri duhovnije si lahko prehodil poprej, nego si našel slovenski evangelij ali pa onih „Osem in šestdeset svetih pesmij“, [1]) in če je kdo znal čitati trpljenje Kristusovo (pasijon) ali povedati sveti evangelij, je bil ljudem kakor prorok imeniten. Veliko duhovnikov je bilo poslanih med Slovence, a ti možje še slovenski čitati niso znali; cerkovnik jih je naučil v soboto čitati sv. evangelij, katerega so v nedeljo s težavo povedali ljudem na propovednici. Ni bilo dobiti slovenskih propovedi, a tudi duhovniki jih niso pisali. Iz nemških in latinskih knjig so po vrhu mlatili in lahko se vé, da je bilo več plev kakor zrnja, kar govor zadene. Tako je žalovala uboga slovenščina, pa tudi omika Slovencev je toliko zaostala, da smo bili narodom v zasmeh. Pogumnega srca je moral biti tedaj mož, kateri se je upal lotiti zaničevanega materinega jezika in zbujati dušno življenje med svojim narodom. To so storili na Kranjskem rajni Jurij Japelj, Gutsman na Koroškem in na Štajerskem naš slavni Volkmer.

Da domorodni pisec kaj velja, mora vse šege, dobre in slabe navade, vse čedne in nečedne lastnosti svojega ljudstva dobro poznati, poznati žile domačih občutkov; kras njegove besede mora biti domač, ne kupljen; mora pa tudi vedeti pravo mero omike materinega jezika, da ga morejo njegovi rojaki dohajati v razumenju. Le kdor zna domače lepo posneti, vrlo tuje blago pa čedno podomačiti, ta zasluži slavno ime domorodnega učitelja, kakor ga rajni Volkmer po pravici zasluži. Njegova beseda ni sicer dosti uglajena, ker ga ni bilo, kdor bi jo bil likal; pa je zadosti prijazna in domača, kakor jo čuješ po Slovenskih goricah. Nove slovnice in novih

[1]) Tukaj omenjene pesmi je izdal *Maksimilijan Redeskini* leta 1775. v Ljubljani pod naslovom *„Osem inu šestdeset svcteh pesm,* katire so na prošnje inu poželenje več brumneh duš skerbnu skup zbrane, pobulšane inu pogmirane k' veče časte božje, teme bližnemu pak k' duhovnemu troštu inu podvučenju na svitlobo dane.“ Gl. str. 123.

oblik ne bodeš našel v njegovih pesmih, pač pa za toliko lepšo množino zrn zdravega nauka in vence cvetlic, polnih slovenskega duha. Ni bilo med Slovenci strasti, ne grde razvade, ne škodljive krivovere, katere bi ne bil zapazil skrbni Volkmer in v kaki priložni basni tako nažgal, da so se krivniki grdobe sramovali in odvadili, nedolžni pa varovali.

Ni bilo domače poštene dobre volje, katere bi ne bil Volkmer oveselil s kako čedno pesmico, naredil ljudem nedolžno šalo za smeh, pa tudi v pouk. Vsi radovedni so čakali ne le kmetski ljudje, ampak tudi duhovski in deželski gospodje, kaj bo novega nakoval pesnik Volkmer; in začuvši novo pesem, so jo Slovenci hitro znali, prepisovali in razpošiljali; v kratkem so jo po vseh krajih peli in čitali in vsa dežela je oživela od pevanja in nedolžnega veselja. Vrli domoljub Volkmer pa tudi ni zamudil svojih rojakov vnemati za vojsko, kadar je bila sila, a tudi bojazljivcem ni prizanesel, ako se niso obnašali junaški. Budil je srčnost svojih rojakov in skrbel za ljubo domovino, za nje slavo in blagostan.

A. Slomšek (1853).

B.

42. Vodnikova doba. 1795—1830.

Na razvitek slovenskega slovstva začetkom devetnajstega veka je pred vsemi vplival blagi mecén baron Žiga Cojz (1747—1819), posestnik bogatih rudnikov na Kranjskem. Sam učen, je nabiral raznoterih znanstvenih pripomočkov: starih knjig, rokopisov, slovenskih in slovanskih spomenikov ter je z njimi vnemal rodoljubne pisatelje za književno delovanje. V svojem krogu je zbiral odličnejše tedanje književnike, učeč jih, kako in kaj naj pišejo, ter presojal njih dela, kažoč jim, kako se mora pisati v slovenskem duhu. Žiga Cojz je izpodbujal in učil Vodnika tako, da je začel ta svoje plodonosno delovanje. Cojz je naročil Vodniku, mlademu duhovniku v Bohinju, naj spiše „Veliko pratiko“ za leto 1795.; na Cojzovo prošnjo je prišel Vodnik v Ljubljano, kjer je pričel leta 1797. izdajati prvi slovenski časnik „Ljubljanske novice od vseh krajev celega svetá.“ V Cojzovi hiši so se shajali Vodnik, Kopitar, Ravnikar in Metelko, glavni stebri in pospešitelji našega književnega preporoda; v Cojzovi knjižnici so se seznanjali s starejšim slovenskim slovstvom.

Hitri razvoj naše književnosti v tej dobi so pospeševali tedanji svetovni dogodki. Francoska revolucija je pretresla vse socijalno življenje. Nove misli so se pojavile, svobodoljubje se je oživilo, narodnostna ideja je vznikla kakor cvetlica iz tal. Ta socijalni prevrat odseva tudi v našem slovstvu, ki je na enkrat vsestransko razširilo dotedanje svoje ozke meje. Vodnikova „Pratika“ in „Ljubljanske novice“ so bile prvi glasni pojav nove slovstvene dobe; v njih so se zraven tvarine, ki jo je kazal naslov, razpravljale zemlje- in narodopisne, vremenoslovne, zgodovinske in jezikoznanske stvari. Važnega pomena za književni in prosvetni razvoj našega naroda je bila

nadalje francoska usvojitev kranjske dežele (1809—1813). Francozi so postavili šolstvo na popolnoma drug temelj. Vse začetne učilnice so bile slovenske; celò na glavni šoli ljubljanski so začetne predmete učili slovenski; na srednjih (trirazrednih) učiliščih, katerih je bilo tedaj petero na Kranjskem (v Ljubljani, Novem mestu, Kranju, Idriji in Postojni) in vrh tega še na liceju v glavnem mestu se je uvedla slovenščina kot obvezen predmet; tudi učni jezik je bil vsaj sprva slovenski in nemški, še le pozneje francoski. Po odhodu Francozov iz kranjske dežele so zopet zaprli slovenščini pot v šole, toda žive potrebe slovenskega pouka niso mogli več zanikavati. Zatorej so si kranjski rodoljubi Cojz, Kopitar in zlasti Ravnikar prizadevali, da bi se ustanovila za bogoslovce stolica slovenskega jezika. Ta želja se je uresničila in leta 1817. je začel profesor France Metelko učiti slovenščino kot obvezen predmet za bogoslovce drugega leta; a tega pouka so se smeli udeleževati tudi licejski dijaki in drugi slušatelji.

Pod dobrodejnimi vplivi te dobe se je v prvi vrsti prerodilo slovensko pesništvo v pravem, narodnem duhu. Vodnik je začel takoj v „Pratiki“ in v „Ljubljanskih novicah“ spevati kratke pesmice v domačem duhu in jeziku. Leta 1806. je dal prvo zbirko svojih pesmi na svetlo, ki jo smemo prav izborno imenovati. Iz prejšnje dobe imamo sicer nekaj pesniških, po knjigi objavljenih poskušenj, ali skoro vse sloné na tuji staroklasični podlagi. Po Cojzovem nasvetu se je Vodnik otresel zastarelih nazorov ter je pokazal vsem prihodnjim pesnikom edino pravo pot, naslanjaje se na narodno pesništvo, čigar bisere so jeli baš tedaj z drugim narodnim blagom vred nabirati. Vodnik je prav za prav začetnik našemu umetnemu pesništvu.

V ravno tistem času so pričeli slovenski jezik likati in čistiti po zdravih načelih, t. j. na podlagi narodne govorice. Vrh tega so proučevali starejše slovenske pisatelje ter primerjali slovenski jezik drugim slovanskim narečjem. Vodniku, še bolj pa Ravnikarju gre velika zasluga, da je slovenščina tako lepo uspevala toliko gledé na slovniško pravilnost, kolikor na besedno čistoto. Vodnik je že pisal lepo prozo, a prekosil ga je Matevž Ravnikar, ki je v svojih štirih knjigah „Zgodbe

sv. pisma za mlade ljudi“ (1815—1817) ustvaril vzor slovenski prozi. Ravnikar je prvi vzorni narodni pisatelj, kakor je Vodnik prvi pesnik slovenski. Ta jezikovni napredek pa spremlja temeljita jezikoslovna znanost. Pohlinovo samovoljno ravnanje je naše književnike prepričalo, da se mora jezik otrebiti nepotrebne tuje navlake in da se morajo pravila, po katerih se naj ravnajo pisatelji, poiskati v jeziku samem in posneti po njem. To nalogo je rešil bistroumni jezikoslovec Jernej Kopitar (1780—1844) s svojo slovensko slovnico. Ta knjiga je prvo sistematično in kritično pisano delo te vrste v naši književnosti. Kopitarjeva slovnica je prva dostojno seznanila druge Slovane z našim jezikom in slovstvom, in oziraje se vseskoz na sorodna slovanska narečja, je zbudila pri Slovencih primerjajoče slovansko jezikoslovje. Kar mahoma je odstranila Pohlinove novotarije ter določila pisavo slovenskim književnikom. Kopitar je zavdal tedanjemu nemčevanju v knjigah, zlasti spolniku smrtni udarec, je opozoril na različnost dovršnih in nedovršnih glagolov ter podal zdrava načela o skladnji in o pravopisu. Kopitar je bil nadalje bistroumen kritik ter je kot presojevalec slovenskih knjig mogočno vplival na smér našega slovstva. Njegove črtice o slovenski slovstveni zgodovini, katere je pridejal slovnici, smemo še sedaj imenovati najboljše in najbolj kritične; vsi poznejši pisatelji so zajemali iz njih podatke o naši starejši književnosti. [1])

[1]) Kako rezko in odločno je postopal Kopitar v svoji slovnici („*Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*“, 1808), kažejo sledeče vrstice, ki opisujejo stanje slovenskih pisateljev v začetku sedanjega stoletja:

„Der Vorwurf des unnöthigen Germanisierens in einzelnen Wörtern und im Syntax trifft mehr und weniger alle unsre (meist übersetzende!) Schriftsteller. Um dieses, wenn nicht verzeihlich, doch begreiflich zu finden, setze man sich an die Stelle eines krainischen Scribenten. Im 8ten oder 10ten Altersjahre hat er den väterlich-slavischen Herd verlassen, um in der deutschen Stadt . . . in deutscher Sprache erzogen zu werden. Nun muß er seine slavische Muttersprache, die er ohnehin in diesem Alter noch nicht in ihrer ganzen Fülle besitzen kann, mit Fleiß vergessen lernen . . . Man wende nicht ein, daß ja in den Städten auch krainisch gesprochen werde! Dieß ist's eben, worüber wir klagen: Truber's leben, lebati, žpiža, mordane, štrytati, hudobo trybati,

Kopitar je tudi spoznal nedostatnost bohoričice. Zatorej si je (od leta 1808. na Dunaju živeč) skupno s slavnim češkim jezikoslovcem Dobrovskim prizadeval, da se ustvari nov slovanski črkopis. V to svrho je poklical leta 1820. med drugimi tudi Ravnikarja in Metelka na Dunaj v posvetovanje, kako naj bi se izboljšal slovenski in slovanski črkopis. Ta shod je bil gledé na občeslovanski pravopis brez uspeha, ali za Slovence je imel važnih nasledkov. Metelko je namreč poskusil sam, kar se ni vsem skupaj posrečilo. Dopolnil je slovenski črkopis in je sestavil na podlagi češke slovnice znamenitega jezikoslovca Dobrovskega slovensko slovnico „Lehrgebäude der slovenischen Sprache“, z lastnim, popravljenim črkopisom. Metel-

jest sem šacau za mertviga, feržmaati, punt (Bund), gospod je vunkaj vlekel (ausgezogen) z' našimi vojskami, doli jemle, gori jemle, cajhen, šenkinga, poberi se tjakaj, vunkaj klicati (ausrufen), gvant, flegar, rihtar, špendia, folk u. s. w. u. s. w. sind dergleichen Blümchen aus dem Krainisch der Städter; und wenn neuere Schriftsteller statt dieser auch einheimische Blumen nehmen, so flechten sie den Kranz doch auf deutsche Art; oder, um ohne Allegorie zu reden, dieses städtische Kauderwelsch ist's, was der künftige Autor in den Jahren seiner Jugendbildung hört; da er selbst in den Schulen deutschen Ideengang bekommen hat, so ist es ihm beynahe zu verzeihen, daß er zufrieden ist, wenn in seinem krainischen Werke nur kein deutsches Wort sich findet, und daß er gar nicht ahndet, daß es auch einen krainischen Syntax gebe. — So ist z. B. unsere neue Bibel-Übersetzung (seit 1784) von Truber's *unnöthigen*, recht nach der Städter Art bloß aus Bequemlichkeit (wenn ihm das echtkrainische Wort nicht sogleich beyfallen wollte) hergesetzten und unter dem *Landvolke nicht einmahl bekannten*, einzelnen deutschen Wörtern ziemlich frey: aber wie viel haben die Revisoren bey der 2ten Auflage des Neuen Testaments noch zu verbessern gefunden — und wie vieles bleibt noch für eine dritte grammatisch-kritische Revision übrig! Im Alten Testamente (die zweyte, nach 1800 herausgekommene Hälfte jedoch rühmlich ausgenommen) stehen übrigens noch immer die jest, ty, on, my, vy, ony, der Vokativ mit: o vy otroci, die aku — taku, und sogar ta, ta, tu, häufig als Artikel u. s. w. ganz unkrainisch da.

Häufigerer *Umgang* unsrer krainischen Schriftsteller *mit dem Landmann*, die Wahl lateinisch geschriebener Werke zum Übersetzen statt der deutschen, Lektüre in solchen slavischen Mundarten, die von Deutschland nichts wissen können, ein vollständiges, aber kritisches und vor allem treues Wörterbuch, und — statt alles dieses eine permanente Kanzel der krainischen Sprache an der Theologie wären sichere unfehlbare Mittel wider das Übel!

kova slovnica si je ohranila kot izmed najboljših stalno mesto v naši književnosti. V njej se je po Dobrovskem razdelil naš glagol v šestero glagolskih vrst in po njej se je trebil in pilil naš jezik od leta 1825. dalje. Toda Metelkov črkopis ni imel dolgo veljave, temveč je povzročil hudo „abecedno vojsko“ v naslednji dobi. V metelčici je pisalo le malo kolo slovenskih književnikov. Prvi se je poskusil v metelčici župnik Janez Zalokar (1792—1872), eden izmed najboljših Metelkovcev. Zalokarjeve knjige so večjidel nabožnega značaja in se odlikujejo po čisti in lepi slovenščini. Osobito so silili z metelčico v ljudske šole in med preprosti narod. Metelko sam je izdal v novem črkopisu več šolskih knjižic, pesnik Blaž Potočnik (1799—1872) „Svete pesmi za velike praznike in godove“ in Jožef Burger (1800—1870) več povesti Krištofa Schmida.

* * *

Pa ne samo po Kranjskem, tudi po drugih slovenskih pokrajinah se je jelo v tej dobi naše slovstvo čvrsto razvijati. Živahno gibanje je nastalo osobito na Štajerskem. Tu so že davno čutili veliko potrebo, da se pravilnemu slovenskemu jeziku priučé bodoči duhovniki in uradniki za dolnje Štajersko. Zaradi tega se je ustanovila prva stolica slovenskega jezika na graškem liceju leta 1812. Na modroslovnem oddelku je Janez Primic, skriptor na licejski knjižnici, prvi učil slovenščino po tri ure na teden. A žal, vsled Primičeve bolezni je ta pouk črez tri leta popolnoma prenehal in se obnovil še le leta 1823. po Kolomanu Kvasu. Ta začetek pa je bil velike važnosti za Slovence, zlasti ker sta se iz njega izcimili sedanji stolici slovanskega in slovenskega jezikoznanstva in slovstva na graškem vseučilišču. Janez Primic (1785—1823), rojen v Zalogu na Dolenjskem, je bil sredotočje slovstvenemu delovanju v Gradcu. Spisal je nekaj knjig za učne potrebe, tako na pr. „Abecedo za Slovence“ in „Pravo pot k dobremu stanu“ (1812). Njegova „Nemško-slovenska branja“ (1813) in „Novi nemško-slovenski bukvár“ (1814) sta sicer v pisavi precej nedostatni, vendar za tisto dobo zelo poučni knjigi. Ob istem času je deloval pravnik Janez Šmigoc, iz Haloz na Štajer-

skem domá, ter je izdal za oni čas prav dobro, vsakdanjemu pouku namenjeno slovnico („Theoretiseh-praktische windische Sprachlehre“, v Gradcu 1812). Kot pesnik se sme imenovati Štefan Modrinjak (r. 1774. v Središču blizu Ormoža, † 1827 kot župnik pri Sv. Miklavžu blizu Ljutomera). Ob veselih priložnostih je zlagal preproste pesmice kakor njegov prednik Leopold Volkmer, od katerega pa se odlikuje po jeziku kakor po vsebini. Njegove pesmi nam kažejo velik pesniški dar, toda žal, da se ni mogel v estetičnem in umetniškem oziru popeti do višje stopinje.

Najdelavnejši in najzaslužnejši pisatelj te dobe na Štajerskem pa je bil Peter Dajnko (1787—1873), rojen pri Sv. Petru blizu Radgone, kjer je najpoprej služil za kaplana, potém pa je bil dekan pri Veliki Nedelji in častni kanonik lavantinske škofije. Dajnko je zgodaj zastavil svoje plodovito pero ter spisal nad dvajset slovenskih knjig, ki so vse namenjene vsakdanjim potrebam. Posebno pozornost je sevéda obračal na cerkvene in šolske knjige, katerih je bilo tedaj na Štajerskem živo treba. V to svrho je izdajal abecedne knjižice, molitvenike, evangelije, katekizme. Cerkveno in posvetno petje je zeló pospeševal s svojima pesmaricama, kjer je sto cerkvenih in stopetdeset posvetnih (mnogo Volkmerjevih) pesmi z dvesto ugankami zbral in izdal (1826 in 1827). Preprostemu kmetovalcu je ustregel s povestjo „Kmet Izidor s svojimi otroki in ljudmi“, gospodarju pa s „Čbelarstvom“ (1831). Pri svojem književnem delovanju je čutil tudi Dajnko kakor njegovi vrstniki na Kranjskem, da je bohoričica nedostatna. Zató je že pred Metelkom predrugačil in dopolnil slovensko abecedo ter jo razglasil v svoji marljivo sestavljeni slovnici „Lehrbuch der windischen Sprache“ leta 1824. Ta črkopis, dajnčica imenovan, pa se ni mnogo razširil. Le Dajnko sam ter Vido Rižner v svojih molitvenikih (1828) in Anton Šerf (Pad in vzdig človeka, 1832; Pridige za vse nedelje, 1835) so pisali v tej novi abecedi. Tako so imeli Slovenci ob enem trojno abecedo in bati se je bilo, da se bodo pisatelji še bolj ločili po narečjih in črkopisu.

* * *

Manj živo, a vendar znamenito je književno delovanje pri koroških Slovencih. Vreden naslednik pisatelju Gutsmanu je bil Urban Jarnik (1784—1844), ki je, zanimajoč se za vsak slovstveni napredek, začel leta 1812. priobčevati svoja dela v vezani in nevezani besedi. Jarniku gre važno mesto med prvimi buditelji in književniki koroških Slovencev. Kot pesnik je zlagal mične izvirne pesmice ali jih prestavljal iz nemščine; preprostemu narodu je podajal nabožne in poučne knjige (Zbér lépih ukov za slovensko mladino, 1814; Sadjereja, 1817; Jedro krščanskih resnic; Evangeliji in branje, itd.); na znanstvenem polju pa se je osobito zanimal za slovensko zgodovino in jezikoslovje. Trudil se je, da bi se uravnal pismeni jezik po zdravih načelih ter se očistil tuje primesi. V to svrho je priredil šesto izdajo Gutsmanove slovnice (1829) in sestavljal obširne slovarje. Važen je njegov „Etymologikon der slovenischen Mundart“ (1832). Ob enem je bil marljiv nabiratelj narodnega blaga in ustanovitelj slovenskega narečjeslovja po spisu „Obraz slovenskega narečja na Koroškem“ (1842). Rokopisna ostalina nam kaže, kako marljivo je proučeval narodopisje in staro zgodovino slavnega Korotana; vsi spisi pričajo o njegovi izredni marljivosti in o vsestranski izobraženosti. Zraven Jarnika se sme s ponosom imenovati narodni pesnik in pevec Miha Andreaš, tkalec v Rožni dolini (1762—1821). Preprost in neuk mož, je zlagal slovenske pesmi in jim skladal tudi napeve. Snovi svojim pesmim je jemal iz vsakdanjega življenja (primerjaj pesmi: Francoska vojska; Praznost svetá) ter pel ljudem tako iz srca, da so se nekatere njegovih pesmi ohranile doslej med narodom.

Tudi na Goriškem se začenja v tej dobi probujati slovenska književnost. Važno mesto zavzema v tem zmislu Valentin Stanič (1774—1847), rojen v kanalski župniji na Goriškem, kanonik in višji šolski nadzornik v Gorici. Stanič je bil duhovni oče šolam in učencem. Sam je kupoval knjige za mladino in je širil slovensko berilo med narodom. Posebno priljubljeno mu je bilo pošteno petje, ki ga je pospeševal s pesmaricami. Pesmi je zlagal izvirne, ali jih tudi prevajal iz nemščine. Spomina vredne so „Pesmi za kmete in mlade ljudi“ (1822) in „Pristavek

130 cerkvenih in drugih pesmij“ (1826). Stanič pa ni bil samo pesnik in iskren rodoljub, temveč tudi učen preiskovalec gorskih višin, nabiralec planinskega rastlinstva in natančen opazovalec raznih prikazni sedaj toliko priljubljenega planinskega sveta. Svoje nemške potopise (na pr. pot na Triglav l. 1808., izlet na Visoki Göll na Solnograškem, pot na Watzmann na Bavarskem) je ostavil v rokopisih, ki so zagledali še le zadnja leta po Nemcih beli dan. Tako imamo Slovenci tudi v turistiki že v njeni prvi dobi odličnega zastopnika.

43. Životopisne črtice o Valentinu Vodniku.

I.

Ako hočeš Vodnika poznati v vsej njegovi ljubeznivosti in preprostosti, čitaj, kako nam sam opisuje svoje življenje. Ta životopis je Vodnik s svojo roko spisal na prvi list „Velike pratike“ (1795—1797), ki se hrani v študijski knjižnici ljubljanski. Slôve takó:

„Rojen sim 3. svičana 1758 ob 3. uri zjutra v' gorni Šiški na Jami per Žibertu iz očeta Jozefa inu matere Jera Pancè iz Viča. Dedec Juri Vodník je rojen v' Šent Jakobi unikraj Save, se je perženil na Trato pod Goro nad Dravlami k' hiši Žibert. Potle kupi hišo v' Šiški na Jami, ime seboj pernese v' leti 1730., vmerje 1774. star osemdeset inu pet let. Je rad delal inu vino pil. Večkrat mi je sam pravil, kako sta on inu njega oče Miha hodila na Hravaško, kupčovala z' prešičmi, vinam inu platnam, zraven dober kup v' ostariah živela. Večidel Vodníkov je pozno starost doživelo; dva brata inu ena sestra mojga dedcà so mene dostikrat pestovali inu potle hvalili, kader sim pridno v' šolo hodil.

Devet let star popustím jegre, luže inu dersanje na jamenskeh mlakah, grem volán v' šolo, ker so mi oblubili, de znam nehati, kader očem, ako mi uk ne pojde od rôk. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolenec 1767; za pervo šolo stric Marcell Vodník, franciskanar v' Novim Mesti 1768 inu 1769. Od 1770 do 1775 poslušam per jezuitarjih v' Lublani šest latinskeh šol. Tiga leta me ženejo muhe v' kloster k' franci-

skanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z' oblubami zavežem; al 1784 me lublanski škof Herberstein vun pošle duše pàst.

Krajnsko me ie mati učila, nemško inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francozko inu sploh slovensko. Kamenje poznati sim se vadil 1793.

Z' očetam Marka Pohlín Diskalceatam se iznanim 1773, pišem nekaj krajnskiga inu zakrožim nekitere pesme, med katirmi je od zadovolniga Krajnca komaj enmalo branja vredna. Vselej sim želel krajnski jezik čeden narediti. Baron Žiga Zois inu Anton Linhart mi v' leti 1794. naročita kalender pisati; to je moje pervo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, de se bodo smejali inu z' menoj poterplenje imeli. Če bom živel, očem še katiro noro med ludi dati; naši nastopniki bodo saj imeli kaj nad nami popravlati inu brusiti.

Pisano na Gorjušah v' bohinskeh gorah 1. rožnicveta 1796."

Ta životopis ne potrebuje pojasnila. Samo to hočem omeniti, da je od 10. malega travna 1784. do 15. svečana 1785. leta Vodnik, pomóčni duhovnik, „duše pasel" v Sori; od 11. sušca 1785. do 12. grudna 1786. l. je bil „subsidiarius" in od konca leta 1786. do 17. vinotoka 1788. „cooperator" v Blejskem gradu. Ta čas se je bil najbrž seznanil z veleučenim, blagim baronom Žigo Cojzom. Leta 1793. nahajamo Vodnika za kaplana v Ribnici, odkoder se je bil svečana meseca leta 1793. preselil na lokalno kaplanijo koprivniško ali gorjuško v Bohinju. Tu, v najlepšem kraju zemlje slovenske, se je zbudilo v Vodniku vnovič veselje do pesništva, do slovstvenega dela. Jako mnogo je pripomogel k temu Vodnikov častitelj in prijatelj Cojz, posestnik bohinjskih rudnikov. Kaj je bil Cojz Vodniku, to najbolje vidimo iz njegovih pisem, ki mu jih je v letu 1794. in 1795. iz Ljubljane pošiljal v Bohinj. Milo se stori človeku, ako prebira ta najlepši spomenik naše slovstvene zgodovine ter vidi, kako je baron Cojz, milijonar, velike trgovske hiše gospodar ter cvetoče obrtnosti voditelj, neozdravno bolan, po dovršenih trgovskih opravkih o pozni ponočni uri s čudovitim mladeniškim ognjem in gorečo domovinsko ljubeznijo Vodnika navduševal, tolažil, učil ter izpodbujal, kaj in kako naj piše,

da bode koristil slovenskemu narodu. Skratka, Cojz Vodniku ni bil samo mecén, bil mu je tudi mentor, ki je našega prvega pesnika v občnem znanju, v krasoslovju in v zdravem pesniškem okusu daleč presezal. Cojz je bil izvrsten učitelj, a našel je tudi izvrstnega, dovzetnega učenca.

V Bohinju je bil Vodnik predaleč od svojih učenih prijateljev, predaleč od knjig. Baron Cojz se je zategadelj trudil, mu dobiti kako službo bliže Ljubljane, kar se mu je tudi posrečilo. Dne 30. sušca 1794 je Vodnik v Koprivniku zadnjega mrliča pokopal, 11. velikega travna istega leta zadnjega otroka krstil. Dne 1. velikega srpana 1796 je prišel za kaplana in beneficijata k Sv. Jakobu v Ljubljano, kjer je bil 17. velikega srpana 1798 imenovan za učitelja poetike ter je za 400 gld. letne plače razen verouka v najvišjem gimnazijskem razredu učil vse predmete. Gimnazija je imela po tedanji uredbi samo pet razredov.

Tu v Ljubljani je Vodnik pridno nadaljeval svoje pisateljevanje. „Veliko pratiko“, katero je na Cojzovo prošnjo že v Bohinju izdal za leto 1795. in 1796., je uredil tudi za leto 1797. Ta pratika ima čisto drugačno obliko in vsebino, nego je dandanes navadna. V mali četverki obseza poleg koledarskih stvari različne pesmi, nadpise, ukovite in kratkočasne sestavke. Istega leta osnuje tudi prve slovenske novine: „Ljubljanske novice od vseh krajev celega sveta.“ Na polovici pole v mali osmerki je prišel 4. prosinca leta 1797. prvi list na svetlo. Izhajale so leta 1797. in v prvi polovici leta 1798. po dvakrat na teden, vsako sredo in soboto, od tega časa dalje do konca leta 1800. samo po enkrat na teden. A ker jih Slovenci niso dovolj podpirali, naznanja Vodnik v zadnjih dveh listih tega tečaja: „V prihodnim lejto ne bodo krainske novice več ven dajane.“

Kako se je Vodnik trudil slovenski jezik očistiti, vidimo iz tega, da je leta 1799. spisal celò „Kuharske bukve“ z jako zanimivim predgovorom.

Vodnik, sedaj učitelj poetike, je bil tako na svojem mestu kakor riba v vodi. Sam navdušen za vse lepo in blago, je navduševal mladino za vzvišene ideale, razlagajoč ji grške, latinske in nemške klasike, a tudi sam si je ogreval o njih

svoje srce, si pojil z njimi svoje veselje do pesništva ter se učil od njih lepe misli izraževati v lepi obliki. Z večjo resnobo se loti pesništva; sad njegovega dela so „Pesmi za pokúšnjo“ leta 1806.; to je prva zbirka slovenskih klasičnih pesmi. Že poprej je bil začel spisovati slovar in slovensko slovnico. A za nekoliko časa je moral odložiti to delo, kajti ko so leta 1807. preuravnavali učni red na gimnaziji, je prevzel Vodnik, ki je bil v to najsposobnejši, težko nalogo, na naglem spisati učno knjigo o kranjski zgodovini, ki je v zalogi šolskih knjig na Dunaju prišla na svetlo pod naslovom „Geschichte des Herzogtums Krain, des Gebietes von Triest und der Grafschaft Görz“ (1809). Ta po dobrih virih osnovana in z rodoljubnim srcem pisana knjiga je rabila, pozneje nekoliko popravljena, učencem II. gimnazijskega razreda do leta 1848., ko se je nauk o kranjski zgodovini odpravil iz šol. Leta 1807. je začel Vodnik na gimnaziji učiti zgodovino, v naslednjem šolskem letu je učil že zgodovino in zemljepisje v vseh razredih in začasno je oskrboval tudi učenje francoskega jezika. A pri vseh teh mnogih opravkih ni opustil pesništva ter je leta 1809. ob tedanji vojski zoper Francoze zložil nekoliko jako krepkih „Pesmi za brámbovce“, največ po nemškem pesniku Kollinu.

To leto je prišla skoro vsa slovenska zemlja pod francosko oblast. Francozi so leta 1810. preosnovali vse kranjske šole. Vodnik je bil postavljen za ravnatelja (directeur) gimnaziji, na tri razrede skrčeni, za nadzornika začetnim šolam (écoles primaires) ter za vodjo umetnijski in rokodelski šoli (école d' arts et métiers). Učil je zgodovino in zemljepisje ter neobvezno italijanščino.

S čudovito pridnostjo in delavnostjo začne zdaj Vodnik pisati potrebnih šolskih knjig. „Abeceda za prve šole“, „Krščanski nauk za ilirske dežele“, „Pismenost ali gramatika za prve šole“, „Početki gramatike, to je pismenosti francoske“ so prišle vse v enem letu na svetlo (1811).

Napoleon je takrat ustvaril slovensko Ilirijo ter je dal našemu jeziku vsaj kolikor toliko pravic, stal je na vrhuncu svoje slave, si osvojil vso Evropo, bil zaveznik avstrijski, poročen z avstrijsko cesarično — kdo se bo čudil, da je tedaj Vodnik, Slovan, zgo-

dovinar in pesnik, v svoji duši spočel najveličastnejšo pesem svojo ter Napoleonu v čast in slavo zapel „Ilirijo oživljeno“! Natisnil je bil to pesem najprej v svoji slovenski slovnici, a potem tudi v uradnem listu „Télégraphe officiel“ v slovenski besedi in v latinskem prevodu.

Dasi Vodnik v tej odi poveličuje bolj svojo domovino nego Napoleona, vendar je baš ona povzročila mnogo bridkosti našemu pesniku [1]).

Ko so se Avstrijci leta 1813. zopet vrnili na Kranjsko, je bil Vodnik imenovan najprej za učitelja zgodovine in zemljepisja, pozneje za humanitetnega profesorja; začasno je oskrboval tudi vodstvo normalnih šol ter podpiral licejskega ravnatelja v gospodarstvu. Leta 1814. se je nadejal Vodnik, da dobi ali izpraznjeno zgodovinsko mesto na ljubljanskem liceju, ali pa da mu bodo dali vnovič ustanovljeno stolico italijanskega jezika. Ali vse te nadeje so se mu zoper pričakovanje nemilo podrle. Vodnik je prišel ob službo ter je smel le začasno poučevati italijanski jezik. Zdaj si je želel tudi sam mirú; zato poprosi, naj mu dadó toliko pokojnine, da bo mogel živeti in izdati svoj nemško-slovenski slovar. Določili so mu 200 gld. na leto. A tudi v tej nadlogi in edinščini Vodnik ni opešal. Svoj veliki slovar je pridno pripravljal v natisk, svojo pesmarico je vestno zbiral in popravljal. Da bi si vsaj kolikor toliko polajšal svoj siromaški stan, je poslovenil doktorja Matoška „Babištvo ali porodničarski uk za babice“ (1818); slovenil je tudi cesarske

[1]) Na koncu latinskega rokopisnega prevoda pesmi *„Ilirija oživljena“* je Vodnik z lastno roko pripisal sledečo opazko: „Illyriam redivivam“ sequetur „Illyria magnificata“, ceu antithesis, iam tum concepta in mente poëtae, in laudem eius, qui linguam excoli iuberet slovenicam atque gentem erudiri, quod fecit Franciscus. Nomen carminis erit *„Slovenija zveličana“*. — In res je zložil Vodnik pesem z imenom *„Iliria zveličana“*, ki je proslavljala avstrijskega cesarja Franca, toda ni bila tedaj natisnjena. V Vodnikovi zapuščini so jo našli štirikrat prepisano in popravljeno, v daljšem in kračjem obsegu (s 24, 25 in 36 štirivrstičnimi kiticami). Prvi dve kitici se glasita takó-le:

1. Iz Dunaja kliče:
Iliria, vstan'!
Zveličanja tebi
napočil je dan.

2. Po starih pravicah
prijemi oblast
in starmu jeziku
obvaruvaj čast!

patente in naredbe. Posebno temeljito pa se je zadnje čase pečal s starinoslovjem in z numismatiko ter priobčil v 14 listih ljubljanskega tednika („Laib. Wochenblatt“ 1818) jedrovit sestavek „Römische Denkmäler in Illyrien“. Dne 8. prosinca leta 1819. je bil Vodnik še v šoli, kajti italijanščino je začasno še ves čas učil. Istega dne zvečer se je še prijazno razgovarjal v prijateljski družbi do večerje, a ob 3/4 na 11 je na naglem umrl za mrtvoudom.

Pokopali so ga pri Sv. Krištofu poleg njegovega prijatelja Linharta. Postavili so mu leta 1827. spomenik z latinskim nadpisom, a leta 1839. je dobil nov nagrobni kamen, na katerem čitamo njegove lastne besede:

Ne hčere, ne sina
po meni ne bo —
dovolj je spomina:
me pesni pojó.

O Vodnikovem značaju se nam poročajo samo lepe reči. Imel je zdrav dovtip in humor, bil je jako dobrohoten, v vsakem društvu priljubljen in v različnih strokah znanosti toliko omikan in izobražen, da so ga učeni možje sploh visoko čislali, a posebno izurjen je bil v latinščini in v starinoslovju; da je v znanju slovanskih jezikov in razmer vse tedanje Slovence daleč presezal, tega nam ni treba omenjati. Poznal je dobro svojo veljavo, a to ga ni delalo prevzetnega, temveč ponosnega in tudi v nesreči mu je bilo geslo: „Fortuna non mutat genus.“

Mož, ki je Vodnika dobro poznal, nam ga opisuje takó-le: Vodnikova podoba je gotovo še zdaj živo pred očmi tistim, ki so ga poznali in spoštovali, kajti vse njegovo skladno bistvo je vtisnilo vsakemu, ki je z njim občeval, dolgotrajen spomin.

Vodnik je bil srednje, čokljate postave, po obrazu in značaju pravi Kranjec. Človeka in duhovnika so ga obče spoštovali; prijatelji, ki so ga poznali natančneje, so ga ljubili prisrčno ter se ga iz vse duše spominjali še potem, ko je že počival v hladnem grobu. Že v prvi mladosti je kazal Vodnik svoj jasni duh in blagi značaj, ki se je posebno izraževal v odlični srčni dobroti. Tako nam pričajo njegove mladosti vrstniki. Edine

vednosti so ga družile z njegovimi samo blagimi prijatelji, drugega dobička ni iskal nobenega.

Usmiljen, vrl, postrežen in dobrovoljen proti vsakemu, ni poznal sovraštva, imel je dovtip brez hudobnosti, bil je prijazen brez licemerstva, živ in dovzeten za vse dobro, veliko in lepo; vsestranski omikan, brez prevzetnosti, je prenašal s krščansko vdanostjo nezasluženo krivico in je ostal v vseh okolnostih zvest sebi in svoji nad vse ljubljeni domovini, ki ji je posvetil vse svoje znanje. Zategadelj ga je ljubil in spoštoval boljši del njegovih rojakov. Pošteni ljubljanski meščani, ki so svojega vrlega rojaka srčno ljubili, so ga izvolili za kaplana meščanskim grenadirjem; poljedelska družba in upodabljajočih umetnosti društvo na Kranjskem sta ga imenovali za svojega pravega družbenika.

II.

Kadar imenujemo Vodnikovo ime, si mislimo najprej pesnika Vodnika; kajti dasi on slovenskemu pesništvu ni dal toliko stalnih zakonov kakor Prešéren, dasi ga je že marsikdo njegovih naslednikov v dovršenih pesmih prekosil, vendar je Vodnik prvi duhoviti pričetnik naše pesniške tehnike, prvi slovenski pesnik, ki je pel neumrjoče pesmi.

Slovensko pesništvo je že tako staro kakor slovensko slovstvo. Prvi možje, ki so zastavili domače pero, so nam zapeli tudi prve domače pesmi. Trubar in Dalmatin, Krelj in Bohorič, Kastelec in Redeskini in še dolga vrsta drugih duhovnih mož so zlagali slovenske pesmi, sevéda malo ne samo za cerkvene potrebe, največ iz nemškega ali latinskega jezika poslovenjene, že znanim napevom podložene in včasi tudi z notami tiskane. O pevski meri se pri teh pesmih večjidel ne more govoriti. Ker so bile petju namenjene, so gledali pesniki skoro samo na to, da je vsak stih poleg rime, včasi jako čudne in otročje, imel toliko zlogov, kolikor jih je bilo notam potrebnih.

Kar nič boljše niso posvetne pesmi pred Vodnikovim časom. Slovanske pevske mere pesniki niso poznali, germanske rabiti si niso upali, a z grško so delali jeziku silo; z zavezanimi očmi in z zamašenimi ušesi so tipali ti pisatelji tukaj in tamkaj, a

pravega niso mogli pogoditi. Zdaj so se ozirali na dolžino in kratkoto, zdaj na prígglas, zdaj na oboje, a največkrat so samovoljno brez posebnega pravila kovali robate stihe. In ti možje so zlagali šestomere in posnemali težke umetne grške kitice! A kako, to nam kažejo Devove „Pisanice“ in napačni in pogrešni nauki o pesniški tehniki, ki jih je učil Marko Pohlin v svoji slovnici. Teh ne bodemo tukaj razlagali in pojasnjevali; kajti dovolj je, ako navedemo znani njegov vzorni šestomer:

„Pišeta, pure, race, koštrune, kopune, teleta,“

ali če povemo, da je poslovenil začetek prve ekloge Vergilijeve takó-le:

„Pod hladnem gabrejam, o Tityr, ti ležiš
in svoje pišve glas v' zelen gojzd spustiš,
site planine pak mi mor'mo zapustiti,
mi mor'mo sê cèlú ód dôma odločiti.
Ti, Tityr, ti tukej sê v' sencah veséliš,
od Amaryle kjer cèl wôršte pejt učiš.“

In vendar je to še ena najboljših pesmi otca Marka, učitelja našemu Vodniku. Ne moremo se tedaj čuditi, ako pesniški izdelki dvajsetletnega učenca v „Pisanicah“ niso nič boljši nego Markovi ali drugih vrstnikov, izvzemši le pesem o „Zadovoljnem Kranjcu“, v kateri je mladi pesnik pokazal vsaj nekoliko prirojenega pevskega duha, katerega pogrešamo pri vseh drugih iste dobe.

Dolgo se sicer ni mogel Vodnik osvoboditi Markovega vpliva in morebiti, da bi se ga popolnoma nikoli ne bil, da se ni na svojo in na svojega naroda srečo seznanil s Cojzom. Ta še le mu je odprl oči, ta ga je učil, kako in kaj naj piše, kaj in kako naj poje. Cojzove besede, pisane Vodniku leta 1795.: „Vse, kar pride iz Vašega peresa, mora biti v národnem duhu in za národ pisano“ — te besede so zlati uk, ki si ga je Vodnik dobro zapomnil; po njem se je ravnal do konca svojega življenja, po njem je zlagal posebno svoje pesmi. Vodnik je vedel, da, ako hoče za narod pisati, mora narodovo srce poznati; a narod svoje duše nikjer tako lepo ne odkriva kakor v svojih pesmih. Narodne pesmi so bile tedaj Vodniku od tistega časa, ko so se mu odprle oči, bistri studenec, s katerim je pojil svojo žejno dušo ter si krepčal svoje pevske moči. In kakor

se je nemška lirika za Herderja, Goetheja in Uhlanda iz narodne pesmi na novo okrepila in oživila, tako se je tudi pri nas iz istega vira porodila in prerodila. Ako Vodnik poje:

Kar mat' je učila,
me mika zapet',
kar starka zložila,
jo lično posnet' —

pové nam takorekoč glavno pravilo svojega pesniškega delovanja. In ravno zató, ker se je zvesto in strogo držal tega svojega pravila, ravno zató se Vodnik tako neizmerno loči in dobrodejno odlikuje od svojih prednikov. Kar imamo pesništva pred njim, vse je umetno, narejeno, posiljeno; Vodnik je prvi, ki nam ogreva srce, on je prvi pel res domače, slovenske pesmi.

Narodno pesništvo je posnemal Vodnik na dva načina: iz njega je svojim pesmim jemal snovi, iz njega se je naučil tudi pevske mere. Mnogo kitic bi lahko našteli iz Vodnika, ki niso nič drugega nego nekoliko predelane narodne pesmi.

Vendar je Vodnik, posnemajoč narodne pesmi, iz katerih je nabral toliko lepega, čistega zrna, grešil v tem, da je svoje pesmi narejal malo ne po samih gorenjskih kratkih poskočnicah, katerih oblika je posneta po nemških „štirivrstičnicah“. Vodnik je namreč zmotno mislil o njih, da so slovanske po duhu in po obliki, ter je več svojih najlepših pesmi, na pr. „Ilirijo oživljeno“ in „Ilirijo zveličano“ osnoval po njih.

A poleg zgoraj navedenega glavnega pravila je zlagal Vodnik svoje pesmi še po drugem, ravno tako imenitnem načelu, katero je našel pri Francozih in ga je prav dobro po svoje povedal takó-le:

Naj pesem umétna,
naj merjena bo,
nikdar ni prijetna,
ak' žali uhó.

Tudi to pravilo mu je bilo sveto. Zategadelj vidimo, da je do svojega življenja poznih let neprenehoma s čudovito pridnostjo in vztrajnostjo svoje pesmi prenarejal in popravljal ter se neprestano trudil, da bi nam svoje misli in čute povedal v kolikor moči lepi, dovršeni obliki. In če tega tudi ni povsod pogodil,

gotovo ni kriv Vodnik, kriv je čas, v katerem je živel; resne volje, pravega pevskega ognja in bistrega uma pri Vodniku gotovo ne pogrešamo, a zavire so bile v jeziku tisti čas še take, da bi jih tudi večji genij nego Vodnik ne bil zmogel. Kjer pa se mu je posrečilo premagati velike zapreke, katere so pesnika začetnika od vseh strani ovirale, nam je ustvaril večnolepe, po obliki in vsebini dovršene pesmi, ki bodo vse čase tudi poleg Prešérnovih ohranile svojo klasično vrednost.

Ni mi jih treba naštevati, saj jih poznamo vsi. In ako tudi mnogo Vodnikovih pesniških izdelkov ne zadostuje strogim pravilom pesniške umetnosti, vendar je in ostane drobna knjiga njegovih pesmi Slovencem na veke častit spomenik, ki ga jezikoslovec in slovstveni zgodovinar, pesnik in omikani rodoljub s sveto pobožnostjo jemlje v roke in blagoslavlja neumrjoče ime očaka slovenskemu pesništvu.

Toda krivico, veliko krivico bi delali Vodniku, ako bi v njem čislali samo pesnika, a ne tudi pisatelja. In zdi se mi, da mu jo včasi res delamo. Zakaj? Zato, ker večjidel ne poznamo njegovih v prozi pisanih spisov. Tu še le vidimo Vodnika v vsej njegovi čudoviti delavnosti in velikosti, v vsej njegovi neskončni ljubezni do preprostega naroda in do zanemarjenega slovenskega jezika. Iz njegovih mnogoštevilnih jezikoslovnih, ukovitih in zabavnih knjig in spisov se nam razodeva še le prejasno, kako sveta, a tudi kako težka in večkrat nehvaležna mu je bila naloga, „kranjski jezik čeden narediti“.

In tudi to svojo nalogo izvršujoč, je delal Vodnik po gotovem pravilu, katero je in mora biti še dandanes podlaga vsemu našemu pisateljevanju. To zlato pravilo, po katerem so se tudi Kopitar, Ravnikar, Metelko ravnali ter se še današnji dan ravnajo vsi naši boljši pisatelji, slôve tako: Uči se od starejših pisateljev naših, poslušaj, kako narod govori, zajemaj iz živih jezikov slovanskih! Ta zlati uk Vodnik na ves glas poudarja v raznih spisih, na raznih mestih, v raznih časih.

Ako tedaj Ravnikarja večkrat imenujemo očeta slovenske proze, je resnice v tem samo toliko, da je mlajši in dušno gibčnejši Ravnikar pisal res lepši jezik nego Vodnik, a pisal je

prav po tistih načelih, katera je Vodnik že deset in petnajst let pred Ravnikarjem na glas učil. Tudi slovenski prozi tedaj je Vodnik očak, ki je rodil toliko vrlih sinov.

In sploh, ako hočemo Vodnika pravično soditi in ga prav ceniti, kakor zasluži, si ga moramo misliti vsega, v vsem njegovem tolikostranskem uspešnem delovanju ter ga postaviti nazaj v njegove čase; potém bodemo s hvaležnim srcem priznavali, da do današnjega dne mati slovenska zemlja še ni rodila sinú, ki bi bil v takih časih in v takih razmerah v jezikoslovju in starinoslovju, v pesmih in ukovitih knjigah toliko storil za našo domovino kakor on, ki je po pravici in v resnici to, kar pravi njegovo pomenljivo lepo ime — vodník slovenskemu narodu.

Fr. Levec.

44. Valentin Vodnik.

a) Iz Pisanic.[1]) 1781.

Prošna za krajnsko modrino.

1. Druži se k' men', krajnske modrina d'žêle,
jen' zapejt prov cverstu men' daj povêle;
stur' sê vredna v' meni zažgati žêle,
pesem pejt krajnsko.

2. Al se men' zdi? — Al je mordej resnica?
Že leti ta modra prut' men' divica,
men' podâ nje bela ked sneg ročica
pišvo postransko.

3. Za dar tvoj vsa hvala bod' teb', bogina,
daj še spevoreškega pit' men' vina,
ter bom žverglal, dokler ta pišv iz drina
se na rezkole.

[1]) To pesem smemo staviti vsem Vodnikovim na čelo. Prva Vodnikova, o kateri vemo, da jo je zložil kot *sedemnajstleten* mladenič, je bila *„Mila pesm*, pejta P. Marku A. D. za odhodno, kader je v' lejtu 1775. iz Lublane na Dunaj šl"; natisnjena l. 1779. v Pisanicah. To pesem je zložil učenec Vodnik svojemu učitelju Marku v hvaležen spomin, kajti naučil se je bil, kakor sam trdi, dosti od njega. Dočim se pesnik v „Mili pesmi" ozira v preteklost, obrača se v predstoječi „Prošnji" do kranjske modrice, naj ga navduši za nebeško poezijo.

b) Iz Velike pratike. 1795—1797.

Popissuvanje krajnske dežele.

Krajnska dežela je večdejl hribasta. Veliku tih hribov inu gorá je z' dobrimi gojzdi, drẹvjam, sadjam, hišami inu ludmy napolnenih. Dosti jih je pak golih, inu na enih cẹlu lẹjtu snejg leży. Snežniki ležę na Gorẹnskim, med katẹrimi je imeniten Lubel zavol tẹ sterme inu vender dobru čez njega nadẹlane cẹste. Triglav leži med Bohinam inu Bovcam, ta je narmajn 1400 sežẹnov visok inu je edẹn ti narvikših hribov v' Europi. Iz njega verha se vidi na Tirole, Hrovatsku inu v' Benẹdke. Mornarji ga na Benẹškim morji narpopręd zaglẹdajo, kadar se pruti naši deželi pelejo, inu ga dobru poznajo po imẹni. Šmarna gora nad Lublano ima to posẹbnost, de je sterma, visoka inu vender od drugih hribov odločena posebej stojy.

Dolẹjnsku ima nižiši hribe inu veliku zdraviga vina, marvin z' imenam, perdẹla. Per Savi brodnia veliku notrinese.

Notrejnu je vse hribastu. Od bohinskih snežnikov notri do Turškiga darže skuzi Notrajnu debẹli gojzdi. Na Krasi pak je vse golu inu skalovitu inu silne burje vlẹčejo, de dostikrat teške voze prebernejo, vender tam narlẹpši pšenica raste. Tudi se tam veliku podzemelskih lukin, preduhov inu votlih prostorov znajde, v' katerih so vse sorte kamnite, od kapa okamnene podobe vidit.

Večdejl je povsod dvoja žetuv, kẹr se po sternim ajda seje. Blizu morja rastejo ojlke, pomoranče, lemone, mandelni, fige inu drugu žlahtnu sadje. Veliku dobriga vina se v' Notrajnim perdẹla. Cẹla dežela redy obilnu kojn, govẹdi inu drobence. V' Lipici inu Prestraniki daržy cesar rejnice za kojne, kẹr se te narlẹpši žrebẹta za vojsko inu cesarjov dvor zredẹ. Krajnci so imenitni čebelarji, čebẹle njim posebnu verẹjo, zatu kẹr ajdo sejejo inu se z' čebẹlami taku dobru pẹčati znajo, de so drugih dežẹl vučeniki v' čebelarstvi postali. Divjačine, ptic, rib se veliku v' logih, gojzdih, tekočih vodah, jezerih inu v' morji doby.

Tu narvekši bogastvu krajnske dežele so rude inu platnu. Rude se v' več krajih dobẹ, plavjo inu v' platno podẹlajo. Živu

srebru, želęzu, jeklu, svinc se na ptuju prodaja inu dnar notrivlęče. Platnu Krajncam okoli štirstu tavžent goldinarjov iz drugih dežęl pernese. Pak tudi v' dosti krajih taku pridnu po zimi prędejo, de kumaj štir ure spę. Zraven tiga se tudi veliku vina, olja, živine, mezlana, blejškiga sukna, usina, polhovih kožic, medú, voska, lesenine, skled, loncov, lęsa za barke, sitov na druge dežele prodá. Kęr dežela dvojo žętov, ajdovo inu sterno ima, je z' ludmy silnu napolnena inu jih lahku redy.

V' nekatęrih krajih se po lęjti studenci posušę, kakor v' Tęmenci inu Suhi Krajni na Dolęnskim inu vęčdejl na Krasi inu na Pivki v' Notrajnim. Tam morejo dostikrat več mil deleč po vodo hodit ali živino gonit.

Za vučenost so v' Lublani male inu visoke šole, tudi v' Novim męjsti nemške inu latinske. Po farah so normal-šole. Veliku Krajncov zna krajnsku brati, škoda, de nimajo več dobrih krajnskih bukuv!

Gospoda je vęčdejl nemške rodovine, kmetje pak slovęnske. V' zaderžanji, jeziki, živeži, oblačili je kraj od kraja razločen inu skoraj vsaka vas ima druge šege inu se hoče z' drugih norca dęlat.

Za domače deželsku gospodarstvu so štirji deželski ali landšaftni stanovi: duhovni, velka inu mala gospoda inu cesarske mejsta. Ony imajo ravnu taiste pravice, kakor v' drugih estrajskih deželah.

Koker je v' lęjti 1748. razločenu bilu, se Krajnsku dęjly v' try dęjle ali krasie: Goręnsku, Dolęnsku inu Notrejnu. Goręnsku je narmajnši, vender narból bogatu inu z' ludmy napolnenu. Dolęnsku je narvękši.

V' cęli deželi je 16 męjst, 22 tergov, čez 200 gradov inu okoli 4000 vasy.

c) Iz Ljubljanskih novic. 1797—1800.

Povędanje od slovęnskiga jezika.

Okoli lęta 1550. je začel Primas Trubar krajnski jezik z' latinskemi čerkami pisati. On je bil rojen Krajnec iz vasi Rášica pod Trojakam na dolęnski strani v' Kacianski fari, je postal mašnik inu z' časam korar v Lublani. Je prestavil na

krajnsko psalme Davidove inu novi testament, tudi je pridige inu duhovne pisma pisal; al kęr je bil luteransko vęro učiti začęl, so ga iz dežele v' nęmški rajh pregnali.

Od tiga časa Krajnci po latinskim a b c pišejo, kakor tudi Hravatje, Dalmatinci inu sploh Slovęnci, kar ih je bliži laške dežele.

Ob časi Primaža Trubarja je več drugih Krajncov krajnske bukve z' latinskemi čerkami pisalo.

Kar je bilo luteriskeh bukv, so bile na nęmškim v' Vittenbergi natisnene. Med temi je sveto pismo ali biblia, pretolmačena od Jurja Dalmatina, natisnena v' lęti 1584. Ker ta biblia na strani take napise ima, kateri so rimskimu papežu inu katoliskim naukam zuperni, je bila ludęm prepovędana, iz rok oduzęta, inu sedaj ih malo takeh bukv najdemo v' rokah učenih mož. Ta biblia tudi ni taka, kakoršna ima biti po sklepih cerkveniga zbora v' Tridenti.

Adam Bohorič je dal na dan eno grammatiko za krajnski jezik v' lęti 1584. Do sedaj se še malo takeh bukv najde; vunder ih imamo za nauk, de iz nih zvęmo, kako so naši stari prędniki pisali, jezik čistili inu podučili, kako bi se en unajni izučil naš jezik govoriti.

Tudi ta grammatika je bila prepovędana, kęr ona nękaj katolskimu uku zupernih podučenjov ima v' predgovori. Namęsti tę grammatike je dal na svitlovo eno drugo perpušeno od viših pater Hyppolitus kapucinar v' lęti 1715., natisneno v' Lublani.

Bohoričova grammatika se je razgubila, Hypolitova je premalo med ludi peršla. Slęherni pisavec je krajnsko pisal, kakor se mu je zdęlo; nobeden ni ględal na eno stanovitno vižo, vstavo aliręd. Pisarji poprejšniga stolętja so se dosti deržali po Bohoriču, al v' sedajnim stolętji so rili naprej inu z' krajnskim pisanjam delali kakor prešić z' męham.

Oče Marka, en minih bosih augustinarjov klostra na dunejski cęsti v' Lublani, rojen pred męstam, vidioč to nadlogo, je spisal eno novo grammatiko v' lęti 1768. On je imol v' bukviši tega klostra Bohoričovo inu Hypolitovo grammatiko, vunder drugači je napravil svojo, njo na dan dal inu rękel, de do njegovih časov še nobene krajnske grammatike ni bilo. Al

potle smo zvędeli, de on je imel poprejšne grammatike; zatorej naj ględa sam gori, kako si je upal neresnico govoriti inu pisati.

Očętu Marku smo hvaležni za več reči. On je spęt branje med ludmi raširal, od trideset lęt se skoro vsaki pastir inu pastarica brati naučila. Dosti bukv je med ludi dal; jezik sem tar kje v' bukvah očistil, omęčil inu lępši perręzal.

Al nekatere reči zastopnim niso dopadle; on je namreč stare mejnike brez uzroka prestavil, od stareh grammatik odstopil, pisal, kakor lublanski predmęstnani govorę; ni ględal na čistiši jezik polancov inu daleč od Nęmcov stojęčih starih krajnskih zarodov. On je preveč nęmšoval, namęsti de bi bil slovęnil. V' enkatereh besedah je brez potrębe hravatil, v' drugeh premalo unajne Slovęnce čislal, kęr je lahko inu tręba.

Eden njegovih jogrov (to je Vodnik sam) spozna, de se je dosti od njega naučil; vunder sedaj vidi, de je potrębno tudi stare grammatikarje poslušati, katęri so pred njim pisali.

Odtod pride, de oče Marka per nas nobeniga nima, kir bi se po njemu popolnim deržal; prestavlavci svetiga pisma inu drugi učeni od njegove viže odstopajo inu se bližajo starišim pisarjam v' jeziki inu v' pisanji.

Iz tiga sklęnem, de bi dobro bilo, skoro eno grammatiko inu besediše viditi, v' katerih bi se krajnski jezik v' svoji čistosti najdel, stari mejnik lę iz potrębe prestavil, govor po tih naukih perręzal, kakor so ga drugih jezikov učeni lepotili, inu se nič ne zaplętalo, temuč izrękovanje za ušęsa, pismo inu za pęsem perlično naredilo.

d) Pesmi za pokúšnjo. 1806.

1. Zadovolni Krajnc.

1. Od stráže hrvaške
gor' sonce mi pride,
v' nógrade laške
po póldne zaíde;
z Benéškiga morja
jug čélo potí,
od Štájerca bórja
per del' me hladí.

2. Mi brazdjo konjiči
za hajdo, pšeníco,
netrudni deklíči
pa beljo tančico;
kaj maram, se kruha
persluži zadost,
ni síle trebúha
okoli mi nost.

3. Imám oblačílo
domačga padvána,
ženica pa krilo
iz pravga mezlána;
se svéti na lice
ko pirh moj škarlát,
njé šapel, jeglice,
njé modric je zlat.

4. Rad plešem okrogle,
s' pèto glas dájam,
premetem vse vógle,
se v cépa dva májam;
nožica pa Mince
za mano drobní,
pobéra stopince,
se v króge vertí.

5. Na žgancih tropíne,
pa kisliga zéla,
bob, kaša, vse mine,
ko pridem od déla:
al bodi pogača,
klobasa al sók,
al kar se obrača
na ražnu okróg.

6. Za vsako povele
mam žídano vólo,
za branbo dežele,
al' hóditi v šólo:
povsoti se maham
ko čverst korenák,
pa delam, pa baham,
pa pijem tabák.

2. *Star pévic, ne boj se péti.*

1. Čebélca, visóko
gori v planíne,
perlétna si vúpaš
snéžne na bríne?

2. Si létala nizko,
zbérala cvétje,
nanášala mladim
célo polétje.

3. Kraléva te cvetka
vab' na višáve?
Te mática pošle
v' goličáve?

4. Hitiš prot oblakam,
nič ti ne maraš,
tvoj ród je nebeški,
ti se ne staraš.

5. Ne bój se mi, pesma,
ak si globóko,
naj béli se glava,
stópi visóko!

6. Anakreon sivčik
ná gosli poje,
mej lasce ruméne
zápleta svóje.

e) Pesmi za brámbovce. 1809.

1. Predgovor.

Te pesmi so zložène za brámbovce, to je za tiste, ktiri so radovoljno inu serčno perpravleni, dom inu samooblástvo naše varvati, ako bi se nam vojska od kodarkol' permérila, de jih bodo peli inu svoje serca z ogneno voljo vnémali, v bran stati vsakimu nadležniku našiga cesarstva.

Svetli cesar je vselej posebno skerbel, svoje zveste podložne per dobrimu stanu ohranit. Ob prejšnih vojskah ni vabil vse junake k orožju inu je rajši nekoliko svojiga posestva drugim kralestvam prepustil, de bi mir ohranil. Al zdaj ne more nič več oddati, nič sebi odtergati, tudi ne eno samo duželo; scer naše cesarstvo ob moč pride, célost inu samosvojnost zgubí, inu vsak močneji sosed bi z nami delal, kar bi hotel.

Zdaj je na tim, al čmo biti, kar smo bili, al bomo v nič. Zdaj nič ne pomaga nevarnost skrivati, ampak je treba na ves glas reči: Perpravmo se, dokler je čas, vadimo se v orožju; zdaj grede za živlenje al za smert.

Zato so skerbni cesar ob času lepiga miru svoje lube podložne, ktiri so se mu večkrat poprej ponújali, klical, de naj se orožje nosit učé, naj v potrebi berž cesarstvo varvat pertéčejo, naj se ne splašijo kakor zgublene ovce, temoč kakor vájeni inu pravi vojšaki obnašajo.

Kako radi so cesarjov glas poslúšali, k orožju skup tekli inu vréli, bode nekidaj v' prihodnih časih per naših poznih vnukih slovélo. Od roda do roda si bodo eden drugimu pravili, kakšni junaki smo v naših dnevih bili, inu bodo pesmi nam na čast skladali.

Bomo li roke križam deržali inu nemarno glédali, kako ptujci hočejo naše stare lastíne jemat, naše deželе med seboj delit, nas pod svoj strah silit? — V takih nevarnostih se skaže, kdo je mož; kdo rajši to vaga, kar je manj; kdo raji blago inu živlenje zgubí, kakor svojo čast inu samosvojnost. Komur je tako pri sercu, ta ne govorí mehke besede, ampak iz polniga serca mu tečejo iz ust goréče pesmi, ktire junake k junaštvu vžgejo.

Péli so nekidaj naši očaki inu Turke pobíali; peli so inu pod Sisek tekli, Hasan baša v' Savo potopít; inu če je Turk do nas perdèrel, so ga pognali, de so komaj nektiri razbojniki svoje pete vnesli.

Pojite tedaj, lubi Slovenci, te pesmi, vnémajte se s petjam k pravimu junaštvu, k brambi našiga svetiga cesarstva: kar dopolnit nam Bog večni pomagaj!

2. *Radovoljni brambovci.*

1. Presvetli cesar vabi nas
na domovíne bran.
Germí že mesto, terg in vas
k bandèru vun na plan'.

2. Per tem bander' perséžemo,
nam priča je nebó:
de, kamor pojde, pojdemo;
veselje nam je to.

3. Pred nami gré najvéč' vojšák
cesarskiga rodú,
za njim hití, kdor je junák
in ne pozná strahú.

4. Sovražna roka še nikír
ni boja žugala;
le skerb nas je za lubi mir
v' brambo združila.

5. Če naš'ga kaj prevzétniki
od nas bi hotli jmét,
mi serčni radovóljniki
jih čmo nazaj podrét.

6. Mi brambovci ne išemo
kralestva ptujga last,
za svoje se potégnemo
in za dužele čast.

7. Za božjo réč namérjen bód'
ognéni strel nu meč,
za svetliga cesarja rod
na vojsko hočmo teč.

8. Ohranit to je vsak dolžán,
kar je najlubši kóm',
za mater, oča stojmo v bran,
otroke, ženo, dom!

9. De je pravična vojska ta,
nam pamet govorí,
se ptuji sužnosti ne vdá,
kdor se Bogá bojí.

10. Zdaj poterdímo bratovšno,
naj roko vsaki da,
de se perséga naša bo
povsót razlégala!

3. *Brambovska molitev.*

1. Mogočni Bog!
Tvoj dih je stvaril sonca nove,
tvoj dih je v stan podrét svetove,
zató pohlevno mol'mo te:
Oberni milostvi obráz
na brambo našo nu na nas,
pred sodbo klič' sovrážnike —
vsliš' nas Bog!

2. Mogočni Bog!
Sovražnik nas če pód-se spravit,
posílit, ropat in podavit;
ak ti nam češ na strani stat,
odbil' ga bomo róčno proč,
iz tebe zvira naša moč,
si raji smert ko sužnost zbrat —
vsliš' nas Bog!

3. Mogočni Bog!
Napúh njegov prezgódaj baha,
za té ne mara, nima straha.
Poterdi vude nam tvoj dih!
Ti serca šteješ, ne ljudí;
če ta prevzétnik pergermí,
ko pléve ga skropí tvoj píh —
vsliš' nas Bog!

f) Iliria oživlena.

1. Napoleon reče:
Iliria, vstan!
Vstaja, izdiha:
Kdo kliče na dan?

2. O vitez dobrótni,
kaj ti me budíš!
Daš roko mogóčno,
me gori deržiš!

3. Kaj bodem ti dala?
Poglédam okrog,
izlóčit ne mórem
skor svojih otrók.

4. Kdo najde Metúlo
in Terpo moj grad?
Emona, Skardona
sta komaj poznat.

5. Nazaj spét junake
kdo bode mi dal,
ki jih se spartanski
je vajvoda bal?

6. Od nékdaj snežníki
so najina last,
odtód se je naša
razlégala čast.

7. Je Galian hraber
na Padu, pred njim
dorašen je trésel
v' ozidju se Rim.

8. Žé močen na morju
Ilirjan je bil,
k' se ladie tesat
je Rimic vučíl.

9. Počasi pa Rimic
na vojsko ravná,
se morja navaja,
premaga obá.

10. Široko razgraja
per sedem sto lét,
al sprave sosédnje
ni hotel imét.

11. Od séverja pride
nad njega vihár,
nevrédne gospóde
iz viškiga vdar'.

12. Zdaj Branci in Gótje
in Némci slové,
Ilir pa v' tamníce
pozablene gré.

13. Dva sedem sto soncov
zaraša ga mah,
Napoleon trébit
vkaže mu prah.

14. Ilirsko me kliče
Latinic in Grék,
Slovensko me pravio
domači vsi prék.

15. Dobrovčan, Kotòran,
Primoric, Gorénc,
Pokópjan po starim
se zove Slovénc.

16. Od perviga tukaj
stanuje moj ród,
če vé kdo za drujga,
naj reče, odkód?

17. Z' Bilipam in Sandram
so jméli terd boj,
Latince po mokrim
strahval je njih roj.

18. Zveličana bódem,
zavupati smém,
godí se eno čudo,
naprej ga povém.

19. Duh stópa v' Slovénce
Napoleonov,
en zarod poganja,
prerojen, ves nov.

20. Operto eno roko
na Galio jmam,
ta drugo pa Grékam
priazno podam.

21. Na Grecie čelu
Korinto stojí,
Iliria v' sercu
Európe leží.

22. Korintu so rekli
Helensko okó,
Iliria perstan
Evrópini bo.

1811.

g) Pesmi Anakreontove. [1])

Skeržák.

Skeržák, pač blager tebi!
Na verhu ti drevesa
popiješ kaplo rose,
prepévaš po kraljévo;
sej tvoje tó-le vse je,
karkól' na polju vidiš,
karkól' po gozdu raste.
Te radi jmajo kmétje,
ničemur ti ne škodiš,
čestijo te vmerjoči,
polejtja sladki prèrok!
Vumétnice te ljubijo,
za ljubo te jma sonce,
k' je vójster glas ti dalo.
Ne tare tebe starost,
sin zémljin, móder pevček,
'maš bélo kri, si zdravček,
nebeščanam enák ves.

h) Moj spominik.

1. Kdo rojen prihodnih
bo meni verjél,
de v' lejtih neródnih
okrogle sim pél?

2. Ne žvenka, ne cvenka,
pa bati se nič;
živi se brez plenka
o pétju ko tič.

3. Kar mat' je vučíla,
me míka zapét',
kar starka zložíla,
jo lično posnét'.

4. Redíla me Sava,
Lublansko poljé,
navdále Triglava
me snéžne kopé.

---

[1]) V Vodnikovi ostalini so našli *„Spevnik ali pesmarico“*, t. j. pesmi, kar jih je bil sam zložil, ali si jih zapisal izmed naroda, ali poslovenil iz drugih jezikov. Svoje pesmi je Vodnik rad popravljal, nekatere celò po trikrat in štirikrat v predrugačeni obliki prepisal, izpolnjujoč Horacijev nauk: „Nonum prematur in annum“. „Spévnik“ je dobil v roke *Miha Kastelec*, in ko je začel izdajati in uredovati *„Krajnsko Čbelico“*, je objavljal v njej tudi Vodnikove še ne natisnjene pesmi, med njimi *„Moj spominik“* (l. 1831. v II. zv.) in več poslovenjenih *Anakreontovih* pesmic (v IV. zv. l. 1833.). Grški lirik Anakreont iz Teja v Joniji (550—465 pr. Kr.) je živel na Samu in v Atenah ter zaslovel po svojih veselih, vinu in ljubezni posvečenih pesmih.

5. Veršaca Parnasa
zgol svojiga znam,
inaciga glasa
iz gosli ne dam.

6. Latinske, helénske,
tevtonske vučím,
za pévke slovenske
živím in gorím.

7. Ne hčere, ne sina
po meni ne bó,
dovolj je spomína:
me pésni pojó.

45. Matevž Ravnikar. [1])

Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi. 1815—1817.

1. Iz predgovora.

Če v' kakšino besedo v' teh bukvah zadenete, de je precej ne vuméstę, nikar berš ne recíte, de je izmíšlena: poprašajte koga drujiga. Krajnske so vse, in tu ali tam po Krajnskim domá. Pač rédka ktira je nova, pa lohka vuméti. Ves krajnski jezik bi mí obóžali, ako bi nobena beseda v' bukve ne sméla, če le v' kaki vàsi ni domača. Nektire beseda so bol po Gorenskim, druge po Dolenskim ali po Notrajnskim v' navadi. Zakaj bi mogla le gorenska, dolenska ali notrajnska obveláti? Nismo vsi Krajnci? Pa, reči po pravici, nisim jih besedí veliko jiskal nè po Gorenskim, nè po Dolenskim, ampak po svojim sim pisal, kakor sim jih se nekadaj v' svojimu kraju pastír še navučil. Torej pa tudi mislim, de me bote otroci in pastirji od vučènih veliko bol vumeli. Od otrók in mladenčov svojiga kraja sim si tega svest. Ví imate še bol nepokažèno krajnšino; vučèni radi nemšino, latinšino ali láhovšino vmes brodijo in tudi clo krajnsko besédo tako po ptuje stavijo, de praviga Krajnca všesa bolé. Večidél

[1]) Ravnikar je bil rojen leta 1776. na Vačah pri Litiji; kot ubožen, a bistroumen učenec je dovršil svoje nauke v Ljubljani, postal l. 1802. duhovnik in takoj tudi učitelj dogmatike v bogoslovnici ljubljanski. Pozneje je bil vodja ljubljanske duhovšnice, l. 1809. za francoske dobe kancelar vseh šol in nato ravnatelj tedanjega liceja (7. in 8. šole); l. 1827. je postal svétnik, duhovski in šolski upravitelj pri c. kr. primorskem deželnem glavarstvu, bil l. 1830. izvoljen za tržaško-koprskega škofa in je umrl po neumornem in blagovitem delovanju v Trstu l. 1845. — Ravnikar je izdal več šolskih knjig in molitvenikov, zaslovel pa je po *„Zgodbah svetega pisma za mlade ljudi“*. I. del 1815, II. 1816, III. in IV. 1817. Te „Zgodbe“ so prevod po knjigi *„Chr. Schmid's Biblische Geschichte für Kinder“*, Monakovo, 1801.

pravijo po kmétih takim, de prevučéno govoré. Drugim, ktiri se lepši krajnšine deržé, pravimo, de jo po domače povedó. Pa tudi med kméčkimi ljudmí je že veliko zbródene krajnšine, in clo kmet se sčasama te kolobócje tako pervadi, de misli prav lepo povedati, če postavim namest: sim spoved opravil, reče: sim spoved dólj položil. Skorej bi ga vprašal, kam jo je položil, na tlà ali pod klop? Ta kolobócja ves krajnski jezik obruzdá in ga ptujim Slovencam perostúdi in Krajnca po nedolžnim v' zaničovanje spravi. In če pojde tako, nas bo tako deleč ta kolobócja perpravila, de ne bomo zadnič znali ne krajnskiga, ne nemškiga. Vam na čast tedaj, ljubi moji mladi Krajnci, sim se tiste zbrodene krajnšine ogibal. Ne le mí Krajnci, šedeset milijonov ljudí govorí slovenski jezik, in vsim pridejo naše bukve sim ter tje v' roke, in gerdo je, jélite, če nam očitajo, de smo Krajnci vso besedo skazili? Torej vsaki pametni Krajnc more sam želeti, de se v' bukvah sej čista kranjšina perhrani. Res je scer, te moje bukve niso zavolo krajnšine, ampak zavolo lepiga navuka pisane. Pa kdo nima raji, de se mu koščik tudi beliga kruha iz lepe rute po perílu, kakor iz vmazane, nagnusne cúnje podá? Jelite, otroci, še jedli bi ga nè? Ravno tako spakdrána beseda še taki lepi navuk, če vam nè, pa drugim Slovencam perskúti. Ravno zato, ker je lepi navuk meni in vam le téljko per serci, tudi mislim, de ga moremo v' lepo, čedno besedo obléči.

Nektiriga izrečovanja pa tudi ne smém tajiti, de res po Krajnskim ni kaj navadno; postavim, kadar pišem: te bukve zbravši bom kmalo druge dobil, namest reči: po tem, kadar bom te bukve zbral, bom kmalo druge dobil. Jurja živlenje mi otévšiga bom z' vsim preskerbel, namest reči: Jurja, ktiri mi je živlenje otel, bom z' vsim preskerbel. Andreju toljko hudiga prebívšimu se bólj zdaj godí, namest reči: Andreju, ktiri je toljko hudiga prebil, se bólj zdaj godí. Take izrečovanja, pravim, res niso kaj zlo po Krajnskim v' navadi. Pa v' duhu so krajnskiga jezíka, tako govoré vsi drugi Slovenci, tako so naši krajnski sprednìki vsi govorili, kar se iz starih nekdajnih krajnskih bukuv pokaže, tako je sveti Círil pred devètimi vékmi ali devét sto letmi že pisal v' našim jezíku. Tako govoré in pišejo še zdaj kmalo unkraj Štajerskiga. Tako so zadnič sploh začeli pisati tudi po

Koróškim in po Štajerskim; in povsot je to prav, zakaj bi le nam Krajncam ne bilo? Krajnska beseda se tako grozno lepo okrajša, in kar je še věč vrédno, je dobíčik, de bomo sčasama tudi drujih Slovencov bukve lohka vumévali in naše òni. Iz Pemskiga, iz Duneja, od vsih krajov nas Krajnce hvalijo zavolo tega. Zakaj bol skerbé drugi Slovénci za nas in naše besede le-pòto, kakor mí samí za-se. Ni kaj lepo to, po res je. Pa zmiraj ne smé biti taka. Vsaki narod, kadar se začne nekoljko otesávati, začne to per svoji domači besedi, de jo očédi. Ako tedaj tudi mí tako storimò, ktiri pametni Krajnc bo marnje delal? Tega braniti se pravi Krajnce v' nič tlačiti in pot jim do véči vuma zapèrati. Mene tega Bog vári! Né le vam, otroci in mladenči, ampak tudi odrašenim Krajncam sim to le hotel povedati.

2. *Obúd k' zavúpanju v' Bogá.*

Gospod nam je perbežalše in móč,
pomóč doskušena v' stiskah.
Zato se ne bòjmo, naj giba se zemla,
v' brezno morjá naj hribje hrumé,
togoté in kopičijo naj se njega valóvi,
od njegoviga serda naj gorè trepetájo!
Gospod je per nas, ne trésemo se,
Bog nam pomága, on o pravimu času.

Psalm 45.

3. *Posluša naj me.*

Svoj jezik od hud'ga ohráni,
svoje žnable od zavíte besede.
Varvaj se hudiga, dobro pa delaj;
iši mir ino tèci za njim.
Božje očí so na pravičnih,
per njih prošnji vušésa njegove.
Serd pa božji — v' hudodélce je vpert,
de njih spomín clo iz zemle pobriše.
Pravični vpijejo ino vsliši jih Gospód,
iz stiske vsake jih réši.
Blizo jim je Gospod, ketér' so polómlen'ga serca,
odrešuje jih, ktir' so potertiga dúha.
Veliko hudiga ima pravičen,
pa Gospod ga otéva iz vsega.

Psalm 33.

46. France Metelko.

Ezopove basni iz slovnice. [1]) 1825.

1. Volk inù jagnje.

Volk gré kè studencu pit inù zagléda jagnje, któro veliko niže od njega pije. Naglo se volk zadere nad njim, rekóč: „Zakaj mi vodó kališ?“ — „Kakó že to, ljubì volk,“ odgovorí ubogo jagnje, „jàz pijem spòdé, ti pa zgòré, sej ne teče vòda vè brég!“ Volk se razsèrdi tèr pravì: „Zdé je ravno pol léta, kar sì me ti opravljálo.“ — „Kakó?“ odgovorí jagnje, „takrat me še né bilo na svétè.“ — „Je bil pa tvoj òče, alì tvòja matì,“ zavpije volk inù raztèrga nedolžno jagnje.

Močnéjimu vselé obveljá, ne prepiraj se žè njim.

2. Zajcì inù žabe.

Vihár nanáglèma začne bùčatì, drèvésa šèptájo; zajcì se prestrášijo inù trepetáje bežé, pa se ne vedó kam djatì. Do mlake pridejo, žabe se jih pa ustrašijo tèr ročno vè lužo poskáčejo. Zajcì so ravno míslilì vè mlako skočitì in se utopitì; alì edèn zmed njih, kì je bil modréji, jim branì, rekoč: „Potèrpite, ljubì továrši, ne končajte se! Nésmo ne takó slabe stvarí,

[1]) Na koncu svoje slovnice je objavil Metelko (rojen l. 1789. v Škocijanu pri Dobravi na Dolenjskem, bil profesor slovenščine v bogoslovnici in na gimnaziji v Ljubljani, kjer je umrl l. 1860.) štirideset poslovenjenih Ezopovih basni v novem črkopisu (takozvani metelčici), da pokaže dejanski, kako pripravna je njegova nova abeceda. Med samoglasniki je z *novimi pismeni* zaznamoval *é* (sméh, sréda, léd, séme), potem polglasnike *ì*, *ù*, *è* (vse tri z enim znamenjem, na pr. krùh, dìm, nósìm, poměknitè, človèk, pèrst, sèm pèrvèrgèl), in dolgi, med *o* in *a* stoječi *o* (Metelko naglaša *ò*, in tako je tudi tu zaznamovan), na pr. lepòta, otròka, gospòda, gròba. Med soglasniki je Bohoričev *h*, *ſ*, *ſh*, *ſhzh*, *s*, *sh*, *z*, *zh* in mehki *lj*, *nj* nadomestil z novimi, po *cirilici posnetimi* pismenkami.

Poznamenovanje samoglasnikov je brez dvombe nedostatno, saj je *ì*, *ù*, *è* le *z enim znakom* izražal in druge črke so bile tudi preokorne in za pisavo manj pripravne; zato se metelčica ni razširila in ni imela dolgega obstanka, če tudi jo je ščitil učeni in vplivni Kopitar.

kakor smo ménili; sej vidìmo nad žábami, de nésmo mí narbolj bojéče živalì na svétè.

Če te nadloga obíše, spomni se, de je veliko druzih še bolj nadložnih, od kterih se imaš potèrpežljívostì učitì.

47. Janez Primic.

a) „Prava pot k dobremu stanu". 1812.

1. Predgovor.

Lubi Slovénci! Tu imate ene nove búkvice, polne lepih ino nucnih (ali haslívih) naukov, kateri pokážejo, skozi kaj si človek narveč svoj stan pohujša, ino na kaj za eno vižo si on zopet tigaistiga pobólšati zamore. Te búkvice je narnapervo v polnočni Amériki en imeniten ino visoko učen mož, z imenam Bénijamín Franklín v angležkim ali englendarskim jeziki spisal ino jim to ime dal: „Vbogi Rihard ali Pot k dobrimu stanu"; potim so bile na nemško, zdaj pak, lubi Slovénci, k vašimu pridu ino podučenju na slovensko perstavlene. Berite jih radi ino si globoko v serce zapišite, kar bote brali; ino če bote nauke, kateri so v teh bukvicah zapopadeni, zvesto ino skerbno posnémali ino naslédvali, znate terdno upanje iméti, de bote srečno ino veselo živeli. Ino ako to dosežete, bo vaša sreča narvekši plačilo in veselje za tega, kateri je iz lubezni proti vam te bukvice po vašim jeziki prenaredil.

2. Pregovori.

En sam danes je toliko vreden kakor dva jutri. — Mačka v rokovicah miši ne loví. — Oko gospodarjovo sturí več kakor obedvé njegove roké. — Veliko vínarjov sturi en rajniš. — Ena majhina razpoka je že dostikrat zrok bila, de se je narvekša barka potopila. — Goste pojedine streho prederó, suknjo raztergajo, po sveti poženó. — Kdor denarje na pósodbo da, si na glavo skerbí nakopá. — Gizdost (ofert) kósi per obilnosti, obédva per vboštvi ino večerja per sramoti. — Skušnja je draga šola; pak norci se ne bodo v nobeni drugi ino komej v tej šoli kaj naučili.

b) Nemško-slovenska branja. 1813.

O pokristjanjenju velikomoravskih in panonskih Slovanov.

Poldánski Slováni v' Vélki Moráviji ino Panóniji so bili ti pervi, katéri so (po 803. p. K. r.) keršánsko véro gori vzéli. Njih narpervi učeníki v' tej véri so bili némški ino laški moníhi (barâti); poznéji pak dva brata, Konstantin (z' klóšterskim imênam Kiríl) ino Metódij, iz Tesalónike v' Macedóniji. Ruski monih Nestor (katéri je živel med l. 1056. ino 1116.) perpovedúje to veliko pergódbo z' témi besédami:[1])

„Potim kér so bili Slováni kristijáni postáli, pôšljejo njih knézi Rastislav, Svétoplk ino Kocel (Kozel) do cara Mihaéla (cesarja Mihaéla trétjiga v' Carigrad), rekóč: Naša dežêla je kerščena, pak nejmamo učeníkov, katéri bi nas vodili ino učili ino nam svéte bukve (knige) razlágali; mi sami ne zastópimo ne gréško, ne latínsko, ino eden učí tako, en drugi drugáči (ináči): mi tedaj ne zastópimo poména ino močí svéte bíblije. Zatégavolo nam pošlíte učeníke, katéri nas bodo beséde ino pomén (zastópnost) svétiga písma učíli. — Kadar car Míhael tó zasliši, vse svoje modrijáne vkup pokliče ino jim beséde slovánskih knézov pové. Nato mu modrijáni odgovorijo: V' Tesalóniki je néki móž z' imênam Leo, tá ima dva sina, katéra slovánsko znata ino sta obá zbrísana modrijána. Kadar car to sliši, pôšle po obadva v' Tesalóniko k' Leonu, rekóč: Pošli nam zdajci tvoja dva sina, Metódija ino Konstantína. Kadar Leo to sliši, nju zdajci pôšle. Ona prideta h' caru, ino on njima reče: Glejta, Slováni so do mene poslali ino prósijo za učeníke, katéri bi jim svéte bukve razlágati znali: to oni želíjo. Obá se caru sprositi dasta. Zdaj gresta v' slovánsko zemljo h' knézam Rastislavu, Svétoplku ino Kocelu. Potim kadar tje prideta, začnêta slovánski azbuk (ali slovánske čerke) délati ino preslovánita

[1]) Nestor je prvi ruski letopisec, rojen okoli l. 1056. v Kijevu, kjer je živel kot menih in umrl okoli l. 1116. Razen životopisov nekaterih opatov in redovnikov svojega samostana je spisal v ruskem jeziku letopis ali kroniko, segajočo do leta 1113. Nestorjev ruski letopis je jako važen za staro slovansko zgodovino; iz njega zajemajo sploh zgodovinarji vesti o minulosti stare Rusije.

evangélij ino apóstola (tó je djanje ino líste svétih apóstolov). Tu so se Slováni veselíli, kadar so velike déla božje v' svojim jezíku slíšali. Potim preslovánita tudi psalter (tó je psalme ali pésme Dávidove) ino te druge bukve svétiga pisma.“

Tako nam perpovedúje stari očák Nestor históriјo od preobernenja morávskih ino panónskih Slovánov na kristijánsko véro, katero sta ta dva gréška brata ino slovánska apóstola, Konstantin ali Kiríl ino Metódij, doveršila.

48. Janez Leopold Šmigoc.

Vadbe v slovnici. 1812.

Polsko délo.

Slovénci so iz mladega na žmetno (težko) délo navajeni. Kak berž snég po njihovih njivah ino lazéh zgíne, tak hitro se kmet z' svójoj družínoj k' déli pripravi. Eni grějo svójih travnikov snažit ino gnoja, kérega so v' jesén ali po zími po njem reztepli, grablat, eni grějo orát ino jarega žíta séjat, drugi grějo laza kópat ino séjajo sočivo ino vse sorte žíto; eni grějo vinogradov (goríc) opravlat, drugi za živíno skerbíjo; eni pa domá ostánejo ino za delavce jéd pripravlajo. — Orač (ali orátar) napreže vole ali konje k' plúgi, prime za vojnico, če z' konji orje. ino gré z' plugom na njívo; če orje, derží plug z' rokámi za ročnike ino tak ravna plúg; z' odkoj odriváva grúde ino navaleno jilovico, réže z' želézom ino čertalom pognojeno njívo ino déla brazde, z' brazd napravi ogon, med kérim razgon puša, da se vòda iz ogónov stéče. En drugi príde ino poséja zorano njívo, kéro en tretji z' branoj povlači, da poséjano žíto pod zemlo príde. V' tistih krajih, v' kérih so jilovnate njíve, se móre poprej njíva nakopáti ino potlej se povlači. Zdaj rase žíto ino se zóri; če se je enkrat žíto zizorilo, prídejo žénci ino žníce (žènice) ino žènjejo zrélo žíto z' serpom, dévajo v' šáke porézano žíto na kúp, zvežejo ali samí požete kupčeke z' povézlami v' snópe, ali pa to drugi, kéri ne žènjejo, délajo. V' povézle zvezani snópi se na njívi pušajo, ali pa se v' kozle zvózijo, da se posušijo. Eni kmeti žíto na njívi pustijo, drugi pa je taki k' domi zvózijo, de se suší. Če je žíto že suho,

prídejo mlatci ino mlatijo suho žíto (to je snopje) z' cepcom na gumni; strósijo slámo, da se zernje odloči, potlej véjajo zernje z' vejnicoj, da se pléve odločijo, po tem správijo čisto žíto.

Kdár na travnikih tráva dorase, prídejo kosci ino pokosijo z' kosoj zrélo travo ino dételo; potem bó tráva raztepena, da se leži suši; za tega volo se óna tudi móre večkrat oberniti; suha tráva se imenuje senó, senó se tudi v' kópice (v' navale) déva, da se prék ino prék ne zmoči, če dež pride. Celo suho senó se na vozih v' garicah domú vózi, na kére se z' rasohami nalága.

V' gorícah je to pervo délo, da se tersje obréže ino pogróba; če se je to zgódilo, grójo kopači z' motikami kópat, kaj se perva kóp imenúje; vsaki skerbí, da svójo goríco perle skópa, kak obalči (očí) jako ženejo. Po pervi kópi mine en čas, da ga v' gorícah nej enega déla; zdaj príde prekápanje, to je druga kóp; pri toti se tak glóboko ne kópa, kak pri pervi; pri pervi kópi se tudi malo korénje z' tersa poréže, da onó (korénje) tersa iz zemle ne správi. Če že na tersji velike rozge zrásejo, poveže se tersje, da véter rozg ne polamle in da je vinograda lépše vídeti. Po vezi se goríce podkašajo, tó je, tráva, kéra je v' njih zrasla, se z' serpmi pokosí. Tersje rodí grozdje; grozdje je bélo, černo, modro ino druge sorte. V' jesén se grozdje iz tersja v' škaf z' nožom réže, iz škafa se v' puto vsiple, putari nósijo grozdje v' prešo, kej se grozdje spreša; grozdje prešano se imenúje tropíne. Víno se spravla v' polovnjake, sóde ali pučele.

49. Peter Dajnko.

a) Kratke basni in povesti iz slovnice. [1]) 1824.

1. Želev ino orel.

Želev je orela silno prosil, naj bi ga letati vyčil. „Tvojemi rodi protivno reč terjaš," je rekel orel; „kajti ne moreš se navyčiti letati, da ne maš peróti." Želev pà je potém še nadale

[1]) Na Štajerskem je hotel Dajnko še pred Fr. Metelkom rešiti vprašanje gledé novega slovenskega črkopisa. V svoji slovnici (*„Lehrbuch der windischen Sprache"*, 1824) ga je objavil in prvikrat tudi dejanski uporabil. Od metelčice

prosíti nikak ne henjal, naj bi ga orel na vtiča obernul. Po-
padnul ga je zato orel s' klynom, visoko vnesel ino ispystil,
naj bi letél. Alipa padnul je na pečíno ino se na drovno
zdryznul.

Totemi želévi je dosta lydi spodobno; želíjo, kaj nebi
želéti smeli, ino odmetávajo navyke razumnéših. Alipa naj-
beržej skos svojo nepametnost konca vzemejo.

2. *Apéles ino Aleksandrov konj.*

Kda je enkrat imenítni obraznik Apéles Aleksandrovega konja jako dobro obrazil ino nato Aleksandra pítal, je li bi se jémi dopadnul obrázen konj, ga je Aleksander nikak ne hvalil. Kda pà je konj obrazenega konja zagledal, se je začel kak proti živemi herzati, ino Apeles je rekel: „Vidiš, kral Aleksander, tvoj konj mojo delo bole razumi kak tí.“

b) Iz posvetne pesmarice.[1]) 1827.

1. *O namenu posvetne pesmarice.*

Več narodov je že davno svoje narodne pesmi zebralo. Rusovska cesarica Katréja jè je dala vu svojemi velikemi kralestvi spraviti zred pevoglasi, kere je imeniten Sarti spisal ino

se razlikuje dajnčica načelno v tem, da nima niti za samo-, niti za polglasnike novih znakov, izvzemši *y*, s katerim se zaznamuje *ü*, kakor na vzhodnem Štajerskem izgovarjajo korenski *u*, na pr. jyg = jůg (jug). Za Bohoričev ſ, ſh, s, sh, z, zh in za mehki *nj* je izmislil Dajnko, kakor Metelko, nove pismenke, toda Dajnko je le *ć* posnel po cirilici. Vsekako pa je zanimivo, da je namesto ſ (ostrega s) pisal *s*, in nam. s (mehkega z) postavil z, kakor pišemo dandanes v gajici; na pr. *silno, zato* nam. Bohoričevega *ſilno, ſato*. Dajnčica se je le malo razširila in hitro zamrla.

[1]) Dajnko je izdal *cerkveno* pesmarico z naslovom: „Sto cirkvenih ino drügih pobožnih pesmi med katolškimi kristjani slovenskega naroda na Štajarskem“, v Radgoni, 1826. — *Posvetna* pesmarica pa ima naslov: „Sto ino petdeset posvetnih pesmi in dvesto vganjk med slovenskim narodom na Štajarskem“. V Radgoni, 1827. — Pesmi v teh pesmaricah niso pristne narodne, temveč so od bolj omikanih ljudi, duhovnikov in učiteljev, za narod zložene pesmi, ki so se med ljudstvom razširile in udomačile. Glavni namen teh pesmi je bil, podati ljudstvu koristnih naukov zlasti v nravstvenem oziru.

vu dvema zvezkoma na svetlo dal. Pesmi Anjgelskega naroda, s' kerimi se je častiten Jožef Hajden imenitno paščil, so vyčenim občinski znane. Danska zemla je zebrala svoje kampavíce, polek kerih že se blizo vsi pevoglasi zderžijo. Tydi Svečko kralestvo je v' novih časih ravno to včinilo. Le esterajsko cesarstvo, kero teliko vnogoterih narodov vu sebi imá, še je ne imélo nikaj, ali blizo nikaj ne na zderžanje svojih karakteristnih narodnih popevk storilo. Dryžba igranjskih prijatelov esterajskega cesarstva je totega velikega blaga ne htela dati zgybiti. Na njeno prošnjo so Njihove zvišnosti, znotrenjih reči našega najsvetlešega, najmilestivnešega cesara minister ino predni kanclar, gospod graf od Saurau, vsikdar pripravleni, vsakemi lepemi ino hasnovitnemi spočetji pripomočno roko ponyditi, vse cesarsko-kralovske deželske gubernije opomenuli z' povelenjom, naj bi se spravlanje narodnih pesmi zred pevoglasi spočélo ino doblena zbirka v' Beč na veliko dryžbo igranjskih priatelov poslala. Toto povelenje je porodilo jako lepi sad . . .

Na povelenje sekretéra igranjske dryžbe, nizo-esterajskega kralyvanjskega svétnika, gospoda Jožefa od Sonlaitnara, sem tyde jas ne nikakega tryda maral, naše slovenske narodne pesmi, tak dobro pobožne, kak tydi posvetne, zred pevoglasi, kere je Andraš Šef spisal, spraviti, keliko potrebno, pobolšati ino na zgorah povedano igranjsko dryžbo poslati. Vsim, keri so mi pri totemi pesmospravlanji bili na pomoč, rečem mojo dužno hvalo, posebno dyhovnemi Antonji Korošáki, keri so mi vse Volkmajarove (t. j. Volkmerjeve) pesmi v' roke spravili, ino kere sem, keliko njih je cesarsko-kralovsko predno pregledíše knižno dovolílo, tydi vu mojo zbirko vzel. Tydi vsim pevcom, keri so na mojo prošnjo iz vnogoterih stranov eden drygega primarili, k' meni priti ino svoje pesmi dati zapisati, povem mojo serčno hvalo. Da pà si tote pesmi vsaki Slovenec tydi v' rokah iméti želí, zato sem skerben bil, nje tydi na svetlo dati. Ino keri mojih priatelov bodo toto še maličko zbirko povnožili, tim bom tydi rad hvalen.

2. *Popevajoči škerlec.*

1. Prišel sem skoz dole
na veliko pole,
tam se škerlec vzdignul je
med nebeške vtičice.

2. Ino kelko više
gor na podnebíše
je pred meno on letél,
telko lepše mi je pel.

3. Z' škerlcom sem veséli
bil vu dyši celi,
mislil: On mi navyk dá,
kam se človek naj ravná.

4. Škerlec z' dyšo celo
peva te vesélo,
kda se on od zemle že
proti nebi zvišal je.

5. Doklič smo zajéti
v' časno reč na sveti,
tydi v' Bogi z' radostjo
nikak ne popevamo.

6. Kdo pa se odpoti
zemelski dobroti,
tisti višek k nebi gre
no veséli v' Bogi je.

7. On v' veséli voli
v' Bogi peva, moli
ino svojo delo vso
zmes oprávla z' radostjo.

50. Miha Andreaš.

1. Francoska vojska.

1. Kjé ste, léta vi pokoja,
mirne léta, kam ste šle?
Odi šolda in' poboja
sliši ino vidi se.
Na Francoškim se začelo,
dobro vé to vsaki sam;
kdaj, kako bo konec vzelo,
to je zelo skrito nam.

2. Oh, alj ni to dosti milo,
ti Paris, mestó hudó,
svojga kralja si vmorilo,
kakor volk jagne mladó.
Nam in sebi ste storili
mirniga živlenja krej,
eden drugiga morili,
Bog vé, kaj še bo naprej.

3. Reve te ne obžaluje
le Francosko ino mi,
vsa Evropa omaguje,
kér se ji hudó godí.
Večni mora se serditi,
kér namesto nja česti
vidi gréh na gréh storiti
in pobolšanja nič ni.

4. Radi bomo še spoznali
svojih grehov hudo zlo;
dalej bomo v' tistih spali,
hujši potlej za nas bo.
Gréh je bil in bode tepen,
saj to vsaki dobro vé;
z' greham bode v' pekel veržen,
kdor se ne znebí ga prej.

1793.

2. Praznost sveta.

1. Alj na t'ga svetá plačilo
mislim, vidim vse na rob',
rad bi djal to oblačilo
moje duše noter v' grob.
Le po miru moja duša,
le pokoja si želí;
pa nihčér ji to ne unša,
ona ga ne zadobí.

2. En'ga brata rad bi najšel,
de bi mojih misel bil,
alj zastojn tok daleč zajšel,
kér sim nja sencó lovil.
Le na persih mu slonéti,
njemu vse zavupati,
oj de b' blo to srečo 'méti,
to veselje vživlati!

3. Odpovéj se le tim željam,
terpi volno, o serce!
Glej, pod srečo in veseljam
tudi žalost skrita je.
Poj Bogu hvaležne pésmi,
črez ljudí kar ne mermraj
le obseži vse v' ljubezni,
vse za brate ti spoznáj!

4. T'ga življenja zavezile
ti nesrečne spremišluj,
jim pervunšaj dobre déle,
jim povsod' na strani stoj!
De lih nočjo gréh pustiti,
djanje njih t'ga vrédno ní,
moraš vender jih ljubiti,
kér te Bog tako vučí.

5. Le verjémi, ura pride,
prešla bo njih téme nuč,
kér se božja volja 'zide,
svétla jim bo prava luč.
Oni bodo vse spoznali,
kakor ti sedaj spoznáš,
Bogu čest in hvalo dali,
kakor jo ti njemu daš.

51. Urban Jarnik.

a) Pesmi.

1. Moj sedanji kraj. [1])

1. Za herbtom je skalna gora,
pravi se Kernos pri nas,
je za Špice 'na podpora
in za pevca pa Parnas.

2. Spodaj zvira Hippokrene
čisti zvirk za pevce vse,
belkaste on pluje pene,
umnost pev'c iz njega p'je.

3. Tuki društvo muz stanuje,
gracije se sučejo;
sam Apollo tu kraljuje,
njega citre slišimo. 1810.

[1]) Ko je Jarnik postal duhovnik (l. 1806.), je prišel za kaplana v Čanjče (Tultschnig), kjer je ostal do leta 1809., potem pa v Podkrnos (Gurnitz), kjer

2. *Zvézdje.*

1. Tukej gori se neznáni
velki svéti sučejo,
z' lučjo sonca so obdani,
krògle pòte tékajo;
zvézda zvézdi je soséda,
njih za nas števíla ni,
ena v drugo svétlo gleda,
vsaka božjo čast gorí.

2. Svétla césta je razpeta
čéz brezkončni néba zid,
tam se vozi čast očeta,
viža pòtè zvézdnih rid:
vse je kroglo, vse se míga,
vse od ognja svéti se,
vse oznani, de velika
roka svét stvaríla je.

3. Tvoje veličastvo, večni,
trume zvézd nam pravijo;
kako bomo še le srečni,
čé mi k tebi prídemo;
skóz' teh svétov svét bo péla
naša duša stvarniko,
zverha svétov bo sedéla,
píla petje angelsko. 1812.

3. *Krés.*

1. Dolgost svojo dan stegúje,
rást prot poldnu obračúje,
zemle ték se vstanoví;
trudna tékara počíva,
svojga déla plačo vživa,
se bogata veselí.

2. Sonce gorko zrak prižaga,
čeli vteče vróča sraga,
trudno telo se potí;
klas ruménkast žé prihája,
kruh vsakdanji nam podája,
glad prestrášen pobeží.

3. Serpi bliskajo po nivah,
zdétna je, k' je préj bla v' rivah,
pésmi v' žétvi se glasó;
v' žito serpov šum ženjíce
silijo no prepelíce
v' svojim bégu strašijo.

4. V' senožéti senoséki
tam per hlad-šuméči réki
z' pétjam brúsijo kosé;
v' séči trava z' rožo pade,
fletne déklice pa rade
njim na slédi jo sušé.

5. Sonce goram se priklánja,
cirkovnik pa zvón pogánja,
de Marija se častí;
hlad pahlá zahódnik v' líce,
k' spanju vabi gmétne tíce,
luč nebéška se mračí.

6. Zdaj peržgè nam nevidéči
zgorne luči, de letéči
žarki zemli svétijo;
kaj pa tam-le po planínah,
gorah, hribih in dolínah
z' eni ognji vstájajo?

---

je bival poldrugo leto, in tu je to kakor več drugih pesmi zložil. — *Špice* so majhno selce nad Krnosom, izpod katerega izvira čist vrelec, ki mu pravijo Tamuš; ta vrelec je Jarnikova „Hippokrena“.

7. Slišim prevesélo pétje,
vrískanje, mladénčov vrétje,
stréli z' pukš skoz gojzd berčó;
kol'ce vléčejo goréče
'z ognja, na obílnost sréče
družic viš' jih gónijo.

8. Zdaj mladénči no deklíce,
mično kakor golobíce,
v' krógli rejži rájajo;
škópnjaki no želikžêne
v' loge létajo zelêne,
krésu hvalo spévajo.

9. Stari krés, nekdaj očóvam
našim svét, al nam sinóvam
skoro iz spomína vzét:
tvoja glava célo síva
bode nam vselej častlíva,
kolkorkrat boš spét začét.

10. Naj se zemla v' krógih vala,
slava tvoja bó ostála,
vsaki ród te bo častíl.
Toti svét sedaj preíde,
ti pa boš, al žé odíde,
druge rode veselíl.

1812.

b) Zbér lépih ukov za slovensko mladino. 1814.

1. Iz predgovora.

Lubi rojak! Tréba je, mislim, de se kratko pogovarjava, prej ko tote bukvice bereš. V njih ne boš našel le samo novih ino za žejo svoje duše veliko dobriga perdobivnih naukov, temóč tudi en nov pravopis (ortografijo), z katerim si se morebiti še malo zoznanil, doklér nimaš vsakdar priložnosti, nove v slovenjim jeziku na svetlobo dane bukvi dobiti ino brati, de bi zvédel, kako se sedaj pravopis slovenski na bólši strán obračová. Nova, v Lublani v létu 1808. od gosp. Kopitarja na svetlobo dana gramatika je nam v našim jezíku en nov pot pokazala, kako bi mogli čisto slovenščino pisati, govoriti ino tako po malim se drugim Slovencam približovati. Bóg dal, de bi vsi pisarji njegove lépe opomene nasledovali! V totej gramatici najdeš:

1. De se ne piše več *dobru jutru*, ampak *dobro jutro*, ino povsod, ker smó prej *u* brati ino pisati navajeni bili, se sedaj po novim pravopisu *o* postavla, kér se tudi od vsih drugih Slovencov le *o* izrekuje. Zato najdeš tudi v totih bukvicah skóz ino skóz le *o* namesti postaraniga *u*.

2. Delej najde se *l* na koncu beséd, katéro čerko (puštab) nikoli ne izrečeš v besédah: *dal, bil, vzel, šel* itd., ampak le: *dav, biv, vzev, šev* itd. Al — ne hujaj se temu, de rečem: Totimu *l* se v pismih stara pravica spodobí, kér, kadar praviš:

smo *dali, bili, vzeli, šli,* al pa v ženskih vustéh: smo *dale, bile, vzele, šle,* toti *l* v glasu zopet na svetlobo príde, ino zvunaj Koroškiga drugi lepoglasno govorijoči Slovenci tudi: *dala, bila, vzela, šla,* izrekujejo. Najdejo se pa še mnogi Slovenci na Štajerskim, ki vsaki poslédni *l* zastopno v glas spuščajo: *pil, bil, dal, vzel* itd. Ne samo za Korošce, ampak tudi za tote rojake, ki per starim *l* ostanejo, se bukvi pišejo.

3. Navájen si rékati: *sviet, rieč, lies, brieg* itd., kar tudi drugi Slovenci pišejo: *svjet, rječ, ljes, brjeg;* ne moti se, kadar tote ino druge beséde le pišem: *svét, réč, lés, brég* itd.; zakaj sam ja spreberneš per premenenju beséde toto *ie* sopet v *é*, doklér praviš: *svéta, svétu, lésa, lésu, brégа, brégu, réči, z réčjô.* Zavolo zedinenja slovenskiga pravopisa se rajši čerke *e* deržim, katéra zverhu en poteglej od desne do léve strani *(é)* ima. Beri toto *é* po tvojej navádi za *ie,* kadar beséda toti glas potrebuje. Gorenji Rožán toto potrebno *é* v nemar pusti ino reče: *svít, ríč, lís, bríg* itd. Al tudi on se móra naváditi na *é*, kér se skóz njo pravopis vderži.

4. Pišem: *Bóg, róg, stóg* itd. Na Koroškim jih velíko réka: *Bueg, rueg, stueg* itd., ali pa kakor gorénji Rožan: *Bug, rug, stug* itd.; obóje je zvratáno izrekovánje; le oberni besédo, ino našel boš pervinsko *o*, doklér praviš: *Boga, Bogu, roga, rogu, stoga, stogu* itd.; zákaj bi se tedaj od pravopisa odvernil ino zvratanost sledil? Al bi sila bila po takim izrekovanju pisati, bi rajši pisal: *Bvog, rvog, stvog;* zakaj nesrečno navadno *ue* se mi drujga ne zdi bíti, kakor le z' sglasnikam *v* podarovano *o*. De se pa ne motiš, izreci vsako *o*, ko zverhu en poteglej od desne do léve strani *(ó)* ima, po tvojej navadi, kakor *ue*, ino tako boš za svoje deželake zastopno bral. Al v pismih se móra čisto ó obderžáti za drugih Slovencov deli.

5. V mnogih besédah najdeš staro *fzh* áli pa *fhzh* namésti novorojeniga ino za jezik poglajšaniga *fh*. Zato rajši z drugimi Slovencami pišem: *kléšče, pîšče, išče,* itd., kakor: *kléše, pîše, iše,* zavolo v pravopisu prej dosežejočiga zedinenja z drugimi Slovenci, ino kér jih tudi med nami veliko tako govorí. . . .

9. Našel boš slednič pisano: *nebésa, okna, déla* itd., kadar se od več rečí govorí; na Koroškim se pa réka: *nebese, okne,*

déle. Al *a* namést domačiga *e* je zavolo pravopísa potrebno ino tudi tebe ne bode toliko motilo.

Ohrani, moj lubi bravec, tote kratke opomene ino dočakaj z meno v kratkim tejsti veséli čas, ko bojo visoko vučeni moži za vse Slovence k navadnim latinskim čerkam (puštabam) še druge slovenskimu jeziku namerjene izumili, kakor je slovenski apostel ino škof sveti Kiril k starim gerškim čerkam nove slovenskim glasovam lastne izmislil ino z témi za Slovence sveto pismo z pomočjo svojga bratra Metodija na njih materni jezik prestavil ino sveto mešo slovenji bral. Čakaj dotle, ino vidil boš več bukev na svetlobo príti, doklér se materni jezik vsako léto bolj čistil, trébil ino poglajšal bode. To ti k tvojmu veselju pové tvoj prijatel, zložnik totih bukvic.

2. Sirotej je osla zgubil.

En star oča v družtvi svojga še mladiga sina žene osla na prodaj, v misli ga prodati, če bi mogoče bilo. Kupci iz polja pa nju zagledajo ino pravijo: „Oj neumna človéka, ka rajši prazniga osla pred sebo ženeta, kakor de bi eden med njima osla jezdaril, kér je eden prestar, drugi pa še cela mladína.“ Stari, ki je slišal jih to govoríti, posadí svojga sina na osla; ino še nista deleč naprej prišla, ju gredê sopet drugi znanci srečajo, katéri so, kakor se je zdélo, z starim vsmilenje iméli ino so krevali stariga moža, rekoč: „Poglejte neumniga možaka, ki svojga mladiga, berzniga sina na osla posája, sam pa od starosti oslablen, ki bi jézde bolj potreboval, pešče (k nogam) hodi.“ Na to opomeno se stari posadí na osla ino reče mladenčiku, de bi zraven njega hodil. Nísta deleč prišla po potu, sliši oča še čréz to godernjati ludí, de on drobne sinčikove nogice k hoji permóra, sam pa jézdi, ki bi ležeji mogel peščê ali k nogam hoditi. Nato vkaže sinu, de bi zadja zraven njega na osla sedel. Zgodí se pa, de nju jezdê sopet drugi srečajo, ju pozdravijo ino po nékakih pogovorih stariga vprašajo, al bi osel njegov lasten al pa le za jézdo najet bil. Stari odgovori, de je njegov lasten ino de ga na pródaj péla. „Drago ga boš mógel prodati,“ pravijo mu popotniki, „čé ga z takim tovoram potežaniga pol živiga na terg perpélaš.“ Kér je stari to za-

slišal, si je prédvzel oslu noge zvezati ino ga z pomočjo svojga sina do terga na herbtu nesti. Oba neseta osla na herbtu, céla truma ludí se zbéra, se njima posmehuje, ju zamečuje, rekoč: „Poglejte dva hudumnika, glava se je njima zmešala; dva osla eniga osla neseta.“ V starimu, na to vižo zasramovanimu možu se nevola ino jeza vneme, ino kér blizo ene vode príde, potísne osla z vso močjo v vodo. Iz téga je postala pripovést: Sirotej je osla zgubil.

Ta basen naj vučí, de ni mogoče vsém vstréči; stori, kar te modrost vuči.

52. Valentin Stanič.

a) Pesmi za kmete in mlade ljudi. [1]) 1822, 1838.

Kmétovski stán.

1. Stan kméta vréden je časti,
za nas kmet trudi se;
kdor kméta stán zasramoti,
sam malo vréden je.

2. Še préd, ko solnce gôri gré,
že déla kmèt terdó
in st'ri, kar vsakim' k pridu je;
veselje mu je tó.

3. V obráza pótu kmet vdobi
svoj živež ino da
tud' méstam ljubi kruh; s'cer bi
povsót le lákot b'la.

4. De vréden je, naj vsak spozna,
stan kmétov vse častí!
Kdo vé, kje bi dežela b'la,
de kmèt nje ne redi?

[1]) Stanič je bil začel zgodaj pesmi zlagati; prva pesem, ki jo je, kakor sam pravi, v Solnogradu složil l. 1797., je „Večerna pesem“. Posebno rad je zlagal ali prestavljal cerkvene pesmi ter jih razširjal med mladino in preprostim narodom. Prvim zbirkam njegovih pesmi leta 1822. in 1826. sta še sledili zbirki: „Drugi perstavik starih ino novih cerkvenih ino drugih pesem“, in „II. Pesme za kmete ino mlade ljudi. Vekš del iz njemških Mildhaimskih pesem prestavil V. St.“ V Gorici, 1838.

b) Hvala vinske terte. [1])

1. Slišal sim, tertica, undan hvaliti
tvojo dobrotljivo, žlahtno lastnost;
pesem tud jest ti želim pokloniti,
močno pa vstavlja me siva starost.
Dvajsetkrat tri ino zraven deset
štejem življenja pretekliga let.

2. Stvarnik je tebi šibkost scer odmenil,
dal ti pak čednost, ki vredna več je,
jest tud šibak — sim pa vender le sklenil,
kakor premorem, povzdigniti te.
Bom scer le vstarane strune glasil,
morde pa močniga pevca zbudil.

3. Nimaš ko Evino drevo lepote,
ktero že pervi je človek častil;
pojem pa tvojiga grozdja dobrote,
sladko je Noe že vinčice pil,
in že Melhizedeh zidal oltar,
kruha in vina prinesel je v dar.

4. Kakor naržlahniši sad so kazali
Mozesu daleč poslani možje:
„Grozdje, lej, tako je tam," so mu djali,
„kjer nam dežela obljubljena je!"
Tak se clo zemlja v pušavi častí,
ki te, precenjena terta, rodí.

5. Vino — prav' pismo — serce st'ri veselo,
šibki in trudni se z vinam krepčá;
kak bi brez vina veselo se pelo?
Tudi bolniku se kapljica dá.
Pavel že zdavnaj je Tita učil,
sladko brez skerbi naj vince bi pil.

---

[1]) Stanič je zložil že na stara leta to pesem (1843), in sicer ga je navdušil *prvi sestavek M. Vrtovca* v Novicah „Hvala vinske trte" in *dr. J. Bleiweis*, ki je v Novicah kot urednik pohvalil njegove pesmi in jih tudi nekaj ponatisnil. V slovstveno-zgodovinskem oziru je ta pesem zato zanimiva, ker je *poslednja* Staničeva, povzročena po *prvem spisu* zaslužnega pisatelja M. Vrtovca, ki je pisal zlasti v Novicah.

6. Tebe lepo so že nekdaj hvalili,
revno če tudi le drevice si,
vino so sveti možaki že pili,
vino vsakteriga serce zbudi.
Nimaš lepote, ponižno živiš,
s sadam pa svojim dost dobriga st'riš.

7. Pozno začenjaš bersti poganjati,
s perjem pokrivaš svoj ljubljeni sad;
nočeš se v cvetni lepoti kazati,
nočeš ko drugi v nji hvale iskati.
Ti si, kot v pismu besede rekó:
„Vsakdo po sadji spoznaval te bo.“

8. S perstenci zvesto se germa oklanjaš,
ki v podporo je tebi bil zbran,
težka se grozdja na njega oslanjaš,
dok ne približa se terganja dan.
Tačas se grozdje na sonci zorí,
in kar je le živiga, se veselí.

9. Terta, s sladkostjo si svet veselila,
vdaj se pokoju, ker jesen je tle,
šibkim in starim in trudnim si bila
moč in tolažba in pa veselje.
Kdor je tek spolnil dobrotljiv ko ti,
zime pokoja naj se veselí!

10. Mirno počivaj, dobrotljiva mati,
v zimi, ki stvarnik u pokoj je dal,
de boš zamogla tud h letu nam dati
dobriga vinca obilni bokal.
Ako jest starček v tem času zaspim,
tebe še v smerti hvaležen častim.

1843.

C.

53. Prešérnova doba. 1830—1843.

Odkar je utihnila Vodnikova muza, je prenehalo v slovenskem slovstvu umetno pesništvo. Pisatelji so ustrezali cerkvenim in šolskim potrebam, spisovali knjige v pouk preprostemu narodu ter likali jezik po slovnicah, a pravih pesnikov ni bilo med njimi. Po drugih slovenskih pokrajinah se je še oglašal kak pesnik (na pr. Jarnik, Modrinjak, Stanič), ali ti so bili brez večjega vpliva na razvitek umetne poezije. Kar na enkrat pa stopi na dan prvak slovenskih pesnikov, France Prešéren; z njim se pričenja nova doba v našem pesništvu. Leta 1830. ustanovijo France Prešéren, Matija Čop, Jakob Zupan in Miha Kastelec pesniški letnik „Kranjsko Čbelico“. V tem podjetju so se združile vse tedanje pesniške moči ter skupno izdale četvero pesniških zbirk (1830—1833), katerim se je leta 1848. pridružila še peta. Kranjska Čbelica je znamenit pojav v našem slovstvu. Po njej je krenilo slovensko pesništvo na novo, napredno pot, prestopivši dosedanje meje tesnega duševnega obzora. Kranjska Čbelica je oživila umetno pesništvo ter povzročila živahno gibanje na slovstvenem polju. Ona nam prva otvarja zaklad narodnega pesništva, ne le slovenskega, temveč tudi slovanskega, prelagajoč narodne pesnitve iz raznih slovanskih narečij. Kranjska Čbelica je čistila pesniški okus ter določila za vselej pravec slovenski poeziji, objavljajoč vzorne Prešérnove pesmi. Saj je baš z njimi uspešno pobijala krive nazore, ki so bili nastali o namenu umetne poezije. Primerjaj le znamenito slovstveno satiro „Nova pisarija“ (1831), v kateri je Prešéren živo naslikal nazore tedanjih naših književnikov.

A ne samo v pesništvu, temveč tudi v drugih slovstvenih vprašanjih je imela Kranjska Čbelica važno besedo. Osobito v

„abecedni vojski“ so bili njeni sodelavci prvi in odločni boritelji. Kakor znano, je služil našim književnikom trojen črkopis. Nekateri so pisali v dajnčici, drugi v metelčici, večina pa še vedno v stari bohoričici. Proti metelčici se je prvi oglasil Jakob Zupan v koroškem časopisu „Karintiji“ leta 1831. Ker so se pa njeni zaščitniki krepko potegnili za njo, se je vnela napósled huda „črkarska pravda“, o kateri so se objavljali dotični spisi v posebnih prikladah ljubljanskega časopisa, „Illyrisches Blatt“ imenovanega. Metelkovcem je prišel na pomoč znameniti jezikoslovec Jernej Kopitar sam kot prvi znanstveni zaščitnik novega črkopisa. Toda navzlic tako mogočnemu zagovorniku je zavdal Čop s svojimi tremi spisi „Slovenischer ABC-Krieg Nr. 1. 2. 3.“ in Prešéren s pikrimi soneti metelčici smrtni udarec (1833). Ali tudi bohoričici so bili dnevi že šteti. Razvitek našega slovstva so z velikim zanimanjem opazovali i češki pisatelji, med njimi v prejšnji dobi slavni jezikoslovec Dobrovski, sedaj pa pesnik František Čelakovski, Prešérnov prijatelj. Ta je sam priznal, da bo treba naš črkopis popraviti, ali to po češkem in poljskem načinu, a ne z novo izmišljenimi pismeni. Proroške besede češkega pesnika so se v kratkem uresničile. Leta 1836. je postal na Hrvatskem po Ljudevitu Gaju znameniti ilirski pokret; Hrvatje so sprejeli češki črkopis in od njih je došel tudi k Slovencem. Leta 1839. so že zagledale Vrazove „Narodne pesmi“ v gajici beli dan in potém si je novi češko-hrvatski črkopis pridobil brez vseh težkoč v kratkem občno veljavo.

Abecedna vojska je duhove strastno razburila. Žrtev te pravde je bila velika. Ob enem s „črkarsko pravdo“ je prenehala tudi Kranjska Čbelica in z njo je prestalo skupno delovanje slovenskih pesnikov. Njih večina je utihnila popolnoma, drugi pa so, ne imajoč lastnega glasila, v nemškem „Ilirskem listu“ objavljali svoje redke proizvode. Jakob Zupan je zapustil nekdanje mesto svojega delovanja, Ljubljano, Matija Čopa je leta 1835. zasačila bridka smrt v bistrih valovih reke Save in le Prešéren, živeč v majhnem prijateljskem krogu, je objavljal še nadalje svoje vzorne poezije. Leta 1836. je izdal največje svoje delo, „Krst pri Savici“, posvetivši ga svojemu najbolj-

šemu prijatelju Matiji Čopu; v nesrečni ljubezni pa je bil spletel prekrasni „Sonetni venec“, prvi v našem slovstvu (1834). Prešéren je bil od leta 1830. do 1840. središče slovstvenemu delovanju na Kranjskem. On je budil slovenske književnike na skupno delo v Kranjski Čbelici; on je bodril svoje prijatelje, naj nabirajo narodne pesmi, za katere se je i sam toliko zanimal. On je vnemal Andreja Smoleta, Poljaka Emilija Korytka in druge, da so spravili na svetlo „Pesmi kranjskega naroda“ (v petih zvezkih 1839—1844). Ljubezen do svojih vrstnikov in do zaslužnih prednikov je izražal Prešéren v posebnih, njim na čast složenih pesmih, kakor v dovtipnih zabavljicah in napisih, ki so jih vrezali v nagrobne spomenike, slovečim rojakom postavljene. Prešérnovo delovanje je vtisnilo tej kratki dobi poseben značaj. Po njem je dospelo naše pesništvo do vrhunca; njegove poezije so postale zvezde vodnice vsem poznejšim pesnikom.

Zraven pesništva je napredovala v tej dobi tudi cerkvena književnost. Med mnogimi pisatelji naj se imenujejo Friderik Baraga (1797—1868), od leta 1830. misijonar in škof med Indijanci v Ameriki, Luka Dolinar kot dober cerkveni pesnik, in France Veriti, ki je, dasi po rodu Lah, postal vrl slovenski pisatelj; zlasti znamenito je njegovo obširno delo „Življenje svetnikov in prestavni godovi“ (v štirih knjigah, prvič 1828—1829, drugič 1831—1844). Jako malo pa so se naši pisatelji zanimali za gospodarske potrebe; tem večjo hvalo zaslužita tedaj France Pirc (rojen v Kamniku 1785, pozneje misijonar v Severni Ameriki), ki je izdal „Kranjskega vrtnarja“ (v dveh delih 1830, 1834), in Jurij Jonke, župnik na Kočevskem, ki je spisal „Kranjskega čbelarčka“ v nemščini, poslovenil pa ga je Jožef Žemlja (1836).

* * *

Skupno delovanje kranjskih Čbeličarjev je našlo po drugih slovenskih pokrajinah vesel odmev. Ta zgled posnemajoč, sta izdala na Koroškem Anton Slomšek, tedaj spiritual v celovškem semenišču, in Matija Ahacelj, profesor matematike, prirodoslovja in kmetijstva v Celovcu, „Pesmi po Koroškem in Štajerskem znane“ (1833). V tej pesmarici, ki je pre-

prostemu ljudstvu namenjena, je objavil Ahacelj pesmi svojega soseda iz Rožne doline, tkalca Mihe Andreaša, Slomšek pa nekaj narodnih pesmi s Štajerskega ter umetnih svojih in tudi od drugih štajerskih pesnikov, izmed katerih sta pozneje zaslovela zlasti Valentin Orožen in Jožef Hašnik. Najimenitnejši pa je Anton Slomšek sam. Ta je v tej dobi začel svoje književno delovanje ter vztrajal kot eden najboljših pisateljev do svoje smrti leta 1862. Slomšek je bil središče slovstvenemu delovanju na Koroškem do leta 1838., ko je prišel za dekana in šolskega nadzornika v Vuzenico na Štajerskem. Pod njegovim vodstvom so prevajali in spisovali mladi duhovniki slovenske knjige za mladino in preprosto ljudstvo. Slomšek je brez abecedne vojske zapredel pot metelčici in dajnčici na Koroško, a pozneje je bil prvi, ki je pripomogel gajici v slovensko knjigo. Slomšekovo delovanje je bilo že v prvi njegovi dobi jako plodonosno. Do leta 1843. je izdal kakih dvajset prav koristnih in našemu narodu primernih knjig. V tem času je zaslovel kot prvi narodni pisatelj zlasti po „Krščanskem devištvu“ (1834), po „Hrani evangeljskih naukov“ (1835) in po zlata vredni knjigi „Blaže in Nežica v nedeljski šoli“, ki je učiteljem in učencem namenjena izšla l. 1842. Z velikim veseljem so mladina in odrastli ljudje prebirali Slomšekove spise in ni ga slovenskega pisatelja, ki bi bil ljudstvu tako segal do srca kakor Slomšek.

Kakor metelčici na Kranjskem, je bilo tudi dajnčici na Štajerskem usojeno kratko življenje. Dejanski jo je podrl Anton Murko (1809—1871), pozneje dekan v lavantinski škofiji. Videč, da Dajnkova slovnica zaradi posebnega črkopisa ne ustreza vsakdanjim potrebam, je spisal Murko na podlagi Kopitarjeve knjige v bohoričici slovensko slovnico za Nemce (Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre, v Gradcu 1832). Namen tej knjigi je bil ta, da se naučé duhovniki in uradniki iz nje toliko slovenščine, kolikor je potrebujejo v svoji službi, da bodo znali pravilno govoriti ter čitati slovenske knjige in spise. V to svrho je še izdal „Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besédnik“ (1833), ki je kot izvrstna in zanesljiva knjiga izredno vplival na razvitek našega jezika. Posebno znamenito je to, da se Murko v teh knjigah ni kakor njegov

predniki oziral le na to ali ono narečje, bodisi kranjsko, koroško ali štajersko, temveč na jezik, ki ga govoré v vseh slovenskih pokrajinah. Murko je tedaj pravi početnik občeslovenskega pisnega jezika, dokazujoč v svojih dveh knjigah, da je prava slovenščina v vseh slovenskih pokrajinah skupno domá. Združivši tedaj posebnosti raznih slovenskih narečij v eno skupino, je podal slovnico in besednik občeslovenskega pisnega jezika. Murku gre tudi zasluga, da je pripomogel vzhodnoštajerski slovenščini do večje veljave; vsled njegovega vpliva so se jeli slovenski pisatelji v višji meri ozirati na vzhodno slovenščino (prim. na pr. oblike na *-om*, *-oma* namesto na *-am*, *-ama*). Rojen pri Sv. Rupertu v Slovenskih goricah, je poznaval pesmi svojega rojaka, veselega pesnika Volkmerja. Spoznavši vrednost njegovih pesmi, je zbral po zgledu kranjskih in koroških književnikov njegove pesmi in basni (73 po številu) ter jih dal s kratkim životopisom vred na svetlo (1836). Murko je, držeč se sicer bohoričice, priznaval njeno nedostatnost; zatorej je segel i sam po češko-hrvatskem črkopisu in spisoval šolske knjige v gajici, v kateri je izšla tudi že njegova slovnica v drugi izdaji (1843).

Vreden vrstnik Murkov je bil Anton Krempelj (rojen 1790 blizu Radgone, umrl kot župnik v Mali Nedelji 1844). Ne meneč se za občeslovenski jezik, je pisal v domačem narečju za mladino in preprosti narod, izdajajoč molitvenike, katekizme in šolske knjižice. Najbolj je zaslovela njegova knjiga „Dogodivščine štajerske zemlje“ (1845), ki je prvi zgodovinski poskus s posebnim ozirom na štajerske Slovence. Krempljeva zgodovina je prav navdušeno pisana; njegova znanstvena proza je sevéda še precej okorna, ali povestniške pesmi, posameznim poglavjem pridejane, se odlikujejo po gladkejšem jeziku. Kremplju je služilo sicer domače narečje, a vendar je bil on prvi, ki je, stopivši leta 1843. v Noviško kolo v Ljubljani, dopisoval Novicam v gajici, nabravši za nje „prislovice štajerskih Slovencev“.

Ko se je leta 1836. prerodila hrvatska književnost po ilirskem pokretu, je bil ta preporod velikega vpliva na mlade slovenske duhove v Gradcu. Okoli Stanka Vraza (1810—1851) in Franceta Miklošiča (1813—1891), ki sta bila oba iz

ljutomerske okolice domá, so se zbirali mladi rojaki, skupno se učeč slovenskega in drugih slovanskih jezikov, v prvi vrsti ilirskega ali srbo-hrvatskega. Osobito pa so se pečali s pesništvom slovanskih in drugih narodov. Ker je bila Kranjska Čbelica prenehala, so nameravali izdajati nov pesniški letnik, toda ta misel se ni uresničila, ker se je mlado društvo razšlo (1838). Miklošič, ki je bil tedaj učitelj modroslovja, je šel na Dunaj ter postal ondi Kopitarjev učenec in prvi slovanski jezikoslovec, Stanko Vraz pa je odrinil v Zagreb, kjer se je proslavil kot ilirski pesnik. Pa tudi v slovenskem pesništvu si je pridobil Vraz važno mesto. Do leta 1840. je zlagal le slovenske pesmi, med temi veličansko odo „Hvala nadvojvodi Joanu“ v 64 kiticah. Med nabiratelji narodnega blaga pa gre Stanku Vrazu prvo mesto; po vseh slovenskih pokrajinah potujoč, je nabiral narodne pesmi, ki jih je deloma izdal leta 1839. v svoji zbirki „Narodne pesmi ilirske“, deloma pa ostavil v zapuščini. Vraz je imel velik pesniški dar in je izmed najboljših ilirskih pesnikov. Njegovi pesniški umotvori pa imajo tudi za nas svojo važnost, ker jih, če tudi so v ilirski obleki, vendarle prešinja slovenskih duh; zakaj Vraz je bil in ostal, kakor izpričujejo njegova pisma do raznih rodoljubov, srca in mišljenja slovenskega.

54. Kranjska Čbelica.

Pravi početnik Kranjski Čbelici je bil Matija Čop, ki se je rodil leta 1797. v Žirovnici na Gorenjskem. Po dovršenih naukih je postal leta 1820. humanitetni profesor na Reki, a dve leti pozneje v Lvovu, kjer je bil naposled začasni profesor grščine in latinščine na vseučilišču. Od ondod je prišel za profesorja poetike na ljubljansko gimnazijo (1827), a črez dve leti je postal knjižničar na licejski knjižnici v Ljubljani. Toda le kratko časa je užival to službo, kajti leta 1835. je, kopajoč se, utonil v Savi pri Črnučah.

Matija Čop je bil, kakor ga slovenski zgodopisci imenujejo, velikan učenosti v besede pravem pomenu. Poleg drugih znanosti je poznaval temeljito devetnajst jezikov in njih slovstvo

ter je bil duhovit in izobražen mož. Sestavil je v nemškem jeziku slovenski knjigopis do leta 1830. s pridejanimi prav primernimi ocenami ter je poslal to svoje delo češkemu učenjaku Šafaříku; prišlo pa je še le po Šafaříkovi smrti na dan (1864). Razen tega je tudi zastavil peró, da je z uspehom pobijal pod Kopitarjevim pokroviteljstvom stoječo metelčico.

Okoli tega izrednega moža se je zbirala peščica slovenskih književnikov. On jih je izpodbujal, da so v skupnem zborniku jeli izdajati izdelke svoje muze. On je določal slovstveni pravec tedanjim pesnikom ter jih seznanjal s svetovnimi slovstvi, kakor nam svedočita stiha v Prešérnovi elegiji „V spomin Matija Čopa“:

„Ti nam otel si čolnič, si mu z jadrami krmo popravil,
ti mu pokazal si pot pravo v deželo duhov.“

Tako je leta 1830. prišel na svetlo prvi zvezek tega zbornika pod naslovom „Kranjska Čbelica“. Prvemu zvezku so sledili zaporedoma še trije letniki, a po četrtem je prenehala Čbelica rojiti. Mnogo je bila temu kriva abecedna vojska, ki je med književniki napravila dokaj zdražbe ter povzročila, da so pisatelji, siti prepira, umolknili. Še le leta 1848. je izšel peti zvezek Čbelice v gajici, dočim so prvi štirje tiskani v bohoričici.

V prvem zvezku se poklanja hvaležna kranjščina baronu Šmidburgu, glavarju ilirskega kraljestva, ki je bil slovenstvu naklonjen. Pesem je zložil Jakob Zupan. Za njo je natisnjena Kastelčeva pesem „Prijateljem kranjščine“; v njej se ozira na „Pisanice“ in na Vodnika, za katerimi je bila slovenska modrica umolknila, a naposled pravi:

K Slovencem drugim reva je zbežala,
k vam, Poljcev, Srbov, Čehov ljub' rodovi;
vi Kranjce znali ste budit', uneti,
narodu spet predrznemo se peti.

Kako plodonosna je bila Kranjska Čbelica, nam kaže to, da nahajamo v vseh peterih zvezkih 110 pesmi in pesmic Zupanovih, 94 Kastelčevih, 56 Prešérnovih, 7 Ciglerjevih, 6 Potočnikovih, po 5 Holcapfelovih, Kosmačevih in Žemljinih, po 4 Grabnerjeve in Levičnikove ter še nekaj drugih; nadalje

je v tej zbirki 31 narodnih pesmi slovenskih, 22 srbskih, dve češki, 1 ruska. Povrh še je v njej natisnjenih tudi nekoliko Vodnikovih pesmi, deloma izvirnih, deloma preloženih, in pa nekaj narodnih balad in pesmi, med kranjskim ljudstvom petih, ki jih je bil Vodnik zapisal.

Čbelico je izdajal Miha Kastelec (1796—1868), ki je, rojen v Stičini na Dolenjskem, služboval v ljubljanski licejski knjižnici. Razen nekaterih pesmi, natisnjenih v „Ilirskem listu“, ene v „Vodnikovem spomeniku“ (1859) in ene pôle napisov na zavitke slaščic je objavil Kastelec vse svoje pesmi v Čbelici. Posebno znamenit ta pesnik sicer ni bil, priznavati pa moramo, da mu je tekla beseda prilično gladko. Najbolj so se mu posrečile pesmi veselega značaja.

Poleg doktorja Franceta Prešérna je bil glavni Čbeličin sotrudnik dr. Jakob Zupan, rojen na Prevojah pri Brdu v kamniškem okraju (1785). Bil je v Ljubljani profesor bogoslovja ter je, prognan zaradi stanovskih prepirov, živel v Celovcu do svoje smrti l. 1852.

Jakob Zupan je zanimiva prikazen v slovenskem slovstvu. Bil je visokoučen, pa tudi svest si svoje učenosti; zaradi tega in pa radi svoje zbadljive dovtipnosti je imel čestokrat neprijetnih poslov s svojimi predstojniki. Čislali pa so ga najimenitnejši njegovi vrstniki. Njegova učenost se ni omejala samo na bogoslovne vede, temveč je bil tudi vešč starinoslovju, zgodovini (posebno domači) in jezikoznanstvu. V svojem domorodnem navdušenju pa je čestokrat krenil prek mej ter zašel v povestnici in jezikoznanstvu (imenoma v etimologiji) v stranpota, hoteč tolmačiti vse s slovanskega stališča. Vroče domoljubje ga je napotilo, da je spisal celo vrsto razpravic, v katerih je proslavljal svoj rod, njegova slavna dela, njegove slavne može in prednosti domačega jezika. Isti namen so imele tudi premnoge njegovih pesmic. Objavljal je svoje razprave in pesmi v „Ilirskem listu“ in v celovški „Karintiji“. Brez dvombe je osobito njegova zasluga, da so se tedanji pesniki seznanili s književnostjo, posebno s srbskim narodnim pesništvom, kajti baš on je prevajal srbske narodne pesmi, ki so natisnjene v Čbelici. Tudi se nahaja med 500 pregovori, ki jih je nabral, mnogo

srbskih in hrvatskih. Ker je izkušal slovenščino bogatiti z besedami iz sorodne hrvaščine, so ga dolžili „hrvatenja“, čemur odgovarja v pesmi „Kranjec dolžen hrvatenja“. Resnica pa je, da je čestokrat rabil v pesmih oblike in besede Slovencem celò neumevne. Izkušal je tudi dokazati, kako blagoglasen je jezik slovenski, ter je zlagal pesmi, v katerih ni nobenega sičnika. Ker si je stavil take meje in poleg tega koval še nove besede, ni čuda, da mu je beseda često neumevna, zasukana, prisiljena. Večina njegovih pesmi potrebuje komentarja zaradi učene vsebine. Vendar gre njegovemu delovanju na književnem polju največje priznanje. On si je mnogo prizadeval, da je jela Čbelica izhajati, ter je bil njen najmarljivejši sotrudnik. On je bil prvi, ki je krepko povzdignil glas in pobijal metelčico, ki je sejala razdor med pisatelji, in je bil tudi prvi, ki je napisal slovenske distihe, kakor so prikladni naravi slovenskega jezika.

Med ostalimi sotrudniki Čbelice so posebno znameniti Blaž Potočnik, Janez Cigler in Jožef Žemlja.

Blaž Potočnik (1799—1872) se je rodil v Struževem, v vasi nakelske župnije na Gorenjskem, umrl pa je v Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je mnogo let župnikoval. Že dijak je zlagal slovenske pesmi. Spisal in prevel je nekoliko knjig nabožne vsebine, objavljal bogoslovne razprave v cerkvenih novinah, napisal v nemškem jeziku slovensko slovnico (1849, 1858) in več knjig za narodne šole, sodeloval pri Wolfovem slovarju ter leta 1850. skoz devet mesecev uredoval „Ljubljanski časnik“ z „uradnim listom“. V različnih izdajah so izšle njegove „Svete pesmi“, posvetne pa je objavljal po raznih časopisih. Kako je znal domače strune prav ubrati, nam svedočijo nekatere njegovih pesmi, ki jim je sam zložil napeve in ki so postale povsem narodne, na pr. Zvonikarjeva; Pridi, Gorenjc; Planinar itd. [1])

[1]) Potočnikove *„Svete pesmi za vse velike praznike in godove med letam“* so prvikrat izšle v *metelčici* leta 1827., drugikrat pomnožene v *bohoričici* leta 1837. — *„Druge bukvice“* svojih svetih pesmi je izdal l. 1843.; o teh pišejo Novice istega leta: „Krajnskih pesim gosp. fajmoštra B. Potočnika posebno perporočvati treba ni. Pojejo jih po celi deželi; višji hvaliti jih ne

Janez Cigler (1792—1869), rojen v Vodmatu pri Ljubljani, je bil duhovnik v različnih krajih na Kranjskem, naposled župnik v Višnji gori. Napisal in izdal je devet knjig nabožne vsebine in je objavil mnogo sestavkov v Novicah in Drobtinicah pod različnimi imeni. Zložil je tudi nekoliko pesmi, od katerih jih je prišlo sedem v Čbelici na dan. Znamenit pa je Cigler v slovenski književnosti zaradi tega, ker je prvi spisal izvirno slovensko pripovedno delo leta 1836. Naslov tej povesti je „Sreča v nesreči, ali popisovanje čudne zgodbe dveh dvojčkov.“ Pri vseh nedostatkih se odlikuje ta povest ne samo po jedrnatem jeziku, temveč tudi po svoji snovi, kajti v povesti so glavne osebe vzete iz naroda ter se kretajo v okolnostih, kakršne posebno zanimajo naš narod. Zató pa je imela velik uspeh; ljudje so radostno segali po tej knjigi, ki je tako vzbujala v narodu veselje do čitanja. Napisal je razen imenovane povesti še le-té pripovedne knjige: „Življenje sv. Heme“ (1839), „Deteljica, ali življenje treh kranjskih bratov, francoskih soldatov“ (1863), in „Kortonica, koroška deklica“ (1866).

Jožef Žemlja, rojen na Breznici na Gorenjskem (1805), je bil naposled župnijski namestnik v Ambrusu na Dolenjskem in prav kratek čas v Ovsišču pri Kranju, kjer je umrl leta 1843. Že dijak je zlagal pesmi, ki so se pozneje natisnile v Novicah; prvič je objavil pesmi svoje v Čbelici in zatem v „Ilirskem listu“. Leta 1843. priobčil v teh novinah prevod

moremo. Mislimo pa, de bodo Slovenci nad tem drugim delam „Svetih pesim“ morebit še večji dopadajenje imeli kakor nad pervim, kateri je bil v kratkim času že v drugič natisnjen. — Vse so polne lepih misel in prave serčne vere; kar pa jezik utiče, je tako perjetin, de jih je veselje brati.“ Tudi Matija Čop piše o njegovih doneskih h „Kr. Čbelici“: „Seine Beiträge gehören zu den ausgezeichnetsten in der Sammlung. Er trifft namentlich den eigentlichen Liederton gut (Pridi, Gorejnc; Ženjice itd.).“

Ko so začele l. 1843. izhajati „Novice“, je sodeloval pri njih B. Potočnik jako marljivo. Takoj v prvem letu so objavile pesmi: Mlatiči, Češka predica slovenskim, Zvonikarjeva; l. 1845.: Hči na grobu matere; l. 1847.: Planinar, Prašanje — odgovor, in druge.

Potočnik je bil *pevec* in *pesnik*. Pri stolni cerkvi ljubljanski je dobil službo tudi v ta namen, da vodi v njej petje, in mora se reči, da je z Greg. Riharjem vred oživil pravo cerkveno petje. Potočnik je bil *pravi pevski umetnik*, ki je veliko storil, da se je povzdignilo petje na Slovenskem.

glasovite pesmi „Jeka od Balkana“, ki jo je v hrvaščini zložil Ognjeslav Utješenović Ostrožinski (1842). Probujen po zgledu svojega rojaka Prešérna, je zložil leta 1843. v stancah epsko pesem „Sedem sinov“, kateri je našel snov v Gajevi Danici. Pridejana ji je Tomaža Graya († 1771) sloveča „Elegija na vaškem pokopališču“, v isti meri iz angleškega poslovenjena. Žemlja je poznaval različne svetovne jezike in slovanska narečja.

* * *

Iz zadnjih vrstic Kastelčeve uvodne pesmi je jasno, da so književna podjetja drugih Slovanov probudila slovenske književnike na delovanje. Posebno ugodno je vplivalo na razvoj našega pesništva izdanje srbskih narodnih pesmi po Vuku Karadžiću (prvič 1814—1815 v dveh zvezkih, potém v štirih od leta 1824—1833.) in izdanje slovanskih narodnih pesmi po Čelakovskem (1822—1827). Češki pesnik Čelakovski je tudi slovenske rodoljube bodril, naj nabirajo narodne pesmi, ter je nekatere i sam objavil v svojim delu. Vplivale pa so narodne pesmi srbske in sploh slovanske v tem zmislu, da so se pesniki jeli ozirati na svoj domači življenj. Jasen dokaz nam je takoj prvi zvezek Čbelice, kjer je pesmim večinoma snov domače življenje, domače razmere, domača zgodovina. Sevéda niti vsebina, niti oblika ni mogla ostati izključno narodna, česar se pri pesnikih po tuje vzgojenih niti nadejati ni smelo. Poleg slovenskih narodnih pesmi so se sprejemale v Čbelico tudi pesmi iz različnih slovanskih jezikov prevedene. V tem zmislu je vplival v veliki meri na svoje drugove Jakob Zupan, ki se je posebno zanimal za vse, kar je bilo v zvezi s slovenščino in slovanščino. Velika zasluga Čbelice je tedaj, da se je, kolikor je bilo mogoče, postavila na temelj narodnega značaja ter tako naslednjim književnikom pokazala pot, po kateri jim je treba hoditi. To postopanje ni bilo neuspešno, ker vidimo, da so se poznejši pisatelji trudili, da tej zahtevi po vsebini in obliki ustrežejo.

Druga zasluga Čbelice je, da je slovenski književnosti odprla pot v izobražene kroge. Dotlej, kakor tudi še mnogo časa potém, so smatrali slovenski jezik za občilo primerno nižjim stanovom in učeni Jernej Kopitar sam se je neugodno izjavil o Prešérnovih in Potočnikovih pesmih, češ, da jih kmetje

ne bodo razumeli. Narod pa, ki hoče kaj veljati in se v književnosti popeti do kake znamenitosti, se ne sme opirati edino le na svoje najnižje sloje, zakaj takó odpahuje od sebe óni del občinstva, ki je zaradi svoje izobraženosti merodajen v javnem življenju. Ker je bila Čbelica bolj olikanemu delu občinstva namenjena, je prebudila v teh krogih zanimanje za domači jezik in domačo književnost.

Da se je pa ta uspeh dosegel, je pripomogla Čbelica s tem, da je postala nekako ognjišče, okoli katerega so se zbirali skoro vsi tedanji slovenski pesniki. Brez dvombe ne bi bil mnogoteri teh pesnikov nikdar ubral svojih strun, da ga niso probudili glasovi tovarišev, katerim se je mogel pridružiti v Čbelici. Naposled je ta združitev ohranila tudi edinstvo v pismu; zakaj Čbeličarji, v katerih krogu so bili tedanji najduhovitejši pisatelji in pesniki, so premagali metelčico, katero je celò Kopitar sam ščitil, ter so tako preprečili še večji razdor med slovenskimi književniki.

R. Perušek.

55. Miha Kastelec.

1. Prijatlam krajnšine.

1. Preteklo dvakrat dvajset' osmo leto,
kar združeni so domovini peli;
sercé od Pisanic je komej zgreto,
slovo od njih so razkropljeni vzeli.
Preneha petje u Emon' začeto —
le eden serca vnema po deželi;
iz njega ust narslaji pesem 'zvira,
prehitro take strune glas umira.

2. Modrica krajnska dolgo je zdihvala,
utihnili prijetni so glasovi,
zastonj ubrane citre prebirala,
dremali, Krajna, tvoji so sinovi.
K' Slovencam drugim reva je zbežala,
k vam, Polcov, Serbov, Pemcov ljub' rodovi;
vi Krajnce znali ste budit', uneti;
narodu spet prederznemo se peti.

1830.

2. Zaterti.

1. Tjekaj gori se ozrimo,
kjer svetov ne zmer' oko:
jarma žulje preterpimo,
tam verige se razspo.

2. Tam kraljuje Oče mili,
vidi, šteje nam solze;
z njim se bomo veselili,
ker nam poka tu serce.

1831.

3. Blagor prostim.

1. Blagor tičem verh dreves!
Od vej'ce do vej'ce skakljajo,
prijazno med sabo kramljajo,
prosti v' senčici perés
priserčno ljubó
pojêjo sladkó.

2. Blagor prosti ribici!
V' tomun iz tomuna priplava,
je zmirej vesela in zdrava;
po šumeči bistrici
si z družbo igrá,
serdú ne pozná.

3. Blagor je, metulji, vam!
O soncu okoli ferkljate
in prosti sladkosti serkljate
cvetja polnim rožicam;
prekratke vam dni
ljubezen sladí.

4. Trikrat blagor ljudstvu je,
kjer prósti so vbožni, bogati,
jim treba ni jarma razdjati;
kjer edín' pravica vse,
ljubezen in mir
obilnosti vir.

1832.

4. Natura.

1. Kamor se koli ozrèm, je polna natura vesélja
vse poskakuje okróg, pléše, prepéva sladkó.
Rože cvetó ljubeznivo lepé, po dolinah, po gričih
Lépi razšíra se duh, rosa ko demant svitlí.

2. Pisan'ga cvetja gosté se vdajajo vej'ce zelene,
čbelice pridne bučé, v satje nalivajo méd.
Loge ož'ví zverína, iz germikov pisanih tičov
mili razlega se glas, v travi kobil'ca cverčí.

3. Bister tam potok šumljá, rož, travnika žeje gasílo;
vetra tu v senco ljubó pihleji vabijo nas.
Kosec glasán jo peruka, žvenčé po vási kosíce,
mlade ženjice pojó, brusijo serpe hitré.

4. Pika pok skedni donijo, veršé se kopíce prosène;
vert in vinograd imá toliko lepih darov.
Kamer se ganem, ozrèm, se odpirajo viri veselja;
večno prepevaj, moj duh, stvarniku hvalo svetá.

1833.

56. Jakob Zupan.

1. Jesén.

1. Udrimo, mlatimo
pšenico žlato,
stog, odre praznimo,
že treba jih bo.

2. Kdo more prešteti
jesenske dari?
Naj pomlad se sveti,
jesén bogatí.

3. Čebela donosi
vam, Janši, medú,
na ajdov kruh prosi
pogačar satú.

4. Martina sestrice
želijo iz šol
proséne kopice
versté se okol.

5. Sit mesta kljunače
Ljubljančik lovi,
po travniku skače
otavo suši.

6. Drin, jabelka, slive
dozorjo lepo,
vse veje so krive,
sad lomi drevo.

7. Do polnoči péle
Ločanke čversté,
lan treti hitele,
tri urice spé.

8. Dolenic me vabi
o terganji v' hram,
težave pozabi,
ne vživa rad sam.

9. Žerjavi bežijo
od Ogrov na Nil,
se vernit boijo,
de greje april.

10. Si pridno nabira
na kupe drobtin,
serčan se ozira
na zimo mravljin.

1830.

2. Baron Valvazor.

1. Za Krajno premožen,
za Krajno učen,
za Krajno ubožen,
za Krajno rojen.

2. Kar Gerki so znali,
kar Lahi od nje,
kar drugi pisali,
vse Valvazor vé.

3. Arhive preiše,
netruden za nas,
nam bere, nam piše.
da grade, da čas.

4. Katira dežela
ma veči možé?
Prek morja, Ljubela
gre njega imé.

5. Učenim Londona
je Valvazor znan,
častili barona,
v njih družbo bil djan.

6. Čast Krajne on trobi
po svetu okrog:
čast njemu v grobi,
bod' hvaljen zanj Bog!

1830.

3. Baron Cojz Žiga.

1. Povsod se učiti,
svet viditi sam,
to gnalo ga iti
v' Rim, Amsterodam.

2. Mat' Krajna imela
snu ljubšiga ni,
za krajnšno unela,
nam oča rodí.

3. Vodnike, Linharte
je Žiga budil,
bod' bukve, bod' karte
rad z' njimi delil.

4. Petero jezikov
verh mojga kramljá,
Cirila nas Grikov
brat' knige ravná.

5. Sromake, bolnike
odeva po stó,
kup' ranjenim like,
blazino mehkó.

6. Sloví do Londona
mineralogec,
do Kube, Kantona
z' jeklino kupec.

7. Pred Sava nehala
z' Bohinja teč' bó,
ko zabiti znala,
Cojz, hišo tvojó.

1830.

57. Blaž Potočnik.

1. Vodniku per Savici 1829.

Mojstra pevcov si učila —
v' grobu glas njegov molči —
ga, Savica, boš slavila,
njemu naj tvoj grom doni!

1830.

2. Ženjice.

1. Sukájmo serpiče,
dekleta mladé,
verstimo snopiče,
se smeja sercé.

2. Pobrusi, sestrica,
serp z' urno oslo;
hitreji pšenica
popada v' roko.

3. Naj solnce perpeka,
na j lice gori,
pot s' čela se steka,
zaliva oči.

4. Nas vetric otira,
v' obraz nam pihljá,
nam z' lasci prebira,
si v' zankah igrá.

5. Vesele bodimo,
tak zdrave, gibké,
gospe ne želimo
bit' suhe, bledé.

1830.

3. Hči na grobu matere.

1. Srota, srota, ne zaspim;
polnoči mi ura bije,
groza, strah me je samije;
k materi na grob bežim.

2. Na grobéh je tma nocój,
zvezde gost oblak pokríva,
solz potok oči zalíva;
grob ošlatam pod sebój.

3. Mati, mati, kje ste vi?
Groba noč vas je požerla,
v zemlje merzli dom zaperla;
vaš otrok na njem medlí.

4. Oh, zastonj je hčere stók!
Čmu li mutaste merliče
zapušena srota kliče?
Groba ne predêre jok.

5. Pridi, matern duh meglén!
Te objeti se vzdigujem,
v černo noč roke stegujem
in objamem — križ lesén.

6. Križ, te kušnem, sveti križ,
znamnje mojga odrešenja,
znamnje večniga življenja!
Noč duhá mi razjasniš.

7. Na te, srota, se oprêm,
kažeš 'z groba na zvezdiše:
Gôr' naj duh zgubljenih iše!
Upljivo se gôr' ozrêm.

8. Žalovála več ne bom;
le skoz tàmne groba vrata
se odprè nam hiša zlata,
večniga življenja dom.

1845.

4. Prašanje — odgovor.

1. Povejte, tovarši,
mi kaj smo na sveti,
kaj naši naméni
in kaj nam početi? —
Prijatli predragi,
popotniki smo,
iz ptuje dežele
v domačo gremó.

2. Povejte, kaj, ljubi,
je naše življenje,
zdaj dobro, zdaj slabo
in zgol spremenjenje? —
Življenje je cesta
čez plan, čez goré,
ga naglo zapelje,
kdor pota ne vé.

3. Povejte, preljubi,
kaj čas nam poméni,
ki naglo nam teče
v hitrosti ognjeni? —
Čas voz je nemirni,
nenéham derdrá,
se nikdar ustavit',
obernit' ne da.

4. Povejte, kaj strasti,
kaj pamet, kaj vera,
ki serca posesti
nam hoče vsaktera? —
Nadležni vozniki
popotnih so to;
pa terdna le véra
voznik naš naj bo!

1847.

58. Janez Cigler.

a) Povračilo.

1. Veselo letala
čebelica v' log,
medú nabirala
po cvetji okrog.

2. Vihar jo zavíje,
ne more letét',
v' vodnjak jo pobíje:
Kakó se otét'!

3. Golobčik kar šíne
šibin'co vlomit,
jo v' vódo porine
čebel'co rešit'.

4. Nevarnost otveze
goloba strašná,
ga strelic zaleze,
pomeri v' njegá.

5. To vidi čebel'ca,
verníti hití,
u róko pič' strelca,
golob odletí.

6. Sercé pozabilo
ljubezni ne bo,
dobrote vračilo
da milo nebó.

1832.

b) Iz povesti: Sreča v nesreči. 1836.

Ludvik Bodin, Svetinov sovražnik, hudodélnik, vjet.

Drugi dan popoldne Svetinoviga obsojenja prideta dva gospoda obiskat stariga prijatla Teodora, ki sta slišala njegovo žalost zavoljo Svetinove smerti. Bila sta ta dva gospoda zmed števila tistih sodnikov, ki so Svetina obsodili. Lepo sta ga pogovarjala, de naj si te zgodbe nikar k sercu ne jemlje, in sta mu rekla: „Prijatel, kaj boš zato žalovàl, sej veš, hudobija mora štrafana biti, pravica to ukazuje, ti nisi tega kriv; naše postave tako zapovedujejo, de taka hudobija se mora ojstro štrafati.“ Teodor svoja dva prijatla perderži per večerji, de bi se dalej z njima pogovarjal. Večerja je bila perpravljena, vsi se vsédejo k mizi, le Ludvika še ni bilo. Teodor ukaže hišni keršenci iti klicat Ludvika k večerji; ona gré tiho v njegovo kamerco, ker je menila, de spí, de bi ga na naglim ne zbudila. Najde ga ležati na dolgim blazinatim stolu, kterimu kanape pravijo, pa prestrašena se ne upa ga poklicati, ker je bil merliču enak; ves prepaden in plašen je ležal kakor v omedlévci in večkrat globoko zdihnil in kakor v hudih sanjah od cekinov govoril. Hišna tiho gre iz kamerce povédat gospodarju, kar je

vidla. Teodor in oba njegova prijatla vstanejo berž od mize in gredó v Ludvikovo kamerco tiho po perstih. Še je bil v omedlévci, zdihval je in večkrat te besede izgovoril: „O nedolžni Svetin, o peklenski cekini!“ Trikrat je te besede tako izgovoril, de so jih vsi dobro slišali; nič ni védel, de ga kdo sliši. Eden Teodorovih prijatlov migne tiho iti iz kamerce in pa ga per miru pustiti. Ko prideta spet k mizi, reče tisti gospod, ki je rekel ga pustiti: „Tiho bodita, gotovo se bo božja pravica dans pokazala, Bog nedolžniga varje; kmalo bomo kaj več zvédli. Pustite Ludvika per miru, de jest nazaj pridem.“ Gospod, kteri je bil sodnikov eden, gré in ko bi trenil, kmalo nazaj pride in perpelja z' sabo tri žandarme, pokliče zraven Teodora in uniga svojiga tovarša. Vsi gredo v Ludvikovo kamerco tiho; še je ležal in še so mu nekterikrat ušle iz ust tiste besede: „O nedolžni Svetin, o peklenski cekini!“ Sodnik ukaže žandarmam Ludvika obstopiti, on stopi k njemu, ga za roko prime in z ojstrimi besedami nad njim zakriči: „Ludvik Bodin, ti gerda pošast, precej vstani in z nami pojdeš; zvédili smo, kaj si storil, ne boš odšel ojstri pravici, ne.“ Ludvik plane na noge, pa se ves trese, ne vé, ali se mu sanja, ali je resnica; druziga ni védel reči, kakor hitel je: „Sej grem, sej grem. Res sem jest cekine ukradel, res, pa sim jih skrivej v Svetinovo skrinjo nesel; Svetin je nedolžen.“ Žandarmi so ga zvezali in varno ga v ječo vlečejo.

59. Jožef Žemlja.

1. 28. jutro velciga travna 1828.

1. Letu u Gorenskim kraji
slab moj duh spet oživí,
menim, de prebivam v' raji,
delèč preč so vse skerbí.

2. Al pogledaš na planjave
rodovitniga poljá,
al snežnikov gole glave,
zdihaš: „Kraj je blagi ta!“

3. Pod šotoram čist'ga neba
kaže Grajsko jézero
prelepó svetlobo Feba,
bliska se ko zèrcalo.

4. Glej, na kraji kviško rase,
stopa 'z skale Bleski var,
žugal boš zastonj vse čase
trešit' v' brezen ga, vihar.

5. Tam prevzétno uzdiguje
gór ilirskih se malík,
néba skor se dotikuje
pléšasti treh glav snežník.

6. V' ti tesnobi razvaline
so gradu nekdanj'ga še,
ko ga naše domovine
vítez Lamberg zidal je.

7. V' zraki veselé se ptice,
stvarniku pojejo čast;
ljube med seboj sestríce
en'ga molijo oblast.

1833.

2. Sédim sinóv.

(Povést u pésmi.) [1]

1. Ak zgodbo čudno v sladkim tvojim kremlji
prepéval, dragi domorodic, bom,
ki lastna bližni je slovenski zemlji,
naj odpušenja milost zadobóm;
v spomin si Horvat, Čeh kòt Kranjic jemlji,
de vsih Slovencov edin le je dom;
vse nas je ena kdej rodila mati,
dojila z enim mlekam, Bog ji plati!

2. Blogrene, zadovoljne vživa dnéve
grof Mikič, slavljeni horvatski ban,
prost vsake, ki sromaka stiska, réve,
od deželjakov svojih spoštován;
pa kòt najlepši zerno ni brez pléve,
je sreči njega tud' osat prisján,
dotika njega tudi se resnica,
de tèrn vsaktera svoj imá cvetlica.

3. V zakonu léta žé živí nektere,
pozabi skoro, kar je bilo kdàj,
blagá, častí obilno si nabere
in bil imel na svéti že bi ràj,
pa kaj? — vse upanje se mu podere,
ki cvetlo mu prijetno je do zdàj;
preserčno ljubi lépo svojo ženo,
pa ah, bit' mati ni, ji dovoljeno.

---

[1] Prešérnov „*Krst pri Savici*“, ki je izšel leta 1836. v posebni knjižici, je pesnika Jožefa Žemljo tako navdušil, da se je tudi odločil spisati „povest v verzih“. Snov za to pesem je vzel iz Gajeve „Danice“, ki je leta 1835. priobčila v nevezani besedi povest „*Sedem sinov Mikičevih*“. V stancah zloženo (41 kitic obsegajočo) povest je izdal Žemlja v posebni knjižici ob enem: „S slovèčo elegijo g. Graja, iz engležkiga ravno u tisti méri“ (v gajici, 1843).

4. Visócih, reveži, ne zavidajte,
vsi skup nezmožna ste in slaba stvar,
nad njih blišobo se ne spotikajte,
po volji vse tud' njim ne gre nikdar;
marskdej raztergane so bolji bajte,
kòt Pluta, Venere, Atene dar;
ni mati še rodila ga sloveča,
de bi po gòdu bla mu vstregla sreča.

5. Gospá sprehaja, kòt večkrat, kraj grada
nek dan polétni se za kratik čas,
približa se ji ženska srednje mlada,
podoba njena v serce gane vàs:
sirótika uboga sahne glada,
raztergán je opravik, bled obràz,
na rokah otročičev troje nosi,
gospé ponižno vbogajme kej prosi.

6. „So otročiči vsi ti vaši?“ vpraša
jo nejevoljna grofinja ojstró.
Sirota, ki na dar se lép zanaša,
odgovorí zaupno in krotkó:
„Vsi moji so, vsokost častita vaša,
pa kônec vsega hudiga jih bo;
ob enim porodila sim vse troje,
živíti réva s čim jih nimam dvoje.“

7. Če prav navadniga je kej na sveti,
de, kjer otrók obilno, kruha ni,
nasproti, kjer svitli so zlatje šteti,
brez sina Himen zakon rad storí:
ubož'ci noče grofinja verjeti,
na moč nad njo iz gerla zakričí:
„Poberi se, lažnivka, preč spred mene,
pod soncam mater' take ni nobene!

8. Če prav že dosti si jih preslepila,
pa jez, gerdôba, te pòznám drugáč;
nobena ni beráčiti ti sila,
že slišala od tvojih sim zvijáč:
tožlivka si nedélavna in gnjila,
za léne lakot je narboljši vrač;
živela rada dobro bi brez déla,
zató z lažmí si beračíti jéla.“

9. Solzico si obriše od očésa
in hitro zgine bož'ca spred gradú,
oči povzdigne žalostna v nebésa,
potoži vsigavédnimu Bogú,
njo ohraniti in nje sad telésa
očetu izročí se večnimu.
On, ki pod nebam čudno hrani ptice,
ne bo pozabil revne sirotice.

10. Gospá, domú ko pride, pripovduje,
kar se naklúčilo je, možu vse;
de vtogotíla ni nikoli huje
kòt dans nad beračico gerdo se,
k' legati ji v obraz se ne sramuje,
kar nemogočiga na sveti je;
in kak, namest de dar bi bla ji dala,
prederzno ženo je ozmerjala.

11. Grof, umin mož, prijazno jo pokréga:
„Glej, bratovska ljudí vse véže véz,
ne stori, ljuba, več v prihodno téga,
pred nebam edin je berač in knéz,
obdan zamore biti dans od zlega,
kdor bil učerej je bogati Kréz;
gotovo pregrešila si se silno,
de si žalíla rev'co tak obilno."

12. Kralj Bela pošlje bana nad Tatare,
da vajvoda ga vojsknim trumam vsém,
sovražnika krivične vstavit' kvare,
prederznim ulomiti tilc tatém.
Ko grof se bije za pravice stare,
domá kaj nov'ga se zgodí med tém?
Gospá ob enim znos' sinóv sedmero,
ko komej mescov steče devetero.

13. Kakó znebiti se sramote take,
gospá modruje, misli dan in noč,
zvijače, pota si umišlja vsake,
pa uma njé preslaba vsa je moč;
ker se raztergati ne dajo šake,
storiti vonder zadnjič kaj odlóč'?
Najlepši izrediti sklene déte,
končati druge vse v nečast si štéte.

14. Jok mili detcov matere ne gane,
od misel ne odstopi vragovih,
neobčutljivo njé sercé ostane
do sinkov lastnih njenih tak lepìh:
zadéti mora dekla v koš pobrane,
vtopiti u potoku bližnjim jih.
De ne prišlo bi vséga nič na znanje,
zažuga keršencí terdó molčanje.

15. Že dekla gre skoz bližnji gozd s košarno,
povelje svoje zvèršiti gospé,
ko dokončavši vojsko ban nevarno
na poti k domu ji naproti gré.
Ko pred seboj jo vidi béžat' varno,
zapreti pot ji slugam zapové;
kaj nese, praša jo gospod prijazin,
odgovor s straham da, de koš je prazin.

16. Pa ko boječo vidi trepetati,
mu čudno zdi se, huje se je vlot';
de ne prederzne naj se mu lagáti,
gorjé nji, če ne govori brez zmot.
Resnice plašna dalje mu ne krati,
strah ima dobro svojo stran povsot:
od kraja mu natanko razodéne
strupene spruge njega vse naméne.

17. Kòt kdor predrámi ravno se iz spanja,
razločno véditi ne more sam,
al je resnica, al biló je sanja,
kar se dozdeva mu iz spanja zmam,
po glavi banu misel se preganja:
„Je to li rés, al sanje le imám?
Le smem verjeti to od žene svoje,
ki bla edino je veselje moje?“

18. Hudôbi ti se vražji prečuditi
ne more grof, ko zvé se 'z zmame spét,
nezmerno žalost, jad mu grozoviti
u sèrce vliva tak naklèp preklét;
previdno, modro vonder vé zakriti
pravičnè nejevolje serd unét;
lijó pa iz očés solzé mu vroče,
ko vgleda v košu déteta spijoče.

19. Vonder pred ko domú se dekla verne,
zažuga ji, de dala bo glavó,
če živi duši čerkico razgerne,
kar zgod'lo se na poti ji je blo.
Služabnike zdej žén iskat zaverne,
k' izredile bi detca mu lepó;
in rés, dobiti bílo jih je k sreči,
ki hotle so dojiti jih, jim streči.

20. Z veseljem, komej stopi v grad, nazvésti
edin'ga grofu porod se sinú,
pa kar oserčje žuga mu razjésti,
zakriva modro svétu celimu;
dramíti sprugi svoji noče vésti,
ne v hrup spravljati tihiga domú:
očetine se radosti unéma,
vesél ediniga sinú objéma.

21. Po skerbi staršev dobrih vsi mogočji
je mladi grof domà lepó rejèn,
odraša naglo starosti otročji,
po stanu z vsim spodobno preskerbljèn,
od dné do dné modrejši kòt visočji,
v umétnostih potrebnih vsih učèn;
po ôča ima skerb na skrivnim védno,
de unih šest redí se tudi čédno.

22. Kòt dvojčika, vterdvavca star'ga Rima,
k' ju vreči v Tibro dédov brat velí,
de se življenje zagotóvi njima,
volkulja v divji goši tam dojí:
šestercov svojo dojkinjo vsak íma,
ki bolje kòt pjih mati zanj skerbí;
vsi rástejo očetu na veselje,
do kraja spolnjene so njega želje.

23. Že bliža zanj se serčno zaželjéni,
za tovaršíco njega britki čas,
ko dopeljati zadnjič jih naméni
pred njé, strupéne matere obràz.
Po šegi gôstje naredi groféni,
pripravi se s kopó, kar mika nas;
gospôdo povabiti da vso slavno
in žé sedé krog mize vsi postavno.

24. Ko b' trenil, ropi notri šést junakov,
vsih kakor mladi grof opravljenih:
pod soncam gorših ni jih korenjakov,
lepih, čverstih, kòt sveča zrašenih;
ban ko šest svojih viteških vojšakov
plemenitažev zboru skaže jih:
lepoti čudi gostov se neznanih,
zdravico jim napiva slédinj zbranih.

25. Že bliža praznik koncu se obédin,
ban stopi vsred sinóv, vpašanje da:
„Kaj malopridnež tisti bil bi vrédin,
ki smert junakov tih bi slast ga bla?“
„Per moji véri, kervolok porédin,“
oglási perva se zmed vsih gospá,
„ki tih sokolov hotel kri bi žréti,
to uro smerti mogel bi umréti.“

26. „Ta kervolok si ti, sopruga môja,“
povzame mož besédo njén serdit:
„ko bla spolníla bi se volja tvôja,
že zdavnej vsi bli mogli bi vtoniť;
pa védi, de vsih šest, gredé iz bôja,
je jézi tvoji vêdlo mi vmaknit';
ak vést oterpne, ni nikol te pêkla,
si sodbo sama čez-se zdej izrêkla.“

27. Kot Cevza nenavadni svit Semelo,
na tlà njo tréši besedí tih jék,
prebôde, ji presune sèrce smelo,
ki ni ganil ga mili detcov vék;
pričjoče vse je v živo spreletelo,
zgleduje, čudi se, stermí vse vprék;
kakó bo zgodba čudna se končala,
skerb ta edina vse je obhajála.

28. V trepetu nezrečenim zdihujoča,
ponižna kòt beráč razcapan, bos,
z razspetimi rokami klečijoča
gospá ji odpustiti grofa pros';
solzá zaliva ji obličje moča,
podobo smerti na obrazu nos':
pa ne da se nikakor omečiti,
nezmerno ne zastonj mož njén serditi.

29. Pričjočim vsim gospá se v serce smili
v britkosti strašni, ki je ni izrèč';
vsi združeni zavzdignejo jok mili,
vsak prošnje skrikne svoje glas trepèč,
gospé na pómoč v zadnji priti sili,
ko vzdigne ban izdert že góli mèč,
spolniti od nje same izrečeno
kervavo sodbo sam nad svojo ženo.

30. „O stoj, o stoj, sprug, ôče razžaljéni!
Ak te ne gane žene tvoje jók,
saj prošnje imenitnih gostov céni
in krik rojenih dvakrat ti otrók;
nazaj spet v nóžnice meč ojster déni,
de dnéva kônc vesélje bo, ne stok;
pravične ôginj jéze potolaži,
pred svétam vélkodušnost svojo skaži!"

31. Vonder — on, ki pravica mu je draga,
žaljenje tudi pozabiti vé;
vse lépo duše je njegove snaga,
usmiljeno mu tolče tud' sercé.
Na prošnje té se zadnjič ban premaga,
krivico svoji odpusti gospé.
Lepó pravice svéto je češenje,
še lepši odpustiti razžaljenje.

32. Naj vam pripoveduje drupo pêro
gostovov zbranih čut veselja nov,
okó rosí solzice marsiktero
u krogu razodetih vitezov.
Kdo zrekel bo čutenje mnogotêro
med sabo se spoznanih braticov?
Obilno popisvati take čuda,
v resnici prazna bila bi zamuda.

33. Brat bratu krog urata se ovíje,
objema nepoznan'ga bratica,
solzá mu potok po obrazu líje,
obráz umiva z njimi druziga;
kervî glas slednjimu iz serca vpije —
kdo priča bil je kdej enaciga?
Plačéča mati tudi zdej spoznana,
od njih objemana je, celivana.

34. Vsi bana Mikiča sedmeri sîni
pridôbili so sí slovečo čast,
se darovali kralju, domovíni,
za njé obnašali se slave rast;
per nji živeti v vitezov spomini,
je hrepenjenja njih edina slast,
rodóv sedmerih bili so očaki,
ki mnogi so iz njih izšli junaki.

1843.

60. Francè Prešéren, prvak slovenskih pesnikov.

„Vodnik je sam svoje življenje opisal, jaz bi svojega skoro ne mogel. Vse moje življenje je tako preprosto, tako vsakdanje, da bi kar nič posebnega ne mogel iz njega povedati.“ — Tako je naš pesnik sam sodil o svojem življenju. In vendar, koliko mikavnega in zanimivega, koliko tragičnega ima tudi to „preprosto“, to „vsakdanje“ življenje Prešérnovo v sebi!

Francè Ksaverij Prešéren se je rodil dne 3. grudna leta 1800. v Vrbi, v mali vasi brezniške župnije na Gorenjskem, kjer je bil oče mu Simon imovit kmet. Svoja otroška leta je prebil v Vrbi, na znožju Karavank in Julijskih planin, ob bregovih sinje Save, eno uro hoda od Bleda v okolici, ki jo imenuje neki sloveč angleški potovalec najlepšo dolino na svetu in o kateri je pozneje naš pesnik sam pel, da je „podoba raja“. Ko dovrši sedmo leto, ga vzame k sebi pesnikove babice brat, Jožef Prešéren, župnik na Kopanju pod Šmarijem na Dolenjskem. Temu blagemu staremu stricu Prešérnovemu se nam je najbrž zahvaliti za našega pesnika, zakaj on ga je izdatno podpiral ves čas njegovega učenja, dokler ni prišel do svojega kruha. Ker Kopanj takrat ni imel svoje šole, pošlje stric svojega nadarjenega nečaka k ribniškemu dekanu, da je hodil pod njegovim nadzorstvom v Ribnici v šolo; morebiti se je živahni deček ravno tukaj že nekoliko navzel krepkega in jedrnatega govora in tiste šegavosti in zabavljivosti, radi katere še dandanes Ribničanje slové po svetu. V Ribnici še hranijo zlato knjigo, v kateri je Prešéren zapisan med odličnimi učenci. Jeseni l. 1813. je prišel Prešéren na gimnazijo v Ljubljano, kjer je latinske šole

in licej z izvrstnim uspehom dovršil l. 1821. Že v dijaških letih je bil poseben prijatelj tri leta starejšemu Čopu. Ta je o počitnicah skoro vsak dan obiskoval svojega soseda Prešérna in potém sta skupaj po več ur čitala, ali v živem razgovoru hodila ob savskem bregu, ali pa se izprehajala po lepi okolici.

Leta 1821. je šel Prešéren na Dunaj; najprej je dokončal modroslovje, potem (1822) pa se je vpisal na pravoslovnem oddelku dunajskega vseučilišča, kjer je vse pravoslovne nauke dovršil (1826) in si leta 1828. pridobil tudi doktorsko čast. Dasiravno je užival naš pesnik na Dunaju Knafljevo ustanovo in ga je tudi podpiral blagi stric Jožef, vendar si je moral kolikor toliko sam služiti svoj kruh. Bil je učitelj v znanem Klinkowströmovem zavodu, kjer je tudi grofa Auersperga, poznejšega slovečega pesnika Anastazija Grüna, poučeval v grški in rimski zgodovini. A ne samo učitelj, tudi prijatelj mu je bil; Anastazij Grün sam pripoveduje, kolikokrat sta skupaj čitala Valvazorja ter se navduševala v skupni ljubezni do kranjske domovine in domače zgodovine. Kako visoko je čislal slavni nemški pesnik svojega učitelja in prijatelja, to bistro vidimo iz pisem, ki mu jih je bil pisal, in iz prekrasne pesmi obsmrtnice, ki jo je zložil v spomin našemu Prešérnu. Gotovo je, da je Prešeren še kot dunajski študent začel pesniti; sam pravi v nekem pismu prijatelju Čopu (l. 1832), da je imel kot jurist četrtega leta zvezek „Carminum carniolicorum“, a da jih je radi metričnih in slovničnih hib skoro vse sežgal razen „Povodnega moža“, „Lenore“ in „Lažnivih pratikarjev“. „Ilirski list“ v Ljubljani je prinesel o novem letu 1827. prvo pesem Prešérnovo Dekelcam v slovenskem izvirniku in v nemškem prevodu.

Po dokončanih pravoslovnih naukih je stopil za neplačanega praktikanta pri tedanji c. kr. kamerni prokuraturi v Ljubljani, toda ker ni mogel ob slabih gmotnih sredstvih dalje neplačane službe opravljati, ji je dal slovo koncem l. 1831.; pri tej ločitvi je dobil o svojem uradnem poslovanju jako lepo in častno izpričevalo.

Leta 1832., in sicer meseca svečana in sušca, nahajamo Prešérna v Celovcu, kjer je mnogo občeval s Slomšekom in z Jarnikom, živečim v Blatnem gradu, ter se pripravljal na

odvetniško preskušnjo. To prebivši, je vstopil v Ljubljani za koncipijenta v pisarno svojega prijatelja, odvetnika dr. Crobatha, očeta naše pesnice Lujize Pesjakove, kateremu je bil štirinajst let izvrsten in jako vesten delavec.

* * *

Že v svojih dijaških letih je poznal Prešéren Vodnika in Ravnikarja ter se izobraževal v njiju spisih; na liceju mu je bil Metelko v slovenščini učitelj, Slomšek en tečaj sošolec, a na Dunaju se je seznanil s Kopitarjem. Kako živo se je brigal mladi Prešéren za vse slovenstvo, jasno vidimo iz pisma, ki ga je pisal profesor Čop o Metelkovi slovnici Prešérnu, tedaj pravoslovcu četrtega leta. Tudi ne smemo misliti, da je naš pesnik še le v svoji moški dobi začel pesmi peti. Kakor vsak pesnik, tako je tudi on že zgodaj v svoji mladosti zlagal pesmi. Toda javno slovstveno delovanje Prešérnovo se šele začenja v Ljubljani tisti čas, ko je bil neplačan praktikant pri kamerni prokuraturi. Sploh se je tedaj jako krepko oživilo slovensko slovstvo. Vodnikovi, Ravnikarjevi, Metelkovi učenci so spisovali preprostemu narodu namenjene knjige v lepi slovenščini; na Koroškem sta delovala za slovenstvo Jarnik in Slomšek, na Štajrskem Dajnko in Murko; na Goriškem je pel Stanič svoje preproste pesmi. Da bi se pomoglo tudi zanemarjenemu umetnemu pesništvu, osnujejo v Ljubljani leta 1830. „Kranjsko Čbelico“; v njej se je takoj prvo leto oglasil Prešéren s tremi pesmimi. Jako bi se motil, kdor bi mislil, da so Slovenci s posebnim veseljem pozdravili Prešérnove pesmi. Uresničile so se tudi pri njem Lessingove besede, da pesništva pravih poznavalcev je bilo vselej tako malo na svetu kakor pravih pesnikov samih.

Ko je Čbelica največ vsled stroge cenzure prenehala, je pel Prešéren slovenske in nemške sonete v „Ilirskem listu“ in leta 1836. sredi meseca aprila je dal na svetlo svoj „Krst pri Savici“. Prešérna vidimo sploh na vse strani podjetnega v slovenskem slovstvu do leta 1840., v živem pismenem občevanju s Čelakovskim, odličnim češkim pesnikom in pisateljem, ki je Slovencem in vsemu slovanskemu svetu prvi povedal, kakšen poet je Prešeren, in s Stankom Vrazom. Vsako veliko podjetje v slovanskem

slovstvu ga je navduševalo s presrčnim veseljem in moške so besede, s katerimi je pozdravljal v pismu do Čelakovskega svojega izza abecedne vojske malo ne osebnega nasprotnika Kopitarja veliko delo „Glagolita Clozianus“ (1836).[1]) Leta 1840. je dal vzajemno s prijateljem Smoletom na svetlo troje slovenskih knjig: „Vodnikove pesmi“, Linhartovo veselo igro „Veseli dan ali Matiček se ženi“ in šaloigro „Varuh“, katero je po Davidu Garricku iz angleškega poslovenil Andrej Smolè. Vse tri imajo razen tega, da so izdatno pomnožile slovensko leposlovje, še ta posebni pomen, da so po Vrazovih „Narodnih pesmih“ prve v Gajevem črkopisu objavljene knjige slovenske.

Zgodaj je bil dozorel Prešéren in zgodaj se je začelo mračiti njegovo življenje. Usoda pesnikova je bila pač taka, kakor nam jo opisuje v svoji klasični glosi: „Slép je, kdôr se s pétjem vkvárja“, in „pisar“ v sloveči zabavljici „Nova pisarija“ je vzet iz lastnega življenja, kakor to Prešéren sam pravi Čelakovskemu. Namesto zasluženega splošnega odobravanja in priznavanja so mu rodile njegove pesmi krdelo hudih nasprotnikov; le majhno je bilo število vrlih prijateljev, ki so poznali duhovitega pesnika, in še to malo krdelce se je krčilo od leta do leta. Zupan se je moral l. 1835. umakniti iz Ljubljane v prognanstvo v Celovec; Čop, najljubši mu prijatelj od mladih let, je utonil v Savi

[1]) Kopitar je prišel leta 1808. na Dunaj in je stopil dve leti pozneje po pravoslovnih naukih v službo c. kr. dvorne knjižnice, kjer je končno postal knjižničar. Kot učenjak je zaslovel že po svoji slovenski slovnici (1808), o kateri *M. Čop (Safařík)* piše: „Seine Grammatik gehört zu den einflußreichsten philologischen Arbeiten, die auf dem Gebiete der slavischen Literatur erschienen sind. Sie ist überreich an hellen Blicken, überraschend neuen Ansichten und gesunden Urteilen.“ Največjo slavo po vsej Evropi pa si je pridobil s knjigo *„Glagolita Clozianus“*, kjer je izdal Kločev glagolski rokopis in brizinske spomenike s temeljito razpravo o glagolici in cirilici, s staroslovensko slovnico in slovarjem itd. Ta knjiga je bila tedaj poglavitna podlaga vsemu znanstvenemu preiskovanju o staroslovenski azbuki, o staroslovenskem jeziku in njegovi domovini in je zbudila novo dobo v slovanskem jezikoslovju. Kopitar je po svojih temeljitih ocenah in spisih tako zaslovel, da ga je nemški učenjak Jakob Grimm imenoval *„monstrum scientiarum“* in da je veljal za največjega slovanskega kritika v devetnajstem stoletju.

ravno istega leta; prognanega Poljaka Korytka, znanega nabiratelja narodnih pesmi slovenskih, so zagrebli v hladno zemljo l. 1839., in za Čopom najdražji mu prijatelj Andrej Smolè je zatisnil na naglem oči leta 1840. Toda Prešéren ni trpel krivice samo v slovstvu, temveč tudi v vsakdanjem življenju. Dovršil je z ugodnim uspehom svoje akademične nauke in je dosegel doktorsko dostojanstvo (1828), a vendar ga nahajamo še leta 1832. brez kruha. Meseca maja istega leta je prebil odvetniško preskušnjo in je bil nato koncipijent v pisarni dr. Crobatha v Ljubljani, a štirinajst let je čakal zastonj srečne ure, da bi se mogel imenovati sam svoj gospod. Še le leta 1846. je bil Prešéren imenovan za odvetnika v Kranj, kamor se je preselil na jesen istega leta.

V Kranju je zapel naš pesnik zadnje pesmi. Leta 1846. je zbral svoje pesmi in o novem letu 1847., je poklonil Slovencem svoje neumrjoče „Poezije“. Leta 1848. je Kranjska Čbelica petič rojila. Prinesla je Slovencem še tiste Prešérnove pesmi, katere je bila prej zatrla našemu pesniku ljubljanska cenzura, med drugimi pesem „Nuna in kanarček“, ki jo dandanes lahko čitaš v vsaki šolski knjigi. Tako je Prešéren s Čbelico izvršil svojo pesniško delavnost, kajti ko je prišla poslednjič na svetlo, je bil že bolehen. Od Vseh svetih ni šel več iz sobe, imel je vodenico in je trpel velike bolečine. Začetkom meseca svečana l. 1849. mu je prihajalo posebno slabo in na glas je prosil Boga, naj ga reši iz te solzne doline; vendar je bil pri polni zavesti do zadnjega trenotka. Dne 8. svečana ob osmih zjutraj vzdihne: „Vzdignite me, zadušiti me hoče!“ — to so bile njegove zadnje besede; te izgovorivši je mirno umrl.

Tri leta pozneje so postavili slavnemu pesniku njegovi častilci nagrobni spomenik iz pisanega rdečkastega mramora na pokopališču Kranjskega mesta z napisom:

„Ena se Tebi je želja spolnila,
V zemlji domači de truplo leži.“

* * *

Prešérna imenujemo stvarnika in ustanovitelja slovenskega pesništva, in po vsej pravici; zakaj Prešéren je bil prvi, ki je

slovenskemu pesništvu dal umetniški dovršeno, klasično obliko; Prešéren je bil prvi, ki je slovenskemu pesništvu stalno določil in osnoval pesniško mero; Prešéren je bil prvi, ki je slovensko pesništvo obogatil s toliko množino raznovrstnih, pri vseh omikanih narodih običnih, a nam Slovencem dotlej še neznanih in nenavadnih pesemskih oblik, stihov, kitic, kakor še nihče pred njim in nihče za njim.

„Ako le po vrhu pregledamo Prešérnove poezije — tako piše njegov častilec Josip Stritar — vidimo že, kako so mnogovrstne in različne, dasi je tako majhno njih število. Od nežne pesmi, ki pohlevno-boječe prihaja iz srca, do ostre zabavljice, ki zbada s svojim želom — ne brez strupa — svojega nasprotnika tam, kjer ga najbolj skeli; od vesele pesmi, ki jo prepeva vriskaje mladi vojak, svoje mladosti in krepkosti vesel, do žalostne zdravice, ki poje: „Da ni nesrečen, kdor v grobu leži,“ kolik razloček! In vse te pesmi, tako različne — po svoje dovršene! Zdaj ti bo ta bolj všeč, zdaj ta, kakor ti je ravno pri srcu, ko jih vzameš v roke. Prešérnova pesem se glasi včasi kakor žvrgolenje škrjančevo, ki se veselo suče proti jasnemu pomladanskemu nebu, včasi kakor pesem slavčeva, ki v tihi noči, samotno na grmu sedeč, globoko iz srca toži svoje bolečine.“

Vodnik se je še boril s pesniško mero in njegove umetne pesmi so večjidel posnete po narodnih. Ali temu ni moglo biti drugače. Vsak pesnik je kolikor toliko otrok svojega časa, sad svoje dobe, in Vodnik, ki stoji ravno na predelu med narodnim in umetnim pesništvom, se ni mogel osvoboditi spominov narodnega pesništva; notranjo vsebino kakor vnanjo obliko je zajemal svojim pesmim iz njega. In baš zategadelj so njegove pesmi tako naravne, ljubeznive, recimo otroško nedolžne in preproste. A to ni njih napaka, nego njih prednost in prava posebnost. Tudi najbolj nadarjenemu pesniku bi ne bilo možno drugače peti v tistem času, kakor je peval Vodnik.

A s Prešérnom ni tako. Ta je prišel deset, petnajst let za Vodnikom. In koliko je napredoval, koliko se izpremenil v tem času slovenski jezik! Malokdaj se je za našega jezika napredek storilo toliko, kakor v prvih tridesetih letih preteklega stoletja. Pomisliti nam je samo, koliko slovnic je prišlo tista leta na

svetlo; uvaževati nam je dalje, da se je za Francozov naš jezik začel javno učiti in da so leta 1817. na ljubljanskem liceju slovenščini osnovali svojo stolico, da je Vodnikovo zrnje začelo iti v klasje; da se je bil oglasil silni glas Ravnikarjev in da je cela kopa vrlih učencev Metelkovih našemu preprostemu narodu pisala knjige, ki so dalj časa služile v zgled. In v tem času je rastel, v tem času se je učil Prešéren, ki je z neumorno pridnostjo plemenitega, dovzetnega učenca družil svojo čudovito duhovitost in silno nadarjenost za pesništvo. In ko se je bil leta 1830. oglasil v Čbelici s svojimi poezijami, njih glas ni bila več detoustna beseda Vodnikova, nego zrela beseda omikanega možá. Prešéren nič več ni dvomil in ugibal, kako bi pel, kakor prej Vodnik; temveč jasno in bistro mu je bilo svojstvo slovenskega jezika: po ruskem in nemškem zgledu je vzel príglas za podlago in osnovo pevske mere.

A ne samo pevske mere, Prešéren je osnoval vso vnanjo obliko slovenskemu pesništvu. Kako uboge, kako preproste so umetne ali po narodnih pesmih posnete kitice Vodnikovih pesmi! A zdaj vzemi Prešérna v roke! Kako mnogovrstna, umetno dovršena je že oblika njegovim „pesmim“! In v ostalih pesniških izdelkih imaš na izbor vsega lepega, kar hrani poetika v svojih predelih. Prešéren je prvi pel v moški in ženski asonanci ter v nibelunški kitici; Prešéren je prvi pel tercine in glose, stance in sonete; Prešéren je prvi pel šestomere, gazele in epigrame; Prešéren je prvi pel romance in balade, elegije in satire. Skratka, Prešéren je obogatil naše slovstvo z vsemi glavnimi pesniškimi oblikami, kar jih imajo različna slovstva omikanih narodov. Med Vodnikovo smrtjo in prvim nastopom Prešérnovim je minilo samo dobrih deset let, in vendar kakšna razlika med obema v mislih, v jeziku, v dovršenih oblikah!

A ne smemo misliti, da je Prešéren to dovršenost, to popolnost kar igraje dosegel, temveč poleg svoje prirojene duhovitosti in bistroumnosti se je učil vztrajno ves čas svojega življenja. Korenito je poznaval grško in latinsko, laško in francosko, angleško, nemško in slovansko slovstvo, in kar je pri drugih omikanih narodih našel lepega in posnemanja vrednega, to je kakor pridna čebela prinesel domov v slovensko

pesništvo. A ne samo prinesel, nego prestvaril in prerodil je vse v svoji veliki duši, tako da njegova lirika ni samo umetna, temveč ob enem tudi narodna. Kajti še uspešneje nego Vodnik se je učil tudi Prešéren od naroda samega, kako in kaj mu je peti. Pridno je zbiral narodne pesmi, in da se nam je ohranilo še mnogo najlepših in najdaljših, se moramo zahvaliti samo njemu in njegovemu prijatelju Smoletu, ki sta jih na svetlo dajala v Čbelici, v Vrazovi in Korytkovi zbirki.

Prešérnove Poezije so prava narodna knjiga; njegove pesmi prijajo omikanim in preprostim Slovencem, in s ponosom in ljubeznijo, s častjo in slavo imenujemo Prešérna — ljubljenca slovenskega naroda.

Po Fr. Levcu.

61. France Prešéren.

1. Slovó od mladósti.

1. Dni môjih lépši polovíca kmálo,
mladósti léta, kmálo ste minúle;
rodíle vé ste mêni cvétjo málo,
še téga róž'ce so se kòj osúle,
le rédko úpa sónce je sijálo,
vihárjov jéze sò pogósto rjúle,
mladóst, vundèr po tvôji tèmni zárji
sercé britkó zdihúje, Bog te obvárji!

2. Okúsil zgódej sim tvoj sád, spoznánje!
Vesêlja dókaj strúp njegóv je vmóril:
sim zvédil, de vést čísto, dôbro djánje
svet zaničváti sè je zagovóril,
ljubézen zvésto nájti, krátke sánje!
Zbežálę stè, ko sè je dán zazóril,
modróst, pravíčnost, učenóst, devíce
brez dót žalváti vídil sim samíce.

3. Sim vídil, de svoj čóln po sápi sréče,
komùr sovrážna je, zastónj obráča,
kak véter njé naspróti tému vléče,
kogàr v zibéli víd'la je beráča,
de le petíca dá imé slovéče,
de člôvek tóliko veljá, kar pláča.
Sim vídil číslati le tó med námi,
kar úm slepí z golfíjami, lažámi!

4. Te vídit', gèrji víditi nápake,
je sèrcu ráne vsékalo kerváve;
mladósti jásnost vùnder mísli táke
si kmálo iz sercá spodí in gláve,
gradóve svítle zída si v obláke,
zelêne tráte stávi si v pušáve,
povsòd veséle lúčice peržíga
ji úp goljfivi, k njim iz stísk ji míga.

5. Ne zmísli, de dih pérve sáp'ce bóde
odnésel tó, kar mísli sò stvaríle,
pozábi kòj nesréč prestánih škóde
in rán, ki so se kómej zacelíle,
doklèr, de smò brez dná polníli sóde,
'zučé nas v stárjih létih čásov síle.
Zató, mladóst, po tvôji tèmni zárji
sercé zdihválo bó mi, Bóg te obvárji! 1830. [1]

2. Pévcu.

Kdo zná
noč tèmno razjásnit', ki táre duhá!
Kdo vé
kregúlja odgnáti, ki klúje sercé
od zóra do mráka, od mráka do dné!

Kdo učí
izbrísat' 'z spomínja nekdájne dní,
brezúp prihódnjih oduzét' spred očí,
praznôti vbejžáti, ki zdájne morí!

Kakó
bit' óčeš poet in ti preteškó
je v pèrsih nosít' al pekèl, al nebó!

Stanú
se svôjiga spómni, tèrpi brez mirú! 1838.

---

[1]) Ker je zanimivo vedeti, kdaj so prišle posamezne Prešérnove pesmi na svetlo, so postavljene pod pesmi dotične letnice. Ponatisnjene pa so pesmi po izdaji leta 1847.: *„Poezije dóktorja Francéta Prešérna“* z geslom:

„Sim dólgo úpal in se bál,
Slovó sim úpu, stráhu dál,
Sercé je prázno, sréčno ní,
Nazáj si úp in stráh želí.“ (1838.)

3. V spomínj Valentína Vódnika. [1])

1. V Arábje pušávi
se tíčik rodí;
v odljúdni gošávi
sam za-se živí.

2. So zvézde sestríce,
mu mésic je brât,
ni dáno mu tíce
si ljubico zbrât'.

3. Zanj drúžba ne mára
in on ne za njo;
v samôti se stára,
mu léta tekó.

4. Narslájši dišáve,
ki zánje sam vé,
naržláhtniši tráve,
kadíla dragé

5. in míro nabéra
netrúden vse dní,
se vbáda, se vpéra,
za smèrt le skerbí.

6. Germádo 'z njih déla
perléten samčè,
no príde smèrt béla,
na nji se sožgè.

7. Vun pláne z plaména,
z svitlôbo obdán,
slovéčga iména
tič Fenis na dán.

8. Tak pévic se trúdi,
samôten živí,
se v slávi, ki zgrúdi
ga smèrt, prerodí.

1845.

4. V spomínj Matíja Čópa.

(Méra po zgôlih vdárjih.)

1. Tájati léd nàš šè le začnè se, pomlád je drugód žé;
v drági slovénski vkrotèn ni domovíni vihár.
2. Stéšemo svój si čolnìč nóv, z Bógam zročmò ga valóvam;
ní se navádil popréd brêznov se, skál ogibát'.
3. Zvézde, ki réšjo, bilé so neznáne, ki čóln pogubêjo;
Lél bíl nàš je kermár, drúgi je bíl Palinúr.
4. Tí nam otél si čolnìč, si mu z jádrami kèrmo poprávil,
tí mu pokázal si pót právo v dežélo duhóv.
5. Skríta nobêna bilà ní zvézd ti nebá poezíje,
slédni je bíl ti domàč jêzik omíkan, učèn.
6. Stári Rimlján kar svetá je gospód, kár Grecia módra,
z Láhi Francóz, Španiól, Némic in Albionic,
7. Čêh in Poljàk, kar Rús in Ilír, kar ród naš slovénski
slávnih izmíslil si bíl čása do tvójga pisánj,
8. pólno si znádnost imél njih, Čóp, velikán učenósti!
Tí si zakláde duhá Krêzove bíl si nabrál.
9. Nísi zaklépal domà tí žláhtniga blágodaróva,
sêbi zročêno mladóst, drúge si z njím bogatíl.

[1]) Pesem o V. Vodniku je objavil Prešéren v Novicah (1845) pod naslovom: *„Ob šestindvajseti obletnici smrti gospoda Valentina Vódnika“*. Pesem je zložil Prešéren nalašč v meri, ki je bila Vodniku najbolj priljubljena.

10. ómej zastávil, roják, si peró, préd praznuvajóče
v zgúbo velíko rodú, kríviga dókaj zamúd,
11. V Sáve deréče valóv tam vertínčinah smèrt te zasáči,
glás ti zaprè besedí, 'z rók ti potégne peró.
12. Zêmlja, nemíli čuváj, nam zaklàd tvój váruje skópa;
gróbi na tvôjim očí máteri Slávi rosé.
13. Níso suhé nam prijátlam očí, ki se spómnimo têbe
ino predrágih z tebój tvôje ljubézni daróv.
14. Séme, ki tí zasejál si ga, žé grè v klásje vesélo,
nàm in za námi dokáj vnúkam obéta sadú.
15. Nàj se učenóst in imé, část tvôja, roják, ne pozábi,
dôkler têbi dragó v Krájni slovénstvo živí! [1])

1846.

5. Turjáška Rozamúnda.

Hrást stojí v Turjáškim dvóri,
vèrh vzdigúje svój v obláke,
v sénci per kamnítni mízi
zbòr sedí gospôde žláhtne,
ker Turjáčan spét gostúje
Rozamúndine snubáče.

Rozamúnda, róža déklic,
část dežéle je domáče;
njé poglédi svítle stréle
z néba jásniga posláne,
déleč króg junákov sèrcam
vžígajo skeléče ráne.

[1]) Prešernovo elegijo *„V spomin Matija Čopa“* so prvikrat natisnile Novice, dne 25. svečana l. 1846., z opombo k petomeru tretjega distiha: „Lelj, bog ljubezni, slovanski Amor. Palinúr, Enêjev krmar, ki je v morju utonil.“ — Vergilij pripoveduje na koncu V. speva svoje Eneide, da je *Palinúr*, omamljen od Spanca, zadremal ob krmilu ter je s krmilom vred strmoglavil v globoko morje in utonil. Že se je ladja bližala opasnim skalinam Sirenskim, kar zapazi Enej, da se ziblje brod brez krmarja; tedaj stopi Enej sam h krmilu ter varno zakrmili ladjo skozi noč in vodovje. Tako je srečno dospel v Kume.

Ta epilog vseh „Poezíj“ Prešernovih je posebna umetniška zgradba po tretjinski „arhitektoniki“. Jedro vse umetnine je osrednja skupina (distihi 4—9, 10—12), ki zakriva v dispoziciji svojih misli — tretjinsko-arhitektonski obrazec: $(1/3 + 1/3) + 1/3, = 2/3 + 1/3$; to „arhitektonsko jedro“ vse umetnine, zgrajeno po strogo enakomernih tretjinah, oklepa še spredaj in zadaj po ena „arhitektonska enotka“, t. j. po troje distihov (1—3, 13—15) kot celota zase: za prolog ter temu simetrični epilog. Prolog (distihi 1—3), temna slika naših neveselih zaostalih slovstvenih razmer ob rojstvu Čbelice ter ob nastopu Prešernovem, ima za svoj sklep v zadnjem pentametru dispozicijo vsega nadaljnjega, osrednjega jedra: Lelj-krmar-Palinúr, „Čop!“ (t. j. Čop, — „kakor sam Lélj ljubeznivi mentor Čbelici, po svoji smrti v Savi drugi Palinúr“) — tí nam otél si čolnič-Čbelico! V osredju samem slavi pesnik po tej dispoziciji Čopa „mentorja“ *a)* kot učenjaka-učenika (v 2×3 distihih: 4—6, 7—9), *b)* kot pisatelja in Palinúrja (v 1×3 distihih: 10—12). Epilog sam (distihi 13—15) pa razvija pobliže vsebino epiteta „Lélj“: posmrtni spomin o darovih „ljubézni“ (= leljske ljubeznivosti) Čopove, ki naj njegova učenost, vir njegovega

Dókaj jo barónov snúbi:
trója iz deželе láške,
trója iz deželе némške,
trója 'z štájarske in krájnske,
ino zráven Ojstrovèrhar,
ki so bôji mu igráče.

Lép junák sercé bil vnél je
gospodíčne zlò košáte,
ki ukáže mu, de prósi
od očéta jo in žláhte.

Njému ôča njé naprávi
imenítno gostovánje,
Rozamúndo mu obljúbi,
rêče mu perpêljat' sváte
v tréh nedéljah, de nevésto
'z híše sprémijo domáče.

Tje h gospôdi se perblíža
pévic razglašêne sláve;
prôšen strúne vbêre, pôje
déla vítezov junáške
in deklét očí nebéške,
sèrca od njih ôgnja vžgáne.

Ko premólkne, ga popráša
têta Rozamúnde zále,
de bi jo čez vse pohválil,
rêče mu beséde táke:

„Ti povéj nam, ki obhódiš
blížnje ino dáljne kráje,
kjé bi néki dèkle ráslo
lépši od nevéste náše?“

„Bóg jo živi gospodíčno,
Bóg ji hčére dàj enáke,
tàk cvetéče, tàk slovéče!
Bóg ji síne dàj junáke!
Pod cesárjam zdéj narlépši
cvét Turjáška róža ráse.
Sêstra bášetova v Bósni,
sónce vsè lepôte zdájne
po vsim svétu razglašêna,
ako sláve glás ne láže,
sáma bi vtegníla bíti
lépši od nevéste váše.“

Ni nevésti všéč, kar rêče,
mál' odgóvor ji dopáde,
líca spremení rudéče,
nejevólja jo prevzáme,
Ojstrovèrharja pogléda,
rêče mu iz jéze nágle:

„Slíšim, de so Bosnijáki
v súžnost gnáli kristijáne.
Rés junákam je sramôta,
de jih še obkláda járem.
Mèč opáši, Ojstrovèrhar,
hlápce zbêri in továrše,
bášetovo izpeljíte
sêstro, áko kàj veljáte.
Rádi dáli bódo Túrki
zá-njo náše vàm rojáke.
Brez otrók moj zákon bódi,
brez vesêlja léta stáre,
ako šlà bóm préd k poróki,
ako préd možá objámem,
ko perpélješ Bosnijánko
v grád Turjáški, de verjámem,
de je táke rés svitlôbe
túrško sónce kákor sláve!“ —
Ženin z njó obljúbljen svôje
zbêre Ojstrovèrhar hlápce,
po perjátle blížnje pôšlje
in si ójster mèč opáše,
róčno jézdi nad Turčíne,
spólnit vóljo svôje drágе.
Ne globôka réka Kôpa,
ne vderžé ga túrške stráže.
Mèč kervávi v môčni désni,
prèd sebój derví Bosnjáke,

---

mentorstva, ne zatone v morju pozabe! Epitet Lelj pomeni torej kakor epitet Palinúr, dasi vsak po en posebni znak njegov zase, le enega samega ter istega „krmarja“- mentorja — Čopa!

bášetovi grád razdéne,
réši 'z súžnosti rojáke,
z njími bášetovo lépo
sêstro vítez sábo vzáme,
rásti in podóbe rájske.
Vsìh lepôt bilà je sónce,
ki so tísti čàs sijále.
Bòlj ko lépa Rozamúnda
lépši Lejla mu dopáde,
v grád Turjáški je ne pélje,
na svoj grád domú jo vzáme.

Cvét junákov, Ojstrovèrhar,
ji sercè nedólžno gáne.
Véro zapustí Mahóma,
túrške šêge in navádе.
Ko bilà se naučila
vsìh resníc je vére práve,
jo je kèrstil, pótlej níju
je poróčil grájski páter.

Rozamúnda gréde v klóšter,
část ljubljánskih nún postáne.

1832.

6. Neiztrohnjêno sercé.

1. Grob kópljejo, de zádnji merlìč bo vánjga dján;
obràz bledgà mladénča perkáže se na dán.
Kopáči ostermíjo, de 'z úst njih sápe ní,
manj vstrášeni pogrébci vánj vpérajo očí.

2. De je lepó, bi sódil, visóko čêlo vsák,
ak bíl bi nekakóvi zapústil ga oblák;
bilé lepé bi ústa, lep bíl obràz bi bléd,
ak bíl bi nekakóvi prèč nejevólje slèd.

3. Dalj čàs ni trúpla glédat', dih pèrvi ga zdrobí;
sercé samó zavzétim ostáne prèd očmí.
Še bíje, še čutíti je rávno tàk gorkó,
ko de biló bi v pèrsih še zdrávo in živó.

4. Vsi prášajo, kdo zádnji v to jámo dján je bíl,
gotóvo bíl svetník je, ker ní ves v gróbu zgnjíl.
Stal tam je kámen, ktérga nihčè pred číslal ní,
hité mu máh otrébit', napìs tak govorí:

5. De Dobroslàv je pévic bil tjékej pokopán,
ki pél v tak mílih glásih je od ljubézni rán,
pel v tàk slovéčih pésmah čast lépe déklice,
prevzétne gospodíčne, nemíle ljúbice.

6. Al ko si je zvolíla mladénča drúziga,
iz pèrs nobêna njému ni pésem vèč peršlà.
Per Bógu ni tolážbe iskál, ne per ljudéh,
očí kalíl mu jók ni, razjásnil líc ne smèh.

7. V nemár napréj je žível, manj svét ko razujzdán,
umèrl je nespovédan in ne v svet' ólje dján.
Vsi právijo, de njêmu svetóst ne bráni gnjít',
vsi právijo, njegôvo sercé ne móre bít'.

8. „To pevčovo sercé je," star móž tam govorí,
„ak bi biló cvetníka, bi mír mu dála krí;
svetóst ne, pésmi véčne mu bránijo trohnét',
ki jih zapérte v pèrsih je nôsil dókaj lét.

9. Mi mu sercé odprímo, pod nébam nàj leží,
de dán danášnji prêjde, de pèrva noč miní,
de vstáne drúgo sónce, perpélje béli dán;
spet zájtro ga poglejmo, ko míne zór hladán.

10. Hladíjo naj ga sápce, naj rôsa páde nánj,
naj sónce, lúna, zvézde, kar so mu pévskih sánj
pred vdíhnile v življênji, prejmêjo spet 'z njegà;
ak bó ta čàs splahnélo, spet zagrebímo gà."

11. Razplátili sercé so, ležálo nóč in dán
je tàm pod jásnim nébam; ko míne zór hladán,
ko vstáne drugo sónce, sercé takó skopní,
ko béli snég spomládi, de kàj zagrêbsti ní.

7. Glósa.

„Slép je, kdòr se z pétjam vkvárja
Krájnec moj mu ôsle káže;
pévcu védno sréča láže,
on živí, vmerjè brez dnárja."

1. Le začníva per Homêri,
prôsil réva dní je stáre;
mràz Ovídja v Póntu táre;
drúgih pévcov zgódbe bêri:
nam spričuje Aligiêri,
káko sréča pévce vdárja;
nam spričújeta pisárja
Luzijáde, Don Quixóta,
kákošne Parnása póta —
slép je, kdòr se z pétjam vkvárja.

2. Káj Petrárkov, káj nam Tásov
tréba pévcov je perjétnih?
Slíšim od butíc nevkrétnih
prášat' zdájnih, prédnjih čásov.
Kómur már perjétnih glásov
pésem, ki pojó Matjáže,

bôje króg hrováške stráže,
már, kar pévec pél Ilírje —
már „Čebél'ce“ rôji štírje —
Krájnec mój mu ôsle káže.

3. Láni je slepár staríno
šè prodájal, nôsil škatle,
méril plátno, trák na vátle,
létas kúpi si grajšíno.
Nàj gre pévec v dáljno Kíno,
šè napréj se pót mu káže,
nàj si z tínto pèrste máže,
nàj ljubézen si obéta,
vnéti lépiga dekléta,
pévcu védno sréča láže.

4. Vùnder péti òn ne jénja,
gráb'te dnárje vkùp gotôve,
kupuvájte si gradóve,
v njìh živéte brez terpljénja.
Kóder se nebó razpénja,
grád je pévca brez vratárja,
v njìm zlatnína čísta zárja,
srebernína rôsa tráve,
z tìm poséstvam brez težáve
on živí, vmerjè brez dnárja. 1833. [1])

[1]) *Glósa* je ime posebni pesniški formi stare literarne umetnosti španske; kot taka je „glósa“ poseben „formalni organizem“ po stalni, določeni ideji: 1. Organska kal „glóse“ je vedno neka pesniška celota manjše oblike: epigram — z dvema ali pas štirimi verzi, ki izražaj vsakteri izmed njih sam jasno, popolnoma samostojno misel zase, in vsi vkup spet svojo celotno zaokroženo idejo (sentenco, ki je glósi „têma“, gaslo). Organizem zase bodi torej ves epigram („têma“); in vsaki del njegov (vsaki verz) spet svoja organska celotka zase. — 2. Število epigramnih verzov določa glósi število njenih strof (2 ali 4), in sicer po zahtevi, ki je glavno načelo njenega notranjega zistema („sloga“): vsak poedini verz epigrama zadóbi svojo „variacijo“, svojo „gloso“ v posebni celoti višje vrste, v posebni strofi zase, ki jej bodi vsak dotični verz, čigar misel razpreja in z dokazi potrjuje („glosira“), — vedno njen zadnji, sklepni verz, kot nekaka epigramska ost njena, njen vsebinski rezultat. Odtod torej treba kolikor verzov, toliko strof. — 3. Strofa glóse je „décima“: stalna strofa iz desetero verzov, in sicer četverotrohejcev. Medsebojno rimanje poedinih verzov pa ni strogo določeno. Prešeren je v prvi obliki l. 1833. delil vso desetvrstično celoto vsake strofe dosledno na dva enaka dela (po pet in pet verzov vkup) ter jih rimal: |a b b b a|c d c c d|; v Poezijah iz l. 1847. pa je obliko predelal: delil je

8. Gazéle.

1. Prolog.

Pésem môja je posóda tvôjiga iména,
môjiga sercá gospóda tvôjiga iména;
v njì bom mèd slovénske bráte sládki glás zanésil
od zahóda do izhóda tvôjiga iména;
na posódi v zlátih čèrkah sláva se bo brála
od naróda do naróda tvôjiga iména,
'z njé svitlôba bó goréla šè takràt, ko bóva
unstran Káronov'ga bróda, tvôjiga iména.
Bòlj ko Dêlie, Koríne, Cíntie al Lávre
qi biló pozábit' škóda tvôjiga iména.[1])

2. Epilog.

Kdòr jih bêre, vsák drugáči pésmi môje sódi;
eden hváli in spét drúgi vpíje: „Fej te bódi!“
Ta velí mi: „Pój sonéte“; úni: „Pój baláde“;
trétji bi bil bòlj prijátel Pindarovi ódi.
Bó perjéten morebíti tému glás gazélic;
uni bó pa rékel: „Káj za Vódnikam ne hódi?“
Razujzdánim bódo môje pésmi prenedólžne;
al tercjálke porekó, de jih je vdíhnil zlódi.
Jèz pa têbi sámi, drága, žêlel sem dopásti,
drúgih nísim prášal, káj se jim po glávi blódi!

1833.

---

vsako „décimo“ sicer tudi dosledno na dva, a ne več enaka dela, ampak na 4 + 6 verzov, ter rimal prve štiri, prav kakor gaslo sámo, na obklép: a b b a, ter istotakó zadnje štiri, dasi z drugimi rimami seveda: c d d c; vmes pa je preostala dva verza, na simetrični sredi celote, porabil za vez in prehod med obema četvoricama, z rimanjem: a, c; kar torej v primeri z obliko iz l. 1833 pomeni novo, skrajno finéso ter dá mnogo čistejšo formo: a b b a | a c | c d d c. — (Prim. „Sonétni vénec“, s podobnim arhitektonskim principom: kal-epigram je sonet „magistrále“, po vrsti vsak verz njegov pa rodí iz sebe po en sonet Venca: 14 + 1 = 15.)

Dr. Avg. Žigon.

[1]) *Delija, Korina* in *Cintija* so imena rimskih deklic, katere opevajo v svojih poezijah rimski pesniki: *Vergilij* v eklogi III. 67 Delijo, *Ovidij* na več mestih Korino, *Propercij* pa Cintijo. Zadnji pesnik pripoveduje, da ga je Cintija (s pravim imenom Hostija) l. 28. pred Kr. navdušila za poezijo. — Prav tako je navdušila tudi *Lavra* italijanskega pesnika *Petrarka* (1304—1374), da je pel svoje slovite sonete.

9. Sonétje.

I.

Očétov náših imenítne déla,
kar jih nekdájnih časov zgódba hráni:
kakó Metúlum se Avgústu bráni,
kaj je do zdéj Ljubljána doživéla,

kak vére brámba je bilà dežéla,
kakó per Sísku Kôpe so pijáni
omágali pred Krájnci Otománi,
vam bó Homêrov náših pésem péla.

Preslábe, péti bôje vam slovéče,
pojó Krajníc lepôto môje strúne
in tvôjo část, nevsmíljena devíca!

Pojó ljubézni môje vam nesréče,
kakóvi révež je, ki ga presúne
'z očí nebéških vèržena pušíca.

II. Sonétni vénec.[1])

1.

Poet tvoj nòv Slovéncam vénec víje,
'z petnájst sonétov ti takó ga spléta,
de „magistrále", pésem trikrat péta,
vseh drúgih skúpej véže harmoníje.

Iz njêga zvíra, vánjga se spét zlíje
po vèrsti pésem vsáciga sonéta;
prihódnja v prédnje kôncu je začéta.
Enák je pévec véncu poezíje:

Vse mísli zvírajo 'z ljubézni êne,
in kjèr po nôči v spánji so zastále,
zbudé se, ko spét zárja nóč prežêne.

Ti si življênja môj'ga magistrále,
glasíl se 'z njêga, ko ne bó več mêne,
ran môjih bo spomín in tvôje hvále.

2.

Ran môjih bó spomín in tvôje hvále
glasíl Slovéncam se prihôdnje čáse,
ko mi na zgódnjim gróbu máh poráse,
v njim zdájne bódo bolečíne spále.

[1]) Sonetni venec je poet posvetil „Primicovi Jul'ji", kakor izpričuje akrostihon v magistralu (15.) in po njem zaporedoma pričetnice vseh poedinih sonetov venca samega (1—14).

Prevzétne kákor tí dekléta zále,
ko bódo slíšale tih pésem gláse,
sercá želézne djále prèč opáse,
zvestó ljubézen bódo bòlj spoštvále.

Vreména bódo Krájncam se zjasníle,
jim mílši zvézde kàkor zdéj sijále,
jim pésmi bòlj slovéče se glasíle;
vundèr té bódo morebít' ostále
med njími, kèr njih poezíje míle
iz sèrca svôje so kalí pognále.

3.

Iz sèrca svôje so kalí pognále,
ki bolečín molčáti dèlj ne móre;
enák sim pévcu, ki je Leonóre
pel Estijánke imenítne hvále.

De s' od ljubézni ústa so molčále,
ki mu mračíla je mladósti zóre,
ki v úpu nìč iméla ní podpóre,
skrivéj so pésmi jó razodevále.

Željá se ôgenj v mêni ne poléže,
de s' úpa tvój poglèd v sercé ne vlíje,
strah razžalíti te mi jêzik véže.

Britkóst, k' od njé sercé več ne počíje,
odkrívajo njegóve skrívne téže
mokrócvetéče róž'ce poezíje.

4.

Mokrócvetéče róž'ce poezíje
očítajo to, kár se v pèrsih skríva.
Sercé mi je postálo vèrt in njíva,
kjer séje zdéj ljubézin elegíje.

Njih sonce tí si. V óknu domačíje
ne dá te nájti, lúč ti ljubeznjíva,
v gledíšu, na sprehódih sréča kríva,
ne v krájih, kjèr plesávk verstà se víje.

Kolikokrátov me po mésti žêne
zaglédat têbe žêlja; ne odkríje
se mên' obràz lepôte zaželjêne.

V samôti iz očí mi sôlza líje,
zatórej pésmi, têbi v část zložêne,
iz krájov níso, ki v njih sónce síje.

5.

Iz krájov níso, ki v njih sónce síje,
kjer tvôje mílo se okó ozíra,
kjer vsa v poglédu tvójim skèrb umíra,
vsih bolečín se pozabljívost píje.

Kjer se vesêlje po obrázi zlíje,
kjer míne jéza notránj'ga prepíra.
kjer pétje z pólniga sercá izvíra,
zbudé se v sèrcu sládke harmoníje.

Kjer porosêno od ljubézni číste
kalí, kar žláhtniga je, žêne zale,
ko, ki budí dih pomladánjski líste:

od támkej níso pésmi tvôje hvále;
pomládi sréčne, blagodárne tíste
cel čàs so blágih sápic pogrešvále.

6.

Cel čàs so blágih sápic pogrešvále,
od têbe, dráge déklice prevzétne,
pernêsle níso bóžicam prijétne,
ki bi bilà jih oživéla, hvále.

Bilé so v stráhu, de boš tí, de zále
Slovénke, némško govorít' umétne,
jih bóte, ker 'z Parnása so očétne
dežéle, morebíti zaničvále.

Kaméne náše, zapušêne bóž'ce,
samíce so pozábljene žalvále,
le ptújke so častíle Krájncov mnóž'ce.

Cvetlíce náše poezíje stále
do zdéj so verh snežníkov rédke róž'ce,
obdájale so vtèrjene jih skále.

7.

Obdájale so vtèrjene jih skále,
ko nékdaj Orfejovih strún glasóve,
ki so jim ljúdstva Trácije siróve
krog Hêma, Ródope bilé se vdále.

De bi nebésa mílost nam skazále!
Otájat' Krájna nášiga sinóve,
njih in Slovéncov vsih okróg rodóve,
z domáčmi pésmam' Orfeja poslále!

De bi nam sèrca vnél za čàst dežéle,
med námi potolážil razpertíje
in spét zedínil rod Slovénš'ne céle!

De b' od sladkôte njéga poezíje
potíhnil ves prepír, bilé veséle
vihárjov jéznih mèrzle domačíje!

8.

Vihárjov jéznih mèrzle domačíje
bilé pokrájne náše so, kar, Sámo,
tvoj dúh je zgínil, kár nad tvôjo jámo
pozábljeno od vnúkov véter bríje.

Oblóžile očétov razpertíje
z Pipínovim so jármam súžno rámo;
odtód samó kervávi pùnt poznámo,
boj Vítovca in ropanje Turčíje.

Minúli sréče so in sláve časi,
ker vrédne déla níso jih budíle,
omólknili so pésem sládki glási.

Kar níso jih zatèrle časov síle,
kar ráste róž na mládim nam Parnási,
izdíhljeji, solzé so jih redíle.

9.

Izdíhljeji, solzé so jih redíle
'z Parnása môjga rózice prič'jóče:
solzé z ljubézni so do têbe vróče,
iz domovínske so ljubézni líle.

Skeléče mísli, de Slovénec mile
ne ljúbi mátere, vanj upajóče,
de têbe záme vnéti ní mogóče,
z britkóstjo so sercé mi napolníle.

Željé rodíle so prehrepenéče,
de z tvôjim môje bi imé slovélo,
domáče pésmi mílo se glaséče;

željé, de zbúdil bi Slovénš'no célo,
de bi verníli k nam se časi sréče,
jim móč so dále rásti nevesélo.

10.

Jim móč so dále rásti nevesélo,
ko zgódnja róža ráste zapeljána

od mlád'ga sónca kôpniga svečána,
ak nékej dní se smêja ji vesélo;

al nágne žálostno glavíco vélo,
meglà k' od búrje perletí pergnána
in páde iz nebés strupêna slána,
pokríje sněg goré in pólje célo.

Sijálo sónce je podóbe zále,
pogléda tvôj'ga píl sim žárke míle,
ljubézni so cvetlíce kál pognále.

Nad žárki sónca so se té zmotíle,
na mrázu zapušêne so ostále,
ur tèmnih so zatérale jih síle.

11.

Ur tèmnih so zatérale jih síle
vse pévca dní, ki té ti pésmi pôje
obúp, življênja gnús začéla bôje,
Erínje vse so se ga polastíle.

Ko v vêži je Orêst Dijáne míle
zadóbil spét bil zdrávje dúše svôje,
tak bi bilé se od ljubézni tvôje
vmiríle pèrsi, líca se zjasníle.

Zbežále so te sánje krátko-čásne,
biló blisk nágel úpanje je célo,
ki le temnéjši nóč storí, ko vgásne.

Odtód ni vèč sercé biló vesélo;
kakó bilé bi poezíje jásne!
Lej, tórej je bledó njih cvétje vélo.

12.

Lej, tórej je bledó njih cvétje vélo,
in rédke so in slábe, nebogljêne,
v zidéh tak podertíje zapušêne
rastêjo včásih róže nevesélo,

ki jim kropív kardêlo réjo vzélo
in kar nežláhtnih zéliš kál tam žêne;
al, ak v gredíce vèrta jih zelêne
kdo presadí, cvetêjo kòj vesélo.

Tak blízo môj'ga bi sercá kraljíce,
bi blízo têbe, sónca njih, dobíle
moč kvíško rásti poezíj cvetlíce;

ak hóčeš, de bi záljši cvét rodíle,
veséló vèle vzdígnile glavíce,
jim iz očí ti pôšlji žárke míle!

13.

Jim iz očí ti pôšlji žárke míle,
mi glédati daj líc svitlôbo zórno!
Le nji temè kraljéstvo je pokorno,
samó njo bógajo vihárjov síle.

Skerbí veríge bódo odstopíle,
odpádlo bó želézje njih okórno,
z preblágo tvôjo pomočjó podpórno
vse njih se ráne bódo zacelíle.

Zjasnílo se mi bó spét mráčno líce,
spét úpanje bó v sérci zelenélo
in ústam dálo sládke govoríce:

na nóvo bó serce spét oživélo,
v njim rástle jásnih poezij cvetlíce
in gnále bódo nòv cvet bòlj vesélo.

14.

In gnále bódo nòv cvet bòlj vesélo,
ko róže, kádar míne zíma húda
in spét pomlád razkláda svôje čúda,
razsípa po drevésih cvétje bélo.

In tôplo sónce vábi vùn čebélo,
pastír rumêne zárje ne zamúda,
v germóvji slávčik pôje spét brez trúda,
vesêlje preletí natóro célo.

O vém, de níso vrêdne táke sréče;
od stráha, de nadléžne poezíje
bi ne bilé ti, mi serce trepéče.

Naj pésmi mílost tvôja sáj obsíje,
ki 'z njih, hladíti ráne si skeléče,
poêt tvoj nòv Slovéncam vénec víje.

15. Magistrále.

Poêt tvoj nòv Slovéncam vénec víje,
ran môjih bó spomín in tvôje hvále,
iz sèrca svôje so kalí pognále
mokró-cvetéče róž'ce poezíje.

Iz krájov níso, ki v njih sónce síje:
cel čàs so blágih sápic pogrešvále,
obdájale so vtèrjene jih skále,
vihárjov jéznih mèrzle domačíje.

Izdihljeji, solzé so jih redíle,
jim móč so dále rásti nevesélo,
ur témnih so zatérale jih síle.

Lej, tórej je bledó njih cvétje vélo;
jim iz očí ti pôšlji žárke míle,
in gnále bódo nôv cvet bôlj vesélo. —

(1834.)

16. Epilóg.

Ni znál molítve žláhtnič tèrde gláve,
ko té začétek, v kteri pôje hvála
se njé, ki máti bôžja je postála:
kar znál, je védno môlil 'z mísli práve.

Ko znébil dúh se trúpla je težáve,
legénda právi, de je rôža zála
'z njegóviga sercá skoz gròb pognála
z napísam zlátih čèrk: „Marija ávе!“

Od zóra, de se nágne dan k večéri,
glasí po nóči pésem se ognjéna
le têbi, scer nobêni Eve hčéri,

de préd, ko vgásnila smert móč plaména,
je 'z sèrca zrástel vénec, ne zaméri,
ki nósi čèrke tvójiga iména!

III.

1. Sanjálo se mi je, de v svétim ráji
bilà sva sréčna tàm brez zapopádka:
bilà je préč življênja dôba krátka,
kjer me od têbe lóč'jo čási, kráji.

Sedéla z Lávro ti si sêstra mláji,
pred váma je bilà dní prejšnih prátka,
bilà med váma govoríca sládka,
kakó slovéla kténa je od váji.

In tám na téhtnico svet'ga Mihéla
z Petrárkam djála svá soníte svôje,
visôko môja skléd'ca je zletéla.

Perdjála čédnosti sva njé in tvôje
vsák svôjim pésmam, in skudéla
njegà bilà ni niž' od skléd'ce môje.

2. Kadàr prevídi učenóst zdravníka,
de smèrti odverníti ní mogôče,
ne bráni jést' in píti mu, kar hóče,
z grenkótami ne síli vèč bolníka.

Ko je vihárjov síla prevelíka,
togôta njih se potolážit' nóče,
kamòr val žêne čóln, obupajóče
letéti ga pusté roké brodníka.

Ne bóm več tébe píl, solz grênka kúpa!
Poglédi, misli in željé goréče!
Vam próstost dám, ker zdrávja nímam úpa:

hodíte, kámor védno slja vas vléče,
vpijánite od sládkiga se strùpa,
ki mi rázdjàl sercé bo hrepenéče! — — —

IV. Čérkarska právda.

Al práv se piše káma ali káfha,
se šóla nóvo-čèrkarjov serdíta
z ljudmí prepíra stáriga kopíta,
kdo njih pa právo tèrdi, to se práša.

Po pámeti je táka sôdba náša:
ak je od káfhe káma bólj'ga žíta
in bóljš' obdélana in bòlj políta,
naj se ne píše káfha, ampak káma.

Ak pa po čèrki bóljši jéd ne bóde
in zavòlj čèrke ne terpí nič škóde,
obhája táka mísel nas Slovénce,

de právdajo se tí možjé znabíti,
za kàr so se nekdájni Abderíti
v slovéči právdi od oslóve sénce.

(1832.)

V. Apêl in čévljar.

Apêl podóbo na oglèd postávi,
ker bòlj resníco ljúbi kàkor hválo,
zad skrít vse vprék poslúša, káj zijálo
neúmno, káj umétni od nje právi.

Pred njó s kopíti čévljarčik se vstávi;
ker ogledúje smôlec obuválo,
jerménov méni, de imá premálo;
kar on očíta, kòj Apêl poprávi.

Ko príde drúgi dán spet móž kopítni,
namèst de bi šel dèlj po svôji póti,
ker čévlji so po gôdi, méč se lóti:

zavèrne ga obraznik imenítni
in tébe z njím, kdor nápčen si očítar,
rekóč: „Le čevlje sódi naj Kopítar!“ [1])

(1833.)

VI. Mihu Kastêlcu.

B'le zapušéne so Parnasa trate,
mah, lulka in osát ob krajih, v srédi,
na njih se zgúbili Kamén so slédi,
molčali so glasovi lire zlate.

Vabíle Krajnce sence so košate,
stezíce zložne, cvet dušéč po médi,
sad brez potú; zapléčvat so po redi
hodili mèd muz nemških zbrane svate.

Ti si nas zbudil, zbral ob hudem časi:
roké zarašéne trebíti jéle
prestóre na domačim so Parnasi.

Že víd'jo mesta se na njím veséle,
že slišijo se pesem sladki glasi,
pognàl je cvet, méd nosijo čebéle!

VII. Matíju Čópu.

Vam izročím, prijátla drági máni,
ki spí v prezgódnim gróbi, pésem mílo:
ločítvi od njegà mi je hladílo,
bílà je lík ljubézni stári ráni.

---

[1]) L. 1832. se je pošalil Prešéren v sonetu „Črkarska pravda“ z metelčico in njenimi zagovorniki. Naslednje leto pa je nastala prav živa pravda med zagovorniki stare bohoričice in mlade metelčice. V nemško pisanem *„Ilirskem listu“* so se napadali nasprotniki v razpravah: *„Slovenischer ABC-Krieg“*. Celò znameniti jezikoslovec in kritik *Jernej Kopitar* sam je posegel v to pravdo s spisom: *„Ein Wort über den Laibacher ABC-Streit,* aus einem Briefe aus Wien an Hrn. M.“ (= Metelko). V tem pismu napada Kopitar Čopa in češkega pesnika Čelakovskega, ki je proslavljal Čbeblico in pesnika Prešérna, a povrh pika tudi Prešérna samega, imenujoč njegov sonet „o kaši“ — „des lieben Preschern Gourmand-Sonett“ itd. Prešéren se je znosil nad Kopitarjem med drugimi zabavljicami tudi s sonetom *„Apel in čevljar“* po Plinijevi povesti. Sicer je storil to v tem sonetu jako nežno, ker je pisal v prvotni izdaji: „Le čevlje sódi naj *k*opítar;“ a vsi so razumeli pravi namen in pomen te besede in v „Poezijah“ l. 1847. je Prešéren tudi sam pisál: „Le čevlje sódi naj Kopítar!“

Minljívost sládkih zvéz na svét' oznáni,
kak krátko je vesélih dní števílo,
de sréčin je le tá, kdor v Bogomílo
up sréče únstran grôba v pèrsih hráni.

Pokôpal mísli visokoletéče,
žeíjá nespólnjenih sim bolečíne,
ko Čertomír ves úp na zêmlji sréče:

dan jásni, dán obláčni v nôči míne,
sercé vesélo, in bolnó, terpéče
vpokój'le bódo grôba globočíne.[1])

(1836.)

10. Zabavljívi napisi.

1. Nóvi Pegasus.

„Višnjáni, kám ste svôjga pólža djáli?"
„„Za Pégaza smo pévcam ga prodáli.""

2. Čebélice pravljičarjam.

Pravljíca, po Esóp' od vàs zapéta,
več nima slásti, kákor jéd pogréta.

3. Čebélice pésmam brez s in c.

„Brez cêtov têče vír mu Hipokréne
in êsov v pésmah njêga najti ní!"
„„Zatórej nímajo nobêne cêne,
zató so pésmi tíste brez solí.""

4. Préd pévcu, pôtlej homeopátu.

Popréd si pévec bíl, zdaj si homeopát:
popréd si čása bíl, zdaj si življênja tát.

5. Čebelárju.

Zakáj pač múhe mój loví Kastélic?
Prodájat' mísli jih namèst čebélic.

6. Rávnikarju.

Gorjancov naših jêzik poptujčvávši,
si krív, de kólne kmèt, molítve brávši.

---

[1]) Svoje najznamenitejše delo „*Krst pri Savici*" je posvetil Prešéren s tem sonetom l. 1836. svojemu najboljšemu prijatelju, ki je bil prejšnje leto (6. jul. 1835.) utonil v Savi pri Tomačevem pod Ljubljano.

7. Krémpeljnu.

Níši je v glávo dobíl, si dobíl le slovénšino v krémplje;
dúh preoném̀eni slàb, vôljni so krémplji bílí.[1])

8. Daničarjam.

Dobróvski.

„Perjátel, ki 'z svetá prídeš, mi povéj po pravíci,"
Dobrovius modróst práša Kopítarjovo:
„Al Dubróvničánov sèrpski, al már vèrli hrováški
jézik píšejo Gáj, Gája goréča druhál?"

Kopítar.

„Gáj daničár, daničárska druhál? — svój píšejo jézik,
slávšine tí júžnih sò janičárji dežél."[2])

---

[1]) Zabavljica „Nóvi Pegasus" je namerjena *Janezu Ciglerju,* Čbeličinemu pesniku, ki je bil župnik v Višnji gori.

Urban Jarnik je poslovenil v svoji knjižici *„Zber lepih naukov"* (1814) prcejšnje število Ezopovih basni; njemu velja 2. zabavljica.

Jakob Zupan je zlagal slovenske pesmi brez sičnikov; to smešno početje mu je zasolil Prešéren s 3. sršenom.

V 4. zabavljici pika Prešéren Čbeličarja *Blaža Potočnika,* ki se je rad bavil s homeopatijo; po tem medicinskem načinu so baš tedaj radi lečili razne bolezni z enoistimi zdravili (homeopatske kroglice).

V 5. sršenu nagaja *Kastelcu,* ki je objavljal v „Kr. Čbelici" prav krotke puščice, takozvane *„Muhe".*

V 6. zabavljici se spotika nad Ravnikarjevim jezikom v njegovih „Zgodbah", ker se rabi prepogostoma deležnik na *-vši.* Brškone je Prešéren tu nalašč napravil nepravilna deležnika na *-vši* od nedovršnih glagolov, ki ne tvorijo tega deležnika.

V 7. sršenu zabavlja pač neopravičeno štajrskemu pisatelju *Antonu Krempljn,* ki gotovo ni bolj nemčeval v svojih spisih kakor drugi njegovi vrstniki. Bilo je pač nemško ime „Krempelj" prav pripravno in vabljivo za kako puščico.

[2]) Zabavljica *„Daničarjem"* meri na Kopitarja, ki se je togotil nad *Ljudevitom Gajem,* ker je l. 1830. sprejel češki pravopis za Hrvate, leta 1836. pa začel v štokavščini (v dubrovniškem jeziku), t. j. v ilirščini pisati svoje „Novine" in „Danico ilirsko" (glej str. 250.), in sicer vse to po nasvetu čeških jezikoslovcev Kolárja in Šafaříka. Kopitar je v knjigi: *Hesychii glossographi discipulus"* leta 1839. pobijal Gajeve nazore in napore v hudo zabavljivem sestavku pod naslovom: „De Gaji nunc Ljudeviti (olim Ludovici) duplici molimine novarum tabularum tam *linguae* quam *scripturae* Croatarum Zagra-

9. Naróbe Katón.

Od drúgih mánjši in častèn mànj ród je slovénski,
lákota sláve, blagá vléče pisárja drugám.
Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni;
Stánko Slovéncov vskòk, Vráz si naróbe Katón. [1])

10. Pričujóče poezíje.

Smé nékaj nas, kèr smo Prešérnove, bíti prešérnih;
pésem káže dovòlj, kàk je naš óče kroták.

62. Anton Krempelj.

a) Branje od teh svetnikov. 1833.

Sveti Ciril ino Metud, škofa.

Totima dvema svetnikoma imajo ti kre Dunaje ter v'pemski ino moravski deželi prebivajoči slovenski narodî zahvalti, de so na kerščansko vero obernjeni. Ciril, prejd Konstantin, ino Metud sta dva brata, v Tesaloniki od imenitnih starših rojena. Onedva sta vu vseh posvetnih znanjah dobro podvučena bila ino sta spervega dobre posvetne službe dobla, potem pa, kir sta htela ludi k' pravi veri spravlati, sta svoje službe popustla ino sta šla k' tem konstantinopolitanskem patriarki, sv. Ignaci, ino sta mešnika postala . . .

---

biensium.“ O rogljih nad č, š, ž pravi Kopitar, da „muscarum quasi stercoribus inquinant pulchritudinem“. Na koncu pravi: „Neque nos latinis Serbis Ragusinis Dalmatisque invidemus aut veterem gloriam aut hodiernum favorem, sed iure dolemus provincialem Croatiam, cuius caput est Zagrabia, tristissimo exemplo deseri a suis filiis, malentibus in *Ragusinam silvam ligna ferre*, quam *miserae succurrere patriae*.“

[1]) V zabavljici „Naróbe Katón“ očita *Vrazu*, da ga je zvabila lakota po slavi in blagu v ilirsko kolo; toda to ni opravičeno. Vraz je spoznal, da bi bil za razvitek slovenskega, hrvatskega in srbskega slovstva velik dobiček, ako bi se vsi trije narodi oklenili skupnega književnega jezika; tej misli zvest, je deloval Stanko Vraz kot ilirski pesnik ter izkušal po svoje uresničiti to veliko idejo. — Latinski stih pesnika Lukana se nanaša na Katona Utičana, katerega omenja Prešéren tudi v „Krstu pri Savici“. Znano je, da se je republikanec Katon sam usmrtil, zvedevši, da je Cezar zmagal pri Tapsu leta 46. in da je stvar republikancev uničena. Katon je bil tako trdovraten privrženec ljudovlade, da se ni hotel podati zmagovitemu Cezarju kakor njegovi vrstniki. Vraz pa se je vdal zmagujočemu ilirstvu; zato ga nazivlje Prešéren „Naróbe-Katona“.

V moravski deželi je ta prava vera ravno že prejd predgana bila, ali blodnje, pregrehe ino neverstvo je njo zupet skoro celo dolzaterlo. Ti moravski kral Radislav (pravilno Rastislav) je tedej ta dva brata v svojo deželo poklical. Onedva prideta ino sv. evangelium z veseljem ino z vsoj skerbnostjoj predgata, tak de je to ludstvo na njujne predge in serčne opominjanja veliko malikov zaverglo ino trojnoedinemi Bogi lepe cirkve gorpostavlo. Ob enem so šole vpelali ter pobožne mešnike ino zastopne školnike gorvzeli. De bi pa Moravci keršansko vero z tem bol štimali ino se po njoj ravnali, tak sta onedva vso božjo službo v slovenskem ino vsem zastopnem jeziki opravlala. Kak je rimski papež zvedil, kelko lepega ino dobrega sta ta apoštolska brata v Moravii storila, je njidva v Rim pred se povabil. Onedva preci greta, ino kak sta v Rim pred papeža prišla, je on njidva prijatelno gorvzel ino poterdil vse to, kaj sta v Moravii naprejvzela ino storila, ter ja njidva za škofa žegnal, njujne tovarše pa za mešnike ino diakone. Ciril je v Rimi ostal ino v enem kloštri sveto vmerl v tem leti 868. (pravilno 869); Metud pa je nazaj v Moravio šel ino je z serca gorečnostjo poterdjaval ino povekšaval vero ino navuk Jezusov.

Ali tečas so nemški škofi tega apoštolskega moža per papeži zatožli, kak de bi on kaj novega bil vpelal ino se od tega od cirkve vpelanega reda razločil, ino on je, kir je zdaj že drugi papež bil, mogel v Rim pred njega priti. Metud je pa svojo reč tak modro ino terdno zagovoril, de je papež njega z velikim poštuvanjom odpravil, njegovo vso djanje poterdil ino njemi dopustil, božjo službo v slovenskem jeziki opravlati, ino ga je za višiškofa črez Moravio postavil. Potem je njega pemski deželski vajvoda Borivaj k sebi povabil, de je njegovo ženo ino otroke ter veliko Pemcov kerstil ino nekere cirkve gorpostavil. Kir je pa zadnič od svojega apoštolskega dela oslabil, je zopet šel v Rim ino je tam ostal, doklam je njega Bog k sebi vzel v tem leti 882. (pravilno leta 885., in sicer na Velikomoravskem). Tota dva sveta škofa sta od Boga tudi zadobla dar tih čudežov ino se po pravici imenujeta apoštola tih Slovencov.

b) Pesem iz Dogodivščin štajrske zemlje. 1845.

K četrtemu preteku (800—1122).

1. Bod' pozdravlen, o prijatno
venčeni Cirkevnjak moj!
Tu moj duh okol obratno
vu živočnosti postoj;
tu, kamkol pogled te pela,
sé ti serce veseli,
kak Slovencom je tu cvela
sreča njih've slavnosti.

2. Tu na poli Radislávce
razveselno zagledíš,
tam v' goricah pa Morávce
rad v' pogledi si deržíš:
da slavitne te imena
pelajo veselo te
v one čase, kad' rumena
sreča nam pricvela je.

3. Ja, veselo te tá pela,
gdé 'z slovenskih sta deržáv
lepo, velko kito plela
Svatopluk no Radislav;
ja, kak 'z Tiske no Slavonske,
'z Vogerske no Sirmiša,
iž Slovakov no Panonske
je Moravska velika!

4. Tam pred očmi 'maš Kozlávce,
tu pod tobom Lindoves,
z' njima one tam Podrávce,
kerim Privina je knez:
Privina no Kozil slavni —
zlate so nam imena
vu Slovenski starodavni,
kero tak oživlata.

5. Glej, kak hojkovi brežiči
si odkrijejo glavo
no se lepo kak dekliči
z' tersovjom opletejo;
kak se zbrišejo ravnice
od gošíc zarašenih,
no že žita no pšenice
žnje Slovenka si na njih.

6. Glej, kak dva solunska brata,
svet' Ciril no svet' Metud,
za Slovence si zavdata
poslavitni sveti trud,
nje vučeča, kak častiti
'majo pravega Bogá
no v' ponižnosti moliti
neba, zemle stvarnika.

7. Glej, kak šole že slovenske
Kozil včréditi hití,
v' kere mladi možki, ženske
no vsa deca vkup čerči;
kak veselo se vučijo
tam slovensko pismo štet'.
Vse veselja me budijo,
kam obernem moj pogled.

8. V' toti veliki Moravski,
v' keri Svatopluk je kral,
vu Slavinii podravski,
keroj telko poješ hval:
v' toti tudi naši kraji
zdaj po prejdnjih bojih se
veselijo v' mira slaji,
v' sreči slava narodne.....

63. Kajkavski pisatelji in ilirski pokret.

Kajkavsko slovstvo se je tudi v. 18. stoletju krepko razvijalo. Ko so redovniki v Lepoglavi na Hrvatskem *Belostenčev* latinsko-ilirski in ilirsko-latinski rečnik „Gazophylacium“ izdali leta 1740.

t. j. 65 let po smrti pisateljevi, je že pripravljal jezuit *France Sušnik* drug velik *latinsko-ilirsko-nemško-ogrski slovar* z besednim kazalom (Index) ilirsko- ali hrvatsko-latinskim. Toda smrt mu je delo ustavila in njegov redovni tovariš *Andrej Jambrešič* je rečnik dovršil in izdal l. 1742. v Zagrebu.

Razen nabožnih knjig so pisali kajkavski pisatelji koncem 18. in začetkom 19. stoletja tudi knjige s posvetno vsebino in za vsakdanje potrebe, tako na pr. slovnice hrvatsko-slovenske, latinske in nemške; pesmi posvetne in cerkvene, osobito pa različne igrokaze, katere so igrali po semeniščih in drugih zavodih. Priljubljen je bil zlasti *„Grabancijaš dijak“* in *„Diogenes“*.

Popolnoma nov prevrat na polju hrvatsko-kajkavske književnosti pa je povzročil dr. *Ljudevit Gaj*, početnik ilirske ideje, domá iz Krapine v hrvatskem Zagorju (1809—1872). Leta 1830. je izdal *„Kratko osnovo horvatcko-slavenskoga pravopisanja“* ter priporočil v njej, naj se soglasniki zaznamujejo po *češkem načinu*, ne pa po ogrskem črkopisu, kakor so doslej pisali kajkavski pisatelji. Koncem leta 1834. je začel izdajati v Zagrebu *„Novine horvatcke“* s slovstveno prilogo *„Danico horvatcko, slavonsko i dalmatinsko“*. Ta časopis je bil sprva pisan v kajkavščini, toda že z *novim*, t. j. *češkim črkopisom*.

A videč, da ne more v omejenem kajkavskem narečju dovolj uspešno vplivati na ostale Hrvate in Srbe po Dalmaciji, Slavoniji, Srbiji, Bosni itd., je nadomestil Gaj l. 1836. kajkavščino s *hrvatsko-srbskim jezikom*, kakor ga po Dalmaciji govoré in so ga pisali znameniti nekdanji *dubrovniški pisatelji*. Svoj časopis je odslej imenoval *„Ilirske narodne novine“* in njegovo prilogo *„Danico ilirsko“*, jezik pa *„ilirski“*. S tem izrazom je hotel zaznamovati, da so baje Srbo-Hrvatje potomci starih Ilirov. Ta Gajeva misel je hitro prodrla in našla navdušenih privržencev pri Hrvatih in Srbih, saj so se itak vsi Čakavci in Štokavci dobro razumevali med seboj. A tudi kajkavski rojaki Gajevi so se takoj poprijeli novega pisnega jezika, takozvane ilirščine, in celò med Slovenci je bilo pisateljev, ki so hoteli uvesti ta pisni jezik v svojo omikancem namenjeno književnost: Luka Jeran, Svetec, dr. Razlag, Davorin

Trstenjak, Ferd. Kočevar, Iv. Muršec i. dr. Leta 1843. so slovstveno ime „ilirsko“ opustili, isti pisni jezik pa pridržali pod imenom *hrvatski* ali *hrvatsko-srbski*, „Iliri“ pa so bili odslej Jugoslovani. Slovenci so sicer odklonili „ilirščino“, sprejeli pa so hrvatsko-češki črkopis; le Stanko Vraz je postal znamenit pesnik ilirski.

64. Stanko Vraz.

a) Pismo Pavlu Jožefu Safaříku. [1])

V Gradcu, 1836.

Radostjoj Vam na vse Vaše prašanja odgovoril bom. Kaj po moji misli bi Vam po volji blo od naše slovesnosti zezvediti, je na kratkem takega stališa: Naši dozdajni še živi pisarje so zvun Ravnikarja, Jarnika in Prešerna, pred kterimi se naj vsak Slovenec pokloni, vsi ne spomenja vredni, pa tudi hvala Bogu že malokteri peresa gubi (naj Slovencom ne bó za-nje žal!), alj boljšega dobička se slobodno Slovenska nada od zdajnih krepkih mladencov, sinov, kteri so se ne samo školnoj módrostjoj zadovoljili, ampak, v knigah plemenitih moži starega in zdajnega véka pravico in resnico iskavši, navčili tudi svoj narod ljubiti in mu duševnim in telesnim premoženjem na ponudbo biti. Do zdaj še je scer jihovih marlivih dél ničesar ni na svétlo se podiglo, alj zrok je nevtrudno popravlanje, kritično pilenje, naj bo naše slovesno obščinstvo tim bolj, slobodno rečem, se popolnoma zadovoljilo ž njih pismami.

[1]) *Pavel Jožef Šafařík* (1795—1861) po rodu Slovak, je po *Jožefu Dobrovskem* (1753—1829) najznamenitejši češki jeziko- in starinoslovec. *„Zgodovina vseh slovanskih slovstev“* (1826), *„Slovanske starožitnosti“* (1837) in *„Slovanski narodopis“* (1842) so njegove najznamenitejše knjige. Šafařík je preiskoval tudi staročeške spomenike ter se pridno bavil s staroslovenskim jezikom, zlasti z vprašanjem o domovini glagolice in cirilice. V rokopisu je ostavil *„Zgodovino jugoslovanskega slovstva“* v treh knjigah: *slovensko, hrvatsko-ilirsko, srbsko;* to delo je izdal po smrti njegovi *J. Jireček* (1864—1865). Zgodovino slovenskega slovstva mu je bil izročil učenjak *Matija Čop*, a tudi Šafařík sam je bil v ozki zvezi s slovenskimi pisatelji in je z njimi dopisoval.

Frant Miklošič, pravnik tretjega leta na univerzitati tukejšni, mladenc po starih klassikih in zdajnih znanovitih delah razsvečen, je že mnogo v vrstnem in prostem spisal peru, kar v Krajnski Čbelici in v nekem drugem časopisu, kterega bo sam redigoval, na svetlo dati nakani. Po mojem nabadanji sem štiri mladence naklonil, kaj so se pri meni rosiski učili; več bo jih se prihodno letino k tem nauku priklenolo. Drugo leto bo tudi g. Miklošič polski učil. Po takem načini misliva v Gradci Slovence s tim obuditi, se vsem slavenskim jezikom priučovati in je na cesto napeljati, lepoto in obilnost našega lastnega narečja v pamet vzeti in spoznati, ktero bi se že slobodno se sestrami v red postavilo bilo, de bi jemu solnčece milši sijalo bilo. Jeden tih spomnjenih je jako čutlivega in vrelega srdca za vse dobro in lepo, t. j. on je za pevca rojen. Pod imenom Ivan Dragutin bo tudi v Čbelico neke drobtine dal.

Letos in ravno tega hipa je tukej z Lajkamove tiskarnice zišlo delo, najmre: Pesme in fabule duh. g. Volkmera, izdal An. J. Murko. Trezen sódec tih 12 arkov bo scer spovedal, de so nekdej iskričice pevskega duha spaziti, kter pa v pótih nevednosti gramatične in aistethične zdihavle. . . . Jaz se zares nad vsem brez reda veselim nad vsem dokonalim našega narečja; Čbelica mi je že nek sladki hipek privabila, alj take trnine mi vso dobro voljo ogrenčijo, de ustnice morajo bridkim besedam odpreti, Tacitov zakon „sine ira et studio“ prelomiti. Še enkrat in na vsikdar rečem: Vse, kar je v našem narečji pisano do zdaj, se je zvun Čbelice in del Ravnikarovih, Vodnikovih in Jarnikovih pridnim zobekom listnih molov zadolžilo.

Al zadost od prešlosti zdajne. Prihodnost nam lepši sad obeče. Jaz mislim, de me moja nada ne bó vkanila, ker večidel starše in zdajne ljubovnike in hranitelje našega jezika poznam. Starši, kterim tudi Murko (nema še več 26 let) dohaja, so lastnovoljni-ljublivo koristni; k tem še pridajte Horacjevo: querulus, castigator censorque minorum. Če nas kdor kaj bojezlivo drzne reči, taki je nemški odgovor: Was wisset Ihr jungen unerfahrnen Leute, Ihr sollet unter alten Männern

schweigen. Takih odgovorov voljno. Zatorej se nečemo več radovoljno v tako društvo zapeljati: če navk in razsvetvanje potrebujemo, ga raj v tihih knigah in v lastnem prostem narodu iščemo. Zato vsaki tih, ki bó kaj pisal, slobodno reče: Če sem kaj mojem narodeku pomagal, sem samo z močjo lastnih trudov moje glave in pričinkom mojih prijatljev, mojih vrstnikov — pomagal. Bog daj, da bi se le moje besede na skorem spolnile, obščinstvu se prvenci mojih prijatljev oglasili . . . [1])

b) Hvala Nj. c. Visosti nadvajvodi Joanu. [2])

1. Den se zori, ki prinesel
tebe v svétlih nam povojih,
ki že davno z bratci vesel
kaže zvézde hval nam Tvojih.

2. Némška muza bèrž se zbudi,
z pohlebnostjoj da se bliža
k Tvoji slavi, k Tvojem trudi,
kih se blésk po svéti križa.

3. Zdrami tudi se Slovenka,
se obleče v béle hale,
v tenke citre si zabrenka,
da bi sestre njo slišale.

4. Neje ona prilizavka
pisana kči laži, praha:
ko gèrlica, ne ko kavka
Tebe péti će brez straha.

---

[1]) Vrazov jezik nas spominja na narečje, kakor ga govorijo okoli Ljutomera, v čigar okolici sta Vraz in Miklošič domá. Izmed nekaterih manj znanih besed omenimo: *gubiti* (peresa) = kvariti; *slovesno* (občinstvo), *slovesnost* = književno, književnost; *ark* (iz lat. arcus) = pôla; *v pótih nevednosti* = v sponah nevednosti, prim. stsl. pąto, Fessel; Trubar pozna besedo: pôta; od glagola: pnem, pêti, spannen, kor. pen; *nad vsem dokonalim* = nad vsem dokončanim, nad vsem, kar dokonamo, dokončamo, doženemo, izvršimo; glagol *dokonati* nahajamo tudi pri Trubarju.

[2]) Vraz je zložil to pesem na čast velezaslužnemu nadvojvodi Ivanu, očetu Štajrcev. Na naslovnem listu čitamo, da je pesem „*zapeta* na den XX. januária kakti na spomin rojstva ino *posvečena* na den XXIV. junia kakti na spomin godovna Nj. c. Visosti z ponizne podanosti od murskih ino dravskih Slovencov.“ V Zagrebi, 1839. Pesem je tiskana v novem črkopisu, gajici.

Nadvojvoda Ivan je sin Leopolda Habsburškega, ko je bil ta še veliki vojvoda Toskanski. Rojen l. 1782., je prišel že kot osemleten deček na Avstrijsko, kjer je postal njegov oče po smrti Jožefa II. kralj in cesar (1790—1792). Nadvojvoda Ivan se je udeleževal francoskih vojsk in prišel leta na 1809. Štajrsko, ko so Francozi že tretjikrat bili v deželi in so obsedali Gradec. Leta 1815. je bil namesto cesarja na Laškem, kjer sta se mu poklonili Lombardija in Beneško kot novi avstrijski pokrajini. Leta 1837. ga je poslal cesar

5. K nebu gledajóč z doline,
mahne se na brég pevkinja,
ki Tvâ slava ga obsine,
no tak blažena začinja:

6. Slav'mo svétli den, sestrice,
naj brez pesni nam ne mine,
od gorice do gorice,
od doline do doline. [1])

* * *

16. Zatim Njegova se mila
róka žtegne po deželi:
glej, nerodnost njo pustila,
rodovitost se priseli.

17. Róža zcvéte na kupinji;
jaboko na glogi zrase;
grozd visí na škrobotinji;
drač rodi pšenične klase.

18. Pótnik, ki gre šir krajine,
čudi se, sam sebe pita:
„Kak to? Bile to ledine,
a zdaj žolto morje žita."

19. Pojdi ti zdaj zkoz deželo,
pitaj pridnega ratarja;
on bo rekel ti veselo:
„To naš svétli Joan stvarja."

20. Al kdo more vse prešteti
svétle zvézde v rimski cesti?
Kde besède muza vzeti,
Tvoje déla v pésen splesti?

21. Kodkol po deželi šeče,
kodkol gleda, kodkol stàne,
rastô žita slave, sréče,
od Tvê róke posèjane.

22. Novomésto, Beč bliši se
pred njoj z Oeniponta zidi,
no Tvê ime, nad njimi se
ki zlatiti nebo vidi.

23. Al nad Muroj stane v mésti,
ki ga Slava je kèrstila;
zakaj Tvojo slavo nesti
tam najviše vidi krila.

24. Tam si zgradil vèrt znanosti,
kde mladenčom knige cvétje
davajo, kak čele gosti
z sladkim medom protilétje.

25. Tam postavil muzam hrame
z Tvojim duhom nadehnjene,
kam vselê se sestre, same
po deželi raztepene.

---

na Rusko; bil je v Odesi, v Carigradu, v Mali Aziji in na Grškem. Tega potovanja se spominja Vraz v svoji pesmi ter opisuje vihar, ki ga je zadel na morski vožnji. Štajrska dežela se je nadvojvodi tako prikupila, da je najrajši bival v njej in je po očetovsko skrbel za njeno blagostanje. Leta 1811. je ustanovil v Gradcu znanstven zavod, takozvani „Joanneum", mu podelil vse svoje bogate zbirke, mu pridobil lep botaniški vrt in utemeljil tehniko. Na njegovo prizadevanje in njegov vpliv so se ustanovili: Kmetijska družba štajrska, Štajrski časnik in Zgodovinsko društvo v Gradcu. Slovencem je bil zeló naklonjen in se je zanimal za njih narodno pesništvo. Tudi za naše slovstvo ima veliko zaslugo, ker je leta 1843. pripomogel, da je dobila kranjska „C. kr. kmetijska družba" dovoljenje, izdajati „Novice".

[1]) V kiticah 7.—15. poveličuje rojstvo, ponižnost in hrabrost nadvojvode Ivana, ki je bil zbral vojsko in napravil mir na Laškem. Po vojski pa je skrbel, da povzdigne blagostanje ljudstva, kar se opisuje v kitici 16. in sled. V kitici 32. stoji *jedra* namesto *jadra*, die Segel, kakor v srbskem jeziku.

26. (Srečen on ki v temple Tvoje
stópi z čistim, mladim duhom!
On oskèrbil dni je svoje
z sladkim vinom, z blagim kruhom.)
27. Al kam ideš, varih mili?
Slédit trake Tvoje slave?
Težko je to, ki se krili
krez vse svéte no dèržave.
28. Tà nàm ide, tà, kdé Slava
z véčnim króna se spominom,
tà, kdé vsim ta mati prava
vénce spravlja svojim sinom.
29. Tudi za Te vkup ga stavi,
da bóš nosil vénce dvoje,
ki si sine nji na Dravi
grel pod krilom skèrbi svoje.
30. Za Te, ki bóš za krajine
skèrbil, pésen kde skoz mlada,
kde ljubezni sónce sine,
zmirom véra sèrca lada;
31. kder že mizo za Te davno
radogostnost je prestèrla,
vzela Tvoje ime slavno
v pésmico, ki ne bo vmèrla.
32. Oj veselo prestri jedra,
pót Ti je že pripravila
po vsem svéti slava vedra
z svojimi krilami mila.[1])

* * *

44. Bóra sluša, ztiha stane,
gre v oblake, se razpreže,
k véčnim strebrom prikovane
vètre, stréle tam odveže.
45. Vdari strani od polnočne
z silnim méhom viher ino
béle jedra, vóža močne
tèrga kakti pavóčino.
46. Bliski križajo oblake,
grom po nebi se razléva,
strašno kakti grobje, rake
pod ladjami morje zéva.
47. Ladja padne, ladja škriplje,
val njo zgrabi, se naduvlje;
druga tresne, se razsiplje,
tretjo zgrabi, na dno suvlje.
48. Štèrta vgrezne, peta poči;
šesta, sedma, gorje, gorje!
Kde só ladje? — V véčni noči,
samo blanje rivlje morje.
49. Vénda pred zlobój na svéti
krépost nikdar ne opéha. —
tako bóra se razleti,
se prikaže zračna streha.
50. Viher vbegne, morje zbito
leže spet si sréd postelje,
le na ustah strahovito
še stojè mu péne béle.
51. Kde só ladj gizdavi trópi?
Eno le zrem na kraj gnati,
tak se ladja po potopi
vstavila na Ararati.
52. Kdo ž nje stópi? — „On je, On je!“
krič od vseh je k nebi nešen.
„Ki od svéta vréden kron je,
On je rešen! On je rešen!“[2])

1839.

[1]) V kiticah 33.—43. želi dežela svojega dobrotnika hitro nazaj s potovanja po morju, kjer človeka čestokrat čaka nesreča; zakaj morje se je zarotilo zagrniti nadvojvodo v svoje krilo. — V kit. 45. *vóža,* die Taue; vôže, Seil, glag. vezati.

[2]) V kiticah 53.—64. izraža pesnik svoje veselje, da se je rešil nadvojvoda, in prosi odpuščenja, da se je drznil zapeti pesem njemu v čast in hvalo.

65. A. M. Slomšek, ljudski pisatelj in vzgojitelj.

I.

Anton Martin Slomšek se je rodil dne 26. listopada leta 1800. na Slomu, na prijaznem griču ponikovske župnije štiri ure od Celja ob Južni železnici, kot sin precej premožnih kmetskih staršev. Šolal se je najprej v zasebni šoli na Ponikvi; o veliki noči leta 1814. pa je stopil v tretji razred nemških in jeseni istega leta v prvi razred latinskih šol v Celju. Med njegovimi učitelji v latinskih šolah moramo posebno imenovati profesorja Zupančiča, ki je izpodbujal svoje dijake, naj spisujejo naloge včasi tudi v slovenskem jeziku. Nihče ni rajši ubogal modrega učitelja kakor Slomšek, in ko je ob godu nekega profesorja zložil slovensko pesem za vezilo in jo govoril vpričo zbranih profesorjev in učencev, mu je tekla beseda tako lepo, milo in gladko, da so se krasoti slovenskega jezika čudili učitelji in učenci. Po latinskih in modroslovnih šolah, katere je (zadnje v Senju in v Celovcu) z izvrstnim uspehom dokončal, je stopil v celovško bogoslovnico. Tukaj se je marljivo poprijel bogoslovnih naukov, a tudi slovenščine ni zanemarjal. Ravnateljstvo ga je celó naprosilo, naj poučuje bogoslovce, t. j. svoje vrstnike v slovenskem jeziku. Tako je postal Slomšek prvi učitelj slovenskega jezika v duhovščnici v Celovcu. Po dovršenih bogoslovnih naukih je mladi duhovnik nastopil kaplansko službo pri Sv. Lovrencu na Bizeljskem blizu Brežic, odkoder je prišel k Novi cerkvi blizu Celja (1827). Kot kaplan se je trudil, da je razlagal v lepi, gladki in čisti slovenščini besedo božjo, in pravili so o njem, da govori, kakor bi „rožice sadil“. Tudi pesnikoval je Slomšek kot kaplan in večina njegovih v Ahacljevi zbirki priobčenih pesmi je iz te dobe.

Leta 1829. je bil Slomšek imenovan za spirituala v celovški bogoslovnici in tukaj je začel svoje plodonosno delovanje za razvoj slovenskega slovstva. Prva skrb je bila Slomšeku, da pouči bogoslovce temeljito v slovenščini, dobro vedoč, da mora duhovnik popolnoma razumeti jezik izročenega mu ljudstva. Zategadelj obudi zopet slovenski pouk, ki ga je bil kot

bogoslovec utemeljil. Da bi pa svoje učence izpodbujal še k večjemu in veselejšemu delovanju, je zbiral njihove prevode in sestavke ter jih izdal v peterih knjigah s pristavkom: „Poslovenili (oziroma spisali) mladi duhovniki“. Te knjige so: „Prijetne pripovedi za otroke“ (1832), „Krščansko devištvo“ (1834), „Hrana evangeljskih naukov“ (1835), „Kratkočasne pravljice“ (1835) in „Življenja srečen pot“ (1837). Toda pristavek, da so jih „poslovenili ali spisali mladi duhovniki“, je le prevelika skromnost Slomšekova in občudovanja vredna nesebičnost njegova. Hašnik, eden izmed teh „mladih duhovnikov“, piše: „Mi bogoslovci smo bili velike reve, kar zadeva „copiam verborum“ in pravilnost slovniških oblik; trud, katerega je imel Slomšek s popravljanjem naših prevodov, je bil neizmeren. Pilil in gladil jih je noč in dan, o počitnicah pa je urejal in oskrboval poprave.“

Devet let je deloval Slomšek kot spiritual v bogoslovnici, a v koliko duhovnikov srcu je zbudil v tem času ljubezen do domovine, koliko je storil za razvoj in povzdigo slovenskega jezika in slovstva! Kot spiritual je osnoval Slomšek na prošnjo višje sodnije v Celovcu tudi slovenski učni tečaj za vnanje služatelje, v prvi vrsti za uradnike, in je negoval slovenski jezik tudi v krogu svojih prijateljev. V to svrho je ustanovil z rojaki, v Celovcu in v okolici bivajočimi, nekako slovstveno društvo. Po večerih so se shajali v stanovanju vrlega domoljuba Ahaclja, licejskega profesorja v Celovcu, kjer so svoje proizvode čitali, jih pilili in popravljali, prijateljski se pogovarjajoč. Tako je Slomšek pridobil mnogo prijateljev slovenskemu jeziku, toda dobro je izprevidel, da so te pridobitve brez podlage, dokler se ne prenaredijo šole. Dasi Slomšek kot spiritual ni imel nobene pravice do šol, vendar njegova bistra glava ni prej mirovala, dokler mu ni prišlo na misel sredstvo, po katerem bi se dalo tudi v šolah vsaj nekoliko storiti za izomiko slovenskega naroda. V ta namen si je izmislil krasno osnovo nedeljskih šol, ki so jako veliko koristile v oni dobi.

Dobro vedoč, kako neizmerno vpliva petje na človeško srce in kako se z lepim petjem zbuja rodoljubje in ljubezen do materinega jezika, je izdal leta 1833. „Pesmi po Koroškem

in Štajerskem znane", ki nosijo ime Matija Ahaclja; ali ta je dal samo ime namesto ponižnega in boječega Slomšeka. Omeniti nam je še, da je Slomšek kot spiritual obhodil o počitnicah skoro vse Koroško, Štajersko, Kranjsko in Goriško ter velik del Hrvatske, da bi bolje spoznal razna slovenska plemena, njih jezik in šege, njih dobre in slabe lastnosti, in česar se je na potovanjih naučil, je obrnil v knjigah Slovencem v prid.

II.

Leta 1838. je postal Slomšek nadžupnik in dekan v Vuzenici ob Koroški železnici na Štajerskem. Da bi pa ostala vez ljubezni med učiteljem in učenci stanovitna, je izdal in jim posvetil knjigo z naslovom „Mnemosynon Slavicum" (1840), ki obsega cerkvene obrede, slovenski razložene, nekaj duhovnih ogovorov, pridig in pobožnih pesmi. Slomšeku je bilo kot dekanu tudi izročeno nadzorništvo ljudskih šol in kot nadzornik je imel priliko, prav spoznavati prežalostno stanje tedanjega šolstva. Ves goreč za omiko dragih mu rojakov, je osnoval knjigo, v prvi vrsti sicer nedeljskim šolam namenjeno, pa tudi za vsakdanje šole jako rabljivo, vsem Slovencem dobro znano knjigo „Blaže in Nežica v nedeljski šoli". Ta knjiga (prvikrat na svetlo dana v Celju leta 1842., drugič l. 1848., tretjič pa leta 1857.) je Slomškekovo najizvrstnejše delo. Čitajoč jo, ne vemo, kaj bi bolj občudovali: ali Slomškekovo lepo, gladko, umljivo pisavo, ali njegovo vsestransko omiko in nedosežno spretnost, najrazličnejše tvarine tako razlagati, da jih lahko razume najpreprostejši človek. V njej se je izkazal Slomšek pravega zvedenca v šolskem pouku, izvrstnega in bistroumnega pedagoga. Ni se torej čuditi, da se je ta knjiga, če tudi v štiritisoč izvodih tiskana, kmalu razprodala in da je zaslovela daleč črez slovenske meje.

Leta 1844. je postal Slomšek stolni korar v Sv. Andreju v Labodski dolini in šolski nadzornik vse škofije. Na tem važnem mestu je vplival posebno na podložne mu dekane, ki so nadzorovali šole vsak v svoji dekaniji.

Že iz dosedanjega delovanja Slomškekovega razvidimo, da je posvetil ves svoj trud izomiki slovenskega naroda, in to na

eni strani s tem, da se izboljšajo šole, na drugi pa s tem, da se začne obdelovati slovstveno polje in da pride vedno več dobrih in koristnih knjig med Slovence. Po nedeljskih šolah je vsaj toliko dosegel, da se je preprosti narod naučil čitati slovenski; da bi pa Slovenci dobili tudi dosti duševne hrane, dobrega berila, je nameraval Slomšek že leta 1845. ustanoviti „društvo za izdavanje dobrih slovenskih knjig“. Ker pa se mu to tedaj ni posrečilo — pozneje se je rodila iz te misli „Družba sv. Mohorja“ — je osnoval, da bi vsaj kolikor toliko dosegel svoj namen, letnik „Drobtinice, učiteljem in učencem, starišem in otrokom v poučenje in za kratek čas“ (1846). Po raznovrstni in mični vsebini, po lepem in lahkoumevnem jeziku so se Drobtinice, katerih 20. letnik je prišel na svetlo leta 1869., tako priljubile, da skoro ni bilo slovenske hiše, kjer bi jih ne bili poznali.

Leta 1846. meseca malega travna je nastopil Slomšek opatijo v Celju, a že velikega travna istega leta je bil imenovan za knezoškofa lavantinskega. Če je dotlej Slomšekovo solnce blagodejno ogrevalo otrplo slovstveno polje slovensko, je pokazalo za njegovega vladikovanja (1846—1862) svojo polno moč. Največ je vladika Slomšek pisal za Drobtinice, ki jih je za novo leto 1847. še sam izdal; pozneje je zaradi premnogih opravkov prepuščal njih uredništvo drugim rokam, vendar pa je ostal do svoje smrti njih najplodovitejši sotrudnik. Prej izdanim knjigam je prirejal nove izdaje, a je tudi še spisal mnogo novih del, izmed katerih tu le imenujemo „Apostolsko hrano“ (1849) in „Dejanje svetnikov božjih“ (1853). Posebno znameniti so iz te dobe njegovi „pastirski listi“, prvi, ki so se pisali za slovensko ljudstvo na Štajerskem v slovenskem jeziku in ki slové še dandanes po izvrstni vsebini in lepi slovenščini.

Največje zasluge si je vladika Slomšek pridobil na polju slovenskega šolstva. Slomšek se je, kakor smo videli, že od leta 1829. počenši mnogo trudil, da izboljša slabo stanje ljudskih šol, ali pravo priložnost za to mu je vendar naklonilo še le burno, za razvoj narodov avstrijske države velevažno leto 1848. Jedva je bila istega leta po milosti našega presvetlega cesarja proglašena enakopravnost vseh narodov in jezikov v

Avstriji, se je uvidela tudi potreba, ljudske šole na narodni podlagi prenarediti. Grof Leon Thun, tedanji naučni minister, poprosi torej Slomšeka, ki je gledé šolskega pouka slovel kot izvrsten strokovnjak po vsej Avstriji, podpore in mu piše, da noče, kar se tiče prenaredbe ljudskih šol, ničesar storiti brez njegovega sveta. Štiri leta sta si potém Slomšek in Thun dopisovala in iz teh pisem razvidimo, da je Slomšek od leta 1850. počenši osnoval in večinoma tudi sam spisal vse slovenske šolske knjige.

Neprecenljive zasluge za razvoj slovenskega slovstva in narodne zavesti si je pridobil Slomšek tudi s tem, da je po dolgoletnem trudu in z velikimi žrtvami preselil škofijski sedež od Sv. Andreja na Koroškem v Maribor (1859). Vsled te preselitve so bili vsi Slovenci „Malega Štajerja“ združeni v vladikovini lavantinski in v Mariboru se je ustanovila bogoslovnica, v kateri se vzgojujejo slovenskemu ljudstvu namenjeni duhovniki. Tako je Slomšek deloval za izomiko naroda in za razvoj slovenskega slovstva do svoje smrti dne 24. kimavca leta 1862.

V priznavanje Slomšekovih velikih zaslug so mu postavili Slovenci leta 1876. v stolni cerkvi mariborski krasen spomenik iz kararskega mramora, a najlepši, najtrajnejši spomenik si je postavil sam s svojimi spisi. Toda jako redke so bile že dandanes Slomšekove knjige in tudi razni letniki Drobtinic, v katerih nahajamo največ gradiva iz Slomšekovega peresa, so bili le malokomur pristopni. Zatorej nismo že po 20 letih poznavali več prave vrednosti Slomšekovih del, niti jih cenili po zasluženju. Umestno in dobro je tedaj, da so se jeli izdajati „Slomšekovi zbrani spisi“, ki bodo obsegali 15 knjig.

III.

V Slomšekovih spisih nam je v prvi vrsti občudovati mnogovrstnost njegovega delovanja. Podal nam je zbirko lepih pesmi, katerih obsega prva knjiga njegovih zbranih spisov 135. Dasi Slomšekovih pesmi ne smemo meriti z merilom, katero nam podaje lepoznanstvo, ker se je Slomšek zaradi težavne

službe malo bavil s poetiko in je pesnil le iz same ljubezni do naroda slovenskega, vendar so njegove pesmi „odsev blagega, veselega srca, čiste pobožne duše“. Zložene so, kakor Vodnikove, čigar „zvest učenec“ je bil, v narodnem duhu in vsled tega so se narodu tako priljubile, da se jih je mnogo udomačilo med njim. Vsem Slovencem in tudi sosedom Hrvatom so znane in priljubljene pesmi, kakor „Glejte, že solnce zahaja“, „Preljubo veselje, oj kje si domá?“, „Sloven'c Slovenca vabi“, itd. V duhu Schillerjeve „Pesmi o zvonu“, katero je bil Slomšek jako točno poslovenil že leta 1826., je zložena pesem „Hudo vreme“.

Njegove basni, prilike in pripovesti (druga knjiga zbranih spisov obsega 77 basni in prilik, 102 povesti, 100 prijetnih pripovedi za otroke in 100 kratkočasnih pravljic) se odlikujejo po mični vsebini, ki zanima mladino in ji blaži otroško srce, odrastlemu človeku pa oživlja spomin na presrečni čas tako hitro minule mladosti.

Slomšekovih životopisov (21) ne moremo sicer prištevati znanstvenim spisom, odlikujejo pa se po mnogovrstnosti svoje vsebine. „Vsak stan, vsaka starost nahaja tu obilo lepih naukov, vzornih zgledov. Ni lahko razmere v vsakdanjem življenju človeškem, o kateri bi Slomšek tu ne govoril v svoji razsvetljeni modrosti, s svojim bogatim izkustvom.“

Najbolj pa nam kaže četrta knjiga zbranih spisov, obsegajoča njegovo različno blago, kako je Slomšek porabljal svojo vsestransko omiko na slovenskem slovstvenem polju. Tu se nam predočujejo Slomšekove misli o šoli in odgoji v 37 razpravah, v katerih najde vsak odgojitelj mladine mnogo krasnih misli in odgojevalnih vodil, ki mu bodo pri važnem, rekel bi, svetem poslu, pri odgoji, izvrstno služila. Njegovi nazori o narodnem življenju, jeziku, slovstvu in gospodarstvu (40 razpravic) nam kažejo Slomšeka kot vzor pravega katoličana, kot vzor odličnega Avstrijca, kot vzor domoljubnega Slovenca.

Kako je obogatil Slomšek slovensko cerkveno slovstvo, razvidimo že iz tega, da bo devetero knjig njegovih zbranih del obsegalo cerkvene spise; in kdor pozna Slomšekove pridige, njegove izvrstne pastirske liste itd., vé, da ima vsaka beseda

zlato zrno v sebi, in mora priznati, da Slomšek ni le pisal „multa," temveč tudi „multum".

Toda Slomšek s svojimi knjigami ni le obogatil slovenskega slovstva, temveč njegovi spisi so se prikupili po mikavni in poučni vsebini in po lepi, gladki pisavi omikanemu občinstvu kakor preprostemu ljudstvu. Rad je čital Slomšekove proizvode duhovnik, učitelj in vsak drugi izobraženec, pa tudi preprosti kmet je v svojem prostem času, ob nedeljah in praznikih, in po dolgih zimskih večerih kaj rad prebiral Slomšekove spise, ali vsaj rad poslušal svojega sinka, svojo hčerko, čitajočo iz prekrasne knjige „Blaže in Nežica". S svojimi spisi je tedaj Slomšek ustvarjal na eni strani slovenske čitatelje in zbujal hrepenenje po slovenskih knjigah, na drugi strani pa pridobival novih delavcev in jih učil, kako jim je obdelovati raznovrstne slovstvene stroke.

Za Slomšeka še Slovenci niso imeli toliko pripomočkov, izobražati se v materinščini, kakor dandanes. Vsak pisatelj si je moral sam pomagati. Kakor Vodnik je nabiral tudi Slomšek med preprostim narodom besede. Mnogo izrazov nahajamo v Slomšekovih spisih, ki so znani le v tem ali onem kraju, mnogo izrazov je skoval tudi sam, da bi se ognil tujkam; in če tudi nahajamo v Slomšekovih spisih precej tujk, vendar se je tudi on trudil „slovenski jezik čeden narediti" in zlasti tuje, nepotrebne besede iztrebiti iz njega. Občudovati pa nam je v Slomšekovi pisavi njegov slog, njegove kratke stavke, njegove krasne in jedrnate misli, izražene v pravem slovenskem duhu, milo in prisrčno njegovo besedo, ki nam sega do srca in nas navdušuje za prelepo materinščino. Posebnost Slomšekove pisave je, da misli in izreke, katere bi si naj zapamtil čitatelj, izraža navadno v dveh stavkih, in sicer takó, da se enako naglašata in končujeta zadnji besedi vsakega stavka; na pr. „Kaj pomaga veliko znati, pa se slabo zadržati." — „Kdor pismo in pero prav peljá, tak človek kaj veljá." — „Prehitro vode ne pij, da se želodec ne prehladi." Takih stavkov nahajamo na vsaki strani zlasti v spisih, preprostemu ljudstvu namenjenih. Po obliki in vsebini so podobni narodnim prislovicam ter nam kažejo, kako misli in govori

preprosti narod, in to je baš lastnost, po kateri se odlikuje Slomšekova pisava.

Veliko zaslugo za razvoj slovenskega slovstva si je Slomšek pridobil tudi s svojim trudom, da se uvede na podlagi vseh slovenskih narečij občeslovenski književni jezik. Da dandanes 255
ni več govora o kranjskih, štajerskih, koroških, nego le o slovenskih pisateljih, se imamo mnogo zahvaliti Slomšeku, ki je tudi gledé črkopisa prvi potegnil za Bleiweisom ter mnogo pripomogel, da so se združili Slovenci na slovstvenem polju.

J. Lendovšek.

66. Anton Martin Slomšek.

a) Pesmi.

1. Večernica.

1. Glejte, že sonce zahaja,
skoraj za gore bo šlo;
hláden počitek nam daja,
pojdmo veselo damó!
Čujte zvoniti!
Počivat zvoní.
Zvoni le, zvoni nicoj,
sladko počivat zapoj!

2. Čujte po drevji šuméti,
glejte, kok veterc pihlá;
urno! žé začne mračiti,
hitro! de bomo domá.
Čujte zvoniti itd.

3. Delo smo dones storili,
naj se vsa vés veselí;
bomo se tudi požvili,
že se večérja hladí.
Čujte zvoniti itd.

4. Sed'mo za mizo in jejmo
z' pametjo božje darí,
serce hvaležno imejmo
stvarniku, ki nas živí.
Čujte zvoniti!
Počivat zvoní.
Zvoni le, zvoni nicoj,
sladko počivat zapoj!

5. Vzem'mo po jedi in pijmo
sladkiga vinca bokál,
svojga očeta hvalijmo,
k' je nam tok dobriga dal.
Čujte zvoniti itd.

6. Zdaj se počijmo po volji,
naj nas petelen zbudí,
kader škorjančik na polji
juterno pésem sloví.
Čujte zvoniti itd.

7. Vsi bomo enkrat zaspali,
v' miru počivali vsi,
delo na vselej končali,
v' hišo očetovo šli.
Takrat, zvonovi,
zvonite lepó,
klič'te k' očetu damó,
klič'te nas v' sveto nebó!

1827.

2. *Tri narlepši rožice.*

1. Tri rožce naj v' našimu vertu cvetó:
ta perva je roža veselja;
naj vselej opléta nam našo glavó,
pravična naj spolni se želja!

2. Tri rožce naj v' našimu vertu cvetó:
nedolžnosti lilja ta druga;
lepota to našiga serca naj bo,
de vést nam kaj hud'ga ne žuga.

3. Tri rožce naj v' našimu vertu cvetó:
zelén rožmarin pa ta tréka;
na našim pokopi vsajena naj bo,
zelena od véka do véka.

1833.

3. *Novoletnica.*

1. Beli den se je perbližal,
stara noč minila je;
staro léto ponovilo
nikdar več ne bode se.
Casno s' časam odtekuje,
nam min'jočnost oznanjuje;
rožca še le percvetí,
ocvetena žé leží.

2. Le poglejte tam višave,
jih zastaran beli léd,
morja strašne globočine,
de stermí nad njim pogléd.
Vod' brez konca tam izvira,
to pa jezar rék požira.
Z' njimi léta tečejo,
v' večno morje vtonejo.

3. V' čudne kroge se obrača
po širjavah velik svét;
sonce nam po dnevi sveti
in po noči mesenc bléd;
zvezda zvezdi pot nahaja,
z' svojo lučjo njo napaja;
sonce zvezde zatemní,
temna noč pa razsvetlí.

4. Černa zemla, dobra mati,
se postara, omladí;
nam potreben sad pernaša
in preživla vse stvari.
Peretina in zverina,
dve in štirnogata žvina
se rodí in je več ni,
zemlja še le zelení.

5. Človek gore prekopava,
morje je njegovi pot,
vse zverine ostrahuje,
on je vsih stvarí gospód.
On narode premaguje,
duh nebes se doteknuje;
zemlja in nebo stojí,
v' prah se človek spremení.

6. Zvezde bodo otemnele,
sonca bode večni mrak;
zarja ne bo več denila,
noč zgubila svetel snag;
zemlja se bo razvalila,
vsa lepota razkadila:
le kar človek zasadi,
to na večno obstojí.

7. Nas sromakov vse težave,
vsih nesreč nevsmilen grom,
vsih bridkóst grozenske strele,
naš'ga žvota strašni lom
le en kratek čas zadéva,
kratka je na zemlji réva;
vse, kar zemlja porodí,
se na zemlji premení.

8. Vojske, kuge, bolečine,
terdih časov grozni strah,
vse veselje in dobrote
pokadijo se ko prah.
Kjé je vboštvo vsih sromakov,
kje zdaj sreča vsih vojšakov?
Sluha jih in duha ni,
samo djanje še sloví.

9. Pošli, oče, ojstre šibe,
če se tebi dobro zdi,
alj veselja zale rožce,
dober oče si nam ti!
Tvoje roke smo veséli,
le pomoč nam ti podéli;
naj se v' djanji vsih ljudí
tvoja volja vselj zgodí!

1833.

b) Blaže ino Nežica. 1842.

1. Predgovor.

Čuješ, preljubi moj! Boš bral, kar sta se Blaže ino Nežica v' šoli učila, naj se tudi tebe nauk prime. Beri, štej no poskušaj; koljko toljko se prijelo ino veselilo te bo, tudi kaj znati.

Hočeš ti druge učiti ino bolj moder biti, ko skerben učitel ino priden gospód kaplan, ki sta v' šoli učila, ti ne branim. Uči kakor rad; naj le dobro seme na dobro zemljo pade, imej si v' rokah sevko alj sevavnik.

Per sétvi mora sonce sjati, de se da lepo orati; tudi per nauki bodi vesél — dobre volje, kar je prav. Povedal sim ti torej mnogotero za smêh. — Naj tudi setvo pohleven dežek pomoči, se bo hitro ozelenila. Rodoviten dež na razložen nauk so solze iz ginjeniga serca. Mislim, de bi te tudi vmes posilile.

Je tebi preveč, kar se v' bukvicah učí, zogni se; je premalo, pa dodáj. Véš, de po sveti vse vage (tehtnice) enako ne vlečejo, tudi vse ure ravno ne tečejo; vsakimu vse po glavi biti ne more. Naj tebi nauk dopade, reci: Bodi Bog hvalen! — ako ne, pa ti popravi ino bom jez Boga zahvalil. K' veči časti božji, naši predragi mladini pa v' izveličanje naj se vse zgodi! — To želi prijatel tvoj Anton Slomšek.

2. Iz predgovora k tretjemu natisku. 1857.

Mnogo let je preteklo, kar so bile te knižice pervič spisane; mnogo oblik se je od tiste dôbe premenilo, mnogo popravilo, kajti popolnoma nikaj pod soncam ne najdeš. Vse se premení, tudi človek in njega dela; le resnica ostane. Tudi bukvic za šolo in za domačo podučbo se je v preteklih letih veliko boljših skovalo, kakor jih Blaže in Nežica imata, ki sta se tudi že postarala. Je pa novo vino bolj močno, je starina vender bolj zdrava. Nadjam se, da tudi knižica ta ne bo škodvala, posebno mladim učitelom in rednikom, naj le poskusijo, kar je dobro in prav. Pijanost pa ni modrost, bodisi pijan od starine alj novine — napihnen od starih alj novih oblik.

Vsaka slovniška oblika je kolo živega jezika, ki ne stoji nepremakljivo, dokler jezik živí, marveč se neprenehoma obrača in toliko hitreje premenjuje, za kolikor bolje omika ljudi in jezika napreduje. Kolo prenaglo tirati in preterdo zavérati, dobro ni; tiraj in opoveraj rabo oblik, kar je prav, da kolo jezika gladko poteče; pa tudi preveč v stran ne vozi, zaničevaje sosedov bistne oblike, da bratov pravice v svojo lastno škodo ne povoziš. Bolje bo na vsih štirih kolesih oblike voziti prav po braterno, kakor za kolesnice (ki le dva kolesa imajo) svojeglavno deržati, alj clo samokoliko enostransko tišati, se na oblikah sosedov spotikaje. Združena moč velja. Tako misli in želi brez zamere tvoj prijatel Anton Slomšek.

c) Iz predgovora k Drobtinicam 1847.

Bil sim za lansko leto 1846. majhino krušenco drobtinc nabral, jih ljubim bratam ino sestram za novo leto dal, ino hitro so pošle. To me veselí, pa tudi priganja, zopet skerbno naberati ino za drugo novo leto 1847. drugi pletarček Drobtinc prijatelam podati, dokler vem, de jim vstrežem. Nate jih, ljubi sosedje, ino po svoji potrebi rabite jih!

Vem, de vsaka drobtinca za vse ne bo; pa tudi gospodinja vsakimu dosti dobriga kruha ne speče. Kako bi Drobtince vsim dopadle, ki so delo velikoterih glav ino rok? Tudi pero ne

piše vsako za vsakiga enako dobro. Nadjam (troštam) se pa, de bo vsaka drobtinca saj nekaj veljala. . . .

Tudi gerlica ni vsim dosti lepo zapela. Pravijo, de je nekoljko pesm brez soli, druge so jim prelesene ter nimajo pevskiga duha. Lehko, de je taka; pa tudi godci vsim dosti vbrano ne godejo, dokler se prav ne izučijo; tudi okrogla, ki Gorjancam dopade, se Spodjancam prenerodna zdi. Taka se našim pesmam godi. Želel sim vsakimu kako pesmico dati, otročajam in nevestam zapeti. To pa možje sami lehko spoznate, de mora mati pri zibeli drugo popevati, kakor školnik na pogrebi. Tudi meni vse pesmice niso po volji; kdor pa za razne stane pesm kaj gorših ima, lepo ga prosim, naj nam jih da! Dajaj pa kakor rad, vsim nikdar, kakor jas, vstregel ne boš.

Tudi na besedah se spodtikajo ino jim ne dopade, de bi mož ino žena bila človeka prav po volji božji (kakor dva božja voleka). Pa besede rade v drugim kraji tudi kaj drujiga pomenijo. Po Štajarjih se imenuje lepa rudeča, pikasta žužica, ki rada otrokam po roci lazi ino mirno izleti, božji volek. Potem ljudje pravijo: on je pohleven ko božji volek, ino dopade Štajercu, če ga tako pohvališ. . . . Ne zasmehvati, ne zaničvati ptujih zarekov ino besed, temuč povedati si jih hitimo!

Moje zagovorilo pa nimaj zamére, ampak zahvalo, de se prav pogovorimo, kako je naša ino vaša, ter potem sklenemo, ktera velja.

Doba narodne prosvete.

1843—1903.

67. Kratek slovstveni pregled od leta 1843.—1903.

I.

Doba slovenskega slovstva, ki se začenja z letom 1843., ima za kulturni razvitek našega naroda največji pomen. Vse narodno življenje se je prerodilo v tej dobi. Svobodomiselni nazori so prodrli do najnižje koče gorskega seljaka, ljudstvo se je začelo učiti, samostojno misliti in se politično gibati. Slovstvo se razširja na vse stroke književnega delovanja, število pisateljev raste in omika prodira tako med ljudstvo, da postajajo slovstveni proizvodi občno blago vsega naroda. Pisatelji se združujejo v skupno delovanje, ustvarjajoč si lastna glasila in književna društva, ter delajo z združenimi močmi za korist in prosveto narodovo.

Kakor prejšnje dobe ima tudi sedanja svoj začetek v Ljubljani, v naravnem središču slovenskega ozemlja. „Kmetijska družba“ kranjska je ustanovila sredi leta 1843. po posebnem posredovanju nadvojvode Ivana v Gradcu slovenski časopis z namenom, da bi poučeval preprosto ljudstvo v kmetijskih in obrtnijskih stvareh. Uredništvo je izročila družba svojemu tajniku doktorju Janezu Bleiweisu, ki je bil isto leto došel z Dunaja za profesorja na kirurški zavod v Ljubljani. Bleiweis, rojen v Kranju na Gorenjskem (1808), je dobro poznaval gospodarske razmere na kmetih in, dovršivši medicinske in živinozdravniške nauke na Dunaju, je bil kot vešč strokovnjak najbolj sposoben, da postane našemu kmetu zanesljiv voditelj in svetovalec v gospodarskih stvareh. Po prvem časniku slovenskem, ki ga je izdajal Valentin Vodnik od leta 1797.—1800.,

je imenoval Bleiweis novi list „Kmetijske in rokodelske Novice“. Sprva le kmetijskemu pouku namenjene, so širile polagoma svoj delokrog od leta do leta, tako da so postale naposled središče vsemu slovstvenemu delovanju. V njih je zabeležen vsak pojav narodnega življenja in je zapisana vsaka količkaj vredna književna novost. V Novicah so se oglašali vsi sodobni pisatelji od najboljšega do najslabšega, v njih se je reševalo vsakatero slovstveno vprašanje; skratka, Novice so bile od leta 1843. do 1858. središče vsem slovenskim književnikom.

Duševni oče Novicam je bil njih urednik Janez Bleiweis od začetka do svoje smrti leta 1881. Njegovo delovanje je bilo čudovito plodonosno in, ker so prihajali njegovi spisi med ljudstvo in se pridno čitali, tudi jako koristno. Ne le, da je v vsak letnik, lahko rečemo v vsak list v tednu spisoval kračjih poučnih sestavkov, je izdajal Bleiweis tudi posebe knjige razne vsebine. V prvi vrsti je pisal za kmeta, izdajajoč knjige o živinozdravstvu in o živinoreji. Vsako leto je prirejal „Veliko pratiko“ za preprosti narod in povrh še „Koledarček slovenski“ (1852—1856) z leposlovnimi in poučnimi sestavki, s pesmimi in životopisi slavnih rojakov Bleiweis je sestavil slovenske čitanke za nižje razrede srednjih šol (1850—1855), je izdajal gledališčne igre in urejal „Letopis Matice Slovenske“. Sploh je imel Bleiweis na slovstvenem polju važno besedo. Po Novicah je zedinil slovenske pisatelje v črkopisu, pridobivši gajici občno veljavo, ker je svoj list od leta 1846. začenši izdajal le v novem črkopisu. Novice so se protivile nenaravnim poskušnjam nekaterih pisateljev, ki so navdušeni po ilirski ideji iz slovenščine in drugih slovanskih jezikov kovali vzajemen književni jezik slovanski. Novice so ohranile čisto slovenščino in utrdile občeslovenski književni jezik. Največja zasluga Bleiweisova pa je ta, da je znal svojemu listu pridobiti malo ne vse tedanje pisateljske moči; le tako je bilo mogoče, da so Novice zastopale vse stroke našega slovstva.

V gospodarski stroki zavzema zraven Bleiweisa važno mesto Matija Vrtovec (1784—1851), župnik v Št. Vidu nad Vipavo. Spisal je za kmetovalce „Vinorejo“ in „Kmetijsko kemijo“; oba spisa sta izšla kot posebni, Novicam priloženi

knjigi (1844 in 1847). Kemijski spisi Vrtovčevi se odlikujejo po domači pisavi in tehničnih izrazih, katere je ustvarjal iz domačih korenov. Povrh je objavil več sestavkov o zvezdoslovju ter spisal občne zgodovine stari in srednji vek, ki pa sta še le po njegovi smrti prišla na dan (1853).

Celò novo stroko sta uvedla po Novicah v naše slovstvo Jurij Kobe in Miha Vernè, in sicer narodo- in potopisje. Kobe, rojen v Poljanah blizu Kolpe (1807—1858), je služboval kot duhovnik na Dolenjskem in je dobro poznal svoje rojake. Najbolj so ga zanimali Beli Kranjci, katere je opisal v Novicah (1847). Med njimi je tudi nabiral narodno blago, zlasti pesmi, ki so srbskim podobne, in je popisoval njih šege in navade ter jugoslovanske običaje. — Miha Vernè (1797—1861), domá blizu Postojne, pozneje stolni prošt v Trstu, je veliko potoval. Prehodil je Kranjsko, Hrvatsko in Štajersko, prepotoval Laško in šel tudi v sveto deželo. Svoje potovanje je obširno popisal v Novicah (1851, 1852, 1858) in tako prosti narod učil druge kraje in tuje dežele spoznavati. Vernè se je bavil tudi s prirodoslovjem ter je priobčil več sestavkov „o prirodi in previdnosti božji v njej“ po nemških izvirnikih (Novice 1853—1856). Končno je dovršil Vrtovčevo občno zgodovino, ki je prišla vsa po njegovi smrti na svetlo (1863).

Tretja slovstvena stroka, katero so jele obdelovati Novice, je domača zgodovina in slovenske starožitnosti. Po zgledu češkega učenjaka Pavla Jos. Šafařika, ki je izdal leta 1837. najslavnejše svoje delo „Starožitnosti slovanske“ (v nemškem prevodu so izšle leta 1843.—1844.), so začeli tudi slovenski pisatelji domačo staro zgodovino preiskovati. Po svojih starinoslovnih in zgodovinskih spisih so zasloveli posebno Davorin Trstenjak na Štajerskem, Matej Ravnikar-Poženčan in Peter Hicinger na Kranjskem. Ne le po Novicah, temveč tudi po drugih časopisih so objavljali svoje znanstvene razprave o prvih slovenskih naselbinah, o tukajšnjih rimskih postajah in mestih, o razširjanju kristjanstva po Slovenskem, o ostankih slovanskega bajeslovja iz pradavnih poganskih časov. Taki spisi so čitatelje navduševali za domovino in narod, kažoč jim, da imajo tudi Slovenci staro zgodovino.

Zraven teh književnih strok pa se ni zanemarjalo niti pesništvo, niti pripovedno slovstvo. Osobito pesniki so se radi oglašali po Novicah. Najbolj so se priljubili nekdanji Čbeličar Blaž Potočnik (1799—1872), Anton Žakelj s pesniškim imenom Rodoljub Ledinski (1816—1868), France Svetličič (1814—1881) in Lovro Toman (1827—1870), zadnji znan kot navdušeni pesnik „Glasov domorodnih“ iz leta 1849. Nad vse pa se je proslavil kot prvi pesnik Noviške dobe Ivan Vesel Koseski. Takoj leta 1844. je objavil veličastno odo „Slovenija cesarju Ferdinandu I.“, kjer poje ponosno, da „hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencu ne gane.“ Navdušeno je dramil svoje rojake, češ, „kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti,“ ter jim kazal, da premore delo in pridnost vse težkoče; saj poje v pesmi „Kdo je mar?“, da je Slovenec bistre glave in da slovenski oratar vse doseže, kar mu drago, bodi slava, bodi blago! Tako so zbujali pesniki narodni čut in ponos ter dramili svoje rojake na delo. Koseski je bil do svoje hude bolezni leta 1852. eden glavnih delavcev na slovstvenem polju in je veljal za prvega pesnika svoje dobe. Njegova pesniška moč se kaže najbolj v prevodih iz drugih slovstev. Najlepše nemške in ruske pesmi, žaloigri „Devico Orleansko“ in „Mesinsko nevesto“ ter šestero spevov iz Homerjeve Ilijade je Koseski podal prvi našemu občinstvu.

Takoj v prvih letih te dobe se je jelo slovensko slovstvo bujno razcvetati. Ta razvitek je sevéda zeló pospeševalo znamenito leto 1848., ko so svobodomiselni, napredni nazori stopili na plan. Vso Evropo je pretresel preobrat v socijalnem in političnem življenju. V Avstriji se je rodila ustavna doba in z njo se je zbudilo tudi po Slovenskem živahno gibanje na slovstvenem polju. Kar na enkrat je oživelo vse književno delovanje. Ves narod se je predramil in zbudil in ravno ta probujenost je vzmogla tako velikanski napredek. Kmalu se vzdigne glas po ravnopravnosti slovenskega jezika v šoli in uradu. Slovenščina se uvede kot obvezni predmet v srednje šole in na Dunaju se jame izdajati „Državljanski zakonik“ tudi v slovenskem jeziku. Novice niso mogle več zadostovati vsem slovstvenim potrebam; zatorej so se porajali časniki po vseh pokrajinah

slovenskega ozemlja. V Ljubljani se je porodil list „Slovenija“ (1848) pod uredništvom Matija Cigaleta, ki si je pozneje kot urednik „Državljanskega zakonika“ in Wolfovega nemško-slovenskega slovarja (1860) pridobil mnogo zaslug za razvitek našega jezika. Ko je „Slovenija“ prenehala, se je ustanovil leta 1850. prvi slovenski uradni list „Ljubljanski časnik“ pod uredništvom znanega pesnika in pisatelja Blaža Potočnika. Za mladino je osnoval Ivan Navratil list „Vedež“, za njim pa se je porodil „Pravi Slovenec“, ki je prinašal kratkočasno in leposlovno berilo zlasti iz spretnega peresa ljubljanskega zdravnika Franceta Malavašiča, ki si je po krepkih pesmih, lahkoumevnih prevodih raznih povesti in po poučnih sestavkih pridobil v našem slovstvu stalno ime. V Celju zagledajo beli dan „Slovenske Novine“, v Trstu pa „Jadranski Slovan“. Toda vsem tem listom je bilo usojeno kratko, eno- ali dveletno življenje. Zraven Novic se je ohranil najdalje „Slovenski cerkveni časopis“, ki je ustanovljen leta 1848. po Janezu Pogačarju, poznejšem škofu ljubljanskem, izhajal (od leta 1849. pod imenom „Zgodnja Danica“) do l. 1902. Kar so Novice v kmetijskem, obrtnijskem in narodnem, to je Danica v cerkvenem oziru. Tudi ona je združevala slovenske pisatelje, osobito pospešujoč nabožno pesništvo in cerkveno književnost. Zlasti pomenljivo je sodelovanje Petra Hicingerja, ki je razpravljal o zgodovini katoliške cerkve po Slovenskem, in njenega urednika Luke Jerana, ki slovi po raznih nabožnih knjigah in pesmih kot dober cerkveni pisatelj.

II.

Živahno književno delovanje na Kranjskem je našlo svoj odmev v drugih slovenskih pokrajinah. Osobito štajerski pisatelji so plodonosno delovali v družbi svojega vladike Antona Martina Slomšeka, ki je bil že leta 1846. osnoval letnik „Drobtinice“, učiteljem in učencem, staršem in otrokom v pouk in kratek čas namenjene. Po vsebini popolnoma različne od ljubljanskih Novic, so delovale Drobtinice blagonosno med štajerskimi Slovenci, pišoč zlasti o nabožnih predmetih in o šolskih stvareh. Gledé na cerkveno govorništvo so mnogi njeni letniki

izvrstni zborniki; kar se pa tiče prilik, povestic, basni, šolskega pouka in vzgoje, življenjepisov književno ali cerkveno veljavnih mož, gre Drobtinicam prvo mesto v našem slovstvu. Najmarljivejši pisatelj Drobtinic je bil vse do smrti svoje (1862) Slomšek sam, za njim pa celjski opat Matija Vodušek, konjiški nadžupnik Jožef Rozman in braslovški dekan Miha Stojan, ki so tudi vsak zaporedoma namesto škofa Slomšeka uredovali Drobtinice. Slomšek je zbudil toliko duševnih sil na Štajerskem, da štejejo Drobtinice v vseh svojih (20) letnikih do leta 1869. okoli 130 sodelavcev. Slomšek zavzema ne le v cerkveni, temveč tudi v šolski književnosti prvo mesto. On je ob enem naš prvi in najboljši vzgojeslovni pisatelj; po njem se je narodno šolstvo na Štajerskem popolnoma prerodilo in v kratkem jako povzdignilo. Slomšek je skoro sam vse takrat potrebne šolske knjige preskrbel. Spisoval je abecednike, slovnice, katekizme, male in velike čitanke; ljudstvu je podajal molitvenike in dejanje svetnikov, duhovnikom pa pridige in druga potrebna navodila. Tudi sv. pismo si je prizadeval spraviti v novem prevodu na dan, a izšli so le trije zvezki starega zakona (1848—1854) po prevodu o. Placida Javornika. Slomšek je smatral za umestno, da izide tako obširno delo v slovenskem središču, in po njegovem nasvetu je izročil naš mecén, ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf, duhovnemu vodji ljubljanske duhovščine, Juriju Volcu, to delo, ki je kot drugi katoliški prevod vsega sv. pisma leta 1856.—1859. na škofove stroške prišlo na svetlo.

Krepko slovstveno gibanje se je začelo z letom 1848. tudi na Koroškem. Seme, ki ga je zasejala blaga roka Slomškova v prejšnji dobi, je obrodilo obilnega sadú. Leta 1848. se je izročil pouk slovenščine na gimnaziji mlademu Antonu Janežiču (1828—1869) iz Leš pri Št. Jakobu v Rožu. Ta je začel takoj za potrebne šolske knjige skrbeti. Izdavši slovensko slovnico za Nemce (1849), ki je v mnogih izdajah nad 30 let služila za šolsko knjigo, je sestavil izvrsten nemško-slovenski in slovensko-nemški rečnik (1850, 1851). Videč, kako uspešno delujejo ljubljanske Novice in Slomškove Drobtinice, je ustanovil Janežič prvi slovenski list na Koroškem, „Slovensko Bčelo“, ki je bila

namenjena leposlovju in znanstvu. Če tudi je samo štiri leta izhajala (1850—1853), je vendar znatno povzdignila naše slovstvo. Slovenska Bčela je donašala umetne in narodne pesmi in povesti, popisovala domače šege in navade ter poučevala o šolskih stvareh. Zraven Janežiča sta delovala v Celovcu nadzornik ljudskih šol Simon Rudmaš na polju šolske književnosti ter profesor prirodoslovja in matematike Karol Robida. Ta je izdal od leta 1846. do 1859. sledeča dela: Zdravo telo najboljše blago, ali Nauk, zdravje ohraniti; Naravoslovje ali fizika; Domači zdravnik in Domače živinozdravstvo (zadnji dve po nemških izvirnikih). Četrti v koroškem pisateljskem krogu je bil profesor Andrej Einspieler. Izdajajoč nad 30 let „Šolskega prijatelja“ (začenši z letom 1852., od leta 1856. pod imenom „Slovenski prijatelj“), je deloval zlasti v šolskem in cerkvenem slovstvu ter si po tem listu kakor po drugih knjigah pridobil častno ime. Kot peti se jim je pridružil Matija Majár Zilski, poznan kot pisatelj književne vzajemnosti slovanske. Po zgledu „ilirskega“ pesnika Stanka Vraza se je zanimal osobito za narodno blago in za domače običaje. Po Koroškem in po drugih pokrajinah slovenskih potujoč, je nabiral narodne pesmi, katere je deloma izdal v „Pesmarici cerkveni“ leta 1846. Majárju Zilskemu gre zasluga, da je prvi popisal običaje koroških Slovencev ter opozoril na slovenske in slovanske starožitnosti. Gledé pisave pa je hodil svojo pot. Kakor je gajica v črkopisu združila Slovence s Hrvati, Čehi in Slovaki, tako je nameraval Matija Majár ustvariti iz slovenščine in drugih slovanskih jezikov vzajemen književni jezik jugoslovanski. V to svrho je izdelal leta 1848. „Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje“, ter spisal „Vzajemno slovnico slovansko“ (1865). Dobro vedóč, da se ne dá umetnim pôtem ustvariti občeslovanski književni jezik, so se skoro vsi slovenski pisatelji protivili takemu početju. Le nekateri so pisali v takozvani „ilirščini“, pred vsemi Jurij Kobe in Jakob Razlag, odvetnik v Brežicah. Zadnji je izdal (za leto 1852. in 1853.) zabavnik „Jugoslovanska Zora“, v katero je pisal sam v čisti ilirščini, t. j. v štokavskem srbsko-hrvatskem narečju, drugi, kakor Božidar Raič in

jezikoslovec Oroslav Caf s Štajerskega, v mešanem jeziku, nekateri pa zopet v slovenščini, med njimi prva slovenska pisateljica Josipina Turnogradska (1833—1854), žena pesnika Lovra Tomana, ki je zaslovela po svojih novelah in povestih v „Zori“ in „Slovenski Bčeli“. Proti Majárjevim in njegovih vrstnikov poskušnjam so se oglasile Novice in prodrle z edino pravimi nazori, ki se glasé: Slovenščina se likaj na podlagi narodne govorice, staroslovenščine in drugih slovanskih jezikov, ali inače se naj ohrani čista, brez primesi tujih slovanskih oblik.

Imenovani koroški pisatelji so v zvezi z drugimi rodoljubi, zlasti po prizadevanju škofa Slomšeka osnovali društvo sv. Mohorja za izdavanje dobrih slovenskih knjig (1852). Duša temu društvu je bil Anton Janežič. Do svoje smrti je opravljal težavna opravila družbenega tajnika in je prirejal njene knjige, s tem izvrstno pospešujoč naše slovstvo. Kot bratovščina (od l. 1860.) se je „Družba sv. Mohorja“ tako povzdignila, da šteje sedaj okoli osemdeset tisoč udov, od katerih dobiva vsak na leto po šestero knjig nabožne, pripovedne in poučne vsebine. Kdor pomisli, koliko knjig Mohorjeva družba vsako leto razpošlje med ljudstvo, ta bode brez dvombe vedel tudi ceniti veliko važnost te družbe za duševni in gmotni razvitek našega naroda.

Razen tega se je Janežič kot profesor slovenščine na realki in gimnaziji v Celovcu oziral na potrebe šolskega slovstva. Ker ni bilo pripravne slovenske slovnice in slovenskih čitank, je sestavil tri „Cvetnike“ za slovensko mladino in izdal „Slovensko slovnico“. Naslanjaje se na izborno primerjajočo slovnico slovanskih jezikov prvega jezikoslovca Franceta Miklošiča, je ustvaril Janežič izvrstno slovniško delo, ki je vsem tedanjim in sedanjim pisateljem služilo v pouk. [1])

[1]) Leta 1854. je izdal Janežič „*Slovensko slovnico* s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence.“ S to knjigo je postavil dober temelj slovenski pisavi in utrdil naš pravopis. Slovnica je služila pri pouku na srednjih šolah, a bila tudi ob enem pomožna knjiga vsem našim mlajšim pisateljem. Janežič je porabil v svoji slovnici

III.

Velik napredek v našem slovstvu je storil Janežič s tem, da je osnoval „Slovenski Glasnik“, list za slovstvo in umetnost (1858—1868), in da je izdajal „Cvetje iz domačih in tujih logov“ (1861—1867). V Slovenskem Glasniku je združil urednik Janežič vse tedanje pesnike in leposlovne pisatelje. Med pesniki se osobito odlikujejo France Levstik (1831—1887), Miroslav Vilhar, Simon Jenko, France Cegnar. Kot vzorni prozaiki slovijo France Levstik, ki je s svojim „Martinom Krpanom“ (1858) določil naši prozi pravo pot ter dejanski utrdil ona pravila v naši pisavi, ki jih je dokazoval po Novicah v svojih kritičnih spisih; potém Josip Jurčič po svojih značilnih romanih in povestih ter France Erjavec po svojih potopisih, povestih in vzornih prirodoznanskih spisih in knjigah. Zraven Slovenskega Glasnika je „Cvetje iz domačih in tujih logov“ najbolj razširilo naš književni obzor. Ne le izvirni spisi, pesniške zbirke in romani, temveč tudi prevodi izvrstnih tujih proizvodov so zagledali v „Cvetju“ beli dan. Tú so izšle pesmi Antona Umeka in Jurčičev prvi slovenski roman „Deseti brat“ (1866); tú so se objavili prevodi: Marija Stuart, Viljem Tel, češka „Babica“, vsi trije od Franceta Cegnarja, ki je povrh izdal še

preiskave Miklošičeve na jezikoslovnem polju in tako njegovim naukom pripomogel do dejanske veljave in uporabe pri Slovencih.

Vpliv te slovnice se začne takoj kazati v našem slovstvu. Večja doslednost in pravilnost odlikuje odslej slovenske spise in marsikaj omahljivega se je takoj odpravilo. Tako so popolnoma izginile oblike na *-am, -ami* pri moških in srednjih samostalnikih; po mehkih soglasnikih so pisali zdaj *e* namesto *o*, na pr. delavcev nam. delavcov. Pri pridevnikih so služile zlasti kranjskim pisateljem več stoletij oblike na *-iga, -imu*, in v mestniku in orodniku niso razločevali končnic *-em* in *-im*; toda zdaj so po vplivu štajerskih in koroških pisateljev, osobito pa vsled Janežičeve slovnice začeli pisati *lepega, lepemu* in ločili mestnik *lepem* od orodnika *lepim*, kakor so pisali pri zaimku *njega, njemu, pri njem, z njim*. Namesto *nesrečin, kratik* so pisali odslej *nesrečen, kratek* itd. V drugi izdaji (1863) svoje slovnice je Janežič tudi že pisal samoglasniški *r* brez *e*, ker je bil Miklošič dokazal njega samoglasniško naravo v slovanskih jezikih; poznejši slovenski pisatelji so polagoma krenili vsi po Miklošiču, pišoč samoglasniški *r*.

zbirko svojih pesmi in leta 1866. tudi Valenštajnovo trilogijo v krasnem prevodu. V „Cvetju“ so čitali Slovenci prvikrat prevode staro-klasičnih umotvorov, kakor so Sofoklejev Ajant od Matija Valjavca, slavnega nabiratelja narodnih pravljic in pripovedek, Ksenofontovi Spomini na Sokrata po o. Ladislavu Hrovatu in Vergilijev Georgikon po Jožefu Šubicu. Razen tega nam je podalo „Cvetje“ še več izvrstnih del iz češkega, ruskega, poljskega, laškega in španskega jezika v dobrih prevodih. S prevodi se je v obče zadnja desetletja marljivo bogatilo naše slovstvo in likal naš jezik, osobito odkar so jeli naši pisatelji, v prvi vrsti Lavoslav Gorenjec Podgoričan († 1886), prevajati iz bogatih slovanskih književnosti.

Tako se je naš slovstveni obzor razširil na vse strani. Zlasti leposlovje se je krepko razvijalo po lastnih glasilih. Za Slovenskim Glasnikom so gojili in še deloma gojijo lepo književnost razni leposlovni in znanstveni listi, kakor v Celovcu Besednik in Kres (1881—1886), v Mariboru Zora z znanstveno prilogo Vestnikom, na Dunaju Zvon (1870, 1876—1880), v Ljubljani pa Vrtec (od 1871), list za mladino, Ljubljanski Zvon (od 1881), Slovan, Dom in Svet (od 1886). Po teh glasilih je dospelo lirsko pesništvo in pripovedno slovstvo na vrhunec oblikovne dovršenosti. V liriki pripada prvi venec pesniški trojici Francetu Levstiku, Josipu Stritarju, Simonu Gregorčiču: v epiki, t. j. v romanu in povesti zavzemajo odlično mesto Josip Jurčič, Josip Stritar, Janko Kersnik, Ivan Tavčar, Fran Detela; po narodnih bajkah in povestih se odlikuje Janez Trdina, pevec balad in romanc pa je Anton Aškerc. Pa tudi vsaka druga stroka, bodisi šolska, pravoslovna ali gospodarska, ima dokaj izvrstnih zastopnikov ter se razpravlja po lastnih glasilih ali v knjigah. Za slovensko razumništvo delujeta književni zavod „Matica Slovenska“ (od leta 1864.) in „Dramatično društvo“ (od leta 1867.) v Ljubljani, za pouk preprostega naroda pa skrbi „Družba sv. Mohorja“ v Celovcu.

V zadnjih dvajsetih letih, ob koncu devetnajstega in začetkom dvajsetega stoletja se je slovensko slovstvo zopet znatno povzdignilo in oživilo. Mlade, čile moči so stopile na poprišče slovenske književnosti. V pesništvu kakor v povestih je zavladal

nov duh, ki pa ne izhaja toliko iz domačega življenja, kakor iz moderne struje drugih svetovnih slovstev.

Na polju slovenskega pesništva slovejo v prvi vrsti Anton Aškerc, Dragotin Kette, Josip Murn-Aleksandrov, Oton Župančič; v povestih in romanih se odlikujejo zlasti France Zbašnik, Fran Ks. Meško, Ivan Cankar, Fran Finžgar, Fran Govékar, Rado Murnik, na dramatskem polju pa so dosegli lepih uspehov Fran Finžgar, Fran Detela, Ivan Cankar, Fran Govékar, Engelbert Gangl, Anton Funtek in Etbin Kristan. Pa tudi v drugih strokah se kaže vsestranski napredek; razni gospodarstveni in znanstveni spisi svedočijo dovolj o slovenskih književnikih, kako vedó ustrezati vsakdanjim potrebam svojega naroda. Najnovejši pojav na slovstvenem polju pa je pedagoško-književno društvo „Slovenska šolska Matica“, kateremu je namen, gojiti pedagoško slovstvo in pospeševati slovensko šolstvo po modernih vzgojnih in učnih načelih.

68. Janez Bleiweis.

a) Oznanilo Novic 1843.

Učenosti, umetnosti in znajdenja so se v kratkih letah tako razširile, de, kdorkoli z njimi naprej hiti, ne posnema, kar so drugi koristniga znajdli, ampak se terdovratno stariga derži, gre rakovo pot, vsaki dan mèjn zna, se v zdajnim obrazenji svetá ne znajde, v sredi svojih rojakov, znancov ino prijatlov si neznan ptuj dežélec zdi in si ne more nikakor pomagati.

Zlasti krajnskim kmetam ino rokodelcam, kteri se ptujih jezikov niso učili, se tako godi. Kar vidijo, slišijo ali berejo, znajo posnemati, tode malo, kir li po redkim zvunaj dežele grejo in malo berejo, kir ptujih jezikov ne razumijo in v krajnskim jeziku zvunaj molitvic nič pisaniga ni. Zlasti te izznanit z vsim, kar so učenosti in umetnosti njim koristniga znajdile, jim pokazat in jih napeljat, kako se z narmajnšim perzadnjanjam vsako delo opravi, kako in kje znajo svoj perdelk z pridam v dnar spravit, kako in kje znajo za se potrebne reči, to je orodje, živež, obleko in t. d., po ceni si previditi, kako verte

obdelavati, drevje ravnati, saditi, čediti in cepiti, kako čbélice, židne gosence (sviloprejke), domačo živino in perotno ravnati, sploh jim pot kazat, po kteri hodivši bojo brez velikiga perzadjanja zhajali, sebi in svoji družini bolj ohlapno življenje pervošiti zamogli, — kmete in rokodelce opomniti nemarnost, nerodnost in škodlivih navad, ktere njih stan narveč grené, jim navod dati, kako znajo svoje zdravje, tá narveči dar božji perhraniti in si milo življenje dolgo obvarvati, je namen téh novic. Kmetovske in rokodelske djanja, ktere se v drugih deželah drugači kakor per nas opravlajo, bodo razsojene, koristne nasvetvane, mèjn koristne odsvetvane. Nove znajdenja bodo ročno oznanjene, pa tudi razsojene, če so posnemanja vredne ali ne.

Kmetijske in rokodelske v slovenskim natisnene bukve (knige) bodo zvesto pregledane in njih vrednost pošteno prevdarjena. Vse vikši postave in povelja, kmetijstvo in rokodelstvo zadevajoče, tudi oznanila v téh rečeh bodo tukej razglasene.

Skerbno si želi vsakktiri Krajnec poznati svojo krajnsko deželo, se izznaniti z imenitnimi rojaki ino zvediti imenitne prigodke svojih sprednikov. Te želje spolniti bo posebna skerb naša.

Za sklep bo nasledval žitni kup vsakiga tjedna v Ljubljani ino v Krajnu.

Iz tega zapopadka je lahko spoznati namen, cilj in konec teh novic, namreč poduk in napeljevanje kmetvavcov in obertnikov ali rokodelcov, si svoj stan, kolikor je mogoče, zboljšati, ne pa dobičke z njimi iskati, pa tudi ne samo krajnšine učiti ali krajnski jezik čistiti. V pomankanji krajnskih besedí si bomo enako Rimcam, Nemcam, tudi Čeham, Rusam, Poljakam ptuje besede zposodili. Zatorej bo njih kup prav nizek, pa tudi ne bode mogoče perjaznim pomagavcam truda obilno plačvati, ampak c. k. družba krajnskih kmetvavcov, ktera se je pogojenja téh novic lotila in njih spèčanje nase vzela, jma vse upanje do svojih častitih deležnikov, kterim poboljšanje stanu kmetvavcov in obertnikov na sercu leži, de ji bodo v vsim pripomogli namenjen cilj doseči. Vsaka pomoč bo hvaležno vzeta in po vrednosti z imenam pisarja natisnena.

Vsakkteri poduk v čistenju jezika ali v drugi reči nas bode razveselil in nam za znaminje veljal, de se te novice prijaznih deležnikov razveselé.

b) O pesništvu.

Nekiga kmeta je sinek prašal: „Oče, povejte mi vunder enkrat, kaj neki so vêrzi, v kterih pevci svoje pesmi pišejo; celo leto si že glavo ubijam, pa ne morem nikakor praviga zvediti.“ Oče, ki tega sam ni vedil, mu odgovorí: „Vêrzi so verstice, ki zaporedama sledijo, na popirji nikoli od eniga kraja do druziga ne sežejo in večidel na sredi nanaglama prenehajo; dostikrat je clo ena versta veliko krajši od druge, če je pevcu nategama besedí zmanjkalo.“ — Pri marsikterim pevcu zares vêrzi niso nič druziga kot gôle verstice, in dostikrat je ena krajši od druge samó zató, kér so mu besede pošle; od praviga pevskiga duha ni duha, ne sluha. Pevec (pesmenik) mora rojen biti, pravi star pregovor; današnji dan pa že vsak pesme dela in se ubija, de mu pot po čelu stojí.

Iz starih pripovedk je znano, de je nekdej krilati konj na svetu bil, ki so ga Pegaza imenovali in kteriga so le pesmeniki jezdarili. Od tistih časov še dandanašnji Pegaza jezdariti toliko pomeni, kakor pesmi zlagati. Imenitni Pegaz pa je le prave pesmenike nosil, vse druge derhali ni na sebi terpel ter jo je na tla potlačil. Takih pevčkov, ktere Pegaz jezdari, namesto de bi oni Pegaza jezdarili (sie reiten nicht, sie werden nur geritten), tacih pevčkov je dandanašnji cela truma. Ni bolj zoperniga na svetu ko slaba pesem — naj tedej opustí péti, kterimu pesem ni dana! Sej je tudi ravno takó lepó in častno, brez verstic kaj dobriga pisati. Vsi ne moremo prepevati, pa tudi treba ni. Naj nam pravi pesmeniki prepevajo in s svojimi pesmami serca razveseljujejo: radi jih bomo poslušali. Vsak drugi pa, ki ni za tó rojen, nej pesništvu slavó da, de ne bodo od njega rêkli: „Ta tudi vprega Pegaza v galejo.“ [1])

Nov. 1845.

[1]) Ta izrek navaja Bleiweis iz Zabavljivih napisov Prešernovih. Ker so Čbelićini pesniki zlagali čestokrat nepravilne šestomere, jim je zložil Prešéren (1832) pod naslovom: „Čebélice šéstomerjovcam“ sledečega sršena:

„Ak kdó v heksámetru namèst spondéja
al dáktila poslúži se trohéja,
ne vé, kam se cezúre dójo,
on vpréga Pégaza v galéjo.“

c) O novem pravopisu.

Novo leto se je za Novice práv veselo začelo; nobeno leto ni tolikanj deležnikov vnovič pristopilo kakor letas! Med novimi bravci so morebiti nekteri, ki še niso Novičniga pisanja vajeni; tem povémo, de je pri tem pravopisu vse po starim, samo tri čerke ne, ktere se pa dajo, ko bi z očmi mignil, naučiti; té-le so:

namesto stariga ojstriga / imamo *s*; namesto */h* pa *š*,
„ „ mehkiga *s* „ *z*; „ *sh* „ *ž*,
„ „ *z* „ *c*; „ *zh* „ *č*.

To je vse in ne pičice več. S tem pravopisam pa stopimo v kolo z drugimi Slovani, de oní naše, mi pa njih bukve lahko beremo.

De bi tedej prihodnjič zmešnjav v Novicah ne bilo, prosimo, naj bi se vsi naši gosp. pisatelji ediniga pravopisa posluževali. Zdej ta, zdej uni pravopis Novicam ličnost jemlje in bravce moti. Rodoljubni Slovenci niso svojoglavni, ampak si v občnokoristnih rečeh radi roke podajo. Z radostjo in ponôsam zamoremo reči, de so vsi slavni slovenski pisatelji tudi pisatelji Novic in de narbolj sloveči med njimi so jeli sploh pisati v občnim (Gajevim) pravopisu. Naši prebrisani kmetje ga že brez spotikleja berejo; za male otroke, ki se še le brati učijo, je pa novi pravopis veliko ložeji od stariga. En glas, ena čerka, to je velika prednost noviga pravopisa. V šolah je sicer stari pravopis še vpeljan, prepovedano pa ni učiteljem zraven tega memogredé učenčike tudi občniga pravopisa vaditi, kar pridni učitelji brez vse pogube časa gotovo tudi storijo. [1])

Nov. 1846.

---

[1]) Bleiweis je z letom 1846. začenši izdajal Novice le v gajici, dočim je v prejšnjih treh letnikih večinoma rabil še bohoričico; sprva je le sem ter tja ponatisnil kakšno pesem v gajici, a potém je čim dalje tem več prostora prepuščal novemu črkopisu, kakor so ga pač rabili slovenski pisatelji in sotrudniki Novic. Leta 1845. je celò objavil sledeče naznanilo, kakor da bi se hotel opravičiti, zakaj se poslužuje tudi gajice: „Mi nobeniga k pisanju v novim pravopisu ne silimo in dajemo vsak spisek v Novice takó, kakor ga prejmemo.“

d) O prevodih.

Kar se prestavljanja knjig tiče, je res to Ahilova pêta slovenskih pisateljev, ker mislijo, da prestavljavec mora poredoma pobirati vse besede tistega spisa, kterega prestavlja, in stavke skladati ravno tako, kakor jih je zložil izvirni pisavec. Ker je nemški jezik per eminentiam jezik samostavnih imen, slovenski jezik pa jezik glagolov, izvira pri prestavljanji iz nemškega v slovenski jezik ravno tista zeló navadna okornost, ki je duhu našega jezika naproti. Dalje je lastnost nemškega jezika, da zapletuje stavke tako, da med poglavni stavek vriva deset druzih, ki je po takem vès raztergan in sila dolg; to je sicer po duhu nemškega jezika, pa je ravno nasproti duhu slovenskega jezika, ki govori v kratkih, malo zapletenih stavkih. Sicer nam pa vendar tudi niso všeč celó prekratki stavki, da se po vsacih 5 ali 6 besed že postavlja pika; to je po naših mislih otročja pisarija, ktera je le v abecednici na svojem mestu. Po naši misli naj prebere prestavljavec vselej celi stavek ali še več stavkov izvirnega spisa, potem pa naj si reče: „Kako naj ga prestavim, da bom zadel tako, kakor govori prost Slovenec?“ Če tako prestavlja, bo odletela cela truma samostavnih imen, in dolgi, desetkrat presekani stavek se bo razkrojil v več samosvojnih stavkov. Tako bo ostal zapopadek izvirnega spisa, pa v drugačni obleki in obliki — v duhu slovenskega jezika.

Nov. 1855.

69. Črtice o Ivanu Veselu Koseskem.

Ivan Vesel se je rodil dne 12. kimavca leta 1798. v Sp. Kosezah blizu Moravč na Kranjskem; odtod pesniško mu ime „Koseski“. Šolal se je na celjski gimnaziji in ljubljanskem liceju ter je služboval, dovršivši pravoslovne nauke v Gradcu in na Dunaju, najprej pri kameralnem uradu v Ljubljani, potém v Gorici in Tolminu, naposled pa v Trstu. Tukaj je preživel i zadnja leta kot višji finančni svetovalec v pokoju; trudne svoje oči je zatisnil dne 26. sušca leta 1884. V mladosti je občeval z Vodnikom in Čopom, najbrž tudi s Prešérnom. Pesniti je jel že na ljubljanskem liceju, toda nemški. Med letom 1817.—1821. je zlagal

po Schillerjevem vplivu nemške balade in je objavil (1818) sonet „Potažva — Der Trost“ v nemškem in slovenskem jeziku. Ta brez dvombe po nemški matici zloženi umotvor je Koseskega prvi pesniški poskus v materinem jeziku ter sploh prvi slovenski sonet, pri katerem mu je za nemški izraz „Trost“ sam Vodnik nasvetoval besedo „potažva“.

Po teh mladeniških poskusih je Koseski umolknil za dalje časa, videč menda, da se na nemškem Parnasu ne bode poslavil, slovenski si pa najbrž ni upal peti, v svesti si svojega nezadostnega jezikovnega znanja, ki mu ni dopuščalo, da bi se meril s Prešérnovo pesniško vzvišenostjo. Zató se je v tej dobi bržkone le pripravljal na poznejše popevanje; kajti zaman iščemo plodov Veselove muze v vseh štirih zvezkih Kranjske Čbelice, ki je razglašala pesnitve tedanjih slovenskih pesnikov (1830—1833). Še le leta 1844. prinesó Bleiweisove Novice v posebni prikladi Koseskega pesem: „Slovenija presvetlemu, premilostljivemu gospodu in cesarju Ferdinandu prvemu ob veselem dohodu Njih Veličanstva v Ljubljano.“ Podoben po svoji vsebini (ne po obliki) Vodnikovi „Iliriji oživljeni“, je dosegel ta pesmotvor kot izraz narodnega navdušenja ob tej slovesni priliki navzlic mnogim, zlasti jezikovnim hibam nenavaden uspeh. Njega vabilno miloglasje, silna krepkost in zveneča gladkoba v izrazih, prazniško visokoslovje in izredna spretnost v stihotvorstvu je razvnela in obajala Slovence, da so jeli staviti Koseskega — „pesnika vseslovanskega“ — celò nad „lokalno-kranjskega pevca“ Prešérna, ki zaradi svojih ljubavnih poezij v tisti dobi itak ni bil priljubljen. Veličastna, na široko razpredena snov, ki razkláda Slovencem sijajno, dasi sem ter tja pesniški izmišljeno minulost, je prevzela, ganila, pretresla mnoge takó, da so čitali ta proizvod s solznimi očmi ter tekmujoč slavili pesnika v vezani in nevezani besedi. Odslej je bil Koseski stalen sotrudnik Novicam, v katerih je vsako leto do leta 1852. priobčeval iz raznih tujih jezikov preložene in svoje maloštevilne izvirne proizvode.

Leta 1852. pa je naš pesnik nevarno obolel. Neugodna operacija mu je omrtvila ves život. Zatorej se je napotil zdravja iskat v Abanske toplice pri Padovi, ki so mu tako

ugajale, da je vsaj telesno skoro popolnoma okreval leta 1856. Med boleznijo je moral sevéda pesniško delovanje ustaviti in še le po dolgem prestanku šestnajstih let se je Koseski zopet oglasil v Novicah leta 1868. s prevodom: „Mazepa Jovan, hetman ukrajinski dobe Petra Velikega. Pravljica zgodbe resnične po Byronovi istega imena.“ V zadnji dobi svojega življenja je Koseski večjidel le prevajal iz tujih slovstev, tako iz Puškina, iz Dantejeve „Nebeške komedije“ in iz drugih slavnih pesnikov.

Koseski je doživel redko starost šestinosemdesetih let, ne manj redko usodo pa kot pesnik. Povzpel se je bil namreč takoj v začetku svojega delovanja do silne slave, ki mu je hitro vzplamtela, a tudi hitro ugasnila. Mnogi so ga kovali v zvezde, proslavljajoč ga kot prvega slovenskega pesnika; ne dolgo potém so ga pa drugi teptali v prah. Kdor hoče Koseskega pravično soditi, ta mora prvič v poštev jemati dobo, v kateri je živel in deloval, drugič pa ne sme biti slep napram njegovim uspehom in pravim zaslugam.

Kakor rimski pesnik Ovidij, tako je tudi Koseski popolnoma otrok svojega časa, čigar dobri in slabi znaki se poznajo vsem njegovim umotvorom. Pesnikova mladost spada v dobo naše slovstvene, zlasti pesniške bede, ko se z učiteljskih stolic še nikjer ni čul slovenski glas. Ker se je torej Koseski v šolah poleg latinščine in grščine učil le nemškega jezika in slovstva, ni čuda, da je zlagal sprva le nemške pesmi. Še le ko so slovenščini ustanovili prvo javno stolico v Ljubljani, so se zavedeli Slovenci, poučeni po izvrstnih slovnicah Kopitarjevi in Metelkovi, svojega jezikovnega siromaštva. Pričeli so se otresati dosedanje neokretnosti ter so pilili, likali, čistili in bogatili jezik strastno; toda pri tem so zabredli često na napačno pot in so nepravilno kovali besede, zavijali srbsko-hrvatski ter si pomagali v zadregi tudi z drugimi slovanskimi narečji; ali pri vsem tem le niso mogli zatajiti v pisavi nemškega duha, v katerem so bili vzgojeni. Tako je bilo z obliko. Pogrešali pa so tudi primernih snovi, ki bi bile obetale kaj uspeha. Segli so torej na zgodovinsko polje, zasledovali slovenščino po vsem svetu in, opirajoč se na izmišljeno minulost, so prorokovali narodu sijajno bodočnost.

Te časovne hibe kazijo Koseskega izvirna in preložena delo. V nemških šolah izučen in vzgojen, živeč osebljen od rojakov svojih večjidel med Lahi in Nemci, se je potujčil i sam ter, pojoč slovenski, mislil vedno le po tuje. A ne znajoč primernih domačih izrazov, jih je iskal po slovarjih, in če jih ondi ni našel, je posegel v druga narečja slovanska, katerim pa ni bil dodobra vešč. Ker je ravnal z jezikom samooblastno ter mu delal silo, je postal češče popolnoma nerazumljiv. To so vzroki, zakaj se njegove poezije niso priljubile preprostemu narodu.

Sicer pa je treba v Koseskega delovanju ločiti dve dobi: njiju mejnik je leto 1852., ko je nevarno zbolel. Proizvodom prve dobe ne moremo odrekati niti dejanske, niti krasoslovne vrednosti. Pesniška darovitost se javlja ne manj v tehnični spretnosti, kakor v krepkih, jedrovitih, vzvišenih mislih. Po bolezni pa so mu opešale s telesnimi močmi tudi duševne sile tako, da so umotvori te dobe prave pesniške igrače brez slovstvene vrednosti. Poleg tega je Koseski bolj prelagatelj nego izviren pesnik. Prelagal je najrajši nemške pesnike; ti so Schiller, Goethe, Körner, Bürger, Chamisso, Uhland, Kosegarten, Langbein, Lessing; a lotil se je tudi angleških, laških, grških in ruskih pesnikov (Byrona, Manzonija, Danteja, Homerja, Puškina, Lomonosova, Deržavina). Izvirne njegove proizvode prešinja čut ljubezni do Boga in do domovine; prelagajočemu pa so ugajali najbolj fantastični predmeti. Prevodi se ne držé vselej natančno matice, ampak pogosto je prevzel pesnik le izvirnikovo snov ter jo „svobodno“, t. j. po svojem okusu gledé na mero in pesniško obliko predelal ali celò razširil, češče umotvoru samemu na kvar (primerjaj pesmi: „Pohlep oslepi“ = Chamissov „Abdallah“, „Legenda“ = Kosegartenov „Das Amen der Steine“, „Raj izgubljen“ = Langbeinova „Die neue Eva“, itd.).

Njegov slog je vseskoz retorski, čemur se ni čuditi ako pomislimo, da so gojili tisti čas v šolah zlasti govorništvo. Na pesniško delovanje je izpodbujal Koseskega (poleg Vodnika) njegov učitelj iz zgodovine in govorništva Richter, sam pisatelj in pesnik; ta mož je čislal posebno Schillerja, čigar proiz-

vode so se morali učenci pridno učiti na pamet in jih krasnosloviti. Na ta način se je umilil Schiller tudi Koseskemu, ki se je navzel njegovega retorskega visokoslovja tako, da ga ni mogel zatajiti ne v nemških, ne v slovenskih svojih umotvorih. Najboljši njegovi prevodi so: Pesem o zvonu, Grof Habsburški, Legenda in Devica Orleanska; izmed izvirnih pesnitev pa gre prvo mesto njegovim pesmim: Slovenija Ferdinandu I., Visoka pesem, Kdo je mar?, Novice bralcem h koncu leta 1845.

Neznatno je bilo takrat krdelce izobraženih mož, ki so se zavedali svoje narodnosti. Slovenščina ni imela svojega mesta niti v ljudskih, še manj pa v latinskih šolah, in ker šole niso skrbele za slovstveno seme, je imel narod kaj malo dušne hrane. Naenkrat pa nastopijo Bleiweisove Novice leta 1843. Z njimi se začenja slovenskemu narodu popolnoma nova doba prosvetnega in književnega razvoja. Da pa so se Novice v narodu ukoreninile, da so obrodile tako vesel in bujen sad, ki ga uživamo dandanes mi in ga bodo uživali še pozni rodovi, da se je povzdignil zlasti naš jezik in z njim naša književnost tekom nekaterih desetletij tako čvrsto in krepko, kakor tega ne opazujemo niti pri večjih narodih: ta zasluga gre dobršen del glavnemu sotrudniku Novic, Koseskemu; kajti skupno in uspešno delujoč z Bleiweisom, je bil Koseski kot prvi politični pesnik ob enem tudi vodja svojemu narodu. V vzvišenih besedah je kazal Slovencem, ki so se takrat sramovali svojega roda in materinega jezika, sijajno, če tudi pesniški izmišljeno minulost (Slovenija Ferdinandu I.), spominjal jih je „del pokojnih očetov“ (Novice bralcem h koncu leta 1845.), učil, da je vzrastlo tudi iz zaničevanega kmetskega stanú mnogo Slovencev državi in cerkvi v čast (Kdo je mar?); da torej slovenska narodnost ne sramoti nikogar, marveč da „biti slovenske krvi bodi Slovencu ponos!“ Ognjevito, kakor nekdaj Tirtej Spartance, je dramil in klical zaspane rojake na dolgo zanemarjeno delo, na duševni boj, obetajoč jim svetlejšo bodočnost, ako se ne ustrašijo truda, temveč krepko delujejo za narod svoj. Njegove krepke budnice so pretresale in navduševale srca starcem in mladeničem. Narod se je probujal, se je jel zavedati svoje dolžnosti ter je, pogumno lotivši se dela, čvrsto uspeval na potu do omike in

izobraženosti. To je prva in glavna zasluga Koseskega, ki ostane z zlatimi črkami zapisana v knjigi naše slovstvene in prosvetne zgodovine. A poleg tega je vplival tudi mogočno na razvoj slovenskega pesništva. Zbudil je namreč toliko navdušenost zanj, da so se jeli v Novicah oglašati mnogi nadarjeni pesniki, ki bi bili morda vedno molčali, da jih ni zdramila in osrčila muza Veselova.

V slovenskem stihotvorstvu zavzema Koseski važno mesto med našimi pesniki. Koseski je namreč zlagal tako vzorne šestomere, kakršnih noben slovenskih pesnikov pred njim in le malo za njim. Celo Prešéren je občudoval in priznaval njih nenavadno krepkost in blagozvočnost; zakaj Koseski je pogodil edino veljavna pravila slovenskemu šestomeru ter s tem pokazal slovenskim pesnikom pravo pot, po kateri so krenili vsi boljši šestomerjevci.

Število izvirnih pesmi Koseskega je res neznatno in njegov jezik kaže obilne napake, toda njegovi umotvori so storili, kakor nič bolj dovršeni Vodnikovi poprej, o svojem času svojo dolžnost; saj je Koseski dosegel z njimi večji uspeh kakor marsikateri poznejših rodovitnejših pesnikov s svojimi, če tudi po obliki bolj uglajenimi proizvodi, a dobrega uspeha ne smemo pri nobenem delu prezirati.

Fr. Wiesthaler.

70. Ivan Vesel Koseski.

1. Slovenja cesarju Ferdinandu I.

(Ob veselim dohodu v Ljubljano l. 1844.) — [Odlomek.]

1. Trojno ovenčan unuk vladarjev iz hiše Rudolfa,
zgodnimu soncu enák sveta v ogledu stojiš,
kron sedmero bleší v škerlatu sedeža tvojga,
silnih narodov devet varje ti slavo in dom,
smé se iz tèmnih osod približati zvesta Slovenja?

2. Smé rudorov Ti, o knez, odpreti ljubezni neskončne,
ktera do Tebe rodú vnema slovenskiga kri,
kaplico slabo boječ pridružiti morju svitlosti,
ko Ti visoki prestol soncetèmnivši gradi,
svoje prisege poklon doložiti vrisku narodov?

3. Čula žvižgati meč sem Tvoj iz pozonskiga hriba,
duše ko skazal si sklep stranam čveterim svetá,
čula v radosti sem rujoveti českiga leva;
čula odgovor gromeč brata jadranskiga sem,
ko prisegovali so bregovi Veltave, Pada.

4. Željno prašaje, al smem se šteti med Austrije stebre,
ali na zboru deržav moja beseda veljá,
sini slovenski al so v številu zemlje junakov,
tudi za mene razpet al je istorie list?
Slišim iz neba oglas ponosne Klione Grekinje:

5. „Kako, ti dvomiš? Mar treseš se clo, ti moja ljublenka,
kér ti imena s kervjo Rimic ni pisal in Grek?
Dvigni se, dvombe na stran! Prestolu dostojno se bližaj,
slava je tvoje imé, slava porod ino rast,
zvedi iz mojih ust, kaj bila si svetu od nekdaj.

6. Preden Bizanc ino Rim verige kovala narodam,
bila Evropi si varh; veči le hvale želiš?
Tvoja žarila je kri od ledniga Balta do Jadre,
mirnimu svetu razum, bojnimu bila si meč,
zlobi gotova zajez med jutram in divjim zapadam.

7. Tebi kmetija domá, kupčija po morju slovele,
jeklo v trojanski prepir vitezam dajala si,
tvojih poznal je pušic britkost macedonski Aminta,
bil arbelski je breg priča slovenske moči,
ko sta za zemlje oblast borila zapad se in istok.

8. Kar je visokiga um, častitiga desna storila,
ptuje ostalo ti ni, slave deležnica si.
Grom je slovenski krotil narode v jeziku latinskim,
Černiga morja prestol tvojih junakov je bil,
Pravda, Dioklecian, Belizar so ti trojka sestrancov.“

9. Reče — in temni oblak nekdajnih razdeli časov,
glej, pred mano stojí vitezov krasni izbor:
Agron, silni brodnik, Jadranskiga morja krotitel,
Pinez, Brem ino Bolk, dika slovenske kervi,
Skerdilaj, Pleurat, brezbrojno vitezov drugih.

10. Medju ženami potem Teuta, ponosna Ilirka,
zraven ravenski jetnik, velikodušni Baton,
hrabri Metulčanov rod, sloboden do zadniga zdiha,
z vencam mnogi junak, ptujimu ljudu ponos,
trikrat škerlatnikov šest, gromivših iz dvojniga Rima.

11. Zdaj ko junake spoznam, velikane hrabrost svoje,
vname se v sèrcu ko blisk vrednosti lastne mi čut,
v pèrsih otajanih vir odpré se goreče besede,
kjér se bežeči govor djanja v svitlosti žari
in Ti ljubezen redim gorečo v junaškimu mozgu.

12. Tako se bližam, o knez, z bogastvam dlana in uma,
gradov Ti ključe podam verno na zlatni blazin',
vèrlo namestvana sem od petkrat petsto županov,
moje prisege oglas Donava sliši in Pad,
Donava sliši in Pad slovenskih junakov obljubo.

13. Blago, življenje in kri, visoki vladar, Ti posvetim,
bistri v sodbi razum, v boju nevžugani dlan,
Tvojimu rodu na čast, na zgubo protivnikam Tvojim
snuje v oserčju mi duh, cuka na bedri mi meč;
hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovencu ne gane!

* * *

14. V padu gromečimu lét poginejo imena, narodi,
moje prisege zaklep časa viharju stoji,
ko bi se bližala kdaj rešetanja železniga ura,
kakor se zèrnje iz plev, kakor iz sipa demant
bi se Ti cena takrat slovenskiga serca svetila.

15. Vedno zahvalna dobrot prededov Tvojih ne zabim,
duši globoko vsajèn milosti njih mi je sad,
Rudolf pervi je bil moj pervi v resnici zveličar,
lekar veliki, iz ran vzame mi ost ino strup,
hrabra sinova mi dva za vojvode, varhe postavi.

16. Stara Emona se zdaj iz praha digavati začne,
srednica mojih dežel bila je, biti če zmir.
Kakor na vodjevi glas se druž'jo po bitvi junaki,
sestri oživleni krog stop'jo Slovenke na hip,
Pivka, Metlika hiti mladiti se — bramba nje praga.

17. Reka se zdrami iz sanj, naslednica slavne Promone,
desno Albertu podá, z levo mu morje odpré;
Terst Leopoldu in Kras; Frideriku Celeja, Dolenja;
živa Gorica potem pervimu Maksu se vdá
in polovici moči slovenske trese Mletak se.

18. Zdaj prestrašin oblak na čelu se istoka dvigne,
Bajesid Ildirim — blisk — njemu se v jedru rodi,
novi vihar buči, na Kosovu Miloš Obilič
pade za vero, za dom, Lazar junaški je prah,
v morju keršanske kervi nikopoljsko ozidije plava.

19. Kje je natoku zajez, kje v zmoti občinski otetba?
Svetu zapadnimu mor, pravdi razbitje grozi,
jaderno bliža verig rožlanje se, mečošumenje,
grozo-množivši komet žuga na nebu pogin,
opominjaje poklic mi moje nekdajne namembe.

20. Sine nadušene zdaj med borce v prednimu redu
urno postavit' hitim, vrata jadranske zaprem,
roko sestrancu podam na Donavi, Tisi in Kàrki,
vodju posvetim život ter se Bogu zarotim,
moje domovje mejak krivoverstvu de bode gotovo.

21. Gore slovenske so zdaj od Kope do Soče, do Drave
v žarku gorečih germad trombe zapadu na boj,
persi slovenske jez viharnimu toku divjakov,
svetu trepečimu varh, trum janičarskih obup,
meči slovenski pogin tlačivniku vere in pravde.

22. Vojska mi divja gromi zdaj trojno stoletna na mejah,
duša se strahu ne vdá, sercu ne opade pogum;
kako se bije moj sin za vero, za kralja, za slavo,
priča Kostajnica, Beč, Radgona, Kisek, Siget,
Siskia stara slovi Andreja junaškiga mojga.

23. Glej, in dopolneno je! Sovražniku strašnim oserčje
vjedajo rane ko strup, dlanu odpadel je meč,
naskakovavec osod, ki zobe drakonove s'jal je,
kaj je današniga dne? Votla podoba za vid,
sužnim nezvestim posméh, zaničvanimu ptujcu jigrača!

24. Tode ne samo na meč, na um veličanstvo opiram,
kjér časti se modrost, tam se imenuje moj sin.
Kar so mi — Karola dva in mati velika Terezja,
Jožef slavni in Franc — znanstva odperli zaklad,
sveti slovenski razum se v sodbi o mizah zelenih.

25. Misel se sveti in duh slovenski na zraku Evrope,
v družbi nekdajnih bogov Vega na nebu bleší,
Valvazor, Voglar, Cojz, Koronini in stotine drugih,
vnukam prihodnim izgled, Austrije slava in moč,
vnemajo v sercu mi čut ko sonce vrednosti lastne.

26. Bližam se vredna tedaj z bogastvam dlana in uma,
gradov Ti ključe podam vérno na zlatni blazin',
verlo namestvana sem od petkrat pet sto županov,
moje prisege oglas Donava sliši in Pad,
Donava sliši in Pad slovenskih junakov obljubo.

27. Blago, življenje in kri, visoki vladar, Ti posvetim,
bistri v sodbi razum, v boju nevžugani dlan,
Tvojimu rodu na čast, na zgubo protivnikam Tvojim
snuje v oserčju mi duh, cuka na bedri mi meč;
hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovencu ne gane!

71. Matija Vrtovec.

Kmetijska kemija. 1847.

Iz predgovora.

Namenili smo bili in serčno želeli ljudske bukve Slovencam spisati, v ktérih bi — razun božjih zapoved in cesarskih postav — vse nepremakljive natorne postave, ki se vežejo z dobro rastjo, z zdravjem in življenjem človeka, živine in rastlin, ob kratkim in vender umevno razložili. Kakor je bila naša „Vinoreja“, je tedej tudi „Kemija“ pervopis.

V tacih rečéh jo práv zadeti, je zlo teško. Ako se premalo reče, je človek nerazumljiv, ako pa preveč, je nadležen in dolgočasen; in vender je od druge straní treba prostimu ljudstvu vse s posebno natanjčnostjo razložiti in mu dopovedati; treba ga je, kér je velikrat terdo, še premalo zbrušeno, od več straní drezati in spodbadati. Učenim se z malo besedami dosti pové, neučenim pa z veliko besedami malo; pri učenih ni treba spodbadkov, s kterimi bi se jim človek še clo zamiril; pri neučenih pa se še s spodbadki malo opravi; brez njih pa mende clo nič. Učenim razlagajoči pisavec mora zmirej pri govorjenji ostati; neučenim pa, ki ne morejo svojiga duha takó napenjati, se mora govorjenje štupati z mnogo drugo resnico, ako se ravno z govorjenjem terdno ne veže. Prosimo tedej svoje drage bravce se dobro téga spomniti, de naš namen ni bil, učenim, ampak prostimu ljudstvu bukve spisati. Ali smo pa v tem in v kakošni méri smo svoj namen dosegli, ali bo naše delo zahvaljeno, tó naj drugi sodijo. Kar človek s težavo in s potam v djanji spelje, noče vselej ravno tako biti, kakor se mu je bilo pred v duhu prikazalo.

Tudi ni nobeno pervo delo popolno, pot smo pa vender le pokazali, po kteri naj drugi za nami napredujejo in modro po-

pravijo, kar je pomanjkljiviga v naših bukvah ostalo. Slednji bo spoznal, de smo primorani bili nekaj, pa clo malo novih besedic ali imén za daljne in bližnje dele orgánskih rečí vpeljati, kratke so in čisto slovenskih koreninic. . . .

Kemijo smo spisali z veliko marljivostjo, skerbjó in trudam; spisali smo jo v razjasnjenje, razvitljenje in blažnost verlih sinov Slovenje; o de bi se pa vender pri tem ne bili zastonj trudili! Ako bi se kmetijska kemija v celi naš narod vcepila in se mu vrasla, kakošna bi neki bila naša domovína čez 20—30 ali 50 lét? — Ljudjé zdravi, lepi in krepki; hlevi polni dobro rejene in zdrave živine; dežela modro obdelovana, v prijeten raj spremenjena; pridelki, de bi se ne vedlo kam z njimi, bi zdelani in nezdelani plavali na vse kraje iz Slovenje; velika kupčija bi se odperla in domovine blažnost bi čez vse naše zapopadke rasla. Dobro vémo, de se bodo marsikteri našim besedam posmehovali, pa pri vsim posmehovanji je vender tudi res, de saj v priméri, kakor se bo kmetijska kemija Slovencam vrasovala, so bodo tudi te naše serčne želje in besede spolnovale. . . .

Vse učene Slovence še zadnjič do živiga poprosimo in zarotimo, vedno, vedno skerbeti, de bi za pomnoženje slovenske pismenosti ali slovstva — kakor jim Bog da — s koristnimi knjigami v omikanje svojiga naróda, kteriga so sami mesó in kri, pripomogli. Čehi so že pred več sto léti od vsih nemških dežel narslavniši visokošolstvo imeli; po tim takim ni čuda, de so že tudi pred 200 léti z lastno pismenostjo bogato previdéni bili; v poslednjih časih se gibljejo pa in pišejo v razjasnjenje svojiga naroda, kakor de bi od popred še clo nič ne imeli. Slovenci, o predragi Slovenci, ako je vašim dedam in preddedam pri pomanjkanji mirú in pokója kaj taciga clo nemogoče bilo, saj zdaj vživate mir, saj ste zdaj z vsimi pripomočki bogato previdéni; druziga se pri vas več ne pogrešuje kot dobre volje in veči gorečnosti. Predragi, z molitevnimi bukvicami se še vse pri ljudstvu ne doseže! Ne de bi vam mógli kedej v tem vnuki vašo zanikernost ali še clo lenobo očitati in v grobu vam s takim nepokoj delati, ali de bi vas drugi narodi zasmehovali! Prizadevajte si marveč, de bodo vaše iména v bukve življenja in slave zapisane!

72. Jurij Kobe.

Beli Krajnci.

V krilu naše majhne mile domovine živijo ljudstva, ki so v izobraženosti, jeziku, noši in šegah tokó različne, de se ptujic ti razliki dovelj načuditi ne more. Vso pozornost pa zasluži zavolj svojiga odstopa od druzih Krajncov tisto ljudstvo, ki unkraj Gorjancov in Kočevarjev ob Kólpi od Metlike do Osilnice prebiva. Ko se na Gorjance od Noviga mesta prisôpe in čez ta hrib proti Luži prevagne, se odprè vid po metliški okolici tje do Ogulina na Hrovaškim, in védni tovarš, ki človéka povsod, kamorkoli se oberne, spremlja, je velikanski Klek, shodiše slovenskih copernic, ktere po noči, vsaka domá namesto sebe škopnik pustivši, tam na ples letajo, kar vender v naši dôbi noben bolj prebrisan človek več ne verjame. Na desno se proti jugu od Vahte skoraj do Tanče gore, 4 ure delječ, razprostirajo vinske goré, in kér sonce precej, ko na zreniku lice pomolí, svoje žarko okó na nje ravná in jih še delj ko do malih južin živo prepéka, dajejo one tako kapljico, ki kri razpali in zamakne sercé. Te goré rivajo za svojim herbtam kočevski merzli zrak nazaj in vežejo Gorjance s hribi, ki iz vojaške meje (militara) na Krajnsko sežejo in Poljane ločijo od metliške okolice, ktera z gorami obdana samo proti hrovaški meji odperta stojí.

Stanovniki so v verozakonu različni: eni, in to je veči del, spadajo k zapadni, eni k izhodni; eni izmed zadnjih so se z zapadno cerkvijo zedinili, obderžavši obred (šege) iz iztočne (gerške nezedinjene) cerkve. Ti vsi živijo med sabo v pravi kristjanski zlogi takó, de bi se drugim bolj izobraženim deželam smeli v izgled postaviti.

Oprava (obleka), od krajnske popolnama razločna, akoravno pri vsih preprosta, ni vender pri vsih enaciga kroja. Vidiš okroglolične rudeče dekleta z bistrimi, večidel plavimi očmí, in ko na smeh postavijo usta, se jim vidijo lepi drobni, ko sneg beli zobjé. Njih čêlo krasi parta (šapel), nakinčena z leskajočimi kamnički, ki so v žolto (rumeno) svilo vdelani in z biseri obdani, in to zahteva spoštovanje, kér je znamnje devištva. Na

glavi nosijo belo pečo, ktere roglji, nazaj privíti, so umetno zloženi; bela drobno nabrana robača in rokavi (ošpetelj), ki pokrivajo moderc in persi in do pol pasa segajo, na persih z lepo, od bisera leskajočo iglo spéti, so njih dolnja obléka. Verh tega perténiga oblačila pride zabúnec, to je bela suknja, ki čez kolena do ribic sega. Take so Semčanke. — Staroverka nosi, kakor Kočévarica, kožuljo iz céliga brez moderca in rokavov; nikoli je brez pregače (zastora) vidil ne boš, ki je iz volne sotkana in umetno prepisana. Zakonska se spléta v dve kiti, ki po persih visite, in ako je premožna, vpleta desetice in dvajsetice; odtod pride prevertani denár; revna pa vpleta perstane (rinke) ali kako sliko (podobo), ktera je iz bele kostí lepo narejena. Ta kinč, ki si ga v kite vpletajo, se opletki imenuje. Na kite na glavi pripnè od obeh platí nad ušesi belo pečo, ki po herbtu visí in jo opregačo imenuje. Devica se le v eno kito spléta, ki zad po herbtu visí, in nosi na glavi rudečo kapo kot Poljanke. Nogovice imajo pisane. Dekléta po Poljanah in Kostelji spletajo svoje lasé v rudeči kiti, ki ju z rudečimi verbci (pankeljci) kot pol klobase od ušes proti verhuncu pripletajo. Zakonske nosijo bele, od prednje platí klekane pocele (avbe), ki na verhuncu špičasto postrani nad zatilkam čepijo. Njih nogovice so suknjene pisane, to je iz volne pletene, pri vsih druzih ob Kolpi pa bele. Poljanke, Kosteljke, Osilničanke nosijo repove.

Ravna taka razlika je tudi med prebivavci možkiga spola: vsi nosijo bele, po mažarsko skrojene hlače. Semčan in Kosteljic nosita škornje, kar jima práv lepo stojí h hlačam. Poljanci, Viničanje in Metličanje nosijo večidel mestve (čižme), samo s tem razločkam, de jih Viničan in Metličan po členkih vežeta. Vsi nosijo postrani na boku pisan torbaček. Opanke so obutev samó takó imenovanih Vlahov, ki so na Krajnsko se naselili; med Poljanci jih nosijo le tisti, ki v krajno (militaro) po tergovíno hodijo.

To ljudstvo je lepe terdne, bolj srednje ko velike postave. Bojančanje, Marendolci in Žumberčanje so se v te kraje naselili, govoré čisto sèrbsko-hrovaško narečje; imajo tudi svoje posebne šege in navade, in kakor se mi zdí, spadajo k sluinskemu regi-

mentu; na svoje potroške na stražo v Karlovic in na granico hodijo in si iz svojiga vojaško opravo omišljujejo v mirnih časih. Ob Kolpi po metliški okolici govoré slovensko-hrovaško narečje. Poljanc in Kosteljic se serbsko-hrovaškimu narečju bolj približujeta in izgovarjata vse besede, ktere Krajnc na *ic* in *ik* izrekuje, na *ac* in *ak*, postavim: tobolac, ústavak. Ravna gora in Delnice unkraj Kolpe morajo biti krajnska naseljitva; tù se govoriti sliši: biva, šva, kakor na Gorenskim. Tudi jih Primorci in Hrovatje imenujejo Krajnce.

Med belimi Krajnci je Poljanc narbolj vesel; on malokdaj tiho gré, ampak vselej pôje, in desiravno še precèj krajnsko govorí, so vender njegove pesmi čiste serbsko-hrovaške. Kdor je serbske národne pesmi bral, pa Poljance péti slišal, bi misliti utegnil, de jih je Vuk v Poljanah zbiral.

Akoravno tukej ženski spôl veliko terpí, kér na glavi v nograde in njive, kamor se voziti ne more, vès gnoj znosi, in kadar možjé po terštvu odídejo, tudi možke dela opravlja, ima vender veliko pésem, ki jih povsod, koder gré, pôje. Ako je Poljanka sama, pôje sama; akoli ste dve, ena vódi, druga pa prilaga. Ona ne misli dolgo, ktero pesmico bi zapéla; kar ji pred očí pride, od tega tudi zapôje. Ako je po leti v košenicah in senó grabi, zapôje, ko je treba domú iti, de jo drugarice slišijo:

„Dôba došla, da idemo doma,
Da idemo h kući pevajući.“ itd.

Ako gré kod sama po gôri, daje si serčnost, kér zapôje kako pobožno pesmico:

„Moli Boga, rožica devojka,
Moli Boga, ne boj se nikoga,
Nit se ne boj Turka, nit ajduka.“ itd.

Poljanka je rada zmeram vesela, tode njeno veselje izvira iz mirne vestí in čistiga sercá; ona obrajta več svoje poštenje kot vse drugo blagó.

Zemlja je tù večidel kamnita in daje práv po pičlim kruha ljudém, ki vso svojo pozornost (pazljivost) le na nograde obračajo, kteri pa velike trude in potroške tirjajo, pa jih malokdaj obilno povernejo; temu je narveč vzrok toča, ki te kraje rada

obiskuje. Na Gradniku v semiški fari je pred nekaj léti sedem lét zaporedama toča vse potolkla. Njih revšina se pa največ izhaja iz majhnih zemljiš. Ne vém, ali iz strahú pred vojaškim stanam so nekdaj očetje med svoje sinove zemljiša razpisati dajali; ali pa so morebiti po izgledu svojih hrovaških sosedov vsi možkiga spola v hiši se pooženili in potem, ko jim je gospôska v delitvo privolila, so med sabo razdelili se. Nikjer vender ni bila delitva na tako drobno razdrobljena kot v Kostelji; tù spada polovičar (polgruntar) med perve kmete; narveč jih je, ki imajo po štertíno, šestíno, osmíno ali clo samo šestnajstíno zemljiša. Torej Kosteljic večidel pšenice ne séje, ampak majhni prostor, ki ga ima, z narpotrebnišimi rečmí obséje. Na zimo gré vse, kar je možkiga spôla še pri moči, po svetu s trebuham za kruham. Osilničan popade žago in gré na Hrovaško; Kosteljic zadene kišto in se podá na Ogersko; Poljanc in Semčan nasledujeta Kočevarje in obiskujeta Nemško. Po ti tergovini si pridobé, de plačajo davke in si še kak mernik žita v Karlovcu kupijo za dom. Vender bi jez mislil, de kmetíja poleg tega teržtva svojo škodo ima, kér bi se brez tega mnoga kerpa (kós) zemlje še bolj obdelati in porabiti dala, ktera zdej pusta stojí. Ni navade brez razvade!

Goveja živina je tukej tako majhna, de enake nikjer še nisim vidil. Res je, de so v nekterih krajih stèrmi hribi in jako gerdi klanci; pa vender mislim, de bi se govedina srednjiga pleména lahko imela. Med vsimi si Poljanc po svojih stèrmih in kamnitih košenicah še narveč sená nakosí, ki ga več stane, ko je vredno, in ga potlej čez zimo kakim meršavim bušam jesti daja, ki so komaj tolike kot dobre kozé. Po občinskih pašnjah je germovje zaterl, kér jè brinje in ternje popalil; de bi bil pa namesto uniga kaj koristniga zasadil, še ni poskerbel; zdaj se mu krava celi božji dan po praprotu na soncu prepeka, in ko izstradana domú brez mléka pride, misli, de ji je za-coprano. Ene dni je prišel nek slepár, ki je znal, kakor so rekli, kravam mléko poverniti, v vas N. — in glej, v celi vasi, kdorkoli je kravo imel, je dal pod hlevnim pragam kopati, kjer je bilo, kakor je goljufivic rekel, storjeno, in povsod so našli kak žebelj, se vé de, kér ga je sam podvergel.

Kolo (narodni plés) — pri kterim se dekleta, tudi mlade snahe (žene), vzajémno (nasprotno) na suknjah za žepe držeče na podobo šestila (cirkel) okoli verté, dve stopinji naprej, eno nazaj gredé — se v nekterih krajih v svoji stari svetačnosti še zmerej vodi; v nekterih se je pa tudi že opustilo. Med njimi je vselej ena vodja, in sicer taka, ki je narbolj urna in narveč pesem vé; zakaj kolo se popevajoče vodi, dokler se plés ne začnè; kader se pa plés začne, odstopijo vse tiste, ki so slabe, ali pa ki ne znajo na las z vsimi drugimi dve stopnji naprej, eno nazaj poskočiti; zakaj v enim trenutji morajo nogé vsih po zemlji potreptati in zopet odskočiti v zrak. Stari terg v Poljanah je bil njega dni velikonočni pondeljik pred večernicami vés v takih igrah in vse je od petja gromelo, kér vsaka vas iz cele fare je ondi na svojim prostoru svoje kolo praznovala. Kolo se začne vselej s pesmijo:

Zbiraj se, zbiraj lepi zbor
prelepih vsih mladih devojak itd.

Vsled tega se pojejo razne pesmi v čisto serbsko-hrovaškim narečji, odlog nekterih majhnih premér, de se človek zares prečuditi ne more, ako pomisli, kako so se te pesmi na krajnsko zemljiše zasaditi mogle. Kolo se v naši dobi redkokrat vodi, samó v velicih praznikih in na piri (svatbi) drugi dan po poroki, ako nevesta ni vdova.

Pirne (ženitninske) šege imajo nekaj enaciga z navadami starih Rimljanov o piri. Na dan poroke zarano, prej ko se dan napoči, pridejo svatje z mladoženjem (ženinam) na nevestni dom, streljaje in „kraljeviča Marka“ popeváje. Pred hišo jih pristreže kak prebrisan šalec, ki ž njimi šale vganja, jih šegavo (pfiffig) kaj vpraša in modro odgovarja, dokler se v hiši pospremi. Stopivši v stanico, se ne vsedejo za mizo, ampak po klopéh. Skleda, polna orehov in lešnikov, čaka pripravljena na mizi. Nevesto (mlado) pripeljajo vso plaho iz kakiga kota ali kambre k mladoženju, ki na sred stanice stoji. Starašina mu ob kratkim pové, de je zadnja doba, izzuti detinske postole (čevlje) in stopiti v družtvo móž. Po končanim govoru ženin, vzemši podano skledo z lešniki, jih verže proti vratam med otroke, ki se za nje práv jagmijo (pulijo), in od dečakov na ta

način odstopivši, podá nevesti desno roko, ki ju sklopljene (sklenjene) starašina z vinam navkriž polije, rekoč: „V imenu očeta in sina in svetiga duha.“ Nato rekó vsi drugi: „Amen.“ To je hišna poroka. Zdej se vsedejo okoli mize po redu svoje častí: pervo mesto obvzameta ženin in nevesta na sredi med vojačico in vojačem, potem prideta starašina in zastavnik (ki bandero nosi). Žene sedejo na desno stran neveste, ločene od možkih, takó de nevesta mejo dela. Nevesta nima še zdej nobeniga druziga kinča na glavi, kakor parto. Ko se daniti začne, izpusté nevesto izza mize, ki da vsakimu svatu po versti robec in odide kinčit se za poroko. Ko je mlada (nevesta) s svilnimi verbci (pankeljci), ki z glave do pleč visijo, nakinčena, s parto na čêlu in z leskajočo krono venčana, se vzdignejo svatje na noge, streljajo in pojejo razne pesmi po poti gredé. Tù se ne sliši godba (muzika). Poljanci le pojejo dva po dva, edin vodi, drugi prilaga. Kadar ena dvojica vèrstico izpôje, jo druga zapôje, in takó gré od perviga para do zadnjiga. Če ima ženin več takih parov, bolj je imeniten. Tù se serbsko-hrovaške pesmi razniga zapopadka pôjejo, de se razlega krog in krog. Nevesta daje ljudém, ki ji naproti pridejo, beliga kruha iz žepa; za ta dar dobí vošilo, de bi se ji v novim stanu dobro godilo.

Merliči se tukaj na pogreb spremljujejo z velikim žalovanjem. Cela vas se večkrat zbere na sprevod mertviga, ako je bil v življenji v časti. Ne najét, ampak radovoljno gré ženski spol za takim merličem in narekuje za njim, to je na glas jokaje vse njegove dobre dela prešteje. Tù se ne pôje nobena pesmica, ampak kar ktera vé od njega, to tako sostavlja in na take besede vdark deva, de se vezano izgovarja, včasi tudi ne. De bo vender bravec zapopadek od tega imel, naznanim upitje zakonske žene za svojim možem:

Prelepi moj mili mož, komu si me izročil?
Zlato moje dobro, zakaj si me zapustil? itd.

Pojédine, na ktere se povabijo pogrebniki in varovnice, se še zmiram dajejo, tode kadar kdo primore, nekterikrat tudi ob létu, večidel v jeseni. Na takih pojedinah mora biti 9 jestvin

(jedíl); kadar se po tri sklede izpraznijo, se za mertviga moli. Taka pojedina se kármina imenuje.

Opravo (obleko) si Beli Krajnci domá naredé. Ovčjo volno žene domá po zimi izpredejo, dajo v tkajo in v stope; ravno takó tudi predivo spredejo domá. Vsak gospodár zna skorej postole (čevlje) šivati.

Čednosti téh ljudí so: gostoljubnost, prijaznost, zadovoljnost in pokoršina do poglavarjev; mane (napake) so: kletve, nezmérnost in pa nevošljivost.

Njih pregovori so: Dan se iza rana lovi; komu se je molit, s tem se ni borit; od nebojana je draga postrana (kdor na moči slovi, večkrat iztepẹn v dragi obleži); ki ne vaga, nema blága; brez skrivalca ni kralca; nepovabljenimu gostu se stolac za vrata stavi; kar mačka rodí, rado miši loví; delaj, ko da boš vavek živel, môli, ko da boš vale umerl; koliko vran belih, toliko mačeh dobrih; kadar mačka spi, lonec pokri; sita vrana lačni ne razme; tèrn se iza mlada špiči.

Novice 1847.

73. Rodoljub Ledinski. [1]

1. Razne pota.

(Kmetam.)

1. Oj kmet, al véš do kruha pot?
Al véš, kje poln dobi se sod?
Plùg in matika vesta zanj:
le prašaj ju, kdar vstaneš 'z sanj.

2. Pa rano vstani; nezaspan
rabotaj, dôkler sije dan;
skerbnó obdelaj si polje,
okôplji v nogradu tertje.

3. Pomladni hlad, poletni znoj
po versti hodi naj s teboj;
na levo, desno ne poglej
in stopaj z njima zvest naprej!

4. In kdar se leto jesení,
se ti na njivi hleb zorí;
in kdar umrè jesenski grom,
tekoč ti nograd zajde v dom.

[1]) *Rodoljub Ledinski*, s pravim imenom *Anton Žakelj*, rojen l. 1816. v Ledinah pri Žiréh nad Idrijo, se je šolal v Karlovcu, v Novem mestu in napósled v Ljubljani, kjer je kot bogoslovec bil Metelkov učenec v slovenščini. Za mašnika posvečen l. 1842., je služil najprej med Belimi Kranjci, potem na raznih krajih kranjske dežele, naposled pri Sv. Duhu nad Leskovcem, kjer je umrl l. 1868. Ledinski je za svojo dobo znamenit pesnik, ki je objavljal v Novicah začenši l. 1844. svoje pesmi. Njegov jedrnati jezik in krepke misli nas spominjajo na prváka Prešérna. Kakor ta, boril se je tudi Ledinski proti

5. Al véš, kje rajnši se dobé?
Po krajcarjih se pride tjé.
Sej — komur krajcarja ni mar,
ni nikdar rajnša gospodar.

6. Veš, kod se v siromaštvo gré?
Skoz hiše s smreko znamnjane;
v njih sladko vince točijo
in nove kvarte hranijo.

7. In v zadnji torba se dobó;
kdar pojdeš vùn, le vzêmi jo!
Oj, kak se ti lepo podá
beraška prazna mavhica!

8. V nji boš lesén kozarc dobil,
z njim bodeš hladno pitje pil,
kjerkoli najdeš bistri vir,
zastonj — tam je sam Bog oštir.

9. Kje je pa steza do česti,
do mirne, srécne starosti?
Od te poštênje ti pové:
naravnost po dolžnostih gré.

10. Če najdeš na-nji križempot,
ne véš, al šel bi tam al tod,
le prašaj svôjo dôbro vést,
sej krajnsko zna — pa boď ji zvest.

11. Kje néki steza v grob peljá?
Ta se zgrešiti pač ne da;
po nji vsi hodimo vsak dan,
na nji počivamo vsak dan.

12. Al unstran gróba se zdelí,
na lévo, desno tam derží;
na ktero si boš nágnil vést,
to pojdeš — téga bodi svest!

1845.

2. Pepelníčna.

1. Pomisli, človek, de si sád prahú'
de vanj verníti se je tvoj namén
in de pod sóncam vse je róp begú,
de bo vesoljnost clo kdej časa plén.

2. Neznan je tù počitek, ptúj pokòj,
kjer sónce meri nam kratkôbo dnev;
minljivost bije že svoj strášni bòj
s priródo, kar je svet domíja rev.

3. Le enkrat cvète róža in nikdár
se vèč ne vèrne njen begljivi cvet;
na nje cvetíla púst, razdèrt oltar
obeša vence pómlad drúgih let.

4. Ko zbežno vál hití tje v okeán,
tak hitro zbégne dételce z igríš;
in vàl, detétce in igríša plán
raznêse čása vijorepna piš.

---

zaničevalcem pevcev". Za narodno pesništvo se je Ledinski zelò zanimal in je zapisal več krasnih narodnih pesmi; take so na pr. Mlada Zora, Mlada Breda, Nuna Uršica, ki so z drugimi vred prišle na svetlo v V. zvezku „Kranjske Čbelice" l. 1848. V nevezani besedi je spisal povest „Kralj in možaka pošteњjaka" in spis o „pobratimstvu".

5. Tù púša móž otrôku pól skerbí,
tàm gre počivat sivček, sónca sìt;
kolóvrat bitij vedno se vertí —
pa le motóz mu je nardáljši nít.

6. Kaj véš, če ne boš zdihal poln solzá
tam, kjér pojí te zdaj vesêlja zbôr;
vse, kar milúješ, číslaš v dnù sercá,
ti vtégne vzéti jútro ráni zôr.

7. Naj čêlo vénča vénec ti kraljev,
al brije piš nàj krog beráških lás,
ne gléda smèrt na část, ne lóči rev;
enáko gré beráč in králj k nji v vás.

8. Enáko táre krón demántno véz,
ženínov vénc, nevéstin šapel zlát;
na en kùp méče žêzlo, bergljic lés,
beraški plajš tìk na kraljev škerlát.

9. Edin' ga ne zadene smèrtna ost,
naj bo še bòlj napeta nje tetív;
kristjánstva blagodárni cvet — krepóst —
bo sáboj vzel mem smèrti mlàd in siv.

10. Tedej pomisli, ljúbček svetnih klám,
ki ceniš strást in rádosti razsàj:
de, vjet v goljúfne zánjke hudih zmám,
na prah le zídaš, kjer si stáviš ràj.

11. Naj bo v spomín danášnji ti pepél:
le bogoljúbu ptúj je gróba stràh,
de le krepóst mem smerti bódeš vzél,
kdàr strást in slást zdrobíla se bo v práh.

1846.

3. Enako nakljućje.

1. Kolikrat pač pevec pôje
tak okroglo in vesélo,
pa mu skrivna solza lije
dol' na lice obledélo.

2. In druhal, krog njega zbrana,
pesmi radostno posluša;
sej, kar serce mu ujéda,
nja britkosti ne okuša.

3. Tak prepeva v kletki slavec,
kdar od zunaj pomlad sije
in po berdih in ravninah
svobodo in radost lije.

4. Vse posluša njega petje,
ah, in vse je zveseljeno,
pa kar revež v pesem sklada,
serce ne umè nobeno.

5. Sej nobeno ne občuti
mirokradne prebritkósti,
ki jo spleta v svoje pesmi
miloslušljive sladósti.

6. Pevec-slavec, slavec-pevec
verstnika sta pač v težavi;
oj, da b'la bi na vse veke
tudi verstnika si v slavi!

1855.

74. France Malavašič. [1])

1. Sanje cesarja Rudolfa I.

1. Na Dunaji v poslópji mogóčniga cesarja
veselje s krepkim glasam v zlate strune vdarja
in s hvalo povzdiguje junakov hrabre déla,
ki Avstrija med svoje jih védno bóde štéla.

2. Lé cesar Rudolf milo prijatle pogleduje,
sercé se mu z britkostjo u persih razpokuje;
še enkrat zlato kupo na zdravje vsih povzdigne
ter blagovoljno rêče, ko pévcam molk pomigne:

3. „Junaško dal je zmago gospód nebés in zemlje,
ki kraljam krone kuje in kraljam krone jemlje;
spodobi se hvaléžnost za zmago mu skazati,
pa mertvim tudi bratam pomilovanje dati!"

4. In bile so beséde te sveto vsim povêlje,
v molitvi na kolénih puhté vsim vroče žêlje
v višave zdaj nebeške za véro, dom, cesarja,
za terdin mir dežêle, za dušo Otokarja.

---

[1]) *France Malavašič*, rojen v Ljubljani l. 1818., se je učil po dovršen-latinski šoli pravoslovja v Gradcu, a l. 1843. so ga zvabile Novice v Ljubljano in tem je bil od začetka do svoje smrti l. 1863. neumoren sotrudnik in po. močnik. Stopivši v zdravniško šolo, je postal ranocelnik in je bil za Metelkom od l. 1847. naprej prelagatelj vladnih postav in ukazov pri deželnem guberniju Malavašičevo delovanje je bilo plodovito in vsestransko. Zdaj je zložil kako prigodno pesem ali čestitko, zdaj pisal ocene in razprave o slovenskem slovstvu, zdaj zopet objavil kakšno povest, bodisi izvirno, bodisi poslovenjeno. Zlasti pridno je deloval na polju pripovednega slovstva. Poslovenil je več povestic *Krišt. Šmida*, *Zschokkejevo* povest *„Zlata vas"*, *„Stric Tomovo kočo"*, katero je spisala v angleščini Henrieta B. Stowe, in *„Oče naš"*. Med pesmimi imenujemo: *„Narlepši imena"* (Novice, 1843), *„Gospod, pri nas ostani"*, (Nov., 1846.) *„Sanje cesarja Rudolfa I."*; zadnjo pesem je zložil „v poslavljenje rojstniga godú Njih Veličastva, presvitliga cesarja Ferdinanda I., 19. dan maliga travna 1847". Snov te pesmi se nanaša na boj na Moravskem polju, kjer je bil češki kralj *Přemisel Otokar II.* dne 24. velikega srpana leta 1278. premagan in zoper voljo svojega nasprotnika cesarja Rudolfa I. umorjen. — Ob stoletnici Cojzovega rojstva (dne 23. listopada l. 1747.) je objavil pesem, v kateri poveličuje zasluge barona Žige Cojza za kranjsko deželo in slovensko slovstvo.

5. Ko polnoči odbíje, že v spanji vse počíva,
le cesar Rudolf sam še britké solzé prelíva;
sej rad bi dal cesarstvo, rad zgubil svojo zmago,
de bi le Otokarju spet vdihnil dušo drago.

6. In ko dremota perva očí mu solzne zvéže
in pervo sladko spanje na dušo se mu vléže,
mu zdí tako se živo, kralj Otokar de vstaja
in serčno kakor bratec desnico mu podaja.

7. Kot v jasni nôči luna se po obzórji zlije,
takó se u poslópji svitloba zdaj razvije
in kórov glasno pétje mu oznanuje hvalo,
de serce blago v sanjah se mu je radovalo.

8. In iz svitlobe jasne podóba Otokarja
prijazno se izsnuje in stópi pred cesarja,
v rokah 'ma vejco oljke, iz oljke venc na glavi
in z milim glasam sprave cesarju milo pravi:

9. „Gospod je s tabo, Rudolf, in on je večna slava!
Iz groba se povernem — pri tebi le je sprava!
Duh krepkih me naródov prebudil je iz spanja,
sladák pokóju duše kot rôsa pomladanja.

10. O vódi jih po póti, po kteri se pravíca
sprehaja večno terdna, nezmágana kraljíca;
in terdna bo v naródih ti v tvojih v vék podpóra,
de vsak naklep sovražni razkrušiti se mora.

11. In davno žé po tebi u časov skrivnim téku
bo v tém sedel poslópji u mira zlatim véku
vnuk moder in pravičen — naródov vsih veselje,
ki bo imel za blagor vsiga človeštva želje.

12. In ród bo tvoj Evropa še mnogo let častila,
ker védno le od njega se bo modrósti učíla.
Na, vejico te oljke, vse správe žlahtni kamen,
ohrani rodovini jo svoji — Amen! Amen!“

13. In v pokoj duh se spravljen spet Otokarja verne,
razšlè so se nad grobam njegovim megle černe;
stoglasnih korov petje napolni visočine:
„O blagor, blagor vnukam Rudolfa rodovine!“

1847.

2. V spomin barona Žiga Cojza.

1. Vém, de pomórje je vtihnilo
in vse valove svoje milo
zibalo na teržaški brég;
vém, de ogorje je gorénsko
se radovalo po slovénsko,
gromel de je v Bohinji jék:

2. ko blaga nam je rojenica,
vsih blagodušnih tovaršica,
poslala Žiga verliga,
res, de iz laške koreníne,
prijatla vunder domovíne
in pa sercá slovénskiga.

3. Zakaj vtihnilo je pomorje,
zakaj se radovalo ogorje,
de je gromel v Bohinji jék?
Odgovor da vam Terst, Gorénsko,
odgovorí vam vse Slovénsko,
odgovorí vam céli vék.

4. Kar mertvo je poprej ležalo,
kar večno bi pod zemljo spalo,
poklical Žiga je na dan.
De Vodnik in Kopitar sluje,
de Ind železo naše kuje —
to storil Žiga je poslan.

5. Zato se danes še pomorje
raduj, gorénsko ti ogorje
iz jekla njemu vence kuj;
ti pa, modríca domovíne,
zanesi med vse svoje síne
imé in s slavo ga osnuj!

1847.

75. Lovro Toman. [1]

Iz „Glasov domorodnih“. 1849.

1. Zagovor.

1. Zmiraj najde se še kteri,
ki prostost na vatle meri,
posvaruje skerbno me,
de pustim naj pesmice,
ki svobodo preslavitno
povzdigujejo očitno.

2. Bratic dragi, kaj začeti
serce hoče, kaj zapeti
vender druziga, kar zna,
kar življenja zgodba ga
le navdihje, ga prežari,
de poječe v strune vdari?

[1]) *Lovro Toman*, rojen l. 1827. v Kamni gorici na Gorenjskem, je obiskoval prve in srednje šole v Ljubljani in se je učil pravoslovja na Dunaju in v Gradcu. Sprva je bil odvetnik v Radovljici, potem v Ljubljani, kjer je bil tajnik kupčijske in trgovske zbornice in predsednik „Matice Slovenske“, katero so bili zlasti po njegovem prizadevanju ustanovili leta 1863., ter je deloval kot deželni in državni poslanec. Umrl je l. 1870. v Rodaunu blizu Dunaja, pokopan pa je v Kamni gorici.

Toman je začel že l. 1847. zlagati pesmi. Prva njegova pesem, ki je prišla v Novicah na svetlo, opeva *„prostost“* (Súžen biti je strašnó!) in znači takorekoč vsa Tomanovo poezijo. Toman je pesnik svoje dobe, leta 1848., ko

3. Alj zamorem zamolčati,
mertvo v sebi zakopati,
kar se silno prebudi,
kar mi vnema žarno kri,
kar požgati serce hoče,
serce mlado, živovroče?

4. Glej, kot morje se vzdiguje,
na ostrove vale bljuje,
kviško rase njega plan;
ti pogon je čudni znan
rasti vodniga obzira,
kaj ga zbuja, kaj navira?

5. To morbiti lune mile
čudne so moči storile,
de vodá nakupni liv
se prebuja v brezdnu živ.
Alj so vednosti ti dane,
zjasniti moči neznane?

6. Glej, natok nehavši mine,
v brezdna temne globočine
hitro val polega zdej
se v obmerje morskih mej;
tolažiti kaj sirove
more spenjene valove?

7. Kadar pride čas rasenja,
kadar pride čas padenja,
vzdigne se in pade val,
nikdar moči ni obstal,
moči vse prebudni zgorni,
moči stvarniku pokorni.

8. Večni serce mi podaril,
v njem je pesmice ustvaril
in naročil on je sam
mojim serčnim pesmicam,
de svobodo preslavitno
naj vzdigujejo očitno.

2. Tri rožice.

1. Mati lepa, mladi mati,
sprehajaje se po trati,
plete kite venčike:
mali sinček, sinček zali
krasne kite, vence hvali,
za-nje terga rožice.

2. „Pleti meni tudi kite,
vence z zalih rož povite,
o predraga matica!“
Tak veselo sinček prosi,
zbira rožce, vkup jih nosi,
kar narlepših le zazna.

3. „Gledaj, gledaj, ah! rudeče,
žarnojasne in goreče,
glej cvetlice, mati glej!
Svitle ko zlate kresnice,
žarne ko neba zvezdice,
kak se zovejo, povej!“

4. „Sinček, rožce te rudeče,
žarnojasne in goreče
maki so zarudeni;
tak ljubezen v sercu vneta
mora biti tvoja sveta
za domače vse reči!“

---

se je vse gibalo in klicalo po „svobodi“. Njegove pesmi so polne domoljubnega ognja in so v tisti dobi ogrevale srca Slovencem. Svoje domoljubne pesmi je zbral in izdal l. 1849. v Ljubljani pod naslovom *„Glasi domorodni“*. Nekatere Tomanove pesmi so se po milih napevih zeló priljubile in se še dandanes pojó. Toman je poleg nekaterih štajerskih Slovencev ustanovnik „Slovenske Matice“ (l. 1863).

5. Sinček skoči, krog pogleda,
kar mu kroglovita, bleda
zabliši cvetličica.
„Mati ljuba, vidiš te-le,
bolj ko merzli snežec bele,
krila tak nedolžniga?“

6. „Sinček mali, rožce te-le,
bolj ko merzli snežec bele,
imenujejo se slak.
Tvoje serce ptuje zlobe,
ptuje želje in hudobe
mora biti čisto tak!“

7. Rožce druge krog išeči,
od veselja hrepeneči
sinček k materi hití:
„Ko nebesa večne slave,
mati, glej cvetlice plave,
lepših, oj, gotovo ní.“

8. „Ko nebesa večne slave,
te cvetlice čisto plave
lepe so plavičice.
Kakor zvezde neba cesti,
moraš biti vedno zvesti,
vreden sin Slovenije!“

9. Serčno reče, rožce zveže,
sinku jih na serce vleže,
jasno vzdigne mili glas:
„Mali sinček, sinček zali,
zvesto ljubi, zvesto hvali
rožce te, življenja čas!

10. V žitu zvesto vkup rasejo,
z njim objete, z njim padejo,
kadar serp odseka jih;
tih zato vzemite znakov,
kar vas serčnih je junakov,
na Slovenskim rojenih.

11. In ko vlečejo težave
se brez mira, se brez sprave
nad preljubo materjo,
z njo junaško se deržite,
jo rešite, z njo padite,
ak zapusti jo nebo!“

12. Serčni govor sinka vname,
besediti vneto jame:
„Mati, ljuba matica,
rožce bodo povenele,
alj za vek so želje vnele,
slavne želje v dnu serca!“

3. Človek brez rodoljubja.

1. Kar drevo brez zalga cvetja,
brez klasovja lepo žito;
kar je ladja brez zavetja
gnana v jezero serdito;

2. kar planjava je pobita
od vremena, toče sile;
kar je dan brez sonca svita,
kar je noč brez lune mile;

3. kar polja brez rož cvetečih,
brez snega narviši gore;
kar devica brez rudečih
lic, čistosti jasne zore;

4. kar podložni brez povelja,
brez očeta so sinovi;
kar nebesa brez veselja,
brez vladarja vsi svetovi:

5. oj, to človek brez iskrene
je ljubezni domovine,
ki, če žalost jo zadene,
zapusti jo, de pogine;

6. jo izdaja, zaničuje,
le za ptujstvo moč potrosi;
ki ni vreden, de varuje,
de ga v sebi dalj še nosi.

4. Moje pesmice.

1. Kdor bere moje pesmice,
naj misli, de so rožice,
ki bodo lepši razcvetele,
od sebe slajši duh puhtele,
ko gnale bodo cvetnice.

2. Kdor bere moje pesmice,
naj misli, de so tičice,
ki bodo viši gor zletele,
ki bodo krasneji imele
in urniši perutice.

3. Kdor bere moje pesmice,
naj misli, de so kapljice,
ki bodo vkupej zašumele,
naprej, naprej ko val hitele,
ko zderejo zaturnice.

4. Kdor bere moje pesmice,
naj misli, de so iskrice,
ki so se v mladim sercu vnele
in bodo žarneji gorele,
ko vplamijo jih sapice.

5. Kdor bere moje pesmice,
naj misli, de so samčice
zaperte skoraj ovenéle,
ker revce niso sméle
zapeti 'z skrivne izbice.

6. Kdor sliši moje pesmice,
naj misli, de so strunice,
ki bodo vedno glasno péle
čast, slavo materne deželе,
Slovenje, drage ljubice.

76. Hicinger, Trstenjak, Ravnikar-Požencan.

Peter Hicinger, rojen v Tržiču l. 1812., se je šolal v Novem mestu in Ljubljani, postal leta 1835. duhovnik ter bil od leta 1859. župnik, dekan in šolski nadzornik v Postojni, kjer je umrl l. 1867. Hicinger je bil vsestransko izobražen pisatelj slovenski, kakor njegov vrstnik *Davorin Trstenjak* (1817—1890) na Štajerskem. Obadva sta razpravljala o jezikoznanstvu, zgodovini in starinoslovju slovanskem, drug drugega navdušujoč in dopolnjujoč. Med tem pa, ko se je Hicinger pečal bolj s cerkveno zgodovino slovenskih dežel, je segal Trstenjak rajši nazaj v slovansko in slovensko prazgodovino ter dokazoval, da so Slovenci že pred Kristovim rojstvom bivali v sedanjih pokrajinah. To trditev je izkušal Trstenjak dokazati s pomočjo laškega beneškega narečja, v katerem se nahaja mnogo besed slovanskega izvira; spisal je več obširnih jezikoslovnih razprav o „slovanskih elementih v venetščini“. Nadalje se je Trstenjak mnogo bavil s slovenskim bajeslovjem, razlagajoč, kakor nemški učenjak Jakob Grimm, slovenske narodne pravljice in pesmi bajeslovne vsebine. Po vseh tedaj izhajajočih časopisih nahajamo mnogo Hicingerjevih in Trstenjakovih razprav. Sevéda te razprave niso brez hib in večjih napak, toda temu se ne čudi, kdor po-

misli, da sta bila obadva samouka in sta brez prave znanstvene metode preiskovala najtežja vprašanja na jezikoznanskem, zgodovinskem in starinoslovnem polju.

Razen tega se odlikujeta oba v leposlovju, Hicinger kot pesnik, Trstenjak kot pisatelj dovtipnih povesti. Po raznih časopisih, zlasti po Novicah, je mnogo Hicingerjevih pesmic; vseh vkup bi jih lahko našteli blizu poldrugo stotino, med temi mnogo narodnih, katere je sam zapisal in potém izdal v predelani obliki. Trstenjak pa slovi kot prvi slovenski pisatelj humorist pod imenom *Vicko Dragan*, čigar humoreske in povestice so se zeló priljubile. V mladih letih je zlagal tudi pesmi; med temi je obče znana „Zvezda“ (Tam za goro zvezda sveti, oj, kak jasno se blešči!), ki jo je zložil dijak še leta 1837. v Gradcu. Ondi je občeval s svojima bližnjima rojakoma, *Stankom Vrazom* in *Francetom Miklošičem*, se navdušil za ilirski pokret ter sodeloval pri „Danici ilirski“.

Kot tretji se jima druži *Matija Ravnikar-Poženčan*, (rojen l. 1802. v Poženku, v vasi cerkljanske duhovnije na Gorenjskem), ki je bil tudi duhovnik in župnik na kmetih kakor prejšnja dva. Umrl je v Predosljih na Gorenjskem l. 1864. Na latinskih šolah v Ljubljani so ga navdušili Vodnik, Ravnikar, J. Zupan in Metelko za slovenščino in zgodaj se je že poskušal v slovenskih pesmicah. Pozneje se je pečal zlasti z narodnim pesništvom. Nabiral je marljivo narodne pesmi; iz njegove zbirke jih je več v Vrazovi knjigi iz leta 1839, a v Korytkovi zbirki narodnih pesmi (I—V. zv. 1839—1844) jih je vsaj petina, katere je nabral Ravnikar. Ilirski pokret je bil tudi njega navdušil kakor druge njegove vrstnike, na pr. Vraza, Trstenjaka, Jarnika, Matija Majárja, Jurija Kobeta, Žemljo itd., in Poženčan je tudi sodeloval pri „Danici ilirski“. Ko pa so po prizadevanju nadvojvode Ivana začele l. 1843. izhajati „Novice“, je stopil v krog njenih pisateljev. V Novicah je objavljal sprva razne pesmi, jim spisal včasi kak zgodovinski sestavek, razglasil kako narodno pesem ali ljudsko pripovedko (Peter Klepec, Lukec Kljukec, Škratelj), naposled pa se je posvetil zgolj slovenski zgodovini in starinoslovstvu. Tu pa razpravlja vprašanja, kakor: Odkod so prišli Slovani v svoje sedanje kraje? Kdo so Skythae

ali Skuti? O začetku imen Ljubljana in Laibach itd. Zdaj piše o „sobotki, kupalu in kresu“, potém o rojenicah in o slovenski Šimbilji, a vmes še zlaga pesem za pesmijo, med katerimi imenujemo tukaj njegovo znamenito „Kralj-Matjažev sel“.

77. Peter Hicinger.

a) Pesmi.

1. V spomín sv. Cirila in Metoda.

Kdo sta častíta možá? — Je podoba ko Grecije mnihov.
Ino pa vajno blagó? — Bukve helenske so skór.
„Klicali naju,“ povésta, „so knezi slovenski; nesêva
véro, pa knjige sveté, kakor umévne so jim.“
Draga sta brata, Ciril pa Metodi! Kakó zaželéli
vaju Slovéni so žé, slíšati božji podúk.
O pač kmalo prišla sta tjè do meje Slovénje,
jela cvetéti lepó véra je Kristusova.
Zaliga sadeža rast pa vihár polnočni zatáre;
kjer zgol ptujci deró, ptuj je še daljni Slovén.
Zdaj med ljudstvo novó zasejáti besedo nebéško,
pride sem Italiján, blíža se tudi Bavár.
Ali po rodu le-téh ni jezik, uméti ne more
láhko Slovén besedí, vnet za resnico pa je.
Vama neznana pa ni govoríca, preblaga Slovéna,
glas mu je vajnih ust kot materínski sladák.
Zbrati za vama hití pod znaminje križa se narod,
sréčno nebéški si mir v vajnimu vodstvu dobí.
Z glasi domačmi Bogú čast dáje ko Grék pa Latinic;
kar razodèl je Gospód, bêre po svoje celó.
Če za viši edinost tù Slovén se k latinšini druži,
on ne pozabi nikdar, kar se po vama je učíl.
Sveta možá, še prosíta za rod, ki sta kdaj ga vodíla,
v njem duh vére de bo védno nezmagan ostàl.

1847.

2. Novo in staro.

1. Dan se za dnevom
dalje pomika,
leto za letom
lahno poteka.

2. Staro odstopa,
stvari se novo,
vendar se vrača
vedno še staro.

3. Svetlo zdaj sije
solnčice mladim,
gorko pred grelo
glave je sivčkom.

4. Kmetič poskuša
kmetvati bolje
manj si ni vmišljal
modri Egipčan.

5. Stavbe prostrane
stavi umetnik,
gleda pa v zglede
glavnega Rima.

6. Mnogo spreminja
mestnik obleko,
staro pa suknjo
samo prevrača.

7. Celo že citre
cene so nove,
pesnik še poje
pesme s Homerjem.

8. Slikar tù stvari
slavno podobo,
zad se ozira
zmiraj v Apela.

9. Naj pa kdo najde
novega res kaj,
pot mu napravlja
prednikov delo.

10. Svoja naj slava
staremu bode,
nič se ne znižaj
novega vrednost!

1854.

b) Začetki krščanstva pri novih slovenskih naselnikih.

V nastopu sedmega stoletja so novi slovenski naselniki že po vsi Panoniji, po Noriku in po delih Istrije in Venecije bili razširjeni. Po njih se je nekdanji sredozemeljski Norik imenoval Slavinija ali Slovenija, tudi Karantan ali Korotan, prejšnja posavska Panonija se je zvala Slovenska stran, Karniola pa se je glasila Krajna in namesti stare Karnije je nastopila Furlanija. Slovenci so bili Avarom podložni mnogo let, dokler njihovega jarma niso mogli več prenašati; hrabri Samo se jim je ponudil za vojvoda krog leta 624. ter jih je oprostil težke sužnosti. Skozi 36 let jih je srečno vladal, branil tudi pred močnimi Franki ter zmagal njih napad; pa po njegovi smerti so si Avari zopet moči povzeli in so bolj ali manj nadlegovali Slovence.

Zoper Avare in njihove stiske je pozneje krog leta 750. korotanski vojvoda Borut poklical Bavarce v pomoč, s tem pa je tistim in posredoma Frankom prišel v pokoršino. Karol Veliki, frankonski kralj, si je leta 774. z Longobardijo vred popolnoma osvojil tudi Furlanijo, leta 777. z Bavarijo vred Korotan, leta 789. pa Krajno in Istrijo in leta 799. po osem-

letni vojski vso Panonijo ali Avarijo. Tako je bila s koncem osmega stoletja vsa slovenska zemlja v oblasti Frankov.

Za nove neverske naseljence na slovenski zemlji so bili kristijani, ki so se od poprej še ondi obderžali, nekakošen kvas, kterega se je časoma vse ljudstvo navzelo in tako božjemu kraljestvu pridružilo. Za južno stran je bila akvilejska cerkev, čeravno po razcepljenji bolj ob moč djana, vender zmiraj kakor svetilo na viharnem morji; po soedinjenji z rimsko cerkvijo pa so ondašnji patriarhi tudi bolj krepko začeli delati za popolno zmago keršanstva zlasti na južni strani dereče Drave . . .

Kar je slovenske zemlje na severni strani dereče Drave, ondi je bilo za ponovljanje ali vpeljevanje keršanske vere toliko težje, kolikor huje so Avari svojo divjo silo razprostirali. V starem Lavreaku (ob Donavi), odkodar bi bila luč s. evangelija utegnila svetiti čez noriške hribe, škofje niso imeli varnega mesta.

Vendar zdaj je pa drugo mesto tehtno postalo za spreobernitev slovenskega naroda v severni strani, namreč Solni grad, ki ga je s. Rupert, poprej škof v Vormaciji poleg Rajne, pozidal iz razvalin stare Juvavije . . .

V tistih dneh je bil s. Virgili škof v Solnem gradu; tega je čez nekaj časa prosil korotanski vojvoda, naj bi obiskal njegovo ljudstvo in tisto v veri bolj poterdil. Ker je apostolski mož sam drugod imel opravilo, je poslal svojega podškofa s. Modesta in z njim več mašnikov na Korotansko; tedaj so bile na mnogih krajih cerkve posvečene in duhovni pastirji postavljeni, zlasti pri Gospej sveti na mestu starega Virunа, v Liburniji ali nekdanji Tiburniji v gornji podravski dolini in v Undrimah v gornji pomurski dolini. Po smerti s. Modesta je bil v Korotansko poslan mašnik Latin in za tistim drugi mašniki; pa večkrat se je med narodom vzdignil upor zoper sveto vero in oznanovavci s. evangelija so mogli bežati. Celo huda vstaja je bila po smerti vojvoda Ketimara, tako da več let ni bilo nobenega mašnika v deželi. Ko je novi vojvoda Valduh leta 769. ljudstvo nekoliko pomiril, je s. Virgili zopet poslal mašnika Hajmona in za tem še druge duhovne pastirje na korotansko zemljo; tako se je keršanska vera časoma dobro vter-

dila med ondašnjimi Slovenci. Med tem pa je sv. Virgili sam na drugi strani se trudil za razširjenje Kristusove cerkve; prehodil je kraje na severni strani Visokih Turov do panonske meje, kjer se je takrat tudi mnogo Slovencev nahajalo, in je oznanoval nebeške resnice. Po njegovem nasvetu je bavarski vojvoda Tasilon leta 777. vstanovil Kremiški samostan blizo nekdanjega Lavreaka, da bi keršanska vera v tistih straneh imela boljšo podslombo; razun druzega je dal temu samostanu več slovenskih družin v last.[1]) Ravno ta vojvoda je že poprej leta 770. Atonu, šarniškemu opatu, daroval in verh tega Aribonu, frizinškemu škofu, izročil kraj Indijo ali nekdanji Agunt v Pustriški dolini, in sicer iz tega namena, da bi evangeljski oznanovavci odtod neverni slovenski narod na pot resnice vodili. Tako je Slovencem tudi ondi, kjer so najdalje segali v severji in zahodu, se odperl pristop v keršansko cerkev.

Vender ta čas je izhodna stran še pod jarmom grozovitih Avarov zdihovala in apostolskim možem je bila ondi pot zaperta za oznanovanje s. evangelija. Zmaga čez ta divji narod, pri kteri so Frankom tudi zahodni Slovenci pomagali, je proti koncu osmega stoletja tudi ondašnji revni stan na boljše obernila. Takrat je Arnonu, ki je bil leta 785. za s. Virgilijem kot nadškof prišel v pastirstvo solnograške cerkve, Karol Veliki sporočil, naj ljudstvo v nekdanji Panoniji med Dravo, Rabo in Donavo oskerbuje z naukom in cerkvenim opravilom. Tedaj je

[1]) Listina, v kateri daruje Tasilo II. posestva novoustanovljenemu samostanu *Kremsmünstru*, je za nas tem bolj zanimiva, ker nahajamo v njej najstarejše poznamenovanje slovanskega *župana*. Ne daleč od mesta Steyr na Gornjem Avstrijskem je daroval Tasilo kremsmünstrskemu samostanu med drugim tudi „*decaniam* (= territorium) *Sclavorum* cum opere fiscali seu tributo iusto, quod nobis antea persolvi consueverant, hos omnes praedictos Sclavos, quos sub illos actores (= Vogt) sunt, qui vocantur Taliub et Sparuna, quos infra terminum manent, que coniuravit ille *iopan* (= župan), qui vocatur Physso“, in potem: „totum et integrum ad eum tradimus locum et *triginta* Sclavos ad Todicha cum opere fiscali seu tributo iusto“.

Sicer pa nahajamo še le v 10. stoletju pri pisatelju *Konštantinu Ponfirogenetu* nekaj podatkov o županih, katere je zasledil pri Hrvatih. O njih poroča takó-le: „Principes vero hae gentes non habent, *praeter zupanos* senes quem admodum etiam reliqui Slavorum populi“, t. j. poglavarjev pa nimajo ta ljudstva, razen starih županov, kakor tudi drugi narodi slovanski.

pobožni nadškof leta 798. potoval v slovenske strani, je v veri poterdoval ljudstvo, posvečeval cerkve in odločeval mašnike; tako se je ondi pokazalo veliko koristi. Da bi se pa duhovno pastirstvo med slovenskim narodom bolje opravljalo, je bil Teodorik za podškofa postavljen; izročena mu je bila vsa korotanska zemlja in vse pokrajne na severni strani reke Drave do njenega iztoka v Donavo. Ker so pa poprej ne samo v južni, temuč tudi v severni podravski strani akvilejski višji pastirji imeli višjo cerkveno oblast, se je zategavoljo patriarh Urs pritožil zoper nadškofa Arnona, ta pa se je zavračeval na odločbe papežev Caharija, Štefana in Pavla; tedaj je cesar Karol pravdo leta 811. tako razločil, naj Drava mejo dela med akvilejsko in solnograško cerkvijo. Ko je pozneje patriarh Maksenci o ravno tej reči delal nove ugovore, je cesar Ludovik leta 820. poterdil poprejšnjo razločbo in tako je ostalo do novejših časov . . .

Hvala zavoljo apostolskega djanja med Slovenci pa gre še deloma frizinškim škofom iz Bavarskega. Tisti so namreč memo Indije ali Intihe v Pustriški dolini pozneje v devetem stoletji razun druzih posest še dobili cerkev Marije device na Otoku, s. Petra pri Liburniji, v Pusarnici in na Gornji Beli v Korotanu; in njim ni bila skerb samo za množenje časnega, marveč tudi za dušni blagor ljudstva. Ravno v arhivu frizinške cerkve so se našli najstarji spominki slovenskega jezika, namreč daljša in krajša očitna spoved in cerkven govor; po vseh znamnjih se razodeva, da so ti spominki že iz devetega in desetega stoletja, ali iz dni frizinških škofov Hitona od leta 811., Anona od leta 855., Valdona od leta 889. in dalje Abrahama, kteremu je bila leta 974. darovana Loka na Krajnskem . . .

Po takem načinu je bilo keršanstvo med slovenskim narodom tastran in unstran Drave o polovici devetega stoletja že na vse strani obilno zasajeno; neverstvo in malikovanje je bilo odpravljeno. Vender spreobernjenci še niso bili toliko vterjeni v veri, ker oznanovavci s. evangelija, zlasti nemški, dostikrat niso dostojno razumeli njih jezika; v dušnih potrebah se ravno zategavoljo niso mogli lahko posvetovati s svojimi duhovnimi pastirji. Tedaj se lahko sodi, koliko si je ljudstvo želelo tacih

učenikov, kteri so mu znali v domačem jeziku govoriti; ta želja je posebno obveljala unstran Drave v nekdanji Panoniji, kamor so mašniki iz Bavarskega najbolj dohajali. Tu sta prav po višjem naklepu dva brata prišla hrepenečemu ljudstvu na pomoč, namreč ss. Ciril in Metod. Zlati Vek 1863.[1])

78. France Svetličič. [2])

1. Vprašanje.

1. Po suhim produ kupec milo gleda,
ko z ljutim morjem ladja se vojskuje;
po soncu noč in dan jetník zdihuje,
ki ne najde v ječi njega sleda.

2. Vesel pozdravi romar dom soseda,
zad kteriga se mu njegov vzdiguje;
sladkost počitka kmet si obetuje,
ko se budí na nebu zvezdic čeda.

3. Zakaj človeka merzel pot oblije,
ko čuti, de bo kmalo ura bila,
ki ga popelje v večno domovino,

4. kjer ni vročine, burja kjer ne brije,
kjer bolnim sercam têče vir zdravila,
počitik trudnimu bo dan v lastino?

1847.

[1]) „Zlati Vek ali Spominica na čast ss. Hermagoru iu Fortunatu, sv. Nikolaju in ss. Cirilu in Metodu". Založili in na svetlo dali dr. A. Čebašek, L. Jeran, A. Lésar, J. Marn in dr. L. Vončina. V Ljubljani, 1863. — Tako se glasi naslov knjige, s katero so Slovenci proslavili tisočletnico slovanskih blagovestnikov sv. Cirila in Metoda, 1800 letni god. sv. Mohorja in Fortunata, ki sta razširjala v prvem veku po Kristu kristjansko vero med Slovenci, in štiristoletnico sv. Nikolaja, pod čigar varstvom je bila ustanovljena ljubljanska škofija.

[2]) *France Svetličič* zavzema jako važno mesto v krogu Noviških pesnikov. Rojen v Spodnji Idriji l. 1814., je dovršil latinske in bogoslovne nauke v Ljubljani, kjer ga je učil Metelko slovenščine. Služil je za kaplana in župnika po raznih krajih na Kranjskem, od l. 1878. je bival v pokoju na Razdrtem in potem v Ljubljani, kjer je umrl l. 1881. Svoje pesmi je začel priobčevati l. 1846. v Novicah in od tedaj je pesnikoval do svoje smrti; zadnjo pesem „Slovenski junak" je zložil l. 1880.

2. Minljivost.

1. Ko spred pene pena zgine,
ura uri se ugane,
dan za dnevam v nôči mine,
teden memo tedna plane.

2. Mesci, leta ko valovi
v pretečenost se dervijo;
čas pomigne in rodovi
ko dim v zraku se zgubijo.

3. In kar rod za rodam dela,
čas natihoma podira;
mest posutih versta cela
ti resnico to podpira.

4. Akoravno pa terdnjave
zidane se razvalijo
in gor plešastih višave
strel in mraza se drobijo,

5. vunder, človek, list na veji,
misliš vekomaj živeti,
biti vedno visokeji
ino nikdar persteneti.

6. Tode, alj prek misli té-le
čas odmérjen ne potêče?
Ali smert ti veke céle:
„Idi z mano!“ ne porêče?

1852.

3. Življenje.

1. Stojé pri morji, gledal sim valove,
ki težko ladjo kakor list so gnali
pred sabo in jo sem ter tje metali,
kot méče kmet omlačene snopove;

2. sim vidil, kak spodjedene bregove
spod nog so spotama mi požírali,
da bi mornarjem trudnim izkopali
tik brega zaželjeniga grobove.

3. In nekaj mi je djalo: Čas življenja
je pot čez morje ljuto, valovito,
ki utopljenih ni in ne bo sito.

4. Po njem ne hodi nihče brez terpljenja,
ker vsim, ki išejo zavetja sreče
na njem, sovražna sapa proti vleče.

1852.

Novice kakor Slovenski Glasnik so se ponašali z njegovimi pesmimi; Bleiweis sam je stavil Svetličiča v prvo vrsto slovenskih pesnikov zaradi pesniške vsebine in vnanje oblike njegovih proizvodov. V svojih pesmih se čestokrat ozira na slovensko zgodovino, na domače kraje in domače življenje, v obliki in jeziku pa srečno posnema Prešerna in narodne pesmi; zatorej so se njega pesmi omilile njegovim vrstnikom in bodo ohranile stalno vrednost v našem slovstvu.

4. Čudno jezero.

1. V deželi daljni, kjer izhaja
rumeno solnce zad gore,
ko se pri nas za goro maja,
za čudno jezero se ve.

2. Na dnu njegovem, ak ne dije
nad njim nobena sapica,
se kraj tak krasen ti odkrije,
da zemlja nima lepšega.

3. Gorice z doli se verstijo,
dobrave senčne s travniki,
sadú drevesa se šibijo,
cvetlic nagledati se ni.

4. Ak pa pozabiš, kak globoko
so te cvetlice pod vodo,
in stegneš derzno svojo roko,
da bi utergal njih enó:

5. ko trenil bi z očmí, ti zgine,
je vsa podvodna krasnost preč
in spod skaljene globočine
se dno ne dá ugledat' več.

6. Kot krije voda ta dno krasno,
ki raju skor enak je svet,
zagrinja meni dobo jasno
mladosti mrak preteklih let.

7. Skoz njega gledam tje v ravnino,
ki sem otrok po njej skakljal,
tje v trato, hribec, breg, melino,
kjer sem z otroci se igral;

8. tje v senožeti, tje v steržine,
kjer sem kadaj cvetlice bral
in branjo truden brez blazine
na golih tleh sladko zaspal.

9. Ak pa želim si omladeti,
želim si biti spet otrok
in vidim, da mi preleteti
prepada ni — je prešírok:

10. se jame redki mrak gostiti,
se dela megla pred očmí
in srečnih krajev razločiti
mi tame več mogoče ni.

1857.

5. Zgubljena zvezda.

1. Otrok z nočjó sem hodil v travo
sedet in gledat na zvezdé,
ki šle so na nebá planjavo,
kot čeda ovc na pašo gré.

2. Prijazno vsaka je sijala,
pa ene le sem bil vesél,
le ena mi je tak migljala,
da za njo sem se ves unél.

3. Zamaknjen v njene žarke mile
prečul sem marsiktero noč,
ji tožil serca britke sile
in zvedil nje hladivno moč.

4. Al en večér so mi oblaki
prevlekli višnjevo nebó
in več nočí po zvezdi vsaki
in tudi moji je biló.

5. Nebo se je sicer vjasnílo,
sijale zopet so zvezdé,
le moje viditi ni bilo,
če še tak gledal sem po njé.

6. Serca britkost utolažiti
me v ptuje kraje gnalo je,
pa želj, zgubljeno zaslediti,
mi dano ni znebiti se.

7. Prehodil sem kaj polj širocih,
samotnih dolov, mest, vasí,
planin zelenih, gor visocih,
nikjer je zaslediti ni.

8. Al so očí mi oslabele,
al ona je ugásnila?
Povejte, zvezde mi vesele,
da mine me britkost sercá!

1857.

6. Pot skozi življenje.

1. Kot val za valom po potoku šine,
otrôku, kedar sit igrač se vleže
v naročje materi, ki ga pristreže,
za uro ura, dan za dnevom zgine.

2. Mladenča srečna jasnost kmalo mine,
ker zdajci mu življenje rane reže;
prijatel mu je, ki mu jih obeže
in ga uči terpeti spečenine.

3. Mož skerbni vihtam krepko v bran se stavi
in varje zlega rod svoj in družino,
kot lipa cvetke, ki pod njo so v travi.

4. Vesel, da je prenesel let vročino,
ozira v grob se starček beloglavi,
ko trudno solnce v morja globočino.

1861.

7. Hrušica.

1. Kedar solnce teka trudno
v sinje morje se topí
in njegov poslednji žarek
z mračnih hribov se gubí,
grem pod lipo, se usedem
in strmim v daljavo tje,
kjer čez Hrušico visoko
stara cesta vije se.

2. Noč zagrne zemlji lice,
glasne pevke vtihnejo,
hladne sape se igrajo
v gostem listji nad menó,
šumotljanje njih me vabi
trudne stisniti očí,
duh zamišljen v čase davne
pa budeti me velí.

3. Zdaj prisije luna čista,
zvezd obdana, na vrhé,
mi razsveti temne klance,
ki krivijo se v dolé;
ino jasno ko po dnevu
vidim čudne potnike
truditi po njih na goro
ino ž nje v nižave se.

4. Vidim hrabre Galijane,
ki jih pelje Belovez,
vodja skušen, v južne kraje
po preseku ozkem čez.
Vidim čete krvosrdne,
ki jih goni mnogo let
Rim ošabni, plena hlepni,
v jutrov in polnočni svet.

5. Vidim vojsko hoje sito,
ki iz sremskih mest zidin
žene jo nad Gordijana
nepošteni Maksimin.
Vidim trume bojoslavne,
ki derejo ko vihár,
kamor stopati velí jim
Teodozi, verni car.

6. Vidim Gote črnomorske,
ki se selijo v zaton,
da pred njih krdeli trese
se mogočni Stilikon.
Vidim Hune grozovite,
ki drví jih prek gorá
spred Emone tjè nad Oglej
šiba božja, Atila.

7. Vidim silne Longobarde,
ki s pogorja se valé
tje v ravnotno Furlanijo,
dol' na Padove bregé.
Vidim divjih Ogrov roje,
ki iz Tisinih ravnin
dirjajo v skok nad Hugóna
mim pavijskih podrtin.

8. Vidim Turke krvoločne,
ki pokupoma ležé
pokončani v trdem boji
na planoti vštric cesté.
Vidim cenjene junake,
ki vriskáje tečejo
zvršit pravdo z Benečani
pred Gradiško stiskano.

9. Gost oblak zakrije luno,
potnikov ne vidim več,
mislim, da stoletne svade
je končal krvavi meč;
al bobnjenje in rožljanje,
ki ga čuje spet uhó,
mi je porok, da narodi
nad narode vnovič vró.

10. Hrup poneha, dan zazná se,
zlato solnce približčí
in veselo pevka vsaka
svojo pesem žvrgolí.
O da bi jim njih veselja
ne kalil prihodnji čas,
da bi nikdar jih ne glušil
bojne trombe jari glas!

1864.

79. Miha Vernè.

Čudo človeškega glasa.

Človeški glas je eden narvečih čudodel stvarnikovih. Naprava njegova je tako čudovita, da je vredna, da jo premišljuje vsakdo.

Odkod nek pride, da si v stanu glas od sebe dati? To dela naprava tvojega gerla. Majhen predor, ki v sapnik pelje, dela glas, ko se zrak naglo po njem požene. Sapnik je iz okroglih hrustancev, ki so s kožo med seboj zvezani. Na svojem predoru ima pokrovček, ki se odprè, da zraku, ki se ima iz te cevi pahniti, pot napravi. Odpira pa se bolj ali manj, kakor je treba, da se glasovi ali zvuki glasa spremené in pomnožé; in se zaprè, kadar požiramo, da jéd, ki čez-nj skoz požiravnik v želodec derčí, v sapnik ne more. Skušnja učí, da človeški glas lahko dvanajst polnih glasov ali zvukov daja. Po ti različnosti mora tudi sapnik v dvanajstero enacih delov razdeljen biti. In ker ste straní precepljenega sapnika nek za deseti del pavca saksebi, se dá iz tega zrajtati, da glas lahko razdelí polni zvuk v sto druzih in da je človek v stanu 2400 različnih glasov od sebe dati, ki jih uho še razloči.

Al po ti, dasiravno čudopolni napravi smo še malo pred živaljo. V tem še le se pokaže prednost človeka, da zrak lahko

tako stiskamo in svoj glas tako vpodobljamo, da s tem čerke in besede izrekujemo. K temu pomagajo nebó, zobje in ustnice.

Zanimivo je razne glasnice premišljevati, ki jih usta popolnoma priprosto izrekujejo. Ko se čerka *a* izreče, je zvuk ali glas vès drugačen, ko kadar se čerke *e* ali *o* ali *i* ali *u* izrekvajo, čeravno pri vsih v enacem naglasu ostanemo. Uzrok te različnosti je nezapopadljiva skrivnost narave. Da se te razne čerke izrečejo, je treba ustno votlino razno vpodobiti. In k temu so naše usta pred usti vsih žival posebno napravljena. Celò nekteri ptiči, ki se naučé človeški glas posnemati, niso nikdar v stanu raznih glasnic popolnoma razločno izreči. Zato je njih posnemanje v tem obziru sila nepopolno. Soglasnice izrekovati nam pomagajo trije telesni udje: ustnice, jezik in nebó. Pa tudi nosa je k temu močno treba. Če se zatisne, ni moč nekterih čerk izreči, ali saj ne razločno in razumljivo. Očiten dokaz čudovite naprave naših ust, po kteri smo v stanu besede izrekovati, je brez dvoma tudi to, da se človeški umetnosti še ni poneslo, človeški glas s kakošno strogo ali mašino do dobrega posnemati. Petje se posnema, toda brez vsega včlenovanja zvukov in brez vsega razločka raznih glasnic. V mnozih orglah je neka pišal, ki ji „človeški glas“ pravijo. Al navadno daja le zvuke, ki se glasnicam *ai* ali *ae* bližajo. In vsa človeška umetnost ni v stanu, ene same besede človeškega glasa ponoviti.

Je tedaj neprecenljivo dobro glas človeški. Kako žalostna bi bila človeška tovaršija na svetu, kako malo sreče bi vživalo človeško družtvo, ako bi ljudjé darú ne imeli, si svoje misli vzajemno razodevati in skrivnosti svojega serca prijatlom zaupovati! Kako žalostna bi bila tvoja osoda, prijatel moj, ako bi med tacimi reveži bil, ki so nemi (mutasti) rojeni! Novice 1854.

80. Levstik, Jenko, Jurčič, Stritar.

France Levstik se je porodil v Spod. Retjah pri Vélikih Laščah na Dolenjskem l. 1831.; latinske šole brez mature je dovršil na ljubljanski gimnaziji ter stopil v nemški red v Olomucu, katerega pa je moral kmalu zapustiti vsled svojih *„Pesmi“*,

ki jih je bil izdal v Ljubljani leta 1854. Brez gmotnih pripomočkov ni mogel nadaljevati vseučiliščnih naukov ter je služil za domačega učitelja in odgojitelja pri grofu Pace-tu na gradu Turnu pri Litiji in pri Miroslavu Vilharju, znanem slovenskem pesniku, v Senožečah in na Kalcu pri Št. Petru na Notranjskem. Bivajoč na deželi in občujoč s preprostim našim narodom, je vestno in bistro opazoval njegovo govorico, in povrh se še neumorno učeč staroslovenščine in drugih slovanskih jezikov, je dobil slovenščino tako v oblast, da mu ni bilo v tem vrstnika med Slovenci.

Nekaj časa je bil Levstik tajnik slovenske čitalnice v Trstu in potem „Matice Slovenske“ v Ljubljani, kjer je tudi urejeval slovensko-nemški del Wolfovega slovarja. Preselivši se na Dunaj, je izdajal ondi nekaj časa l. 1870. šaljivi list *„Pavliho“*, s katerim si je pa zaradi svojega neustrašenega bičanja domačih razmer nakopal mnogo nasprotnikov. L. 1872. se mu je še le posrečilo, da je dobil stalno službo kot skriptor na c. kr. licejski knjižnici v Ljubljani, kjer je umrl leta 1887.

Levstik je znamenita prikazen v slovenskem slovstvu. Kot *pesnik* stoji na vrhuncu oblikovne dovršenosti, v *prozi* je pokazal, kako se naj piše lepa slovenščina, kot *kritik* je razkazoval napake slovenskega pisanja in kot *jezikoslovec* je izkušal določiti in utrditi pisavo slovenskega jezika. Prvo zbirko svojih pesmi je izdal l. 1854., pozneje pa je objavljal svoje pesniške proizvode v raznih glasilih, tako v *„Slovenskem Glasniku“*, v *„Mladiki“*, zbirki pesmi in povesti, katero sta izdala l. 1868. *Josip Jurčič* in *Josip Stritar* na Dunaju; nadalje v Stritarjevem *„Zvonu“*, v svojem šaljivem listu *„Pavlihi“* in v *„Vrtcu“*, listu za mladino. Bivajoč v Olomucu, se je bavil s staročeškimi spomeniki in kot plod teh svojih naukov je izdal izvrsten prevod kraljedvorskega in zelenogorskega rokopisa (l. 1856.).

Izvrstnega prozaičnega pisatelja in poznavatelja slovenskega jezika se je pokazal Levstik leta 1858. V Novicah je začel isto leto pisati o *„napakah slovenskega pisanja“* ter v obširnih razpravah dokazoval, kakšnih hib se morajo najbolj varovati slovenski pisatelji. Pa to še ni bilo dovolj; kdor hoče druge učiti, mora tudi sam pokazati, da kaj zna. In to je storil Levstik.

Zastavil je pero in spisal povest o „*Martinu Krpanu*“ v tako domačem duhu in izborni slovenščini, da Slovenci do iste dobe še niso imeli tako vrlega prozaičnega spisa. Enake vrednosti je nadalje njegovo „*Popotovanje iz Litije do Čateža*“, kjer nam kaže v jedrnatem, domačem jeziku, kako se naj pišejo potopisi. Tako je Levstik s svojimi kritikami in prozaičnimi spisi dal našemu jeziku nov pravec in povzdignil slovensko prozo na višjo stopinjo. Z letom 1858. se začenja torej nova doba v naši prozi. Odslej so pisatelji vseskoz bolj gledali na lepo, čisto slovenščino ter so začeli pisati in razpravljati o pravilnosti slovenske pisave. „*Slovenski Glasnik*“ pod uredništvom *Antona Janežiča* je bil sedaj glavno glasilo našim leposlovnim pisateljem; tu so se vadili in se učili ter vzajemno navduševali za slovstveni prospeh.

Naselivši se v Ljubljani, se je Levstik oklenil „*Vrtca*“, lista za mladino; v njem je objavljal svoje krasne „*otročje pesmi*“ in povedal čestokrat kako mično basen, pravljico ali povest; naposled je začel prevajati zgodovinske črtice iz staroruskega letopisca *Nestorja* (1066—1116) in je tako seznanjal Slovence s staro slovansko zgodovino.

Do te mnogostranske pisateljske spretnosti pa je došel Levstik po dolgotrajnih jezikoslovnih naukih. Zraven pesništva se je bavil najbolj s slovanskim jezikoznanstvom; plod teh temeljitih študij so mnogobrojne jezikoslovno razprave v raznih listih slovenskih. O slovenskem jeziku je izdal tudi slovnico „*Die slovenische Sprache nach ihren Redeteilen*“ (1866). Levstikova roka pa se kaže tudi še v proizvodih drugih pisateljev, na pr. v *Vilharjevih pesmih* (1860), v *Cegnarjevem prevodu Schillerjevega* „*Valenštajna*“ (1866), v *Jurčičevem* „*Tugomeru*“ (1876), žaloigri v petih dejanjih, in v „*Potni torbi*“ Franca Erjavca v Letopisih Matice Slovenske. V prvih treh delih je likal in pilil jezik, v „Potni torbi“ pa je razlagal in tolmačil po Erjavcu nabrane, malo znane slovenske besede.

Simon Jenko, rojen v Mavčičah na Sorškem polju na Gorenjskem leta 1835., je dovršil šest latinskih šol v Novem mestu, sedmi in osmi razred pa v Ljubljani. Leta 1856. je bil bogoslovec v Celovcu, pozneje pa se je učil modroslovja in pravo-

slovja na Dunaju, kjer je brez gmotne podpore preživel tiste žalostne čase, ki so vtisnili tožni značaj večini njegovih pesmi. Po dovršenih naukih je stopil v službo pri notarju v Kranju, od l. 1866. pa je bil odvetniški koncipijent, sprva v Kamniku, pozneje v Kranju, kjer je rano sklenil svoje tožno življenje l. 1869. in je pokopan zraven pesnika Prešérna.

Jenko je že kot dijak zlagal pesmi (na pr. Pobratimija, Jadransko morje) in takoj pokazal velik pesniški dar. Zaslovel pa je po svoji navdušeni pesmi „*Naprej*“ (v Slov. Glasniku 1860), kateri je zložil *Davorin Jenko* napev (1861), ki je znan po vsem slovanskem svetu.

Prišedši l. 1863. z Dunaja domov, je zbral svoje pesmi in jim iskal založnika; končno se mu je posrečilo spraviti plodove svoje muze l. 1865. v Ljubljani na svetlo. „*Pesmi*“ Jenkove so pravi poznavatelji pesništva sicer radostno pozdravili, vendar niso našle občnega priznanja zaradi ljubavne vsebine in obupnega duha, ki jih tu pa tam preveva. Hvalili pa so njegove pesmi zlasti zató, ker so sploh domače, lahko umevne, naravne, jedrnate. Majhna je sicer zbirka Jenkovih pesmi, a stalna je njih vrednost. Lirsko pesništvo slovensko se je po Jenku popolnoma oživilo in zeló razširilo. Naš pesniški obzor je bil precej omejen in naši pesniki si niso upali prekoračiti njim tesnosrčno določene meje. *Levstik* je bil sicer prvi poskusil to v svojih pesmih, izdanih l. 1854., ali njegove žalostne izkušnje so slabo vplivale na druge lirske pesnike. Jenko se je osmelil in prekoračil ozki obzor naše lirike. On opeva ljubezen, prijateljstvo, slovanski svet, človeško življenje in prirodo. Znameniti so njegovi „Obrazi“ ali slike iz prirode; v njih se je Jenko pokazal nedosežnega mojstra.

Josip Jurčič se je rodil l. 1844. na Muljavi pri Stični na Dolenjskem, obiskoval je srednje šole v Ljubljani ter se učil pravoslovja na dunajskem vseučilišču. Po pravoslovnih naukih se je posvetil političnemu novinarstvu ter urejeval „*Slovenski Narod*“ sprva v Mariboru, nató pa v Ljubljani, kjer je umrl v 37. letu svoje starosti l. 1881.

Jurčič je prvi slovenski *romanopisec*. Dijak še, se je vadil v pisateljevanju in spisal kot sedmošolec povest „*Jurij Kozjak*“,

ki jo je izdala Družba sv. Mohorja l 1864. Po tem potu se je seznanil s tajnikom te družbe, *Antonom Janežičem*, ki je takrat izdajal „Slovenski Glasnik“ in „Cvetje iz domačih in tujih logov“. Janežič je navduševal mladega pripovedovalca in ga tudi gmotno podpiral, ob enem ga učeč, kako in kaj naj piše. Odsihdob je bil Jurčič „Slovenskemu Glasniku“ neumoren sotrudnik in je objavil v njem dolgo vrsto lepih povesti in več pesmic. Prvi obširni slovenski roman je Jurčičev *„Deseti brat“*, ki ga je izdal Janežič v „Cvetju“ l. 1866. Ta roman je proslavil Jurčičevo ime; z njim se začenja nova doba v slovenskem pripovednem slovstvu. „Deseti brat“ se zlasti odlikuje po krepkem domačem jeziku in po jasno orisanih kmetskih značajih; nekatere osebe v tem romanu so pravi tipi našega ljudstva, ki jih takoj na prvi pogled spoznaš. V Ljubljani bivajoč, je osnoval Jurčič *„Slovensko knjižnico“*, v kateri je objavljal po največ svoje povesti in romane. Tudi dramatike se je lotil in je spisal prvo slovensko žaloigro v petih dejanjih, *Tugomera*, in zgodovinski igrokaz *Veroniko Deseniško*.

Jurčičeve povesti so se jako priljubile slovenskemu občinstvu, ker je njih snov vzeta skoro izključno iz domačega življenja ali iz domače zgodovine. Imenitnejšim Jurčičevim pripovednim delom prištevamo romane: Deseti brat; Lepa Vida; Ivan Erazem Tatenbah; Cvet in sad; Doktor Zober; Rokovnjači; potém zgodovinske povesti: Jurij Kozjak, slovenski janičar; Kloštrski žolnir; Hči mestnega sodnika; Sin kmetskega cesarja. — 14

Josip Stritar je rojen l. 1836. v Podsmreki pri Vélikih Laščah na Dolenjskem, tedaj blizu tam, kakor Levstik. Dovršivši latinske šole v Ljubljani, se je učil staroklasičnega jezikoslovja na dunajskem vseučilišču. Kot domači učitelj in odgojitelj v višjih rodbinah je potoval po Nemškem, Francoskem, Italijanskem, Švicarskem itd. ter na tak način spoznaval tuje narode, njih šege ter družabne in državne razmere, ob enem pa tudi proučaval raznih narodov slovstva in jezike. Končno je stopil v državno službo in je deloval dolgo let kot profesor grškega in latinskega jezika na Dunaju, kjer tudi sedaj živi.

Javno slovstveno delovanje Stritarjevo se začenja z letom 1866. Kot pravi pesnik je spoznal Stritar vrednost Prešérnovih

poezij in je sklenil pokazati prvaka slovenskih pesnikov v pravi svetlobi. Prešérna niso namreč vedno tako visoko cenili kakor dandanes, ampak to je še le dosegel Stritar, ki je z Jurčičem vred izdal l. 1866. *Prešérnove poezije* s pesnikovim životopisom in z obširno kritično-estetično oceno vseh njegovih pesmi. Uspeh tega dela ga je napotil, da se je združil z najboljšima, tedaj še mladima slovstvenikoma, z Jurčičem in z Levstikom, ter je izdal l. 1868. *„Mladiko“*, t. j. zbirko pesmi in povesti. Ta knjiga je bila nova, znamenita prikazen v našem slovstvu. Tu se je oglasil zopet *Levstik* s svojimi pesmimi, *Jurčič* je podal povest „Sosedov sin“ in *Stritar* je stopil prvič z večjimi proizvodi na dan. Tu je objavil tudi mnogo svojih mičnih pesmic, ki so zbudile občno pozornost, zlasti *„Popotne pesmi“*, ki tako lahko in gladko tekó, da jih je slast čitati. Na mah so našle pesmi *„Borisa Mirana“* mnogo častilcev in čitateljev, posebno mladina je hlastno segala po njegovih pesmih in povestih. Tako si je pripravil Stritar pot za svoje poznejše delovanje. Leta 1869. je izdal novo zbirko svojih pesmi in si pridobil z njimi tako važno mesto v našem slovstvu, da je postal *pesnik-voditelj* na slovenskem Parnasu. Ko je prenehal „Slovenski Glasnik“ leta 1868., ki je bil deset let središče slovenskega leposlovja, je ustvaril Stritar na Dunaju novo leposlovno glasilo *„Zvon“* in združil vse novejše pisateljske moči okoli njega. Leta 1870. je krenila naša proza z „Zvonom“ na novo pot in storila velik korak v svojem razvitku naprej. Stritar je zbral vse svoje moči in neumorno deloval. Skoro polovico lista je pisal sam in povrh še list urejeval in gladil pisavo svojih sotrudnikov. Tu je objavljal pesmi, dramatske slike, šaljivo in lepoznansko ukovite spise in roman „Zorin“. Videč, kako malo so poučeni mlajši pesniki o pesniški obliki in tehniki sploh, je začel v „Literarnih pogovorih“ podajati raznih naukov, ocen in navodil o pesništvu in njega obliki ter si je tako vzgojil zvest pesniški naraščaj. Spisi v „Zvonu“ so se odlikovali po lepem, gladkem, nežnem in lahkoumevnem jeziku, a njegova vsebina je bila namenjena zgolj slovenskemu razumništvu in se je zlasti prikupila mlajšemu svetu. Novo življenje in mlad duh je zavladal v našem slovstvu, toda takozvano „svetožalje“ je našlo odpor

pri starejših in treznejših pisateljih. Nastala je slovstvena borba, „Zvon“ je prenehal, a Stritar je poslal med svet svoje mojstrske, toda hudo ostre, zabavljive *„Dunajske sonete“*.

Sčasoma so se duhovi pomirili. Stritar je nadaljeval svoje lepo započeto delo, izdajajoč zopet „Zvon“ od l. 1876. do 1880. na Dunaju. V šesterih „Zvonovih“ letnikih nam je podal svoje najznamenitejše proizvode; z njimi je vzgojil nov pisateljski rod in odprl slovenskim povestim pot v olikano, gosposko družbo. Med Stritarjevimi povestmi in romani so najznamenitejši: Zorin, Gospod Mirodolski, Rosana, Sódnikovi.

V zadnjih letih je pisal Stritar tudi knjige za mladino, ki jih je izdala družba sv. Mohorja, in sicer *„Pod lipo“* (1895), *„Jagode“* (1899), *„Zimski večeri“* (1902) in *„Lešniki“* (1906); njih vsebina so pesmi, povestice in igrokazni prizori.

81. France Levstik.[1])

a) „Pesmi“. 1854.

1. Pesmim.

1. Duri vam stojé odprte,
moje tičke, izletite!
Prepevaje se glasite
čez planjave i čez vrte!

2. Čul bo vaše prepevanje
brlez, skorec in kraljiček,
vrabec, čuk i mnogi tiček,
vnel bo morda ropotanje:

3. „Ve ste tujke v našem dvoru,
pesem vaša nam je pusta,
ne prepevajo vam usta
glasov ljubih v našem zboru.“

4. Ve jim pa odgovorite:
„Me smo Levstika poeta,
hčerke mladega očeta,
bratje, torej potrpite!“

2. Rožica.

Rožica zlata, rožica mila
na vrtu je stala,
rožica zlata, rožica mila
je bridko jokala.

Oj rožica moja, rožica draga,
al' sapa, al' slana te je ranila,
da tukaj bridke pretakaš solzice?

[1]) Odslej so zgledi tiskani v sedaj navadnem pravopisu.

O ni me slana mrzla ranila,
i sapa mi cvetja ni oskrunila,
al' solnce rumeno pripekalo je,
posušilo potok bistre vode,
ki mimo mene vesel je šumljal,
ki z mano se rožico je igral,
ki vselej mi dober, prijazen je bil,
v zemljici mi je korenin'ce hladil,
hladil vrh zemljice cveteče mi lice,
ki sva navajena tako si bila,
da nikdar ne bova se pozabila;
zatorej zdaj prelivam solzé,
zatorej žaluje moje srcé.

Rožica zlata, rožica mila
na vrtu je stala,
rožica zlata, rožica mila
je bridko jokala.

3. Upanje.

1. Lej, upanje hodi pred nami
od rojstva, da gremo s sveta,
ko tare nas teža na rami,
nam palico v roko podá.

2. Kadar se nam sreča obrne,
da megla pred nami leží,
nebeški nam raj se odgrne,
ko upanja luč zagorí.

3. Oh, kolikrat te je ranila
globoko nesreča v srce,
al' vanje ti upa je vlila,
i bile so rane celé.

4. Hvaležen za razne darove
res človek Bogu naj bi bil,
al' vendar ni 'z roke njegove
od upa nič boljega vžil.

4. Ura.

1. Brez nehanja biješ,
vence groba viješ,
ura, nam iz dni;
le uhajaj, ura,
kar rodi natura,
vse enkrat miní.

2. Brž ko smo rojeni,
noter v grob zeleni
z nami si ves čas;
leta nam minijo,
lica obledijo,
ti ne greš od nas.

3. Spremljaš naša dela,
bridka i vesela,
spremiš jih v pokop;
kadar nam veselje
polni srca želje,
ti ga pahneš v grob.

4. Ako srce poka,
tvoja trda roka
bije brez mirú:
srca slast i rane
tebi so neznane,
nimaš tu domú.

5. Kmeta up najbolji
ti končaš na polji,
ko zbudiš vihar;
kadar ploha suje,
upa nag zdihuje,
kolne te čolnar.

6. Kdor se v sli spozabi,
roka tvoja zgrabi
ga brez milosti;
revežem, cesarjem
tvojim ni udarjem
vstavljat' se močí.

7. Grehe, hudobijo,
ki zaprti spijo
v skritem dnu srca,
vse v svojem časi
jezik tvoj razglasi,
vse na znanje da.

8. Tvoja pesem kliče
iz grobov mrliče,
tvoja pesem spet
črni grob zapahne,
kadar jutro dahne,
v zori plava svet.

9. Brez nehanja biješ,
vence groba viješ,
ura, nam iz dni;
kmalu boš odbila,
v hladno prst zakrila
naše boš kosti.

10. Bila boš nad nami,
ali gluho v jami
naše bo uho;
ko boš zadnjič bila,
zopet poročila
z duhom boš teló.

b) Iz „Mladike". 1868.

1. Pesmi in pevec.

Pesmi.

1. Bil zletéti nam si vêlel;
me smo bile izletéle,
dvígale se v zrak veséle,
prepevâje, kar si žêlel.

2. Zbral je zrak viharje svoje,
stréle so nas razbijále,
pa v trepetu pribežále
spet smo k tebi hčeri tvoje.

Pevec.

3. V tihem srcu sem vas hranil,
v prsih nosil mnoga leta,
skrival pálni luči svéta,
vse nesreče sem vas branil.

4. Kadar v skalah orel zrase,
mati z gnezda ga izvabi,
krmo brati mu pozabi,
de perút ga svoja pase.

5. Bog in sreča tudi z vami!
Izletíte in zapojte,
strel grajóčih se ne bojte,
naj vas hvale dim ne zmami!

6. Kjer je zrna polno klasje,
ne končá ga toča vražna;
kjer je slama zrna prazna,
ne dodá ga hvaloglasje.

2. Udomačitev.

1. Človek je podoben vinski trti,
ktero mož odreže, da jo presadí
in zagrêbe tam na svojim vrti,
kjer jo solnce greje, blagi dež pojí.

Prime se, ko nekaj časa míne,
ter zasaja nove koreníne,
v tuji zemlji spet se domačí.

2. Tudi človek sreče je enake,
umni se privadi vsacega svetá
in veséli najde veseljáke,
bodi sto milj daleč, bodisi domá.
Kjer se vstavi potnik vrhu zêmlje,
ko slovó na pragu zopet jemlje,
solza po obrazu mu kapljá.

3. Knjižna modrost.

1. Po knjigah samó ne prebíva modrôst,
ko mesec ne v zrcalu vóde,
ki, vtrjen v brezkončnih svetóv širokóst,
bleščí iz vodéne posode;
to znali že davno so védni možjé,
za njimi je svét se postáral,
a vendar še zdaj smo otroci ljudjé,
naš rod za naúke ni maral.

2. Ví, ktere pri knjigah obrastel je máh,
v živót se viharni vrzíte!
Ne bodi vas rádosti, sólze ne strah,
iščíte, vživáje trpíte!
Razgrne poklic se vam sólznih ljudi,
nesreča in sreča po svéti;
naj pámetnik vas in neúmnik učí,
kak' človek imèl bi živéti.

3. Po trgih, poslópjih in kočah sirót,
tam knjiga naúkov je zlátih;
pogumno se spústi na srédo povsód,
bojèč se ne stiskaj pri vratih!
Če pródalno gledaš iz dáleč blagó,
pri mnogem enaka veljava,
a kadar pomáknil si blíže okó,
razloček se velik spoznáva.

4. In kogar le knjige debele učé,
da svét je še zmeraj okrogel,
da tékajo v morje iz morja vodé:
nikdár naj bi peti ne mogel,

ker on, kar pozabil je davno očak,
iz nova premléva in poje;
v zmotnjave se lastne zapréda bedak,
bedakom je mota na dvoje.

4. Solze.

1. Izlivájte curke svoje,
grenkosolzne ve očí!
Tolažíte srce moje,
ki v bridkosti se topí.

2. Hiše krasne tu bleščíjo,
križajo se céste vmés;
sem ter tam ljudjé hitíjo,
radost séva jim 'z očés.

3. Človek rad se ne ožíra,
vsak le sam za sé skrbí,
svoje solze si otíra,
svoje rane si hladí.

4. Tudi vas nikdó ne gleda,
saj ste tujčeve solzé!
Pokrivajte lica bleda,
utešíte mi srcé!

c) Napáke slovenskega pisanja.

I.

Skoraj vsi, ki pišemo, stavimo slovenske besede, mislimo pa le nemški. Po taki poti ne upajmo kmalu izvrstne proze. Čudo res ni, da je tako, ker se ločimo iz domačega kraja, ko smo še otroci; potem pa v mestih živimo, govorimo večjidel nemški, beremo večjidel nemške knjige poleg pisanja drugih narodov. To je že stara tožba, pa vendar še zdaj nova. Ni še dospelo naše slovstvo do tiste stopinje, da bi se človek do dobrega izučil jezika iz golih knjig; zaklad slovenščini je zmeraj še kmet in ljudstvo zunaj mesta. Ali koliko pisateljev pa je, ki morejo na selu živeti? Zato je pa tudi sostavek našega jezika, zlasti v knjigah, redek, o katerem bi se brez skrbi reklo: to je čist in dober govor! Bog obvari, da bi s tem hotel koga ubadati, ampak samo dovoljeno mi bodi, naj povem odkrito svoje misli, kakor gré poštenemu človeku.

Malo se je do zdaj še pisalo o skladbi slovenskih besed v stavek; zato hočem po svoji moči nekoliko govoriti o tem, pa ne bom pozabil najhujših in najnavadnejših grehov slovenskega peresa v zadnjem času. Naj se mi tedaj ne zameri, da opominjam tudi to, kar se je sem ter tja že opomnilo po Novicah. Zgledi, katere bom tù pretresal, vzeti so skoraj vsi iz neke naših knjig, ki je bila ravno pred mano, ko sem to pisal.

Slovenskega pisanja prva napaka je, da glágole (Zeitwörter) devamo vedno le stavku na konec, kakor da bi ne smeli drugje stati, na pr. „O mraku se že napravi, spet moška oblačila obleče, se dobro v kožuhe zavije in tudi par samokresov za pas vtakne.“ Tako je Nemcem navada in takih zgledov ima vsaka knjiga po sto in sto; le-ta še ni najslabši med njimi. Vendar pa vprašam: Ali bi ne bilo blagoglasnejše: „Napravi se že o mraku; obleče spet moška oblačila; zavije se dobro v kožuhe in vtakne tudi par samokresov za pas.“ Poiščimo si drugega: „Poleg tega jezljivega srditeža (t. j. nekakov potok), ki danes le bolj tiho v globoki strugi teče in, se le sem ter tja svoje gorne ali divje rodovine spomnivši, predrzno poskoči, bomo lezli.“ To je taka zmes, da človek še skoraj ne vé, kaj bi pisatelj rad povedal. Zdi se nam vsa misel nemška; ali vendar bilo bi dosti umevnejše vsaj takó-le: „Lezli bomo poleg tega jezljivega srditeža, ki danes le bolj tiho v globoki strugi teče in le sem ter tja poskoči, spomnivši se svoje gorne (?) ali divje rodovine (?).“ To vse pa le odtod izhaja, ker prestavljamo nemške misli od besede do besede. Naslednji stavek mi bodi priča, da je res, kar sem dejal: „Mesec je svetlo svetil.“ Kdo tako govori? Bi li pametnemu človeku kdaj prišla na um taka neumnost, ako bi pred njim ne stale nemške besede: „Der Mond leuchtete hell.“

Vsak dan bereš, kolikor hočeš, stavkov takih, da imajo pomožni glagol (Hilfsverb) kmalu od začetka; ali dopovedovalnik (Aussageverb) pa stoji daleč zadaj notri v deveti deželi tam pri Jakobu Žerjavu. Iz tmé zgledov edinega: — — „kakor ti angeljski mladenč, ki je vedno, tudi med strašnim vrišom in gromom krvave vojske, nedolžno srce, živo vero, trdno upanje, gorečo ljubezen do Jezusa, pokorščino do svete cerkve in hvaležno srce do svoje matere ohranil.“ „Ohranil“ je ravno trideseta beseda za pomožnikom „je“. To ni slovanski! Kdor noče meni verjeti, poslušaj kmeta in beri dobre knjige drugih narečij. O grehih zoper slovnico (mladenč, vrišom) raje molčim; saj vem, za koliko sto pisateljev se je zastonj trudil ta in oni slovničar.

Slovenec, ako ne misli nemčiti, ne sme trgati pomožnikov: „sem, si, je, bi, bil, bom i. t. d.,“ tudi ne okrajšanih oblik oseb-

nega zaimena: „se, si, me, mi, te, ti, ga“ predaleč od dopovedovalnika; le malo stavkovih členov bi smelo biti vmes, ne pa cel stavek, posebno če je dolg, ali še celò po dva. S takim so naši pisatelji bogati, na pr. „Pri tem pogovoru si je stari Vazil večkrat na skrivnem marsikatero gorko solzo, ki mu je po licu pritekla, obrisal.“ Ali bi se ne moglo reči; „Obrisal si je večkrat na skrivnem stari Vazil pri tem pogovoru marsikatero gorko solzo, ki i. t. d.“ Srb res da včasi vrine klicalnik (vokativ), ki je skoraj nekoliko podoben samostojnemu stavku; ali to je le ena beseda, na pr. „Što li si se, sino, namrdio?“ Bere se tudi v národnih pesmih, da je kratek mali stavek (Nebensatz) vgožen med okrajšano zaimensko obliko in med glagol; pa takih zgledov ni dosti; jaz vem do zdaj le za dva: „Sve joj, šta je i kako je, kaza;“ nadalje: „Sve mu, što je, po istini kaza.“ Ali vsako uho čuti, posebno v prvem, da se je pevec osvobodil skoraj črez navado. Večkrat se bom opiral na slovstvo srbskega ljudstva, ker je to narečje našemu najbližje in ker sta v njem stavek in mísel krepka, domača, kakor hoče imeti svojstvo slovanskega jezika. Vsaka beseda je samorašča, pognala iz prave korenike, ne skovana z veliko skrbjo, pa vendar napak; tù misli in govorí prosti národ. Skladba je čista, posebno v pesmih; v pripovedkah ne vselej tako, ker jih lahko vsak pripoveduje in kvari, kakor hoče; pesmi pa so vezane in zvarjêne; učiti se je mora, kdor jo hoče peti. Tudi ni utegnil Vuk pravljic tako skrbno zbirati in tankovestno primerjati, kakor je pesmi, za kar naj bi mu veliko hválo vedeli vsi Slovani, zlasti pa Srbi. [1])

[1]) Levstik imenuje preporoditelja srbske književnosti kratko le z imenom *Vuk* namesto „Vuk Štefanović Karadžić“. Rojen leta 1787. v Tršiču ob Drini iz hercegovske rodbine, je začel Vuk pisati v čisti srbščini brez primesi cerkveno-slovanskega jezika in je tako ustanovil novo srbsko slovstvo. Njegova glavna zasluga pa je, da je zbral ogromno srbsko narodno blago, pesmi in pripovedke, in tako odkril zaklad srbskega narodnega pesništva. Izdajati je začel leta 1814. „Narodne srbske pesmi“, ki obsegajo petero knjig; razen tega je izdal: Život i običaji naroda srpskoga; Srpske narodne pjesme iz Hercegovine (ženske); Srpske narodne poslovice; Srpske narodne pripovijetke; Srpski rječnik. Na Dunaju živeč, je mnogo občeval z našim znamenitim jezikoslovcem *Jernejem Kopitarjem*, ki je zeló vplival nanj in ga vsestranski podpiral pri njegovem delovanju, zlasti pri sestavljanju srbskega rečnika. Umrl je leta 1864. na Dunaju.

2.

Gotovo bi se jeziku dostikrat jako ustreglo, posebno v slovarjih, ko bi puščali stare besede, daravno so morda neslovenske, če nismo do zdaj še zalotili nikjer med narodom čisto domače. Kaj nam pomaga, da lošamo jezik z lažnivo lepotico? Zanamci bodo metali, če Bog dá, med pleve vse, kar je slabo zgrajenega. Tù je zopet Vuk mož, kakršnega manjka Slovencem; spoznal je, da „rečnik“ mora besede zbirati, ne delati! Saj ni ne tolika nesreča, ne sramota, ako imamo tudi v bukvah kako tujko, brez katere dandanes ni, pa tudi biti ne more noben jezik, kolikor jih ljudje govorijo po vsej široki zemlji; hujše pak je, da ne znamo po domače misliti, da ne znamo slovenski zavijati stavkov! Ta skaza, če se utrdi v jeziku, nikakor se ne dá z lepo izriniti; udomači se najprvo v knjigah, ker pisatelj pisatelja praznoglavo posnemlje; potem pak zaide tudi v narod. Vse kaj drugega pa je s tujimi besedami, ker prvič jezika ne skrunijo v njegovem kórenu; drugič pa, kar je neznano v tem kraju, to se čisto govori v drugem; in kadar zvemo, kako je tej ali tej reči pravo ime, gotovo se ga bo vsak z veseljem poprijel. Po takem bi se jezik res nekoliko počasneje gladil in mikal; ali mikal bi se v resnici, gladil bi se na trdnem stalu. Prešeren, akoravno besed ni koval, pa vendar bi rekel, da je pomogel jeziku več od marsikaterega drugega pevca, ki po svoje predrzno ugnéta slovenščino. Germanizme, kolikor jih ima v pisanju, te je že našel med ljudstvom; a sam ni pridil in pačil, ampak lepšal je govor.

3.

Zadnjič pa izhaja naše slabo pisanje tudi odtod — naj se pové še to; saj menda je že enkrat čas, da se izblekne — ker se bojimo vsake sodbe in vsakega še tako pametnega pretresovanja. Kritika nam je večje upanje napredovanja! Nikar ne recimo: časniki se ne bodo pričkali in prepirali! Kdor se med ljudí pokaže s kakim očitnim delom svojega uma ali svojih rok, mora biti pripravljen, da se mu tudi očitno pové, zakaj in kako je njegovo delo všeč ali nevšeč. Kdor je zavoljo tega v strahu, pa naj raje molčí; potem ga nihče ne bo ne grajal, ne hvalil. Vuk pravi: „Kdor se boji vrabcev, naj ne seje prosá; kdor izmed

pisateljev se plaši recenzentov, naj nikar ne jemlje peresa v roke: literatura ne bo nič izgubila z njim; zakaj on sam priča ne samo, da ne zná, ampak da tudi noče znati.“

Menim, da ni že s tem vse opravljeno, da se piše, ampak da je prva in poglavitna reč, kaj in kako se piše. Ko bi se črevljar oglasil in rekel, „da je že dobro, da se le škornje delajo; na tem pa ni malo in dosti ne, kako se delajo; naj bo stopalo merjeno okoli ogla, ali pa okoli človeške noge; naj bo golenica široka kakor stopa ali ozka kakor nožnica“ — gotovo bi se takemu krpucniku smejalo malo in veliko in vsi bi rekli, da je neumen. Čudo pa je, da se nam to čudno ne zdí, ker dosti pa imenitnih pisateljev med nami trdi in ker z boječnostjo pred kritiko sami kažemo, da nam je vse enako, naj se piše, kakor hoče, da se le piše; bodo že zanamci popravljali! Zanamci bodo imeli brez tega popravljanja dovolj, in menim, da slab oče svojemu sinu bi bil, kdor bi dejal: „Tù bom dve, tri smreke posekal, obelil in oklestil jih pa ne bom; tudi bo treba tri veze kamenja ulomiti, kadar moj sin zraste, da si bo kočo zidal, ako bo hotel; lahko bi mu več pomagal, pa nočem; za-me je dobra od štirih strani podprta bajtica, če prav dež in sneg va-njo gré.“ Ni treba vsega zanamcem na glavo obešati! Kaj pa bo, ako se bodo tudi zanamci vedno in vedno le na svoje prihodnjike zanašali? Kdaj bo kdo prijel za delo? Vsakemu človeku je dolžnost, da stori, kolikor mu je mogoče. Ali navada med ljudmi in tudi potreba je, kdor se poprime kakega pôsla, da se ga najprvo do dobrega izučí. Še loncevezec, ki res nima zvitega rokodelstva, se mora vendar učiti, preden gre sam z dratom po svetu; pa bi se pisar ne učil, preden se loti peresa?

Ako ti je res kaj za narod, pa ne samo za-se, ne boš otresal, če se kdo zglasi in ti dobrovoljno reče: „Brate, lej, to in to menim, da nisi prav naredil.“ Ako si pravi pisatelj, kateremu je mar svojega dela, še vesel boš, da imaš človeka, ki ti kaj pokaže, da se veš prihodnjič ogniti, česar se prvič nisi vedel. Kdor pa samo zato piše, da bi prinesel malho polno hvale domov kakor lončar za svoje piskre polno vrečo žita, temu je le za-se; naroda, jezika mu je toliko mar, kolikor žabi oréha. Tak, če kaj

ne zná, tají, da ne zná; zato se pa tudi noče učiti in se tudi nikdar hotel ne bo, ker misli, posebno ako je že prileten, da je grdo učiti se: tak ni vreden prizanašanja! Kako je to, da imamo dovolj pisarjev, ki še ne znajo prvih slovniških pravil, pa vendar hočejo biti gotovi nesmrtne slave, pa vendar hočejo dajati postave? Kdo nam je tega kriv? Samo to, ker se bojimo vsake sodbe in ker jo zatiramo.

Slovenec naj bi se ne bal kritike, ampak še prosil naj bi je kakor vsakdanjega kruha, da bi nam Bog poslal možá z bistro glavó, z ostrim peresom, kateri bi iz naše dozdanje revščine izplel ljuljko in druge smeti; kateri bi nam luč prižgal in „pravo pot pokazal v deželo duhov“. Ali kolikokrat, ne da bi vsaj molčali in potrpljenje imeli z nadlogami svojega bližnjega, temveč na vsa usta hvalimo, kar je dostikrat morda še preslabo, da bi se grajalo. Sleherni pa, kdor je kolikaj napisal in za svoje delo pohvaljen bil, posebno če je pisanje slabo, pisár pa mlad, brž misli, da se je vsaka besedica njegove hvale pretehtala na zlati vagi, in zato meni, da vse zna, torej se več ne učí, ampak maže in čečka, da jeziku več škoduje kakor pa koristi. Odvadimo se praznega vpitja „Slava mu!“ in raje eden drugemu pot kažimo!

Ni treba očitati, da je naše slovstvo pretresovanju še premlado. Tudi Srbi so trdili, da je njihova literatura še dete v zibeli; pa bo že prišel čas, v katerem bo znalo govoriti. Kaj pa jim je Vuk na to odgovoril? Dejal je: „Res je naša literatura malo dete v zibeli, ki naj se mu ne brani blebetati; ali malo dete med blebetavci ostane blebetavo do veka. Naša literatura ima že 37 let, pa še zmeraj svojo pot blebeče v zibeli!“ In mi odgovarjamo: že 1550 se je tiskala prva slovenska knjiga in od tačas do letos je minulo 307 let. Naše slovstvo ni tedaj po svoji dobi več ne otrok, ne mladenič, ampak sivolas možíček. Pa tudi otroku ne gré dovoliti vsake poredności, kakor bi samo rado; ampak zasukniti se mora, kadar hoče kaj nerodnega početi. Kaj vidimo pa nad Nemci? Kdaj se je njih slovstvo jelo vzdigovati? Še le potem, ko je Lessingov meč poklatil stare slamorezce z ukradenih prestolov.

Nihče ne tají, da naša književnost se ne dá soditi po tistem merilu, po katerem na pr. nemška, ali vsaj dovoljeno bodi

resnico govoriti svojemu bližnjemu; dovoljeno bodi resnico slišati!

Ne poganjam se za hudobno zabavljanje, ki nikomur ne daje koristi, ampak za pametno presojevanje, ki vé, kaj govorí. Še noben pravi knjižni pretresovalec, naj bo s tem ostrejši, ni nikoli nobenega pravega pisarja iz kože del; temveč kritika še le budi in kaže, kod je cesta v Atene. Res je pa, da sodba plaši diletante kakor mačka miši; in zato se je menda mi bojimo, ker vse preveč diletantujemo. Ko bi vse slovenske pisatelje v red postavil in moža za možem vprašal: Kaj je tvojega, pa tvojega in tvojega pisanja pravi namen? — koliko bi jih vedelo z gladkim potom odgovoriti? Ni se treba tudi na to opirati, da nas je premalo števila; pa ko bi se začelo vejati, da skoraj nič zrnja v kotu ne ostane; da bi se oplašila tudi ta peščica pisarjev, kolikor jih je. Kaj pomaga še toliko delavcev v vinogradu, če pa ne znajo in tudi nočejo znati, kako se okopava in reže? Trta poleg take postrežbe ne bo rodila; književnost pa pri slabih pisarjih, naj jih bo dosti ali malo, ne bo napredovala, ne bo izobraževala naroda. Le treba je, da se zares lotimo; treba je, da si iz glave izbijemo neumno misel: „Našim rojakom je kmalu dobro, da se jim le kako kaj napravi; saj jim tako vsega manjka!“ Res je, da nam vsega manjka, in manjkalo nam bo večne čase, ako se naše slovstvo ne predrugači. Slovenec ima bistro glavo, to hvalo mu daje, kdorkoli ga pozná; toda človeku ne pomaga sama bistra glava, če je prav ne rabi.

Ko bi jaz kdaj kaj opomina vrednega spisal, na glas in očitno bodi rečeno, da bi se ne upiral nobeni sodbi, naj bi bila s tem hujša in ostrejša, ali pa s tem pohlevnejša. Čemu se bojimo kritike, ki ji vendar ne odidemo? Zadela nas bo gotovo, če danes ne, morda jutri; če letos ne, morda prihodnje leto. Ali ni Apél podobe popravil, ko je slišal, da črevljar jermenje graja? Vsak človek ima prost jezik, da pošteno pové, kar misli o poštenih rečeh; vsakemu bodi med nami prosto še peró, da tudi pošteno piše, kar in kakor hoče o poštenih rečeh! To je sodnikova skrb, da ne zatrobi kake neumne, ker bi se mu potem grohotaje smejal, kdor bi ga slišal; tisti pa, kogar je napak sodil, vem, da bi ga za vselej k pokoju

posadil. Kdor Slovencem dobro hoče, naj z mano reče: „Bog živi kritiko!“ Novice 1858.

d) Iz „Popotovanja iz Litije do Čateža“.

1.

Bilo je letošnjo jesen o svetem Martinu. Napotiva se na Dolenjsko jaz in moj prijatelj, ki ga imenujem Radivoja, ker ni vsakemu človéku všéč, da se njegovo imé raznaša po knjigah od ust do ust. Vém, da jih je dovolj, ki tega komaj čakajo; ali nikdar niso bili vsi ljudjé enaki, pa tudi ne bodo. Zjutraj ob osmih odríneva iz Litíje, vzemši staríkavo babo, da nama je odnášala in pot kazala. Nisva šla zdaj še le prvič v té kraje, ali nikdar še ne po tej poti; bila je tedaj obema neznana. Iz Litíje se príde najprvo v Šmartno, ki ní prevelíka, pa čédna vas, da bi se lahko imenovala trg. Do tukaj gre široka, gladka cesta, ki drží dalje proti Šentvídu. Kakor hitrno ostane Šmartno za hrbtom, precej se začnó stiskati hribi od obéh strani; njive in travnici med njimi so vedno ožji. Kdor hoče iti na Čatež, kakor sva midva misel iméla, mora v Kostrévnici zavíti z ravne ceste na desno rokó v hrib po grdem kolovozniku, da še kmet ne vém kako drva po njem izpeljáva; pa vendar je dejala baba, da pride včasi celò kočíja sem doli, kadar se gospoda iz dolenjskih grajščin pélje do Litíje, potem pa dalje po železnici. Zdaj néki mérijo drugo césto, ki bo krajša, pa vendar ne bo imela tako zaprtih klancev. Koračila sva z debelimi gorjačami po strugah in jarkih; babúza pa je pravila to in to, vendar nič takega, da je vredno opomina. Vprašam je, ali znajo v njenem kraju ljudjé še kaj národnih pesmi, pa mi ni védela povedati; le v Šmartnu je kazala eno sámo ženíco, ki poje od Jezusovega trpljenja sedemdeset razdelkov dolgo pesem in tudi še drugih takih. Poezíja našega naroda umíra; samo kaka babuška še zna odlomek té ali one stare junaške pesmi. Naselíle so se med nami, posébno v Gorenjcih, kratke vrstíce, zložene po nemški navadi. S pravljicami je skoraj tudi ravno taka. Minula je doba, ko se je skladalo in pélo. Kar se ní še do zdaj nabralo, poslej se ne bo dobílo več dosti izvírnega. Ako bi mí tudi iméli Vuka, [1]) nimamo

[1]) Glej opombo na strani 331.

pesmi, da nam bi jih zbíral, in ko bi prav iméli pesmi, gotovo nam bi manjkalo Vuka; saj še tó, kar je cvetélo med ljudmí, nam je moral pokazati Neslovenec — Korytko. [1])

Pot je bil zmeraj enak. Šli smo zdaj skoz borovje in smrečje, zdaj po golem nizkem grmovju. Malokjé je stala majhna kočica revnega osebéjnika. Za nami so se dvigali onostran Save beloglavi snežníki; pred sabo pa, tako tudi na lévo roko, imeli smo same gozde. Le na désno, po daljnih gorah, vidiš tu in tam kako prijazno cerkvíco. Najblíže ti je grad Wagensberg, dobre pol ure za Šmartnim, tikoma ravníne, strugi podobne. Zídan je vrh strmega, pa ne previsokega hríba, ki je enak senéni kopíci. Nekdaj ga je imel Valvazor in slovéčemu pisatelju v čast se imenuje še zdaj ena soba Valvazorjeva; v njej nihče ne stanuje. Tako je ukazal knez Windischgrätz, ki je nedavno kupil to grajščíno.

Dalje gredé smo videli tri grmade eno za drugo. Pravila je žena, da so v tem gozdu nekdaj prebivali hudi tolovaji. Strégli so popotne; jemali jim, kar se je zatélo, pa tudi pobijali jih. Ravno tukaj bi trije bili ubiti. Na široko po slovenski zemlji je navadno, da se méče na tako mesto, kjer je kdo z nesréčno smrtjo umrl, vejica ali kamen ter se govorí: „Bog se usmíli tvoje duše!“ Lepo je, da se miluje še po smrti človek, ki je moral nehótoma pustíti zemljo; morda še mlad in želján sveta in života, negotov za popotovanje do neznane dežele, ki se je bojí vsak, bogat in siromak, pobožen in hudoben. Vselej izpreleté človeka bridke misli, kadar ide mimo take grmade. Narod sploh trdi in veruje, da se ne sme raznesti ali zapaliti dračje, ki leži v žalosten spomin, ker bi mrtvec na onem svetu potem ne imel pokoja; hodil bi strašit in klicat, dokler bi zopet ne dobil novega kupa. Vendar včasi poredni pastirji zanétijo ogenj, ali pa

[1]) Emil Korytko je bil Poljak (r. 1813 v Lvovu), ki je živel od l. 1837. iz političnih vzrokov pregnan v Ljubljani († 1839). Marljivo je nabiral slovenske narodne pesmi med ljudstvom in tudi druge slovenske rodoljube je izpodbujal, da so mu pošiljali nabrano gradivo. Njegova zbirka je prišla še le po njegovi smrti na svetlo pod naslovom: *„Slovenske pesmi kranjskega naroda“*, I—V. od l. 1839—1844. Uredila sta jih *Miha Kastelec*, izdajatelj Čbelice, in *Jurij Kosmač* (1799—1872), skriptor na licejski knjižnici v Ljubljani.

razméčejo veje; pa kmalu pride kdo, ki v novo suhovine in kamenja navrhováti. Ta šega je še gotovo ostanek iz poganskih časov.

Ko do razpotja prídemo, vpraša žena, hočeva li črez Gobjek ali po Štorovju. Radivoj odgovorí: „Le na Gobjek! Pravijo, da je krajša pot, in tudi je Gobjek najbolj slovéča vinska gora, kar jih je tukaj v oblížju.“

Hríb se je preválil. Kakor je bilo dosihdob navkreber, tako smo zdaj začeli iti navdol. Bilo je blato in pot še neprijétnejša zato, ker ima skoraj ves ta hrib ilovo prst z droběčim bélim láporjem. Hosta je kmalu nehovála; samo še kak dob ali kostanj, ki ga je tukaj mnogo, nam je zaslanjal razgled. Počasi zmanjka vsega drevja. Odpre se pred nami dolenjska dežela. Proti jugu stojé Gorjanci, proti severu Kum, ki teh krajev prehude burje in mraza váruje; pred nami pa se na obé straní prijazno dviguje gorica za gorico z belimi zidanicami, z vinskimi hrami. Na desno vídiš Zaplaški hrib z rdečo streho nove romarske kapéle; na lévo v dolíni pojó zvonovi svetokríški, kjer sta dva duhovna. Zemlja ima, posébno v tem kraju, ves drugačen obraz kakor pa na Gorenjskem. Širokih polj, velíkih travnikov ní; le ozka, zelena riža je tu in tamkaj med hribi in goricami. Tudi vasí niso velíke, hiše raztresene, večjidel zidane, pa tudi lesénih obilo. Kjer je bliže vinograda, ondi si kmet najraje stavi poslopje, da le more in smé. Nekatera vas je pol ure dolga, pa ima komaj trideset tod in tam raztáknjenih koč.

Ura je bíla enajst. Nismo šli več dolgo, kar pridemo do prve zídanice. Ker se je ravno praznoval svetega Martína dan, zató je bil hram tudi odprt. Stalo je mnogo ljudi pred sodom v glasnem pogovoru; víno jim je majálo jezíke. Glédali so in kazálo je, da nam bi radi veléli pit; pa menda si vendar nihče ni upal, ker smo bili čisto neznani.

2.

Kančnik je imel, kakor je slíšati, v mladosti čudno usodo. Bil je dobro dolgo proti koncu svojega života učítelj in orglar v Dobrépoljah, kjer je tudi umrl léta 1841. ali 1842. V pésmih, pravijo, da je vsakega prekosil. Zabrénčal je, kadar se je lotil,

vsak praznik in vsako nedéljo novo pésem; dajál je sam besede in napeve, ki so si bili pa vsi jako podobni. Kančnikovo imé je slulo široko po Dolenjskem. Poleg svétih je zdelal mnogo drugih, posebno zabavljivih in zdravíc. Prepévajo se nekatere njegove še zdaj po Dobrépoljah, po Laščah in po Ríbnici.

Gotovo ni bil praznoglav, ali uka je imel premalo. Vsako je zapel takó, kakor jo je spisal, in vsako je spisal, kakor mu je prišlo pod palec; zatorej tudi niso, da bi se iz njih učíl jezika ali druge pevske umétnosti. Nekoliko je natisnjenih med národnimi; toda najsméšnejše se pogréšajo, ker jih Korytko morda ni slišal, ali pa, kar je še bolj resnici podobno, ker so se mu zdéle prerobate. Ljudstvo je v šalah robáto, v jeziku rado ohlapno; take so tudi Kančnikove pesmi. Skladal je včasi tudi verze (to imé jim je sam dajál), katerih pa ni pél, ampak samo govoril, zlasti pri vinu, ki ga je vrlo čislal po navadi slehernega pevca. Dva taka verza sta mi znana. Prvi ubada učene poete ter se glasí:

Vi pojete takó,
da nas nihče zastopil ne bó;
mi pa pojemo takó,
da nas zastopi vsaki lahkó:
filozofi in poetje
in vsi drugi kmetje.

Izmed Kančnikovih pesmi še zdaj slové tiste, kar je zabavljivih in godčevskih. Narod šale ne čisla samo v navadnem pogovoru, kakor nam kažejo mnoge ribniške smešnice, ki so ravno po Ribnici najbolj znane; ampak Slovencu je dobrovoljnost vséč tudi v knjigah. Prepričan sem, da prosti ljudje v Novicah radi beró, kar piše Kurnik; in ravno le-ta pevec si je v rodu s Kančnikom. Kmetje imajo še celò veselje nad lažnivim Klukcem (Münchhausen) in nemškim Pavlihom v slovenski obleki (Eulenspiegel), daravno je oboje le prestavljeno, pa še zeló po vrhu. Kaže nam vse tó, da bi jako ustrégel, kdor bi znal resníco zavijati v prijetne šale. S takim pisanjem bi se ljudstvo najlaže budilo, najlaže bi se mu dajalo veselje do knjig. Se vé, da bi se moralo pisati v domači besédi, v domačih mislih, na podlagi domačega življenja, da bi Slovenec videl Slovenca v knjigi, kakor vidi svoj obraz v ogledalu. Takemu delu pa gotovo ni kos, kdor

ne vé, kako ljudstvo misli in govori, kaj ga razveseljuje, kaj žali; kakove so mu kreposti, kakove napake. Hočeš li biti pisatelj, moraš najprvo jezik iméti, kolikor je mogoče, pod svojo oblastjo; moraš do dobrega poznati narod — sicer je vse vpuhlo, kar pleteníčiš, akoravno morda, sam sebe in svoje bistroglavnosti črez méro vesél, meníš, da tvoje delo je s tem bolj izvrstno in gotovo nesmrtne slave; da je vredno tvoje pero, naj bi se obésilo v kako cerkev ali na široko razpotje za véčen spomin, da bi se nad njim zgledovali pozni rodovi in se čudili njegovi kreposti, kakor se tudi mi še zdaj čúdimo velíkemu ajdovskemu rebru, ki visi na Gorenjskem v Cerngrobu. Mogoče je, da se ti plazi vse to po možganih, ali morda še tudi kaj drugega; toda — čas je véter, ki pléve razpiháva in le zrno pušča.

Marsikdo večkrat zavpíje med nami: „Za ljudstvo! Za ljudstvo!“ Ali vprášam: „Koliko je prav za prav pisanih knjig za slovensko ljudstvo?“ Le sami duhovni ugajajo dušnim potrebam v narodu in vsi naši tiskarji, ako so imeli kaj dobička, gotovo si niso z drugimi knjigami tako opomogli kakor s pobožnimi. Koliko natisov je učakala sama „Dušna paša“! [1]) Ne smé se oponašati, da Slovenec brati ne zná in noče, in kadar kaj v roko prime, nikoli ne vpraša po drugačnih knjigah kakor po samih pobožnih. To ni takó! Res je, da starci po kmetih večjidel še črk ne poznajo; ali starci mrjó in mi tudi ne pišemo zánje, ampak za mladi zarod, ki se mora učiti; trudimo se zanamcem v korist, da bi oní dovršili, česar prednjimcem ni bilo moči! Ako tudi mlajši ljud posvetne knjige še zdaj gléda po strani, to je samo zató, ker Slovenci ménijo sploh, da so prazne vsake bukve, če niso duhovske; in kdo bi si upal tako biti predrzen, da bi se prvi pripognil in kamen pobral zavoljo te misli? Opomniti pa tudi moram, kako so kmétje moje domovine v slast pre-

[1]) Knjigi je naslov: *„Dušna paša* za kristjane, katéri želé v duhu in resnici Boga moliti.“ Spisal *Friderik Baraga*, kaplan v Metliki. V Ljubljani, 1830. Ta molitvenik je bil posebno priljubljen in je prišel l. 1845. v četrtem, l. 1869. pa že v sedmem ponatisku na svetlo. Znamenit pa je te in drugih nabožnih knjig pisatelj Friderik Baraga (1797—1868) tudi zaradi tega, ker je šel l. 1830. v Ameriko in postal ondi „prvi kranjski apostolski misijonar in škof“ med Indijani. Njegovo življenje in delovanje je popisal *dr. Leon Vončina* (l. 1869.).

bírali Svetina. [1]) Komaj so dobili knjižico v vás in brž se je vrstila od hiše do hiše; in še zdaj se včasi ménijo pozimske večere, kako se je godilo dvojčkoma Janezu in Pavlu. Sme se reči, da je bila ta knjiga skoraj do dobrega postala národna; škoda je le, da se ni tiskala drugič, ker je bilo gotovo hitro zmanjkalo prvega natisa, kajti dandanes je ni več dobiti na prodaj; še med ljudmi se rédko nahaja. Tudi Robinzonova povest je prostemu človeku jako po godu; ali — jezik, jezik bralca straši! Kdor ni bil med ljudmí, ne verjame, koliko pisáva pomaga bukvam, da se prikupijo ali odkupijo. Minulo jesén sem videl kmeta, ki je srdit vrgel knjigo pod klop, ker je zavoljo prekosmatega nemčenja ni mogel umeti, akoravno je na čelu nosila lažnivo imé „za prosto ljudstvo“. Na Dolenjskem sem naletel domačína, ki je imel celò Robidovo fiziko; skrbno me je izpraševal, česar ni mogel sam razuméti. Iz tega, kar se je opomnilo do zdaj, vidimo jasno, da ljudstvo bi že bralo, ko bi le imélo kaj. In kakor bi rastlo med nami števílo dobrih knjig, tako bi tudi rastlo med narodom veselje do njih.

Slov. Glasnik 1858.

e) Zgodovinski spisi.

Perún.

Perún je bil starim Slovanom velik bog, dokler so živeli še v poganstvu. Z njim so si vobraževáli nebeški ogenj ali blisk ter ga po božje častili. Da so ga imeli tudi Slovenci, to še zdaj svedoči jezik, namreč perunika nam je cvet, nemški imenovan Schwertlilie, ter po Štirskem živé ljudje, ki jim je Perún priímek. A kadar so se naši pradedje pokrstili, odvrgli so vse kumírje (malike) in z njimi tudi silnega Perúna.

Kako se je temu siromaku tedàj tesno godilo, pripoveduje slovanska stara zgodovina. Tam čitamo o ruskem vélikem knezu Vladimíru, da, iz početka tudi pogán bivši, pozneje prejme krst in pride v svoj stolni grad (mesto) Kíjev. Kakor je tam, ukaže kumírje pomêtati na zemljo, té na drobno sesékati, druge ognju dati, a Perúna privezati konju za hvost (rep) in vléči z brda

[1]) Svetin je junak v Ciglerjevi povesti „*Sreča v nesreči.*“ Glej str. 211.

nizdolu v reko Dnéper; še dvanajst mož pristavi, da bi ga tepli s palicami. Tako je padla stara slava temu bogu, kateremu je bil poganski Vladimír poprej nov srebroglàv kip dal postaviti na svetem brdu blizu knežjega dvora.

Ko je bil vlečen k Dnépru, so plakali njegovi neverni ljudje, kajti še niso bili prijeli svetega krščenja. Privlekši, vržejo Perúna v Dnéper vodo. Pristavi jim Vladimír: „Če kje pride h kraju, to ga odrivájte od brega, dokler ne preíde pragov dnéprskih; tam ga ostavíte!“ A oni so storili povelje. Kakor ga spusté po vodi, Perún priplôve zopet k bregu (ni odhajal rad), a mož ga odrine z drogom. „Ti,“ reče, „Peruníšče, dosti si jedel in pil, a zdaj poplôvi proč!“

Kadar preplôve dneprske prage, izvrže ga veter na suho, kjer je obležal in segníl. Ta kraj se je potlej imenoval Perúnj breg.

Vrtec 1874.

82. Simon Jenko.

1. Izpremenjeno srce.

1. Kaj ptici je, da žalostno
v grmovju žvrgoléva,
zakaj več pesmi, kakor prej,
veselih ne prepéva?

2. Zakaj po nebu zvézdice
tak žalostno brlíjo
i več takó, kakor so prej,
veselo ne bleščíjo?

3. Saj ptica speva v eno mér,
ko nekdaj je, veselo,
nebó od zvezdic še bleščí,
ko nekdaj je bleščélo.

4. Vse tako je, kakor popréj,
bleščéče i vesélo;
le ti srcé, le ti srcé,
le ti si mi zbolélo!

2. Ptici.

1. Zapoj mi, ptičica, glasnó,
zapoj mi pesem žalostno,
ki bo mi v srce ségala,
občutkom se prilégala.

2. Po travnicih sprehajam se,
prelepe trgam rožice;
oj rožice dišé lepó,
al' záme duha nimajo.

3. Ljudjé krog mene se vrsté,
se smejajo, se veselé;
moj duh temán je i molčí,
nikomur nič ne govorí.

4. Star sedemnajst še komaj let
zaničeval že ves sem svet
i vem, da v srečo to mi ní,
pa mi srcé tako velí.

3. Obrazi.

1.

1. Vstala je narava
ter se giblja živa;
znane čute kaže,
kar nebo pokriva.

2. I srcé umeje
čudne govorice,
ki jih govorijo
zvezde i cvetice.

3. Kamenje budí se
in občutke moje
z mano čuti, z mano
glasne pesmi poje.

2.

1. „Naj vso svojo silo
burja náme žene,
vendar vsako pómlad
veje so zelene;

2. ali črv pod kožo,
ki redí se z mano,
on za smrt gotovo
vsekal mi je rano.“

3. Tak v večernem mraku
mehka lipa plaka,
trdi hrast se smeje
i nje pada čaka.

3.

1. Ko je solnce vstalo,
dájal sem mu hvalo,
da na oknu rože
mi je obsijálo.

2. Solnce mi je reklo:
„Tebe, rož ni bilo,
ko mogočno z neba
zemlji sem svetílo.

3. Ti ko rosa zgineš,
jaz pa bom ostalo,
grob ti obseválo;
revež, hrani hvalo!“

4.

1. Z glasnim šumom s kora
orgle so donéle,
druži se z donénjem
glas soseske cele:

2. „Bodi počeščena,
rajska ti devica,
vseh nebés i zemlje,
naših src kraljíca!“

3. Tak soseska poje
i na prsi bije,
skoz visoka okna
jasno solnce sije.

5.

1. Zêlen mah obrasta
zrušene zidove,
veter skóz-nje diha
žalostne glasove.

2. Pôvej, razvalina,
v solncu zatemnéla:
Kaj je moč človeška,
kaj so njena dela?

3. I življenje naše,
ki tak hitro teče,
al' so same sanje?
Sanje — jek mi reče.

6.

1. Mlad junák po polju
s težkim srcem hodi,
zvestega konjíča
na povôdcu vodi.

2. „Pasi spet se mírno,
travo jej zelêno;
trud i boj i rane,
vse je izgubljêno!

3. Zlómljena je sablja,
bratje pokopáni,
kar jih je ostalo,
tujcem se podáni!“

7.

1. Mlade hčere truplo
črna jama krije,
poleg jame mati
bridke solze lije.

2. Kar oko doseže,
smeje se narava,
pomlad po grobovih
cvetje razsipava.

3. V joku svojo zgubo
človek Bogu toži,
slavec, drobni slavec
pa vesele kroži.

8.

1. O večerni uri
stal sem poleg Save,
drla z glasnim šumom
je z višáv v nižave.

2. „Mladi fant iz zdrave,
iz straní gorate,
grem na južne kraje,
grem med tvoje brate.“

3. Tak šumečim glasom
bistri val mi pravi.
Dam mu poročilo:
„Srčno jih pozdravi!“

9.

1. Med borovjem temnim
mlada breza rase,
v lastnem svetu tuja
stoji sama záse.

2. Tuja dolga leta
raste sredi lesa,
vetra moč jo maje,
listje ji otresa.

3. Veter nosi listje
sestram v daljne kraje,
tam jim o samici
sporočila daje.

10.

1. Zarja dan pripelje,
dan darove razne
s sabo nam prinese,
tužne i prijazne.

2. Žalosti se znébi,
predno dan ugasne,
al' spomín ohrani
na trenutke jasne!

3. To vodilo zlato
za življenje kratko
kožo ti ohrani
dolgo časa gladko.

4. Naše gore.

Mogočno se dvígajo naše goré,
ozírajo se na cvetoče poljé,
pošíljajo toke mu bistrih vodá;
navzdól se podvízajo hčere gorá,
pozdrávljajo rod, ki se dviga na dan
i last imenuje goró ino plan,
pozdrávljajo ga, na uhó mu bobné:
„Naj volja tak krepka ko tvoje goré,
naj moč ti bo taka, ko tvojih je rek,
ki trgajo jéz i potrésajo breg;
al' mirnoponôsno srce naj ti bo,
ko tvoje spomladi poljé je cvetnó!“

5. Na Sorškem polju.

1. Pozdravljeno bodi,
Sorško poljé,
kjer moji očaci
v grobih ležé;

2. kjer zibel je moja
stala nekdàj,
kjer rojstna stojí še
hiša mi zdaj.

3. Triglava visoko
snežno glavó
še v sinji daljavi
vidi okó.

4. Še Sava grmeča
v strugi šumí,
ko leta nekdanja
liže pečí.

5. Al' sem ti še znanec,
Sorško polje,
ker dolgo se nisva
videla že?

6. I jaz sem premenil
misli, obraz,
kar naju ločila
kraj sta i čas.

6. Korak v življenje.

Srce trepéče
od hrepenénja,
v šumni vrtínec
sili življenja.
Stopil na ladij
tudi bi eno,
jádral za srečo
nerazjasnjêno.
Môrje lažnivo,
kje so bregovi!

Grozna širjava,
grom i vetrovi —
zije slapovje,
rjove peneče,
barke razbija,
v brezdna jih meče.
Zvezde prijazne,
pot mi kažíte,
srečni vetrovi,
čoln mi vodite!

7. Trojno gorjé.

1. Gorjé, kdor níma doma,
kdor ni nikjér sam svoj gospod;
naj križem svet preroma,
saj vendar tujec je povsod.

2. Gorjé, kdor se useda
za tujo mizo žive dní;
vsak grižljaj mu preséda,
požírek vsak mu zagrení.

3. Gorjé, kdor zatajíti
prisíljen voljo i srcé,
bedakom posodíti
čas mora, glavo i roké.

83. Josip Jurčič.

a) **Iz romana: Deseti brat. 1866.**

1. Mrtin Spak.

Povsod poznan, nikjer domá,
kjer vleže uro se poslednjo,
tam smrt mu domovanje dá.
Fr. Levstik.

Kdor pozna življenje, dejanje in nehanje, misli in prepričanja, kakršna so bila nekdaj po pripovedih naših starih slovenskih

očakov, ki, gluhi in slepi za spačeni novi svet, vedno le čase svojih in svojih prednikov dni hvalijo: ta mi bo pritrdil, da je bilo pred štiridesetimi in več leti med našim narodom veliko več poezije ko v današnji suhoti.

„Kje se zdaj še kaj čudovitega zgodi? Kdo dandanes še kaj vé? Le kakov sleparček še pride, da človeka opehari.“ Tako pravijo dedje. Koliko časa že ni bilo slišati o desetem bratu! V poprejšnjih časih se je pa še vendar včasi naletel, ki je, rojen deseti sin, s čudovitimi lastnostmi in zmožnostmi obdarovan, po božji namembi preganjan, od hiše do hiše po širokem svetu hodil, za srečo povedaval, zaklade pokazoval, pesmi pel in pravljice pravil kakor nihče drug. Ljudjé so ga častili, radi videli in mu dali živeti in spati. Pač pride v kako hribsko dolino še zdaj sem ter tja kak raztrgan in umazan peripatetikar, ki mu robato po domače pravimo berač, ki se izdaja za desetega brata; toda svet je postal neveren, manj gostoljuben ko nekdaj in tudi današnji deseti bratje niso tisti ko nekdaj, malo vedó in kakor očetje trdijo — niso drugega ko goljufje.

A pustimo taka premišljevanja bolj izurjenim mislecem in vrnimo se rajši k svojima popotnikoma!

Tiho je korakal človek, katerega je Lovretu deklica imenovala desetega brata, konju pred gobcem in mladenič je imel časa dovolj, v mesečini opazovati to čudno podobo. Bil je človek kakih štiridesetih let star, toda že mu je hrbet hotel lesti v dve gubi. Na sebi ni imel drugega ko srajco iz najdebelejšega platna, kakor ga sprede slovenska mati, dolge hlače iz iste tvarine, nekdaj na črno pobarvane, zdaj že zarjavele in pod koleni jako blatne in razcefrane, na glavi pak mu je čepel rjav klobuk s širokimi krajevci in črez oglavje z belo nitjo prevezan. Da mu hlače niso uhajale, je branila usnjata oprtavnica, na križ črez ramo razpeljana. Večerni zrak je bil precej hladen, Lovretu se je celò mrzlo zdelo, vendar je stopal deseti brat bosonog. Da bi pa kdo ne mislil, da črevljev nima, nosil jih je z bekovo trto prevezane črez ramo. Kaka dva pota se je nazaj na Lovreta ozrl ter ga ostro ogledoval. Pri tej priliki je Kvas videl obleki popolnoma primeren obraz. Lice je kazalo kosti, ki so imele voljo in nagon, vsemu obličju štirioglato podobo ustvariti.

Strani sta bili upadli in širok nos je ošabno nosnice v zrak molil. Vrh malih sivih oči so se v sredi zrastle obrvi predrzno visoko vihale gori v čelo, katero se ni veliko videlo iz zmršenih lâs.

Dasiravno ga je deklica bila potolažila, da se ni treba bati desetega brata, vendar je Lovreta nekaj čudno izpreletelo, ko je na širokem polju po noči sam bil s takim, ne malo neznanskim človekom. Ko je pa črez nekaj časa v dalji zapazil luč, ohrabrilo ga je to nekoliko in mislil si je: kaj mi more storiti; enega samega se ne bom bal. Da bi poprej čas minil, začne pogovor z njim.

„Koliko je še do grada?“

„Poprej boš tam, kakor pojdejo spat,“ odgovorí deseti brat z glasom, ki je bil vse drugo prej ko prijazen.

„Ali ste vi znani z gospodo?“ vpraša dalje Lovre.

Njegov drug se grozovito zasmeje, potem po reče: „Ti si šema! Zakaj me pa vikaš? Jaz sem Mrtinek Spak, deseti brat, kakor vsi otroci vedó. Če nočeš, da bi se ti kdo smejal, ki je bolj neumen ko ti, tako me pošteno tikaj, pa utegneva še prijatelja biti v teh letih, kar boš šolmoštraril na Slemenicah.“

„Kako pa véš, kdo sem?“ vpraša Lovre, čudéč se.

„Saj si me vprašal, če sem kaj znan na Slemenicah,“ odgovorí Mrtinek in se zopet smeje na vsa usta.

Čudni grajščaki morajo to biti, h katerim pridem, da vsako izpremembo v svojem družinskem in domačem življenju zaupajo takim ljudém, mislil je Kvas sam pri sebi.

„Ker je videti, da so ti povedali, da bo tak in tak človek prišel,“ reče Lovre, „moram misliti, da si star znanec v gradu. Zató mi lahko poveš, kakova je gospoda.“

„O prav lahko ti to povem,“ odgovorí Mrtinek.

„Pa nočeš? Zakaj ne?“

„Ti nekaj rad poprašuješ,“ odgovorí Spak. „Zató mi moraš dovoliti, da te še jaz eno reč vprašam. Kako sem ti kaj jaz všeč?“

Rekši je čudoviti človek Kvasa tako ostro pogledal s svojimi malimi svetlimi očmí, da je bilo mladeniča skoro strah. Vendar na misel mu je prišlo njegovo smešno vprašanje, pobesil je

oči in s posiljenim smehom je odgovoril: „Prav dobro si mi všeč, prijatelj, zakaj pa ne?“

„No, jaz ti bom povedal, da mi tudi ti dopadeš. Mislil boš morda, da je to pač vse eno, pa ni taka. Mrtinek Spak, deseti brat, in kakor bi se še lahko imenoval, bode ti še prav prišel v sili, zató ga le dobro poznaj!“...

„Ali si že ti dolgo tu v okolici?“ vpraša Kvas.

„Kar mi je mati umrla,“ reče Spak nekako zamolkleje pri tem vprašanju.

„Kje si pa domá? Kako je to, da po svetu ne hodiš, ker praviš, da si deseti brat?“

„Jaz sem domá, kjer so dobri ljudjé, kjer po mojem jeziku govoré. Nimam svojega zapečka, pa se ne pritožim zató. Če ne verjameš, da sem deseti brat, pa pusti! Misli, kolikor hočeš, pa malo govori, če nočeš, da se ti kaj ne zgodí. Zdaj pa molči o tem in kaj veselega govori! Jaz imam poskočne in vesele ljudi rad. Juheja, hopsasa!“

In kakor bi bil na enkrat ves drug, poskoči od tal, zažene črevlje z rame daleč od sebe proč in letí zopet po nje. Kvas ni mogel razumeti vsega tega. Človek mora biti malo prismojen, mislil si je.

„Ali znaš peti, prijatelj škric?“ vpraša ga Spak.

„Malo, pa zdaj ne pojem. Ti zapoj!“

Spak vzdigne glavo proti mesecu, odpre široka usta in hreščaje začne robato pesem:

„Stara baba Iskrca
jedla sok iz piskrca,
migala s suho bradó,
hčer zmerjála je takó. . . .

Ha, ha! Kaj ni lepa, pesem od mene, kaj?“

„To si sam zložil? No poj do konca! Takih sem še malo slišal.“

„Le čakaj, prijatelj suknjač, to in nekatero ti bom še zapel, če se bova lepo gledala na Slemenicah. Še srečo ti bom povedal, če hočeš, precej nocoj. Samo to si izgovorim, da se mojih sovražnikov ogiblješ.“

„Kdo pa je tvoj sovražnik?“

„To boš zvedel, preden bo dva, tri dni. Na Slemenicah ga boš videl vsak dan.“

Prideta na travnik. Pri poti je stalo na samem košato lipovo drevo, ki je fantastno molilo svoje goste veje v tiho krasno mesečno noč. Na zapadu se je videla s hribca prijazna lučica izmed sadnega drevja, grajske strehe so se v mesečini svetile. Mladeniča so zopet obšle prijetne in otožne misli vred, ko je zagledal svoje novo stanovanje pri tujih ljudéh.

„Tu pod lipo grajska Manica sedéva; tu sem ji srečo povedal,“ pravi deseti brat.

„Saj nič ne veš,“ odgovorí mladenič, „kako prihodnost bom imel jaz?“

„Ti boš nekaj doživel tam gori, česar se ti še ni sanjalo nikdar. Le dobro ogledaj grad, mesec sveti lepo, pomnil ga boš do smrti, pomnil boš tudi desetega brata, čeravno mu ne verješ; do groba ga boš pomnil.“

Glas Spakov je bil pri teh besedah popolnoma različen od prejšnje govorice, nekako temen in strašán, tako da je mladeniča malo osupnil. In ker se je ravno ta trenutek luna skrila začasno za oblak, prešinila ga je tembolj neka čudna čut; rajši bi bil že v gradu ko tu s tem pol norim človekom na samotnem polju. Dasiravno kakor izobražen človek ni trohice verjel na vraže, obšla ga je vendar misel, da Mrtin Spak res kaj več vé ko navadni ljudjé.

„Sitno je po noči prihajati; ali ne bi mogel tod v kaki krčmi prenočiti?“ vpraša Lovre.

Ko odgovora ne dobi, obrne se nazaj in pogleda za Mrtinom. Nikjer ga ni bilo. Lovre si ni mogel razložiti, ni kam, ni zakaj, ni kdaj mu je izginil. Ostalo mu ni drugega na izbiranje kakor po belo potresenem potu v grad jezditi, katerega je imel pred očmí.

2. *Kerjavelj.*

Tak dedje nam bili
pred stotino let.
Jak. Zupan.
Prišel bo en možiček!
Stara pesem.

Kerjavelj se nam zdi tako imeniten, da ga natančneje narisamo, in zató z njim celò nov odstavek začnemo. Zakaj da-

našnji Obrščanje, ki so bili tačas otroci, ko se je naša povest godila, trdijo, da niso razen desetega brata Mrtina Spaka nikogar za večje čudo imeli ko Kerjavlja.

Bil je ta mož že črez šestdeset let star, srednje velikosti, pa precej životen. Lica je bil zabuhlega, čela nazaj visečega in nekaj čudnega, pol škiljavega pogleda. Oblečen je bil po zimi v suknjo, ki je bila Bog vé kdaj vojaška in iz plavega sukna, kateri se pa zdaj iz množine poméčkov, zaplat in lukenj, z vlaknom in nitmi zapletenih, že ni poznalo, katera barva in zaplata je prvotna in katera je še le potlej pridejana. Hlače prtnenice so segale samo do kolena, kjer je Kerjavelj za malo péd bose kože kazal, ker so bile golenice njegovih črevljev že tolikrat vdelane, da niso več segle do kolena in do stremen. Na glavi je imel klobuk s širokimi kraji, kakor ga sem ter tja današnji čas samo še včasi v starini ali na glavi častljivega slovenskega deda vidimo, ki se ne da zapeljati neumnim nošam mlajšega sveta. Pa da bi Kerjavelj pokazal, da je svoje dni cesarja služil, torej kaj svetá izkusil, imel je krajevec nad levim ušesom gori zavihan in na oglavje pripet, kakor nekdanji brambovci v francoski vojski.

Pravijo, da je lepše, če se človek nevednega kaže, kakor če laže. Zató bom tudi jaz naravnost povedal, da ima pričujoča povest med drugimi slabostmi ravno na tem mestu znamenito prazno lino, katere nikakor ni bilo močí zadelati in zamašiti. Ni namreč znano, kje se je naš dedek Kerjavelj — rodil; ni znano, kje in kako je pastirčeval in fantoval, kje in kaj so bili njegovi roditelji....

Toda naj bo že Kerjavljeva mladost taka ali taka, to moremo za trdno povedati, da je bil pred desetimi leti smreko posekal, katera je bila za prvi tram v hiši, ki si jo je Kerjavelj na pusti Obrščakovi njivi tik hoste postavil z lastno roko in katera še današnji dan stojí, dasiravno namesto Kerjavlja samo miši in podgane v njej gospodarijo. Kerjavelj je smolo bral po hosti ter jo prekuhaval in prodajal kmetom, da so si kola mazali. Zraven tega pa je imel še več lastnosti, ki so ga daleč okrog seznanile. Skupek vseh teh lastnosti ga je pa po vsem ločil od desetega brata, ki se je veliko z njim pečal. Ljudjé namreč, ki so videli in vedeli, kako Mrtinek vse preudari in vsako reč zvé,

in so ravno zato radi verjeli, da zna več ko drugi, ravno tisti ljudjé so govorili, da ima blaženo lastnost, ki marsikoga stori srečnega v nesreči — dejali so, da je Kerjavelj dobra duša, samo malo neumen.

In vendar Kerjavelj ni nič posebnega počenjal. Smolo bral, kislega mleka gospodinj v vas prosit hodil, smolno olje prodajal po dva krajcarja funt, vranam in vrabcem nastavljal, veverice streljal in pekel in jedel, crknjene prašiče po okrožju pobiral in domá za predpustno slanino in slaščico sušil, zvečer k sosedovim za peč hodil sest, pravil tam vselej in vsak večer, kako je morski strah, hudirja na barki, videl, ko je bil vojak, kako je kozo ozdravil, da ni več v pšenico hodila, kako je „štatljivemu“ konju navado odpravil itd. — nič drugega ni revež počel. To pa gotovo ni Bog vedi kaj. In vendar so ga neusmiljeni jeziki raznesli za neumnega ali vsaj malo prismojenega. Ker so vedeli, da je Kerjavelj dobra duša in rad ustreže, imeli so ga za Jurčka in nalašč govorico napeljali na hudirja, na kozo in na take reči, da je le mož, pozabivši, kako je to stokrat že v raznih izpremembah pravil, še enkrat tisto reč ponovil. In če je ubošček malo drugače zategnil, če je danes dejal, da ga je bilo strah, ko je hudiča na kose sekal, jutri je pa rekel, da ga ni bilo nič strah, brž so ga dejali na osla in ga na laž stavili. Da, nekaj jih je bilo, ki celò niso verovali, da je bil Kerjavelj kdaj morski vojak, ampak so hoteli vedeti, da ni v svoji vojaščini dalje prišel ko gori do Sorškega polja nad Ljubljano in da jo je tam kakor bojazljivec skrivaj pobrisal. Pa to so bili menda le hudobneži, ki nikomur nič ne verujejo; zató menim, da bode bolje, če midva z bralcem vzameva Kerjavljevo za resnično.

„Takó ti praviš, Kerjavelj, da se temu Mrtinku ne sme od karsibodi govoriti?“ pravi kmet Matevžek.

„Kaj še! Ne sme se ne!“ vpije Kerjavelj, ki je imel zraven naštetih še to dobro lastnost, da je glasno govoril in besede vlekel.

„K tebi rad zahaja, pravijo,“ dostavi Matevžkov sosed, „ti že veš, kaj mu je nevšečno. Kaj praviš, zakaj noče o tem gospodu s Poleska nič slišati, pa vendar eni vedó, da sta znana? Kaj ti kaj pové?“

„Nič ne pové?“ odgovorí Kerjavelj.

„Če je hudiču zapisan, kar jaz mislim, ker ima zmeraj denar, dasiravno živí kakor čuri-muri božji volek v travi, brez dela — vém, da se kaj pomenita od vraga," pravi Matevžek in črez ramo pogleda soseda, krčmarja in mladega Franca, ki se je bil tudi bliže pomaknil.

„Saj ga ni hudiča; kdo ga je pa videl?" pravi krčmar in namežika drugim gostom, kakor bi hotel reči: Zdaj ga imamo, poslušajte!

In res je bil Kerjavelj na enkrat ves živ.

„O to pa to! Hudir je pa, hudir." Rekši, se iztegne po mizi, pomakne klobuk nazaj in z glavo pritrkovaje pravi: „Saj sem ga jaz presekal, o polnoči sem ga presekal na dva kosa."

„Povedi nam, kako je to bilo."

„Takó-le: Jaz stojim ob enajstih na barki za stražo, pa — —"

„Prej si pa rekel, da o polnoči," seže mu France v besedo.

Kerjavelj se ni dal ni temu ugovoru, ni smehu motiti, ampak je svojo trdil in dejal: „Ob enajstih je bilo, to še dobro vém. Sam sem stal, megla je bila in tema kakor v rogu. Zeblo me je, pa sabljo sem imel. Dremoten sem prihajal, zató sem začel tjakaj po morju gledati."

„Kako si po morju gledal, ko je bila tema?"

„Naj bo tema, saj sem imel kresilo in gobo in drva, pa sem zakuril. Kar gori v jamboru nekaj pravi: vrr, vrr, vrr! Jaz gledam, gledam — ni bilo nič! Spet dremoten začnem prihajati. Le počenem tja na tla. Kar se barka tri pote zaguglje sem ter tja. Jaz gledam, gledam, poslušam — ni bilo nič! Kar nekaj sem po morju pride po vodi in z nogami pravi: comp! comp! comp! Jaz gledam, gledam — kar vidim, da hudič gre!"

„Kako si pa vedel, da je hudič?" vpraša eden nevernih poslušalcev.

„Kaj ne bi vedel! Ali ni imel rdečih hlač, zelene kapice, kosmatih tačic in take nohte na prstih, ko oni-le kavlji pri vagi?"

„Ali te je bilo kaj strah?" vpraša krčmar.

„Kako me bo strah, ko sem bridko sabljo v rokah držal? — No, potlej je tista pošast ali tisti peklenski škrat plezal gori ob barki prav na glas: škreb! škreb! škreb! Kakor je na vrh prišel, pa se ti je z oči v oči meni nasproti postavil. „Sveta

mamka božja, sedem križev in težav“ — sem jaz dejal — pa sem zavzdignil bridko sabljo, pa sem zamahnil, pa sem črez glavo ubral in loputnil: lop! — pa sem ga presekal, samega hudiča sem presekal, na dva kosa!“

„Kako pa véš, da si ga presekal?“ vpraša Francelj.

„Kaj ne bi vedel, saj je dvakrat padlo v morje; prvič je reklo: štrbunk! v drugič pa se je slišalo: štr-bunk! Pa reci potlej, da ga nisem presekal, da ga nisem na dva kosa presekal.“

„To je res, da si ga! Ná, pij, ki si tako dobro delo storil,“ pravi Matevžek. „Ali ti še koza kaj na Obrščakovo njivo uhaja?“

„O nič več ne, zdaj sem jo že ozdravil, kozo, že dobro dolgo let je tega,“ pravi Kerjavelj in prazno kupo na mizo postavi.

„Kako si jo ozdravil?“

„I kako! Kri sem ji izpustil, pa se je popravila. Jaz sem imel s kuho opraviti, moral sem paziti, da se mi smola v loncu ne vžge; zato nisem mogel zmeraj v kozi očesa imeti. Ti Obrščak si mi vedno žugal, da mi jo boš vzel, če bo v škodo hodila. Kaj je bilo početi! Zaprte nisem mogel imeti, varovati in vračati zmeraj in zmeraj nisem utegnil. Čakaj me vrag, čak! ti bom že eno naredil, kozača, da ne boš ven in ven gobca v ograjo tiščala! Pa sem vzel véliki nož ter sem ga nabrusil na ós in sem se ulegel na trebuh prav tiho za mejo tam pri vrzeli, kjer je žival noter hodila. Kar ti pride! En gobec trave namuli, pa odtrga: hrst! Zopet namuli — tačas se pa jaz iztegnem in šop! porinem nož kozi v bedro. Kri je tekla kakor v turški vojski in vpila je uboga dimka, kakor bi jo na meh drl; jaz sem pa dejal: »Čaki! zdaj te ne bo več v škodo«.“

„Ali ti je crknila potlej?“

„Kaj še! Kakor ji je tista pregrešna kri odtekla, ki jo je zapeljevala, potlej je ni bilo več videti v škodi in zdaj vém, da nima nihče bolj pohlevnega živinčeta.“

„Kaj meniš, da je hudobija v krvi?“

„To je da!“ vpije Kerjavelj. „Slaba kri sama stori pri živali in pri človeku, da se greh dela. To sem jaz od učenega

Hrvata zvedel v vojakih, na barkah sva bila vkup. Tam na morju imajo take igle, da puščajo vsakemu, kdor je uporen, razposajen, hudoben, poreden in pregrešen. Zato sem pa še jaz kozi puščal.“

„Kolikrat so tebi puščali?“ vpraša Francelj.

„I te zgaga prekanjenska, kdaj sem se pa jaz kaj pregrešil? Nikoli!“ odgovorí Kerjavelj malo hud. „Klin se s klinom izbija, vino z vinom, glava z glavo, tako pa tudi hudobnost s hudobnostjo. Ali sem vam že pravil, kako sem Bučarjevemu konju poštatljivost odpravil?“

„Nikoli nisi še pravil!“ odgovoré sosedje, čeravno je vsak izmed njih to pravljico že Bog ve kolikrat slišal.

„No, spomladi onega leta, ko je bil lan pozebel, je sejal Bučar oves po laništču. Ker je bil hlapec — tisti Urh je tačas služil Bučarja — nekaj obolel in je v stanici ležal, ni mogel za brazdo hoditi. Bučar pride póme in pravi: „Pojdi, Kerjavelj, pojdi; boš namesto Urha ene tri kraje povlekel.“ Jaz grem precej. Bučar mi vpreže tistega sirastega konja, ki ga je prédlansko spomlad konjederec vzel, pred brano in jaz poženem: ti hóte! Dvakrat sva šla po razboru gori in doli. V tretje pa poženem: bistahor po sredi! Pa ni hotel iti po sredi, le v rázbor je silil, mrha. Cukam za vajeti, cukam, vpijem, pa nazadnje se mi pošast še ustavi in se ne gane. Ko bi bil imel nož, precej bi ga bil popravil, kakor sem kozo; kar porinil bi ga bil tja v tisto suho réber. „Čaki me, čak!“ pravim in odpnem vago, pomerim in mu zviškoma eno tako po rebrih prisolim, da se tri rebresa zlomijo.“

„Kaj te ni Bučar nič oštel, ko si konja končal?“

„Kaj še, saj sem mu rebra spet zravnal.“

„Kako?“

„Kar še enkrat sem loputnil, pa so kosti zopet nazaj stopile.“

Vem, da bi bil Kerjavelj tisto popoldne še nekateri izmislek svoje modre in misleče glave sosedom povedal, ne samo, kako se žival po novem zdravi, ampak še druge izkušnje, postavim, kako je svojo mačko voziti učil, kako je ponočne tatove, ki so okrog njegove koče lazili, za vselej

odgnal, ko ne bi bil krčmar v tistem hipu zagledal, da dva mlada gospodiča s puškami črez pleča gresta mimo hiše, in sicer Marijan s Poleska in novi grajski učenik. Vedečni možjé so pa vendar hoteli videti, kakov je poslednji, in so se skoz okno iztegnili. Kerjavlju ni bilo mar gospode; ali kakor so ljudjé trdili, da je neumen, domislil se je zdajci prav po pameti, da bode treba kmalu plačevati, denarja pa ni imel, ker je bil ravno za sol in za tobak dal polšest krajcarjev. Zagodrnjal je nekaj, da ima domá „molzovo kozo“, da mora torej iti molst, ter se je tiho izmuzal iz izbe, da ni nihče prav vedel, kdaj.

b) Iz zgodovinskega romana: Rokovnjači. 1881.

Prvo poglavje.

Še pred desetimi leti je bilo veliko slišati od rokovnjačev. To so bili prava nadloga deželi, ki so po malem beračili, po malem kradli in s silo jemali. „Novice“ 1855.

Leta 1810. početkom meseca rženega cveta je bil lep solnčni dan. V Kamniku je bil semenj. Po cesti, ki drži od Mengša do Kamnika, je jezdil dolg mož v pol kmetski obleki iskrega konja, a štiri druge konje je gnal poleg sebe in za seboj privezane. Konji so bili, kakor se je na prvi hip videlo, različne starosti in vrednosti. Zato so trije hoteli vzdržavati počasnejši korak, dva pak, in sicer tisti, na katerem je bil jezdec, in še drug sirec, bila sta mlajša in brzonoga. Tako je bil gonjač vedno siljen, vleči na desno in levo in z vrbovo šibo priganjati, da niso počasnejši konji zaostajali in vlekli za svoje priveze. To je tudi izredno dobro znal, in čeravno je imel namesto sedla le sivosukneno kamižolo pod seboj, vzpenjal se je vendar na hrbtu svojega konja sedaj na to, sedaj na óno stran, s svojo šibo udarjajoč po grivah, ali nazaj ali naprej obračajoč se s táko brezskrbnostjo in gotovostjo, da se je takoj poznalo: ta suhi mož, z dolgimi nogami in dolgimi, z usnjem obšitimi hlačami ter polhovo kapo na glavi, bil je vajen sédeža na konjskem hrbtu.

„Hej, to je Oblóški Tonček, kobilar in konjski mešétar,“ reče eden izmed kmetov, katere je konjár prijezdil na poti.

„Od tega se včasi po ceni kupi, čudno po ceni; včasi pa ne dá k sebi. Dolgo ga že nisem videl.“

„Pravijo, da hodi noter k Madjarom na Ogrsko po konje in jih goni daleč noter v Lahe. Jezdi pa, kadar ima pravo žival, da pride v štirih dneh iz Karlovca tjakaj v laško deželo. Še spi na konju, kadar najbolj dirja.“

Tako je pripovedoval drug kmet, ki ga je poznal. Drugi, ki ga niso poznali, izpraševali so in zvedeli še o kobilarju Obloškem Tončku, da je sedaj zabogatel, ker že s petimi repi dirja po cesti, ali nekdaj je samó drugim kupcem mešétil.

V tem in podobnem razgovoru pridejo kmetje v Kamnik na semenj, na véliki trg. Semenj je bil majhen, ljudi malo, čas ni bil ugoden za velike shode. Vendar na vélikem trgu je bilo še prilično polno ljudi, kmetov in kamniških meščanov, starih in mladih. Kajti razen prodajalcev in kupčevalcev bilo je tú videti še nekaj drugega, kar je zanimalo zlasti mladino.

Pred mestno hišo je namreč na vzvišenem kamenu stal na tako imenovanem sramotnem odru obsojenec, berač, ki so ga poznali nekateri ljudjé le z imenom Tomaž, drugi ga pa sploh niso poznali. Kamen, na katerem stati je bil obsojenec eno uro vsemu ljudstvu izpostavljen, bil je le dva čevlja od tal visok, takó da se je na sramotnem odru izpostavljeni človek ravno lahko videl po vsem trgu. Pred prsimi je imel tablico, na kateri je bilo zapisano: „Tat“. Po tedanjem kazenskem zakonu je imel biti nepoboljšljiv zločinec tri dni za vrstjo po eno uro tako na sramotni oder na javnem trgu izpostavljen, a berač Tomaž se je kazal danes prvi dan. Ker se že precej dolgo v Kamniku ta kazen ni rabila, bilo je dovolj zijál.

Tudi kobilar je izpostavljenca že od daleč ugledal tem laže, ker je bil na konju, sam vzvišen nad drugo ljudstvo.

Ko pa jezdec bliže prijaha in zločinca na sramotnem odru natančneje pogleda, bil bi oster opazovalec videl, da se je njegovo sicer usnjato in nagubano lice stemnilo. Hitro skoči s konja, vzame kamižolo pod pázduho in pelje svojo živino za uzdo dalje. Na oglu pak prosi tam stoječega dečka, naj poprime za nekaj časa konje, da dobi groš. Sam pa pristopi bliže v tolpo med ljudi, ki so stali gostó natlačeni okoli sramotnega odra

in ki so neusmiljeno sodili in obirali izpostavljenega tatú, berača Tomaža.

„To je rokovnjač, kaj staviš?“ dé prvi gledalec. „Poglej ga v oči, ali ni takšen kot levi razbojnik na Golgati?“ vpraša drugi.

„Ta bi svojega očeta obesil, ko bi ga za sodnika postavili,“ reče še drugi.

„Kaj?“ prigovarja tretji, krepek hribovec, „le dobro si ga oglejte; ali ni takov, da bi samemu hudiču palico posodil, s katero bi potlej hudič kakovega svetnika udaril, ko bi si samega Boga udariti ne upal?“

In glasán smeh med množico odgovarja tej robati primeri. Ko so se vse oči obrnile tja, kjer je ta govornik stal, je videl naš konjar, da njega nihče ne opazuje. Z očmi je izpostavljencu namignil, a takoj se obrnil in gledal po ljudeh, kakor da bi jih štel, ali da bi nekaj premišljal. Ko se prerije nekoliko bliže, ogrne svojo kamižolo, sname kučmo od polhovih kožic, skrivaj jo obrne, da je bila vsa druge barve, od črnega sukna, in jo zopet natakne. Precej je bil nekoliko drugačen človek.

Kakor zánj nalašč, oglasi se na trgu boben. Mestni birič je bobnal, da ima ljudstvu nekaj imenitnega povedati. Sicer je svoje stvari drugikrat pripovedoval pred mestno hišo, od tam, kjer je danes stal tat. A sedaj ni mogel, ker je tam bil sramotni oder. Torej je stopil z nasprotne strani na usnjarjev voz, ki je stal na semnju. Ljudje so precej pustili izpostavljenega tatú in so se zbirali okoli mestnega biriča. Glasno in daleč razumljivo je naznanjal ta:

„Gospod Štefan Poljak, kateri gospodari na gradu Kolovcu v imenu visokorodnega gospoda grofa Hohenwarta in kateri je v našem okraju poglavar narodni gardi, kakor jo je naredila francoska vlada, ukazal je vsem ljudem v Kamniku in daleč okoli Kamnika, v Mekinah, na Brdu in v drugih krajih povedati, da dobi tisti, kdor pové ali pokaže, kakó bi se na sled prišlo tatinski in razbojniški družbi rokovnjaški, od njega na Kolovcu ali v Kamniku precej petnajst kron ali trideset goldinarjev, ali v cesarskem avstrijskem srebru ali v francoskih frankih, kakor kdo hoče. Kamniški mestni sodnik pak, gospod

Janez Gavrič, prideva iz svojega še toliko, tudi petnajst kron ali trideset goldinarjev v francoskih frankih.“

Ker je bila to jako zanimiva novica, objavljal jo je birič dvakrat in na koncu jo je osolil s šaljivimi svojimi opazkami.

Pa tudi meščanje in kmetje so začeli živ posvet. Najprej so rešili vprašanje, kdo je ta gospod Poljak s Kolovca, da je gospoda Gavriča, kamniškega mestnega sodnika, zet, da njegovo hčer Reziko jemlje v zakon, skoro bode svatovanje.

„Lep denar obetata, zet in tást! Dobro bi ga bilo zaslužiti,“ to je bilo obče mnenje. Ali nevarno je. Toliko let je že, kar se je ta človeška ljuljka zasejala, ti rokovnjači. Toda nihče ne vé, koliko jih je. Pa kje so rokovnjači, kje jih je mogoče prijeti? Enkrat so, pravijo, v Jélovici, enkrat v Udnem borštu, enkrat v Črnem grabnu, enkrat v Jermanovih vratih, enkrat v kamniških mestnih gozdih nad izvirom Bistrice. To so pa le taki kraji, kamor nihče ne more za njimi, kdor nima vseh tistih hudičevih pomočkov in urókov, katere imajo oni sami, ki znajo vedeževati in coprati. Gospoda lahko druge ljudi pošiljajo lovit in jih sledit. Gospoda naj gredó naprej na rokovnjače, videli bodo, kaj opravijo, dokler sami nimajo v žepu roke od takega otroka, ki je iz materinega telesa izrezan, in ki posušena na brinjevem ognju rokovnjače varuje, da se znajo nevidne narediti, kadar jim se najhuje godi. Zato se imenujejo rokovnjači, ker imajo take otroške roke v malhi s seboj za veliko silo.

In ko so kmetje in meščanje tako govorili, se raznese med njimi naglo kakor blisk novica, ki jih je mogla v njih veri o strahoviti rokovnjaški moči le potrditi.

Mestni ječarski čuvaj, ki je imel stražiti berača Tomaža, na sramotnem odru stoječega, pristopil je bil tudi dva koraka bliže k mestu, odkoder je birič razkričaval svoj razglas. Saj je bil izpostavljeni tat, čuvanec njegov, zvezan na nogah in rokah z močnim motvozom, torej se ni mogel ganiti z mesta. Ali ko se je čuvaj črez nekaj hipov zopet ozrl po svojem varovancu, bilo ga ni več! Široki štirioglati kamen, ki je bil za sramotni oder, je stal tu, ali prazen, nobenega berača Tomaža ni bilo na njem! Izginil je bil, kakor bi se bil v zemljo udrl. In noben človek ni videl, kdaj. Glej! Na tleh leži prerezana

vrv, s katero je imel noge zvezane. Tudi tablica, na kateri je bilo zapisano, da je „tat“, je ležala odtrgana na tleh. Kam je bil izginil?

Brzo se med ljudstvom po vsem trgu raznese glas: Ta čas, ko je vse poslušalo, koliko gospod kolovški oskrbnik Poljak in mestni sodnik Gavrič obetata tistemu, ki zasledi rokovnjače, rešili so ti isti rokovnjači Tomaža, ki je gotovo eden njih! In takšen velik strah je obšel vse ljudi, da so se bledi kar med seboj spogledovali in sumnjali drug drugega, ali ni morda sosed tudi skriven rokovnjač.

Hitro se je stvar še poveličala. Čuvaj, ki je prej sam rekel, da ni nekaj trenutkov nič pazil, je trdil sedaj, ker se je bal za svojo kožo, da se ni niti za eno ped premaknil od kamena, temveč pred njegovimi odprtimi očmi je Tomaža s kamena zmanjkalo, nevidno, kakor megle zmanjka na solncu, samo še hitreje. A ljudje so verjeli in se od straha križali.

„Rokovnjač je, opaljeno otroško roko ima pri sebi, nevidnega se zna narediti,“ so dejali in groza jih je bilo tako, da si napósled niso več upali glasno govoriti. Kajti kdo je vedel, da li ni Tomaž neviden v sredi med njimi?

Kobilar Oblóški Tonček pak je sedel že davno zopet na svojem konju, kamižolo je imel zopet zganjeno kot prej pod sedalom, kučma njegova je bila zopet siva polhovka kakor prej, in ko je udaril po najlenejšem konju, da bi odjahal na zgornji konec mesta, kjer je bil konjski semenj, razgledal si je prestrašeno množico z zaničljivim posmehom. Pognavši svoje konje, je vpil: „Ogni se, ogni, da bi ti rokovnjač sedel za vrat!“

Tretje poglavje.

Govorila sva med sabo
o visoki stvári;
rešetáli so med sabo
kmetje svoje vboštvo.
Pa mi zlodej glavo zmoti,
vrže me za kmeti;
skoči z mano moj prijatelj,
v tek spusté se kmetje.

Fr. Levstik.

Umevno je tedaj, da je bil v tako nevarnih časih pomladanski semenj leta 1810. v mestu Kamniku prav majhen. Kmetje

so se bali prodajati, če so kaj imeli, nekoliko zató, ker je bilo nevarno, denarja imeti, nekoliko pa tudi zató, ker so bili zmešani zaradi preklica in ne polne veljavnosti prejšnjega avstrijskega denarja, zaradi uvedbe novih „frankov“ in zaradi različnih pretiranih govoríc, kakor se v takih časih rade raznašajo med kmeti. Kupovát hoditi so se tudi bali, ker je bil vsak pot opasen pred razbojniki. Kdor ni torej prav moral, ostal je domá. Kamniški prodajalničarji so zató upravičeno tožili, da ni skoro nič trgovanja, da semenj že dolgo ni bil tako slab, da še nikoli ni bilo tako malo ljudi. Tudi kamniški krčmarji so bili slabo zadovoljni, ker so videli, da bodo morali polovico za semnjárje pripravljenega mesá jesti samí in da vina ni bilo treba posebej za ta semenj nastavljati. Le en krčmar je bil izvzet, eden je imel poleg slabega semnja vendar nekoliko pivcev.

To je bil krčmar Jošt Vlagar, ki je točil vino in žganje v svoji mali hiši na severni stráni Kamnika, na levem bregu Bistrice.

Med vsemi pivci ob tem semánjem dnevi v Vlagarjevi krčmi je bil najglasnejši Blaž Mozól, petinštiridesetleten človek, pa na videz starejši, velike rastí, posušenega lica, a jako živih in iskrih oči, nekoliko zanemarjen v obleki, ali vendar oprán in osnažen. Zmeraj in zmeraj je vstajal izza mize; govoril z vso izbo, sedaj s tem, sedaj z ónim, zmeraj šaljivo in zbadljivo, takó da mu je sedaj odgovarjal živ smeh, sedaj rezno zabavljanje. Zlasti trem sumnjivim neznancem, ki so za ozko mizo pri peči sedeli sami, je metal ostre puščíce, tako da so ga óni srdito pogledovali.

Poleg njega je sedel lep mož, najmanj deset let mlajši, v kmetski, toda izredno skrbni obleki.

„Nikar, stric, molčite, pa pijte!“ reče ta Blažu, potegne ga z močjo poleg sebe na sedež in mu toči vino. „Pustite ljudi na miru!“

„Véš kaj, Nande,“ govori stric Blaž Mozól mlajšemu sosedu na uho, „Nande, verjemi ti meni, da so óni-le trije, ki pri peči sedé, kakovi rokovnjači, tovariši berača Tomaža, ki se je danes v zemljo pogreznil, če ni ušel. Pa jaz se jih nič ne bojim.“

Pri tej srdito govorjeni trditvi Blaž Mozól zopet vstane, a lahka rdečica izpreleti obraz mlajšega tovariša, katerega je oni Nandeta imenoval in čigar roke so bile bolj bele in manj delavne nego drugih omiznikov.

„Naj bodo oni, kdor hoté, kaj nama to mari; dražiti jih nikar!“ reče Nande bolj tiho in pomakne svoj klobuk od zajčje dlake niže na oči, da je zasenčil široki, toda lepi obraz.

„Dražiti? Menda se jih vendar ne bojiš?“ ropoče Blaž. „Ti veš, Nande, če misliš moje sestre hčer jemati za ženo, moraš znati tudi udariti, kadar je treba, posebno dokler še fántuješ. One-le tri rokovnjače pri peči pa jaz sam vzamem náse in si jih upam s starim metliščem poditi skoz vso kranjsko deželo tja v Lahe. Ti capinje bi bežali kakor pes, kadar je klobaso ukradel.“

Glasno so se kmetje zasmejali okoli. Oni trije pri peči so mrmrali nevoljno med seboj, jezno in zaničljivo pogledovali Blaža in pili. Dva sta bila mlajša, eden star. Vsi trije so bili slabo opravljeni z različno, močno ponošeno in ne njim na telo novo umérjeno obleko. Starejši je imel malo osivelo brado razrastlo gori do pod oči. Med mlajšima je bil eden majhen, šepav in je imel širok obraz, od osepnic razjeden. Drugi je bil srednje rastí, debel in lasje so mu padali kakor griva dolgi po plečih. Tega je Blaž že večkrat videl, dva sta mu bila neznana.

„Poznaš li one?“ vpraša ga nasproti sedeč kmet.

„Ne poznam vseh treh, ne, ali jaz imam takšen dober nos, da rokovnjača že pol ure daleč dišim, kakor rokovnjač biriča in lisica past.“

„Pij, samó ne delaj zabave, Blaž! Zopet bi se rad tepel, ali danes se pod mojo streho ne bodeš,“ reče sedaj krčmar Jošt Vlagar in pobriše drobtine in razlitke po mizi. Blažev mlajši sosed dene roko na čelo in z očmi pritrjevalno namigne krčmarju. Toda Blaž Mozól je bil, kakor se je z njegovega izredno iskrega očesa videlo, že nekoliko vina prepoln in torej nepokoren. Rekel je:

„Ti si grd človek, Jošt, da ti povem, če imaš prav dobro vino. Bog ti pomagaj! Grd človek si pa res, če mene zmerjaš, ki sem dober kristjan. Tam pri peči, glej, imaš rokovnjače; če niso vsi trije, eden je gotovo, ker meni smrdi kakor hudiču

krst. One pokaraj, Jošt, ali ne mene, kristjana! Da bi te pasla sama kisla repa!“

Med tem je bil zlezel Blažev tovariš izza mize in skrivaj namignil krčmarju, naj gre iz izbe za njim. Blaž se je rotil dalje, posnemajoč pridigarski glas, kmetom govoril, a vedno po strani pogledaval:

„Resnično, resnično vam povem, prijatelji moji, ko bi nas eden mogel vse rokovnjače pobiti, to bi bilo grozno veselje v nebesih in v peklu: v nebesih, ker bi se na tem svetu nič več toliko razboja, tatvine in greha ne delalo, kakor ga dela ta nesnaga, in v peklu bi vsi hudiči plesali od veselja, da so enkrat te kranjske zlodeje dobili med se. Pa meni se zdi, da se je že konoplja razrastla, od katere bode vlakno pleteno, da jih obesimo vse. Novi gospod grajščinski oskrbnik kolovških gospodov se jim je zarotil, rokovnjačem, da hoče vse povesiti, ste li slišali? Davi je bilo na semnju klicano, da dobi trideset tolarjev, kdor pové, kje imajo brlog, ali kdor ujame kakovega glavarja. Kdo jih bode zaslužil? Ko bi jih jaz mogel! Precej! Nič se jih ne bojim!“

„Jaz grem,“ reče eden kmetov drugemu tiho in boječe.

„Čakaj, da plačamo, jaz pojdem s teboj,“ reče oni in dregne drugega tovariša, rekoč:

„Če je res onih ciganov kdo rokovnjač — vedeti ne more nihče kot Bog, ki jin pozna, mogoče je vse — potlej ni dobro biti zraven, ko jim Blaž zabavlja. Pridejo lahko po noči in mi streho nad posteljo zažgó, kaj si morem zato. Takšen lahko usta razteza, ki nima ni hiše, ni otrok, ki je vse zapravil kakor Blaž. Zato béžimo, pijan je in preveč naravnost govorí, kar misli.“

Plačavši svoje račune, so kmetje odhajali drug za drugim, Blaž pak je dalje rokovnjače obdelaval.

Trije možje pri peči so bili ali zeló potrpežljivi, ali pa so se bali krepkega, kot pretepalnika poznanega Blaža Mozóla, zlasti ker kaki štirje kmetje so bili še v sobi, ki bi mu bili morda pomagali. Zdajci je bila Blaževa pozornost za nekaj hipov odvrnjena na drug predmet.

Vrata se odpró in v izbo stopi gost, s konjskim bičem v roci. Blaž Možól ga takoj spozna; zato vzdigne svojo čašo in ga kliče vesel, kakor bi Bog zna kako ljubljenega pobratima po dolgi ločitvi zopet ugledal:

„Hejo, hoj! Tone Oblóški, Rajtguzen, ná, pij, Rajtguzen! Še zmeraj si suh kakor drenov klin, ki je devet let v dimu visel, o ti ljubi moj Rajtguzen, ti konjski lišáj, ná, pojdi pit, Rajtguzen! Suh si pa res kakor kajžarska koza sušca meseca, Rajtguzen! Hejó!“

S tem imenom počaščeni došli novi gost, nam že znani kobilar ali konjski mešétar Oblóški Tonček pride k mizi, spusti dolgi konjski bič ob sebi, da glasno trkne na tla, obriše roko ob grobosuknene hlače, ki so bile z usnjem obšite na sedalu in med koleni, kakor jih imajo jézdeški gosposki hlapci, prime ponujano čašo, ovrti jo dvakrat in reče Blažu za prijateljski odzdrav:

„Suh? No, ti se tudi ne moreš z mastjo bahati, Mozól! Ali te še ni nihče pretepel, kakor bi bil zaslužil, ko si lepo doto zapil in zabíl? Ti si tudi suh, dasi lahko domá za pečjo ležiš po zimi in kruh ješ, ki so ga drugi pridelali, po leti se pa v senco zavališ, klada ti pijanska! Kaj misliš, da ne vem? Dokler je tvoja dleta pela, smo ga pili, da je bilo vse mokro. Sedaj ti pa včasi že bolj grčavo hodi, slišim. Pa vendar še tudi staremu prijatelju napiješ in kapljo privoščiš. Zato dobro zdravje, Blaž!“

Rekši, popije konjar iz Blaž Mozolove polne čaše polovico.

„Le stresni ga, da bodeš dno videl; to vse Nande plača, ne jaz. He, Jošt, vina na mizo, ali te kislice vinske, ki ni vredna, da bi jo podganam nastavil, a piti jo pa moramo vendar. — Sédi sem, Rajtguzen!“...

Blaž se sedaj ogleda in vidi, da so bili že tudi zadnji štirje kmetje odšli. Njegovega tovariša Nandeta tudi ni bilo nazaj. Novoprišli konjar pak ni prisedel k njemu, temveč sedel je k mizi pri peči, k trójici, katero je Blaž dolžil rokovnjaštva.

„Kam je šel Nande? Kje je, Jošt, povej!“ reče pijani Blaž.

„Šel je in plačal je vse, le še ti pojdi za njim," deje krčmar, „dosti imaš!"

„Zakaj me podiš? Misliš, da nimam denarja? Več ko ti, več ko ti, Jošt." Rekši, išče Blaž po žepih, ali ničesar ne pokaže, tako da se je moralo misliti, da ali ničesar nima, ali pa ga je že vino tako premagalo, da ne najde.

„Kdo je ta Nande, da je tako neumen, da záte plačuje?" vpraša Blažev znanec Oblóški Tonček od druge mize pri peči sèm.

„Kdo je Nande? To sam Bog vé, jaz že ne. In nihče pri nas ne. Res, udari po me glavi ali koder misliš, če vemo, kdo je Nande, ali kod je prav domá. Naj bode, odkoder je!" govori Blaž. „Pri nas se žéni. Našo Polónico bi rad, moje sestre hčer. Čedna mala púnica, tako lepa, da bi jo ciganje ukradli, ko bi jo videli. Od našega soseda je kupil v last vse: poslopje, njive, travnike, hosto, še mačko. In polovico je z gotovino plačal, s starimi tolarji, tako ti rečem, véš? Ampak, ti pojdi k meni! Kaj si tam sédel?"

„No, takšen zet k hiši, ki ima denar in za vino rad plača, to ti je po volji, kaj ne? Kaj ti ni nikoli povedal, odkod je prišel?"

„Odkod? Tam s Štajerskega od nekod. Ne vem več, kako so pravi. Ali to je čudno, ali ni čudno, ljubi moj Rajtguzen, da, kadar govori, takó govori, kakor mi govorimo, le malo bolj zavija, kakor naši pôljci dôli. Ne zavija pa tako, kakor sem slišal, ko sem šel enkrat z rajnco svojo materjo na Štajersko na božjo pot, v Gornji grad, kaj misliš ti, Rajtguzen? Vidiš, ti zmeraj po obloško zavijaš, tako nekako po ribniško »nájsem — nájsem«. A ta naš Nande, ki bi rad pri moji sestri bil zet, nič ne zavija po štajersko. Denar pa že ima, to je res. In naše deklè, Polónica, ta ga rada vidi, kakor bi nobenega drugega ne bilo. Tako ti povem, ljubi moj prijatelj Rajtguzen! Pa sem sédi, Rajtguzen! Kakó bodeš ti tam sedel, pri tistih grdih rokovnjačih?"

Konjar ga čudeč se, skoro prestrašen pogleda. A videč, da je Blaž govoril le tja v en dan, ozrè se po treh tovariših, ki so jezno mrmrali, migne jim, naj bodo mirni, in reče:

„Če z menoj govoriš, reci mi, kakor je prav. Jaz sem Tone, ne Rajtguzen.“

„Ne Rajtguzen?“ vpraša, neverujoč Tomaž, z zategnjenovinskim glasom Blaž Mozól. „Beži no, beži! Zakaj bi ti jaz ne rekel Rajtguzen, ki si? Misliš, da res nisem slišal, zakaj se ti tako reče? Po kranjsko se kličeš Obloški Tone, to je res, zato ker si z Oblók in si na sv. Antona krščen. Po nemško se pa takim hlačam, kakor jih imaš ti (učeni naš Blaž je menda kdaj slišal „Reithosen“), kliče rajtguzen! Zato ti pa ljudje pravijo Rajtguzen, da bodeš vedel. In Rajtguzen si in Rajtguzen bodeš! Zavoljo tega si še vendar tudi lahko zveličan, kadar peté iztegneš in kadar ne bodeš več mogel po semnjéh za konje slepariti. Véš ti, jaz mislim, da Bog že tudi nekoliko nemški zná, da vé, kaj pomeni Rajtguzen. Kako, da bi Bog ne vedel, če jaz vem, ki nisem učen, da bi dejal, kdo vé koliko. Rajtguzen ti pravijo, pa ni treba zameriti.“

Še enkrat mi tako reci, pa dobiš s tem-le po glavi!“ Rekši, vzdigne Oblóški Tone jezno svoj bíčevnik.

„Kakó da bi ti ne smel reči? Zakaj bi ti ne smel reči Rajtguzen?“

Komaj je bil Blaž besedo izgovoril, plane Tone od mize po koncu, skoči na Blaža in ga z močjo po glavi udari. Blaževa glava pak je bila trda, udarcev vajena, zato se nje gospodar tiho izza mize vzdigne in s svojo dolgo roko črez mizo zgrabi protivnika ter ga krepko drži dotlej, da se izrije izza mize. Precej sta bila oba možá, ki sta si pred nekoliko minutami še prijateljsko napijala, v divjem bóju sprijeta. Oni trije so bili vstali in čakali, da li bode Tone sam zmagoval. A ni bilo dolgo dvojbe. Blaž je bil močnejši. Dasi je že mnogo pil, bil ga je udarec po glavi tako vzdramil, da je ravno vsa kri vzkipela v njem. Vajen tepežnik, povije svojega protivnika v trenutku tako, da mu vzame vso moč, izpodnese mu nogó in ga vrže po tleh, da padši podplate pokaže kvišku.

V tistem hipu pa Blaž vidi, da gredó vsi oni trije nánj, katere je prej z rokovnjači pital in zmerjal. Proti trem in še onemu braniti se, ki se bode s tâl pobral, to ni bila Blažu več šala. S kletvijo, tako glasno, da bi se bila lahko skoro

po vsem Kamniku slišala, in katera je najbrž imela namen, sovražnike strahovati, pograbi Blaž Mozól neroden in težak stolec od črešnjevega lesá izza mize in se z visoko vzdignjenim, kot zaščitnim in napadovalnim orožjem urno pomakne v kot k vratom, da bi imel hrbet obranjen od dveh strani.

„Kateri mi pride blizu, tega udarim, da se bode še na sodnji dan domislil, kdo ga je,“ bahato vpije Blaž Mozól in njegove žive oči tekajo grozeče od enega do drugega. Bali so se težkega stola v Blaževih rokah in res se mu nobeden ni hotel približati. Ali Blaž je videl, da sta dva gosta, šépavi mali in oni drugi debeli, vsak velik nož izvlekla izza visokih črevljev; starejši je bil gotovo tudi oborožen. In konjski mešétar Obloški Tone z njimi! Štirje proti enemu! Blaž si nameni, kadar bode kdo vrata odprl, priliko porabiti in v vežo skočiti, da kaj boljšega za bran v roko dobi, nego je ta nerodni stol. V izbo stopiti pa je imel skoro kdo, vsaj krčmar, če drug nobeden. V ta namen Blaž z vpitjem ošteva rokovnjače na debelo:

„Le pridi no kateri vas sem, da mu bučo zdrobim kakor kašo! Klobase bodemo delali iz vas za pse. Vi ste še slabši kot psi, ker psi nosijo vsaj svoj kožuh, vi pa ne svojega, ampak ukradeni kožuh nosite, duše rokovnjaške, tatinske!“

Kakor je pa lahko misliti, pokazala se je ta Blaževa metoda, protivnike potolažiti ali od sebe odvračati, krivo, ker so bili vedno bolj razdraženi, in oni mali šepavec je svoj težki nož v psujočega Blaža zalučil s tako silo, da se je ostrina močno zasadila v stol, s katerim je Blaž brzo in po sreči nož prestregel. Ali sedaj se gane stari sivobradec, in ko prime težki cinjasti plošček z mize, s katerega je bil ravno snedel mesó, odpade mu brada in Blaž s strahom spozna, da je to oni berač Tomaž, ki je dopoldne še na sramotnem odru stal in potlej izginil. Nobene dvojbe več ni bilo, da so to res rokovnjači! Kakor je bil Blaž Mozól hraber in se je rad tepel, ustrašil se je vendar tako silno, ko je videl, da je res, kar je prej le tako na izust govoril, da ni mogel prestreči cinjastega ploščka, ki ga je rokovnjač Tomaž vrgel nánj, temveč močno je bil v glavo zadet, stol mu je padel iz rók in onesvesten se je Blaž za stolom sam zgrudil na tla.

Sedaj skoči mali šepavi rokovnjač bliže, izdere svoj v stol zasajeni nož in ravno hoče zamahniti, da bi jeklo Blažu v rebra porinil in mu za vselej zavezal strupeni jezik, ko čepečega nekdo zgrabi in z močjo prevrne po izbi. Jezno se rokovnjaček pobere in hoče z nožem skočiti na novega sovražnika, ki je bil s krčmarjem stopil skoz vrata: bil je oni mladi mož, ki je prej z Blažem sedel in ga je ta imenoval Nande. Nobenega orožja ni imel v roci. „Suni ga!“ kliče stari od mize šépavcu.

„Upetaj, šmolar!“ zavpije Nande in ob enem nad glavo pomoli levo roko z razklenjenimi prsti.

Kakor bi ga strela zadela, spusti mali šépavec na ta klic in glas svoj nož na tla, njegov debeli tovariš sede nanagloma k peči in zajéca, stari Tomaž in konjar srepó gledata dohodnika. Nekaj trenutkov je bilo vse tiho.

Četrto poglavje.

Tat, rokomavh govori jezik drugim neuméten.
Prešéren.

Klic, ki je pokazal tako veliko oblast nad štirimi navzočnimi gosti, da so v nesvesti na tleh ležečega Blaža mahoma pozabili in s strahom in pokornostjo gledali nastopivšega, hoče izreči, iz rokovnjaškega jezika v navadno slovenščino preložen, nekoliko rokovnjaški kompliment: „Strani, pes!“

Rokovnjaški jezik je imel le za najnavadnejše samostalnike in glagole tuje besede, katere je pa slovenski pregibal in sklanjal in s slovenskimi vezniki, prislovi in zaimki mešal. Vsa množina rokovnjaških besedí, vzetih iz pol razumljene, ali največ niti nerazumljene romanščine in germanščine, ali pa celò kar od neukih ljudi izmišljenih izrazov, ni bila velika. Vendar je bila dovolj obširna, da je govor nerazumen storila onemu poslušalcu, ki ni bil v tajnem jeziku poučen, katerega niti vsi rokovnjači niso znati smeli, temveč le izvoljenci ali najzanesljivejši.

„Suni ga, he?“ ponavlja Nande besedo starega Tomaža in stopi bliže z divjimi pogledi.

Stari si obvezuje odpadlo sivo brado in reče: „Mojster Groga, te besede mi ne moreš zameriti, jaz te nisem spoznal,

ko si takšen obrit in ostrižen kot kmet in takisto oblečen in mlajši. Nikar mi ne zameri, mojster Groga, mi vsi te nismo poznali do sedaj ne, da si na glas izpregovoril po naše.“

Nande, ali kakor ga je Tomaž zval Groga, naglo s prstom migne, naj molčé, in nobeden ne zine. Potem se obrne in pripogne do ležečega Blaža ter ga razgleda in potiplje. Videč, da je popolnoma nesvesten, ali ne močno udarjen, reče krčmarju, ki je bil takoj prišel za njim, in enemu rokovnjaču, naj neseta nezavestneža iz izbe v vežo. Potlej se obrne k ostalim trem in reče osorno:

„Kaj sem vam ukazal? Tukaj skoro sredi mesta nove poboje napravljati in precej z noži? Ljudi nam na krvavi sled ščuvati, a brez vse potrebe in samo, da se pijanemu človeku, kakor je ta, neumno zabavljanje ustavi? Niste li ravno prej slišali na trgu, da imamo novega sovražnika, ki se kolne, da vas hoče povesiti, in razpisuje vaše glave? Posebno ti, Tomaž Velikónja, ki smo te komaj pred nekoliko urami oteli?“

Vsi molčé kakor zmerjani otroci.

„Že grem, mojster Groga, a žejen sem bil, in glej, ker imam to brado in vso drugo obleko, ne pozna me tu nihče, le Tonček me je spoznal, ki je vedel,“ se izgovarja Tomaž.

„Môlči! V mestu nimate ničesar iskati brez mojega povelja vi trije!“

Razen konjarja vstaneta oba rokovnjača na odhod. Tonček ukazovatelja vprašaje gleda, da li povelje iti tudi zánj velja. Videlo se mu je skoro, da bi tudi on rad ušel oblastnemu možu iz oči, dasi je vedel, da imata še račun skupaj.

„Stoj!“ reče potem Nande in ustavi rokovnjača med vrati. Oba se vrneta. Groga jima govori: „Nobeden od vas ne zini nikomur ni besedice, da smo se tukaj sešli, da ste me videli v tej obleki, in kakor sem danes, in da ste me slišali zvati s tem imenom, ki se jo imenovalo tu. Nikomur, sem rekel! — Ti pojdi, Velikonja počaka.“

Šepavi mlajši odide. Tomaža Velikonjo pa odvede Groga k steni in mu tiho ukazuje:

„Preobleci se, kakor misliš, toda pojdi precej ne Kolovec, tam se ukradi v hleve in glej, da po noči od enajstih do dneva

izvedeš tistega konja, katerega oskrbnik danes iz Kamnika prijezdi. Če misliš, da sam tega ne opraviš, vzemi s seboj, kogar hočeš. Konja privedeš potlej do blizu Rovske cerkve, tam ga na cesti temu Tončku izročiš. Morda bodem jaz sam tam.“

Velikonja odide. Nande se obrne h kobilarju, migne mu, naj gre z njim v kamro, in tam mu reče prijazno:

„Ti si prinesel denarja, ki si ga skupil. Pokaži! Ravno potrebujemo denarjev.“

Rekši, sede k mizi, a Tone odpaše izpod obilnega naprsnjaka usnjatega mačka z denarjem in ga vrže na mizo, rekoč: „To je, kar je.“

„A vendar nisi rekel, da je to vse, kar si skupil za blago, ki si ga dobil od mojih ljudi?“

„Vse je, vse!“ reče Tone boječe in svojo suho roko briše ob koleno.

Groga razpoloži novce in brzo po vrhu prešteje ter dé: „Ni vse! Ti si dobil v Višnji gori tri konje in dve kobili. Na Grosupljem si na cesti prodal enega konja, a eno kobilo. Potlej si pa pod Debelim hribom dva konja dobil, tako da si pet glav prignal do sem v Kamnik. Kar si tukaj za nje stržil, kjer si jih preceno dal, samo tega je petintrideset frankov več, kakor tukaj denarja kažeš. Kar si prodal po poti in pridobil, tega ni tukaj, prijatelj! Hočeš vedeti, koliko je tudi to? Zakaj misliš pritajevati? Kar si zaslužil, to dobiš od mene. Da bi si ti sam jemal, tega ne! Ko bi jaz ne bil danes na semnju videl, da si res naš človek in mož, ki zna, kar hoče, ne vem, kako bi te sedaj-le izplačal, ko misliš, da me moreš prevariti.“

Kobilar z Oblok prebledi. Strah ga je bilo pred tem možem, ki vse vé, še ono, kar se je godilo, ko ni nikogar bilo zraven. Zatorej hitro brez vsake besede poseže pod pazduho in iz tamošnjega žepa privleče še eno mošnjico denarjev ter jo strahoma položi pred onega.

„Tako je!“ reče rokovnjaški glavar, a ne iztegne roke po mošnjici, ne pogleda je od znotraj, temveč jo porine kobilarju nazaj, primakne še od kupčka pred seboj, kar je mogla pest zagrabiti, in reče:

„To imaš za sedaj. Glej, da se pri meni zmeraj več naravnost zasluži kot za hrbtom. To je več, kot si mislil, da dobiš. Če se bodeš pa še kdaj poskušal sam plačevati, utegneš dobiti rokovnjaško plačilo. Poznaš, kakovo je?“

„Mojster Groga, nikoli več!“ reče skesano Tone in hoče oditi z novci. A glavar Groga mu veli:

„Stoj in poslušaj! Veš, kje je Kolovec?“

„Vem.“

„Drevi od enajstih do dneva čakaj pri cesti med Kolovcem in Rovsko cerkvijo. Eden naših ljudi ti prižene konja. Tega zajahaj in prodaj ga, za kolikor moreš, toda ne blizu. Jezdi v Trst ali v Reko! Dvajset tolarjev prineseš meni, vse drugo je tvoje, konj je vreden več kot trikrat toliko. Dobro pa jahaj, da te ne zasledé. Suho cesto imaš. Hodi!“

Ko je Tone korakal iz hiše in veže, slonel je zunaj ob zidu Blaž Mozól, katerega je bila mrzla voda iz Bistrice, s katero so mu glavo prali, zopet obudila v življenje.

„O Rajtguzen, Rajtguzen, kam pa greš, čakaj me no!“ reče Blaž z bolno-vinskim slabim glasom.

Tončku pa, rokovnjaškemu pomočniku pri konjskih tatvinah, sedaj niti na misel ni prišlo, da bi se zaradi onega imena Blažu ustavljal, temveč gledal je, da je brž prišel od hiše.

Notri v izbi je krčmar rekel Grogi:

„Ali je pametno, da se brez brade in tak, kakršen si sedaj, kmet, pokažeš svojim ljudem?“

„V naglosti nisem mogel drugače, sicer bi mi bili tega pijanca Blaža ubili, a to bi mi ne bilo še po godu. Potrebujem ga še sam. Dobodi mi papirja, pero in tinto!“

Precej dolgo je trajalo, preden je krčmar prinesel papirja in drugega pisala. Groga nariše na papir veliko roko, pod njo konjsko glavo, in napiše pod oboje, da glavar rokovnjačev razpisuje šestdeset frankov tistemu rokovnjaču, ki še nocoj ukrade kolovškemu oskrbniku onega konja, ki ga je danes jezdil.

„To moraš po noči nabiti na Gavričevo hišo,“ reče krčmarju. „Oni razpisujejo po beraških trideset frankov na mojo glavo· jaz jim hočem pokazati, da na njih konja glavo razpi-

sujem še enkrat toliko in jo še tisto noč imam. Črez nekaj dni razpišemo ravno toliko na Gavričevega psa!“

„Kdaj moram to nabiti?“ vpraša krčmar oprezno in skoro boječe.

„Še nocoj, po polnoči, zjutraj, ali kadar moreš.“

„Pa če me kdo vidi?“

„To bi bilo neumno. Le glej, da bodeš tako storil, da te nihče ne bode videl. Lepše je in bolj po naše, Jošt!“

84. Josip Stritar.

a) Poezije.

1. Prirodi.

1. Glas slavcu, oj priroda blagotvora,
ti dala si, da v sladke melodije
ljubezen, hrepenenje svoje lije,
ko tiho v spanju diha dol in gora.

2. Ko beli dan privede mlada zora,
škrjanec gostolé se kvišku vije
v pomladnje sinje nébo, da se skrije
v daljavi neizmernega prostora.

3. In jaz! Srcé zdaj žalost mi zalíva
in zdaj ga sladko širi mi veselje —
srcé prepolno duška ne dobíva.

4. Oj stvárnica, usliši moje želje:
Srcé mi drugo v prsi mlade vstvari,
če ne, pa petja sladki dar podári!

2. Popotne pesmi.

1. Kannstatt poleg Neckarja.

1. Danes tukaj, jutri tam,
druge gore, druga mesta!
Če mi všeč ni tu, drugám
urno me odvede cesta.

2. Kakor tica, ki letí
čez goré in čez ravnine,
kraje gledam in ljudí,
kaj mi mar njih bolečine?

3. Kdo tolaži mi srcé,
ko tolažbe milo prosi?
Kakor svoje jaz gorjé,
vsak gorjé naj svoje nosi!

2.

1. Ktera voda, Rena voda,
tebi je zmed vseh enaka,
kar se v morje jih iztaka,
od izhoda do zahoda?

2. Od izvíra do iztoka
srečen rod ob tebi biva;
malo tu se solz preliva,
malo tu se čuje joka.

3. Kaj je skrb in kaj je bêda,
tvoje ne vedó gorice;
sreče žarno, jasno lice
v bistri tvoji tu se gléda.

4. Kaj mi sólza v óko sili,
ko te gledam, lepa voda?
Oh, spominjam se naroda,
ki se tu še bolj mi smili!

3.

1. Domóv iz tujega si kraja
želim in vedno želel bom;
a vendar — žalost me obhaja,
ko mislim nate, mili dom!

2. Vse grme tvoje, vsa drevesa
kot znance sem poznal nekdaj;
solzà mi sili iz očesa
zdaj, ko se vračam v rojstni kraj.

3. Grmovje, ki je redko stalo,
košato bo zdaj in gosto;
in šibko prej drevesce malo
lepo visoko bo drevo.

4. Poznal domá sem otročeta,
poznal odrasle sem ljudi;
mož deček, žéne so dekleta,
kje ta, kje oni? — V grobu spi!

5. Zató, ko rojstnega se kraja
spominjam iz nekdanjih dni,
strah me in žalost me obhaja —
srcé se mi domov boji.

3. *Tici.*

1. Na šibki veji, tanki smreki
pripela tukaj dom si svoj;
preblizu tu si pri človeki,
človeka, tica, se mi boj!

2. Ne veselí se tuje sreče,
podira rad, mori povsod;
ne gane ga okó proseče
za mlado kri, nedolžni rod.

3. Ko gledam tiho te — ubrani
solzé se težko mi okó;
Bog srečno, tica, te ohrani
in pa tvoj mili rod s tebó!

4. Ves dan čepiš tu in skrbeče
obračaš sem ter tjà okó;
list zašumí — in zatrepeče
srcé za družbo ti drobnó.

5. Ljubezen nas je zapustila,
zvestoba z njo šla iz svetá;
le v vašem gnezdu, tica mila,
ljubezen zvesta je domá.

6. Zató, ko gledam te — ubrani
solzé se težko mi okó;
Bog srečno, tica, te ohrani
in pa tvoj mili rod s tebó!

4. *Lastovki.*

1. Visoko čez goré in čez planjave
tjà v južne kraje ponesó te krila;
ko mene tu drži sovražna sila,
slovenskih gór boš zrla znane glave.

2. Tedaj postoj, pozdravi mi z višave
moj dom, poroči srčna mu voščila:
da srečo bi nebesa mu rosila
in dar mirú in med sinovi sprave.

3. Otrok njegov po širnem svetu tava,
za tujo mizo tujec s tujci seda,
pod tujo strého tuj popotnik spava.

4. Ne vé, kaj slast je srčnega pogléda,
prijaznega iz ljubih ust pozdrava —
domača mu je tuja že beseda.

5. *Mladini.*

1. Na tujem, zgodaj ločen že od doma,
živim med glasnim hrupom tihe dni;
a duh mi brez mirú po svetu roma,
pretekle in sedanje zre stvari;
človeštva gleda trudapolna pota,
povsod trpljenje, siromaštvo, zmota!

2. Golobu trudnemu enak pokoja,
tolažbe žejen vrača se domú;
a lice tvoje, domovina moja,
tolažbe mu ne daje in mirú.
Dežela lepa, ljudstvo krepko, zdravo!
A kdo mu kaže pot do sreče pravo?

3. O naj molčim, kaj srce tu mi čuti,
da huje ne razvnamem starih ran;
obup zagrinja v temne me peruti:
kedaj zasije nam rešenja dan!
V tej žalosti me glas tolažit hodi,
sladák, dobríkav glas: Ti miren bodi!

4. O tebi govorí mi, oj mladina!
Da tebe ni okužil smrtni strup;

obúpati ne sme še domovina,
ti cvet si njen, ti sladki njen si up;
za vse, kar lépo, blágo je in sveto,
za dragi dom srcé je tvoje vneto.

5. Čuj milo prošnjo brata v tuji zemlji,
dasi neznan, po rodu brat sem tvoj;
nikar mi upa zadnjega ne jemlji,
ko vse se maja, tí mi trdno stoj!
Da ti ne ugasne v prsih ogenj sveti,
o hrani, brani ga, skrbno ga néti!

6. Um bístri si, srcé si blaži — v čisli
srcé ti bodi vedno in povsod;
ko ljubiš domovino svojo, misli:
Človeku brat je človek, rodu rod;
preganjanja se pazi in razpora,
sovraštvu v srcu ne dajàj prostora!

7. Pot ravna, vedi, prava je edina,
nje v vsem dejanju drži se zvestó;
hinavstvo, laž je grehu korenina,
resnica naj nad vse ti sveta bó!
Kar misliš v srcu, to v dejanju kaži,
ni sebi se, ni drugim se ne láži!

8. V katerikoli kdaj se ti podobi
prilíža izkušnjava, trdno stoj!
Ko boj divja, ne omahuj v zvestobi!
To prošnja moja je, to nauk moj.
Dokler ji bodeš zvesta ti, mladina,
ničesar ne boji se domovina.

6. Janežiču v spomin.

1. Vrtník od zore trudi se do mraka:
sadí, presaja, cépi in priliva,
cvetice mraza brani in pokriva,
kedár pretí jim toča iz oblaka.

2. Ves dan po vrtu v solncu pót pretaka;
da pride bela zima, ne počiva;
in vendar sam sadú on malo vživa,
gospod je prvi, naj družina čaka!

3. Vrtník si nam rodil se v Rožnem doli:
sadil, gojil cvetice poezije
nam po dobravi, pústi prej in góli.

4. Sedaj, ko tiha te gomila krije,
žaluje dom, ne zabi te nikoli;
hvaležen slave zdaj ti venec vije!

7. *Na prijateljevem grobu.*

1.

Sam ne vem, kako in zakaj sem zavíl med gomile,
kjer prijatelj mi tí v grobu prezgodnjem ležiš.
Lep je poletni večer, težkó se je solnce ločilo,
dan se umika neràd, dàsi je zvon že odpél.
Lipa cvetoča diši, kresnice bleščijo po travi,
zrak je miren, mehák, drevju ne gane se list.
Vse je po travi živó, skrivnostni se čujejo glasi,
zdaj najmanjšim stvarém sreče, ljubezni je čas.
Mene, zakaj, ne znam, mrtvaške obhajajo misli,
kakor ponočni metulj leta okoli cvetú.
Truden sem ali bolan, mirú si želim in pokoja,
zdi se mi skoraj, da že dolgo, predolgo živim.
Sam sem tu, zapuščèn, enak sem tiču v jeseni,
ki je pozabljen ostal, drugi odšli so na jug.
Jaz ne umejem svetá in mene ta svet ne umeje;
kar mi je drago nad vse, ničevo njemu se zdí.
Moje svetinje so mu zastarele, otročje igrače,
mladim in starim v posmeh, da jih kazati ne smem.
Nov se nauk učí, zdaj nova se vera oznanja,
nove bogove povsod, nove malike časté.
Moder je svet, a jaz ne umejem modrosti njegove,
kar že otrok zdaj zna, meni je temna skrivnost.
Kaj govorim? Iz ust ne pridi mi bridka beseda,
v čase pretekle samó naj se zamislim nazaj!

2.

Svéto je bilo nekdáj, zdaj prazno ime je prijatelj,
brez prijatelja jaz, dragi prijatelj, živim.
Ti si zadnji mi bil, sedaj si še tí me zapustil,
kolikor bilo je vas, vsi zapustili ste me.
Ta in ta, ne štej! Srcé krvaví mi, ko štejem,
sam sem, sólzno okó moje vas išče zastonj!

Nima-li zemlja zares več možém plemenitim prostora?
Blage rastline bo vse ješči zadušil plevél? —
Kje so časi, oj kje? Lepó je nas bilo omizje,
v prsih mladostnih nam vsem sveti prebival je duh.
Čista nam srca plamén je čist blagodejno ogreval,
vnemal za vse, kar je svéto, pravično, lepó.
V jasne višave okó je nam zamaknjeno zrlo,
kjer sijajni je dom svetih, nesmrtnih resnic.
V mračni nižavi svetá je podlost ležala pod nami,
krik in hrup se je njen komaj razlegal do nas. —
Daleč od doma za dom nam zvésto srcé je gorelo,
njemu vse naše močí so posvečéne bilé.
Ves človeški je rod ljubezen objemala naša,
vse trpljenje, gorjé zvésto čutili smo z njim. —
Kaj si žálim srcé! Oblak mi zagrni preteklost,
blaženi čas je minul, cvet je odpàl brez sadú.
Blagor, prijatelji, vam, ki zgodaj ste svet zapustili,
srečno dospeli ste v kraj, kamor želí mi srce!

b) Literarni pogovori.

1.

Med glavne svoje namene šteje „Zvon“, kakor je bilo že rečeno v „vabilu“, tudi tega, da zbuja mlade moči, da bi bil ta list neko središče literarnega življenja. Z veseljem moremo reči že zdaj, da se nismo motili v svojem upanju. Preden je prišel še prvi list na dan, imeli smo že lep kup poetičnih izdelkov, poslanih nam od vseh strani, in še jih prejemljemo dan na dan. Zlasti mladina nam izkazuje mnogo zaupanja in tolažilno nam je videti, da si je vedela tudi v tem viharnem času ohraniti veselje do blage umetnosti.

Res je, da ni vse čisto zlato, kar se nam je poslalo; vendar smemo reči, da smo že do zdaj našli nekoliko lepih talentov, ki so nam bili poprej čisto neznani; samo če se tí srečno in zdravo razvijejo, potem se nam ni bati, da bi popolnem zamrlo naše literarno življenje. Ali — in zdaj pride druga, manj vesela stran — tudi med najboljšimi pesmimi, ki jih imamo, ni skoraj nobena taka, da bi se dala natisniti, kakršna je. Naši mladi pesniki namreč — o starih tu ne govorimo — preveč zanemarjajo obliko, ali iz nemarnosti, ali

iz napačnega principa, tega ne moremo razsoditi. Veliko zaslugo bi imel, kdor bi jih mogel prepričati, da je to velika napaka. Nismo tako predrzni, da bi si kaj takega upali; vendar si štejemo v dolžnost, opominjati in svariti, dokler je čas, naše mlade prijatelje, da hodijo po napačni poti, in prositi jih, naj krenejo na drugo, dokler ni še prepozno.

Najprej ne pozabimo nikoli, da poezija je umetnost. Pri umetnosti pa je oblika bistvena, z idejo tesno zvezana stvar. Lepa misel v lepi podobi, ideja in oblika v harmonični zvezi, to mora biti pri vsakem umotvoru, to mora biti tudi pri najmanjši lirski pesmi. Da ni pravega umotvora brez lepe ideje, to se umé ob sebi, pa tudi, kjer se oblika ne strinja in zlaga v lepi harmoniji z mislijo, naj bo ta še tako lepa, tam je pomanjkljivost, tam ni čistega uživanja, tistega blagega, nekaljenega veselja, katero nam zbuja vsak resnični umotvor.

Pustímo tu druge umetnosti na stran, govorimo samo o poeziji, in sicer o liriki! Kakor mora slikar natánko poznati vse lastnosti barv, katere so mu pripomoček, da utelesi svoje ideje, da mu ne odrekó, kadar hoče stvariti luč ali senco, človeško lice ali zvezdovíto nebo: tako mora pesnik v oblasti imeti jezik, svoje edino umetniško orodje, da se prileže vsaki misli, vsakemu čutu, kakor bi bil zrastel z njima. In kakor ne smé lepa podoba nikdar žaliti očesa, nego goditi mu, tako mora tudi pesem, zlasti lirska, vedno prijetna biti ušesu.

Da ni oblika v poeziji kakor človeku obleka, tega se prepričamo najbolje, če vzamemo lepo pesem, pa ji damo prozajično obliko. Ravno tiste misli, ravno tisti čuti, in vendar — to ni več pesem, ni več umotvor; res je, kar pravi, pa ne seza nam tako globoko v srce, ne objema nas s tisto sladko, čarobno močjo.

Rés je, najprej je tréba poetu misli, krepkih, globokih, visokih misli in čutov. Teh mu ne more dati najboljši nauk; dajati ali vsaj zbujati mu jih mora življenje. „Primum vivere, dein philosophari,“ ta znani izrek bi se smel tako prenarediti: najprej živeti, potem peti. Učiti pa se moremo in učiti se moramo oblike. Krivo bi bilo misliti, da se veliki pesniki niso

učili. Znano je, da ravno Heine, eden izmed največjih lirikov vseh časov, kateremu nihče ne bo jemal genijalnosti, ni kar tako iz rokava iztresal svojih neumrjočih pesmi; čim bolj se nam vidijo preproste, naravne, tem bolj jih je obdeloval, predeloval in pilil, več je v njih skrite umetnosti; in da nam ne kažejo dela in truda, to je ravno največja umetnost. Ravno v lirski pesmi, ki je po navadi kratka in se lahko pregleda z enim pogledom, najbolj žali izobraženi okus vsaka, tudi najmanjša napaka, katero bi človek čisto prezrl v dolgi epski pesmi ali v drami.

Ne more se tajiti, da se nahajajo napake tudi pri velikih lirskih poetih; in vse preradi se opiramo nanje, rekoč: Saj ima to še Goethe, Prešeren! Ali pomislimo, kjer je veliko luči, tam sme biti tudi nekoliko sence. „Verum ubi plura nitent in carmine, non ego paucis offendar maculis.“ Ne posnemljimo na velikih možéh pomanjkljivosti, slabosti, ampak to, kar imajo lepega, dobrega, kar jih edino dela velike može. Smešen bi bil, kdor bi mislil, da posnema Napoleona, če hodi sključeno, drži roke na hrbtu, pa gleda srepo, kakor bi hotel zemljo prebosti. In ne pozabimo dalje, da se čisti okus, da se jezik gladi; — da se nam marsikaj pomanjkljivo, neprijetno zdi, ob čemer se niso naši očaki nikakor spotikali. Kak jezik ima na pr. naš Prešeren in kaj je dosegel z njim! Pomislimo dobro, koliko laže je delati pesmi za njim, ker je on toliko storil pred nami in za nas! Mi se torej ne moremo izgovarjati z njim; njemu se moramo samo čuditi in ne moremo se prečuditi, da je njegovih pesmi oblika (jezik, verzi, rime) tako lepa, gladka in blagoglasna.

Oblika je dvojna, v širšem in ožjem pomenu. O prvi, kako naj namreč utelési ona svoje misli, kákšno podobo naj jim dá, da doseže svoj namen, bodemo morda govorili o drugi priliki. Najprej hočemo govoriti o obliki v ožjem poménu, o jeziku, prozodiji, verzih in rimah. Bog daj, da ne bi zastonj!

2.

Lirska pesem je ustvarjena, da se poje; ta je njena lastnost. In če ne najde napeva, mora biti taka, da se sama

poje, kakor govorimo. Zato mora biti verz lepoglasen. Kako so stari Grki in Rimljani gledali na lepoto svojih verzov! V laškem jeziku je težko delati grdoglasne. Večjo preglavico imajo že Francozi s svojim jezikom. Zatorej tako zeló cenijo lepe verze. Nemški jezik ni posebno lepoglasen; tem teže se delajo v njem lepi verzi, tem bolj se čisla tisti, kdor ga zna ukrotiti, ubrati, da prijetno poje.

V našem jeziku se dá lepo peti, se dajo gladki verzi delati, a tudi zeló okorni in robati. Treba je pesniku nekoliko muzikalnega sluha. Meni se zdi, da se pri nas vse premalo gleda na lepoglasje. Lep, gladek verz res ni še vse, a mnogo! Brez lepega verza ni zares popolnem lepe pesmi. Bodi misel tem lepša, kaj pomaga, ko se človek spotika v čitanju, kakor bi se pobijal po slabem potu! Svetovati bi bilo pri nas vsakemu pesniku, naj se seznani malo z italijansko poezijo — saj nimamo daleč na Laško! Tu je visoka šola lepoglasja, tu se ga je učil nemški Goethe, tu se ga je napil naš Prešeren! Kaki so Goethejevi verzi, če jih primerjamo s Schillerjevimi! In kdo si more misliti, da bi bili Prešernovi verzi taki, ako bi ne bil imel Petrarke za učitelja? Velika sreča vsej naši poeziji, da se je naš prvi pesnik, stvarnik našega pesniškega jezika, obrnil naravnost k prvemu, čistemu viru jezikove lepote! Zakaj ga ne posnemljemo bolje?

Da je verz lepoglasen, ne sme biti trd. To je prvo. Trdost izvira največ iz nakopičenih soglasnikov. Samoglasnik je duša besedi; brez njega je beseda suha veja, mrtva stvar. Lepoglasen je jezik, v katerem se samoglasniki prijetno, v pravi razmeri vrsté s soglasniki, kar vidimo najlepše v italijanščini. Pri nas se je v novejših časih nekaka vojska napovedala samoglasnikom. Če pojde tako dalje, dobodemo skoraj dovolj trd jezik. „Zvon“ ne spada med tiste, ki izpahujejo, kjer morejo, samoglasnik iz besede; rajši ga pritakne, kjer ga zahteva lepoglasje in ga ne brani jezikoslovstvo; uvérjen je namreč, da imamo dolžnost, v knjigah lepšati, blažiti ljudski govor, a ne naróbe . . .

Naš jezik si je ohranil lastnost veliko vredno, namreč da sme besede, zlasti v poetičnem govoru, nekako svobodno staviti.

Koliko je vredna taka prostost, čutijo najbolj francoski pesniki, ker je imajo tako malo. To se vé, da so tej svobodi tudi svoje meje. Malo preveč je vendar besede tako staviti:

K tebi v tihem mraku ki hiti.

Med napake in grehe zoper lepoto spada še neka čudna spaka, ki pogostoma straši po naših pesmih, in zato smo se je nekako privadili. Ta grdoba, do katere imam, ne tajim, neko posebno, morebiti premočno antipatijo, je — apostrof! Da ga ne morem trpeti, to je čisto naravno, ker sem prijatelj samoglasnikom, a on séda baš na njihovo mesto. Vsak polglasnik, ki je sam na mestu polnega samoglasnika, mora se mu umakniti, kadar ga je volja.

In tako jih je vse polno po pesmih kakor rozin v dobri potici. Slaba primera, prevelika čast temu neprijetnemu gostu! Rajši bi ga primerjal s sitno muho, ki človeka nadléguje med čitanjem in se ne dá odgnati. Muh ne strelja pameten človek. Tudi apostrofom ne bodemo napovedovali smrtne vojske. Samo to: posebna lepota, to nam pač vsak pritegne, apostrofi niso, a smrtni greh tudi ne. Ogibljimo se jih torej, kjer in dokler se jih moremo; a če vidimo, da v svoji slabosti greši naš bližnji, ne kamnajmo ga; poleg vsega tega utegne biti pošten človek.

3.

Pri vseh izobraženih ljudstvih vidimo, kako skrbno se zbira in zvesto hrani vse, kar je v zvezi z narodovim življenjem. Narodne pesmi, pripovedke, vraže, navade, pregovori, šale, uganke, igre, vse se pobira kakor drage svetinje; največji učenjaki so posvetíli vse svoje življenje takemu nabiranju in si s tem pridobili slavo in hvalo narodovo. Na prvi pogled se bode to morebiti kateremu čudno, nekako otročje zdelo. A če se stvar malo tánje pregleduje, vidi se kmalu, da ima to nabiranje veliko, in sicer dvojno veljavo. Nabrano blago nam kaže namreč najzvestejšo podobo narodovo, njegovo življenje, mišljenje in govorjenje. A pripovedke in zlasti pesmi imajo še drugo vrednost, ki se je pri nas do zdaj vse premalo spoznala. Literatura, kakor vsa omika, mora imeti

svoje korenine v narodu, da ne zvene in se ne posuši kakor rastlina, iz tujih tal presajena. V zgled nam bodita tu samo grški in latinski narod. Káko moč je imela umételnost, poezija pri Grkih! Vse njihovo življenje, občinsko in družinsko, je bilo z njo napojeno, polepšano, poblaženo. Rimljan je prinesel umételnost iz tuje dežele domov, da bi jo imel za kratek čas. Ker mu ni zrastla iz naroda, ni dobila nikdar tako vseobsežne moči kakor v svoji materini deželi. Pri novejših narodih je védel zlasti Nemec postaviti svojo literaturo na narodno podlago. Tu nam ni obširneje govoriti o tej stvari; dovolj naj bode oméniti, kako so prestvarili nemško liriko s tem, da so zajemali iz narodnega vira, zlasti Goethe, Uhland, Heine.

Ni čudo! Ljudstvo ima v vsem svojem mišljenju, čutu in govorjenju nekaj naravnega, nepokvarjenega, nekaj zdravega, dobrodejno-naivnega, po čemer človek najbolj hrepeni, ko se je najdalje po izobraževanju ločil od prvotnega stanja. Ne more se reči, da se pri nas ni nič storilo do zdaj. Nabranih imamo precej narodnih pesmi in tudi nekoliko pripovedek, a vendar je vsakemu znano, da večja polovica blaga čaka še pridnega nabiralca. Čaka še, pravimo, a dolgo ne bode čakala. Strašno hitro ginejo pri nas lepe stare pesmi iz naroda. Od dne do dne jih je manj, in če se ne podvizamo, kmalu ne bode kaj pobirati.

Naše ljudstvo ima lastnost, ki mora z žalostjo navdajati vsakega pravega rodoljuba, da tako rado, tako lahko popusti, kar ima zares dobrega, veljavnega, ter se poprime novega, kar mu prineseš, zlasti če je tuje, naj bode slabo, prazno, puhlo, samo da je novo. Kake lepe pesmi so se razlegale pri nas še za naših dni pri vinu, na polju, na njivi, pri preji, pri teriški jami! Kako čiste, nežne, zares poetične! Spominjaš se jih, njih napevi ti doné po ušesih, poskušaš jih peti — zastonj! Té pesmi, katere si tolikokrat slišal, tolikokrat sam pel, ostal ti je v spominu začetek, druge veš kako strofo iz srede, tretje konec ali posamezne besede. Pojdi domov, poprašuj! Kaj bodeš slišal? Domá se jim enako godí. Dejalo se ti bode: „Ta in ta stara ženica je znala več sto pesmi;

a nesla jih je s sabo v grob. Zdaj se take več ne pojó. Mladi svet ima zdaj drugo nošo, druge navade, druge pesmi.“

A kake pesmi! Med našo moško kmetsko mladino se širijo bolj in bolj tiste poskočnice, tiste „Vierzeilige“, ki nam prihajajo po voznikih, vojakih in drugih enakih kulturonoscih z nemških planin. Večina teh „pesmi“ je brez vse poetične vrednosti; mnoge, le premnoge so take, da jih človek ne more peti v izobraženem društvu. To je kuga, to je smrt vse poezije. Kar pojó dekleta, res ni nesnažno; to bi bilo že celò žalostno — a vendar je plitvo, površno; namesto globokega, krepkega čuta širi se prazna sentimentalnost ali pusta šaljivost; a poezije bodeš v takih pesmih ~~zastonj~~ iskal. Žalostno, da je okus pri nas že tako pokvarjen, pri ljudstvu in pri omikanih, da visoko cenijo stvarí, katere nimajo nikake vrednosti. Pesmi, kakor: „Mila, mila lunica“, — „Venček na glavici“, — „Karkol' pod milim, milim“ — in druge te vrste, prikupile so se tudi izobraženim takó, da bi se jih mnogo pohujševalo, ako bi trdili, da take pesmi po besedah in po napevu samo kvarijo dobri, zdravi okus našega ljudstva.

Kam merimo s temi besedami? — Zbirajmo, zadnji čas je, kar je še ostalo narodnega blaga; zbirajmo posebno pesmi, besede in kolikor mogoče tudi napeve! Zapisovale naj bi se pesmi, kakor se čujejo; nabrano blago naj bi se izročilo možu, sposobnemu temu težavnemu delu, kateri bi ločil zrnje od plev, popravil in prenaredil, kar je neogibno potrebno, in potem v pripravni obliki na svetlo dal. Samo ob sebi se umeje, da bi se porabile zbirke, katere že imamo. To bi bilo narodno delo, koristnejše nego vsi „naučni slovarji“. Takó izbrano, očiščeno in poblaženo dalo bi se to blago v roko zopet ljudstvu, odkoder je prišlo. To mu bode budilo narodno zavest in čistilo pokvarjeni okus. A druga korist, katero bi imelo tako delo, je ta, da bi se iz njih učil mladi pesnik, kako narod čuti, kako izgovarja svoje čute. Čudeč se bode videl, kakó krepko, kako globoko ljudstvo čuti in kako lepo naravnost brez okolišev od srca do srca izražuje, kar čuti. Pravo zdravilo bi bilo nekateremu pri nas tako branje. . . .

Zvon 1870.

4. Josip Jurčič.

Roman je vseobsežna oblika poezije, kakor ni druga nobena; vse življenje ima prostor v njej. Od nekdaj se razdeljuje poezija, kakor je znano, v tri posamične oblike, v epsko, lirsko in dramatsko, in ta razdelitev bode pač ostala, ker ima svojo podlago v naravi poezije. Vedno nam bode pesnik ali pripovedoval, kar se je godilo, ali razodeval nam, kar je v srcu čutil, ali pa pred oči nam stavil dejanje takorekoč v telesnih podobah, da se bode pred nami godilo. Te tri oblike, dasi bistveno vedno iste, izpreminjajo svoje lice po razmeri človeškega razvoja.

Ta izpremememba se kaže zlasti v tem, da poezija zapušča nadzemske višine ter se bliža bolj in bolj zemlji, resnici, življenju. Zanimivo bi bilo zasledovati in razjasnjevati ta zakon v vseh treh oblikah poezije in zraven kazati, da poezija pri tej izpremembi ni ne samo nič izgubila, temveč še pridobila, ker je, rekel bi, postala bolj človeška. Prej je učinjala bolj na domišljijo, potem bolj na srce, in srce je in bode vedno pravi vir poeziji.

Največja izpremememba se je godila v epiki, ki se je tudi, kakor nam kaže zgodovina, prva rodila in razvila in zatorej tudi po naravnem zakonu prva izpremenila. Njena izpremememba je bila tako korenita, da je celò slekla svojo prvotno metrično obleko; iz junaške pesmi se je razvil — roman.

Epos je imel svoj čas, ta čas je minil. Ali se povrne še kdaj, kdo bi si upal prorokovati! To pa se sme reči: Ako se bode epos še kdaj rodil, tak ne bode, kakršni sta Ilijada in Odiseja, ki sta in bodeta vedno vzor epske poezije. Mladostna doba je minila človeštvu, minila je ona otročja najivnost, ono veselje nad dejanjem in gibanjem, nad junaškimi boji, čudovitimi prikaznimi in „aventurami“, ki so pravi element junaški pesmi. Velika vojska, morebiti največja, kar jih je videl svet, ki se je vršila pred našimi očmi, težko da bi kdaj našla svojega Homerja.

Epos je minil, njegov naslednik je roman, dasi je tako različen od njega. Roman ima prihodnost, predmet mu je življenje, vse človeško življenje po svoji širini, višini in globočini;

in kakor je življenje mnogovrstno, tako mnogovrstna je podoba njegova — roman! Slovenci smo stopili prepozno v literarno življenje, epos nam je zamujen, zato pa imamo njegovega namestnika, roman; ustvaril nam ga je *Josip Jurčič*.

Mnogokrat se zgodi, da pisatelj, umetnik dolgo časa takorekoč tiplje in poskuša, preden najde pravo polje, kjer more krepko in uspešno razvijati svoje naravne dari in moči. Srečen, kdor o pravem času spozna svoj talent in krene takoj, brez dolgotrajnih, neplodnih poskušenj na pravi pot. Koliko si prihrani dragega časa, koliko moči; izogne se mnogi bridki izkušnji!

Tako srečo je imel naš Jurčič. Zgodaj je spoznal svoje dari, svoj poklic, v oni srečni dobi, ko se našemu duhu prvič začnó gibati stvarilne moči; in njemu so se krepko gibale! Njega ni slepila in s pravega pota izvabila, kakor toliko drugih, blesteča pesniška slava. Dragega časa ni tratil z zaljubljenimi pesmicami in „domorodnimi glasi“. Poprijel se je takoj poštene proze, in sicer pripovedne proze, ki je je nam bilo najbolj potreba. Pripovedni dar je poseben, prirojen dar, kakor so drugi umetniški darovi; komur ni podeljen, ne bode si ga nikdar priučil in pridobil, naj prebere vse povestnike in romanopisce.

Druga sreča Jurčičeva pa je bila ta, da je tudi slovensko občinstvo takoj spoznalo in priznalo njegov talent. Za kar se je že toliko lepo nadarjenih pisateljev zastonj trudilo, včasi vse svoje življenje, to je dosegel Jurčič že s svojim prvim spisom: obče priznanje, splošno pohvalo. Vse je videlo in dejalo: Tu je talent!

Živo mi je še v spominu, kako mi je bilo, ko sem bral prvo njegovo povest, menim da v „Glasniku“, še naslova ji več ne vem; to je bilo nekaj posebnega; začel sem popraševati svoje znance: „Kdo pa je ta Jurčič?“ Veselilo me je, kar se mi je pripovedovalo o njem; mislil sem si: „Takih mož nam je treba, Bog nam ga ohrani na pravem potu!“ Ohranil nam ga je in priznanje občinstva mu je ostalo zvesto kakor redkokomu pri nas. Koliko nasprotnikov, strastnih, zagrizenih nasprotnikov in sovražnikov je imel naš Prešéren, in še dandanes ni brez njih, dasi jih je sram in si ne upajo očitno na dan! Vsakega pisatelja pri nas kakor menda tudi po drugód ta čisla in

hvali, ta ga graja ali celò sovraži in zaničuje, drugi se ne zmenijo zanj: o Jurčičevih povestih in romanih vsaj jaz nikoli nisem ne bral, ne čul grajajoče besede; večkrat pa sem videl, da se zanimajo zanj, da ga priznavajo in hvalijo tudi taki, kateri sicer zaničljivo prezirajo vse drugo slovensko slovstvo. Smel bi torej reči, da izmed vseh slovenskih pisateljev, kolikor jih živi, nima nobeden toliko častiteljev kakor Jurčič, pri gospodi in med kmeti. Vsako novo delo njegovo je pravo veselje slovenskemu občinstvu in množi pisatelju število prijateljev in slavo. Koliko je pač pri nas umetniških del, da bi bila tako razširjena, tako povsod znana in brana, po vsej slovenski domovini, kakor je Jurčičev „Deseti brat“ ali pa „Sosedov sin“? In njegov „Cvet in sad“, kolikokrat sem že slišal obžalovati, da ni dovršen, želeti, da bi ga pisatelj že skoro nadaljeval in končal!

Slovensko občinstvo pa tudi dobro vé, zakaj svojega Jurčiča tako čisla in ljubi.

Prva pisateljska lastnost Jurčičeva je izvirnost, lastnost, ki se prav za prav sama ob sebi umeje pri vsakem pisatelju, kateri hoče biti v resnici vreden tega imena, ki ima pa še posebno važnost in vrednost v tako mladem slovstvu, kakor je naše. Jurčič se je učil, kakor se je učiti vsakemu poštenemu pisatelju, preden je začel obdelovati slovstveno polje; bral je, kar imajo boljših pripovednih pisateljev drugi narodi, bral je zlasti o svojem času z mladostnim navdušenjem in z gorko dovzetnostjo nedosežnega Scotta in bral ga je s pridom, to kaže vsa njegova pisava. Učil se je po njem, ali posnemal ga ni. Ohranil si je svojo lastno, krepko individualnost. To je kazal že s tem, da je stopil takoj v svojih povestih in romanih na domača tla. To je drugo, kar mu je po pravici pridobilo tako splošno priznanje. On ni iskal ne vem kod, po deveti deželi svojih podob, ne po salonih, koder jih tako radi iščejo naši mladi pisatelji, po salonih, ki so jim tako tuji, kakor — deveta dežela.

Okoli očetove hiše, po domačem kraju, po slovenski domovini je zgodaj že z bistrim očesom, zdravim umom in gorkim srcem opazoval življenje, in kar je videl, to je nam pred oči

stavil v svojih povestih, v živem dejanju in gibanju; toda ne čisto tako, kakor je posamezne prikazni videlo njegovo oko. Delal je, kakor dela dober slikar, ki ne prepisuje narave: tu vzame bister potok, tam z mahom obrastlo skalo, tam lepo drevo, in vse to, kar je videl tu in tam, združi v lepo, harmonično celeto ter nam tako podá resnično in vendar idealno podobo. Tako nam je Jurčič ustvaril zanimive slovenske „tipe“. Tako je stopil v življenje tipični krčmar „Peharček“, „Smrekarjev Anton“, prototip imovitega ponosnega, in „Brašnar“, zgled lahkomiselnega, zapravljivega slovenskega kmeta; kdo jih ne pozna, kdo jih ni videl tu in tam? Tako se je rodil „Martinek Spak“, deseti brat, in „Kerjavelj“, klasični smolar!

Jurčičeve osebe so vse žive — in to je tretja posebnost njegova — ne kake prazne „abstrakcije“, kakršne takó pogosto nahajamo pri naših pisateljih: meso imajo, kri in — kosti, trde kosti! Po človeško se gibljejo in vedejo, ne kakor kake marijonete, in po človeško govoré. Vsaka vé, kaj hoče, in vsaka ima svoj posebni, lastni obraz. Jurčič zna karakterizovati, važna in vendar tako redka zmožnost! Nekoliko krepkih potez — in bralec ima jasno pred očmi obraz, značaj, kraj, situacijo! Kratko, krepko, jedrnato — to je ena izmed karakteristnih posebnosti našega pisatelja; z obširnimi razgovori in razpravami nikdar ne dolgočasi svojega bralca, rajši vso stvar preseka mahoma s krepko roko! Jurčič zna o pravem času postaviti končno piko. Preden se je bralec nagledal ali celò naveličal prizora, spusti pisatelj zagrinjalo ter mu pokaže novo podobo. To je ekonomija, in to ekonomijo umé Jurčič kakor malokdo.

Jurčič pozna človeško življenje, človeško srce. Njegovi značaji so vedno resnični, najbolj pa se mu, po moji sodbi, posrečijo takó zanimivi, temnogledi moški značaji, katerim takorekoč pod trdo, raskavo skorjo bije rahlo, globokočutno srce, ki so se, ranjeni, užaljeni, svetu in njegovim krivicam umaknili in zagrebli v svojo notranjost, kakor se skrije rahločutni polž pred ostro sapo v svojo hišo. Tak je „Deseti brat“, „Doktor Zober“ in tak je „profesor“ v nedovršenem romanu „Cvet in sad“, če se ne motim. Tej prikazni se ne bode čudil, kdor osebno pozna Jurčiča! . . .

Torej v Jurčičevih spisih se ti zdi vse samo čisto zlato, zgolj zrnje brez plev? — Nikakor ne! Pod mesecem, pravijo, ni nič dovršenega; tako ima po moji sodbi tudi Jurčič svojo napako. In ta je —? Genijalni možje, zlasti v svoji „viharni dobi“, radi, preradi prezirajo obliko. Nas, ki jim priporočamo lepo, čisto obliko, zovejo sitneže, pedante, formaliste; zaničljivo nas gledajo in milujejo; oni so Fausti, mi smo Wagnerji. Vse res, ali vse to jim vendar nič ne pomaga! Lepa, dovršena oblika sama zase ni nič, gotovo; ali ravno tako gotovo je pa tudi, da brez lepe, dovršene oblike ni in ga ne bode na vse večne čase zares lepega, dovršenega umotvora, bodisi v poeziji, bodisi v katerikoli umetnosti. In té do zadnje stopinje dovršene vnanje oblike pogrešam v Jurčičevih spisih jaz in poleg mene morebiti še kak drug sitnež. V vseh Jurčičevih spisih, zlasti v novejših, posebno pa v tako zanimivem, tako globoko mišljenem romanu „Doktor Zober“, ki bi bil sicer tako lahko njegov „chef d' oeuvre“, pogrešam, kakor pravijo, „zadnje pile“. Jurčič se mi zdi premalo izbirčen v besedi, mnogokrat zapiše besedo, ki mu pride ravno v pero, dasi bi bilo mogoče najti boljšo, primernejšo: premalo se mi ogiblje nepotrebnega tujčevanja, ki žali rahloslušno uhó; njegova beseda se mi vidi včasi, brez potrebe, prerobata, zarobljena, če tudi izhaja iz širokih kmetskih ust; svojim junakom daje rad čudna, malo srečna imena; zdi se mi, kakor da bi vsi posamezni deli njegovih romanov ne bili pisani z enako skrbnostjo, z enakim veseljem. Njegovi pisavi bi želel manj trdosti, več lepoglasja; želel bi ji one mehke, blagodejne harmonije, onega polnega „ritma“ v stavkih in perijodah, ki tako dobro dé ušesu, ki ga je ugladilo branje starih klasikov, zlasti Cicerona, Demostena, Platona in Isokrata.

Toda dovolj; toliko samo zato, da se mi ne poreče: Kar si pisal o Jurčiču, to ni kritika, to je „panegyricus“. Še tega bi mu ne bil očital, ako bi ne bil prepričan, kakor sem, da vse to Jurčič sam dobro vé in da bi se grajanih napak lahko ogibal, ako bi le hotel, in morebiti bode tudi hotel; potem mu z veseljem zakličem tudi jaz: „Omne tulit punctum!“

Zvon 1877.

a) Iz romana: Zorin. 1870.

I.

V Parizu 4. julija.

Danes popoldne sem bil v Louvru. Dolgo že sem želel videti to glasovito zbirališče najimenitnejših del človeških rok, človeškega duha. Veliko sem pričakoval, še več sem našel! Nov, neznan svet se mi je odkril v tem velikanskem poslopju, kamor je poslal ves izobraženi svet, kar je ustvaril najlepšega v stoletjih. Kar sem poznal prej le po imenu, po slabih popisih in podobah, to stoji zdaj živo in resnično pred mano.

Kako bi ti mogel popisati, kaj sem čutil, ko se zagledam nenadoma sredi slavnih starogrških kipov! Kar sem videl prej v monakovski gliptoteki, to je proti temu, kar gledam zdaj, dejal bi, le predgovor, zarja, ki naznanja solnce. Tam sem bil v veži, zdaj stojim v samem svetišču. Kaka resničnost, kaka lepota, kak mir in kako življenje! Kaka naravno, preprosto je vse, in kako vzvišeno, umetno! Kako telo, kak duh! Kake posameznosti, kaka celota, kaka ideja!

Tukaj še le sem spoznal pravi pomen tiste pripovedke o Pigmalijonu, ki je oživil mrzli, trdi kamen na svoji vročih prsih.

Zamaknjen sem stal pred tem Apolonom, ki, če ga gledaš nekaj časa, se ti zdi, kakor da bi se ti jel bližati — bog in kralj — v svojem mirnem, tihem veličastvu in móra te skoraj, da nehoté pripogneš koleno pred njim. Zdaj to Artemido s košuto, ki je plaha pribežala v zavetje deviške lovke! In pa napósled to nebeško Afrodito Miloško... Ta ponos, ta plemenitost! Kar pa je največje čudo — obé roki sta ji pri ramah odlomljeni, in vendar človek, ki jo zamaknjen gleda, ne pogreša ničesar! — Ko se siloma odtrgaš tém, čaka te vrsta drugih podob, ki se jim ne moreš prečuditi.

Za Bóga! Velike, neumrjoče imenujemo ter slavimo jih v pesmih in podobah samopašne, surove divjake, ki so vihrali od zemlje do zemlje s svojo divjo druhaljo — pred njimi strah in trepet, za njimi požar in jok in stok umirajočih! Duh pa božji se ne bliža v grmečem viharju, bliža se v rahlem dihanju

pohlevnega vetra. Velik, neumrjoč, stvarniku enak je v resnici umetnik, kateri iz svojega osrčja ustvari podobe, ki jih je v svetem trenutku spočela njegova duša, ki jim je življenje dala njegova roka; podobe — kakor njihov stvarnik, neumrjoče, ki bodo živele, dokler bodo veljale večne postave lepote in resnice!

Meni vsaj imajo podobe, ki so jih ustvarili umetniki, več realnosti, več resničnega, pravega življenja, nego so ga imeli milijoni in milijoni, ki so izlezli iz prahú, ki so živeli v prahu in o prahu in se slednjič povrnili zopet v prah — za njimi pa ni ostalo sledú! — Homerjevi bogovi in junaki, Shakespearjev Hamlet in Lear, Goethejev Faust so živeli res, živé in bodo živeli, dokler bo živelo človeštvo.

Umetnost je najblažji cvet pravega, čistega človeštva; tisti dar, ki povzdiguje človeka najbolj nad žival ter ga približuje stvarniku. Umetnost je prava oaza v tem pustem, praznem življenju, kjer duša hira in umira od žeje; večno zelen otok, póln hladnih potokov, pisanih cvetíc in ptičjega petja, poln življenja in mladosti, harmonije in sreče!

Take misli so me obhajale, ko sem se pozno ločil od dragega kraja, ki ga mislim posihdob obiskovati, kadar le utegnem. Ta dan mi je bilo popolnoma nemogoče, pečati se s kako drugo rečjo. Ponoči že v postelji me obide misel, ali bi ne bil morda jaz v umetnosti našel, kar bi mi bilo, če ne izpolnilo, pa vsaj nekoliko potolažilo večno hrepenenje mojega srca ter me vsaj za trenutke povzdignilo nad vse reve tega sveta, ko bi bil njej posvetil vse svoje moči.

Ti sam, vidéč, koliko imam veselja zlasti do poezije, si mi prigovarjal, naj poskusim v njej svojo moč. A čudno je v tem moje stanje; dasi mi je glava polna misli, srce polno čutil, ni mi moči dati jim življenja.

II.

8. julija.

Kako me je razveselilo tvoje pismo, tega ti ne bodem pravil. Tako se je, mislim, veselil Noe, ko je zagledal golobčka z oljčno vejo v kljunu, kakor sem se jaz, ko mi je prišlo prvo znamenje tvoje ljubezni po mojem odhodu.

Kakor je videti, nisi preveč nezadovoljen z mano, vsaj ne zmerjaš me prehudo, kakor je sicer tvoja navada. Saj sem pa tudi priden, da je veselje. V Louvre sem se res zaril, kakor praviš, pa nič se ne boj, vendar zraven ne zabim zlatega dnéva.

Ogledoval sem po dve do tri sobe na dan, in to je bilo dobro, da sem začel od pravega konca, sicer bi bil morebiti videl eno samo podobo. V eni sobi namreč, „salon carré“ imenovani, so zbrane najlepše podobe vseh časov in šol. Ko danes stopim vanjo, na prvi pogled zagledam podobo, ki sem ji dejal: ‚Ta je!‘ Kolikor sem do zdaj videl lepih podob vsake vrste, glédal sem jih, čudil se njih lepoti in dejal: ‚Kako lepa podoba!‘ Kar pa gledam zdaj, to ni podoba, to je misel — in pa kaka misel, ki jo je umetnikova duša vdihnila na platno: — to je sveto čutilo, ki se je upodobilo in vidno postalo nesvetim očém. To je molitev, vzdihljaj proti nebu!

Dobro ti je znana in ni ga morda kristjana, da bi je ne bil videl tako ali tako ponarejene: meni je bila že najljubša izmed vseh Marijinih podob, ko sem jo videl prvič v molitnih bukvicah. — Iznad zemlje proti nebu plava, luno pod nogami; roki ima sklenjeni na prsih, oči zamaknjene v nebó, nad glavo zvezdno krono, kakor svetál oblak jo obdaja truma angelov!

Tako jo je gledal deviški apostol, učenikov ljubljenec, v sedma nebesa zamaknjen, ko pravi: In prikazalo se je veliko znamenje na nebu, žena s solncem oblečena, z luno pod nogámi, na glavi pa je imela krono iz dvanajsterih zvezd. — Tako jo je moral gledati tisti cerkveni oče, ki je prvi začel učiti, da je devica brez madeža spočeta. Videti bi hotel razuzdanca, ki bi pred to podobo mogel ziniti grdo besedo! Ali je bil Murillo pobožen ali ne, tega ne vem; gotovo pa je bil pobožen takrat, ko je delal to podobo. Takó noben svetnik ni častil svoje kraljice!

O srečen umetnik, ki more tako utelesiti svojo misel! Nehotoma človeku pride na misel, da primerja to podobo z Rafaelovo Sikstovo Madono v draždanski galeriji, ki sluje po vsem svetu. Da ti naravnost povem svojo misel — Rafael je gotovo večji umetnik nego Murillo, vsaj bolj sluje in tudi slavno nje-

govo Madono, če se ne motim, svet stavi nad Murillovo, vsaj slikarji; pa to je ravno: jaz nisem slikar, s srcem, oprosti mi to besedo, bolj gledam nego z očmi — in „sodnik mi je srcé!“

III.

15. julija.

Kako ti bom pa, dragi moj, kako ti bom pravil to? Roka se mi trese, ko pišem, in viharno mi v prsih utriplje srce. Moj Bog, moj Bog, kaj bode to! Kaj me izpreletava sladka groza, ko se spominjam nebeške prikazni! In pa vstaja mi pred očmi iz temine počasi, počasi, skoraj pozabljena podoba iz davnih časov, jasnejša in jasnejša, in glej, razgrinja se pred mano sveta dežela z zelenimi travniki, hladnimi gozdiči, nad njo pa plava mir, nedolžnost, sreča! In zdi se mi, kakor bi zelene smreke majale glave in sladko šepetaje me klicale in vabile: „Pridi, pridi nazaj, srečen si bil med nami! O zlati časi, o nedolžna otročja leta!“

Imej potrpljenje z mano; saj hočem miren biti, kolikor mogoče, in ti praviti vse po vrsti, kako je bilo.

Truden vednega mestnega šuma in ropota sem hrepenel zopet enkrat kopati, počiti in poživiti se v čudodejnih Mozartovih glasih. Izmed vseh skladateljev nima nobeden tolike moči do mene kakor ta novi Orfej; saj ti pa tudi dela s tvojim srcem, kakor se mu zdi. Meni se kar samo smeje, ko slišim te tako sladke, tako mehke, tako otročje melodije. Tu vse poje in žuborí, vse igra in se norčuje; zdaj se smeje, zdaj vzdihuje. Pomlajen, poblažen in poboljšan grem vedno od njega.

Njegov „Don Juan“ je bil napovedan zvečer. Hotel sem iti, stisniti se mirno v kot, pa uho in srce odpreti večno mladim blaženim glasom.

Po prvem dejanju se obrnem, da bi se malo ogledal po hiši. Ta trenutek — o Bog vé, kaj mi bode še iz njega! V loži, meni nasproti, je sedela s svojim očetom — ali bi ti popisoval njen obraz, njene oči, lasé, oh! greh bi bila vsaka beseda, ko bi bila še tako čista in vzvišena, oskrunila bi rajsko podobo! Gledal sem jo s svojim srcem, s svojo dušo, z vsemi počutki sem pil blažene žarke — in pa — smehljaj se, smehljaj,

a poslušaj me! — zdelo se mi je, o kaj zdelo? glasno mi je govorilo srce, da sem že gledal nekdaj to podobo — v tistem blaženem času, ko sem si še mislil konec sveta tam, kjer so se zelene gorice mojega rojstnega kraja dotikale neba; ko mi je bila prijazna dolina še svet, — in poznal sem ta svet, vsako trato, vsak gozdič in v njem vsako drevesce; in sredi tega sveta je stala hiša mojega očeta in prebivalci tega sveta so bili naši sosedje! — in nemirno je letala misel moja nazaj, nazaj v to sveto deželo in odtod se povračala zopet — nikoli mi ni bila izginila iz spomina; v šumu in viharju mojega življenja mi je spala tiho na dnu srca, in kadar je bilo najviharnejše življenje, zahajal sem v to tiho svetišče in moja duša je pila novih moči iz te podobe.

Godba je potihnila; hiša se začne prazniti, izpred oči mi izgine prikazen, v katero sem bil zamaknjen ves čas; hitim za njo. Pred vrati stoji kočija, ravno je stopila vanjo, še vidim njene obleke rob — vratca se zapró za njo — kakor blisk mi šine voz izpred oči, zastonj strmi oko za njim; ali jo bodem videl še kdaj?

Kdaj in kako sem prišel domóv, ne vem. Oblečen ležem na posteljo; misli in podobe so se mi vse vprek drevile in podile po vroči glavi. Ko se je že danilo, zapró se mi še le za nekaj časa trudne oči.

Zdaj, ko ti pišem te vrste, sem mirnejši. Pridruži se mi torej, dragi moj, in pojdi z mano nazaj v moja otročja leta, da se ti malo pojasni, kar sem govoril. Ne bode me sram, o otročjih letih, o otročji sreči govoriti s tabo po otročje.

Naš sosed je imel deklico, malo mlajšo od mene. Ni bila njegova hči; bila je „rejenka“ — sladko mi ime! Še zdaj ga ne morem slišati, da bi se mi milo ne storilo. Soseda, ki je izgubila otroka po porodu — prinesla jo je bila iz Trsta in izrejala jo je kakor svojega otroka. Kar pomnim, sva se rada imela, skupaj sva bila, kadar in kjer sva mogla.

Pogostoma je hodila k nam v vas, ker so jo moji roditelji posebno radi imeli: skupaj sva igrala, skupaj se smejala in jokala in skupaj sva hodila v šolo.

Ko je bila pa malo odrastla, so jo pridržali domá, da bi jim pasla malo čredo, ker niso bili premožni. Zgodaj je morala zdaj vstajati in goniti svojo živino na pašo. Jaz pa sem hodil sam v šolo. To je bila žalostna izpremememba; in pa bolelo me je, ko sem videl, kako so grdo z njo ravnali vaški pastirji — in ji nisem mogel pomagati. Še njeno ime „Déla“ se jim je zdelo čudno, tuje in zasmehovali so jo. In pa njene velike temne oči, gosti in dolgi črni lasjé niso jim bili po volji; dražili so jo in imenovali sploh le ciganko! Posebno pa je bil eden med njimi, najstarši in najmočnejši, ki je kar videti ni mogel. Bil je trmastega vedenja in zoprnega obraza, tako da ga ni nihče rad videl, še njegovi lastni roditelji so le ostro govorili z njim. Ptičem je nastavljal, mlade pobiral iz gnezd in se velikokrat neusmiljeno igral z njimi. Rad je mučil živali in nagajal je, komur je mogel; očitali so mu pa še hujše reči, pač največ po nedolžnem. Kar se je storilo hudobnega ali porednega, vsega je bil on kriv. Nikomur ni pogledal v oči nikoli, z nikomer ni izpregovoril prijazne besede. Vse ga je sovražilo, meni pa se je v srce smilil in zagovarjal sem ga, kjer sem mogel; zato pa mi je bil tudi hvaležen, rad me je imel in storil bi bil za me, kar bi bil jaz hotel.

On je posebno črtil Délo, tem več, ker je videl, da jo imam tako rad. Kolikokrat mi je žalosten očital, da ne maram ne zanj, ne za druge dečke, da vedno le tičim pri tej ciganki. Enkrat se jame celò togotiti in mi pretiti, da ji bo kaj storil, če je ne pustim. Te besede so me tako prestrašile, da ga začnem prositi za božjo voljo, naj ji nikar ne stori ničesar; in ko se le omečiti ne dá, se zajokam, padem predenj na kolena in ga prosim s povzdignjenimi rokami, naj ima usmiljenje s mano. V stran se obrne, podá mi roko, govoreč: „Nič se ne boj!“ — in gre. Zdelo se mi je, da je bil ginjen, pa da ga je bilo sram. Od tistega časa je ni nadlegoval nikoli več, še branil jo je, in gorje mu, kdor bi jo bil dražil — rad je pa zato vendar ni imel.

Ti, dragi moj, ki hočeš vsaki reči do dna, ki iščeš vzroka sleherni prikazni, vprašal boš tudi, kaka posebna moč me je vlekla do tega otroka. Da ti vsaj nekaj odgovorim na to vprašanje — veliko je gotovo pripomoglo k temu usmiljenje z ubogo

rejenko, ki ni poznala ne roditeljev, ne bratov, ne sester. Nisem si mogel misliti večje nesreče in kolikokrat sem si dejal: ‚Kaj bi bilo, ko bi bil ti tako!‘ — Največjo moč do mene pa je imelo njeno angelsko srce. Angelsko pravim, to je edina beseda, ki vsaj nekoliko izražuje njeno dobroto, čistost in nedolžnost. Nikoli nisem slišal iz njenih ust nejevoljne, nikoli žal besede.

Sosedovi so imeli staro, že napol slepo ženico; mislim, da je bila njih mati; — s kako ljubeznijo, s kako potrpežljivostjo ji je stregla Déla! Prala ji je in jo oblačila, in kako snažno in lepo napravljena je bila vedno ženica! Za roko jo je vodila po vrtu in prijazno se z njo pogovarjala in ji delala kratek čas. Spomladi, ko je prihajalo solnce gorkeje, je vodila ženico pred hišo na klop, kjer je bilo najgorkejše; prinesla ji je stoliček pod noge, popravila ji rutico na glavi, pogladila ji s čela bele lase, sedla ji k nogam ter ji kaj brala iz stare knjige ali pa zvesto poslušala, ko ji je pripovedovala starka. Komaj je potegnila hladnejša sapica, že ji je pomagala na noge ter peljala jo počasi v gorko hišo. Kdo ne bi bil ljubil kakor jaz prisrčnega otroka, ko jo je videl pri takih opravilih! Zató jo je pa tudi ženica rada imela, pravila ji je lepe pripovedke, ki jih je toliko znala, in učila jo je starih pesmi, kakršnih nikjer drugje nikoli nisem slišal. Čudno je bilo in lepo ji videti, ko sta včasi, posebno jeséni, sedeli pred hišo na vrtu pod košato lipo, ki ji je že perje rumenélo in tu pa tam padalo na tla, in sta skupaj peli. Čudno se je zlégal in strinjal mladi pa jasni otrokov glasek s slabim stare mamice, ki se ji je že tresel. Včasi ji je položila na glavo vele, suhe roke, obrnila zatemnele oči proti nebu ter tiho molila; in pogostoma ji je potrkala na ramo ter dejala: „Bog ti bode povrnil obilo enkrat, kar si storila meni.“

Zraven pa je bila umna nad svojo starost in zdaj še se čudim mnogokateri njeni besedi, ko mi pride na misel. Pri vsem tem pa je bila vendar otročja, živa in vesela, tako da se je moralo srce smejati vsakemu, kdor jo je videl.

Vse to pa pripovedujem tako na drobno zato, ljubi moj, da, ako mogoče, umeš, zakaj je bila moja ljubezen do tega čudnega otroka tako globoka, tako mogočna, tako ukoreninjena v mojem srcu, tako spojena z vsemi mojimi mislimi, z vsem mojim življenjem.

Da je pripomogla k temu tudi nekoliko njena nenavadna, čudno tuja lepota, ne morem in nočem tajiti. — Pa kaj bi dalje modroval in razlagal čutilo, ki je nerazumno kakor človeško srce, nedoumno kakor njegov stvarnik.

Zdaj, ko nisva mogla več biti toliko skupaj, imela sva se le tolikanj rajša. Zjutraj je gonila na trato, po kateri me je peljala pot v šolo, da sva se mogla vsaj za nekaj časa videti in voščiti si dobro jutro. Popoldne po šoli pa sem hitel, kadar je bilo mogoče, k njej na pašo in ostajal sem pri njej, da je gnala domóv.

IV.

Neko popoldne, ko sem šel zopet vesel po šoli k svoji prijateljici na pašo, zdelo se mi je čudno, da mi ne pride, kakor po navadi, naproti. Ko pridem do mesta, kjer sva sedela navadno, zagledam Delo, ki ždí na tleh, sključena, obraz si pokriva z obema rokama. „Kaj ti je, Dela,“ zavpijem, „kdo ti je kaj storil?“ — Začne se strašno ihteti, pa ne pogleda me. Siloma ji odtrgam roké od obraza. Obraz je strašno bled, oči objokane; v srce mi vreže ta pogled. — „Pusti me,“ zavpije, „nikar se me ne dotikaj; veš, kdó sem, kaj sem? Rejenka sem! Iz Trsta me je prinesla usmiljena žena, na cesti me je pobrala, kaj vém? Jaz nimam ne očeta, ne matere, ne bratov, ne sester kakor drugi otroci. Vsak otrok ima svojo mater, samo jaz ne. Glej, še tele pozna mater, jaz sama nimam matere, ne očeta. Ta mož ni moj oče, sam je dejal, da ni. Po noči je govoril s svojo ženo; mislila sta, da spim, jaz pa nisem spala, slišala sem vsako besedo. In ta žena ni moja mati, ta je kakor kaka druga žena; redí me le iz usmiljenja, ne ker me ima rada. Nisem hči v hiši, le dekla sem, pastirica; izpodi me lahko od hiše, kadar hoče: Pojdi, odkoder si prišla; dosti dolgo si zastonj jedla kruh pri hiši! O Bog, o Bog! — Rejenka!“

„In če si rejenka“, zavpijem tedaj, „kaj pa je to, če si rejenka! Jaz te imam le še rajši zató; naj si le kdo upa reči ti kaj, pa bo videl! Če nimaš očeta, ne matere, ne brata, ne sestre, če nimaš nikogar na svetu, da bi te rad imel, mene imaš, jaz te imam rad, za vse, bolj nego vse na svetu! — Kaj

meniš, da nisem vedel prej, kdo si! To bi bila pa res prava reč, ko bi bila ti take žene hči — to bi bilo lepo! Nobeden si ne more tega misliti, kdor te le vidi. Tvoja mati mora biti kaka princesinja, kraljica, ali pa še več, kaj vem? Pa naj bode, kdor hoče in kar hoče, kaj to meni mar; ti si moja, ! išiš, Déla, tiho bodi!"

Še zmeraj se joka, v stran obrnjena; meni srce vzkipi, zgrabim jo ter pritisnem jo nase. Skrije mi obraz na prsi, ki mi jih moči z obilnimi solzami. Tako mi sloní nekoliko časa molčé na prsih, v mojem zavetju. — Kar pride, sam ne vem, kako je bilo to, stara Jagoda Deli za hrbtom, položi ji na ramo svojo težko glavo, pa ovohuje jo prijazno, kolikor more taka žival, kakor bi hotela reči: ‚Res je, kar pravi, le tiho bodi, vsi te imamo radi!' Dela vzdigne glavo, obrne se proti njej ter hvaležno gladi čelo zvesti živali, ki gre potem zopet, široko stopaje, po svojem opravku. Zdaj še le pogleda mene — kakor ko posije solnce skoz mokre oblake. Potihnila je bila nevihta, jasnilo se je nebó in svetla mavra se je razpenjala od gore do gore!

Na starem mestu zopet sedé začne: „Torej si res vedel že prej, kdo sem!" — „Kaj bi ne vedel, saj vedó vsi." — „Glej, saj so vendar dobri ljudje; vedeli so, kaj sem, pa me vendar ni dražil in žalil nihče. Tega jim nikdar ne pozabim! Vse je prijazno z ubogo rejenko." — „To je res kaj pravega; kdo bi pa ne bil s tabo prijazen, saj te mora rad imeti, kdor te vidi, pa vesel mora biti, da si le tí dobra in prijazna z njim."

„Ali to je pa vendar hudo," pravi zopet črez nekaj časa, „tí lahko govoriš, ti! O ko bi mogla le eno leto, pol leta živeti pri svoji materi, naj bi bili ostri z mano, naj bi me ne pogledali prijazno, naj bi me tepli, vse bi voljno pretrpéla, pa srečna bi bila, saj so vendar le mati! O kaj pravim, ko bi jih videla le enkrat, od daleč, srečna bi bila vse svoje življenje! Pa morda še več ne živé; ko bi se mi vsaj v sanjah prikazali enkrat, da bi videla njih obličje!" . . .

„Le tiho bodi, Dela, pa nič ne maraj, videla boš svojo mater; jaz ti pravim, da jih boš videla, če so le še živi! Le čakaj, da bodem še malo večji, pa pojdem po svetu tvoje matere

skat. Pa ti jih pripeljem domóv, da jih bodeš videla.“ — „Kaj pa jaz? Mene boš pa pustil sámo domá?“ — „Saj res, oba pojdeva; prehodila in preiskala bova ves svet, od konca do kraja; romala bova od vasi do vasi pa popraševala, kogar bova srečala, ali jih je videl. Usmiljenje bodo imeli z nama vsi dobri ljudje; prijazni bode s hčerjo, ki išče svoje matere, in z njenim spremljevalcem. Ne bode nama treba stati pred hišnimi vrati pa prositi; povsod nama radi podaré kos kruha, saj ne zastonj; pela jim bova in lepe pripovedke jim bova pravila za prenočilo.“

Tako sva sanjarila in ugibala otroka.

Ni nama bilo treba hoditi po svetu, brez moje pomoči je našla moja prijateljica svojo mater, prej, nego je upala sama, in prej, nego je bilo meni ljubó!

V.

Bilo je v nedeljo popoldne; lepo gorko jesensko popoldne. Po klopéh pred hišami so počivaje praznovali vaščani. Jaz sem ležal v travi pod košato jablano na vrtu ter brez posebne misli zrl tja po polju. Kar pridrdrá po cesti gosposka kočija; s ceste krene naravnost proti naši vasi. Kakor bi trenil, je bila tu; voz je zaprt, na strani neznanega voznika sedi župnikov hlapec. Ta dá znamenje vozniku, da naj ustavi blizu hiše našega soseda. Kočija se odprè, iz nje se prikaže tuj gospod; za njim gospa, lepa, belega obraza, pa vsa v črno oblečena; še nikoli nisem videl take, zdela se mi je kakor kraljica. Pa čudno; skrbno se je ozirala in pazila okrog, kakor bi koga iskala. V sosedovo hišo naravnost gredó. Meni je glasno prorokovalo srce, kaj bode; a ni mi bilo moči ganiti se z mesta. Kakor pribit sem stal pa čakal, kaj bode iz tega. Vse tiho. Črez nekaj časa zaslišim iz hiše govorjenje, glasneje in glasneje; najbolj pa se je razlegal glas naše sosede; vmes čudni, tuji glasovi; nato vpitje kakor v prepiru, kričanje, ihtenje, jok!

„Moja je!“ vpije soseda, in nikoli je nisem slišal vpiti tako, pa govoriti tako lepo, tako meni iz srca. Tu mi je bilo prvič očito, kaj je materino, kaj je žensko srce! . . .

V tem hipu pridivjá tujka iz hiše z Delo v naročju, za njo pa kakor divja zver soseda; na vso moč jo ustavlja tuji

gospod. Žena njegova plane z otrokom v kočijo. Dela vsa bleda, objokana — nikoli ne pozabim tega pogleda! — oklepa z eno roko vrat svoji pravi materi, po kateri je tolikanj hrepenela, katero je danes našla, z drugo pa se je poslavljala od žene, ki jo je zredila in, kakor se je videlo zdaj, ljubila tako, kakor ne ljubi vsaka mati otroka, ki ga je pod srcem nosila. Njej je z mokrimi očmi podajala slovo in — tudi meni? — Mene ni videla, mene! Voz se zaprè, voznik udari po konjih, kočija zdrči kakor blisk, soseda pa za njo v tek! A skoraj se spotakne, pade na obraz in obleži.

Meni se stori črn svet pred očmi. Kaj je bilo po tem z mano, ne vem. V postelji še le se zavem; hude vročine so me izpreletavale; vrelo mi je in mešalo se po glavi, nikogar nisem poznal. Strašne sanje sem imel ponoči in podnevi; mati mi ni šla od postelje, njena skrb mi je rešila življenje.

Dele nisem videl več. Nikdar več? O, ni mogoče, ni mogoče, ne vara me oko, in ko bi me oko, ne vara me srce! Videl sem jo, videl, in od tega pogleda mi še trepeče duša in telo!

Ni mi moči dalje pisati, ura bije tri. Lahko noč!

VI.

Ville d' Avray, 30. julija.

Veséli se z mano, prijatelj moj, veséli se, kakor se jaz veselim. Glej, našel sem, česar sem iskal, po čemer sem hrepenel vse svoje življenje, — nevidno, a večno središče mojih misli po dnevi, sanj mojih po noči, — svojo srečo, svoj ideal, našel sem Delo!

O kako sem se čutil zapuščenega in izgubljenega, kako osamljenega sem se čutil, vse mi je bilo tuje na svetu! Zdaj imam, kjer si more počiti izpéhano, trudno srce; tú je moj dom, moja last, moje pribežališče, moje zavetje! Kdo ima pravico, kdo moč, pregnati me iz tega svetišča?

A čas je, da ti povem, kako sem jo našel.

Preteklo nedeljo, kakor vsak mesec poleti enkrat, bilo je napovedano, da bodo delali popoldne veliki vodometi v Versailles-u. „Grandes eaux à Versailles“ vidiš tak dan z vélikimi črkami

nabito po vseh oglih in radogleda množica vre, da se vse tare, gledat ta čudesa! Tudi jaz grem, dasi nimam posebnega veselja do takih igrač za majhne in velike otroke. Dejal sem nekdaj, da me na mojem potovanju ne motijo ravno zgodovinski spomini. Ali ko gleda človek ta temni, po vsem svetu znani grad z ne manj znanim vrtom in okolico, ne more se jih iznebiti, poln jih je takorekoč ves zrak, in Bog vé, da niso prijetni. Kako dobrosrčna so vendar ljudstva, kako malo časa kakor otroci imajo v spominu krivice, ki so se jim godile: kako lahko odpusté njim, ki so jih trli in drli! Sicer bi bila pač Francoska, ko je otresla krvave verige, planila v sveti jezi na to ošabno poslopje ter ga razrušila, da bi ne bil ostal kamen na kamenu, — to ostudno gnezdo, kjer se je gojila in debelila s krvjo in potom nesrečnega ljudstva strupena zalega; to naróbe solnce, ki je razpošiljalo po vsem svetu okrog žarke ničemurnosti, malopridnosti in spačenosti. Tu se je šopirila mehkužnost in razuzdanost, tu se je igralo in razgrajalo, ko je stradalo in vzdihovalo ubogo ljudstvo! Vse to je zdaj pozabljeno! In kar je ljudstvo pretrpelo in prebilo že, tega se ne brani, če je treba, še enkrat. Tako se učimo iz zgodovine. Historia vitae magistra! Dobri Parižani romajo sem, kadar so povabljeni, ter radovoljno in hvaležno ogledujejo v gradu podobe, ki so nalašč nabrane in izbrane, da jim kažejo njihovo slavno zgodovino ... Največje veselje pa jim je, velikim otrokom, kadar jim izpusté kakor danes umetne vodomete, kakršnih ni drugod po svetu! Zijajoč gledajo ta čudesa in ni jim na misli, da vse to veselje morajo sami in drago plačevati. Zanimivo in poučljivo je, gledati ljudstvo o takih prilikah — a ne veselo! In vendar káko življenje in gibanje! Veselje sije na vsakem obrazu; in kdor se je trudil in potíl ves teden, danes je nedelja, vse je pozabljene. — Vse vprek po travniku sedé, čepé in ležé, posamezni, po dva, po trije, célo okrožje, vms eprodajalci in prodajalke na glas ponujajo in priporočajo svoje blago, — vpitje, šale, smeh vse vprek! — Kaj pa še le, kadar pride imenitno trenutje, ko izpusti prvi vodomet velikanski svoj curek visoko proti nebu! Kako z malim je vendar človek zadovoljen! Kako malo potrebuje, da je srečen vsaj

nekatera trenutja, potem pa zopet trpi in trpi, molčé, brez godrnjanja — saj pride zopet nedelja!

Med prvimi, preden je bilo še vsega konec, sem se napotil jaz proti domu. Kakor sem bil prišel, hotel sem iti tudi nazaj po železnici. A ko pridem na véliki prostor pred gradom, kjer stojé vozovi v dolgih vrstah, kaj zagledam? Nekoliko korakov pred mano gre s svojim očetom, kaj pa hoče biti drugega? Pred mano gre — ali naj rečem: Dela? — Naj bode, kar hoče, zdaj mora biti očito! Stópita v voz, ki ju je čakal, jaz mignem bližnjemu vozniku ter mu naročim, naj zapodi za tem vozom ter ga ne izgubi nikakor izpred oči! Kakor blisk šineta vozova drug za drugim. V četrti ure smo bili v Ville d' Avray; prijeten kraj, kamor hodijo Parižani poleti „na kmete". Tu krene moj prednji voz z vélike ceste na stranski kolovoz in kmalu se ustavi pred gradičem. Jaz stopim z voza, plačam voznika ter mu pravim, da ga ne potrebujem dalje. Tukaj torej prebiva! Tukaj se mora določiti moja usoda! Vidim jo, ko stopa tanka in visoka lahno in ponosno po stopnicah v grad, in slišim šum njene obleke, ki se vleče dolga po kamenénih stopnicah za njo! Spodnji del grada je bil razsvetljen; tu pa tam je bila videti kaka človeška podoba, pač posli, ki so stregli svoji gospodi pri večerji; sicer vse tiho in mirno.

Ko obrnem oči od razsvetljenih oken, vidim, da je že temno okrog in okrog. Kaj začeti? Najpametnejše bi pač bilo vrniti se v mesto ali v bližnji vasi iskati si prenočišča. A temu je še čas. Grem pod visoko, košato platáno ter sedem na klop poleg njenega debla. Kaka lepa poletna noč! Po jasnem nebu plava luna med redkimi belimi oblaki. Zrak topel, mehák, vse tiho, mirno okrog, samo po travi se vnema bolj in bolj skrivnostno gibanje in šepetanje drobne živali. Zdaj pa zdaj prileti z mehkimi krili ponočni metulj iz bližnjega gozdiča na krepko dišeče cvetice v vrtu in od daleč se čuje lajanje vaških psov. V gradu je otemnélo okno za oknom, vse je šlo k pokoju.

Kaj pa delam jaz, kaj iščem tod? In če je res ona, ko bi se res spomnila in se ne sramovala svojega prijatelja iz otročjih let, ali je prav, da ji mir kalim? Morebiti je srečna, in zakaj bi ne bila! Pústi jo, še je čas, s tabo ni sreče! Gorje ji, če

združi svojo s tvojo usodo! Že sem hotel iti, kar zadone strune v gradu, iz konca po tiho, potem glasneje! Mehki, sladki glasovi! To more biti samo ženska, to more biti samo njena roka. Do zdaj so si samo prstje zigravali, gori, doli brez posebne misli, — pa kaj je to? Čuj, glas se vrstí za glasom. Je li mogoče? Ali me ne vara pijano uho? O dôni, dôni, stara znanka, božaj mi srce, mehko-otožna melodija! Kolikokrat sva te skupaj pela otroka! Tu ni več dvoma; čuj ženski glas, to je njen glas, ki s strunami poje:

Sijaj, sijaj solnce,
oj ti solnce rúmeno!

Jasno čujem vsako besedo, kakor nebeška rosa kapljajo mi na hrepeneče srce.

Pesem potihne. Silna moč me vleče do okna, odkoder je donelo petje. Ko pridem do pod balkona, premaga me čut in skoraj ne vedóč, kaj delam, začnem napol glasno:

Kako bom sijalo,
ker sem silno žalostno!

d) Iz povesti: Sodnikovi. 1878.

Drvar Seljan.

Drvarji niso nikoder na glasu, da bi bili posebno olikani in priljudni možje, ne pri nas, ne pri drugih narodih. Vsako opravilo daje človeku, ki se z njim navadno pečá, neki poseben značaj njegovemu mišljenju in vedenju, dá, celó njegovemu obličju. Po svojem opravilu je drvar nekako podoben mesarju, ki tudi ne sluje posebno zaradi svoje rahločutnosti; surovost je naravno zvezana z njegovim stanom. Nekaj surovega, brezčutnega je tudi v drvarjevem stanu, tudi on nekako življenje mori. Ali nima morebiti drevo zares življenja? Poglej lepo visoko, košato bukev; kako krepko se spenja kvišku, kako oblastno razprostira svoje veje in mladike, življenja svojega vesela! In mladi zarod poganja in zeleni veselo pod njo; pod njenim krilom stojé mlade bukvice ter rastó in se razvijajo in kvišku spenjajo po zgledu svoje matere. Ptiči se izpreletavajo po njenem vejevju, v njenem zavetju si stavijo svoja gnezda. List šepeta z listom, ko diha po njej večerni hlad, in ona prijazno pripogiblje svoj vršiček. Ali ko pribuči vihar,

kako se zvijajo, stokajo in pokajo njene veje! Ali ni to življenje? Ali glej, ko je še tako krepka, da bi mordà lahko živela še sto let in vsako leto nov zarod rodevala iz svojega semena, približa se ji logar, udari ji smrtni pečat v mehko kožo in zaznamovana je za smrt.

Ne dolgo, in pride mož, grčav kakor ona, s sekiro na rami, ogleduje lepo drevo, ali ne, ker se mu morebiti smili, drvar je trdega srca, preudarja samo, koliko drv bode dalo in njemu koliko truda; nato dene sekiro z rame, oslini si roke in sekira zapoje — drevesu mrtvaško pesem.

Drvar je bil Seljan, s katerim nam je zdaj seznaniti prijaznega bralca; drvar, nič drugega. Imel je sicer majhno hišico, kake pol ure od trga, in košček njivice za zelenjavo; ali to ga ni moglo rediti.

Sekira mu je kruha služila; v gozdu je prebil največji del svojega življenja, po zimi in po leti. Gozd mu je bil pravi dom, hišico je imel samo za prenočišče. V gozdu nam ga je iskati, če ga hočemo videti. Od daleč že čujemo krepke udarce njegovega orodja; prijetno se razlega in odmeva glas po gozdu od drevesa do drevesa. Glejte ga tam! Stara bukev leži na tleh, kakor je dolga in široka. Spodnje veje so se ji polomile, ko je padala; toliko manj bo truda. S svojim pomagačem jo je bil dopoldne podrl Seljan; zdaj se sam trudi z njo. Pridno vihti svoje orodje; seka in klesti ji neusmiljeno veje. Dan je gorák, pot mu kaplje s čela; ali to ga malo moti; zdaj pa zdaj si ga obriše z rokavom svoje hodnikove srajce — golorok mora biti človek pri takem delu!

Lep mož ni naš Seljan; nekoliko prekratek je; njegova rast je šla premalo kvišku, zato je videti nekako potlačen; vse je pri njem bolj na široko, tudi obraz; čela se mu malo vidi; krijejo mu ga lasje, ki so kakor dež v pratiki. Drobne, sive oči mu žaré pod nenavadno košatimi gostimi obrvmi. Obraz mu je suh, koščen, lice upalo, a zdrave rjave barve, kolikor ga ne krije ščetinasta brada. Ali poglejte prsi njegove, kako so široke, krepke; kolo bi smelo iti črez nje. S to pestjo bi medvedu črepinjo razdrobil in to obilno stopalo bi lahko namesto kamena kolesu podložil v klancu. Odurno bi

bilo to obličje, ko bi po teh širokih ustih ne šinil zdaj pa zdaj neki dobrohoten nasmeh; tedaj pa se človeku vidi, kakor da bi solnčni žar obsijal star parobek.

Spodnji konec drevesa je okleščen; prišel mu je že skoraj do srede. Zdaj si sme vendar privoščiti nekoliko počitka. Še enkrat krepko mahne, da veja daleč odleti; potem se nasloni na sekiro, krepko se oddahne ter pogleda na nebo, kako visoko je še solnce. Po njegovi sodbi bi utegnila biti ura pet; morebiti tudi že nekoliko črez. To méroma je tisti čas, ko se sme, po božjih in človeških postavah, nekoliko odpočiti vsak pošten delavec. O tem času je pač že tudi počival naš oče Adam, ko je zemljo kopal v potu svojega obraza. A ne samo odpočiti se je zdaj čas, tudi založiti je treba kaj in splakniti si suho grlo. Kmet na njivi izpreže svoje voli; plug na njivi pustivši, gre s svojo živaljo na kraj njive v travo; vola se paseta vklenjena; on pa leže, ako mogoče, v senco pod drevo, vzame iz prta kos črnega kruha za „malo južino“, potem pogleda v vrč, ki sloni ob drevesu; dobro, ako je malo mlačnega vina v njem, če pa tudi ne, gre sam ali pa deklica z vrčem po vodé k bližnjemu studencu.

Take misli so hodile tudi poštenemu Seljanu po glavi. Zagozdo črnega kruha je imel, vrč tudi, samo da ni dišal po vinu. Južinal bi bil zdaj tudi on, ko bi se mu ne bilo nekaj posebnega pripetilo. Oziraje se kvišku, je bil zagledal dva ptiča, ki sta mu nemirno letala nad glavo, zdaj pa zdaj celò zaganjala se vanj. Mož, ki je bil v gozdu domá, takoj ugane, kaj pomeni to letanje. Ptiča sta ga morebiti že prej obletavala, ali on je bil preveč zamišljen v delo.

„To pa ni samo od sebi,“ govori s seboj, „pogledati je treba“.

In mož gre ter ogleduje posekano drevo. Dolgo mu ni bilo treba iskati. Skoraj sredi debla zagleda čisto pravilno okroglo votlino, da bi otročja roka ravno lahko vanjo segla.

Mož se veselo zareži, rekoč:

„Saj sem vedel, kaj bode; mlade imata tu notri, mlade. Ali kako bi in kaj bi? To je žaltava stvar! Rad bi vama pomagal, ali s svojo lopato ne morem poseči noter, da bi vama izvlekel ta drobiž, ki tako žalostno čivka. Tu je treba pameti, to ní da bi se kar tako!“

Mož se ne pomišlja dolgo. Sekiro vzame v obé roki, a ne za toporišče, za železo jo prime ter začne previdno vrtati in dolbsti z njo, da bi ne poškodoval kakega mladiča. Ko je bila luknja dovolj prostorna, seže vanjo z roko ter izvleče zaporedoma petero mladih žoln. Skoraj godne so bile že in strašansko so kričale in branile se s kljuni in perotmi. On in ona pa sta še bolj kričala in zaganjala se mu v glavo.

Ko jih je imel v roki, začne zopet premišljati:

„To bi bilo; ali kaj pa zdaj? Tako ni, da bi jih pustil; prehladno bi jim bilo po noči. Treba bo poiskati kje kake druge luknje. Ali kje?“

Luknja se je kmalu našla v stari bukvi, dasi ni bila tako lepo okrogla.

„Za silo bo že; zdaj pa mir tu notri in tam gori!“

In Seljan spravi mladiče zaporedoma v luknjo. Nato gre k drugemu drevesu, kjer je imel spravljeno svoje obleko, pol hleba prosenega kruha, vrč in svoje kadilo.

Iz tega, upamo, je razvidel prijazni bralec, da Seljan, če tudi drvar, ni bil hudoben človek. Želimo mu torej, da naj mu dobro tekne kratki počitek in mala južina; pošteno si je zaslužil oboje.

85. Janez Trdina.[1])

a) Iz „Bajk in povesti o Gorjancih“. 1882.

Vila in junak Petrovič.

Na Gorjancih so prebivale v stare čase vile. Vile so bile prelepe, mlade deklice, ki niso poznale ne matere, ne očeta.

[1]) *Janez Trdina*, rojen l. 1830. v Mengšu na Gorenjskem, je dovršil gimnazijo v Ljubljani, modroslovne nauke pa na Dunaju, kjer se je bil posvetil zgodovini, zemljepisju in slovenščini. L. 1854. je postal učitelj na gimnaziji v Varaždinu, l. 1855. pa je prišel na Reko. L. 1867. je bil umirovljen in je živel v Bršlinu in v Novem mestu na Dolenjskem. Umrl je l. 1905. Kot pisatelj se je bavil zlasti z zgodovino in narodopisjem, nabiral in objavljal je pa tudi narodno blago. Po vseh večjih slovenskih časopisih se nahaja mnogo Trdinovih zgodovinskih in narodopisnih razprav ter mičnih narodnih pripovedek. Narodno blago in kratke zgodovinske spise je začel Trdina objavljati že l. 1849. in odslej naprej je mnogo pisal v „Ljubljanski Časnik“, v „Slovensko Bčelo“, lasti pa v „Novice“, kjer je l. 1860. izšel mikavni spis „Kranjci na Hrvat-

Ljubiti in možiti se niso smele. Oblačile so se v belo tenčico ki jim je pokrivala vse truplo do gležnjev. Las si niso splestale, padali so jim prosto do kolen z gostimi, zlatorumenimi kodri. Vendar pa so se jako marljivo česale, in to vselej o zarji. Takrat jih je človek najlaže videl, ker so bile tako zamaknjene v to opravilo, da niso zapazile, ali se nahajajo same ali ne. Človeške družbe so se bale in ogibale, dasiravno ljudi niso sovražile, ampak jim še dobro svetovale in jim o priliki rade tudi kaj dobrega storile. Peti so znale tako lepo, da se jih človek nikoli ni naveličal poslušati, toda ni jim bilo povšeči, da jih kdo čuje. Tudi ples so ljubile, ali gorje si ga tistemu, ki je prišel iz zvedavosti gledat njihovo kólo. Živele so ob sadju, grozdju in gorskih zelih. Po navadi so samo večerjale, po dnevi pa niso drugače nič uživale, razen če jih je povabil kak junak in poštenjak, ki ni vedel, kdo so. Kdor jih je videl na plesu ali pri jedi in jih poznal, so ga kaznovale brez milosti. Ustrelile so ga v roko ali v nogo, včasi tudi v obe roki in nogi; če so se pa prav hudo ujezile, tudi v srce, da je kar precej umrl. Pod zemljo so imele spravljene silne zaklade zlata, srebra in biserja in so jih varovale tako skrbno, da jih ni mogel nihče zaslediti in dvigniti. Če jih je našel kdo po naključju, mu niso prinesle sreče, ampak kvar in pogubo. Pravico, se z njimi okoristiti, je imela samo nedolžna mladež. Sploh ni ubranila človeka vilinske jeze nobena druga reč, kakor neoskrunjena nedolžnost. Večkrat so vile vzele svoje dragotine iz podzemeljskih kleti in jázbin in so jih sušile na kakem prisojnem kraju. Če se je nameril nanje nedolžen otrok, je smel ugrabiti brez kazni, kolikor je hotel, grešnika pa so gotovo umorile. Kmetje so se vil po eni plati močnó bali, po drugi pa tudi veselili. Kadar so se oglasile: Sejte! sejte! so šli sejat in seme jim je takrat dobro obrodilo. Kadar so svetovale! Režite! koljite! vežite! kopljite! berite! so se na-

---

skem". Leta 1866. je izdal *„Zgodovino slovenskega naroda"*, l. 1882. pa je začel objavljati zanimive *„Bajke in povesti o Gorjancih"*, l. 1885. pa *„Hrvatske spomine"*, ki so plod lastnih opazovanj in izkušenj, katere je doživel za svojega službovanja na Hrvatskem. Trdinovi spisi se odlikujejo po klasičnem slogu. Njegovih zbranih spisov je izšlo doslej deset knjig.

potili še tisto uro v vinograde in pridelali so si vina, da jim je zmanjkovalo posode. Najrajše so imele junake, ki so se borili s Turki in prelivali svojo kri za krščansko vero. Dokler so hodili Uskoki v boj samo na Turke, prikazovale so se med njimi prav pogostoma. Velevale so jim, kaj jim je delati, česa se ogibati. Pomagale so jim v vsaki sili, sosebno brižljivo pa se ozdravljale rane iz vojne vrnivših se junakov. Dajale so jim piti vodo planinskih zeli ali pa so jim obvezovale rane z dolgo, neznano travo in ubogi bolnik je najkasneje v treh dneh gotovo okreval. Ko pa so se Uskoki podložili Švabi in se po njegovem ukazu jeli vojskovati tudi s kristjani, so pobegnile srdite vile za vselej z Gorjancev in zapuščeni vojaki so umirali od teh dob tudi za neznatnimi ranami. Samo ena vila je ostala na gori, da pazi na zaklade, ali niti ona ni hotela ljudem nič več svetovati, kdaj in kako naj pričnó kak posel, tudi bolniki so jo klicali zastonj na pomoč.

Med Uskoki je živel slavni junak Petrovič, ki si ni ogrdil rok nikdar s krščansko krvjo. Kadar je pridivjal besni Turčin, je padel nanj kakor ognjena strela; zadržati ga ni moglo nobeno število sovražnikov in nobeno število krvavih ran. Če pa ga je klical Švaba na boj proti kristjanom, potulil se je prekanjeni junak in legel v posteljo. Kakor za smrt bolan, je ležal in javkal v postelji po dve in tudi po tri leta, dokler ni pregrešna vojska minila. Lepa vila je to vedela in se v Petroviča zaljubila. Hodila je pogostoma mimo malega hrama, v katerem je popival s pobratimi sladko vivodino. Petrovič jo je ugledal in povabil v hram, ne vedé, kdo je in odkod. Pogovarjala sta se o marsikaki reči. Junak ni čul še iz nobenih ust tako modrih besed kakor iz njenih in na nobenem obrazu ni opazil še toliko cvetja in žive lepote kakor na njenem. Čudno se mu je zdelo samo grlo mlade deklice. Bilo je tanko in prozorno, da se je razločila vsaka kapljica vina, ki je po njem pritekla. Po daljšem pomenku je začel Petrovič vilo izpraševati, kdo je in kod. Ona pa mu je velela, da naj je nikar po tem ne poprašuje, če mu je kaj mari, da bi še kdaj z njo govoril. Junak ni vedel, kaj bi o njej mislil, ali ta reč ga je tudi malo skrbela. V vilo se je tako zaveroval, da bi mu bila ostala ljubša od vseh deklet tega sveta, ko bi bil

tudi zvedel, da je hči najsirotnejše beračice. Enako ljubezen je čutila do njega tudi ona. Samó dve reči ji nista bili všeč: da ga ni mogla najti nikoli brez društva, še veliko manj pa to, da so vse deklice svoje oči vanj upirale in mu tako zmotljivo namigovale. — Zgodilo se je, da je privihral v deželo zopet krvavi Turčin. Petrovič je po svoji junaški šegi udaril nanj in pobil veliko nevernikov, ali dobil je tudi veliko grdih in nevarnih ran. Napol mrtvega so prinesli tovariši domov. Vila je hodila ljubimca zdravit. Prišla je vselej takrat, ko je spal, da je ni mogel videti. Lahko bi ga bila ozdravila v treh dneh, ali ni hotela. Veselilo jo je, da ga more brez priče gledati, božati in obvezovati. Še bolj pa jo je veselilo, da ni bilo več zraven drugih deklet, ki so mu prej tako sladko namigovala. Imela ga je rajša bolnega v postelji nego zdravega v hramu. Tako je preteklo več tednov in mesecev. Junak je izgubil bolečine že prve dni, ali vstati ni mogel, ker ga slabost ni hotela nikakor zapustiti. Petrovičeva mati je imela dosti opravil zunaj hiše, da vile nikoli ni zapazila. Junak pa je dobro vedel, da ga nekdo zdravi, ker je našel po spanju na ranah vselej nove obveze. Dolgo je premišljeval, kako bi spoznal svojega zdravnika, in slednjič se je domislil. Ko je prišel čas, da bi zaspal, se je premagal, ali je zatisnil oči, kakor da spi. Vila stopi v izbo tiho kakor duh in ga pogleda. Ker je mislila, da trdno spi, izprala mu je rane in mu položila nanje nove obveze, potem pa se je usedla k njemu in ga začela premilo gledati in božati.

Petrovič je vse to dobro videl in čutil. Uveril se je, da ga zdravi deklica, katero je gostil v hramu in ljubil. Izpreletela ga je groza. Jelo mu se je dozdevati, da je ta deklica gorska vila. Pol življenja bi rad dal, ko bi mogel zvedeti resnico. Postelje se je bil že strašno naveličal. Ko ga je prišla vila zopet obvezovat, rekel je, kakor da govori v sanjah: „Še tri dni bom trpel; če mi ne odleže, da bi lahko vstal, vzel bom puško in se ustrelil.“ Vila je to čula in se prestrašila. Obvezala mu je rane z dolgo, neznano travo, ki je junaka še tisti dan ozdravila. Petrovič je bil zdrav, ali ni hotel vstati. Vila je prišla drugi dan gledat, kako mu je; on

pa se je zopet potajil, kakor da bi spal. Ran mu ta pot ni več izpirala in obvezovala, ampak ga je delj časa samo milo gledala in božala, potem pa tiho zopet odšla. Petrovič skoči iz postelje in hiti za njo, ali tako pazljivo, da ga ni mogla videti. Šel je za njo najprej v vinograde, potem v goščavo. Na kraju goščave je obstal in se skril. Vila je tekla k bistremu studencu, se slekla in skopala, potem pa se zopet oblekla, ulegla pod lipo na zeleno travo in zaspala. Petrovič prikoraka zlahkoma k njej in jo gleda. Tako krasna mu se ni zdela še nikoli. Junaku začne srce utripati, rad bi se premagal, ali ni mogoče. Nagne se do nje in jo poljubi. Vila se predrami, skoči kvišku in ustreli Petroviča v srce. Mrtvi junak leži pred njo, ono zaplače in ustreli v srce tudi sebe. Ležala sta eden poleg drugega kakor speči ženin poleg speče neveste. Ljudje so iskali Petroviča noč in dan. Našli so ga še le črez nekoliko tednov daleč gori na Gorjancih pri bistrem studencu pod košato lipo vsega gnilega in razjedenega. Poleg njega ležala je kepica snega. Ljudje so se začudili, ko so videli sneg o svetem Jakobu. Nihče ni pogodil, kaj pomeni ta bela kepica; nihče ni vedel, da je ta sneg zadnji ostanek nesrečne vile.

b) Iz „Hrvatskih spominov“. 1886.

Spomniti mi se je zdaj tudi bližnjih rojakov, katere je zanesla svoja volja ali usoda z mano vred med Hrvate. Štajerskih Slovencev je v Varaždinu vse mrgolelo. Služili so za posle, pomočnike in težake, ali pa so se nastanili za samostojne rokodelce in male trgovce. Ti naseljenci so pomnoževali neprenehoma število slovanskih prebivalcev. Z domačimi so se združili in stopili tem laže, ker se govori na jugovzhodnem Štajerskem narečje, ki se ne razlikuje bistveno od varaždinske kajkavščine. Teh rojakov sem videl vsak dan dovolj, ali ni bilo prilike, da bi bil z njimi kaj dosti občeval. Šetat sem se hodil, če sem bil sam, najrajši prek Drave. Na mostu sem se oziral po lepi mogočni vodi in se čudil nje mrtvilu in zapuščenosti. Zapazil nisem na njej nikoli nobene velike ladje in le malokdaj kak ribarski čoln. Kogarkoli sem vprašal za vzrok,

mi je vsak odgovoril: „Drava ni za rabo; trebalo bi ji urediti strugo, ali to bi stalo milijone; kdo nam jih dá?“ Po moji misli bi morala skrbeti za takova popravila država. Ali ni sramota, da se prevaža po sibirski Leni, tekoči skoz prazne, toliko da ne brezljudne pustinje, mnogo več blaga nego po Dravi, ob kateri stanuje na vsaki četvornasti milji po več tisoč, če ne jako omikanih, pa vsaj ogromne davke plačujočih kmetov in obrtnikov? Neko poletno popoldne sem zagledal štajersko plav, ki se je bila ustavila precej pod mostom. Stopil sem k brodnikom, katerih je bilo pet, in se razgovarjal z njimi dobro uro. Namenjeni so bili v Slavonijo. Hrano so vozili s sabo. Videl sem več velikanskih hlebcev, dva lonca in dolgo vrečo. V enem loncu so imeli fižol, v drugem mleko; ostalo brašno, med katerim je bilo največ krompirja, so bili spravili v vrečo. Plavci so se usedli na breg, odmolili očenaš, nadrobili v mleko kruha in ga pojedli v slast ves lonec. Zatrdili so mi, da ne bodo potrosili na vsem potu do Slavonije ni dvajsetice in ne bi ni krajcarja, ako bi mogli prebiti brez tobaka. Branjevec, ki je prodajal pri mostu in videl to skromno južino, je začel na ves glas vpiti in grajati Hrvate, češ, ko bi pili oni namesto vina mleko kakor ti Štajerci, imeli bi več denarjev, nego jih imajo, in jim ne bi trebalo nikoli stradati. Brkatega cestarja, ki je drzal blato, so razžalile te besede. Zaničljivo se zadere nad branjevcem: „Kaj brbljaš? Mi Hrvatje res nismo bogataši, ali drugi so še večji bogci nego mi, čeprav srebajo mleko in vodo. V našo deželo si hodijo iskat kruha Švabe, Štajerci, Kranjci, Judje, cigani in vsi vragi in satani, Hrvatje pa se hranijo lahko domá in če nas pritisne sila, ne prosimo nikogar miloščine, v tem ko se zatekajo k nam berači iz vseh krajev sveta.“ Ponosni cestar je trdil resnico.

V trojedno kraljevino se usipljejo vsakovrstni sorodni in nesorodni tujci. Najmočnejši po številu so bili med njimi že od nekdaj Slovenci. Pomagali so zaseliti Hrvatom Karlovec, Zagreb, Samobor, Sisek, Varaždin, Reko in ves gorski okraj reške županije. Posamezni pa se nahajajo po vsem velikem prostoru med morjem, Dravo, Savo in Donavo. Ti Slovenci so se porodili z večine na Kranjskem. Na Kranjce sem se nameril celò

ob daljni Dravi. V Varaždinu sem zagledal nekoč pred veliko cerkvijo po božji službi kakih deset možakov, ki so se ustopili v kolo in se pomenkovali poleg načina vseh prostih, nepokvarjenih Slovanov, rabeč pregovore in kratke stavke. Brade in brkov ni imel nobeden, itak se jim je poznalo, da že precej dolgo niso bili obriti. Na glavi so čepeli nekaterim nizki klobučki, drugim pa je tičala do ušes v kučmi ali v polhovki. Obleka jim je bila kranjskega kroja, starikava in dobro ponošena, ali niti raztrgana, niti zakrpana. V ustih so držali skoro vsi kratke, turnčkaste lulice, iz katerih so iztrkavali, ko so dopuhali, pepel ob nohtu na palcu. Ogenj so si po stari navadi ukresavali, klinčki so se jim zdeli menda predragi ali pa prenova iznajdba, katere so se bali. Kadar je hotel kdo pljuniti, obrnil se je od tovarišev v stran in o tej priliki se je ozrl za hip na cesto po mimogredočih ljudeh. Zapazil je gotovo vselej kaj mičnega, smešnega ali čudnega, na kar je opozoril družbo, ki se je potem nekoliko razkoračila in se jela glasno čuditi, rogati ali grohotati. Po teh znamenjih, zlasti pa po narečju sem lahko spoznal, da so prišli ti ljudje z Gorenjskega. Obgovorivši jih, sem zvedel, da so se porodili v kamniškem okraju, in to največ v komendski župniji. Vsi so poznali prav dobro mojo rojstveno vas, bližnji Mengeš, nekateri pa tudi roditelje in brate moje. Delo so si našli pri varaždinskih bogatinih in sosednjih grajščakih. Bili so slamorezci; če je trebalo, pa so opravljali tudi druge zimske posle. Do malega vsi so se pohvalili, da dobivajo prav dobro hrano in plačo. Že to nedeljo so me prosili, da bi pisal kdaj njihovim ljudem domov, ker ni znal nobeden njih pisati. V Varaždinu se ostali do pomladi. Služil sem jim vso zimo za pisarja in ob enem v marsikateri reči za svetovalca, poročevalca in posrednika.

Na Gorenjskem so imeli vsi svoje hiše in kosec kmetije, ki pa ni mogla preživiti popolnoma njih in njihovih rodovin. Denarje so pošiljali domov vsak mesec, navadno po deset, kdaj tudi po dvanajst goldinarjev. Človek se je moral čuditi njihovi trezmosti in varčnosti. Delavne dni so pili vino, če so jim ga dali gospodarji; sami niso potrosili zanje ničesar; še ob nedeljah so se zadovoljili z eno merico; upijanil se ni nikdar nobeden.

Slamorezci so bili vsi oženjeni razen enega. Pa tudi ta se je bil že preskrbel z nevesto, s katero se je mislil po veliki noči poročiti. Pisal sem ji zanj silno dolgo pismo, katero sem zabelil obilno z najslajšimi frazami iz romanov. Odgovorila mu je nekako takó-le: „Preljubi Andrejček, kar ne morem ti dopovedati, kako so se smejali moja mati, ko sem jim prebrala tvoje pisanje. Dejali so: ‚Prismodi se mora goditi strašno dobro, če ne, ne bi se mu ljubilo pisati take prazne. Ako ne pride kak boljši snubač, pa ga vzemi; meni nič mari.‘ Tako so mi govorili mati, jaz pa sama nisem vedela, kaj bi rekla. Ko bi mi bil domá povedal, da me imaš tako neskončno rad, ne bi te bila izpustila iz rok; tistega Varožlina ne bi bil ti nikoli videl, ker bi bil moral ostati pri meni. Ali domá si se držal kakor štor; dostikrat nisem mogla izvleči nobene besede iz tebe, ali pa si kvasil in čeljustal kaj prav nepotrebnega in neumnega. Pravil si mi jednoč gotovo dve uri, kako lepa dekleta si videl v Kamniku. Toda zdaj je vse dobro. Pridi prav prav kmalu nazaj, jaz te že kaj težko čakam. Za me se nikar nič ne boj, ker ostanem do smrti zvesta tvoja Mana.“

Srečni Andrej je verjel tem besedam tako trdno, da se mu je videlo povse nepotrebno, da bi ji še kaj pisal. Véliki teden se je vrnil domov in našel zlato Manico — omoženo! Dejala mu je: „Jaz te tako dolgo nisem mogla čakati, zakaj nisi prišel domov pred pustom. Pa ne smeš misliti, da sem slabo prebrala. Tomaž moj ima celo polovico kmetije, ti pa niti ene četrti ne. Zdaj se pa le hitro izgubi! Tomaž je dejal, če se bom menila še kaj s tabo, da bo razčesnil tebi glavo, mene pa tako namahal, da bom vsa črna.“ Ubogega Andreja je ta nezgoda tako izbegala, da se je hotel zapisati v vojake, vendar se je še o pravem času premislil. Tudi mene je nekoliko jezilo, da je tako naglo pogasnil žarki plamen, ki ga je razpihal romantični moj list v srcu gorenjske krasotice. Ko sem popotoval o počitnicah skoz Komendo, mi je povedala krčmarica, da se je Andrej brzo potolažil in si našel že črez tri mesece drugo nevesto ter se z njo tudi poročil.

Razen slamorezcev so se nahajali takrat na severnem Hrvatskem nekateri izobraženi naši rojaki, in sreča mi je poslu-

žila, da sem se z njimi sešel in seznanil. Gredé po varaždinskem trgu, sem slišal elegantno opravljenega gospoda, ki se je razgovarjal z lepim dečakom, ki je šel z njim, po slovensko. To me je seveda jako razveselilo, gospoda pozdravim in vprašam, če ostane dlje časa v Varaždinu. On mi veli: „Jaz živim tukaj že precej dolgo, tá-le moj sin se je že skoro ves pohrvatil.“ Prijazni gospod mi pové, da je Kranjec in se zove Vilhar. Bil je brat našemu pesniku, Miroslavu. Varaždin mu je vsaj od konca tako ugajal, da se je nakanil naseliti v njem za stalno. Prebival je, če me spomin ne vara, v svoji hiši. Z njegovim sinom sva se pomenkovala potem, kadar sva se srečala. Bil mi je neizrečeno simpatičen dečko. Pohajal je mestno realko, ki je imela prav dobre učitelje. S svojimi dijaki so postopali mnogo spodobneje in priljudneje, nego se je godilo to v drugih tamkajšnjih učilnicah. Šibe niso smatrali za potrebno učilo in učence so vikali brez razločka, naj so bili gosposkega ali kmetiškega rodú. Vilhar je govoril o tej šoli vedno spoštljivo in pohvalno; z napredkom svojega sina je bil popolnoma zadovoljen. Ta mladič je imel takrat še le kakih 10 ali 12 let, ali že v tej nežni dobi se je zbudila v njem topla ljubezen do narodnega jezika. Priznal mi je sam, da se uči med vsemi predmeti z največjim veseljem ilirski; zató ni čudo, da so mu uhajale med slovenske besede in oblike neprenehoma hrvatske, na pr. svaki namesto vsak itd. To čuvstvo je z njim rastlo in odrastlo in ga bo spremljevalo brez dvojbe do groba. Svojega strica Miroslava je v rodoljubju ne le dosegel, ampak ga še znatno presegel in prekosil. Nikdar omahujoč, se je smatral in čutil ponosno zmeraj za Slovenca, ob enem pa tudi z vso dušo in z vsakim udarcem iskrenega svojega srca za Slovana.

86. Simon Gregorčič.[1])

1. Jurčiču v spomin.

1. Ob cesti jablana je stala,
cvetela vsako je pomlád
in pisan cvet okrog je stlala,
dajála hlad in zlat je sad.

2. Na čudodelnem tem drevesi
pa bival je skrivnosten duh,
ko ta zigraval je s peresi,
šepèt nam rajsk je polnil sluh.

[1]) *Simon Gregorčič* se je narodil l. 1844. na Vrsnem, v gorski vasici pod goro Krnom na levem bregu reke Soče na Primorskem. Latinske šole in bogoslovne nauke je dovršil v Gorici ter bil leta 1867. posvečen v duhovnika.

3. Kakó šumljalo je zgovôrno
od ure rane v pôzni mrak
tedaj to listje čudotvôrno,
bil jezik glasen list je vsak.

4. Čarôbne pravilo pravljice,
povesti krasne to drevó
in med pravljice drobne ptice
so vbirale svoj spev glasnó.

5. Obstal je pridni kmet pri deli,
strmeč uhó nastavljal je,
in potnik mnog na cesti beli
vesél drevó pozdravljal je.

6. Pod njim je vsakdo rad počival,
pojíl srcé, pojíl uhó
in spev in hlad in sad je vžival
ter blagoslavljal je drevó.

7. Pa, oh, nebó zastrêjo tmine,
oblak se pripodí strašán,
iz njega smrtna strela šine
in strta je na tleh jablán!

8. Ta jáblan ti si, drug moj mili,
ki zgodnji grob te skriva mi;
potòk solzâ v okó mi sili,
bridkóst srcé zaliva mi.

9. Oh, kolike duhá zaklade
s tebój je temni grob požrl,
načrte tvoje, naše nade,
udarec smrtni vse je strl!

10. Okó mi hoče prekipeti . . .
a proč solzé in proč tožbé!
Le slavo tvojo hočem peti,
letí čez dol naj in goré!

11. Plodnejšega nikdár duhôva
rodíl še ní slovenski svet,
in Bog vé, kdaj nam pride znova,
ki tak zoríl bo sad in cvet.

12. Ti spis na spis si nam podával,
za sliko sliko daroval;
ko národ jih je občudaval,
strmèč je sêbe v njih spoznal.

13. Ti branil si nam sveto pravo
z duhá orožjem žive dní,
ti Slavi si ovenčal glavo . . .
zató ves dom te zdaj slaví!

14. Postavlja domovína cela
na grob ti spomeník kamnén;
pomník tvoj prvi tvoja dela,
ki vek ne uniči jih nobén!

15. Kot solnce se žarí neugasno
in svet ožívlja z visočín,
svit tvojih del sijál bo jasno
in nam pomlajal tvoj spomín.

16. Pretkè naj grob ti gósta trava,
nad njim naj kamen se zdrobí,
a v vek ne mrakne tvoja slava,
tvoj duh med nami v vek živí!

2. Sam.

Gorjé mu, ki v nesreči biva sam!
A srečen ní, kdor srečo vžíva sam!

Umrl je l. 1906. v Gorici. Kot pesnik se je oglasil že v prvem letniku Stritarjevega „Zvona“ l. 1870. Stritar je s svojimi krasoslovnimi razpravami o pesništvu zelò vplival na mladega pesnika Gregorčiča, ki se sam rad imenuje „Stritarjevega učenca“. Svoje krasne lirske pesmi je objavljal v „Zvonu“ pod črko X; zbujale so veliko občudovanje in zanimanje za neznanega pesnika. Še le leta 1882. je stopil Gregorčič s pravim imenom na dan, izdavši prvo zbirko svojih „Poezij“; drugi zvezek je prišel na svetlo l. 1888., tretji pa l. 1902. Zadnje njegovo delo (1904) je prevod: „Svetopisemska knjiga Job in psalm 118.“ Po njegovi smrti je izšel še četrti zvezek „Poezij“ (1908.). Glavna snov Gregorčičevim pesmim je takozvana razmišljujoča poezija.

Imáš li, brate, mnogo od nebés,
od bratov ne odvračaj mi očés!
Duh plemeniti sam bo nosil bôli,
a sreče vžíval sam ne bo nikoli.
Odprì srcé, odprì roké,
otíraj bratovske solzé,
sirotam olajšúj gorjé!
Kedor pa sréčo vžíva sam,
naj še solzé prelíva sam!

3. Darítev.

Darítev bodi ti življenje celo:
oltar najlepši je — srcá oltár,
ljubezen sveta v njem — nebešk je žar,
Gospodu žrtva — vsako dobro delo.
O da srcé gojílo bi vsekdàr
ta sveti žar, naj živo bi gorélo,
enako kresu vedno ti plamtelo,
Bogú in domu žgalo vréden dar!
Odlóčno odpovéj se svôji sréči,
goreče išči drugim jo doseči,
živéti vrli móž ne smé za sé.
Iz bratov sreče njemu sreča klíje,
veselje ljudsko njemu v ôku sije
in tuja sólza mu mečí srcé!

4. Na bregu.

Na brégu stojím in v mórje strmím:
pod máno srdíto valovje
rohní ob kamníto bregovje;
do néba praší se meglêni dím,
v obràz mi brízgajo péne
od skalne sténe;
a stena skalna
ostane stalna
in jaz se na robu ne ganem,
viharju kljubújem, ostanem!
Ko v steno valovje, usóde vihár
ob mé se zaganja;
a duh se ponôsni ne vklanja:
Ti stréti me môreš, potréti nikdár,
usóde sovražne besnéči vihár!

5. Življenje ni praznik.

Cvetóčega líca, cvetóčih še let
zdaj prve korake namérjaš mej svet —
nastlali na stézo so pisan ti cvet.
Po poljskih cvetícah te žíve cvetíce
spremljájo kot ženina mláde družíce.
In svátov prijateljskih rádosten tròp
praznuje tvoj prvi v življenje ustòp.
In têbe — pač móti te cvétje na poti —
to ôbčno vesêlje se tudi polôti!
Ne čutiš — naj srca ne vara te čut! —
da vhòd le v življenje je s cvetjem posut?
Ne slutiš, da cvetje, na stezo nastlano,
le trnje zakríva, da zvene ti rano?
Prijatelj, ne bódeš za zlo pač mi vzel
resnôbne beséde na praznik vesel:
Ni praznik, predragi mi, naše življenje,
življenje naj bode ti délaven dan!
Od zôra do mraka rosán in potán
ti lajšaj in slajšaj človéško trpljenje!
Ne plaši se znoja, ne straši se boja,
saj móško dejanje krepčuje možá,
a pôkoj mu zdrave močí pokončá;
dejanje ti ljúbi, a bój se pokoja!
Dolžan ni samó, kar veléva mu stan,
kar môre, to móž je storíti dolžán!
Na délo tedàj, ker resnobni so dnovi,
a délo in trud ti nebó blagoslôvi!

6. Oj z Bogom, ti planínski svet!

1. Na nêbu zvézde sévajo,
na vasi fantje pévajo,
pojó glasnó, pojó lepó
pri srcu pa jim je hudó.

2. Kaj bi ne bilo jim hudó,
kaj bi ne bilo jim bridkó,
od dôma se poslavljajo,
na vojsko se odpravljajo.

3. Planíne sólnčne, ve moj raj,
jaz tudi lóčim se sedaj;
a Bog le vé, kaj tu pustím,
in Bog le vé, kaj zdaj trpím.

4. Tu národ biva še krepák,
tu biva národ-poštenják,
ki svét ga še okúžil ní,
ki čàs ga omehkúžil ní.

5. Tu rod je moj, tu moj je kraj,
tu žível rad bi vekomaj,
ni kraja mi krasnejšega,
ni ljudstva mi milejšega.

6. Kar sréče sem na svéti vžíl,
sem jo v mladosti cvéti píl,
sem pil vrh solnčnih jo višín
planíne prôste prôsti sin.

7. In zdaj planíne, ve moj raj,
od vas tja v tuji moram kraj;
kakó mi pa je to težkó,
le on tam gôri vé samó.

8. Oj z Bogom, domovínski svét,
oj z Bogom, ti planínski cvét,
nebeški čúvaj te vladár,
ne zábim te nikdár, nikdár!

7. Pri jezu.

Kakó hrumíš in šumíš, oj jez,
kakó valovje dreví se ti čez!
Ta voda srdíta
vsa v kaplje in pene in prah je razbita;
in solnca nebeškega svit,
po prahu, po penah, po kapljah razlit,
na tísoče solnčnih se praškov drobí,
iz njih tisočerno iskrí!
Oj živo žarí;
a solnca podobe prvôtne,
čarôbne njegove lepote celotne
na jézu razpénjenem ní!
Le hrumi in šumi, mogočni jéz,
le vzpenjaj, valovje, bobnèč se čez!
Naj le tu valovi razbijajo se,
pod jezom bo konec nemira:
tam doli razpršena voda se zbira,
razdrôbljeni žarki spet zlijajo se.
Kakó iz valóv tam smehljá se nebó
in solnce žareče
in drevje temnózeleneče
in cvetje zlató!
Kakó je tam doli vse mehkó,
kakó mirnó!
Ko v té se oziram, se zdí mi, oj reka,
da gledam življenje, usodo človeka,
človeško srcé,
njegovo slast in strast in gorjé!
Kot voda na jézu kipí nam krí,
takó nam srcá valovje hrumí,
ko tisoč sovražnih ovír
zastavlja življenja težavni nam tír,
ko dívja nam strast
srcá občutke dobí v oblast
ter vreči nas hoče v brezdanjo propast.
Oh, strè se tedaj

nam solnce bleščeče
pokoja in sreče!
Bog vé, če se žarki zberó še kedàj,
če umíri srca se valovje kipeče?
Bog daj, Bog daj!
Le v jasnem valovju pokojnega srca
prekrasno nebó vesoljno se zrca
in zrca se v njem nešteti cvet,
ki z njim življenja breg je odét.
O blažen, ki dajo mu dobra nebesa,
da mirno mu teče valovje srcá,
da prsi vihár mu sovražni ne stresa,
on ljubljenec pač je nebá!
A komur ta sreča ni dana od zgóri,
on trpi možato, junaški se bóri!

8. Uzori.

1. Z uzori se nikár ne bori,
kot solnčni žarki so uzori,
ki grejejo nam mrzli svet,
budé, rodé pri cvetu cvet.
Uzori tudi plemeníti,
če duh je z ognjem njih ogret,
božanstven cvet mogó rodíti.

2. Uzorov mi nikár ne mori,
kot žarki solnčni so uzori:
en sam mi solnčni žarek daj,
z njim božje solnčece tam gori
na prvi najdem ti migljaj.
Kot solnčnih žarkov zlati trak
uzor je plemeníti vsak.

3. Ne tu na zemlji zapuščéni
iz ognja našega srcá,
iz isker našega duhá —
iz luči večne so rojéni,
le v njenem se žaré plameni.
Zató pa sveti vsak uzòr
nam gor, kjer je njegóv izvòr!

87. Ivan Tavčar.[1])

Slovenski Pravnik. 1883.

O zemljiščni knjigi in njenih dveh imenitnih lastnostih.

Svojo razpravo pričenjamo z vprašanjem: „Kaj je zemljiščna knjiga?“ Preden govorimo na široko o tej napravi, vedeti moramo pred vsem, kaj je zemljiščna knjiga sploh. O tem pa

[1]) *Ivan Tavčar*, rojen v Poljanah nad Škofjo Loko leta 1851., sedaj odvetnik in župan v Ljubljani, se je šolal v Ljubljani in na Dunaju. Sprva je objavljal svoje povesti pod imenom *Emil Leon* ter je zbujal z njimi občno pozornost.

se najpripravneje poučimo s pomočjo preteklosti, če namreč premišljujemo, kako je zemljiščna knjiga v teku časa nastala ter postala to, kar je sedaj.

Prvi pričetki zemljiščnih knjig segajo v tiste čase nazaj, ko se je po mestih začela razvijati kupčija in obrtnija. Kmet je moral obdelovati zemljo, in to že od nekdaj, tako da mu ni ostajalo časa, napravljati si tistih izdelkov, ki jih še dandanes izdelujejo rokodelci. Ti rokodelci so se naselili po mestih ter izdelavali stvari, ki so jih prodajali potem kmetu v okolico. Posebne tržne dni so suli ti v mesto ter kupovali obleko in druge rokodelske izdelke. S pričetka je bila stvar preprosta. V vsakem mestu je bilo malo rokodelcev ene vrste; v tem mestu so živeli samo štirje črevljarji, samo dva usnjarja itd. Ali čas hiti in kmalu vidimo, da se naselijo v mesto drugi črevljarji, še drugi usnjarji itd. Kaj je nasledek tega? Neizogibljivi nasledek tega je bil, da je tisti izmed črevljarjev in usnjarjev itd. bolje izhajal, ki je prodajal boljše in lepše blago. Rokodelci ene in tiste vrste so se pričeli med sabo bojevati in vsak se je trudil, da bi izdelaval boljše in lepše blago, da bi ga potem več prodal. Ta boj med rokodelci ene in tiste vrste se imenuje *konkurenca* in se še danes ne samo po mestih, temveč že tudi po vaseh nahaja.

Vsled tega boja so bili črevljarji prisiljeni, da so imeli pripravljenega nekaj izdelanega blaga, da so mogli kupcem kadarkoli postreči. Delali niso več samo za posamezno osebo, temveč sploh za svojo zalogo. In kdor je imel večjo, lažja mu je bila konkurenca, kar je samo ob sebi umevno. Črevljar ni več izhajal s tem, da je kupcu za obuvalo sproti jemal mero; peljati ga je moral v svojo zalogo, kjer se je moralo vsak trenutek in za vsako nogo dobiti primerno obuvalo. Ravno

---

Vsebina njegovih slik, povesti in romanov se naslanja na domačo zemljo, na domačo zgodovino in na domače družabno-politično življenje. V prvi vrsti imenujemo romantično povest *Otok in Struga*, zgodovinski povesti *Vita vitae meae* in *Janez Solnce* ter modroslovni roman *Mrtva srca*. Za preprosto ljudstvo je spisal v poljudni obliki knjigo „*Slovenski Pravnik*“, ki obsega pouk o najpotrebnejših zakonih. Tavčarjevih Zbranih spisov je izšlo pet zvezkov.

tako je bilo s kupčevalci. Kdor je imel bolj polno prodajalnico in več izbere, ta je s svojimi sokupčevalci uspešneje konkuriral. Nastali so torej veliki mojstri, ki so delali s pomagači in ne samo za pričujočo potrebo, temveč v prvi vrsti za svojo zalogo. Kaj se je sedaj pri takih okoliščinah dostikrat pripetilo? Pripetilo se je dostikrat prodajalcu in obrtniku, da je imel polno prodajalnico, polno shrambo izdelanega blaga, da pa ni imel gotovega denarja. Denarja malo, blaga pa obilo! Ali denar se je vedno potreboval. Plačevati so se morali pomagači in kupovati neizdelano blago. Črevljar imel je spomladi ali v poletju veliko zalogo izdelanega blaga, o katerem je vedel, da ga bo v jeseni proti zimi dobro in z dobičkom prodal. Ali sredi poletja potrebuje denarja; nakupiti mora usnja, da njegovi pomagači niso brez dela. Usnje velja denarja, denarja pa ni.

Kaj početi? Izmislili so si *zemljiščno knjigo*. Z eno besedo, veliki trgovci in obrtniki so prišli v stanje, da k nadaljevanju kupčije ali obrtnije niso imeli denarja, dasi so imeli polne magacine in napolnjene prodajalnice. Tu so ti trgovci in obrtniki premišljevali: „Denarja nimamo. V jeseni ga bomo pač imeli, ker tedaj bomo po predzimskih sejmovih obilo blaga poprodali. Če pa to blago sedaj v poletju prodamo, moremo ga le pri veliki izgubi prodati. Ali kako si pomagati?“ V tem premišljevanju se je utrnila iskra in denarja potrebni trgovec je olehčalno izdihnil: „Blaga ne morem zastaviti, ker potem kupčija ni mogoča. Ali saj imam hišo, zemljišče, ki ji lahko zastavim!“ Spoznalo se je, da leži *v nepremakljivih posestvih* tudi kapital, ali ta kapital bil je s pričetka mrtev, ker s hišami in s polji se ne plačujejo trgovinski ali obrtniški dolgovi. Tedaj so pričele bistre glave misliti, kako bi se kapital, v nepremakljivem posestvu mrtev ležeč, oživil, to je, kako bi se dal za trgovino, za obrtnijo porabiti, in sicer tako, da bi pri vsem tem ne bilo treba hiše ali polja prodati. Dejalo se je: „Napravljajte dolgove na posestvo!“ „Dobro!“ se je odgovorilo. „Ali če bo več dolga, pograbil bo upnik, ki se bo prvi oglasil, vse in izgubili bodo upniki, ki imajo mnogo starejše terjatve. Tisti, ki posodi na zemljišče, nima tedaj nikake varnosti, da bode posojeni denar tudi nazaj dobil. Dolgovi se ne napravljajo javno

po ulicah in vsak ima lastnost, da skriva svoje dolgove. Če torej komu na hišo kaj posodiš, ne veš, kako stojiš, ker ima za tvojim hrbtom lahko na tisoče dolga.“ To so bili tehtni ugovori. A kako so se odpravili? Izmisliti se je morala naprava, s katero se je zvedelo, koliko je to ali ono posestvo zadolženo, in s katero se je dajala varnost, da se bode denar dobil iz posestva na tistem mestu, na katero se je posodil. In ta naprava se je dobila.

Pri mestnih uradnijah se je vpeljala knjiga, v katero so se vpisali vsi lastniki nepremakljivega posestva. Vsak lastnik je dobil v tej knjigi svoj list. Na eni strani se je bralo, iz česa obstoji njegovo posestvo, ali iz hiše, polja itd. Na drugi strani pa se je bralo, koliko je dolgov na tem posestvu. To je bilo dobro. Ali kaj pa potem, če niso bili vsi dolgovi vpisani? Izreklo se je načelo, da je posestvo v prvi vrsti zastavljeno za vpisane dolgove. Če se je torej prodalo, so prišli najprej na vrsto vpisani dolgovi, in sicer po tistem redu, kakor so bili vpisani v knjigi. Kdor je bil prej vpisan, je prišel, če se je zemljišče prodalo, tudi prej na vrsto. S tem se je ravno dosegla za upnika varnost, da je dobil svoj denar na tistem mestu, na katero ga je bil posodil. Kaj je bil nasledek? Vsak, ki je dal obrtniku posojilo na hišo ali polje, je dejal dolžniku: „Prijatelj, preden ti odštejem denar, podajva se v mestno hišo, da se bode v knjigi moja terjatev na tvoje posestvo vpisala, da sem varen potem!“ Da je ta knjiga imela občne vplive, se je izreklo, da je *javna*, to je, da je vsakemu odprta, kdor se hoče iz nje poučiti o zadolženju tega ali onega posestnika. Izreklo pa se je dalje, da ima ta knjiga javno *zaupanje*, to je, da velja vse, kar se v njej bere, za resnično, za neomahljivo. S tem je bila vpeljana zemljiščna knjiga, kakor jo imamo po večjem še sedaj. Glavna načela teh starih mestnih knjig so bila tá-le:

a) Vsako mesto je imelo svojo knjigo, v kateri so bila vpisana vsa nepremakljiva posestva meščanov.

b) Pri vsakem posestvu je bilo vpisano ime lastnika.

c) Pri vsakem posestvu so bili vpisani dolgovi, na to posestvo napravljeni.

d) Kar ni bilo vpisanega, to tudi posestva obteževalo ni.

e) Kdor se je prej vknjižil s svojo terjatvijo, bolj je bil varen.

f) Knjigo smel je vsakdo pregledati.

g) Vse, je kar bilo v knjigi vpisano, je veljalo za resnično.

* * *

Vsa ta načela veljajo še sedaj in zavoljo tega je čas, da prestopimo k zemljiščni knjigi, kakor jo imamo sedaj. Naša zemljiščna knjiga se ravna po zakonu od 25. julija 1871, št. 95., drž. zakon.

Pri vsaki okrajni sodniji nahaja se oddelek, ki se imenuje *„zemljiščna knjiga“* (gruntne bukve). Pri tem oddelku se hranijo knjige, v katerih so vpisana vsa nepremakljiva posestva, nahajajoča se v sodnijskem okraju. Knjige, ki so hranjene pri takozvani zemljiščni knjigi, se razločujejo v dve vrsti: *v glavne knjige* in pa *v knjige za pisma.*

Glavna knjiga je najvažnejši oddelek vsake zemljiščne knjige. Ravno v glavni knjigi so vpisana vsa posestva v sodnijskem okraju, in sicer, kolikor jih je v eni davčni občini skupaj. Glavna knjiga je po tem takem razdeljena v toliko pododdelkov, kolikor je davčnih občin v sodnijskem okraju. Vsaka davčna občina ima svojo glavno knjigo; glavne knjige vseh davčnih občin skupaj pa se imenujejo: *Glavna knjiga c. k. zemljiščno-knjižnega urada* pri c. kr. okrajni sodniji v Loki, itd. — Če se tedaj govori o „glavni knjigi pri zemljiščno-knjižnem uradu v Loki,“ se ne sme misliti, da je to ena sama knjiga; vsaka davčna občina ima svojo knjigo; knjige vseh davčnih občin pa so zopet celota in ta celota se imenuje tudi glavna knjiga.

V glavni knjigi ima vsako *samostojno posestvo* svojo *„vlogo“*. Vloga je tedaj tisti prostor v glavni knjigi, ki je odločen za eno samo posestvo. Vsaka vloga obstoji iz treh listov. Na prvem listu se bere obseg vpisanega posestva, to je, ta list našteva posamezne parcele, ki spadajo k vpisanemu posestvu. List se imenuje tedaj *„list za obseg“*. Drugi list naziva se lastninski list ali *„list za lastnike“*. Na tem listu se čita, kdo je lastnik vpisanega posestva, in če je več lastnikov, vpisani so vsi na tem listu. Tretji list namenjen je bremenom. Na njem se čitajo

vsi dolgovi, ki so vknjiženi pri vpisanem posestvu. Ta list imenuje se zategadelj *„list za bremena“*. V pojasnilo naslednji zgled.

K okrajni sodniji v Loki spada med drugimi tudi davčna občina *Dolenje Brdo*. Recimo, da je v tej občini 1200 samostalnih, nepremakljivih posestev. Pri okrajni sodniji se nahaja torej knjiga, ki se zove *„glavna knjiga za davčno občino Dolenje Brdo“*. Ako ima celi sodnijski okraj na primer deset davčnih občin, ima vsaka davčna občina svojo glavno knjigo. Teh deset glavnih knjig skupaj pa se imenuje *„glavna knjiga ces. kralj. zemljiščnih knjig v Loki.“* Ali povrnimo se k davčni občini Dolenje Brdo. V njej nahaja se 1200 samostalnih posestev. Vsako teh posestev ima v glavni knjigi za davčno občino Dolenje Brdo določen svoj prostor, ta prostor pa se imenuje „vloga“ dotičnega posestva. Vsaka vloga je zaznamovana s svojo številko. Če ima torej vsako posestvo svojo vlogo in vsaka vloga svojo številko, potem ima glavna knjiga za davčno občino Dolenje Brdo 1200 številk. Posamezna posestva se zaznamenujejo z vložno številko in pa z davčno občino. Ako zahtevam posestvo, ki je vpisano na primer kot vloga št. 80 v davčni občini Dolenje Brdo, dobil ga bo sodnijski knjigovodja brez težave. Vzel bode glavno knjigo za davčno občino Dolenje Brdo ter poiskal vlogo, ki nosi številko 80. To vlogo bode dobil toliko laže, ker tekó vloge ena za drugo. Zaznamuje se torej to posestvo: Vloga štev. 80 v davčni občini Dolenje Brdo.

Kaj je *knjiga za pisma* ali listine, pové že ime samo. To je knjiga, ki obsega vsa pisma, ki so se vložila pri zemljiščni knjigi. Če hočem kaj intabulirati dati na podlagi tega ali onega pisma, predložiti imam zemljiščni knjigi ne samo pravo pismo, temveč tudi natančni prepis tega pisma. Kadar se je intabulacija dovolila, povrne se mi pravo pismo, prepis pa ostane v zemljiščni knjigi. Sedaj si lahko mislite, koliko takih prepisov se nabere leto za letom pri zemljiščni knjigi. Skladajo se leto za letom na kup, in kadar je kup primerno narastel, veže se kakor knjiga, ki se potem imenuje knjiga za pisma. Pri vsakem zemljiščno-knjižnem uradu je več tako vezanih knjig; vse te knjige se imenujejo: *Knjiga za pisma pri*

c. kr. *zemljiščni knjigi okrajne sodnije v Loki*, itd. Kdor hoče v zemljiščni knjigi kaj zvedeti, predloži se mu najprej glavna knjiga. Iz te bode na primer zvedel, da je pri Janez Škrlovem posestvu za Miha Stržina na podlagi kupnega pisma od 4. avgusta 1878 vknjiženih 30 gold. 50 kr. Važno je vedeti včasi, kako se kupno pismo od 4. avgusta 1878 od besede do besede glasi. Tudi v tem mu pomaga zemljiščna knjiga, ker se v njeni knjigi za pisma ravno nahaja natančni prepis pisma od 4. avgusta 1878.

* * *

Prva važna lastnost zemljiščne knjige je njena *javnost*. Ta imenitna naprava ni pod ključem in vsakemu je odprta, da lahko dobiva iz nje prepise in spiske. Brez javnosti si zemljiščne knjige še misliti ne moremo, ker bi sicer za vsakdanje življenje bila brez pomena in brez vpliva. Gledé javnosti glasi se zemljiščno-knjižnega zakona § 7. takó-le: „Zemljiščna knjiga je javna. Vsakdo sme to knjigo vpričo zemljiščno-knjižnega uradnika pregledovati ter jemati iz nje prepise in spiske.“ Zavoljo tega imenuje se zemljiščna knjiga sploh *„javna knjiga“*.

Zemljiščna knjiga je tedaj javna, to se pravi, med uradnimi urami je odprta vsakemu, kdorkoli jo hoče v pregled vzeti. Zemljiščno-knjižni uradniki so zavezani, knjigo vsakemu brez vsega obotavljanja pokazati, ne da bi stranko popraševali, čemu da hoče knjigo pregledati. Zemljiščna knjiga je v najširjem pomenu javna. Ona je kakor ogledalo, v katerem se kaže vrednost nepremakljivih posestev, v sodnijskem okraju ležečih. Iz nje se vsakdo lahko prepriča, koliko je to ali ono posestvo vredno, da potem vé, na kaj in koliko ima posoditi. Kakor hitro bi knjiga javna ne bila, bi izginila njena vrednost, kakor izgine slana pred solncem.

Ali javnost sama bi ne koristila mnogo, če bi javna knjiga še druge preimenitne lastnosti ne imela. Ta lastnost se imenuje *splošno zaupanje*, ki ga uživa povsod ter ga povsod uživati mora. Kaj se hoče reči s tem, da uživa javna knjiga splošno zaupanje? To se pravi: Zemljiščna knjiga je neomahljivo zanesljiva; kar stoji v njej, velja toliko časa, da se ni iz nje izbrisalo ali ekstabuliralo. Vse, kar se bere v knjigi, je resnica,

naj se je med tem časom zgodilo zunaj knjige to ali ono. Kdor je v dobri veri in v zaupanju na javno knjigo prevzel pravico, ki je v knjigi še obstoječa, ki se je pa zunaj knjige mogoče že pokončala, ta ima pravico, ker mu jo zemljiščna knjiga daje. Pri tem je mogoče, da bode ta ali oni zavoljo zemljiščne knjige škodo trpel, kar pa ima samo svoji malomarnosti pripisati, ker se ni dal kot kupec v javni knjigi prepisati, ali pa ker ni izbrisal plačanega dolga v zemljiščni knjigi. Zapomni naj se torej:

a) Pri prodaji zemljišč ostane prodajalec toliko časa lastnik prodanega zemljišča, dokler se kupec v javni knjigi ni prepisati dal. Dokler ima kupec pismo domá, napravlja prodajalec še vedno lahko dolgove na prodano zemljišče; zavezale so se mu roke še le takrat, ko se je pismo v zemljiščno knjigo vknjižilo.

b) Intabulirani dolgovi veljajo toliko časa, dokler se niso v zemljiščni knjigi izbrisali ali ekstabulirali. Če ima dolžnik tudi pobotnico v rokah, vendar bo moral še enkrat dolg plačati, če je tretja oseba, v zaupanju na zemljiščno knjigo, intabulirano terjatev po superintabulaciji dobila v roko.

88. Janko Kersnik.[1])

Iz povesti: Očetov greh. 1894.

Na Kačonovino lega jesen.

Taka ni kakor nekdaj, ko je vsaka shramba pričala o blaginji tega posestva. V kozolcu, ki ima sedaj samo tri stebre,

[1]) *Janko Kersnik* se je porodil l. 1852. na Brdu pri Podpeči na Gorenjskem. Srednjo šolo je dovršil v Ljubljani, pravoslovja pa se je učil na Dunaju in v Gradcu. Leta 1880. je postal samostojen notar na Brdu v svojem rojstnem kraju, kjer je umrl l. 1897. Sprva je zlagal pesmi pod *Jenkovim* in *Stritarjevim* vplivom, kmalu pa se je seznanil z *Jurčičem* ter se je posvetil pripovedništvu. Dobro je pogodil slike in črtice iz narodnega slovenskega življenja na kmetih in v mestu, spisoval pa tudi obširnejše povesti in nam ustvaril *socialni roman*. V njegovih povestih nahajamo ne le kmeta in meščana, temveč tudi plemenitaše, duhovnike in umetnike. Najrajši pa nam predočuje družabno življenje po naših mestih, trgih in gradovih. Večje njegove povesti in romani so: Na Žerinjah (1876), Lutrski ljudje (1882), Ciklamen, Agitator, Gospod Janez, Rošlin in Verjanko, Jara gospoda, Očetov greh (1894). Kersnikovih Zbranih spisov je izšlo šest zvezkov.

tiči še nekoliko detelje in nekaj snopov lanú, v peščenem bregu se pase pet ovâc, in mati Jerica, sedaj Kačonka Jera, vlači z brega borovo suhljad, ki jo seka in veže v butarice ter jih polaga pod napušč, da bode kaj za kurjavo po zimi. Pred vhodom v klet še leži kup krompirja, stisnjenega in nakopičenega, kakor bi ga bilo strah širokega prostora spodaj, ki ga ne more napolniti. O steni pod ostrešjem visi nekoliko koruze, trije krvavordeči storži med drugimi zlatorumenimi; s kapú štrlé razmršeni šopi trhle škope, ki je doslužila na strehi. Pred odprtim, praznim hlevom skače nekaj vrabcev, na tnalu poleg hleva pa se oblizuje star kodrav maček. Niti za vrabce se ne méni, kakor bi bila tudi njega obšla tista malomarnost, ki zija iz vsakega razpokanega trama, raz vsak kamen na tem posestvu.

Po obrastlem kolovozu, kjer je nekdaj stari Kačon tiral svoje rejene volí, škripljejo kolca, ki jih vleče zmršena krava. Poleg nje pa hodi velik, v hrbtu sključen, koščen mož; na kolcih leži dolg hribovski koš in v njem je bela, drobna repa.

To je sedanji Kačon, ki vozi jesenske pridelke domov. Ni še star po letih, ampak njega stas in lice ga kažeta starejšega.

Kozolec nima več plašča, da bi gospodar podenj zvrnil repo; obrezavati jo bode treba pod hlevnim napuščem, kjer je le še preveč prostora. Tja tudi zavije Kačon in pokliče Jero, naj mu pomaga izprazniti koš.

„Drobna je letos, drobna!“

To so edine besede, ki jih izusti Kačonka; on pa molčé odvede kravo v hlev.

Jera si pripravi bruno, da sede nanje, in se loti repe; glavice meče na kup poleg krompirja, repnik pa na drugo stran. Pred leti ni bilo tako; tedaj je pomagala in ukazovala in dekle so postorile največje delo; danes pa je sama. Misli ji uhajajo v minula leta in v prošlo blaginjo, toda ne mudi se predolgo z njimi.

„Pač je Bog hotel tako!“ reče v svojem vdanem fatalizmu in meče repo za repo na kup pred klet.

Izza ogla zahrešči korak na peščeni poti in pred mater stopi Janez, sin študent.

Njej pade nož iz rok in skoro ne more vstati s sedeža.

„Janez — Janez!“ To je vse, kar more izustiti, in potem se ga oklene oberoč, nerodno, trdo, a tako presrčno, kakor more le mati.

Mladi Kačon se ji počasi in mehko izvije iz rok.

„Kje so oče?“ vpraša, in to manj zaradi želje, da bi ga videl takoj, nego da prikrije, kako ga je ganil izbruh materine ljubezni.

„O, kako si vzrastel! Pa — Janez — obriti se moraš! Koliko bodeš gorši!“ hiti ona in se ne méni za njega vprašanje.

Janez se nasmehne in si potegne s prsti svoje levice po mladih brkih.

Sedaj pride oče iz hleva.

„Janez je tu!“ zakliče mati Jera in ne more z očesom od sinovega lica.

Kačon izprva nekoliko osupel obstane, potem si obriše roke ob prtene hlače in stopi počasi bliže.

„No, kàj si vendarle zopet našel domov?“ deje na videz malomarno in očitaje, ali iz njega besed zveni prikrita radost, ki jo umejeta in čutita mati in sin.

„V hišo pojdi, da si odpočiješ!“ veli oče in stopa naprej.

* * *

V sobi, v kotu med okni, nasproti veliki peči, še vedno stoji stara, bela javorova miza in okoli nje so dolge nerodne klopi; na steni visé v lesenih okvirih na steklo naslikane svetniške podobe, v kotu pa je razpelo — vse še na tistem mestu kakor pred dvajsetimi in več leti, samó vse prašno, zamazano, okajeno.

Janez je poznal že vse to in tudi ni pričakoval izpremembe. Ravnodušno odloži mali kovčeg, ki ga je prinesel s seboj, na klop pri peči, sam pa sede za mizo.

Mati pobriše s predpasnikom nekolikokrat prek mize in potem za trenutek izgine iz sobe. Stari Kačon potegne svoj vivček in tobačni mehur iz žepa in si tlači pipo.

„Potrpite, oče!“ veli sin in gre odpirat kovčeg.

„Kaj pa imaš tam?“ vpraša starec z zadovoljnim nasmehom.

Študent prinese majhen zavitek in ga položi pred očeta.

„Nekaj smodek za vas!“ reče veselo, „tiste — dolge so!“

Očetu se še bolj razjasni lice.

„Glej ga, glej!“ deje nato — druge besede ne ujame — in vtakne pipo in mehur v žep, iz zavitka pa potegne smodko.

„Janez, Janez! Oče!“ zakliče mati pri vratih, ki jih le nekoliko priprè.

Kačon odide v vežo in potisne duri za seboj.

„Kje pa je steklenica borovničevca, ki sem jo hranila tu zadi v omari?“ vpraša Jera. „Požirek mu moram dati!“

„Dà, dà,“ hiti Kačon, „tu zadi mora biti!“

Rekši, seže v omaro.

„Steklenica je v njej, žganje si pa ti popil!“ se razhudi mati polglasno in odrine od sebe možá, ki drži prazno steklenico v roki.

„Béži, béži, ti bi mu niti ne mogel dati suhega kruha!“

„Gor pojdem — na Koreno — k Volku! Ta ima še nekaj borovničevca!“

„Ni treba! V izbo pojdi!“ veli ona in Kačon se ji ne ustavlja.

V sobi sede zopet kraj mize in si vesele volje vžiga smodko.

„No, kaj pa je s teboj? Bodeš li skoro v cesarski službi, ali si že?“ vpraša skoz gosti dim, ki ga puha prek mize.

„Nimam je še, pa dolgo pač ne bode!“ reče sin in iztika po kovčegu.

Sedaj vstopi mati ter prinese hleb črnega kruha in na majhnem lesenem krožniku kupec lepih jabolk.

„Letos jih je bilo nekaj, tu na starem drevesu za hlevom!“ reče sinu in položi nož predenj; potem zopet odhiti iz sobe in oče in sin začujeta nje korake pod streho.

„Kam pa so ušli mati?“ vpraša študent, ko si odrezuje košček kruha.

V Kačonovi glavi se porodi vesela slutnja.

„I, pa že ima kaj skritega tam gori!“ reče nato in zakašlja, kakor bi se zdajci spomnil svojega suhega grla.

„Kje te bodo pa nastavili? Kam te pošljejo?“ vpraša, dasi sam zase ugiblje, kje ima Jera skrito pijačo, ki jo mora prinesti vsak hip; zakaj po drugem ne iztika gori pod streho; takó je moral sklepati iz prejšnjega besedovanja.

„Tega še ne vem! Morda pridem v Ljubljano, morda v Gorico. Skoro se odloči!“

Starec novič zakašlja, a potem zopet vpraša:

„Koliko bodeš pa služil? Bode li za trud?“

„Ne vem, tudi tega ne vem,“ se zasmeje sin; „nekaj stotakov na leto, toliko, da se bode živelo!“

„Nekaj stotakov? No, prihranil bodeš pač kaj? Čemú si pa študiral? Čemú smo te pa dali v šolo?“

Okrog sinovih usten leže za trenutek zaničljiv posmeh; nehoté se spomni dvojbenih zaslug, katere ima oče gledé njegove izobrazbe. Ali oko mu pohiti prek umazane sobe črez razpokano peč, in glej, tam gori leži kup cunj in raztrganih odej, in zazdi se mu, kakor da je život v njih. Dà, tam je čepela stara mati Barba in ta mu je pravila, da je prav tam in dolgo pred njo tudi že čepela stara — prastara babica, in ta in óna — obe sta vsaka v svoji dobi noč in dan, leto za letom, dokler jima je bil odmerjen óni prostor za čelešnikom, pletli belo slamo v kite, za zaslužek dveh, treh krajcarjev na dan; in ta stara mati Barba mu je otroku, mlademu dijaku, tudi vedno pripovedovala, naj se le kaj uči, da bode kaj, da si kaj prisluži, prihrani, da bode kdaj pomagal domačinom, materi in očetu, zlasti pa — gruntu, na katerem se je porodil.

Te misli bliskoma hité mlademu možu po glavi.

„Grunta, starega grunta pač ne bodemo več mogli nazaj kupovati,“ reče po kratkem molku pod vtiskom naglega razmišljanja.

Kačon je, sledeč sinovim očem, pogledal tja v kot na peči, na kup umazanih krp, in tudi njemu se je zazdelo, da čepi nekovo živo bitje tamkaj; toda on ni mislil na mater Barbo, ne, ona stara koščena, devetdesetletna babica je vstala pred njim, in ko je začul sinov odgovor: „Grunta — grunta ne bodemo več kupovali“ — zazvenelo mu je še nekaj drugega po ušesih; tisti strogi: „Béži — béži — ne dotikaj se me!“ s katerim ga je nekoč odpodila, ko ji je hotel pomagati s peči.

Stresne se in hoče nekaj odgovoriti; pa sam ne vé, kakó in kaj. V tem pa vstopi mati in prinese steklenico borovničevca in majhen kozarec ter oboje postavi pred sina.

„Truden si in žejen, Janez!“ méni skrbno.

„Pa ta ni, da bi gasil žejo!“ se nasmehne sin.

„Oh, dober je — dober! Le pokusi!“ sili oče in natoči kozarec.

„Prej bi rajši malo vode!“ reče Janez in mati je že zunaj, da mu izpolni željo.

V tem izpije Kačon poln kozarec žganja in ko ga iznova napolni, prigovarja sinu: „Le daj, le daj, ta hasne zdravju! Povsod ne dobiš takó pristnega!“

Ko se mati vrne, ponudi sin tudi njej nekaj v papir zavitega.

„I, kaj pa je to?“ vzklikne ženica vesela in vsa rdeča v zgubanem licu ter odvija papir. Bujno pisan, svilnat robec, v hribih takó priljubljen, razvije se pred njo.

„Oh, Janez! Kaj takega si mi prinesel? Ta je pa drag, drag!“

„Ni tako, kakor se vam zdi!“ se zasmeje sin.

„Takoj v nedeljo pojdem v cerkev z njim!“ pravi mati in dene ta novi zaklad v skrinjo v izbi.

Nato sedé vsi trije v živahnem razgovoru do pozne noči. Za večerjo skuha mati najboljše, kar zmore: žgance in mleko, in sinu tekne jed kakor nekdaj, ko je še deček prignal živino s paše. Radost ga obhaja, spoznavšega, da sta ga oče in mati resnično vesela. Da seza oče v eno mer po borovničevcu, to ga ne moti, celò mati Jera ne opazi tega. Govoré o vsem.

kar se jim ravno nudi, največ o tem, kako je zunaj po svetu, in Janez mora vse razkladati; vmes pa se vpletajo dogodki iz domačega kraja.

Stari Kačon je že nekoliko pijan in kreše in kreše, da bi vžgal mokri konec svoje smodke; kar mu šine nova misel v glavo.

„Pa — oženiš se vendarle skoro, Janez — — dobro oženiš? To bi bilo nekaj!“ deje počasi, zakaj jezik se mu že nekoliko zapleta.

„Kdo vé? Morda bode kaj takega!“ se nasmehne sin in tanko materino uho takoj zapazi, kakšna tiha radost zveni iz teh besed.

„Ali res, Janez?“ vpraša veselo presenečena.

„Le potrpite! Jutri, jutri povem več! A za ženitev je pač še čas; saj sem še mlad, premlad; ampak — govorili bodemo pač o tem!“

„Je li bogata?“ zajeca oče.

„Pústi ga vendar!“ razhudi se mati. Sin očeta resno pogleda in reče mirno:

„Bogata ni!“

Starec se ves osupel ozrè vanj, a ne črhne ni besede, mati pa pobriše krušne drobtine v kraj na kupec ter še enkrat posvari možá:

„Pústi ga v miru; sam nama pové, kadar bode čas za to!“

In s tem je bil ta predmet končan.

Pozno je, ko ležejo spat. Oče, katerega je premagalo žganje, se zmaje počasi v hlev, sinu pa priredi Kačonka ležišče v sobi takó dobro, kakor je zmore; tamkaj utrujeni mladi mož sladko zaspí; mati pa bdí še dolgo, dolgo v sosednji izbi, skljućeno sedeč na poležani slami, pregrnjeni s hodno rjuho, in spušča debele lesene kroglice na molku skoz suhe prste.

Moliti ne more privajenih molitev, ampak iz vse duše vzdihuje:

„Sveta Mati božja, ohrani ga, izprôsi mu vso srečo tega svetá!“

Sedaj in sedaj ji kane debela solza na koščene prste, toda v srcu je srečna, neznano srečna!

89. Anton Aškerc. [1]

1. Moja Muza.

1. Moja Muza ni mehkužna
bledolična gospodična;
Črnogorka je, Špartanka,
deva zdrava, ognjevita.

2. Moja Muza ne poseda
v mesečini v polusanjah,
ona ljubi jasne dneve,
ljubi vroče solnčne žarke.

3. Moja Muza se ne joče
nad svetovnim gorjem bridkim,
resno kliče le na delo,
ki naj spasi nas edino!

4. V levi baklo, v desni handžar
kvišku dviga moja Muza;
razsvetljuje teme klete
in s tirani se bojuje.

2. Anka.

Gre po stezi črez poljé zelêno
Anka mlada, dete zapuščêno.
Kovčeg lahek nese mi v levici,
solze z desno briše si po lici;
joče milo mi sirota Anka,
stoče milo, toži brez prestanka:
„Oj cvetíce, srečne ve sestríce,
jasno vedno vam je lepo lice;
jad nobeden srca ne pretresa,
solza vam ne kane iz očesa.
A gorjé mu, kdor od dóma mora,
kdor na domu nima več prostora,
komur starše v hladni grob dejali,
kogar kruha služit so poslali!
Morete mi, rože, razodeti,
kaj sirote delamo na sveti?“

A cvetíce cvêtejo, dišijo,
Anki mladi ne odgovoríjo

Stopa dalje po stezíci Anka,
bol premišlja svojo brez prestanka;
ptici vsaki žalost svojo toži,

[1]) *Anton Aškerc*, rojen l. 1856. v vasi Globoko pri Rimskih Toplicah v spodnji Savinjski dolini, je obiskoval gimnazijo v Celju, bogoslovja se je učil v Mariboru, kjer je bil l. 1881. posvečen v duhovnika. Kot kaplan je služboval v raznih krajih lavantinske škofije, l. 1898. pa je prišel v Ljubljano kot mestni arhivar. Umrl je l. 1912. Svojo prvo pesem „Trije pótniki“ je priobčil l. 1880. v Stritarjevem „Zvonu“. Prve pesmi so lirske, a kmalu je krenil na polje epske poezije in je zlagal osobito balade in romance, skrivajoč se skoro deset let pod pesniškim imenom „Gorazd“. Aškerc je znatno razširil obzorje slovenskega pesništva, zlasti ker je na svojih potovanjih (Rusija, Balkanske dežele, Egipet i. dr.) dobil dokaj motivov za pesniške osnove. Svoje *„Balade in romance“* je izdal v Ljubljani l. 1890. (drugi natisk l. 1903.), *„Lirske in epske poezije“* (1896), *„Nove poezije“* (1900), *„Četrti zbornik poezij“* (1904), dramatsko-epsko pesnitev *„Zlatorog“* (1904), zgodovinsko-epsko pesnitev *„Primož Trubar“* (1905), *„Poslednji Celjan“* (1912) in *„Atila v Emoni“* (1912 po pesnikovi smrti) ter pesniške zbornike: *„Mučeniki“* (1906), *„Junaki“* (1907), *„Jadranski biseri“* (1908), *„Akropolis in piramide“* (1909) in *„Pesnitve“*. Peti zbornik (1910).

ptici v grmu, ki veselo kroži:
„Kaj vam pravim, pevke moje mile,
kaj vesele bi pač vé ne bile!
Skrb vam nikdar srca ne pretresa,
solza vam ne kane iz očesa.
A gorjé mu, kdor od dóma mora,
kdor na domu nima več prostora,
komur starše v rani grob dejali,
kogar kruha služit so poslali!
Hočete li, ptice, razodeti,
kaj sirote hodimo po sveti?“

A veselo ptice žvrgolijo,
Anki mladi ne odgovorijo.

Ide Anka, pride do potoka,
pak na brvi zaihtí, zajoka:
„Potok bistri, voda žuboreča,
bol neznana tebi je skeleča.
Kak lahkó mi tod skakljaš po polji,
solnce. tema — vse ti je po volji!
A gorjé mu, kdor od dóma mora,
kdor na domu nima več prostora,
komur starše v temni grob dejali,
kruha služit pa siroto dali!
Potok bistri, veš li razodeti,
čemu pač smo reveži na sveti?“

Sliši voda to ihtenje vroče,
čuti solze váse padajoče,
teče potok šumno po livadi,
reče potok hladno Anki mladi:
„Daleč mene pot po svetu vodi,
dosti potok vidi, koder hodi.
Tó-le vé ti, dekle, razodéti:
Prva nisi — zadnja ne na sveti!“

3. Kristus in Peter.

Zveličar in Peter po svetu hodila,
po svetu hodila, nevedne učila.
Pa gresta mi nekega dne obá
po véliki cesti tako samá.
Za gore še solnce je správljalo se,
od gričev, vršičev poslávljalo se.
Pa gresta po cesti možá častita,
globoko zamišljena ne govorita.
Globoko zamišljena — ne! — to se pravi:
zamišljen v resnici bil sam je Gospod,
v tla gledal in gledal vse dolgo je pot,
Bog védi, kaj mu je hodilo po glavi!
O, Peter bi davno že rad bil golčal,
z veliko težavo je tih bil in molčal —
ker, kdor veliko in rad govorí,
ne misli globoko — izkušnja uči.
Beseda mu baš je na koncu jezika:
pred njima prikaže se čudna slika!
V dnu jarka globokega, tik pri cesti
kmet ležal je vznak in v nezavesti.
„Hè, klada pijana, zmézi se, zmézi!“
zadere Šent-Peter se v sveti jezi.

„Domov! Mar nič se ti še ne mudí?
Brez olja je starka domá in solí!“

A Kristus Šent-Petru s kazalcem pomigne:
„Pomagaj, da revež na noge se vzdigne!
Sok trsov možá pač je malko ukanil,
doslej se ni bil še nikdar upijanil,
no pôšten je sicer in dobra duša . . .“
Šent-Peter strmeč te besede posluša
in hoče-noče, do prvega praga —
pod pázduho kmeta vodèč, pol nosèč,
pod pezo rojaka se dobro potèč —
Zveličarju spraviti ga pomaga.

Pa gresta po cesti zopet naprej,
kdo jima naproti prihaja? — Glej!
Berač je ostuden, poln gnilih gob,
živ mrlič, ko svoje dni modri Job.
A glej, Zveličar se jadniku bliža:
„Oh, brate nesrečni!“ srčnó ga pozdravi,
s poljubom bolníka pri priči ozdravi.
Šent-Peter se čudi, od čuda se križa.

Pa gresta po cesti beli naprej,
kdo jima naproti prihaja? — Glej!
Mož svetega lica, v obleki bogati,
na prstih se prstani bliskajo zlati.
In glej, že od daleč se jima odkrije,
„Hosána, sin Davidov!“ skoro zavpije . . .
„„No vendar že enkrat — hvala Bogú!““
oddahne si Peter; „„biló ni mirú
od sitnih pijancev in postopačev
in gnusnih in gobavih samih beračev.
Zdaj prvi nas sreča mož pôšten in pravi!““
In Peter neznanca spoštljivo pozdravi.
A Kristus? — Popotnika še ne pogleda!
In nálašč od njega obrne se v stran,
ko mimo gre tujec ves sladek, skesán —
za Petra spet nova uganka — seveda!

„Kakó pa, da tega preziraš? Povej!“

„„Na ustnih tá človek pač nosi Jehôvo,
a srce le Mámona moli njegovo,
o Peter, tá svetec je — farizéj.““

4. Vinska bajka.

1. Na Sladkem vrhu po trgatvi v hramu
sodi trijé mi stojijo;
v junakih starih, hrastovih, kovanih
čudni duhovi tam spijo.

2. Polnoč. Zadremal baš je górnik trudni.
Čuj, iz kletí kaj šumí mu?
Šuští, šepeče, siče v sodu prvem —
vinski pa duh govorí mu:

3. „Leží, leží tam polje mi v tujini,
cesta po polju gre bela;
ob cesti krčma mi stojí samotna,
krčma ‚Pri lipi' vesela.

4. Tovorniki pa pridejo bogati.
Ko so ti zlatov našteli,
konjíčev iskrih par odpelje mene
z vozom po cesti tja beli.

5. Posédalo tam potnikov za mize,
mládičev bode in starcev;
oživljali si ude bodo trudne
z mano iz polnih kozarcev . . .“

6. Pol spé, napol bedé posluša górnik,
sladko v uho to šumí mu!
Šuští, šepeče, siče v sodu drugem —
duh pa tako govorí mu:

7. „Menihi pridejo iz mesta póme,
v klet me zapró tam globoko;
o zarji vsaki sakristán bo sivi
v cerkev me nosil visoko.

8. Menihi bodo stali pri oltarjih,
svete mi čitali maše,
kot kri Spasíteljevo pil bo vsaki
vsak dan iz zlate me čaše . . .“

9. Posluša starec proročanstvo tajno,
divno v uho to šumí mu!
Šuští, šepeče, siče v sodu tretjem —
glas pa navdušen golčí mu:

10. „Domá ostanem rajši jaz! Oditi
toži se meni po sveti;

kjer sesal sem mladosti moč iz zemlje,
tu čem sedaj dozoreti!

11. Pa pride dan in oživí ta hram moj,
slavnost vesela bo, krasna;
iz grl pak orila bo tákrat moških
pesem v dolino se glasna:

12. Bog živi v čašah naših sok ta zlati,
vsa z njim slovenska nam vina!
Bog živi, ki rodí jih, zemljo sveto —
živela vsa domovina!“

5. V góndoli.

Benetke.

1. Canale Grande! . . . Kód vozim se, kód
po ulici tej čaropolni?
Kočije prečudne mi švigajo tod:
hej, parniki hitri in čolni!

2. Na ládjici vzadi stojí gondolár —
obličje mu vse zagorélo —
po vêsel se taktu nagiblje veslár,
stojé slikovito in smelo.

3. In góndola plava gladkó in lahkó,
mrtvaški podobna je krsti;
ko v bajki palače iz morja rastó
na desni, na levi po vrsti . . .

4. Ah, Riva degli Schiavoni je tu!
Nas tudi, Benetke, častite?
Saj doli v globókem lagune dnu
na hrastih slovenskih stojite . . .

5. Kak tiho, kak tožno ti, morje, ležíš!
O sreči premišljaš li davni?
Žaluješ, ker prstana več ne dobiš
od dožev k poroki preslavni? —

6. Zdaj Ponte Rialto nad nami se pne
v mogočnem ponosnem obloki;
lev Markov z obale na nas tam zre,
stoječ ko na straži visoki.

7. V stran góndola krene. Nad nami visí
most „dei sospiri“ v višini;

stok, vzdihe še čujem tam gor, se mi zdi . . .
Napréj! Spomin temni izgini!

8. Brez cilja po ulicah morskih okróg
ves dan do večerne že zore;
po ôknih, balkonih vzrem krasen mnog
obraz črnolase signore.

9. Kakó naj, kar vidim, na dnevnikov list
z besedami pač vam napišem?
Posodi mi, Tizian, rajši svoj kist,
da mesto z njim tvoje narišem!

10. In kaj bi narisal strmečim očém?
Dejstviteljnost ali pravljíco?
Vil morskih naslikal bi hiše — ne vem,
zakleto bi morsko kraljico?

11. In góndola plava . . . V dno čudnega snà
za mislijo misel mi tone . . .
Kazeč poezijo, mi vedno brbljá
kraj mene sedé — cicerone.

6. Roma.

Izpod jútranje megle v jasni dan
že se dvigaš in vstajaš,
veličastna ti Roma,
ko kraljica častita
izpod bele odeje!
Glej, in solnce pozdravlja
te z visokega néba
in v darilo ti siplje
žarkov zlatih v naročje.

Tudi jaz te pozdravljam.

Ne poznaš me, o Roma?
O, že v letih mladostnih
jaz sem gledal ti v lice.
Ej, ta leta mladostna,
ej, ti sánjavi časi!
In najlepše te dneve
sem preživel pri tebi!
Izprehajal po tvojih
sem se ulicah šumnih,
tam na foru poslušal
sem državnike tvoje.
Videl kralje, cesarje,
vojskovodje sem tvoje;
in iz bojev krvavih
sem jih spremljal v triumfih
skozi vrata slavnostna
tja na grad Kapitolski.
In pa ljudskim tribunom
bil tovariš sem zvest.
Ciceronov sem tvojih
in Horacev, Ovidov
in pa Tacitov modrih,
Juvenalov, Salustov
bil učenec jaz nekdaj.
In še danes jih číslam
te junake duševne,
tvoje genije slavne.

Ti, o Roma častita,
bila solnce si svetlo,
ki razlivalo žarke

po vsem svetu je zlate.
Izmed žarkov teh svetih
tisočerih mnog žarek
pal i v dušo je mojo
in razsvetil mi dušo
in razgrel mi je srce
za svobodo, človečnost,
za vse lepo in dobro . . .

Ej, matrona častita,
kaj si vse doživela!
Kaj viharjev prihrulo
preko glave je tvoje!
In stoletij viharji
so prinašali novih
ti idej od vseh krajev,
spremenili so duh tvoj
in mišljenje, čutenje,
ideale se tvoje.
Kaj bogov pač molila
ti že v templjih si svojih!
Zapuščena stojijo
zdaj svetišča tam stara,
umotvori nesmrtni.
Žrtveniki so hladni;
od nikoder ni žrecev,
ki bi Jupitru tam-le,
Afroditi, Junoni
darovali darove.
Bogu novemu klanjaš
po svetiščih se novih;
in na novih oltarjih
sedaj nove žrtvuješ
temu bogu daritve . . .

Ti svetá si zrcalo,
ti si slika njegova!
Ti ne staraš se, Roma,
ti prerajaš, pomlajaš
neprestano se sama.
In zato si ti večna,
večnomlada in lepa!
Kaj, če čas je begoči
ti zarisal, začrtal
v to obličje častito
neizbrisne znakove!

Izpod jutranje megle v jasni dan
že si vstala, o Roma
veličastna, ponosna,
ko kraljica prekrasna
izpod bele odeje.
In z visokega neba
že pozdravlja te solnce
in na krono bleščečo
siplje žarkov ti zlatih . . .

7. Buddhova čudesa.

1. Čim dalje bolj se pólni palmov gaj;
vse pisano ljudi je v mesečini.
Vse gnête smelo k Buddhi se napréj,
vsak rad v njegovi stal bi sám bližini.

2. Brahmán nadúti, kupec in voják —
vsak hoče biti prvi . . . tu je krika!
Iz mesta kralj Adžátasátu sám
prispel na slonu slušat je svetnika.

3. S tristo menihi svojimi nocój
počiva v gaju hladnem božji Buddha;
od znojnih on počiva potovanj
in od vročine dnevne in od truda.

4. Počiva? Ne! Sedáj mečtánj je čas,
razgovorom je ura baš ugódna;
o zmislu, svrhi zdaj življenja tod
razlega v noč beseda se svobodna.

5. Čuj, usta modra on odprl je spet . . .
Utihne golč po tolpi tisočglavi.
Vse sluša pazno, molkom vse molči,
le Ganga tam šumi nekjè v daljavi.

6. In govori jim Buddha, govori,
o grehu govorí jim in kreposti;
in o trpljenju govori svetá,
nirvane tajne jim slavi sladkosti.

7. Prestane. Kralj Adžâtasâtu pa
pred njega stopi, nizko se mu klanja;
roké na prsih si drží navzkriž
on reče modrecu poln spoštovanja:

8. „Častiti mojster! Drugi pred teboj
učitelji, prê, delali so čuda;
strméli so ljudjé jih gledajoč . . .
Še ti pokaži čúdes nam, o Buddha!“

9. „„Ne vidiš li jih čudes?!““ — in svetnik
roké na vse straní tu razprostira —
„„Ne vidiš . . . videl nisi še jih, kralj?
Vse polno, kamor se okó ozira!

10. Pogléj tá svet vesoljni na okróg!
Razumeš moč, ki ga vzdržava, vlada?
Razumeš moč, ki kaže zvezdam tir?
Veš, kaj je tá priroda večno mlada?

11. Poglej najmanjšo bilko ti na tleh,
poglej te palme, vélika drevesa!
Ogléj si mravljo, leva si oglej,
pa slona, ki na hoji tla pretresa!

12. Razumeš, kralj, tó večno moč rastí,
to voljo, dvigajočo vse življenje?
Razumeš raznoličnost med stvarmí?
Razumeš tó umiranje, rojénje?

13. Cvet lótosov že videl kdaj si, kralj?
Po poljih cvetke gledal si cvetoče?
Tá pestri čilim tisočerih boj!
Razumeš li, kakó je to mogoče?

14. In slišal že si sladko petje ptic
in slišal že grmènje si nebeško;
viharja, morja bučanje groznó,
ubrano pesem slišal si človeško . . .

15. In ves tá barev svet, tá svet zvokóv —
kje biva? V duhu našem se nahaja!
Duh naš ga nosi, v njem zrcali se . . .
Razumeš, kralj, kakó se to dogaja?

16. In črez beséd skrivnóstni most kakó
duh moj do duha tvojega prispeje?
Razumeš misli nájinih tó pot?
Veš, kak spočnó nam v glavi se ideje?

17. Veš, kaj je to, kar dviga nam srcé
za nečim nedosežnim brez prestanka?
Za nečim višjim, kar ní iz prahú
stremí naš prah . . . ta jasna ti uganka?

18. Dovolj? . . . Ne vidiš še jih čúdes, kralj?
Zdaj čúdesa pokazal sem ti svoja!
Če gledaš, razumeti jih želiš —
in ne strmí pred njimi duša tvoja?““

8. Jaz.

Strah pred menój te mar je, strah?
Razuma božjega nositelj,
prirode smeli ti krotitelj!
O človek, ti trepečeš plah!
Sam polbogá veličaš sebe —
močnejši kdo je li od tebe?
Poglej mi, veleum, v obraz:
Jaz, moč prirodna, to sem jaz!
Veliki človek, kdo pa tí si?
Ti meni gospodár — še nisi!
Ti meni to si, kar črvič,
ti meni majhen, pust si — nič!
In s tém ničesom, kadarkoli,
igram se jaz po svoji volji.
Če hočem, s tajnoj ti rokój
potresem zemljo pod tebój:
in pókajo kostí ji, skale,
ki prej so trdno se držale;
in tla se zemska zibljejo
in majejo in gibljejo
ko morska raven valovita,
če burja biča jo srdita . . .
In kar gradíš si, „zemlje car“,
na tleh nestalnih — kaj mi mar!
Ta mesta tvoja in palače,
po kterih znanost se učí,
umetnost sveta se slaví —
otročje meni so igrače!
Če hočem, samo eden hip —
in vse razrušim v prah in sip.
Porušim cerkve ti ponosne,
pagóde stare stolponosne
in džamije razsujem v prah
in sinagoge ti na mah.
Poderem tvoje žrtvenike
in z njih svetnike in malike;
ti sám pa iz razpadlih hiš
berač brez strehe mi bežíš . . .

O, ne preklinjaj mi „očeta“,
o, ne preklinjaj mi — Bogá!
Ne „oče“, tá ni brez srcá,
brez krivd ne tepe on detéta.
Ne, dober oče ne podí
otrók iz hiše sred nočí,
iz sladkega ne drami spanja,
ne goni jih iz stanovanja
polnagih venkaj v mraz in mrak!
Iz postelje na cestni tlak
slabotnih porodnic ne meče,
ko dete v krilu jim trepeče.
Očetu smili se bolník,
svet mu njegóv je žalni krik;
črez prag otróka, ki umira,
ne vlači oče in ne tira . . .
O, ne preklinjaj mi Bogá!
Ne „oče“ — jaz sem brez srcá,
jaz, moč vsemirna, moč prirodna
in tebi, človek, moč usodna . . .

Trepečeš!? Ti se me bojíš?
Sovražiš me in me črtíš?
Čemú? Ne delaj mi krivíce!
Kdó sem? Poglej mi bliže v lice!
Sedaj sem Brahma, stvarnik tvoj,
ustvarjam z modroj ti rokój
svet poln življenja, velekrasja,
svet poln razuma in soglasja.
A zdaj sem Siva, ki tá svet
prevračam v kaos divji spet.
A nisem Brahma, niti Siva,
le moč prirodna jaz sem živa!
In ne ustvarjam ti svetóv,
ne uničujem jaz jih vnóv —
le gibljem se brez prenehanja,
od vekov večno brez prestanja . . .
Ne vem, kaj je življenje, smrt,
neznana srd sta mi in črt,
a tudi ne poznam ljubézni;
ne vem, kaj je dobrost in zlost,
ne vem, kaj greh je, kaj svetóst,
poznám le — zákon svoj železni,
nepremakljiv, strog, večen je
in trd, neoporečen je!
Kdó sem? Le premotrávaj me,
spoznavaj, proučavaj me —
zabava krasna, duhovita —
do dná spoznal ne boš mi bita!
Jaz sužnja tvoja? Rob tí moj?
To večni je med nama boj.
Komú na prid, kdaj boj končá se,
ki z novo silo vsak dan rase?
Kdó sem? Kdo pač razreši dvom?
Vesoljnost jaz sem, tí — atóm.

9. Prva mučenica.

(Staroegiptovska bajka.)

1. Postavljena že je grmada . . .
in ona vrh nje stojí — ah!
Gorjé ti, gorjé, mučenica:
v trenutku pepel boš in prah!

2. Privezana k stebru je deva,
obleko že sneli so z nje . . .
Boginja ti živa si krasna,
ne hči iz ponilske zemljé!

3. Lasjé ji vihrajo na vetru,
z grmade ozira se dol —
ves Memfis obsojenko gledat
ne trgu se zbira okol.

4. V daljavo neznano zre deva.
Oči kaj goré ji takó?
Ponos mučeníški, nemara
nesmrtnosti vera je tó?

5. Glej, bakle že tu so goreče!
A žreci nesó jih samí —
služabniki Apisa sveti —
in njih poglavar govorí:

6. „Odkod je k nam príšla, ne vemo.
Ne vemo, odkod je domá.
Ni otcu, ni materi sama
imena ne vé, ne pozná.

7. Če Nila ní našega dete,
od Gange pač svete je tam;
iz Babela morda poslali,
in modrih Aten so jo k nam.

8. Odkar nam Oziris in Izis
življenje delita in rast,
kar svetemu biku božanska
pri nas izkazuje se čast:

9. to devo zdaj čuli smo prvič!
Smel govor je njen in ves nov;
tají nam red stari svetovni,
svetost taji naših bogov!

10. Njen nauk in njene ideje —
zapisano to že je kje?
Nì v hieroglifih besede
prevratne nikjer ne stojé . . .

11. Ukazali smo ji molčati
in bičali jo do krví . . .
Zaman! Po Ponilju povsodi
zavájala nam je ljudí.

12. V verige jeklene vkovali
nogé smo ji mi in roké . . .
V dnu ječe na slami naj gnili
kostí ji na veke strohné!

13. Črez noč so odprla se vrata,
zapah za zapahom razbít . . .
Zdrobila okove je težke
in planila zopet na svit.

14. Bogóvi zbog nje že jezé se,
do vrha je vzkipel njih srd . . .
Egípčani, njim jo žrtvujmo! . . .
Grmada zdaj tvoja bo smrt!“

15. „Zažgíte!“ . . . Gorí že grmada,
v dim deva zavita je vsa,
poljublja že ude ji plamen —
a ona se samo smehljá.

16. Kaj znači smehljaj na teh ustnih?
V očeh kaj pomeni tá žar?
Ponos mučeníški je sveti?
Nesmrtnosti nada je mar?

17. Le gôri, grmada, le svéti
prek sfing, piramíd v nedogled!
Preženi, razsveti temíne,
s katerimi svet je odet!

18. O luč! . . . Mučenica utihne,
grmada pepel je in prah . . .
Kje zdaj si, bogínja ti smela?
Kje tvoja nesmrtnost je? — Ah!

19. A kaj iz prahú in pepela
pred žreci tu dviga se? Glej!
Spet živa stojí mučenica,
krasnejša, močnejša ko prej!

20. „Kdo si, čarodejka neznana?
O phoenix prečudni ti, kdo?“ . . .
A ona krvnikom se smeje,
s ponosom jim reče le tó:

21. „I smrt sem premagala slavno!
Nesmrtna zató sem poslej . . .
Ime mi je — Misel Svobodna,
a moj je ves svet zanapréj!“

10. Ahasverjeva himna Noči.

1. Mrači se zopet . . . Po obzorju širnem
že prve dolge sence begajo . . .
Ko katafalčne rjuhe se počasi
po gorah in dolinah vlegajo . . .

2. In tam in tam — pošast že plove črna,
sem proti meni plove črna Noč;

ko netopir na krilih velikanskih
leti pod nebom sem, grozeče zroč . . .

3. Čimdalje bliže in čimdalje bliže . . .
Sedaj v temó sem krog in krog zavit.
In zdi se mi: ta Noč me gleda, gleda,
in iz oči žari ji blazen svit . . .

4. In škodoželjno gleda me, reži se,
ironski roga Noč se mi v obraz,
češ: „Kdo premagal zopet je svetlobo
in solnce tvoje, Ahasver? Kdo? — Jaz!“

5. Le glej me, demon! Saj poznam, poznam te!
Odkar po svetu blodim ti proklet,
ah, često videl sem te, znanka temna,
in žal in žal, sedaj te vidim spet!

6. In spet pojó navdušene ti himne
poetje tvoji plačani, ah, čuj!
In ljudstvo ploska ti po cestah — slišiš?
Raduj triumfov svojih se, raduj!

7. Zdaj ti kraljuješ, ti sediš na tronu,
ti ukazuješ in ti vladaš spet;
po željah tvojih, Noč, in vzorih tvojih
zdaj diha, giblje se in suče svet . . .

8. Ah, in kako zabavljajo na solnce,
ki ga premagala si baje ti!
Pod tvojimi perotmi pač predobro
prijateljem se tvojim zdaj godí . . .

9. Moderna si! Kaj tratil bi besede!
Kdo vpraša, kaj nastop nam hoče tvoj!
Prinašaš srečo ali pa pogubo?
Moderna si! Slaví te ljudstva roj . . .

10. In glej in strmi, demon, pa se čudi!
Jaz tudi liro v rokah že držim
in tudi jaz zabrenkam zdaj ti pesem.
O, naj te počastim in proslavim!

11. O, saj čim črnejša ti kdaj si bila,
tem lepši vselej si rodila dan;
in tem svetleje je sijalo solnce
potem še vsakikrat črez hrib in plan . . .

12. Zato pojó ti slavo strune moje,
hej, zmaj pošastni, ti strašeča Noč!
Zato ti himne poje lira moja,
ker pade skoro vlade tvoje moč.

13. Pomičejo navzdol se že kazala
na uri . . . In nemudno teče čas . . .
Čuj, petelini že pojó po svislih!
Veš, kaj pomenja njih budilni glas?

14. Glej, tam za gôro — tam se nekaj svita!
Nebo skrivnostno že se tam žari . . .
Tam zarja nova, jutro dobe nove,
svobode solnce tam se že rodi!

11. Herkulov kip.

Po trgu atenskem od kraja do kraja
poet Filalét se počasi sprehaja.
Pred Herkula kipom nakrat obstojí,
z rokama na hrbtu junaka motrí.

„Kaj gledaš zamišljen na kip ti takó?“
znan glas zazveni mu od zadi v uhó.
Glej, kakor bi vzrastel bil baš izpod tál,
sofist Misalét poleg njega je stal,
prisiljeno-sladko se držal, smehljal.

„„A tebi se tá ne dopada herój?““
na Herkula pesnik pokaže z rokój.
„„Tá močna, visôka, junaška postava,
tá krasna, resnobna in moška tá glava!
Glej, vrat imá silen ko mlad kakov bik,
té prsi so prave možatosti lik!
In kij, ki ga roka mu jaka drží,
sofistom opasen bi bil, se mi zdi. —
Polbog po pravici od pêt do temena
pač slavnega vreden zarés je imena!
Kip tá, prê, iz samega brona je vlit;
a čuda, motrim spomenik že ves čas —
no brona ne vidim — kjé neki je skrit?
Pred sábo le Herkula vidim tu jaz!““
„Ne veš, da ves bron se je v kip spremenil
tá hip, ko umétnik je Herkula vlil?“
„„Izvrstno povedal si zdaj, Misalét!““
po strani pogleda sofista poét.

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana

„„V gimnaziju včeraj jaz pesem sem bral
in tí med slušatelji tudi si stal;
še veš, kaj mi včeraj bil tam si dejal?
Ko pesem „Sokrátova smrt“ sem pročital,
da v njej idealov ní, si mi očital!
Ti, têle učeno, si videl le tó,
kak Sokratu čašo podajo v rokó,
kakó on izpije jo vso brez strahú,
čeprav smrtonosni otróv je na dnu.
Ti videl potem si, kak mirno umira,
kakó on očí na vse veke zapira;
prijatelje žalostne videl okróg,
njih videl si solze in slišal si jok . . .
Vse videl si v pesmi podrobno, vse, vse —
zakaj ideala nikakega ne?
Zató, ker bron sám se je v kip spremenil
tá hip, ko umetnik je Herkula vlil! . . .
Ljubezen do svete resnice velika —
„Sokrátova smrt“ je nje plastična slika.
Resnica nad vse! — to je svet ideal,
ki v zgôdbi vpodobil se je ko kristal . . .
Razumeš sedaj, ti prijatelj sofist,
da vsak realist je res — idealist?““

12. Iz „Zlatoroga“. 1904.

I.

(Samotna koča v planinah nad Trento, stoječa na ozkem sedlu. V ozadju med skalovjem smrekov gozd. Izpred koče, odkoder se vije steza prek pašnika v dolino, širok in prost razgled po Triglavskih planinah. Jutro.

Pred pragom stoji lovec *Bojan*, krepak in lep mladenič, opravljen za odhod, s puško prek rame. Ozira se zamišljen po gorah.)

Bojan.

Planine moje, drage ve planine,
kako vas ljubim! Izza mladih dni
vas nosim v srcu, strme visočine,
in ne nagledajo se vas oči.
Vaš sin sem, gore! Ve ste me rodile,
v zatišju vašem vzrastel sem krepak;
na krilu trdem ve ste me vzgojile,
tu dihal vaš sem čisti, prosti zrak

in pil studence vaše. Žejo vročo
pod skalami sem z njimi si gasil
in čudodelno moč osvežujočo
in zdravja hladni vir iz njih sem pil.
In naj obseva solnce vas z višave,
razsiplje naj po vas svoj zlati žar;
oblak naj črn pokriva vaše glave,
naj grom bobni, razsaja naj vihar,
naj bliski švigajo, ognjene strele
nad vami; naj odeva vas pomlad
z zelenim plaščem; v prte naj vas bele
zavija zima ljuta: vsakikrat
ste mile mi in ljube, ve planine,
enako vselej občudujem vas!
Krasota vaša nikdar ne premine,
enako veličastne vsak ste čas.
Visoko dvigate ponosne glave
in smelo rastete mi pod nebó,
še jaz tako bi rastel rad v višave,
popenjal rad bi kvišku se takó!
Kakó ste močne, gore vekovite!
Nevihtam vsem nepremagljiva bran
so grudi silne vaše kamenite.
O, ko bi bil še jaz takó močan!

Planine moje sinje in zelene,
rad gledam vas ko materi v obraz!
O, dobro lovca ve poznate mene,
a kdo pozna vas bolje nego jaz
in puška moja? Ni nikjer ga pota,
po kterem nisem stopal še na lov;
po teh dobravah skritega ni kota,
odkoder ne bi našel jaz domov.
Doline ni je, koder nisem hodil,
ni vrha, ki se nisem vzpenjal nanj;
ni gozda, po katerem nisem blodil,
prepada ni, ki gledal nisem vanj.

Brlogi temni vaši so mi znani;
vem, kod potiče plaha se divjad.
Ve gore mi stojite ko na dlani,
skrivnosti vaše vedel že sem mlad.
Planine moje, moja domovina,
na vas me silne spajajo vezí
nevidne, neločljive, kakor sina
na mater drago veže srčna kri . . .
In vendar, vendar sem se izneveril
vam, gore moje ljube, zadnji čas!
Kakó je to, da sem se vam zameril,
da nehvaležnik sem pozabil vas? . . .
Kakó, da nama ni več za zverino,
ti puška moja risana — kdo ve?
Kakó, da rajši hodim zdaj v dolino?
Kaj vleče zmeraj k Soči me srcé?
Ti, ti si kriva, lepa Vida moja . . .
začarala me je ljubezen tvoja . . .

(Na pragu se prikaže Bojanova slepa mati, oprta ob palico.)

O, dobro jutro mati!

Mati.

Ti Bojan?!
Povej mi, sinko, kak je danes dan?

Bojan.

Najlepše jutro! Vse nebo je jasno
in solnce sije čudovito krasno.
Tam naš Triglav ponosno gleda spet
ko kralj častit na svoj planinski svet.
Lesketče krona se mu trirogljata
visoko v žarkih svetlih kakor zlata!

Mati.

Naj sije solnce, ali črn je mrak,
očem je mojim dnevu dan enak.
Oh, ko uslišal Bog bi moj vzdihljaj,

da videla bi le še enkrat vsaj,
kakó tam vzhaja solnce za gorami,
kakó veselo sveti se nad nami!
O, ko bi videla spet jasni dan,
planin visokih pred seboj vrhove,
zelene loke naše in gozdove
pa žit zorečih valovito plan!
Oh, modrosinje zvezdnato nebó
trenutek le zagleda naj okó!
In pisane naj vidim še cvetlice
in tvoje, sinko moj, preljubo lice
za hip daj videti mi božja moč!
Ne, črna večna me ogrinja noč.
To strašna noč globokega je groba,
ki ne prežene je nič več svetloba . . .
Na ves tvoj krasni, pestroživi svet
zaprt na veke meni je pogled . . .
(Po kratkem pomišljanju.)
In ti, kaj ne, odhajaš spet na lov?

Bojan.

Pa danes še povrnem se domov.

Mati.

Le pojdi, le! Veseli se življenja!
Ej, hitro mine doba srečnih let,
prerano zvene nam mladosti cvet.
In starost, moj Bojam, je čas trpljenja.
Le pojdi, kakor tvoja je navada,
in ne zamujaj redkih lepih dni!
Zaradi mene bodi brez skrbí!
Oglarjeva, soseda naša mlada,
vsak dan pogledat večkrat k meni skoči
pa mi pomore in postreže v koči.
Zaradi tega záme se ne boj,
a záte jaz bojim se, sinko moj!

Bojan.

Zakaj?!

Mati.

Presmele vse so poti tvoje!
Premalo ljubiš pač življenje svoje.
Oh, v duhu spremljam vselej te na lov,
dokler se ne povrneš mi domov.
Kakó trpí srce mi in trepeče,
vsak hip bojí nesreče se preteče,
ko skačeš tam črez skalnate robove,
ko plezaš črez grebene in plazove,
ko stopaš ob prepadih po strminah,
po kozjih stezah tamkaj po planinah . . .
Če mislim, kod mi hodiš tam v daljavi,
še tú domá, veš, se zvrtí mi v glavi.
Višine ne ustrašiš se nobene.
Gorjé ti, če razžališ bele žene!
Ne veš, da rade se maščujejo
in da predrzneže kaznujejo?
Presmel, Bojan, si in prebrzonog!

Bojan.

Nesreč me čuval dosihdob je Bog
in angel stražnik. Belih žen pa, mati,
teh vil planinskih meni se ni bati!
Zaščitnice najboljše to so moje
in ljubijo me kakor dete svoje.

Mati.

Kaj praviš? Ali ti verjeti smem?

Bojan.

Poslušajte! Natanko vam povem!
O kresu bilo je, o kresu lani . . .
Utrujen bil zadremal sem na Komni
na mahu mehkem pod košato smreko.
Predramim se. Zahajalo je solnce.
Poslednji žarki še so trepetali
po sivih golih skalah pred menoj.
Glej, kaj se približuje tam po rebri?

Koz divjih čreda bela čudesna!
In sredi koz korakal je ponosno,
ko vojvoda na sredi svojih čet —
kdo? Divji kozel z zlatimi rogmí!

Mati.

Ti videl si ga, Zlatoroga?! Srečnik!
V mladosti čula bajko sem o njem . . .

Bojan.

Ostrmel sem. Zamaknjen sem obstal. . .
In gledal sem in gledal. . . Ali sanjam?
Ne! Zlatorog se pase pred menoj!
Leskečeta rogova se mu zlata
na vrhu glave kakor dva plamena. . .
Takó ga opazujem izza smreke. . .
V tem hipu me premaga lovska strast.
Vse žile zatrepečejo po meni. . .
Zagrabim puško. Nápnem petelina.
Pomerim. . . „Stoj!“ zaslišim silen krik
za hrbtom. . In ko ozrem se, glej, žena
ko angel lepa stala je pred mano,
oči upirala je váme jezne;
z desnico zagrozila mi je resno:
„Ne gani se mi, lovec! Kraj je naš!
Deviški svet planinski naš je to!
Duhov svetišče je, ki še nikoli
oskrunila ga noga ni človeška!
Pastirjem dovoljujemo ubogim,
da pasti smejo ovce svoje tod;
gorjé pa lovcu, ki predrznil bi
z orožjem se priplaziti morilnim,
da streljal bi na bele koze naše!
Usula kamnja toča bi se nanj,
pregnal s planin bi strašen ga vihar. . .
In trikrat ti gorjé, če puško svojo
izprožil bi celò na Zlatoroga!
Nesmrten je! Naj strelja nanj kdorkoli,

naj srce prestrelí mu kdo makar,
a kamor kane kaplja mu krví,
tam vzklije roža mahoma iz tal,
Triglavska roža, Zlatorogov lek. . .
To cvetko ranjeni zavžije kozel —
in zdrav, močan in čil je ko poprej,
a lovca pahnil bi v prepad pri priči.
In iz osvete bi vam opustošil
planine krasne besni Zlatorog.
Tam, koder zelenijo pašniki
in raste trava sočna in dišeča,
onod štrlele pod nebo poslej
čerí bi gole, sive skalnate. . . .
Nedolžnost rešila te je sedaj
pa srce tvoje blago. Mater svojo
ti ljubiš, lovec. Ko pohajaš tod,
nikoli ne preklinjaš kakor drugi. . .
Zapomni si, mladenič: Všeč si nam!
Svobodno smeš loviti po planinah
Triglavskih, koderkoli ti je drago,
divjačino ter smeš jo streljati.
Le kôz se ne dotikaj belih naših
pa Zlatorog poslej ti bodi svet! . . .“
Izginila je bila bela žena,
izginile so kóze bele njene,
izginil v mraku bil je Zlatorog. . .
Zamišljen stal sem dolgo na planini. . .
Je li vse res, kar videl sem in slišal,
in ne prevara hudega duhá,
Zelenca, škrata ali čateža — ali sluhoni
še danes vam povedati ne vem. . .

Mati.

Če ljubijo tako te bele žene,
pač blagor ti! Opasnosti nobene
na lovu se v planinah ni ti bati.
In vendar, vendar tvoja skrbna mati

že dolgo časa zate se bojí!
S telesnimi ne vidim te očmi,
a vidi te tem bolje srce moje!
Globoko v duše dno jaz vidim tvoje.
Ej, tam se nekaj je izpremenilo;
ni vse tako, ko je nedavno bilo.
Saj vse, kar v duši tvoji se dogaja,
vedenje tvoje samo mi izdaja.
Kaj takega prikriti se ne dá!
Zakaj utrga, kadar sva samá,
beseda se ti često, da molčiš?
Zakaj mi včasi v sanjah zaječiš?
Pri meni, je li, dolg čas ti je v koči? . . .
In kadar se odpravljaš doli k Soči,
zakaj trepeče roka ti takó,
ko segaš mi v desnico po slovó!
Vse vem, Bojan! E, kaj ti je, to slutim.
V srcé ti vidim. Kaj trpiš, jaz čutim.
Ne karam te. Poznam mladostno strast.
Le to povem ti, kje te čaka past:
Ne boj se belih žen več na planini,
a boj deklet se lepih tam v dolini!
Nič več! . . . Če moraš iti, skoro pridi!
Predolgo mi ne mudi se pri — Vidi!

Bojan.

Dà, uganili ste! In ni me sram!
To moje je deklè! Rad jo imam.
Poštene hiše je poštena hči
in lepšega dekleta zame ní!
In ona mora biti moja žena,
edino Vida — druga ne nobena!

Mati.

Iz duše svoje, vroče te ljubeče,
želim ti pri nevesti zlate sreče! . . .
Da Vida lepa je, verjamem rada,
poznala mater njeno sem še mlada.

Bilà je kakor živa rojenica,
v dolini Soški prva krasotica. . .
Pomisli pa: Gostilniška je hči
ta Vida tvoja! Koliko ljudi
jo gleda dan na dan tam dol od poti!
Kako lahkó kdo drug ti jo premoti! . . .

Bojan.

Če Vida moja kdaj me goljufá,
potem nikjer ni zvestega srcá;
potem ni sreče zame več na sveti,
potem ni treba dalje mi živeti!
Ne bojte se! Jaz ne bojim se sam. . .
Do drevi se povrnem zopet k vam!
Do svidenja vas, mati, Bog ohrani!

Mati.

Pa srečno pot, Bojan moj! Zdrav ostani!

V.

Na Bogatinu. Jasno jutro. Po dolinah plavajo megle. Izza planin se prikaže vzhajajoče solnce. *Zeleni lovec* sloní ob skali.

Zeleni lovec (zroč v gorečo solnčno kroglo).

O solnce, solnce sveto, čudovito!
Svetilo večno, krasno, ponosito,
spet vzhajaš veličastno pred menoj!
Moleč te v prah poklekam pred teboj.
Pozdravljam te, veliki dnevni bog!
Kako leskeče zlata se ti krona!
Z visokega nadzemeljskega trona
oziraš zmagoslavno se okrog
kot gospodar nebeški vsemogoč!
Boječa skriva pred teboj se noč. . .

Hej, kakšna to je triumfalna pot
okrog svetá! Kaj vidiš vse povsod!
Peneče oceane gledaš sinje,

peščene in razbeljene pustinje;
ravnine vidiš pod seboj široke
in črez planine voziš se visoke. . .
Telesa gledaš se objemajoča,
rudeča ustna se poljubujoča,
strastí zreš plamen v blaženih očeh,
ljubezni zmagovite sladki smeh;
veselja slišiš úkanje in spev,
pa godb pogrebnih žalostni odmev. . .
In meče gole gledaš se iskreče
in borce hrabre padle, krvaveče,
nesrečnih sužnjev dolge temne roje,
ki težke vlačijo verige svoje,
po hrbtih pa jim žvižga ostri bič.
Glej, na osveto stiskajo pestí,
preklinjajo in škripljejo z zobmí.
Ne smilijo se, solnce, tebi nič?
Za vozom tvojim zlatim, se bleščečim
ozirajo s pogledom koprnečim
se, kdaj zasveti jim svobode žar,
kdaj nade jim izpolniš, solnčni car. . .
In dan na dan skoz veke, dan na dan
to ista pot je tvoja, velikan! . . .
In više, više plavaš nad obzorje
in svete luči neizmerno morje
razliva se iz tebe plameneč,
na vse straní po svetu se bleščeč. . .
Čuj, od veselja uka vsa narava
in vriska ti stotisočglasno „slava!“
O solnce, ti skrivnostni čarovnik,
ti njen spasitelj si in njen vodnik!
In kjer dotakne zemlje tvoj se žar,
na dan prikaže se krasote čar.
In barv cvetličnih pestra simfonija
in blesk in lesk rumenega zlatá,
človeškega obličja poezija
in moč duhá in pa krepost srcá —

vse, solnce, je iz tebe prikipelo;
vse, kar živi in diha, tvoje delo!
Vse skrite náte čakajo kalí,
da ogenj tvoj zbudi jih, oplodí.
In kamor sega tvoja moč vsesilna,
porajajo se bitja brezštevilna.
Po volji tvoji giblje se vsemir,
življenja si vesoljnega pravir. . .
Ti luč prižigaš po svetá daljavah
in misli netiš po človeških glavah,
oplojaš z žarki svojimi duhove,
ideje ti v človeštvu zbujaš nove.
Po žilah goniš in razgrevaš kri;
in ti usodo vodiš vseh ljudi. . .
Po svetu razpošiljaš luč iz sebe,
a kdo prižgal je, večno solnce, tebe?
In če nekoč ugasne ogenj tvoj
in če utrne se ti beli soj,
življenja nov razplamení se žar!
Jaz vidim le neskončen kolobar.
Začetka ni, pa tudi konca ni.
Vse ókrog svoje se vrti osí.
In mimo mene dere burna reka —
izvira kje in se li kam izteka?
Iz večnosti valí se v večnost tok,
kjer vzroku si podaje roko vzrok,
kjer spajata se večno moč in snov,
ustvarjajoč vsak hip nebroj svetov. . .
Iz solnc se solnca nova krešejo,
po tirih nepremičnih plešejo;
zahajajo, iznova vzhajajo,
izginjajo in zopet vstajajo. . .

Ti solnce si svetlobe svete sin,
a demon jaz sem črni sin temín.
Jaz mrak sem temen — ti si svetli dan.
Umikati se moram ti, titan!

Ne, sloge ni med dnevom in nočjó,
premirja ni med lučjo in temó.
Nikoli ne sprijazni naju čas.
Kar ti ustvarjaš, to sovražim jaz.
Če tudi sem upornik tvoj zaklet,
dokler se sukal bo ta vidni svet;
čeprav med nama ne prestane boj
in jaz nasprotnik ljut ostanem tvoj:
spoštujem moč nepremagljivo tvojo,
priznavam tvojo nad seboj oblast.
Glej, pred teboj priklanjam glavo svojo.
O sveto solnce, slava ti in čast!
Popenjaj se v višave sinje, dvigaj!
Svetovje razsvetljuj, življenje vživaj!
Bodočnost tvoja je, o svetli dan!
Hosana ti, goreči velikan! . . .

(Ozira se po planini. Po kratkem molku.)

A kje je lovec? Dan je! Že je čas!

(Stopi par korakov daleč h koči in potrka na vrata.)

Hej, vstani, dečko! Jaz te kličem, jaz!

Bojan (pride iz koče).

O, dobro jutro! Kaj takó že rano!?

Zeleni lovec.

Ne vidiš solnca, dete ti zaspano?

Bojan.

Najlepše jutro! Ko naláščz za lov!

Zeleni lovec.

Dà, jutro, vredno kózlovih rogóv!

90. Fran Ksaver Meško.[1])

Iz črtice: Ciganček. 1904.

Mehke sanje in toplo, samemu še ne povsem umevno hrepenenje se je mlademu cigančku budilo najbolj mogočno ob

[1]) *Fran Ksaver Meško* se je rodil l. 1874. pri Sv. Tomažu blizu Ormoža. Nižjo gimnazijo je dovršil v Ptuju, višjo pa v Celju; bogoslovja se

večerih, ko je godel spodaj v vasi Lesjakov stric Jakob. Leksej je pričakoval vsak večer nestrpno ta trenutek, a Jakob ni godel vsak večer. Ko pa je in so se zazibali po tihem, sanjajočem miru trepetajoči glasovi trompete ali gosli, je sedel fantek k oknu ali na vežni prag, ali je legel ob toplih večerih v travo in je poslušal . . . Vse na okoli mir — v lesu se gibljejo vrhovi dreves komaj vidno, njihovega šepeta niti slišati ni, s ceste se ne glasi ropot voz in peket konj kakor po dnevi, živina ne muka, ne kričé otroci, le čudoviti glasovi pesmi Jakobovih se razlivajo po zraku, se zibljejo kakor na lahkih perotih, kakor bi plule neznane in nevidne ptice iz čudežne devete dežele nad vasjo in bi pele s skrivnostnimi, vabečimi glasovi . . .

Leksej je poslušal s pritajenim dihom in z drhtečim srcem. Nov svet se je odpiral pred njim, čudovito lep in krasen, ves drugačen, kakor je domača dolina, poln čudežev, tako velikih in lepih, da jih ne najde oko v Dolgem dolu nikdar in nikoli, in če bi čakalo nanje in bi jih iskalo vso dolgo večnost. Zasanjal je v ta bajni svet, z vso dušo je zahrepenel vanj, videl ga je od daleč, a stopiti ni mogel vanj. Zavzet in strmeč je gledal v čudežno deželo; vsa duša mu je bila polna napol blaženih, napol otožnih sanj, ki jih je budila v njej godba Jakobova.

* * *

Lesjakov Jakob je bival tedaj pri bratu, premožnem kmetu v Dolgem dolu. Bil je umetnik, in sicer v najrazličnejših strokah: črevljarstva se je izučil v mladosti popolnoma; krojač je bil za silo, šival ni posebno lepo, a trpežno, kar mu je bilo posebno pri starejših sovaščanih v veliko priporočilo; popravljal

je učil v Mariboru in v Celovcu. Sedaj župnikuje pri Marijji na Zili blizu Beljaka na Koroškem. — Snovi svojim spisom jemlje Meško najrajši iz svojega domačega kraja in iz lastnega življenja; čestokrat seže tudi v otroško življenje. Iz Meškovih črtic in slik odseva *„lastno in tuje gorjé“*. Značilna črta Meškovih spisov je ta, da se *psihološko* uglablja v najnežnejša čuvstva svojih oseb in da nam prav mojstrski riše tajnosti človeške duše. Svoje „črtice“ objavlja Meško po raznih časopisih, zlasti v Matici Slovenski in Mohorjevi družbi; posebni zbirka sta: *„Ob tihih večerih“* (1904). in *„Mir Božji“* (1906).

je ure, dežnike, puške in mladini za veliko noč samokrese; vezal je knjige, in če je bilo še kako umetniško delo, ki se ga ta ali oni ni upal lotiti sam, ga je izročil Jakobu in ta ga je dovršil navadno v občno zadovoljnost.

Posebno je slovel po dolini in daleč na okoli kot muzikant. Učil se je godbe že majhen fant, od očeta se je učil trompeto. V mladih letih je igral na gostijah in na pust k plesu vaške mladine, sploh kjer in kadar se mu je ponudila ugodna prilika. Ob nedeljah popoldne je zahajal k staremu učitelju k fari. Ta je spoznal in cenil njegov muzikalni dar in ga je poučeval brezplačno na goslih . . .

„Dober in priljuden gospod je bil stari Majcen," je hvalil Jakob učitelja še v svoji starosti. „Dandanes med gospodo ni več takih."

Z dvaindvajsetimi leti je odšel k vojakom. Šest let je služil cesarja. Večino tega časa je bil pri godbi in tako se je izpopolnil v svoji umetnosti. Ko je dal slovo vojaški službi, se ni vrnil na dom; z neko družbo godcev in igralcev je hodil po svetu malo ne štiri leta. Na vse zadnje pa se je naveličal sveta in vekovečnega popotovanja. Spomnil se je tihe doline med gorami, spomnil se rodne vasice, spomnil se znanih in dragih ljudi — kdo vé, koliko jih je leglo že med tem časom in so jih zapeljali k fari, da si odpočijejo. Začudil se je sam sebi, da je pozabil tako na rodni dol in na drage in znane v njem; začudil se je in je zahrepenel po domu, po rodni vasi, po tihem dolu in njegovem miru . . .

In vrnil se je domov. V dolu so ga bili veseli in so se čudili ob enem, da se je domislil doma in se je vrnil. Čudili so se tudi njegovemu pripovedovanju: pravil je vaščanom o svetu in o tujih deželah čudežne reči, ki jim niso slišali enakih še nikoli in ki so jih komaj verjeli; nekateri jih celò niso verjeli, menili so in trdili, da si Jakob le izmišlja vse te čudežne pripovedke o deželah in ljudeh tam zunaj v svetu.

A eno so verjeli vsi, vsi so bili edini v enem: da Jakob gode izvrstno in mojstrski. Kmalu po vrnitvi je godel pri fari ob sejmu in takoj je zaslovel za velikega muzika. Njemu

enakega po mnenju Dolinčanov in vseh faranov še ni rodil Dolgi dol . . .

Jakob se je vrnil. A nekaj je pustil zunaj v svetu, del srca, del duše. Dasi se je vrnil, vendar ni stal z obema nogama na domači zemlji, močno in neomahljivo. Ni bil več navezan na njo kakor nezmožno dete na mater, in kakor je bil navezan na njo, preden je šel k vojakom, v svet. Svet tam zunaj ga je objel z močnimi rokami; dasi se jih je obranil, se iztrgal in se vrnil v naročje domovine, vendar so se iztegale roke še semkaj za njim in so se ga oklepale znova in so ga silile nazaj v svet. Korenine njegovih misli so se razpredle in razrastle tam zunaj po velikem in širokem svetu in ni jih mogel izpuliti docela in jih zasaditi zopet vseh v domačo zemljo, v ozko dolino med nebotičnimi gorami.

Včasi ga je prevzelo čudovito hrepenenje. Prišlo je nenadoma, veliko in močno, da se ga ni mogel ubraniti z vsemi silami ne. Iz onih krajev je prišlo, ki jih je videl zunaj v svetu. Prišlo je in ga je vabilo s sladkimi besedami in z blestečimi obljubami nazaj v one kraje. Misli se niso mogle ustavljati, vdale so se vabilu in so romale nazaj v veliki svet. Zašle so mu na one dolge ceste v tujih deželah, ki jih je prehodil muzikant. Vse drugačne so se mu dozdevale zdaj te dolge ceste, vse lepše, kakor so bile nekdaj, ko je stopal po njih prašen in utrujen, dostikrat zlovoljen, lačen in žejen . . . Ah ne, saj nikoli ne pripeka žarko in paleče solnce tam zunaj na tistih belih cestah — vedna pomlad je tam, mehka, mlačna, polna ptičjega petja, polna cvetličnega vonja in polna kipečega veselja in radosti pomladanske. Nikoli nisi lačen, ne žejen na tistih potih; vsega imaš dovolj, v izobilju imaš vsega. Zahrepeniš po tem in onem, potrebuješ to ali ono, ali si ga zaželiš le iz dobre volje — kar zaigraš, veselo in poskočno pesem zagodeš, iztegneš roko in glej, česar si si želel, ti pade v njo, kar samo od sebe pade, če res ni nikogar, ki bi ti dal, česar si želiš.

Tako je tam zunaj . . . In kakšno življenje je tam zunaj in kakšni ljudje! Brez skrbi, brez otožnosti, brez žalosti. Zaigraš in vse se smeji, vse pleše — večen pust je tam zunaj, veden praznik, nedelja brez večera in brez ponedeljka.

Tako tam zunaj . . . A tukaj v dolini? Sami resni ljudje! Iz oči jim gleda neprestano resnost, globoka in zamišljena, iz vseh besed jim govori resnost, glasi se celò iz veselja njihovega smeha. Trd smeh je to, nekaj trdosti gor, obkoljujočih dolino, je v njem . . . In kako delajo in se trudijo — vse dolgo leto je nepretrgan delavnik. V zimi delaš in delaš v pekoči vročini, ko bi najrajši legel v senco in bi si zagodel pesem uspavanko in bi zadremal in posanjal . . . Glej, tako je tukaj v rodni dolini, na domačih tleh . . .

Prišlo je od zunaj, iz velikega, solnčnoveselega sveta, in je sedlo k njemu in se ni dalo pregnati. Po dolge ure je sedelo pri njem in je govorilo slabo o njegovem domu, obrekovalo je rodno zemljo, obrekovalo je znance, prijatelje in sorodnike mu je črnilo in obrekovalo. In vabilo ga je v svet, v tujino, na one bele ceste tam zunaj — vabilo ga glasno in silno.

Prišlo je in ga je vabilo in ga vznemirilo in razžalostilo. Otožen in zamišljen je hodil po vasi. Delati ni mogel. Ob takih prilikah je zablodil tudi v krčmo. Naglo je izpil nekaj čaš, se naslonil ob mizo in razmišljal. Izpil je še nekaj čaš, postajal je nemirnejši, na vse zadnje se je razgovoril. Krčmarju in gostom je govoril; če ni bilo slučajno gostov, krčmarju samemu in njegovim. Čudovito je govoril, kakor bi ponavljal lepo pesem, ki se je je naučil na pamet.

„. . . Aj prijatelji, kakšno čudežno življenje je tam zunaj v velikem svetu! Romaš po njem: prideš v mesto, ustaviš se ob oglu ulice, napneš strune, nasloniš gosli ob brado, zasučeš lok, da ti šviga kakor misel po strunah. In iz strun ti vró melodije tako krasne, da sam strmiš in se vprašaš ves zavzet in začuden: Odkod? — Iz hiš hité otroci, zgrinjajo se ob tebi od vseh strani. Odpirajo se okna in prikazujejo se smehljajoči obrazi cvetočih gospodičen, in resni obrazi postarnih gospá se zagledajo na cesto in v te — ti pa sučeš lok, kar igraš se z njimi in igraš se s tisočerimi srci. Vsakemu zaigraš njegovo pesem, deci o neskrbnosti in solnčni sreči, starkam o njihovih lepih spominih; najnežneje se dotakneš src zornih dev, najmehkejša so ta srca in najgloblja, tisočero

skrivnosti hranijo v sebi, a ti jim govoriš v pesmi o vseh teh skrivnostih, govoriš jim z govorico, le njim umljivo . . . Otroci ti ploskajo od veselja, a rožne deve v oknih se ne smehljajo več, lica jim postajajo resna, oči jim zró sanjavo in nemirno, kakor bi hrepenele po nečem skrivnostnem, kakor bi iskale nekaj in bi ob enem skrivale in prikrivale nekaj.

Nehaš — denarja ti deži z oken, bele roke ti mahajo pozdrave, cvetoči obrazi, kakor obrazi angelcev v farni cerkvi, ti pokimavajo priznanje in zahvalo, še vele starke te zahvaljajo z mladostnimi smehljaji . . . Čutiš: vsem si igral njihovo pesem; našla je pot v njihova srca in se je porazgovorila tam z njihovimi najskrivnejšimi mislimi. In vsem je delo dobro, vsi so ti hvaležni . . . Otroci ploskajo okoli tebe, kričé, te prijemajo za suknjo: „Zaigraj še enkrat, dobri mož!“ — „„Hvala, mladi gospodje, a ne zamerite: moram dalje! . . .““ — „Daj, zaigraj, striček!“ — „„V sosednji ulici, prijatelji moji.““ — Glej, vsi vró za teboj, vsem sevajo oči od radosti in pričakovanja . . .

A naveličaš se mesta, zapustiš ga in greš dalje po svetu — velik je svet, prijatelji, neizmeren, in povsod živé v njem ljudje, ki ljubijo godbo in spoštujejo godca . . . Greš dalje po svetu božjem, po lepi široki poti greš — hipoma pa stoji pred teboj vas, bela, lepa, lesketajoča se v popoldanskem nedeljskem solncu. Glej, vse hiše — kakor bi bile zidane iz belega cukra in bi imele rdeče čepice kakor gozdni škrat. Po belih zidovih in rdečih strehah se poigravajo rumeni solnčni žarki, kakor bi padali nanje cekini iz neba.

Po široki cesti prispeš v vas, postojiš pod lipo, sedeš na klop ali kar na korito ob studencu in zagodeš — iz početka pridušeno, tiho kakor plašno — glasneje, vedno glasneje — kakor bi vstajali in se porajali glasovi pesmi kje daleč zunaj na polju in bi prihajali polagoma, korakoma bliže in bliže vasi, da preplavijo na vse zadnje vso vas.

Glej, odpirajo se okna in duri se odpirajo na stežaj — vaščani vró k studencu, pod lipo. Godeš, ob tebi pa stoji množica; vsi molčé, vsi te gledajo z občudovanjem v očeh, poslušajo s pritajenim dihom, da ne bi izgubili ne enega glasú ne. Studenec curlja tiho, enakomerno; lipa nad teboj šumlja

skrivnostno, morebiti je utihnila celò ona ter posluša vsa zavzeta — tvoja pesem pa poje in vriska in toži in plaka . . .

Vsakemu zaigraš njegovo pesem: mladini njeno, kipečo od bujnega življenja in pomladanske radosti, drhtečo od skritega koprnenja in s silo zadržanega hrepenenja, in starčku njegovo, slovo od življenja. Vsakemu svojo — še siromaku in trpinu zagodeš eno, da se mu lijejo iz srca solze, dolgo skrite v temnih globočinah: niso mogle prikipeti in privreti na dan, zato so pekle kakor smrtonosni strup v skeleči rani.

Slednjemu zagodeš njegovo in nehaš . . . Ogledaš se — vsi molčé ob tebi, molčé še dolgo, preden se zdramijo in se oddahnejo. Na enkrat izpregovori kdo z zamolklim glasom in hipoma zašumi ob tebi kakor v lesu ob naglo došli vihri. Stotera hvala se ti glasi od vseh strani, nešteto rok sega po tvoji, da jo stisne in strese v zahvalo.

„Kako si nam zagodel, dobri mož!“ — „„Kakor mi je dal Gospod Bog, ljudje božji.““ — „Hvala ti, prijatelj! — Ali ne bi ostal pri nas, zaigraš nam vsak večer.“ — „„Ne morem, prijatelji!““ — „En teden, brate?“ — „„Ne morem. Glejte, svet je tako velik, čas pa beži in se ne vrne . . .““ — „A dva dni, kaj? En dan vsaj?“

Prisilijo te, da ostaneš en dan, dva. Pod streho te sprejmejo, v najlepši in najbogatejši hiši. Kakor domá si, kakor bi bil rodni sin v hiši. Zvečer pa jim zaigraš, zagodeš jim najlepše, da se zapleše kar samo . . .“

Take in enake čudovite reči in dogodke je pripovedoval Jakob strmečim poslušalcem. Govoril je, kakor bi se bil naučil na pamet lepo pesem in bi jo ponavljal v zakajeni krčmi. Gledal je zdaj v kupico, zdaj na mizo pred se, zdaj v strop, zdaj z poslušalce, videl pa v resnici ni drugega kakor podobe, ki so vstajale v daljavi in so prihajale k njemu iz daljne tujine. Spomini so bili, ki so prihajali po čudežnih potih, kakor obsevanih od čarobne lune tajne kresne noči. Vsi ti spomini, ki so se oživljali pred njim, vse te slike in podobe so prihajale vse lepe, krasne, čudovite.

Krčmar in gostje so poslušali strmé, pokimavali so z glavami in so zrli zamišljeno v čaše. Zdaj in zdaj je vzdihnil

kdo: storilo se mu je milo in žalostno, da je preždel vso mladost in vse življenje v tej ozki dolini in ni zabredel daleč v svet, ki je tako čudovito lep.

Jakob je umolknil in vsi so molčali, nihče ni izpregovoril. Vsi so razmišljali, hrepenenje in misli vseh so blodile po daljnih, lepih krajih.

„Jakob, lepo si govoril, a res ni!“ bi pripomnil po dolgem molku že napol pijan gost, ki se je jezil, da je v svetu tako lepo in prijetno, a tukaj v dolini je preživel tako enolično in težko življenje.

Jakob bi se zdrznil. Pogledal bi dvomljivca z velikimi, začudenimi očmi, kakor pogleda otrok, če ga predramiš na naglem iz spanja.

„Ni res?“ — Glas bi mu drhtel, roka bi se oprijemala krčevito kozarca . . . „Seveda ni res. Ti veš bolje.“

Prepiral se ni. Vstal bi in odšel brez slovesa kakor v polspanju ali kakor pijan, dasi so vedeli vsi, da ni pijan.

„Užalil si ga!“ bi se hudovali krčmar in pivci nad dvomljivcem . . . „Ej, kmalu pozabi!“ bi se izgovarjal ta, na tihem se jezeč sam nase, da je odgnal muzikanta.

Jakob bi krenil iz krčme domov. Poiskal bi gosli, sedel k oknu ali pred hišo in bi zagodel.

Iz početka so mu pele gosli tiho, kakor bi se budili in porajali glasovi nekje daleč, nekje visoko tam gori na gori. A prihajali so bliže, postajali so močnejši — Jakob je le poskusil sprva, ali še zna, kakor je igral nekdaj v mestih in v vaseh tam zunaj v svetu . . . Znal je; gosli so pele, da je poslušal sam ves zavzet in s strmenjem. Vsa vas je bila polna čudovitih zvokov njegovih gosli, po vsej dolini so se razlivali, preplavljali so vso okolico . . .

Čudovito je godel. — Vaščani so bili Jakobove godbe že vajeni, a ob takih večerih, ko je zagodel, kakor je igral v prošlih dneh v mestih in v vaseh zunaj v širnem svetu — ob takih večerih je umolknila vsa vas, vse je poslušalo z drhtečim nemirom. . . „Kako Jakob spet igra nocoj!“ bi pripomnil kje kdo napol tiho, skrivnostno, kakor v strahu, da z glasnim govorjenjem

moti muzika in bi utihnile čudovite njegove melodije. . . Vsa vas je poslušala, vsa srca so drhtela v tesnem nemiru. . .

Ob takih večerih je zagodel Jakob vsakemu njegovo. Ob teh glasovih, ki so trepetali nad vasjo, kakor bi prihajali iz neskončnih daljav in višav, kakor iznad slemen gorá, so pokimavali starčki in starke zamišljeno in vdano, po velem licu pa jim je zdrknila zdaj in zdaj solza in niti sami niso vedeli za njo. A eno so čutili jasno: Jakob jim igra smrtno pesem. Dela se večer, ležejo kmalu . . .

Milo se je storilo ob teh zvokih možu, preobloženemu s skrbmi, trpečemu pod težo življenja — milo se mu je storilo, mehko in bolno. Zamislil se je v nekdanje dni, zasanjal je o mladosti; tako lepo solnčno, polno veselja in polno cvetja si je slikal tedaj življenje, tako krasno in radostno si je mislil vso prihodnost, vedno pomlad, vedno nedeljo, velikonočno jutro, ki mu ne bo nikoli konca . . .

A ves ta lepi sen, kje je? Kako so se izpolnile te solnčne sanje, sanje mehke mlade duše? Minile so, se izgubile, nič jih ni ostalo, nič, prav nič se ni uresničilo, o čemer je sanjaril nekdaj. Zdaj stoji v trdi, pusti resničnosti, ob njem hodi prav beraška skrb, beraška in grda in neusmiljena ob enem, sledi mu korak za korakom in ne odstopi nikdar, nikoli mu ne pusti, da bi si oddahnil . . .

Ob vodnjakih so postajale mladenke, druge so slonele ob oknih in so poslušale. — Poslušale so in srčeca so jim drhtela — posluhni, ali Jakob pozna skrivnosti njihovih duš, tesne misli prečutih noči, tesne in lepe ob enem? Ali je slišal njihove tajne besede, napol šepetane, priznane v zadregi, v naglici in drhté, z zardelimi lici? Ali jih pozna — ker čuj, njihovo prvo, skrivno ljubezen opeva njegova pesem, ljubezen, priznano dostikrat le z očmi, razodeto le izpovedniku, ki hrani njihovo izpoved skrito globoko v molčečem grobu svojega srca . . .

Čuj, v kipečih zvokih, ki se tajajo v tihem mraku, drhti vse njihovo srce, njihova duša trepeta v njih, v njih se dviga do nebes v prekipevajočem veselju in v vzneseni radosti, in žalosti se in plaka v njih . . . Čuj, posluhni! — Velike oči so jim gledale zamišljeno in sanjavo in so se jim polnile s solzami . . .

Čuj, na vasi je zapel mladenič z zvonkim glasom, pesem njegova se zliva s pesmijo Jakobovih gosli in plava sem k mladenki. Kakor tiha prošnja se glasi, tiha in mehka in polna hrepenenja in nemira. Aj, razumeva to prošnjo in pri srcu ji je tesno in radostno ob enem . . .

Po noči po takih večerih pa je Jakob izginil iz vasi. V svet je odšel, zablodil je na nekdanje ceste, ki je sanjaril o njih v tihem domačem selu in se mu je dozdevalo v teh sanjarijah, da na tiste ceste solnce ne pripeka nikdar žgoče in paleče, da popotnik ne trpi na njih nikoli ne žeje, ne gladú . . . Lačen si — zagodeš, iztegneš roko in pade ti v njo, karkoli si poželiš. In če bi ne bilo nikogar nikjer, ki bi ti dal, česar potrebuješ, česar si poželiš, pa ti pade kar iz neba, samo od sebe pride od nekod, kar si si poželel . . . Žejen si — zagodi, in kar ob potu privre studenec na dan. Ni to studenec kakor so studenci v domači vasi, z mrzlo gorsko vodo, ne, mleko vre iz zemlje, vino izvira kraj ceste, ali karkoli si poželi tvoja duša . . . Na te ceste je zablodil in je igral po mestih in vaseh . . .

Črez nekaj mesecev, črez pol leta morebiti, ko si je ogledal zopet nekoliko svet, se je vrnil v rodno vas. Naveličal se je tujine, ker mu v njej ni padalo samo v roke, česar si je poželel, česar je potreboval, ker tudi tam zunaj niso izvirali ob cesti studenci z mlekom in vinom . . . To se je sanjalo tako lepo le domá, a ko je prišel v svet, glej, vse je bilo drugačno, tudi tam zunaj je bilo trdo življenje, tudi tam zunaj si je bilo treba vse pridelati s trudom in stežka.

Vrnil se je zamišljen, malobeseden je postopal nekaj časa po vasi. Če ga je poprašal kdo, kako se mu je godilo tam zunaj v velikem čudežnem svetu, kjer je vsega dovolj in v izobilju, kjer je veden smeh in večen praznik, je pogledal vprašalca čemerno in mrko in je šel molčé v stran.

A to ni trajalo dolgo. Minilo je nekaj mesecev, in glej, lepega večera je prišlo tam od daleč; iz velikega, solnčnega sveta tam zunaj je prišlo in sedlo k njemu in mu je šepetalo mehke besede in mu je pripovedovalo čudežne reči o svetu tam zunaj in življenju v onem lepem svetu tam daleč za domačimi gorami. Prihajalo je večer na večer, dà, sčasoma je prihajalo že po

dnevi; venomer in neprestano je hodilo za njim in ga je vabilo v svet, v tujino; na one bele ceste tam zunaj ga je klicalo nazaj, klicalo brez nehanja in brez prestanka. Ves solnčen mu je slikalo svet tam zunaj; poln radosti se je odpiral pred njim . . .

Dolge dni se je pogovarjal zopet s svojim hrepenenjem, dolge noči je sanjal zlate sanje o tujih mestih in daljnih vaseh. Na vse zadnje so mu postale čudovite sanje povsem resnica, verjel jim je brez dvomov, odšel je iz vasi, zablodil je v svet . . . Ko je zopet spoznal, da so ga le varale lepe sanje, se je vrnil v Dolgi dol, dokler ga ni zopet izvabilo na one bele ceste tam zunaj.

Tako je zapustil vas gotovo vsako drugo leto in je odšel in se je zopet vrnil, da odide kmalu zopet . . .

* * *

Ko ga je Leksej spoznal, je bil Jakob že star in ni več zahajal v svet . . . Zahrepenel je pač še dostikrat po njem, vabilo in klicalo ga je nazaj v njega, a ni šel več iz domačih krajev. Čutil je, da je prestar. Ko mu je prišel nemir in mu je hrepenenje napolnilo in vzvalovilo srce, je igral domá. Vse one pesmi je zagodel vaščanom, ki bi jih igral tam zunaj na popotovanju tujim ljudem. Čim starejši je postajal, tem rajši, tem dalje in tem iskreneje je govoril z ljubljenimi goslimi. Ves se je pogrezal v njihove glasove, opajal se je z njimi, kakor bi se bal, da jih kmalu ne sliši več in jih ne bo mogel uživati več. Z umetniško roko je vodil lok in dozdevalo se je, da v glasovih, kipečih iz gosli, dobiva vse čudežno življenje, da govori v njih in iz njih ves svet, vse stvarstvo, vse vesoljstvo.

91. Oton Župančič.[1])

1. Mak.

1. Mak, mak, mak
sredi polja kima,
mak, mak, mak
rdečo kapo ima.

2. Pravi mu
solnčece žareče:
„Daj, odkrij
mi se!“ On se neče.

[1]) *Oton Župančič*, roj. l. 1878. na Vinici v Beli Krajini, sedaj mestni arhivar v Ljubljani, najodličnejši zastopnik moderne lirike, se odlikuje po krasnem slogu in po krepki, včasi prav drzni domišljiji. Poetični blesk in živa izrazitost sta pesnikovi vrlini. Doslej so izšle štiri zbirke njegovih pesmi: *Čaša opojnosti* (1899), *Pisanice*, pesmi za mladino (1900), *Čez plan* (1904) in *Samogovori* (1908).

3. „„Ali jaz
sem te izvabilo
iz zemljé,
z lučjo te pojilo.““

4. „Da me ti
odgojilo nisi,
jaz že sam
bil pomagal bi si!“ . . .

5. Vetrček
čez polje zaveje,
gizdalin
mak se mu zasmeje:

6. „Ha, ha, ha!
malo si me stresel,
kape pa
nisi mi odnesel!“

7. A jesen
je prišla in zima —
gologlav
mak na polju kima.

8. „Joj, joj, joj!“
drgeta in vzdiše —
solnca ni,
rezka burja piše . . .

2. Oblaček.

Oblaček, ti plavaš
po nebu visoko,
oblaček, ti gledaš
po svetu široko:
ko zora, vsa mlada,
z rosó se umiva,
z rudečimi žarki
lepo te obliva;
in gozde zreš mračne
in vrte zoreče,
palače, prepolne
razkošja in sreče,
in zélene gore
in sinje morje,
ves kras neizmerne,
prelepe zemlje . . .
In ti se solziš,
oblaček — zakaj?

„Nad mano sijaj,
pod mano je raj,
a jaz hrepenim
nazaj, nazaj.
Na severu sivem
oblački veseli
s sestrami meglami
lepo smo živeli,
in pravili tiho
smo bajke si krasne,
cvetoče, dehteče,
kot rožice jasne . . .
In v sanjah o sreči
presrečni smo bili,
kot da smo iz čašic
jo bisernih pili.
A veter okrutni
med nas pridivjal je,
sestrice in bratce
vsaksebi razgnal je.
In zdaj jaz po nebu
samoten potujem,
za bratci, sestrami
togujem, vzdihujem“ . . .

3. Zarja.

1. Zarja spava za gorami,
drobne ptičke jo budé:
„Daj, predrami se, predrami
in osveti nam polje!

2. Cvetke nas poslale pó-te
daleč s temnih so poljan,
čakajo tako željnó te,
da privedeš beli dan.

3. V nočni temni že si liste
nežne razklenile so,
z biseri jih rose čiste
lepo okrasile so.“

4. Odpre zarja lahna vrata,
svetli žarki venkaj vró,
lije se svetloba zlata
čez nebo in čez zemljó.

5. „Dobro jutro, cvetke moje!“
zarja jim v pozdrav hiti.
„Dobro jutro, dobro jutro!“
njej zveni od vseh strani.

4. Belokranjska balada.

1. Tam na belem snegu je
črni vran zakrakal,
tam na gazi potnik je
žalosten zaplakal.

2. „Oj ne krakaj, črni vran,
grozno čez poljano,
črni vran — ti kličeš smrt,
prišla bi prerano.

3. Kdo bo nosil čižmice,
čémer[1]) novi k maši,
kdo bo sviral v múzike[2])
zvonke si na paši?“

4. Ali kraka črni vran,
mož korake speši —
Doktor v mestu je dejal:
„To ti sinka reši!“

5. Kraka, kraka črni vran — —
„To je prag domači —
hvala Bogu! — Ali kdo
čezenj ven korači?“

6. Krik obupen — potniku
znoj oblije čelo —
ko je mimo okna šla,
smrt spoznal je belo . . .

5. Manom Josipa Murna-Aleksandrova.[3])

1.

(Ko je ležal na smrtni postelji.)

Groboví tulijo . . .
šumé in tulijo razpokani
kot nenasitna žrela, zevajoča
v polnočni mrak . . . Kaj hočete od nas?

Imeli smo ljudi — v poljani cvet,
imeli smo jih — vrhu gore hrast,
imeli smo jih — dali smo jih vam.
Kaj hočete, grobovi, še od nas?

---

[1]) Čemer = širok pas.

[2]) Múzike = orglice.

[3]) Mlad pesnik in prijatelj Župančičev, roj. l. 1879. umrl kot pravoslovec l. 1901. v Ljubljani. Njegove „Pesmi in romance“ so izšle l. 1903.

Gróbovi tulijo . . .
vrtinci črni vstajajo iz njih
in kot vampirji se vijó po zraku
in žrtev iščejo z bodečimi očmi.

Oko ti plameneče — kam si se
zagledalo? Kaj hrepeniš v daljine,
v jasnine vedre? Sanjaš nadoblačno
razkošno luč? . . . Grobovi tulijo!

Ti krepka pest — tvoj meč je blisk žareč —
ko seka rane, poje melodijo
svetló in zmagovito skozi noč —
obstoj, obstoj — grobovi tulijo!

Uporne prsi ve, ki dihate
svobodni zrak, srce kipeče,
ki biješ, da te sluša milijón,
trpeči milijon — čuj, sodba ti
je pisana: grobovi tulijo!

Dokler ne pade zadnje jasno čelo,
ki lesketa na njem se večnosti
poljub — grobovi tulijo . . .

Obrni v tla oči — ne sanjaj zvezd,
prijatelj moj, ti kondor, solncu brat!
Kaj si ga videl že: ujet, zaprt
svobode kordiljerske smeli sin,
kaj si ga videl, kak je onemogel
v obupu nemem s krili vztrepetaval,
v rešetko zaletaval se z glavó
in krvavel? . . . Dva črna curka, veš,
prelila sta se čez oči njegove
— o te oči, v višinah carujoče! —
baš čez oči — dva črna, črna curka.
In takrat je povesil perotnice
in ves kot veja v vetru drgetal:
veš, ravno čez oči — dva črna curka!
Jaz sem ga videl in sem klel ljudi.
Za vedno se mi v dušo je vsesal
oči ponosnih onemogli srd
in zašumela je okoli mene
pretemna, težka pesem o grobéh . . .

2.

1. Kaj je škrjančkov kmet po brazdah nasejál,
da vsa prepeva mlada njiva?
Čez goro — svetel konj — je planil zarje val,
šumé vihrá mu zlata griva.

2. Kaj pojete pomlad? Kaj vriskate prostost?
Poljé, kaj si tak polno sanj?
O polnoči prišel je k meni mračen gost
in jaz vse mislim, mislim nanj . . .

3. Škrjančki, polja, cvet,
to bil je vaš poet . . .

3.

1. Kaj si? Fantóm? Izrodek domišljije?
Stvor demona, ki čuje nad menoj,
odkar mladost samotna moja klije,
odkar v daljine pôgled sili moj?

2. Iz mesta grem z večernimi mrakovi,
čez polje pred menoj hitečimi . . .
Na moji levi, tam ležé grobovi,
temnó ležé nad vami spečimi . . .

3. Spi car-ponos, spé misli do nebá
in vsa bodočnost, v kali započeta,
nedozorela in nikdar požeta,
oči pogum in vroča kri srca,

4. ki ni prineslo svoje zadnje žrtve
še na oltar . . .
Ah, vse — kot za gorami zarje mrtve,
ah, vse — ne dvigne več se vse nikdar? . . .

5. Zarotil sem tvoj grob: „Ti temnousti,
odkrij skrivnost mi smrti in življenja —
kar pod teboj se še boji trohnenja, —
umreti noče, pod nebó izpusti!“

6. In dvignila se senca je visoka
iz groba tvojega, temnà do zvezd,
in kot bilà je bela njena roka,
spoznal sem jo — ime ji je: Bolest.

7. In šla sva, kjer najtišja je tihota
poljá in najsvetlejši čar noči,
pogledal tuje njene sem oči,
spoznal sem jo — ime ji je: Samota.

8. In šla sva, kjer je luč pregnala mrak
in bil je množic valujoči šum,
in kot je samosvoj bil njen korak,
spoznal sem jo — ime ji je: Pogum.

6. Vseh živih dan.

1. Jaz čutim danes vseh živih dan.
Moje srce kipi in polje,
moja duša je židane volje,
kot bila bi pila kraški teran.

2. Ne čujete? — Tam od mračnih lesóv
vrši vihar,
poln srditih gromóv,
in izza meglá zdaj pa zdaj vzplapola
krvavorudeč plamen kot meč —
to dneva je novega žar.

3. O bratje, na pot, življenju nasprot!
Ne bojte se meča krvavega,
ta meč ni namenjen na zdravega,
na krepkega moža.
Ta meč divja čez grobove le,
požiga razpale domove le,
kar je čilega, to obvelja.

4. O bratje, bratje — prišel je čas!
O bratje, bratje — kako je v vas?
So li vaše njive zorane?
Zdaj zvezde ugodne vladajo,
zdaj semena zlata padajo —
so li vaše njive zorane?

5. Otresíte zaduhlih se sanj!
Po bliskovo gre vseh živih dan,
kdor ga je zamudil — ves klic zaman —
doživi ga le, kdor je pripravljen nanj!

7. Moravska narodna.

1. Zabučale gore,
zašumeli lesi —
ah, mladost ti moja,
kam ušla si, kje si?

2. Ah, mladost ti moja,
kam si se zgubila?
Kakor da bi kamen
v vodo potopila.

3. Časi, mladi časi,
neužiti krasi!
Moja mlada leta
niso vžila svéta!

4. Kamen, še ta kamen
v vodi se obrne,
le mladost se moja
več nikdar ne vrne . . .

8. Sonet.

1. Jesen razgrinja sive pajčolane,
poslednji listi padajo s platane,
in koder vodi te samotna pot,
srečavaš starko smrt povsod, povsod . . .

2. Zamisli se popotnik, nem ostane,
pogled čez trudne plazi se poljane —
požel je kmetič in pospravil plod,
a kod, mladenič, kod gre tvoja pot?

3. Kaj si sejal, mladenič, kaj boš žel?
Odgovoriti sebi sam ne more
in žalost padla v srce je njegovo.

4. In tih in nem je v mesto belo šel
in celo dolgo noč ihtel do zore,
a z jutrom prišlo je življenje novo.

9. Meni se hoče . . .

1. Meni se hoče širokih ravnin
in svobodnega obzorja,
meni se hoče mogočnih višin,
vladajočih zemljé in morja.

2. Meni se hoče čarobnih noči
in neba, ki se koplje v zarji,
in goščav, kjer hrupa človeškega ni
in v vrhovih valé se viharji.

3. In viharjem bi dal svoje črne strasti
in v morjé bi potopil bolesti,
da mi duša očiščena v solncu živi,
polna jasne, ponosne zavesti!

Kazalo.

Srednjeveška doba. VI.—XVI. stoletje.

Stran

1. Nekdanje slovenske naselbine 1
2. Zgodovinske črtice o Slovencih od VI.—X. stoletja 5
3. Državne in prosvetne razmere v Slovencih od X.—XVI. stoletja 11
4. Slovenski jezik od X.—XVI. stoletja 22

Slovenski spomeniki.

5. Brizinski spomeniki.
   Očitna izpoved 29
6. Celovški rokopis 32
7. Ljubljanski rokopis.
   Očitna izpoved 34
8. Iz beneško-slovenskega rokopisa iz leta 1497. 35
9. Priseżni obrazci iz rokopisa Kranjskega mesta.
   a) Prisega za meščana 36
   b) Prisega za pričo 37

Protestantska doba. 1550—1595.

10. Splošen pregled protestantske dobe 38
11. Glavni pisatelji v protestantski dobi 43
12. Primož Trubar.
   a) Predgovor iz Katekizma. 1550. 53
   b) Predgovor iz Katekizma druge izdaje. 1555. 55
   c) Predgovor iz Evangelija sv. Matevža. 1555. 56
   d) Iz prvega dela novega zakona. 1557.
   Lukež X. 30.—36. 59
13. Sebastijan Krelj in Jurij Jurišič.
   a) Iz Postile slovenske. 1567.
   Predgovor k Postili slovenski 61
   b) Iz Postile slovenske. 1578.
   Lukež VII. 11—17. 62

14. Jurij Dalmatin. Stran
a) Iz Sv. pisma. 1584.
1. Iz predgovora k Sv. pismu 63
2. Lukež X. 30—36. 64
b) Iz Krščanskih lepih molitev. 1584.
Ena druga molitou zupar Turka 64
15. Adam Bohorič.
Iz predgovora k slovenski slovnici 65
16. Iz predgovora k Lutrovi Hišni postili. 1595. 69
17. Protestantske duhovne pesmi.
1. Ta stara velikanočna pejsen 71
2. Ena serčna molitou zuper Turke 72
3. Ena peisen, kadar oče eden čez daželo yti 73
18. Kajkavski pisatelji v XVI. stoletju 73
19. Iz Kronike Antona Vramca. 1578.
Kralj Matjaž 74

Katoliška doba. 1595—1765.

20. Kratek pregled katoliške dobe 77
21. Tomaž Hren.
a) Prisežni obrazec za izpreobrnjence. 1600. 87
b) Evangelija in listovi. 1612.
1. Lukež X. 30—36. 88
2. Lukež VI. 41. 42. 88
22. Janez Ludovik Schoenleben.
Evangelija in listovi. 1672.
1. Lukež VI. 41. 42. 88
2. Očenaš, češčenamarija in vera 89
23. Matija Kastelec.
a) Bratovske bukvice sv. roženkranca. 1678.
Psalm 14. (15.) Domine, quis habitabit 89
b) Nebeški cilj. 1684.
O srdu. 1., 2. 90
c) Nauk kristjanski. 1688.
1. O četrti zapovedi 91
2. Iz „božje pratike“ 91
24. Janez Bajkart Valvazor.
a) Zaštitno vošejne te kranjske dežele (pesem). J. Zizenčeli 92
b) „Slava vojvodine kranjske.“ J. Bleiweis (1853) 93
c) Črtice iz knjige: „Ehre des Herzogtums Krain“ 96
25. Janez Krstnik od Sv. Križa.
a) Pridige. I. del. 1691.
Predgovor 101

b) Pridige III. del. 1696. Stran
Povest o možu in ženi 103
26. Oče Hipolit.
a) Orbis pictus. 1711.
Poljsko delo 104
b) Bukvice Tomaža Kempenčana. 1719.
O ničémernosti svetá 105
27. Pasijonske igre.
a) Razvitek pasijonskih iger 105
b) Odlomki iz škofjeloškega rokopisa.
I. podoba. *a)* Angel s kelihom 107
b) Angel s petelinom 108
XI. podoba. Ljubezen (Cupido) 108
28. Oče Rogerij.
Pridige o svetnikih. II. del. 1743.
O človeškem srcu 108
29. Jernej Basar.
Pridige. 1734.
1. Iz predgovora 110
2. O zamudi časa 111
30. Miha Paglovec.
a) Iz predgovora k „Tomažu Kempenčánu“. 1745. 112
b) Iz predgovora k „Sveti vojski“. 1747. 112
31. Kajkavski pisatelji v XVII. stoletju 113
32. Peter Petretić.
Sv. evangeliji. 1651.
1. Iz predgovora 113
2. Opazka o posvetnih pesmih 115
33. Jurij Habdelić.
„Prvi otca našega Adama greh.“ 1674.
1. Predgovor 116
2. Nestalnost preprostega ljudstva 116

Preporod slovenskega slovstva. 1765—1843.

A.

34. Prehodna doba. 1765—1795. 118
35. Marko Pohlin.
a) Hvala o Marku iz Pisanic. 1779. J. Mihelič 129
b) Iz predgovora h Kratkočasnim ugankam. 1788. 130
c) Popis kranjske dežele iz knjige: Kmetom za potrebo. 1789. 131
36. Jurij Japelj.
a) Veliki katekizem. 1779.
Čestitka presvetli cesarici 133

Stran

b) Zbrane molítve. 1786.
Psalm Miserere 134
c) Pridige za vse nedelje. I. del. 1794.
O delu 136
37. Blaž Kumerdej in Jurij Japelj.
a) Sv. pismo novega zakona. 1784.
Lukež X. 30—36. 137
b) Sv. pismo starega zakona. I. zvezek. 1791.
Iz drugih Mojzesovih bukev. 1—5. 137
38. Ožbald Gutsman.
a) Kristjanske resnice. 1770.
1. Predgovor 138
2. O ljubezni proti bližnjemu 138
b) Pregovori in reki iz slovarja. 1789. 140
39. Jožef Hasl.
Iz predgovora k Svetemu postu. 1770 141
40. Štefan Küzmič.
Novi zakon. 1771.
1. Lukež VI. 41. 42. 143
2. Lukež XXIV. 13—35. 143
41. Leopold Volkmer.
a) Basni in pesmi.
Lipa ali slatka kerčma 145
b) O slavnem pesniku Slovenskih goric in o njegovi dobi. A. Slomšek (1853) 146

B.

42. Vodnikova doba. 1795—1830. 149
43. Životopisne črtice o Valentinu Vodniku 156
44. Valentin Vodnik.
a) Iz Pisanic. 1781.
Prošnja za krajnsko modrino (pesem) 166
b) Iz Velike pratike. 1795—1797.
Popissuvanje krajnske dežele 167
c) Iz Ljubljanskih novic. 1797—1800.
Povedanje od slovenskiga jezika 168
d) Pesmi za pokúšnjo. 1806.
1. Zadovoljni Krajnc 170
2. Star' pévic, ne boj se péti 171
e) Pesmi za brámbovce. 1809.
1. Predgovor 171
2. Radovolni brambovci 173
3. Brambovska molitev 173

Stran

f) Iliria oživlena (pesem) 174

g) Pesmi Anakreontove.

Skeržák 175

h) Moj spominik (pesem) 175

45. Matevž Ravnikar.

Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi. 1815—1817.

1. Iz predgovora 176

2. Obúd k' zavúpanju v' Bogá. (Psalm 45.) 178

3. Posluša naj me. (Psalm 33.) 178

46. France Metelko.

Ezopove basni iz slovnice. 1825.

1. Volk inù jagnje 179

2. Zajcì inù žabe 179

47. Janez Primic.

a) „Prava pot k dobremu stanu.“ 1812.

1. Predgovor 180

2. Pregovori 180

b) Nemško-slovenska branja. 1813.

O pokristjanjenju velikomoravskih in panonskih Slovanov . . . 181

48. Janez Leopold Šmigoc.

Vadbe v slovnici. 1812.

Polsko délo 182

49. Peter Dajnko.

a) Kratke basni in povesti iz slovnice. 1824.

1. Želev ino orel 183

2. Apéles ino Aleksandrov konj 184

b) Iz posvetne pesmarice. 1827.

1. O namenu posvetne pesmarice 184

2. Popevajoči škerlec (pesem) 186

50. Miha Andreaš.

1. Francoska vojska (pesem) 186

2. Praznost sveta (pesem) 187

51. Urban Jarnik.

a) Pesmi.

1. Moj sedanji kraj 187

2. Zvézdje 188

3. Krés 188

b) Zbér lépih ukov za slovensko mladino. 1814.

1. Iz predgovora 189

2. Sirotej je osla zgubil 191

52. Valentin Stanič. Stran
a) Pesmi za kmete in mlade ljudi. 1822, 1838.
Kmétovski stán 192
b) Hvala vinske terte (pesem) 193

C.

53. Prešérnova doba. 1830—1843. 195
54. Kranjska Čbelica 200
55. Miha Kastelec.
1. Prijatlam krajnšine 206
2. Zaterti 207
3. Blagor prostim 207
4. Natura 207
56. Jakob Zupan.
1. Jesén 208
2. Baron Valvazor 208
3. Baron Cojz Žiga 209
57. Blaž Potočnik.
1. Vodniku per Savici. 1829. 209
2. Ženjice 209
3. Hči na grobu matere 210
4. Prašanje — odgovor 210
58. Janez Cigler.
a) Povračilo (pesem) 211
b) Iz povesti: Sreča v nesreči. 1836.
Ludvik Bodin, Svetinov sovražnik, hudodélnik, vjet 211
59. Jožef Žemlja.
1. 28. jutro velciga travna 1828 (pesem) 212
2. Sédim sinóv. (Povést u pésmi) 213
60. France Prešérén, prvak slovenskih pesnikov 220
61. France Prešéren.
1. Slovó od mladósti 227
2. Pévcu 228
3. V spomínj Valentína Vodnika 229
4. V spomínj Matíja Čópa 229
5. Turjáška Rozamúnda 230
6. Neiztrohnjêno srcé 232
7. Glósa 233
8. Gazéle. 1. 2 235
9. Sonétje. I., II. 1—16, III.—VII 236
10. Zabavljivi napísi. 1—10 245
62. Anton Krempelj.
a) Branje od teh svetnikov. 1833.
Sveti Ciril ino Metud, škofa 247

b) Pesem iz Dogodivščin štajerske zemlje. 1845. Stran
K četrtemu preteku (800—1122) 249
63. Kajkavski pisatelji in ilirski pokret 249
64. Stanko Vraz.
a) Pismo Pavlu Jožefu Šafaříku 251
b) Hvala Nj. c. Visosti nadvajvodi Joanu (pesem) 253
65. A. M. Slomšek, ljudski pisatelj in vzgojitelj 256
66. Anton Martin Slomšek.
a) Pesmi.
1. Večernica 263
2. Tri narlepši rožice 264
3. Novoletnica 264
b) Blaže ino Nežica. 1842.
1. Predgovor 265
2. Iz predgovora k tretjemu natisku. 1857. 266
c) Iz predgovora k Drobtinicam. 1847. 266

Doba narodne prosvete. 1843—1903.

67. Kratek slovstveni pregled od leta 1843—1903. 268
68. Janez Bleiweis.
a) Oznanilo Novic. 1843. 278
b) O pesništvu 280
c) O novem pravopisu 281
d) O prevodih 282
69. Črtice o Ivanu Veselu Koseskem 282
70. Ivan Vesel Koseski.
Slovenja cesarju Ferdinandu I. 287
71. Matija Vrtovec.
Kmetijska kemija. 1847.
Iz predgovora 291
72. Jurij Kobe.
Beli Krajnci 293
73. Rodoljub Ledinski.
1. Razne pota 299
2. Pepelníčna 300
3. Enako naključje 301
74. France Malavašič.
1. Sanje cesarja Rudolfa I. 302
2. V spomín barona Žiga Cojza 304
75. Lovro Toman
Iz „Glasov domorodnih“. 1849.
1. Zagovor 304
2. Tri rožice 305

Stran

3. Človek brez rodoljubja 306
4. Moje pesmice 307
76. Hicinger, Trstenjak, Ravnikar-Poženčan 307
77. Peter Hicinger.
a) Pesmi.
1. V spomin sv. Cirila in Metoda 309
2. Novo in staro 309
b) Začetki krščanstva pri novih slovenskih naselnikih 310
78. France Svetličič.
1. Vprašanje (sonet) 314
2. Minljivost 315
3. Življenje (sonet) 315
4. Čudno jezero 316
5. Zgubljena zvezda 316
6. Pot skozi življenje (sonet) 317
7. Hrušica 317
79. Miha Vernè.
Čudo človeškega glasa 318
80. Levstik, Jenko, Jurčič, Stritar 319
81. France Levstik.
a) „Pesmi.“ 1854.
1. Pesmim 325
2. Rožica 325
3. Upanje 326
4. Ura 326
b) Iz „Mladike“. 1868.
1. Pesmi in pevec 327
2. Udomačitev 327
3. Knjižna modrost 328
4. Solze 329
c) Napáke slovenskega pisanja 1—3 329
d) Iz „Popotovanja iz Litije do Čateža“. 1., 2 336
e) Zgodovinski spisi.
Perún 341
82. Simon Jenko.
1. Izpremenjeno srce 342
2. Ptici 342
3. Obrazi. 1—10 343
4. Naše gore 344
5. Na Sorškem polju 345
6. Korak v življenje 345
7. Trojno gorje 345

Stran

83. Josip Jurčič.
a) Iz romana: Deseti brat. 1866.
1. Martin Spak 345
2. Kerjavelj 349
b) Iz zgodovinskega romana: Rokovnjači. 1881. I., III., IV. . . . 355
84. Josip Stritar.
a) Poezije.
1. Prirodi 371
2. Popotne pesmi. 1—3 371
3. Tici 373
4. Lastovki 374
5. Mladini 374
6. Janežiču v spomin (sonet) 375
7. Na prijateljevem grobu. 1., 2. 376
b) Literarni pogovori. 1—4. 377
c) Iz romana: Zorin. 1870. I.—VI. 389
d) Iz povesti: Sodnikovi. 1878.
Drvar Seljan 402
85. Janez Trdina.
a) Iz „Bajk in povestij o Gorjancih.“ 1882.
Vila in junak Petrovič 405
b) Iz „Hrvatskih spominov.“ 1886. 409
86. Simon Gregorčič.
1. Jurčiču v spomin 413
2. Sam 414
3. Darítev 415
4. Na bregu 415
5. Življenje ni praznik 416
6. Oj z Bogom, ti planinski svet! 416
7. Pri jezu 417
8. Uzori 418
87. Ivan Tavčar.
Slovenski Pravnik. 1883.
O zemljiščni knjigi in njenih imenitnih lastnostih 418
88. Janko Kersnik.
Iz povesti: Očetov greh. 1894. 425
89. Anton Aškerc.
1. Moja Muza 432
2. Anka 432
3. Kristus in Peter 433
4. Vinska bajka 435
5. V góndoli 436
6. Roma 437

Stran

7. Buddhova čudesa. 438
8. Jaz. 440
9. Prva mučenica. (Staroegiptovska bajka.) 441
10. Ahasverjeva himna Noči. 442
11. Herkulov kip. 444
12. Iz „Zlatoroga“. 1904. I., V. 445

90. Fran Ksaver Meško.

Iz črtice: Ciganček. 1904. 456

91. Oton Zupančič.

1. Mak. 466
2. Oblaček. 467
3. Zarja. 467
4. Belokranjska balada. 468
5. Manom J. Murna-Aleksandrnva. 1., 2., 3. 468
6. Vseh živih dan. 471
7. Moravska narodna 471
8. Sonet. 472
9. Meni se hoče. 472

Narodna in univerzitetna knjižnica - Ljubljana